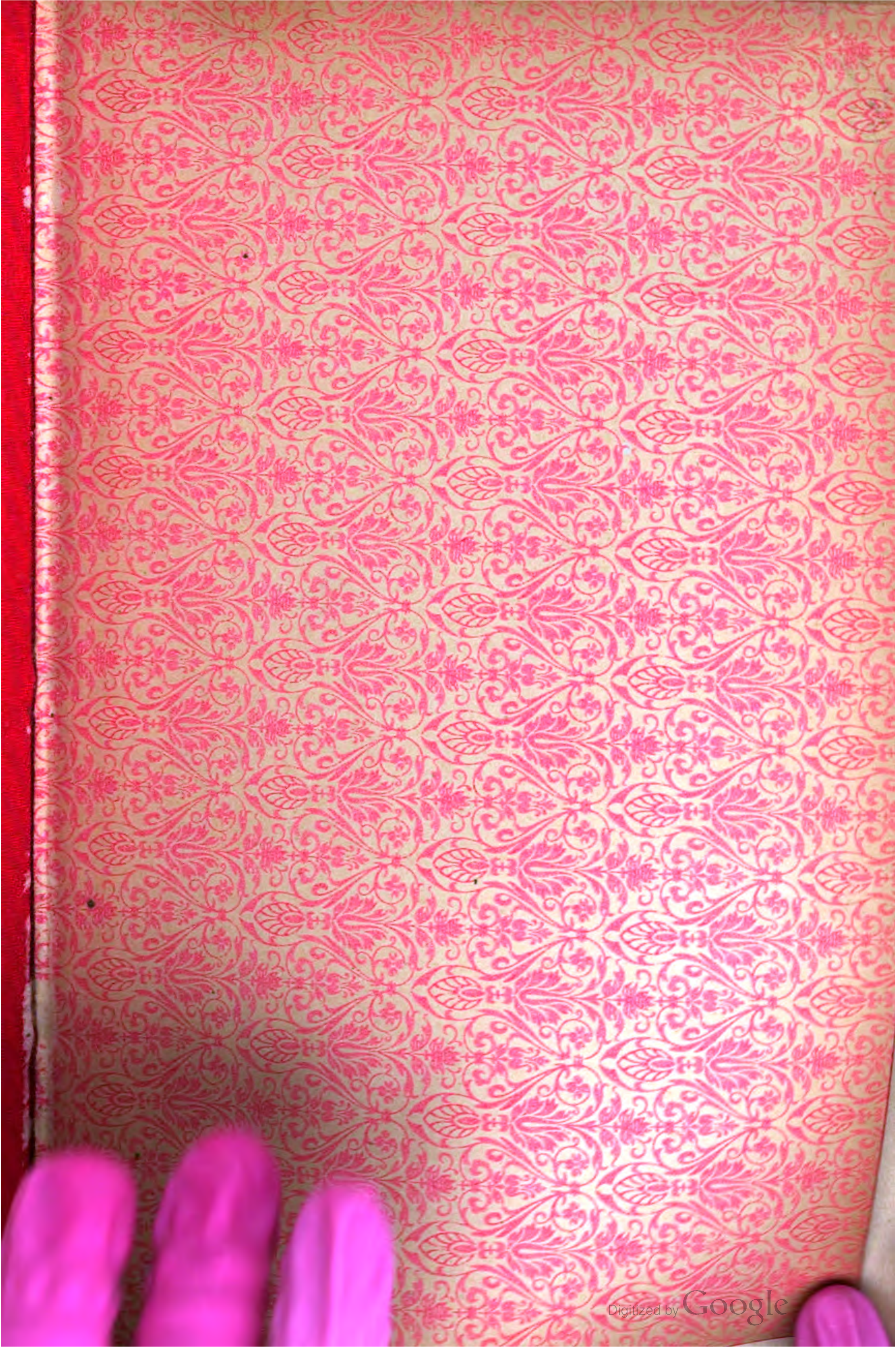

VE RI TAS

AZ ÁRPÁDOK CSALÁDI TÖRTÉNETE

TÖRTÉNETI
NÉP- ÉS FÖLDRAJZI
KÖNYVTÁR

KIADJA

SZABÓ FERENCZ
N.-ELEMÉRI PLÉBÁNOS

LI. KÖTET

NAGY-BECSKEREKEN
PLEITZ FER. PÁL KÖNYVNYOMDÁJA
1892

AZ

ÁRPÁDOK CSALÁDI TÖRTÉNETE

IRTA

Dr. WERTNER MÓR

A BERLINI »HEROLD« S A BÉCSI »ADLER« CZIMÜ HERALDIKAI-GENEALOGIAI TÁRSULATOK LEVELEZŐ TAGJA

TÖBB NEMZEDÉKRENDI TÁBLÁVAL

NAGY-BECSKEREKEN

PLEITZ FER. PÁL KÖNYVNYOMDÁJA

1892

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
MAY 28 1959

ELŐSZÓ.

Vissza-vissza gondolva családtörténelmi tanulmányaimnak mézes heteire, az első középiskolai tanulmányokra, manapság is élénk emlékezetemben van, minő farkas-éhséget idézett elő bennem, midőn egy-egy, genealogiailag ismeretlen háznak leszármazási táblázata szemembe ötlött; de még élénkebb emlékezetemben van az az élvezet, melyet valamely nemzedékrendnek fáradságos munkám árán való összeállitása nyujtott. Másnak a munkája nem okozott nekem olyan nagy örömet, mint a minőt én hosszu ideig tartó és fáradságos munkával elértem, ha betöltöttem itt-ott valamely hézagot s hosszas tévedés után rájöttem a valóságnak a nyomára.

Két tényező az, mely ebből nem csak az én, hanem másoknak ebbeli ténykedésére nézve is levezethető.

Másnak a kezéből eredt már kész müneк az ismerete soha sem marad annyira emlékezetünkben, mint, ha egyenkint keresve és kutatva a tényeket jövünk közelebb a valósághoz; a valóságnak megismeréséhez leghamarább valamely tévedésnek a tárgyalása vezet s igy a valóságot is annál jobban tudjuk méltányolni.

Szokásossá vált, hogy majdnem minden iró, tanulmányai alkalmával, egész történeti kivonatot bocsát előre előszó gyanánt s abban az illető tanulmányának egész történeti kifejlődését történeti felléptétől kezdve egészen napjaig ecseteli. Nevezetesen felveszi ide mindazokat a téves állitásokat, a melyekben évszázadokon keresztül leledztek s ezeknek győzedelemteljes megczáfolása után lép csak a kétségbevonhatatlan igazságnak a mezejére.

Nem hiszem, hogy a különféle történetirók ezeket a téves állitásokat azért közlik, mintha abból a psychologiai alapelvből indulnának ki, hogy a valóságot annál könnyebben és annál maradandóbban olvashatják ki belőle, ha a fennlétezett téves állitásokat annál jobban fontolóra veszik, avagy talán mert e

felől annál nagyobb bizonyságot nyujtanak, hogy az a tévedés a valónak a bebizonyitására vezet; tulajdonképpen ösztönszerüen teszik; a valóság minden korban a legutóbb keletü volt; de ha már a valóságnak ezzel a periodusával kezdik meg történeti előszavukat, történeti előszót egyáltalában nem lenne szabad irniok; e szerint tehát a tévedések iskoláját történeti excursióik tárgyáúl valamely más tanulmánynak bevezetéseként alkalmaztatják.

Bármi legyen is az inditó ok, annyi tény, hogy ha a tévedést ismerjük és fontolóra vesszük, a legjobb utmutató s a kétségbevonhatatlan bizonyiték vezet a leghamarabb az igazság ösvényére.

Amennyire én tudom, az újabbkori irodalom valamely genealogiai thema tárgyalása alkalmával mindeddig nem haladt ezen az úton; de mert a családi történet ép úgy, mint minden más tudomány, bizonyos törvénynek alá van vetve, csak természetes, hogy valamely hosszabb ideig fenn létezett tévedésnek ismerete és tanulmányozása a genealogiai valóságot is dicsfénynyel veszi körül.

Ebből a szempontból kiindulva, bocsátottam közzé az Árpádházbeli királyok és családjuknak családi történetét.

NÉVMUTATÓ

BEVEZETÉS.

Ha e szavakkal: „született, megnősült s meghalt" számtalan milliónak, sőt minden idők s az összes népek kiváló embereinek életfolyását röviden és velősen jelezhetjük is, — a genealogia ezzel be nem érheti. Hogy a történelem legmérvadóbb tan- és kézi-könyvei, sőt maguk a gyüjtő-művek is a fennt jelzett életfolyás egyszerü felemlitésénél in genealogicis elég gyakran alig nyujtanak többet, nem szolgálhat még a genealogia igazolására, mivelhogy másféle a tisztán történelmi, s ismét más a szorosan vett genealogiai kutatás czélja és határa.

Pedig ahhoz vagyunk szokva, hogy a történelem hőseit az emberi tökéletesség eszményképeinek tekintsük s ezen szokásunknak az a következménye, hogy ezen alakok tetteit és működését, gondolkozásmódját és törekvését, a történetbe való befolyásukat túlbecsülve biráljuk meg; többnyire abba a hibába esünk, hogy ez alakoknak megbirásánál, a rájuk vonatkozó összes ismertető jeleket nem vonjuk a kritikának azon mértéke alá, a melylyel a közönséges halandók életét s működését máskülönben megbirálni szoktuk.

Megbocsátható ugyan ezen eljárásunk, de nem igazolható. Legkevésbbé sem kell felednünk, hogy történelmi multunk fényalakjai csak emberek s mint olyanok többé-kevésbbé emberi hibák, fogyatkozások, szeszélyek és gyengeségeknek voltak kitéve, — hogy emberként éreztek s szenvedtek; nem kereshetjük bennök sem az örökké tartó szellemi erőnek, sem az élettől duzzadt s maradandó testi épségnek eszményképeit. Ha még ezenfelül megfontoljuk, hogy ezen történeti alakok élete s működése, érzése s gondolkodása számtalan esetben a mindenkori testi és lelki jólétüktől függött, ez maga pedig az egyéni, a társadalmi s a családi életnek legkülönfélébb gerjedelmeitől volt áthatva: akkor azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy a mult egynehány hősének

megbirásánal ezen szempontból véve, oly megfejtésekhez jutnánk, melyekről eddig a biráló utókornak csak a legritkább esetekben volt tudomása.

Ezen kritikai álláspontot a történelemben a genealogia helyettesiti. A mennyiben t. i. a mult számtalan lapján bebizonyitja, hogy valamely gyermeknek születése avagy halála, valamely férfiúnak utódok nélkül való elhalálozása stb. hányszor gyakorolt döntő befolyást a nemzetek jólétére, arra van hivatva, hogy a multról szóló ismereteinkben azon tudományos álláspontot képviselje, mely a népek sorsára befolyással birt s az emberi befolyás határain kivül eső tényezők mellé helyezze a tisztán emberi, az egyéni — családi — s társadalmi bensőségtől áthatott tényezőket is.

Bármennyire kivánatos is, hogy ezen álláspont, a többnyire egyéni érdek és különállásra szolgáló családi genealogia terén tekintetbe jöjjön, e helyütt a legnyomatékosabban hangsúlyozni kell, hogy a genealogiának ilyetén képen való figyelembevétele első sorban oly családok kutatásánál lesz helyén, melyek ország-világ sorsára bizonyos befolyást gyakoroltak, tehát mind azon uralkodó s félig-uralkodó családoknál, melyektől általános történelmi jelentőséget elvitatni lehetetlen.

Ha ama határokat akarjuk kijelölni, melyeken belül a genealogiai kutatás az imént jelzett feladatának megfelelhet, vissza kell térnünk fejtegetésünk kiinduló pontjához.

Köznapi emberek, félmüveltek, egyoldalu konok különködők, kik azt hiszik, hogy a világ s mindaz, mi rajta van, kirekesztőleg a tőlük ápolt tudomány keretén belül mozog, továbbá nagy serege azon ártatlanoknak, kiknek valamennyi tudományos irányunk közös eredetéről, a látszólag legelkülönitettebb tudományok jelentéktelen s mégis gyakran oly szakbavágó, sokoldalu egybeágazásáról fogalmuk sincs: csak természetes dolognak tartják, hogy az emberek mind azért születnek, hogy az állam vagy a társadalomtól elismert s megállapitott szokások szerint, vagy elég gyakran azok ellenére is saját énjüket szaporitsák s végül meghaljanak, — hogy magától érthető tényeknek egyszerü közléséhez nem kell valami különös tudomány s hogy ez nem is oly lényegü, hogy segitségével a tudományt — különösen a történelmet — előmozditsa, avagy pláne új vívmányokkal gazdagithassa, tehát a genealogiának mi haszna sincs stb. stb.

Ha a földnek összes történelmi, történelmi-genealogiai és tisztán genealogiai irodalmát a legrégibb időktől kezdve napjainkig biráló áttekintés alá vonjuk — magától értetődik, hogy néhány dicséretre méltó kivételre akadunk e téren is — meg kell engednünk, hogy ellenfeleinknek nem egy tekintetben igazuk van. Mert ha megfontoljuk, hogy egy egész sereg történelmi nagyobb és kisebb tan-, kézi- és segédkönyv az olvasónak genealogiai felvilágositást csak annyiban nyújt, a mennyiben itt-ott valakinek atyját megnevezi, de éppen azért, mert csak úgy helylyel-közzel nyújt egy-egy férfitagnak csupán a nevét tartalmazó, minden tekintetben pedig hiányos nemzedékrendi táblázatot, bizonyos nagy áldozatot hoz a genealogiának; — de a lexikonok, reál- és egyetemes encziklopädiák is, — pedig ezekből manapság már nem csak a nagy néptömeg, — hanem a tudósvilág is felvilágositást nyer, oly könnyelmüen tárgyalják a genealogiát, hogy ugyanazon személyekről gyakran ugyanazon lapon a legeltérőbb adatokat nyújtják, s végre mert a tisztán genealogiai müvek egyes családtagokat, magánágakat, házassági összeköttetéseket, természetes utódokat stb. efféléb egészen mellőznek, — kétes vagy kérdéses kormeghatározó s genealogiai adatokat szorgosan kerülnek, szóval feladatuknak semmiféle tekintetben sehol se felelnek meg: kétségkivül igaz, hogy ily módon a történelmet nem gazdagitják s elő nem mozditják és hogy genealogia nélkül is tudhatjuk azt, hogy valaki született, megnősült s meghalt.

. . . „Született, megnősült s meghalt." E három határkövön belül az emberi életnek két oly fontos szakasza fekszik, hogy nagyon bajos lenne arra megfelelni, hogy melyikre kell nagyobb súlyt helyezni. De e határköveken belül a sajátságnak lényegével egybekapcsolt, a tisztán személyi s az általános emberihez füzött oly nagy eseményhalmaz létezik, mely, jóllehet sem az általános történelemben, de az eddig megjelent genealogiai iratainkban már mint feldolgozott anyag sem lelhető fel és mégis mind az egyetemes, mind pedig a speczialis történelem megvilágitásához gyakran a legbecsesebb eszközöket nyújtja. Tehát a genealogiának kutatásainál — ha feladatának megfelelni akar — a jelzett határköveken belül ezen bizonyos események lehető legszigorubb figyelembevételével kell mozognia.

Határozzuk csak meg közelebbről ezeket a határköveket.

A) Születés.

1. A genealogus mindig és mindenütt arra törekedjék, hogy minden egyes, általa feljegyzett személy születésének évét és napját közölje. Ahol ez megdönthetetlen biztossággal fel nem deríthető, olyan biztos alapon nyugvó támpontot kell keresnie, a melynek segitségével a születés idejét megközelitőleg meghatározhatja.

Ilyen támpontok pedig a következők:

a) A szülők egybekelésének éve hasznos szolgálatot tesz egy elsőszülött születésének vagy olyannak meghatározásánál, ki mint a „legidősebb“ utód van feltüntetve. Szabály, hogy a házasság után következő évet az első gyermek megközelitő születésének tegyük fel. Ez pedig különösen oly esetekben alkalmazható, midőn egyidejüleg az illető anyjának születési s egybekelési évéről biztos adatokkal rendelkezünk; de arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy különösen a középkori uralkodó családok elég gyakran kötettek házasságot a nélkül, hogy az illető személyeknek az ehez megkivántató nemi érettségük meglett volna.

b) A testvérek születési adatai. Ha az illető személy előtt vagy után született valamelyik testvérének születési évét ismerjük, a megközelitő szám természetesen könnyü módon meghatározható, különösen ha tudjuk, hogy hányadik volt az illető személy a testvérek sorában. Ha azonban csak egyetlen egy testvérnek születési évét ismerjük, vagy a sorrend a mérvadó, vagy ilyennek hiányában különféle életadatokból és egyes esetekből kell a megközelitő születési év sorrendjére következtetnünk.[1] Ennélfogva semmiesetre sem lehet helyeselni, hogy — a mint a legtöbb genealogiai táblán előfordul — a családfán először a fiúk, aztán a leányok, minden tekintet nélkül a chronologiai sorrendre soroltassanak fel. Egyszer és mindenkorra valamennyi testvér egyedül és kizárólag (az ismeretes vagy megközelitőleg meghatározott) születési sorrend szerint jelöltessék.

[1] A nőknél pl. korukat vagy az egybekelés évét a férfiu kora szerint kell meghatároznunk (ha fiatal), mert fiatal férfiu csak a legritkább esetben vesz öregebb nőt hitvestársul. Ilyen esetekben is leányának egybekelési éve a mérvadó. A testvérek egybekelésének sorrendje is jelentős szerepet játszik koruk meghatározására nézve. Szabály, hogy az öregebbik nővér többnyire előbb megy férjhez, mint az ifjabb.

c) A saját gyermekek születési adatai. Az elsöszülött (legidősbb) gyermeknek születési éve különösen alkalmas az anya korának meghatározására; minimum gyanánt felvehetjük, hogy elsöszülött (legidősbb) gyermekének születésekor 16 éves volt. Ha valaki gyermekek hátrahagyásával hal meg, akkor a nemzőnek valószinü életkorára a legidősebb vagy legifjabb gyermekeknek születési adataiból nem egy becses következtetést vonhatunk.

d) A szülöknek halálozási éve. Ha egy minimális kor meghatározásáról van szó, az atyának vagy anyának halálozási éve elvitázhatatlan becsü, mert az illető személynek okvetlenül az illető halálozási évében (vagy kevéssel atyja halála után) kellett születnie.

e) A saját személyre vonatkozó házassági adatok, ha néha használhatók is, csekély becsüek. A férfiaknál úgyszólván számbavehető támpontot nem nyujtanak; a nöknél azonban felvehetjük, hogy első házasságukat a 16. és 24-ik életévük között kötötték.

2. Elég gyakran találjuk a genealogiai táblákon egy többszörös házasságban élt atyának utódait feljegyezve a nélkül, hogy ki volna téve, melyik házásságból származnak a gyermekek. Áttekinthető összeállitásnál sohasem szabad az ilyet figyelmen kivül hagyni. Ha a származást házasság szerint jelezzük, gyakran elegendő egyetlen egy tekintetet vetni a táblára, hogy oly dolgokat megmagyarázhassunk, melyeket ezen ismertető jelek nélkül nem találunk egészen világosaknak.

3. A forrásokból ismert vagy csak jelzett és névtelen családtagoknak egyikét sem szabad a nemzedékrendi összeállitásoknál figyelmen kivül hagyni. Csaknem rendesen előfordul, hogy egy vagy több, kevéssel születésük előtt vagy után elhalt gyermekeket a nemzedékrendi összeállitásoknál mellőznek; pedig valamely gyermek születése vagy korai halála magában véve is gyakran egész történelem. Egy pillantás a táblára minden további magyarázat nélkül felderitené pl. az örökségnek más rokonokra való átszármazását, ha az illető gyermek fel volna jegyezve. Ajánlatos volna tehát egy családtagnak gyermektelen elhalálozását áttekinthető összeállitásnál valamely nemzetközi és szembeszökő ismertető jellel ellátni.

4. Ha már ezen okoknál fogva nem is (pedig van számtalan), a teljesség kedveért is fel kell jegyeznünk egyes természetes

(törvénytelen, házasságon kivüli) és nem egyenrangu utódokat; magától értetődik, hogy a természetes és nem egyenrangu szülőknek neveit mindig meg kell nevezni. A hol nem lehet a természetes (vagy egyenrangu) családtagnak utódait nemzedék szerint tovább vezetni, okvetlenül ki kellene tüntetni, hogy melyik családnak lett az illető családtag ősapjává. Megemlitjük — de csak futólag — hogy számos uralkodó családnál, melynek őse természetes származásu volt és a melyeket ennek következtében, daczára annak, hogy a törvényes ág kihalása után örökölték az uralmat, uj névvel látták el; ez esetben az elnevezésnek alapos purifikacziója szükséges.

5. Végre, ahol csak lehetséges, a születési helyre is tekintettel kell lennünk.

B) Házassági összeköttetések.

A genealogiai kutató főfeladata itt mutatkozik.

Sajátságos tapasztalati tény, hogy az emberek a gazdagság, hatalom és állás valamint a szellemi képzettség és a társadalmi iskolázás gyarapodásával minden egyes eredeti természeti sajátságoktól s adományoktól mindinkább megszabadulni, illetőleg azt maguktól eltávolitani igyekszenek. Ezen, a kultura fejlődésével több tekintetben egyenlő lépést tartó eltérés az általános érvényben levőnek helyes útjáról, a veleszületett adományok s a természetesen nyilvánulandó vívmányoknak ez a letérése nem csak testi hajlamok és külső sajátságok fékezésére, vagy zabolátlan uralmára terjed ki, hanem mindazon lépésekre és cselekedetekre is, a melyek egyébként a természetes határokon belül mozgó kedélyvilág kifolyásai. Mig a nagy tömegnél ily esetekben a „sziv" beszél, a jeleztünk embereknél a „fej", a számitó ész a tanácsadó; innen az is, hogy az uralkodó és főnemes családoknak házassági összeköttetései, nevezetesen a multban csak a legritkább esetekben vezethetők vissza tiszta kedélyindulatra.

Mióta a népek maguk intézik sorsukat, az uralkodó családok házassága elvesztette jelentőségét; mióta már nem adnak egész tartományokat hozományul és a mióta a trónörökléseket a házassági szerződések által már el nem döntik, azóta az uralkodó családoknak úgynevezett politikai és conventionális házassága lassan-lassan elvesztette létjogát.

Másképp volt ez a mult századokban.

Midőn még az uralkodónak trónra lépése s elhalálozása a történetben voltaképen határkő gyanánt tünt fel, — midőn a nemzedék összes politikai élete úgyszólván csak az egyeduralkodó s a dynastia érdeke körül forgott: akkor — mondom — az uralkodó családok egybekeléseinek messzeható s a szó legszorosabb értelmében veendő politikai jelentőségük volt; mert, ha ezen házassági összeköttetéseket, a mennyire csak lehetséges volna, a kritikai elemzés bonczkése alá vennők, tapasztalhatnók, hogy az elmult századok ismert fejedelmi egybekeléseinek túlnyomó részét kizárólag politikai momentumok befolyásolták.

Igaz, hogy e nézetet elég gyakran túlságig vitték. Azt hiszem, hogy a fejedelmi családoknak mult századokbeli házassági frigyeit *genealogiai szempontból* nem eléggé méltatták, — pedig ha tették volna, még okvetlenül más eredményekre is jutottak volna.

Mert a fejedelmi házassági összeköttetések kritikai elemzése mutatja, hogy minden politikai horderejük és politikai genezisük mellett még azon számos esetben is, hol azoknak politikai és conventionális eredete majdnem kézzelfogható, elég gyakran genealogiai momentumok is közremükedtek. Egy uralkodó család valamelyik tagja házasságilag egybekel valamely más dynastia tagjával; — már az eljegyzési s a házassági ünnepségek, továbbá a két ház között a sógorság révén szokásos látogatások stb. elég alkalmat nyújtanak arra, hogy az egyes személyek egymással megismerkedjenek és házassági frigyet kössenek, úgy hogy a következő egybekelések voltaképen csak az először kötötteknek kifolyásai gyanánt jelentkeznek. És ugyan hány esetben voltak csakis a rokonsági viszonyok mérvadók!

Mind ezen és más hasonló momentumokat a fejedelmi házassági összeköttetések megbirálásánál eddig még kevéssé méltattak, ez pedig — ha szemügyre vesszük, hogy mai napság a történelmi-kritikai kutatást már a végtelenig müvelik, bizony nincsen igazolva.

1. A genealogiai kutatónak tehát mindenekelőtt a házasságkötés évét kell felkeresnie; a mennyiben ettől biztos sikert nem vár, a házaspárok utódjait tekintetbe véve, megközelitőleg azon évet kell meghatároznia, a melyben a házasság létrejött. Hogy itt mily inditó okok a mérvadók, egészben véve megállapitani nem lehet, ez többé-kevésbbé mindig a kutató ösztönének dolga. A nöknél itt-ott saját születési évük, testvé-

reik házasságának sorrendje stb. képez támpontot és itt is különösen azok az útak mérvadók, a melyek a születési év közelitő meghatározásához vezetnek.

2. Az egésznek a legfontosabb és legszebb pontja a házasság keletkezése; — fontos, mert gyakran igen sok benne a történet, — szép, mert ha a házasság inditóokát rendszeresen követjük, gyakran nem remélt és legmeglepőbb eredményeket érünk el itt, — s ez különösen akkor érvényesül, midőn a házaspárnak genealogiai összefüggését keressük.

a) Politikai czélok inditóokaira nézve következtethetünk, ha már a házaspár eljegyzésének idejekor:

1. A házasságot kötő felek egyike az uralom örököse volt.

2. Ha a házasság után, rövid időre vagy annak folyamata alatt valamely birtok az egyik házas félről a másikra ment át.

3. Ha az egyik fél a házasság révén jogositva érezte magát, hogy a birtok és uralom várandósa legyen és reá igényt tartson.

4. Ha a házasság által kilátásba lett helyezve, hogy két korona, illetöleg két ország közös uralom alá egyesüljön.

5. Ha az egyik fél kezet fogott a másikkal a neki tett szolgálat megjutalmazása fejében.

6. Ha a házasság mintegy czivakodó és ellenségeskedő felek kibékitésének kezessége gyanánt jött létre.

7. Ha a házasságot oly felek kötötték, kiknél vagy maguk között, vagy legközelebbi környékükkel kevéssel a házasság megkötése előtt vagy után valamely érdekközösség állott fenn, pl. védő- és daczszövetség egy közös ellenség ellen, valamely trónkövetelőnek támogatása oly módon, hogy az illetőt a családi kötelékbe felvették stb. stb.; csak ez utóbbi házasságkötéseket lehet tulajdonképen „Allianz“-nak nevezni.

b) Rokonok között kötött házasságok. Ezeknek különböző fokozatai vannak, melyeknek fejtegetése előtt azonban következőt kell tekintetbe vennünk: úgy a régebbi, mint az újabb genealogiai müvek, valamint a nagy közönség is igen sokszor összezavarja a rokonságot a sógorsággal; jóllehet véleményem szerint mind a kettő közös gyökből: az affinitásból ered, mégis szigoru megkülönböztetést kell tenni köztük. A rokonság alatt egyesegyedül a vérköteléken alapuló

affinitás értendő; — azonban a vérrokonságon kivül levő genealogiai összeköttetéseket lehet csak helyesen a „sógorság“ nevével jelölni.

Vannak tehát:

1. Rokonok közt kötött házasságok. Ilyenekre kell következtetnünk, ha valamely más ok hiányában (jóllehet rokonsági házasságok egészen minden egyéb ok mellett is létezhetnek) a házaspár közös eredete kimutatható. Itt már egészen egyre megy, hogy ugyanazon ősatyától vagy ugyanazon ősanyától származnak-e le, avagy ha magát a leszármazást egyizben vagy többször a női ősök már megszakitották is. A nemzedéksornak száma az ősatyától a házasságot kötő félig, a rokonságnak közelebbi vagy távolabbi foka. Ha a közös leszármazás annyi nemzedékre vissza vihető, hogy a legmesszibbmenőbb liberitásnál a felek egymás közti rokonoknak alig ismerhetők fel, ennek a kutatásnak természetesen tisztán csak genealogiai becse lehet; szép példa arra, hogy egy és ugyanazon ősnek ivadékai egy vagy több évszázad lezajlása után, legtekervényesebb útakon, mint házaspárok ismét egyesülnek. Néha ezen a levezetések is gyakorlati becsüek. — Tudvalevő, hogy szokásos volt a középkorban, hogy közeli rokonságra való hivatkozás, ha még oly sok évig voltak is házasok, ha az egyik házasfélnek nem volt a frigy inyére való, elvált. E levezetések mutatják legjobban, hogy mennyit kell a maga idejében annyira hangsúlyozott „rokonságról“ tartanunk.

2. Sógorsági házasságok. A mint ez már a dolog lényegében rejlik, a leggyakoribb. Oly házasságokat értek e kifejezés alatt, a melyeknél kimutatható, hogy az egyik házasfélnek egy vagy több rokona a másiknak rokonaival már az elött házassági összeköttetésben állott; ily leszármaztatások kivitele nagyon nehéz; a legkülönfélébb változások és a legbonyolultabb kapcsolatok természetesen előfordulhatnak itt. Az utóbbi levezetések későbbi házasságok és sógorságoknak meghatározására néha chronologiai támpontokat is szolgáltatnak.

c) Nem politikai avagy rokonsági okokból kötött házasságokra következtethetünk:

1. Ha az eddig emlitett okok egyikének se jövünk nyomára.

2. Ha a házasság egyedül és kizárólag a családnak szaporitására, illetőleg fentartása czéljából köttetett.

3. Ha (a mi különösen öregebb özvegyeknél szokott előfordulni) csupán a férj vagy az „örökké asszonyi“ kerestetett.

3. Az eljegyzéseket is lehetőleg figyelembe kell venni, mert többnyire igen sok történelmi, politikai s genealogiai felvilágositást nyujtanak. Természetesen itt is kell méltatni az időmeghatározást s a keletkezés okait minden irányban (különösen, hogy az eljegyzés miért semmisült meg?).

4. Különös figyelem forditandó a házassági elválásokra (elüzésekre s azoknak indokára stb.).

5. Házasságon kivüli összeköttetések közül okvetlenül felsorolandók azok, a melyeknek utódjai ismeretesek. Természetesen az időmeghatározó adatokat itt nagy elővigyázattal kell használnunk, mert pl. az első természetes gyermek születése nem mindig esik össze a nemzőknek kölcsönös megismerkedési időpontjával. Könnyebb az időmeghatározás a nem egyenragu házasságoknál, melyeknél az utódoknak legalább a nemzedéksorrendben okvetetlenül fel kell sorolva lenniök.

6. Feltétlenül ajánlatos, ott a hol egy női családtag házasságáról van szó, egyidejüleg felemliteni, vajjon a házasság termékeny volt-e s vajjon a belőle származott utódok férfiágon kihaltak-e? A hol anyai származásnál fogva örökségre stb. igényeket emelnek, a családfán az igényt emelőnek leszármaztatása, a többi családtagtól eltérő módon, világosan jelöltessék.

7. Mindig kutatandó, vajjon özvegyült vagy elválasztott (elvált, elüzött) házasfelek ismét eljegyeztettek vagy házassági frigyre léptek-e? Azon esetben, ha ezen körülményekből fontos és érdekes családtörténeti következtetések levonhatók, ezeket fel kell jegyezni.

8. Ha lehetséges, az eljegyzések és házasságok szinhelyének megjelölése is kivánatos.

9. Nem általánosan ismert s nem valami nevezetes szerepet játszó házaspárnak felsorolásánál mindig és mindenütt a házaspár atyjának s anyjának neve kitüntetendő.

10. Végre sohasem mellőzhető a házaspár állása. Uralkodó személyeknél a maradandó koronák mind megjelölendők,

mig nem uralkodó személyeknél csak a legkimagaslóbb társadalmi állást kell felvenni.

C) Halál.

Ez könnyü feladat; figyelembe veendö itt:

1. A halál éve és napja. Ha megtudni nem lehet, a következö módon szerezhetünk támpontokat.

a) Ha az illető személynek tulajdona egy másik (rokon vagy ilyen) személyre ment át.

b) Ha az elözvegyült fél ismét megházasodik.

c) Ha az illető férfiu halála után még születik gyermeke.

d) Ha a legifjabb gyermek életkorát, illetöleg születését tudjuk; ezen esetben néha feltehető, hogy a nemző valamivel a legifjabb gyermek születési éve elött halt meg.

e) Végre az az év a mérvadó, melyben az illető személy utoljára mint élö lett felemlitve.

2. Miután a halálozás módja és rendje sokszor egyesek vagy családok és népek legfontosabb érdekeit befolyásolja, szükséges, hogy ezen rend és mód lehetöleg mindig tekintetbe jöjjön.

3. A halál szinhelye.

Az elöre bocsátottakban kijelölni igyekeztem a genealogiai kutatásnak azon útját, a melyen haladva, tárgyának megvilágitását a legkönnyebb módon eszközölheti. Hogy azonban rendszeremben mégis mutatkozik fogyatkozás — nem egy — s hogy az ajánlottam útakat habár néha a leglelkiismeretesebben követve is, némely esetben még megközelitő eredmény sem érhető el: ennek okát bizonyos források hiányosságában s az összes rendszerek fogyatkozásában megtalálhatjuk. Mindazonáltal reménylem, hogy szerény kisérletem által az összes népekkel közös és általános érvényü rendszernek végleges megállapitásához valamivel talán én is hozzájárultam.

* * *

A családtörténelem tanulmányozásával évek óta foglalkozván ebbeli vivmányaim és tapasztalataim egy nagy részét „az Árpádok családtörténete“ czimü müvemben teszem közzé.

Távol attól, hogy puszta születési — házassági — és halálozási adatok összeállitása legyen, müvem azon útat akarja kijelölni, a melyen az egyetemes és hazai történelemnek a genealogiával való számos kapcsa összhangzó

egészszé alakitható, — oly egészszé, mely, a családtörténelmi szempont szigoru megtartásával a keretében mozgó személyeknek minden irányban ismertető képét nyújtsa.

Azon körülményeknél fogva, hogy első nemzeti dynastiánk egy tagja sem lépett saját családbeli taggal házasságra, s hogy ilyformán az Árpádok családtörténete a középkor majdnem összes uralkodó családainak politikai, kulturális és genealogiai történetét felkarolja s igy nemzetközi jelentőségü, továbbá minthogy nem csak az Árpádok családtörténete, hanem számos vele összekötött más családnak genealogiája a napjainkban mind inkább előtérbe lépő kritikai irány daczára is még nagyon sok ismeretlen anyagot mutat fel, azt hiszem, hogy munkám, a mennyiben számos helytelenséget feltár és hiányokat pótol, nem egészen felesleges.

Azon elvekről, melyek e mü szerkesztésénél vezettek, a fennebbi sorokban már szóltam; most csak azt akarom hangsúlyozni, hogy minden egyes személynek ecsetelése (a név, származás, születés, életirás, házasság, halál, utódok és irodalomnak különös tekintetbevételével) többnyire okirati anyagon s a legújabb történelmi-kritikai eredmények felhasználásával történt. Mindazokat, kik születésük avagy házasságukkal az Árpádház kötelékébe léptek, az Árpádok családjába tartozóknak vettem.

A szerző.

I.

Az Árpádház tagjai.

1. Álmos

a család őse († 894 körül).

Neve és származása.

A hagyomány szerint Ögyek (Ugek) nevü szittya vezér 819-ben a „Dentumogeria"-beli önedi fejedelem leányát, Emese-t, vette nőül,[1] kitől egy fia született, a kit az anyja, álomfejtöktől nyert magyarázat után Álmos-nak nevezett el. Igy adja elő IV. Béla király névtelen jegyzője.

Hát honnan származik Álmos atyja?

A bibliai Nimrodnak a hagyomány szerint Enech nevü nejétől két fia született: Hunor és Magor; ezek Dula nevü alán fejedelem leányait vették nőül. Hunortól állitólag a hunok; Magortól a magyarok származnak. Turóczi I. 2. szerint azonban Hunor és Magor Magog fiai.

Ugyanezen krónikás Nimrod-tól Ugek-ig a következő nemzedékrendet állitja össze: Nimrod, Hunor, Bor, Dama, Keled, Keve, Kear, Beler, Radar, Othmar, Tarkans, Bondafaret, Buckem, Chanad, Rudli, Bezter, Mike, Miske, Ompud, Kulche, Levente, Leel, Zamur, Zambur, Bolug, Bulchu, Sulthan, Berend, Chadicha, Opos, Ethei, Scemen, Turda, Bendekus, Attila, Ed,[2] Ugek.[3]

E koholt nemzedékrend abban a nagy hibában sínylik, hogy szerzői (ha nem egy irónak a müve) úgy az ősatya egy-

[1] Turóczi krónikája II. 1.; »a skytha Enodbilius leányát«.

[2] Turóczi más helyen (II. 3.) Eleud-nek nevezi.

[3] Kézai Simon krónikás Álmos és Ugek között még Eleudet is ismeri. Pistorius († 1608) »a magyar királyok genealogiája« czimü latin értekezésében szintén igy adja elő. A Névtelen IV. fejezete szerint Ögyek Magog nemzetségéből való, de az V. fejezetben Attila nembelinek mondja.

öntetü megállapitásában mint az egyes nemzedékek összeállitásában nagyon tévedtek. Mert feltéve — de nem engedve — hogy az óhéber kutfő népgenealogiáját s a középkori irodalomnak ebből kifolyó kombináczióit hiedelmesen el is fogadnók, mind a mellett mégis kell utalnunk a Nimrod és Magog, tehát chamita és jafetita leszármaztatás közti hatalmas különbségre, mely Turóczi levezetéséből kimutatható. Nemzedékrendje továbbá Hunor-tól Ugek-ig harminczhat nemzedéket tartalmaz. Miután a középkori genealogusok legszélesebb alapon nyert időszámitása szerint Nimrod halálától Kr. u. 820-ig 2665 év lefolyt, Turóczinak egy nemzedékére 74 év esnék; ezt azonban, bár a régiek hosszu életkorát elismerjük is, el nem fogadhatjuk; még annak elfogadása mellett is, hogy egy nemzedéknek 40 év megfelelne, 30 nemzedékkel kellett volna többet felvennie, hogy legalább a valószinüség látszatát nyerje.

Nevezetesek e sorrendből a Bor, Dama, Keled, Keve, Othmar, Buckem, Chanad, Bezter, Mike, Miske, Ompud, Kulche, Levente, Leel, Bolug, Bulchu, Sulthan, Turda nevek, melyekre még sokkal későbbi korszakokban még akadunk; továbbá azon körülmény, hogy Attila után egy fontos közbeesö családtag hiányzik, t. i. fia Csaba. Az sem jelentőségnélküli, hogy Mike után Miske, Zamur után Zambur következik; a szerző, hogy Mike és Zamurnak alkalmas utódot szerezzen, úgy segitett magán, hogy a már meglévő nevekbe egy betüt belecsusztatott. Egészben véve azt az impressziót gyakorolja ránk a szerző, hogy oda törekszik, hogy az ő korában ismeretes és kimagasló személy- és nemzetségneveket Nimrod nemzedékrendébe mind felveszi s igy a legrégibb multnak nimbusával veszi körül.

Álmos tehát a hagyomány értelmében 820. körül született.

Életfolyása, házassága és halála.

Midőn a magyarság — mint a finnugor család egyik tagja — a Volgántúli sivatagokból a Don-hoz került s a fővezetés egységét szükségesnek találta, hat főnök (Álmos volt a hetedik) javaslatára a bölcs és vitéz Álmosnak alá vetette magát. Mindez a Névtelen (VII.) szerint 884. körül történt; ugyanekkor Álmos nejével együtt „Skythiából“ nyugatra vonult. Biborban született Leo byzanczi császár szerint pedig a donvidéki khazárok fejedelme a hét főnök egyikét 884. után országa koronájával

megkinálta, ez azonban visszautasitotta azzal az indokolással, hogy véleménye szerint Álmos vagy ennek fia Árpád sokkal alkalmasabb erre. Midőn Elöd (úgy hívták a magyar főnöket) a khazár fejedelemnek adott tanácsát övéivel közölte s ezek a jövő ellenséges támadások előérzetében az egységes fővezetés szükségességét belátták, Álmost, minden tekintélye daczára, már nagyon korosnak és gyengének tartották s azért fiát, Árpádot, kiáltották ki fejedelemnek.

A magyarok nemsokára azután, hogy a khazárokkal egyesültek az „Atelkuzu" (Etelköz, a mai Dnjestr, Sereth, Pruth és Bug-vidék) nevü földre vonultak, tehát a bolgárok tőszomszédságába jutottak.

Árpádnak fejedelemmé kikiáltásától kezdve a magyaroknak Munkács-ra való elérkeztéig a krónikák Álmosról mit sem szólnak. A Névtelen szerint egészen Munkácsig élhetett volna ugyan, de sokkal valószinübb a következő feltételezés:

Midőn Leo görög császár 893-ban az ugyanazon évben trónra jutott bolgár czárral, Simon-nal, valamely kereskedelmi kérdés miatt háborúba keveredett és Simon a görögöket elvágott orrral küldte haza, a magyarokat hivta segitségre. Simon kénytelen volt — három ütközet után — Silistriába, később Mundragába bezárkózni, mig nem az ellenség Bulgáriát egészen Preslav-ig pusztitotta; ez 893-ban történt. De midőn a magyar segélycsapatok hazájukba visszatértek, a bolgárok is követték egészen a sivatagokig; itt le is győzték őket. Midőn Simon nemsokára Bolgarophygos (Drinápoly közelében) mellett újra győzelmeskedett a görögök fölött, azon volt, hogy a magyar segélytől egyszerre mindenkorra megfoszsza őket; tehát a mig a magyarok Pannoniában harczoltak, a Dnjepr-en tanyázó bessenyőkkel együtt a bessarábiai sivatagokban visszahagyott és csak csekély őrizettől védelmezett magyar családokat megtámadta s részint megölte, részint foglyul ejtette. Midőn a magyarok visszatértek s elpusztitott hazájukat látva, Bessarábiát elhagyták s nyugatra vonultak, a Duna és Tisza között elterülő sikságon új hazát szemeltek ki maguknak.

Legvalószinnübb tehát az a feltevés, hogy az öreg Álmos Bessarábiában, a bolgár berohanásnak lett áldozata, s mert a legtöbb értesitő a mellett szól, hogy ez időben halt meg,[1] az

[1] Turóczi II. 3.: »in patria Erdelen occisus est«.

ebbeli chronologiának megállapitása fontos. Simon 893-ban lépett trónra; mivel pedig a görögökkel egyesitett magyarok háromszor legyőzték, bessarábiai bosszú-járata 894-re esik. Ha most — a hagyomány értelmében — Álmos valószinü születési évének 820-at veszszük, Álmosnak körülbelül 74-ik évben kellett meghalnia.

Nejéről csak azt tudjuk — legalább a hagyomány úgy adja elő — hogy egy előkelő dentumogeriabeli főnök leánya volt s hogy Álmos ifjúkorába léptekor lett nejévé.[1] Midőn Álmos (a hagyomány szerint 884-ben) Skythiából nyugatra vonult, neje Névtelen VII. szerint — még életben volt.

Utódjai és rokonai.

Gyermekei közül egyedül csak Árpád-ot ismerjük. Az ősatya neve az Árpádházban még csak kétszer fordul elő, t. i. I. Géza és II. Béla fiainál.

Névtelen (VII.) előadása szerint Álmossal együtt annak Hulec nevü nagybátyja (avunculus) fiaival Zuard és Kadocsá-val, Skythiából nyugatra vonult. A középkori latinság értelmében Hülek tehát Emese, Álmos anyjának a fivére.[2]

Névtelen megjelölése „avunculus“ úgy látszik nem helyes, mert Álmos 884-ben már aggkorban volt és nem igen hihető, hogy anyjának fivére akkoron még élt. Ha Hülek Álmossal, illetőleg Árpáddal rokonságban állt, valószinüleg Álmosnak a sógora lehetett.

Hülek fiairól tudjuk, hogy Árpád mind a kettőt Morvaország felé küldte s hogy az ifjabbik, Kadocsa, Zobor-t az ellenséges vezért, fogságába ejtette. 890. körül Árpád a két testvért Glád fejedelem ellen a mai Temesvidékbe küldte. Glád legyőzetése után Árpád beleegyezésével Görögország és Bulgária felé vonultak; a bolgároktól megveretvén, Durazzo-ig mentek, mire azután szerb területen nagy földtért vívtak ki maguknak, melyen kiséretükkel együtt letelepedtek. Zuárd itt nősült és meghalt.[3]

[1] Névtelen IV.

[2] Horváth Mihály (»Magyarország története« czimü munkájában) Hüleket Árpád nagybátyjának tartja.

Bárdossy (»Supplem. Analectorum Terrae Scepus«. Löcse, 1802. 4. 84. 92. 143) már a merész konjunkturák netovábbját éri, midőn Hülek-et az orosz Oleg-gel, Eunedet, a bieloferoi herczeg fiát, Álmos nagybátyját, az orosz Olga atyjával és Igor ipjával azonositja.

[3] Névtelen 44., 45. »Zuardu in eadem terra duxit sibi uxorem, et

A vele együtt itt telepedett összes nép Zuárd halála után nem tért vissza Pannoniába; Zuárd netáni utódaira Magyarországban nem is akadhatunk — legalább a hagyomány előadása szerint, mert történelmi magnak csak azt ismerhetjük el, hogy Magyarországban egy Szoárd nevü nemzetség valóban létezett.[1]

2. Árpád fejedelem.

(† 907.)

Az összes ismert kutfők elismerik, hogy Álmos fia volt. A monda, hagyomány és krónika szerint róla és tetteiről közlöttek tömegéből csak a következő történeti magot lehet kibontani:

1. A mit VII. Konstantin császár (II. Porphyrogennetos, szül. 905. társcsászár 911 jun. 9. császár 913 jun. 6. óta, † 959 nov. 9.). „Taktika" czimü művében Álmos fia Árpádnak magyar fejedelemmé való kikiáltatásáról mond s a mit a magyar krónika szintén megerősit, hiteles ténynek tekinthetjük, csak hogy erre nézve pontos évszámot nem állapithatunk meg.

2. Árpád tehát határozottan a magyarok első fejedelme Pannoniában s a királyi, utána nevezett, 1301. jan. 14-én férfiágon kihált dynastiának alapitója; a hagyomány szerint akkoron kötött, genealogiai tekintetben is érdekes vérszerződés pedig — melynek értelmében a törzsfőnökök arra kötelezték magukat, hogy a fejedelmi méltósággal egyesegyedül Árpádot és nemzetségét fogják felruházni — koránsem fogadhatjuk el úgy, mint a Névtelen közli. Magától érthető, hogy Árpád megválasztatásakor még nem gondoskodtak arról, hogy az állami vagy magánszerződéseket okiratba foglalják, vagy irásbeli úton egyáltalában hiteles alakban az utókor számára megőrizzék. Kimutatták továbbá, hogy a Névtelen a 13-ik század viszonyait, nevezetesen a nemességnek elhatalmasodását és a főhatalom gyengülését a 9-ik századra vitte át, hogy ekként a már trónigényeikben is megtámadott Árpádházi királyoknak pártját fogja. A Névtelen jegyző tehát jó szándékból, de mégis költött.[2]

3. Mindaz, a mit a hazai krónikások a magyarok tetteiről, Simon bolgár czár által eszközölt vereség után elbeszélnek s a

populus ille qui nunc dicitur Sobamogera mortuo duce Zuardo in Grecia remansit«. Annal. Fuldens és Hermannus Contractus ad 896. ap. Pertz, Scriptores rer. German. I. és V. 110.

[1] Erről »A magyar nemzetségek« czimü munkám II. 339. lap.

[2] Mangold, A magyarok oknyomozó története, Budapest 1883. I. 15.

mit maig a „honfoglalás“ alatt összegezünk, nagyobbára — mert csak hagyományon és mondán alapszik — mesés és koholt. A Névtelen jegyző, Kézai Simon, Márk és Turóczi nem voltak abban a helyzetben, hogy tudomást szerezzenek Magyarországnak és Erdélynek a 9-ik századbeli állami s ethnographiai viszonyairól, minek következtében saját koruk viszonyairól következtettek a multra. Tehát a magyaroknak új hazájukba való bevonulása s az akkoron itt létezett népek és fejedelmekről (pl. a bolgár Zalán, a khazár Mén-Maróth, az oláh Gyeló, a cseh helytartó Zobor stb.) szóló tudositásai csupa mese és koholmány. A 9-ik század végén Pannoniában Dunántúl a német-frank uralom volt (területén állitólag Privina szláv fejedelemnek is volt egy Pettau-tól Pécs-ig érő urodalma); a nyugati felföldön körülbelül a Tátráig Svatopluk morvai nagyfejedelem alá tartozó szlávok laktak; a többi felföldet akkoriban sürü erdők boritották, ez lakatlan volt. A Duna és Tisza közén pedig, de még Erdélyben se létezett állam. A honfoglalás részleteiről nincs tudomásunk és tekintettel az ország nagy részének gazdátlan és lakatlan voltára talán helyesebb az az eljárásunk, ha megszállásról és egyszerü letelepedésről szólunk mint hóditásról.[1]

E megszállás évét illetőleg bátran mondhatjuk, hogy tekintettel a bolgár háborúra, mely Simon czár trónralépése, tehát 893 előtt, semmi esetre sem mehetett végbe, csak a 893. utáni időre esik.

Mindazt tehát, a mit a hazai krónika Árpád személyéhez és első utódaihoz füz (a homály csak Géza fejedelem idejében [972—997] oszladozik) csak a legnagyobb elővigyázattal fogadhatjuk el s igy magától érthető, hogy ez alaknak még csupán családtörténelmi megvilágitása sem vihető keresztül minden tekintetben.

Születési idejét nem ismerjük. Miután Álmos a hagyomány szerint 820 körül született, Árpád születési évét 840-re tehetnök; e szerint tehát 907-ben mint 67 éves agg lelhette halálát.

Házassági viszonyairól szintén nincs tudomásunk. Mindazonáltal a hazai krónikából a genealogus egyet-mást mégis következtethet. Előadja t. i. hogy Árpád fia Zoltán atyját 11 éves korában követte a trónon; ennek alapján a herczeg születését 896-ra kellene tennünk. Ha már most szemügyre vesszük, hogy

[1] Mangold, 19., 20.

Árpád — korszakának szellemében — korai fiatalságban nősült, nehezen hisszük, hogy elsö és egyedüli neje még oly későn szült volna fiut; de mivel a magyarok egynejüségben éltek, valószinü, hogy Árpád, első neje halála után, másodszor nősült.

Halála idejét a kutfők 907-re teszik.

Földi maradványait valószinüleg elégették, — hamvait egy patak közelében ásták el, mely akkor kőmedren át Etele városába, Ó-Budába folyt. A kereszténység felvétele után — irja a Névtelen — a hálás epigonok a sir helyén a halhatatlan fejedelem emlékére a szüz Mária Fejéregyháza nevü templomot épitették. Az azóta lezajlott századok viharai, nevezetesen pedig az itt másfélszáz éven át uralkodott török hatalom az Árpád sirját takaró egyháznak nyomait sem hagyták hátra.

Árpád gyermekei közül a hazai irók szerint csak az egy Zoltánt ismerjük.

Leo görög császár ellenben a következőket irja:

„Lebedias azt mondja a khazár khánnak: „Van kivülem még egy vajda: Salmutzes (= Álmos), kinek egy Arpadesz nevü fia van".

„Ez alkalommal (t. i. midőn a bolgárok a magyarokat Bessarábiában tönkre tették) vezérelte őket Arpadesz fia Liuntin" (= Levente).

„Tudni kell . . . . hogy Arpadesz, Turkia nagy fejedelmének négy fia volt. Az első Tarkatzes, a második Jelech, a harmadik Jutotzas, a negyedik Zaltasz" (= Zoltán).

„Tudni kell, hogy Tarkatzes, Arpadesz elsö fia, Tebelesz-t nemzette; második fia Jelech nemzette Edzeleh-t; harmadik fia Jutotzas nemzette Falitzis-t (= Vál); negyedik fia Zaltasz pedig Takszisz-t (= Taksony). Tudni kell, hogy Arpadesz összes fiai meghaltak, de unokái Falesz és Tasész, valamint unokatestvérük Takszisz még élnek".

„Tudni kell, hogy Tebelesz meghalt és hogy Termaszus nevü fia van, a ki minap Bultzusz nevü vendégünkkel Konstantinápolyból hazatért".

Az itt elöadott az Árpádok családi történetének leghomályosabb pontjaihoz tartozik, és pedig joggal, mert első tekintetre feltünőnek kell találnunk, hogy a hazai krónika Árpádnak csak egyetlen fiát ismeri, holott a külföldi tudósitó, a görög császár, Árpád fiai, unokái és dédunokáinak egy egész seregét nevezi.

Ehez következő megjegyezni valónk van:

1. VI. Leo császár (uralkodott 886. óta † 912. máj. 11-én) Árpádnak kortársa, a kivel diplomatiai érintkezésben állott s kinek Termácz nevü unokáját saját udvarán Konstantinápolyban fogadta. Leo eszerint a magyar fejedelmi családról szóló tudositásait közvetlen forrásból, a család egyik tagjának adataiból merithette. Ha tehát Leo művének valódiságát elismerjük, akkor ebből kérlelhetlen logikával azt kell következtetnünk, hogy Árpád és utódainak általa adott nemzedékrendje szóról-szóra hiteles.

2. Leo császár elbeszélése szerint Árpád összes fiai még atyjuk életében haltak meg. A császár idejében uralkodott Falitzis, de Zaltasz fia Takszisz akkor már életben volt. Ebből azt kell következtetnünk, hogy Árpád korán elhunyt fiainak utódai, az egy Falitzis-t kivéve, távol álltak a tróntól s hogy — mivel csak pares inter pares maradtak — emlékezetük a későbbi hazai krónikásoknál elenyészett. Hogy Taksony (Takszisz) Leo császár idejében már élt, az arra mutat, hogy Zoltánnak a hazai tudositóktól 896-ra tett születése teljesen helytelen; az pedig, hogy Taksonyon kezdve a trónöröklés csak egyenes utódaira ment át, arra mutat, hogy Árpádnak öregebb fiaitól származó dédunokái fiutódok nélkül haltak meg. Egyetlen egy pontja van a császár tudósitásának, melyet nagy elővigyázattal kell vennünk t. i. Zoltánnak 912 előtt történt elhalálozása.

3. Zoltán fejedelem.

(907—947. † 950.)

Az összes források szerint Árpád legifjabb fia; a hazaiak szerint közvetetlen utódja.

Születési évét és házassági viszonyait a monda homálya boritja. A hagyomány születését 896-ra teszi, a mi Leo császár előadásával ellentétben áll. Születését több napi vendégséggel s játékokkal ülték meg.

Házassága genezisét a Névtelen következőleg adja: Midőn Mén-Marót, biharvidéki fejedelem, a magyaroknak már nem tudott ellentállni, követeket küldött Árpádhoz, kik arra kérték, ne fosztaná meg, míg él, tartományától. Neki egy kis leányán kivül nincs más örököse; fogadná tehát ezt Árpád fiának, Zoltánnak, jegyesévé, a tartományt halála után hadd örökölje az ifjú pár. Midőn Árpát megtudta, hogy Marót leánya saját fiával egykoru, elfogadta az ajánlatot; Marót leányát 897. körül a

Csepel szigetén Zoltánnak eljegyezvén, a maga udvarába hozatta. Daczára annak, hogy a jegyesek még kiskoruak voltak, Árpád mégis czélszerünek látta, hogy állami szempontok kedveért összeházasitásukat lehető gyorsasággal eszközölje, ezért nem sokára az eljegyzés után a gyermekpár nászünnepélyét is megtartotta a nemzetségfők gyülekezetében. Marót, leányának nászünnepély után, két évvel később halt meg.[1]

Zoltán életfolyása nagyban véve a külháborúknak majdnem szakadatlan lánczolata, melynek részletezése e sorok keretén kivül esik. 947-ben a kormányzás gondjait letenni kivánván vállairól, Taksony nevü fiára ruházta át a fejedelmi méltóságot; három év mulva aztán meg is halt.

Gyermekei közül csak Taksony ismeretes.

4. Taksony fejedelem.

(947—972. † 972.)

Zoltánnak ez egyetlen ismeretes fia a hazai krónikák szerint atyját tizenhat éves korában követte, tehát 931-ben kellett születnie.

Az ő élete is külháborúkkal volt tele, melyek reá nézve a 955-i ágostai vereséggel szomoru véget értek. Ez utóbbi ütközet lett egyik föindoka annak, hogy a magyarok ettől fogva rabló kalandjaikkal mindinkább felhagyván, békés élethez kezdtek szokni.

Taksony 972-ben halt meg. Sirja a hagyomány szerint a pestmegyei Taksony nevü helységben volt.

Házassági viszonyairól csak annyit emlit a krónika, hogy Zoltán fejedelem 947-ben Taksony nevü fiának kún származásu feleséget adott.[2]

Taksony gyermekei közül két fiát: Gézát és Mihályt ismerjük.[3]

5. Mihály herczeg.

Taksony fejedelem ifjabb fia; anyja valószinüleg annak kún neje. Születése a 950—955 közötti időre esik.

[1] Névtelen 50—52.

[2] Tehát Szalay József (»Magyarország története« czimü nagy művében) tévedésben van, mikor Taksonyról azt mondja, hogy 931-ben kún anyától született.

[3] Turóczi II. 27. »Porro Toxun Genuit Geysham et Michaelem«.

Nevének keresztény eredete arra enged következtetni, hogy 995 körül sz. Adalbert, ki akkoron Géza udvarában tartózkodott, keresztelte meg, s hogy keresztelése előtt minden bizonynyal más hangzásu nevet viselt.

Életfolyását és halálának évét nem ismerjük; házassági viszonyait szintén homály boritja.

Gyermekei közül Vazul-t és szár László-t ismerjük.

Orosz kutfők szerint[1] I. Vladimir orosz fejedelem fia Szvjetoszlav herczeg, magyar herczegnőnek volt a férje.

Erről a Szvjetoszlavról tudjuk, hogy a Drevljänek országában, Kiev mellett, uralkodott, — hogy atyjának halála után († 1015 jul. 15-én), midőn hirét vette, hogy I. Szvjetopolk fejedelem Boris és Gljeb nevü fivéreit meggyilkoltatta, Magyarországba szökött, de a Kárpáthegységekben az utána küldött orosz gyilkosok 1015-ben felkonczolták.

Magyarországba való menekvése, továbbá azon körülmény, hogy már nagyatya Szvjetoszláv magyar herczegnővel kelt egybe[2] s hogy Mihály herczeg fia, szár László, Szvjetoszlav nővérét birta nőül, valószinüvé teszik, hogy Szvjetoszlav maga is magyar herczegnővel kelt egybe; ez esetben pedig legtanácsosabb és legindokoltabb, ha felveszszük, hogy Szvjetoszlav sógorának nővérét, tehát Mihály leányát, vette nőül. E feltevésnek az időszámitás se szól ellene. Szvjetoszlav születése 889/90 előtt történt, mert akkoron atyjának mindmegannyi nejeit Anna görög császárleány háttérbe szoritotta; ugyanakkor pedig Mihálynak már leánya is lehetett, mert ő maga akkor legalább is harmincz éves volt.

6. Vazul herczeg.

Mihály herczeg fia, Taksony fejedelem unokája.

Neve a görög Bazil-nak felel meg. Nagyon valószinü, hogy 995 körül többi családtagjaival együtt, akkoron a magyar udvaron tartózkodó sz. Adalbert keresztelte meg. Sorsáról Imre trónörökös haláláig nincs tudomásunk.

Imrének 1031-ben bekövetkezett halála után az öreg, betegeskedő István király a trónöröklés rendezését szükségesnek találta. Úgy látszik, hogy az akkor életben volt négy árpádházi

[1] Strahl, Geschichte des russischen Reiches, I. 150.

[2] Strahl, i. h.

herczeg (Vazul, András, Béla és Levente) egyikét sem találta arra alkalmasnak; — Vazult különösen azért nem, mert feslett és kicsapongó életet élt[1] s István öt vezeklés és javulás czéljából a zoborhegyi apátságba záratta.

István neje, Gizella, az Árpádfiak ellensége, minden áron azon volt, hogy a kereszténység érdekében István figyelmét nővérének fiára, Orseolo Péterre irányitsa. Midőn tehát István nagy habozás és újabb megbetegedése után valahára mégis igen sürgösnek találta, hogy a trónöröklést véglegesen rendezze, abban állapodott meg, hogy trónutódjának Vazult nevezze ki.

Ez határozottan arra mutat, hogy Vazul akkoron a majoratus szerint a legöregebb herczeg, illetöleg Mihály öregebb fia volt. István király tán azt hitte, hogy a zárda magánya, a komoly szerzetesekkel való érintkezés s a hosszabb ideig tartott sanyargatások után a feslett erkölcsü herczeg megtért és megjavult. Hogy tehát erröl teljes meggyőződést szerezzen, egyik bizodalmas tisztjét, Budát, Nyitrára küldte, hogy a herczeg magaviselete felöl tudakozódjék s ha javultnak találja, kinevezi trónörökösének.[2]

A Gizella királyné s Orseolo Péter testörségi parancsnok szolgálatában álló udvari párt azonban alig vette hirét, hogy a király bizalmas emberei egyikét akarja Nyitrára küldeni, midön Gizella, Péter s ennek külföldi pártja a fenyegetö veszély elhárítására tüstént konferencziát hivott össze. A tanácskozásnak az lett az eredménye, hogy Buda fia Sebes, a ki — elég csodálatos — atyjával ellentétben Péter pártján állott, atyát megelözvén, Vazult szemevilágától megfosztotta, fülébe forró ólmot öntött s a gaztett elkövetése után Csehországba szökött. Midön a szerencsétlent István király elé hozták, rokonának szomoru sorsa könyekre fakasztá.

Ugy látszik, hogy Vazul megvakulását túl nem élte sokáig; azóta hallgatnak róla a tudósitók és valószinü, hogy még Istvánt megelözöleg, tehát 1038 elött halt meg.

Házassági viszonyait nem ismerjük.

Szent-Gellért életirása (cap. 19.) szerint András, Béla és Levente Vazul fiai; mindazonáltal Kézai és Turóczi tudositásai mégis valószinübbek. E két iró szerint Vazul a nevezett hercze-

[1] Turóczi, II. 33.

[2] Kézai II. 2.: »Quem ipse post eum (se) regem feceret supra Hungaros«.

gek nagybátyja, Turóczi különben még azt is emliti, hogy némelyek szerint Vazul e herczegek természetes atyja.[1]

Vajjon volt-e Vazulnak fia vagy nem, lásd a II. szakaszt.

7. Géza fejedelem.

(972—997. † 997.)

Neve.

A hazai kutforrások következő alakjait ismerik: Geyssa, Geisa, Geicha, Geche (Hazai okmánytár VII. 1) Geythsa (Wenzel, árpádkori uj okmánytár VI. 92/48.) Geytsa, Geisca, Geiza, Geuca, Goviso (Wenzel VI. 102/57.), Gyessa (Hazai okmánytár I. 1/3.).

A külföldieknél következőleg fordul elő: Geitzas, Jatzas (ap. Kinnamos), Goutso (Chron. Admont. ap. Petz II. 187 ad 1145), Geuczha (Petz, Codex dipl. VI. 355.), Gizo (Biogr. St. Othonis Bamberg.) Deuca (Chron. Vincent. Böem.), Guotsco (Chron. Salisburg.), Geitsa (Chron. Austriac.), Goize (Appendix ad Radevicum ap. Urstisius II. 558.), Giezo (Auctuarium Aquicinctinum ap. Pistorius I. 976.), Jessa (Cromer), Getta (a velenczeieknél), Kautse, Dewix (merzeburgi Ditmar-nál,) Joas stb.[2]

Származása és házassági viszonyai.

Taksony fejedelem öregebb fia. Taksony a hagyomány szerint 947 körül nősült; Géza fia István 969 körül született, Géza születése tehát 948/9-re teendő.

Neje: 1. Sarolta, Gyula leánya.

2. 973. körül Adelhaid, I. Mscislav lengyel fejedelem nővére.

Halála és utódjai.

Géza életéből ismertető pragmatikus vonásokat nem tudunk. Tudjuk, hogy országának megszilárditását befelé a monarchikus

[1] II. 42.: »Tradunt quidam, istos tres fratres filios fuisse Vazul ducis, ex quadam puella de genere Tatun et non de vero thoro ortos esse et ob hanc conjunctionem illos de Tatun nobilitatem accepisse. Quod falsum pro certo et pessime enarratum. Absque hoc namque sunt nobiles, quia isti filii sunt calvi Ladislai«. - Pistorius szerint Vazul fiát vakitották volna meg.

[2] Dr. Karácsonyi János úr a Turul-ban (1889—39) a mellett szól, hogy Géza vagy Geiza helyett utolsó fejedelmünket Gecse vezérnek irjuk és mondjuk.

elv erősbitésével, kifelé pedig azzal iparkodott előremozditani, hogy alattvalói között a kereszténységet terjesztette.

Meghalt 997-ben.

Gyermekei sorrendje:

Első házasságából:

1. István, sz. 969 kör. Király 1000. † 1038.

2. (Valószinüleg szintén első házasságából). Judit; férje lengyel I. Boleszló fejedelem.

Második házasságából:

3. Leány; férje: 1009 Orseolo Ottó, velenczei doge (l. Péter király alatt).

4. Leány; férje: Aba Sámuel, a későbbi király (l. ezt).

8. Sarolta.

Géza fejedelem első neje.

A Névtelennél következő leszármaztatásra akadunk: „Tuhutum: .. genuit Horcam, Horca genuit Geulam et Zubor, Geula genuit duas filias, quarum una vocabatur Caroldu et altera Saroltu, et Sarolt fuit mater sancti regis Stephani“.

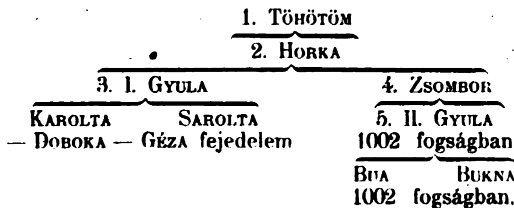
Turóczi következőleg adja elő: „Geicha . . . genuit s. Stephanum regem ex Sarolth, filia Gyulae“ „Gyula habebat filiam nomine Sarolt pulcherrimam, de cujus polchritudine provinciales duces diutius loquebantur“.

Kézai mondja: „Sanctus namque rex Stephanus coronatur et tandem duce Coppan interfecto, Jula avunculo suo cum uxore et duobus filiis de septem castris in Hungariam adducto ... preliatus est“.

Annal. Hildesheim. ad 1003: „Stephanus rex Ungaricus super avunculum suum regem Julum cum exercitu venit“.

Ha mindezeket összegezzük, a következő genealogiai eredményre jutunk:

Névtelen szerint Tuhutum az erdélyi hübér dynasztiát alapitja, mely következőleg alakul:

Habár Turóczi I. Gyulát, Sarolta atyját. a hét vezér egyikének tartja és II. Gyula (Julus) nem egészen helyesen István király avunculásának neveztetik, mégis helyesen járunk el, ha Saroltát, I. Gyula erdélyi hübérfejedelem leányának tekintjük. Mert miután II. Gyula Saroltának az unokatestvére, nem éppen valószinütlen vagy helytelen, ha egyik-másik tudósitó Sarolta fia István anyai nagybátyának nevezi.

Ennyit Saroltának az erdélyi Gyulától levezetett, manapság annyira kétségbevont származásáról.

Másképen kell az egyházi iróktól még ma[1] bebizonyitott ténynek tartott körülményről itélnünk, mely szerint Sarolta a Konstantinápolyban kereszténységre áttért Gyula fejedelem leánya s ilyformán I. István születésekor már keresztény hitü volt.

Skylitzes, Kedrenos és Zonaras byzanczi irók t. i. elbeszélik, hogy a turkok (= magyarok) csak akkor szüntek meg a görög területet pusztitani, mikor az egyik fejedelmük, Bolosudes, Konstantinápolyba jött s ottan megkeresztelkedett. — Nem sokára a turkok egy más fejedelme, Gylas is Konstantinápolyba jött, a ki szintén keresztény lett s Hierotheus nevü ájtatos szerzetest magával vitte Magyarországba. Mig Bolosudes otthon megint a pogányságnak hódolt, Gylas hü maradt a kereszténységhez és hazájában számos pogányt keresztény hitre téritett stb.

Bolosudes-ben egy Bulcs nevü magyar főurra, Gylas-ban pedig Sarolta atyjára, Gyula erdélyi fejedelemre akarnak ráismerni, ki Konstantinápolyból hazajövén, saját családját keresztény hitre téritette; ez az esemény Zoltán fejedelem uralkodásának utolsó éveiben, 943. körül ment volna végbe.[2]

Erre pedig a következő a megjegyezni való:

a) Hogy némelyek a két magyar főur áttérését azért vonják kétségbe, mert ezt egyetlen egy hazai tudósitó nem beszéli el, nem helyeselhetjük; van számos más történelmi és genealogiai adatunk, melyeket csak külföldi forrásokból ismerünk, s melyeket azért még sem szabad kétségbe vonnunk.

b) Biborban született Konstantin császár „Taktika" czimü müvében Görögország ellenségei és szomszédjainak föld- és néprajzi viszonyait ecsetelvén, végül a három magyar főméltóság

[1] Balics, a római katholikus egyház története Magyarországban, Budapest, 1885. I. 224.

[2] Balics i. h. 223.

viselőjének czimeit is megemliti. A második köztük a „gylas“ vagy „gylat“ (azonos Ibn-Dasta-nak „dsile“-jével); hivatalt jelent és nem annyit mint gyülést. A név magyarul, úgy látszik, Gyula-nak hangzott, utóbb pedig tulajdonnévvé lett mint Gyula; hihetőleg ő volt a hadak fővezére.[1]

E szerint tehát könnyen elhihető, hogy Skylitzes és utódjai a 943-iki bizonyos Gylas alatt nem ily nevet viselő személyt, hanem az akkori magyar tisztviselőnek hivatalos czimét értették. De feltéve, hogy a byzanczi Gylas-t valami Gyula nevü magyar urral szabad volna azonositanunk, még akkor sem volna megengedhető, hogy e Gyula alatt kizárólag csakis az erdélyi fejedelmet értsük.

Sarolta, kit a kutfők nemzetének legszebb asszonyának neveznek, nem sokára házassága után férjének fiut szült, a későbbi István királyt. Férjhezmenetele tehát 968 körül mehetett végbe. Minthogy nem sokára István születése után meg is halt, halálát 970-re tehetjük.

9. Adelhaid.

Géza fejedelem második neje.

Neve.

Előfordul mint Ethlegida, Adelhais, Adleid stb.

Ditmár krónikás irja, hogy Adelhaidot hazájában szlávul „Beleknegini“ = „szép asszony“-nak nevezték;[2] mindazonáltal valószinübb, hogy Beleknegini nem „szép“ hanem „nagy úrnő“ s hogy ez tulajdonképen „velka knezna“.[3]

[1] Mangold, 15.

[2] »Uxor autem ejus (t. i. Géza-é) Beleknegini, id est pulchra Domina Slavonice dicta«. Fessler e Belekneginit Gézának első nejével, Saroltával, cseréli fel.

[3] Szarka János (»Conjectura de origine, potestate et antiquitate nominis Nádor-Ispán», Sopron, év nélkül, 36. lapon) helyesen megjegyzi, hogy Adelhaid a szláv »Welka-Knezina« czímet még hazájából hozta magával Magyarországba s hogy biztos, miként a czímzésnek ez a fajtája a szláv fejedelmeknél szokásos volt.

Herberstein Zsigmond (szül. a stájer Wippach-ban 1486 augusztus 23-án. † Bécsben 1566 márcz. 18-án; műve: »Rerum Moscovitarum commentarii. Bázel, 1571, 17. lapon) mondja: »A fejedelmet »Knez«-nek nevezik; nagyobb czímet nem ismernek, mint ha ehhez még a »nagy« szót hozzáteszik. — A kiknek csak egy fejedelemségük van, knez-ek; a kiknek több fejedelemségük van s kik alatt több knéz áll, azok weliki knezi vagyis »nagyfejedelmek«.

Származása.

Biztossággal csak Adelhaid fitestvérét, Mschka-t[1] ismerjük, a kit a német-latin kutfők Miseco vagy Misaca-nak neveznek s kinek szláv neve nem Mieczyszlav, hanem Msciszlav.[2]

A két testvér szülőit nem ismerjük történelmi biztossággal; általában Ziemomysl és Gorka-nak nevezik.

Házassága.

Adelhaid az özvegy Géza fejedelemhez ment férjhez. A házasságnak határozott politikai czélzata volt.

Gézának első neje halála után I. Ottó német császár azt hitte, hogy a kereszténységnek kiterjesztését Magyarországon s a nemzetnek abból eredező békeszeretetét legsikeresebben azáltal mozditja elő, hogy Géza keresztény nővel lép házasságra. Azért Bruno, verduni püspöket[3] Magyarországba küldte, hogy mint a császár követe Gézának ebbeli szándékáról megbizonyodjék. Pilgrim passaui püspök Brunót a magyar határig elkisérte, részint hogy ellenséges megtámadások ellen megvédelmezze, részint hogy minden szükségessel ellássa. Ez 972-ben történt. Ma-

A szerb fejedelmek czímeit illetőleg mondják, hogy ezeket *Μέγας κνέξις*-nek nevezték (»Glossarium ad Scriptor. med. et infin. Latinitatis« I. 15.) Adelhaid tehát Ditmar megjelölése szerint »nagyfejedelemnő« s Beleknegini helyett »Welika Knezina« olvasandó.

Cornides Dániel (a XI. századbeli magyar királyok genealogiájában, 1776) azt hiszi, hogy Ditmar tévédett, vagy hogy a régi szlávok a »nagy« attributumot még femininumként »welika« helyett »wele«-nek ejtették ki. Pilgrim, kölni püspök t. i. (1023—1036. aug 25.) egy 1028-ban kelt levelében irja: »cum vero silvam illam, quae prae Magnitudine sui Wele nuncupatur«; erdő pedig szlávul »ta Hora« s gen. fem.; tehát kell. hogy Wele itt adject. fem. gen. legyen.

[1] Igy nevezi őt Ibrahim—ibn—Jakob, spanyol izraelita, a ki 900 és 965 között Németországot beutazván, a német határ legmagasabb keletéig hatolt. Földrajzi vívmányait az arabs Abel—Obeid—Abdallah -Al—Bekri († 1094) kivonataiból ismerjük. Ennek »Utak és országok« czímü müve legújabb időben Kunik és Rosen-tól eredeti szöveggel és orosz forditásban 1878-ban lett kiadva: Ez a Lengyelországról szóló legrégibb kortársi tudósitás, melyből Schiemann (»Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert« az Oncken-féle egyetemes történelemben, Berlin) 1886-ban kivonatot adott.

[2] Kunik, Al-Bekri 97 (Schiemann-nál).

[3] 962-ben püspök, † 976 márcz. 7-én (a verduni halottakkönyve szerint ápr. 26-án).

gától értetődik, hogy a követség értékes ajándékokat vitt magával, melyeket Géza hálásan fogadott el.[1]

Miután Géza 973 tavaszán az akkoron Quedlinburgban a húsvétet ünneplő császárhoz követséget menesztett, ezt a körülményt a császár 972-iki kitüntetésében részesültség viszonzásának kell tekintenünk. E követség békét kötött a császárral[2] s biztossággal feltehető, hogy Ottó akkoron kedvencz tervét, hogy t. i. az özvegy fejedelemnek keresztény nővel való összeházasitásával Magyarországban a kereszténységet előmozditsa, megvalósitani iparkodott. Számos tudósitó szerint a 973-iki húsvét táján a lengyel Msciszlav Quedlinburgban a császár udvarán tartózkodott, habár az altaichi évkönyvek nem ismerik el, hogy személyesen jelent meg s azt állitják, hogy csak fiát küldte a császár udvarába;[3] de akárhogy is volt, annyi tény, hogy Gézának 973-ban bekövetkezett egybekelése Msciszlav nővérével, Adelhaiddal, a quedlinburgi eseményekkel szoros összefüggésben áll, habár egyes részleteit nem birálhatjuk meg.

A lengyel kutforrások az egybekelés évét illetőleg eltérők.[4] Abban pedig Cromer és Dlugoss is megegyeznek, hogy Gézának ő volt a második neje. Ez utóbbi még azt is hozzáteszi, hogy Géza első neje halála után lengyel Msciszlavhoz ünnepies követséget menesztett, hogy a herczegnő kezét, kinek hirét többeknek értesitéséből már ismerte, fejedelmük számára megkérjék; s midőn Dlugoss Boleszló lengyel herczegnek Géza leányával később kötött házasságát elbeszéli, újra hangsúlyozza, hogy Adelhaid volt Gézának a második neje.

[1] Annal. Hildesheim. — Annal. Quedlinburg, ad 973.

[2] Pilgrim levele VII. Benedek pápához.

[3] Schiemann 389 ez utóbbi adatot hiedelmesebbnek tartja; de nem szabad elfelednünk, hogy Msciszlav fia (Boleszló) akkor csak hat éves volt.

[4] Chron. Princip. Polon. cum eorum gestis (ap. Sommersberg, S. S. rer. Silesiae) és Cromer (de orig. et gest. Polon. lib. III. cap. 2) az évszámot egyáltalában nem ismerik.

Dlugoss (Hist. Polon. lib. II.) 968, Henelius (Henneveldti Henelius Miklós, szül. 1582 jan. 15 † 1656 jul. 23.; műve: Annal. Silesiac.) 971-et fogad el. Mind a két adat határozottan igen korai, mert más helyen (Chron. hungar. e codice Warsaviens. ap. Endlicher Monum.) csak azt találjuk: »Jesse(= Geiza) qui accepit uxorem de regione Polonia, de civitate Cracovia, sororem Meschonis ducis nomine Ethlegidam« és hogy Mesco csak 971-ben kereszteltetett (Breve chronicon Silesiae ap. Stenzel, rer. Siles., Boroszló 1834), a mi koránsem enged arra következtetni, hogy Adelhaid 971 előtt tért volna át a keresztény hitre.

És még sem ismerik az összes tudósitók ezt az Adelhaidot. Mert nem tekintve, hogy merzeburgi Ditmar krónikájában[1] az erdélyi II. Gyula leányának tartja, Blondel[2] egyáltalában nem ismeri és Pray, hivatkozással Cromer-re, csak igen félénken sejtette benne Géza második nejét, mivel a régibb lengyel kutfőket nem ismerte. Ennek az lett a következménye, hogy sok magyar iró Adelhaid érdemeit Géza első nejének (a Ditmar-féle II. Gyula leányának) tulajdonitotta.

Adelhaidot a korabeli legszebb női alakok egyikének mondják: nem csak versenyt lovagolt és vadászott ő férjével, hanem még a tivornyák zajos örömeit is megosztotta. Magától értetődik, hogy egy ily feleség az illem s a vallás szabványeit nem igen követő férjen teljesen uralkodott s nem igen csalódunk, ha felteszszük, hogy helylyel-közzel még a kormány gyeplőit is erőteljes kezeibe vette.

Halálának éve ismeretlen. Hogy férjét túlélte s hogy ennek következtében 997 után halt meg, azt azon tudósitásokból tudjuk, melyek Koppánnak Géza fia és utóda István elleni lázadásáról szólnak. Turóczi (II. 28.) t. i. azt mondja, hogy Koppány, somogyi főúr, Géza halála után, István anyjával vérfertőző módon („per incestuosum copulare connubium") akart házassági viszonyba lépni. Miután István anyja, az erdély Sarolta, akkoron már régóta halt meg, Turóczi előadása csakis Adelhaidra, István mostoha anyjára vonatkoztatható. A későbbi Ranzano (Ind. VIII.) ugyan határozottan mondja: tentavit (Cupan) omni cura, matrimonio sibi jungere Saroltam, ipsius (Stephani) matrem", de mindamellett kézzel fogható, hogy ő is Adelhaidot István édes anyjával felcseréli.

Adelhaid életkorára vonatkozólag nincsenek támpontjaink. Ha férjhezmenetelekor 18 éves volt, akkor 998-ban, midőn Koppán megkérte, a negyvenes évek kezdetén és még mindig kivánatos alak lehetett.

Férjének csak leányokat szült.

Házasságának következései.

1. Magyarország utolsó fejedelmének neje, a lengyel Adelhaid, európai keresztény, uralkodó háznak első sarja, kit egy

[1] Lib. VIII. cap. 3. ap. Pertz Monum. III. 862.
[2] Genealogiae francicae assertio, 1654.

Arpádfi vett nőül; de szigoruan véve még egy Arpádfinak első külföldi neje is. Mínd a két körülményt azért kell méltatnunk, mert általában azt hiszik, hogy az Árpádoknak az európai uralkodó családokba való belépése házassági összeköttetés útján, csak István királynak a bajor Gizellával történt egybekelésével jött létre.

2. A hazai és külföldi kutfők megegyeznek abban, hogy Adelhaid Gézára való befolyását arra használta fel, hogy Magyarországon és férje családjában a kereszténységet terjeszsze, és az — főleg az utóbbi irányban — nagy mérvben sikerült is neki.

3. Kétséget sem szenved, hogy Géza leányainak külföldi fejedelmekkel kötött házasságai — e tekintetben első hiteles példa — Adelhaid anyaságával és befolyásával függnek össze s hogy Istvánnak bajor Gizellával történt eljegyzését a keresztény Adelhaid kezdeményezte, mert ha nem is tagadhatjuk, hogy Adelhaid a kereszténységre csak mint érett hajadon tért át, mindaz, a mit későbbi működéséről tudunk, elegendő bizonyiték arra nézve, hogy a kereszténységet éppen olyan komolyan vette, mint ha már régi időktől kezdve keresztény családból származott volna.

10. Judit.

Géza fejedelem legöregebb leánya.

E nevet legelőször Dlugoss-ból ismerjük.[1] A magyar kutfők nem ismerik.

Kétkedhetnénk, hogy e herczegnő neve, mert Dlugoss sokkal később emliti, épp oly kevésbbé történelmi jogosultságu, mint két állitólagos nővéréé; de én azt hiszem, hogy azért bona fide elfogadhatjuk, mert a jártas Dlugossnak csak nem eshetett nehezére, hogy egy 400 évvel azelőtt élt lengyel fejedelemné nevét kifürkészsze. Az pedig valószinü, hogy a herczegleány a Judit nevet csak Lengyelországban vette fel.

I. Boleszló lengyel fejedelemmel való egybekelésének első hirét merzeburgi Ditmarból veszszük,[2] kinek adatai szerint Boleszló, meisseni neje eltaszitása után, magyar származásu hölgygyel lépett második házasságra. Annal. Saxo e házasságról szól 992-ben.

[1] Lib. II. ad 984. »Judith virginem . . . filiam Geisae Hungarorum Ducis«.
[2] Ap. Leibnitz, SS. rer. Brunsv. I. 359.

E magyar hölgy származásáról s a házasságról egyáltalában a lengyel krónikások körülményesebben irnak.

Dlugoss szerint[1] Boleszló, Msciszlav trónörököse, azért vette nőül Géza leányát, Juditot, hogy a magyarokkal már azelőtt kötött barátsági viszonyt megújitsák. Judit minden tekintetben szép és kiváló volt; meg azután arany és ezüstből álló dús hozományt is kapott. A nászünnepélyt Gnézen városa mellett számos Magyar- és Lengyelországból összedult főpap és országnagy jelenlétében fényes ünnepségek és lovagjátékokkal ülték meg.

Judit Dlugoss szerint Gézának első házasságából való leánya.

Cromer[2] mondja: „Adulto dein pater vivens adhuc uxorem accepit (t. i. Boleszló részére) Juditham, Geisae sive Jessae, Ungarorum principis, affinis sui filiam, ex priore uxore susceptam, nam ea mortua, sororem eisnam Adleidam Miecislaus in matrimonium collocarat".

Mjechovi Mátyás[3] mondja: „Post dies luctus materni, jussu Miceslai Boleslaus filius Anno Domini 984 accepit Judith, filiam Jessae ducis Hungarorum in conjugem et nuptias in Gnezna sub multitudine Praelatorum et Baronum celebravit".

Látjuk tehát, hogy a lengyel irók szerint Judit Gézának első házasságából származó leánya. Cromer ennek okát a „nam ea mortua etc." szavakkal sejteti; a lengyel irónak nyilván nem tetszik a kettő között fennforgó közeli rokonsági viszony s azért hangsúlyozza, hogy Judit nem Adelhaidnek a leánya. Ellenkező esetben pedig Judit Boleszlónak az unokanővére:

Ziemomysl

I. Msciszlav † 992 máj. 25-én	Adelhaid 973 kör. Géza fejedelem † 997.
I. Boleszló	Judit.

De habár e közeli rokonsági viszony figyelembe veendő (mert abszolut házassági akadályt nem találunk benne) még sem vehetjük kizárólagos bizonyitékúl arra nézve, hogy Judit anyja Géza első neje volt. Más támpontok hiányában e kérdés vitatásánál az időszámitásra kell hivatkoznunk.

[1] Lib. II. ad 984.

[2] De orig. et rebus gest. Polon. lib. III. ap. Pistor II. 434.

[3] Lib. II. cap. 1. ap. Pistor. II. 20.

Gézának egybekelése a lengyel Adelhaiddal 973 kör. történt. Ha Judit volt az első gyermekük (és azt nem lehetne kétségbe vonnunk, mert Géza gyermekei közül legelőször ő lett kiházasitva), 974 kör. születhetett.

A Boleszlóval kötött házassága időpontjáról szóló adatok 984 és a reá következő évekre esnek. Hogy anya legyen, legalább tizenhat évesnek kellett lennie, szülése 990 körül történhetett.

Már most tudjuk:

1. (Chrobry) I. Boleszló 967-ben született s Judittal kötött házassága előtt már nejét, Rigdag meisseni őrgróf leányát, Henild-ot, eltaszitotta. Nem egy könnyen hihető, hogy a 17 éves Boleszlónak, midőn 984-ben Juditot vette nőül, már egy lejárt házassági viszonya volt; újabb kutatások szerint különben Henild-dal kötött házasságát 986-ra teszik.

2. II. Msczislav, Boleszlónak harmadik házasságából (melyet Kunild-dal kötött) származó fia, a legtöbb tudósitó egybehangzó előadása szerint már 990-ben született.

Ezek alapján tehát a következőket következtethetjük:

a) Ha Boleszló Rigdag leányát csak 986-ban vette nőül, akkor 987 körül taszithatta el és Judittal 987/8-ban köthetett házasságot.

b) Miután II. Msczislav 990-ben már született, ennélfogva Juditnak 988 körül kellett szülnie. Juditot Boleszló 988/9 kör. taszithatta el s ekkor vehette nőül Kunildot.

c) Igen valószinütlen tehát, hogy Judit, ki már 988-ban lett anya, 974 körül született és helyesebben járunk el, ha Géza első házasságából származó leányának tekintjük és születését 967/8-ra teszszük.

Judit életfolyásáról mit sem tudunk. Férje, házasságának 1—2 éve után, eltaszitotta s igy valószinü, hogy eltaszittatása után hazájába tért vissza. Halála idejéről nincs tudomásunk.

Utódja és házasságának következményei.

Judit (988 körül) férjének fiut szült, kit Ditmar Bezprimnek nevez; de daczára annak, hogy Boleszlónak egy Ottó nevü fiáról is szól, úgy látszik, hogy e két megnevezés (lengyel és német) alatt csak egy és ugyanazon személy értendő, mert a hildesheimi évkönyvek (ad. 1031) ugyanazt mondják Ottóról, a mit Bezprimről.

Bezprim-Ottót mostoha testvére II. Msczisziav 1025-ben üzte el; igen valószinü, hogy nagybátyjához, István magyar királyhoz, futott; valószinü az is, hogy István unokaöcscsének érdekében 1029-ben az úgynevezett tótságot s Morvaország egy részét a lengyelektől elfoglalta; de hogy miért maradtak egy ideig az elfoglalt területek magyar kézben, nem tudjuk.

Bezprim szövetséget kötött később II. Konrád német császárral, azután Oroszországba menekült. Konrád császártól segitséget kért, hogy közbenjárásával a lengyel koronát elnyerje; a Liuticzák segitségével sikerült is Msczisziavot 1031-ben elüznie, mire Lengyelországot a német császár kezéből hübéresként átvette; övei azonban 1032-ben megölték.

Judit utódjai vele haltak ki.

II. I. (Chrobry) Boleszló

lengyel fejedelem († 1025) Géza fejedelem veje.

Származása és születése.

Atyja I. Msczisziav lengyel fejedelem († 992 máj. 25-én); anyja ennek első neje Dubrawka, I. Boleszló cseh fejedelem († 977) leánya. Boleszló (nevét anyai nagyatyja után kapta) 967-ben született.

Élete.

Erejét és okosságát (innét a „bátor“ [Chrobry] mellékneve) mindjárt uralkodása kezdetén kimutatta. Elkergette atyjának második nejét (a keleti örvidékből származó Oda-t), ki fiaival együtt az országot elhagyta; két rokonát, a kinek trónigényétől szintén tartott, megfosztotta szeme világától. 995 körül Pomerániát elfoglalván, a poroszokat fennhatalmának elismerésére kényszerité. A cseh Boleszló halála után († 999) elfoglalta Krakót és a körüle fekvő tartományokat; felső Sziléziát Lengyelországgal egyesitette s úgy látszik, hogy még Morvaország s a tótok földjére is kiterjesztette fennhatalmát.[1] 1000 márcziusában nagy kisérettel és nagy pompa kifejtésével az Ilva melletti Bober-en III. Ottó német császár látogatását fogadta Gnezenben, hová a császár sz. Adalbert sirjához utazott. Boleszló vendégét a legfejedelmibb módon ünnepelte; ez által Lengyelország Németország kötelékè-

[1] Schiemann 392.

ből kivált.[1] 1002 kezdetén a felső Lausitz és a meisseni őrvidék nagy részét foglalta el, de nem sokára vissza kellett adnia. 1003-ban Csehországot vette birtokába, 1004 szeptember havában azonban megint elvesztette; 1018 az orosz úgynevezett cserven (= vörös) városokat foglalta el.

II. Henrik császár élete utolsó évében követet küldött Rómába, hogy a pápától királyi koronát kérjen számára. A császár, az útakat elzárván, a követet azután fogságába vetette; ez azonban — mondják — nemsokára megszökött. Kevéssel hogy a császár meghalt, Boleszló felvette a királyi czimet; a német kutfők (egykoru lengyel források nincsenek) azonban nem emlitik, vajjon a pápai szék jóváhagyásával történt-e ez vagy se?

Boleszló 1025. jun. 17-én[2] halt meg.

Házassági összeköttetései.

Boleszlónak négy neje volt:

1. Henild, Rigdag meisseni őrgróf leánya; férjhez ment 986-ban, eltaszittatott.

2. Judit, Géza magyar fejedelem leánya, 990 előtt eltaszitva.

3. Emmenild (Kunild), Dobremir leánya † 1018 előtt.

4. Oda, I. Ekkard meisseni és thüringiai őrgróf leánya 1018.

Utódjai.

Következő gyermekei voltak:

Második házasságából:

a) Bezprim-Ottó † 1032.

Harmadik házasságából:

b) II. Msczisztav, szül. 990, † 1034 máj. 10.

c) Dobremir, 1025-ben elüzve.

d) Leány, fejedelemasszony.

e) Reginlind, férje: Hermann, lausitzi és thüringiai őrgróf, 1010 körül.

f) Leány, férje: orosz I. Szvjetopolk.

[1] Schiemann 393.

[2] Necrologium Monast. St. Michaeli ap. Wedekind III. 44.

Negyedik házasságából (?):

g) **Matild**, 1035/6-ban Schweinfurti Ottóval volt eljegyezve, de egy trieri zsinat ítélete alapján Ottótól elhagyva (mások Matildot cseh herczegnőnek tartják és szerintük Ottótól vált volna el).

Vajjon Boleszlónak 1017 körül az ágyasnak vett orosz Predszlávától (I. Vladimir nagyherczeg leányától) származtak-e gyermekek, nem tudjuk.

12. I. (szent) István

(mint fejedelem 997—1000; mint király 1000—1038. † 1038.)

Származása és neve.

Atyja Géza fejedelem,[1] anyja ennek első neje Sarolta.

Hogy mily nevet viselt keresztelése előtt, nem tudjuk.

Ditmarnál (Annal. lib. IV.) találjuk ugyan a következő passust: „Imperatoris autem predicti (t. i. III. Ottó) gratia et hortatu, gener Henrici, ducis Bavariorum, Waic, in regno suo episcopales cathedras faciens coronam et benedictionem accepit.“ de miután Henrik veje már keresztény volt, már mégis feltünő, hogy Ditmar még mindig pogány nevével nevezte volna; a Waic jelentőségét tehát másutt kell keresnünk.

Géza fia születési évét illetőleg az irók nagyon térnek el egymástól. Tekintettel a hazai krónikának azon adatára, mely szerint Taksony fejedelem 947-ben nősült, legtöbb valószinüséggel tehetjük unokajának, Istvánnak, születését 969-re.

A fiatal herczeg ifjuságáról mit sem tudunk. 995-ben Esztergamban sz. Adalbert keresztelte meg; ez alkalommal a német Deodat nevü gróf a keresztelő Adalbertnek segédkezet nyujtott.[2]

[1] Fejér, Cod. diplom. Regni Hungar. IV. 3. 103. IV. Béla király egyik okiratában mondja: »universorum notitiae volumus devenire, quod antecessores nostri piae memoriae Geyza Dux et sanctus Stephanus, filius ejus, primus rex Hungariae ...«

[2] Fejér IV. 3. 103. »Comitis Deodati, qui erat unus ex principalibus tunc regni Hungariae, qui etiam Sanctum Regem Stephanum [illegible] cum sancto Adalberto Episcopo de fonte Baptismatis sublevavit.«

Fejér V. 2. 130.: »cum ipso sedes Strigoniensis ... sancti regis Stephani [illegible] devecata est sacro Baptismate eiusdem sublimata.«

Sz. Adalbert azonkivül a cseh Vojtêch nevet viselte. Pray tehát igen helyesen vette fel, hogy a Vajk név Vojtêch-chel azonos s hogy sz. Adalbert az új kereszténynek mind a két nevet adta.

Életfolyása és halála.

Géza halála után István foglalta el a fejedelmi trónt 997-ben. 1000 aug. 15-én a pápától kapott koronával magát első magyar királyként Esztergamban megkoronáztatta.

Uralkodása kezdetén a somogyi Koppány, az erdélyi Gyula, a bessenyő Kean s végre Ajtony lázadó ellen kellett megküzdenie. Uralkodásának hátralevő idejét az ország belügyeinek rendezése foglalta el.

Eletének vége gonddal és betegséggel tele. Betegeskedése egyetlen fiának, Imrének, 1031-ben bekövetkezett halálával veszi kezdetét. Forrásunk[1] erre nézve azt mondja:

„Imre halála után István bújában igen súlyos betegségbe esett; hosszabb idő mulva újra fellábadt ugyan, de előbbi egészségét nem tudta visszanyerni, mert úgy nagy lábfájdalmakban szenvedett és a trónöröklés is sok gondját okozta. Ereje mindinkább csökkent."

István valószinüleg már fia halála előtt is betegeskedett s a leverö haláleset feletti lehangoltsága csak baja hosszabbra fordulásának volt az oka. Hogy mily természetü volt e lábfájás, az nehéz megállapitani, — de minthogy tudjuk, hogy a királyt mindinkább fokozódó betegsége uralkodói teendőinek végzésében is gátolta s hogy élete utolsó idejét ágyban tölteni volt kénytelen, feltehető, hogy itt bénulási állapottal van dolgunk.[2]

István 1038 aug. 15-én halt meg, Székesfehérvárott temették el; 1083-ban VII. Gergely pápa a szentek sorába iktatta.

Neje: 995 bajor Gizella (l. ezt).

Gyermekeiről külön fejezetben szólunk.

[1] Turóczi II. 23. — A Turóczinál korábbi Hartvig igy adja elő: »Post non multum temporis aegrotationem incurrit, qua postmodum corpore excessit, longa namque languoris molestia ingravescente in pedibus stare nequibat«.

A szintén korábbi Kézai pedig a következőket mondja: »et prae nimio dolore ac tristitia incurrit aegritudinem, pedum enim dolore cogebatur«.

[2] »Vires corporis cepit destitui et languore gravissimo se gravatum sentiens.« Turóczi II. 23.

13. Gizella
szent István király neje.

Előfordul az okiratokban mint Kesla.[1]

Származása és születése.

Szülei: II. Henrik, bajor herczeg (a szász eredetü császári házból) — szül. 951, † 995 aug. 28-án — és Gizella, Konrad burgundi király leánya — szül. 955 előtt, † 1006/7 jul. 21-én. Miután atyja, fiának, a későbbi II. Henrik császár, születésekor — 973 máj. 6 án — csak 22 éves volt, valószinü, hogy Gizella 973 után született. Nevét anyja után kapta.[2]

Házassága.

Géza fejedelem, hogy a kereszténységhez nem igen szító alattvalóinak netán bekövetkezhető felkelése ellen szövetségeseket szerezzen magának, azon volt, hogy bajor II. Henrikkel és III. Ottó császárral már régente ápolt érintkezését megújitsa. De oly politikai fontolótehetséggel, mint a minő sajátja volt, hamar beláthatta, hogy trónörökösének jövőjét csakis az európai keresztény fejedelmekhez való közeledésével biztosithatja s e czélját Istvánnak a bajor herczeg leányával kötendő egybekelésével iparkodott megvalósitani.

Az ebbeli alkudozások úgy Ottó császárnál, mint a menyasszony atyjánál folytak. Ez utóbbi, mert Ottó császárral nem értett egyet, azt hitte, hogy a magyarokban Ottó ellen — ki a magyarok ellen a keleti őrhatárt felállitotta s ennek határait egészen a Szárhegyig kiterjesztette — szövetségest nyer.

De minden politikai genezise mellett úgy látszik, hogy még két más tényező müködött itt közre.

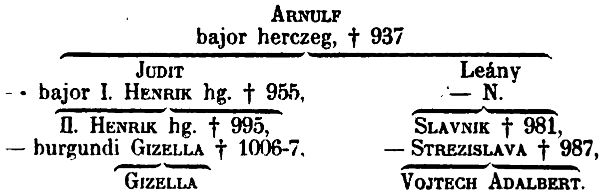
A mint később még látjuk, volt már erre praecedens, hogy egy bajor uralkodó — habár más családból mint II. Henrik —

[1] Wenzel VI. 39.: »Item Kesla Regina...« Sopronmegye oklevéltára I. 8.: »quod tempore regis sancti Stephani, — cum Kesla regina Hungariae christianissima de intrinsecis partibus Alamanie fuisset transducta«.

[2] St. Farkas, regensburgi püspök életirója szerint Gizella Henrik és Brúno herczegeknek a nénje.

Turóczi II. 24 szerint Keisla királyné burgundi Vilmos és Gertrud császárleány leánya, v. ö. Péter királylyal.

magyar nővel kötött házasságot; továbbá fontolóra kell vennünk, hogy sz. Adalbert (szül. 950 kör., † 997), a cseh Slavnikidák sarja, ki 995-ben a fiatal herczeget keresztelte, a bajor menyasszonynyal rokonságban állt s hogy valószinüleg sz. Adalbert volt az, a ki a magyar udvar figyelmét legelőször e herczegleányra forditá. Az érintett rokonság pedig a következő:[1]

A házasságkötés ideje és részleteteiről eltérők a nézetek.

Staindel 994-re teszi. Fessler mondja, hogy a császár s a herczeg mentek volna 995-ben Gandersheimba, hogy Gizellát eljegyeztetéséről értesitsék és István elérkezésére készitsék elő;[2] a nászünnepélyt pedig ülték volna Gandersheimban 996-ban.[3]

Hansiz[4] szerint a nászünnepélyt Scheyern-ben ülték volna.

Schier azt hiszi, hogy a menyegző, a menyasszony fiatalsága miatt 995 után, de mindenesetre 1003 előtt, ment végbe. Gizella rokonai talán várni akartak egy ideig, hogy lássák, vajjon István országának áttéritését komolyan veszi-e? Schier azt is hiszi, hogy Gizellát Magyarországba való nászutján Henrik fitestvére elkisérte.

Mind e kombinácziókra következő megjegyezni valónk van:

Az egybekelés szorosan megállapitott évszámát nem ismerjük ugyan, de tekintetbe véve, hogy

[1] Jahrbuch des »Adler« Wien 1886. pag. 99.

[2] »Vita Hrosvithae Monialis Gandersh.« (ap. Meibom I.) szerint Hrosvitha gandersheimi apácza t. i. latin nyelvoktatója lett volna.

[3] »Commeant destinati ex Hungaria proceres in Boicam, una novus sponsus, Geisae filius, inter legatos adest. quaeritur ex puella ducali ut, animata sit . . . advocantur sacri antistites . . . despondetur Gisela Geisae filio et laetus Hymen interquam plurimos proceres ibidem celebratur« Calendar. Benedictin. ap. Pray, Annal. I. 15.

Angoulême-i Ademar (ap. Canisius III. 67.) szavait illetőleg (»ipsi filio ejus — t. i. Géza-é — Stephanus Otto Imperator sororem Henrici postea Imperatoris in conjugio dedit«) megjegyzendő, hogy az akkor körülbelül 15 éves III. Ottó személyesen nem igen törődött e házasságkötéssel.

[4] Germania sacra I. 225.

1. II. Henrik herczeg már 995 aug. 28-án halt meg és

2. hogy az 1000-ik évben nyert királyi korona megszerzését mindenesetre Istvánnak már egy német herczegnövel kötött egybekelése befolyásolta: Hermann contractussal egyetértöleg [1] az egybekelést 995-re tehe'jük.

Hogy az egybekelés, még mielött Gizella fitestvére Henrik a császári trónra jutott, történt, Ademar-on kivül még Ditmár (lib. IV. ap. Leibnitz S. S. ser. Brunsv. I. 360.) és Anonymus Leobiensis is (ki pláne 991-re teszi) — ap. Petz I. 761. — bizonyitják.

Halála.

Gizella élete és müködéséröl Magyarországban fiának Imrének 1031-ben bekövetkezett haláláig vajmi keveset tudunk. Midön Imre halála után a trónöröklés kérdése elötérbe lépett, Gizella mindent elkövetett, hogy a trónt az általa gyülölt Árpádfiaknak helyett, a neki jobban tetszö Orseolo Péter számára biztositsa: föindoka mindenesetre abban keresendö, hogy a régi keresztény családból származó Péter a kereszténység védelmezése dolgában több biztositékot nyujtott, mint a pogányság felé hajló Árpádfiak. Péter a királynéval szemben háladatlannak mutatkozott, a mennyiben örizet alá helyezte és javaitól megfosztotta; de az ország-nagyok kiszabaditották a királynét börtönéből. [2]

Hermann contractus mondja, hogy Gizella Magyarországban maradt, [3] mely adatot Foresta [4] szintén elfogad, miután azon állitásánál, hogy Gizella Magyarországban halt meg s itt eltemettetett, többször Gizellának egy általa használt régibb életirására hivatkozik.

Aventinus volt az elsö, ki szerint Gizella Magyarországot férje halála után elhagyta; azt mondja t. i. [5] „Caesar Henricus ex Hungaria reversus... secum Gisellam Reginam uxorem divi

[1] Pertz V. 117. (ad. 995): »Henricus Dux Bavariae obiit ... Et filius eius ... ibidem Henricus ... ducatum obtinuit. Huius soror Gisela, Stephano regi Ungariorum cum se adfidem Christianam converteret, in conjugium data«.

[2] Turóczi II. 36. — Brunner, Annal. Boic. az altaichi évkönyvek szerint (ad 1042) I. lib. 17 pag. 419. és II. lib. V. pag. 217.

[3] »Hujus (t. i. II. Henrik császár) soror Gisela, Stephano Regi Ungariorum ... inibi ... consenuit.«

[4] Foresta Fülöp Jakab, Bergamóból. † 1518 84 éves korában; l. Pray diss. de S. Ladislao 114., 115.

[5] Annal. Boic. V. 324.

...nrik császárral valami

...isunk van:
...eztetik, mielőtt még az
...lna (ez csak 1145-ben

...zik fel, holott már tizen-
...tatott, a mit Passauban
...vegye 1095-ben ott mint

...k mint azok, melyeket a
...k felirata hibás; a több-
...het kimutatni, hogy a felső

...ely valamikor a niedernburgi
...mely következőleg hangzott:
...la Sancti Hainrici Imperatoris
...riae, Abbatissa secunda hujus
...edig: „que tam viro, quam filio
...rium venit, in quo primum habi-
...o post Abbatissa designata, mo-
...et auxit“.[2] Ezen emlék már nem
...g elégett.

...ő fejedelemasszony, Hund adata sze-
...g, és hogy
...undo“ szót (= másodszor) azért nem
...rda fejedelemasszonyait mind ismerjük
...olyanokat, a kiket egy bizonyos szünet
...sztottak volna.
...ulajdonképen nem is Passauba, hanem
...ltak, mely valamikor a leghiresebb búcsú-
...jos királyunk itt 1367-ben István, László és
...ok tiszteletére a székesegyház jobb oldalán
...lt épittetett s gondoskodott arról, hogy ott két
...magyar zarándokok egyházi szolgálatára készen
...sz. Imre karja Passauban volt, a zarándokok
...Passauba is mentek.

...Diatrib. 173.
...in Metropol. Salisb. Ingolstadt 1582.

Hermann és Foresta[1] adatain kivül Gizellának Magyarországban történt halálát még a következő érvekkel akarták hitelesiteni:

1. Csakis halála teszi érthetővé, hogy István 1031. után egészen elhagyottnak érezte magát. 2. Fia halála alkalmával mitsem olvasunk anyai fájdalmáról; de arról sem, hogy a fia sirján felmerült csodákon örvendett volna. 3. László király 1082-ben a veszprémi templom jótevőjének nevezi, a nélkül hogy mondaná, vajjon akkor még életben volt-e. 4. 1083-ban férjének és fiának szentté avattatása alkalmával Magyarországba jöttek között nem fordul elő az ő neve.

Ezen érvek tarthatatlansága kézzel fogható[2] Az egész nem más, mint azon törekvés, hogy még Istvánt megelőzőleg történt elhalálozásával a trónöröklés ügyében tanusitott magaviseletét István nővérére, kit e czélból szintén Gizellának neveztek el, áthárítsák.

A második versióra megjegyzendő:

Passauban a niedernburgi zárdában a sz. Ágotához, most a három sz. királyhoz, czimü kápolna oltárának bal oldalán fehér márványnyal takart koporsó látható, melynek közepén római betükkel van felirva: „Gisyla Abbatissa Non. Mai“. E sirkő felett egy másik siremlék emelkedik, a melynek oldalnyilásain az alsó sirkő is látható. A felső kő vörösmárványu födele peripheriáján gót betükkel olvasható: „Obiit Venerabilis Domina Gisula soror sancti Hainrici Imperatoris, uxor Stephani Regis Ungariae Abbatissa hujus monasterii, hic sepulta Anno Domini 1095. Non. May“.

Hogy és miképen keletkezett e sirkő, nem tudni; a hagyomány a mellett szól, hogy a magyarok, kik Gizella sirját itt gyakran meglátogatták, az itt eltemetett királyné hamvait alattomban el akarták vinni s hogy az apáczák valószinüleg azért állitották fel a felső emléket.

Az alsó emlék felirata nem bizonyitja, hogy István özvegyével van dolgunk. „Gisyla Abbatissa Non. May“ kivül nem olvashatunk semmit sem világosan; ez alighanem más Gizella

[1] Ez utóbbit még Raderus, Bavaria pia 34 is idézi; hogy Gizella temetési helyét Stuhlweissenburg-nak nevezi, ez csak nyelvhiba, mert Veszprémet »Weissbrunn«-nak nevezték.

[2] Broemmel (Genealogische Tabellen zur Geschichte des Mittelalters. Basel 1846) szerint Gizella 1033-ban halt meg.

nevű fejedelemasszony lehetett, ki II. Henrik császárral valami rokonságban állhatott.

A felső emlék ellen következő kifogásunk van:

a) II. Henrik, itt már szentnek neveztetik, mielőtt még az egyház őt a szentek sorába felvette volna (ez csak 1145-ben történt.[1]

b) Istvánt még boldognak sem veszik fel, holott már tizenkét évvel korábban (1083) szentté avattatott, a mit Passauban okvetlenül tudniok kellett volna, ha özvegye 1095-ben ott mint fejedelemasszony halt meg.

c) A gót betük sokkal csinosabbak mint azok, melyeket a 15-ik század előtt véstek; a régi emlék felirata hibás; a többször leégett zárda okirataiból sem lehet kimutatni, hogy a felső feliratot az alsó alapján készitették.

d) Emlitenek egy feliratot, mely valamikor a niedernburgi templom előcsarnokában volt s mely következőleg hangzott: „Anno 1095 Non. Maji obiit Gisala Sancti Hainrici Imperatoris Soror, uxor Stephani Regis Ungariae, Abbatissa secunda hujus loci, hic sepulta“. Jobb oldalon pedig: „que tam viro, quam filio orbata Pataviam in hoc monasterium venit, in quo primum habitum monasticum assumsit, paulo post Abbatissa designata, monasterium praeclare illustravit et auxit“.[2] Ezen emlék már nem létezik Passauban; valószinüleg elégett.

Ez ellen megjegyzendő:

1. Hogy Heilka, az első fejedelemasszony, Hund adata szerint már 1020-ban halt meg, és hogy

2. a feliratból a „secundo“ szót (= másodszor) azért nem betüzhetjük ki, mert a zárda fejedelemasszonyait mind ismerjük és nem találunk köztük olyanokat, a kiket egy bizonyos szünet után ismételten megválasztottak volna.

A magyarok tulajdonképen nem is Passauba, hanem Aachen-be zarándokoltak, mely valamikor a leghiresebb búcsújáróhely volt. I. Lajos királyunk itt 1367-ben István, László és Imre szent Árpádok tiszteletére a székesegyház jobb oldalán nagyszerü kápolnát épittetett s gondoskodott arról, hogy ott két magyar pap a magyar zarándokok egyházi szolgálatára készen legyen. Miután sz. Imre karja Passauban volt, a zarándokok valószinüleg Passauba is mentek.

[1] Pray, Diatrib. 173.
[2] Hund in Metropol. Salisb. Ingolstadt 1582.

Hohenlohe György, passaui püspök 1422-ben — midőn esztergami érseknek lett kinevezve — az ereklyét Esztergamba hozta ugyan, de Albert király parancsára a zárdának 1439-ben ismét visszaadták, mely utóbbi már 1387. óta volt birtokában. Azalatt megszüntek lassanként a magyar zarándoklások Aachenbe, mig 1776-ban teljesen indultak feledésnek.

Midőn a magyarok még szoktak Passauba zarándokolni, tudomásukra jutott ottan, hogy ott egy Gizella nevü apácza maradványai nyugszanak; megnézték a feliratokat, ki nem ismerték magukat bennök s midőn az évszázadok folyamán át már Magyarországban is Gizella királyné temetkezési helyét elfeledték, a nevek hasonlóságából István nejére és Imre anyjára következtettek, a mely következetést a passaui apáczák örömmel támogattak. Salomo magyar király hamváról pl. szintén hitték, hogy ez az osztrák Heiligenkreuzban vagy a köztemetőben, vagy a czisztercita egyházban (a főoltártól jobbra az Istvánoltár előtt) volna elhelyezve, holott sokkal valószinübb, hogy Pola-ban létezik. Van még több ily példa (pl. sz. Adalbert Prága-Gnézen, Gergely magyar püspök Passau-Rimini stb.)

Aventin volt az első, a ki — a mint fenntebb már emlitettük — Gizellának Passauba való eljövetelét s a sirjához való zarándoklásokat közölte, a nélkül azonban, hogy állitásait kellően igazolta volna. Élete (1466—1534) sokkal későbbre esik mint Gizelláé, — műve (Annal. Boic.) csak 1554-ben jelent meg.

Régibb ennél Gizella királyné legendája, melynek eredetét legalább is a 14-ik század végére tehetjük, mert a 15-ik századbeli történetirók már hivatkoznak rá. — Szerzője valószinüleg német ember — mondja, hogy Gizellát Magyarországban temették el; az ő korában tehát még nem ismerték a passaui siremléket, de a magyar kutfők is következetesen hallgatnak róla. Bonfin minden bizonynyal megemlitette volna a veszprémi sirkötől irt soraiban. A passaui siremlék keletkezését tehát legfeljebb a 15. századig vihetjük fel. Péter püspök jobban ismerhette a tényállást mint a passaui apáczák; a passaui emlék tehát csak cenotaphium.[1]

Házasságának következménye.

Istvánnak Gizellával kötött házasságával Magyarország az irányadó európai nemzetek sorába lépett. A német herczegnővel

[1] E kérdés egy egész irodalmat szült. Igen körülményesen szólnak hozzá Katona és Cornides (ez utóbbi id. m. 206—296-ik oldalán).

számos külföldi, nevezetesen német lovag és iparos jött be az országba; az előbbiek közül később nem egy lett hires magyar család ősatyja.[1]

14. Szent István gyermekei.

Hogy I. István és Gizellának több gyermeke volt, azt számos tudósító mondja.[2]

Az előttem ismeretes összes újabbkori genealogiai müvek I. István gyermekei közül névszerint csak Imrét emlitik fel, — a többi gyermekeket csak „fiúk“ és a „leányok“ névvel illetik. Pedig a régiek e király gyermekeinek mai napig már feledésbe ment neveit — egy leányt kivéve — ismerték. Szerintök ezek a következök: Otto, Bernát, Imre, Ágota, Hedvig és egy névtelen herczegnő.

Kezdjük kritikai vizsgálatunkat a leányokkal.

a) Ágota.

Ezen királyleányról szóló, főleg angol eredetü adatok oly zavarosak, hogy azokból nehezen lehet kibonyolódni. Cornides helyesen jegyzi meg, hogy a „librarii“ (ezek alatt a kutfők másolóit, a szedőket s a korrektorokat érti) vigyázatlansága a zavart még nagyobbitja, mert ők a kutfők néhány szavát mellőzik, hibásan kiegészitik, hamisan magyarázzák, vagy egészen hamis adatok hozzácsatolása által elferditik.

Az angol kutforrások emlitik, hogy II. Edmund (Ironside) meggyilkoltatása után (Cornides itt a müvében előforduló hibás évszámot — 1066. — nem is vette figyelembe) a dán Knut a

[1] V. ö. »A magyar nemzetségek a XIV. század közepeig« czimü művemmel (Temesvár 1891 és 1892, 2 kötet).

[2] István maga mondja egyik okiratában (ap. Katona I. 132) »pro animae meae salute, una et conthoralis. et filiorum meorum et Pannoniae universae«.

Hartvig (ad 1042): »Indicio aeterni per secreti consilii quamdam examinationem in filiorum suorum obitu sibi sensit immittere verbera, quos in ipsis infantiae gradibus infantes, quos dedit, abstulit, de quorum morte mesticiam obortam genitor, propter amorem filii superstitis, sancte indolis, pueri Henrici, solacio compescuit«.

Kézai szintén emliti fiait, de meg nem nevezi őket.

Turóczi II. 27.: »At rex Stephanus plures quidem genuit filios…«

meggyilkoltnak fiát, Edmundot és Eduárdot 1017-ben a svéd királyhoz küldte volna, hol királyi származásukhoz méltó nevelésben részesültek. Edmund elnyerte a magyar király egy leányának kezét, mig Eduárd Ágotát, a király rokonát, vette nőül.

Malmesbury Vilmos († 1143 kör), Trois-Fontainesi Alberik, sz. Adelred, rievallei apát († 1166.) és Knyghton Henrik az illető magyar királyt nevén nem nevezik; mig Worcesteri Florentius († 1118.[1]), Durhami Simon (1130 kör.), Ordericus Vitalis, Radulph de Diceto (1172 kör.), Bromton János (1198 kör.), Hoveden Róger, Westminsteri Máté és Higden Rajnulf[2] e királyt „Salomo“-nak irják.

Minthogy az egyedüli magyar király, ki e nevet viselte, csak 1051-ben született, ennélfogva természetes, hogy itt oly anachronismussal van dolgunk, melyet Cornides többnyire a „librarii“ róvására tesz. Középkorban általános szokássá vált, személyneveket nemcsak krónikákban, hanem még okiratokban is, egyetlen egy betüvel megjelölni; innen magyarázható, hogy a „Stephanus“ helyett használt „S“ betüt némely másoló „Salomo“-nak nézte s igy magától érthető, hogy e hibát többen is követték.

Különben rájöttek e hibára, a mennyiben az újabb irók e királyt már helyesen Istvánnak nevezik.

Pagius[3] és Messenius János[4] határozottan mondják, hogy a svéd király a két angol királyfit Istvánhoz, a magyar királyhoz, nevelés végett küldte. Messenius még azzal indokolja adatát, hogy István és a svéd király között rokonsági kapcsot tételez fel.

Tehát bizonyos, hogy az angol herczegeket Istvánhoz küldték, mit különben az újabb magyar irók is feltétlenül elfogadnak.

[1] Tulajdonképen Florentius Bavonius, szerzetes Worcesterben. Kiegészitette Scotus Marianus krónikáját s 1118-ig folytatta. E krónikának általános neve: Chronicon Mariani, kiad. London 1592 Frankf. 1601 és Pertznél (Monum. Germ. hist. 7-ik kötetében).

[2] Higden Rolf (Rajnulf) benczés St. Werbergben, a chesteri grófságban † 1363-77. Irt krónikát két könyvben, a világ teremtésétől egészen 1357-ig; latinra forditva mint Polychronicum Trevisa J. által kiad. és nyolczadik könyvvel bővitve Caxton által 1482. 1642 részben Gale, Quindecim scriptores historiae brit. czimü művében, Oxford 1691.

[3] Crit. ann. Baron. IV. 199 ad 1054.

[4] Scandia illustrata, I. 79 ad 1017.

Most térjünk át Agota származására.

Worcesteri Florentius krónikájában[1] mondja: „Kiknek egyike, Edmund, ezalatt itt (t. i. Magyarországban) végzé életét, mig Eduárd Ágotát, Henrik német császár leányát, feleségül kapta, kitől Margit, skót királyné, Krisztina apácza s Edgar Clinto születtek“.

Ugyanezt mondja Durhami Simon „Historia de gestis regum Anglorum“ czimü müvében[2] 1017. évhez.

Radulph de Diceto[3] ugyanazt mondja, csakhogy az „ez alatt“ és „Krisztina apácza“ szavakat mellőzi.

Hoveden Roger[4] szintén igy nyilatkozik.

Ha Ágotát Henrik német császár leányának tartják, mennyire eltérnek a kutforrások az igazságtól, ezt azon körülmény is mutatja, hogy II. Henrik császár — és csakis róla lehet szó — gyermektelen házasságban élt, a mint ezt III. Imre pápának Kunigund császárné, Henrik feleségének a szentek sorába való beiktatása alkalmával kihirdetett rendelete tanusitja. [5]

Hasonlólag tévednek azok is, kik a „germani“ és „sui“ szavak alapján azt hiszik, hogy Henrik István testvére volt.

Adelred apátnál[6] olvassuk: „A svéd király, az előkelő fiúk sorsán megkönyörült s a magyar királyhoz küldte őket ápolás végett. . . . Ez . . . . Edmundnak saját leányát adta feleségül, mig Eduárd fivére, Henrik császár leányát (germani sui Henrici Imperatoris) feleségül kapta“. Adelred (ha a „sui“ szó hozzátétele által hibát követett el, mit Cornides a libráriusoknak ró fel) különben kijavitotta e hibát, minthogy Ágotát, kit e müben (Epistola . . . de genealogia regum Anglorum) hamisan Henrik császár leányának tart, más müvében[7] csak a császár rokonának nevezi („Henrik császár, kinek rokonát . . . Ironside Edmund fia . . . feleségül vette“).

Bromton János követi Adelred elsö hibáját. Krónikájában

[1] Frankfurt 1601, 619. lap.

[2] Twisden Roger, Historiae Anglicanae Scriptores antiq. London 1652, 176. lap.

[3] »Abbreviat Chronicorum« 1017. évhez Twisden-nél 466. lap.

[4] »Annal. Anglic.« 1017. évhez ap. Savile Henrik, rerum Anglicarum scriptores post Bedam praecip. Frankfurt, 1601, 436. lap.

[5] Gretser, De divis Bambergensibus 424; Pfeffinger, Vitriar. illustr. I. 512; Scheid Keresztély Lajos, Orig. Guelfic. IV. 432—436.

[6] Twisden, 366.

[7] Vita sancti Edwardi Regis ap. Twisden 375.

t. i. mondja:[1] „Ezek egyikének, az elsőszülött Edmundnak (a magyar király) saját leányát adta nőül, de mivel Ödön nemsokára ezután magzat nélkül halt el, Eduárd öcscsét . . . Ágotával, fivére Henrik római császár leányával . . . házasitá össze“.

Henrik atyaságát még elfogadják Knyghton és Higden a „germani sui“ szavak mellőzésével. Az előbbi mondja:[2] „Edmund a magyar király leányát vette feleségül, Eduárd pedig Ágotát, Henrik császár leányát . . .“. Igy nyilatkozik Higden is.[3]

Mások azt hiszik, hogy Ágota a magyar királyné nővére s igy II. Henrik bajor herczegnek leánya lehetett.

Ezeknek sorát megnyitja Malmesbury Vilmos,[4] kinél már lényegesebb eltérésre akadunk, a mennyiben a krónikás István vejét nem Edmundnak, hanem Edvin-nek nevezi, mig szerinte az ifjabb herczeg neje, Ágota, a királyné növére.

Malmesbury Vilmost követi Alberik:[5] „Hol (t. i.) Magyarországban az öregebb meghalt, mig az ifjabb, t. i. Eduárd, Ágotát, a királyné nővérét, feleségül kapta“. Igy nyilatkozik továbbá Alberik (1100. évhez, 188. lap.) „Eduárd . . . feleségül vette Ágotát, a magyar királyné nővérét“.

Westminsteri Máté (1307. kör.) mondja:[6] „Hol (t. i. Magyarországban) Eduárd Ágotát, a királyné növérét, feleségül kapta“.

De ezen állitás sem helyes.

Cornides azt mondja, hogy Gizella királynénak sem Ágota nevű, sem más, férhez ment nötestvére nem volt. Mindamellett nehezére esik, annyi angol iró véleményét teljesen elvetni, minthogy azt hiszi, hogy az angolok állitásai mégis valamely szilárd alapon nyugosznak.

Ebbeli következtetéseit következöleg adja:

„Úgy látszik, hogy a régi irók, midőn Edmundot a magyar király vejének, Eduárdot pedig Ágota férjének nevezik, nemcsak Edmundot cserélik fel Eduárddal, hanem még a magyar király leányát alaptalanul Ágotától különböző személynek tartják. Ha

[1] Twisden 907

[2] De eventibus Angliae II. 3 ap. Twisden.

[3] Polychron. VI. ad 1018 ap. Thomas Gale, hist. Brit. Saxon. etc. Vol. I. Oxford. 1691. 274—275.

[4] Gestr. reg. Anglor. II. 10 ap. Savile 73.

[5] Chron. ad 1017 ap. Leibnitz, Access. Historic. II. 51.

[6] Flor. Historiarum, ad 1017. Frankfurt 1601, 206. lap.

most összeadjuk, a mit ők elválasztanak, szétosztjuk, a mit ők összeadnak . . . akkor tévedéseik könnyen helyreigazithatók. Mert kétségkivüli dolog, hogy nem Edmund, hanem fivére Eduárd vette István leányát nőül s hogy e leány Ágota nevü; ezt pedig onnan lehet következtetni, hogy a tudósitók túlnyomó része ezt nemcsak állitja, hanem nyomós érvekkel is támogatja:

1. Worcesteri Florentius, annak névtelen folytatója, Malmesbury Vilmos, Durhami Simon, Diceto Radulf, Hoveden Róger, Alberik és Westminsteri Máté nem is emlitik Edmundnak a magyar leánynyal kötött házasságát s csak azt mondják, hogy nemsokára, miután Magyarországba jött, meghalt. Az első, ki a magyar leánynyal kötött házasságát emliti, Adelred apát, kit Bromton, Knyghton és Higden követnek.

2. Adelred maga megerősiti a fennebbi combinatiót, midőn fennidézett művében a következőket mondja: „Ezt (t. i. a szentkereszt egy darabkáját) átengedé Margit (skót) szent királyné . . . ki az angol és magyar királyok véréből származik“ stb. Már pedig czáfolhatatlan (ezt még Adelred is elismeri), hogy Margit szülői Eduárd és Ágota. Adelred t. i. következőleg nyilatkozik: „Midőn Edeling Edgár (Eduárd fia) látta, hogy Angolország ügyei nagyon bonyolódnak, anyjával (Ágotával) és nővéreivel hajóra szállt, hogy hazájába (Magyarországba), hol született, visszatérjen; de tengeri vihar következtében Skóczia partjain kellett maradnia, mely alkalommal Margit (nővére) Malcolm királyhoz ment férjhez“.[1] (Ezen házasság Theodorik, sz. Margit gyóntatóatyja szerint 1067-ben ment végbe.) Ezzel egyezőleg ir párisi Máté,[2] csak hogy azt, a mit fent zárjelben irtunk, elhagyja.

3. Ordericus Vitalis (szül. 1075, tehát nem sokkal Eduárd korszaka után) határozottan mondja, hogy a magyar királyleány Eduárdhoz ment férjhez: „Ez (Margit, skót királyné) Eduárd magyar király leánya vala (Ordericus Eduárdot azért nevezi magyar királynak, mert magyar királyleánynak férje volt), ki (Eduárd) Edmund Ironside fia volt . . . és számüzetésében magyar Salamon (itt Istvánra kell gondolnunk) király leányát az országgal együtt kapta“.[3]

[1] Twisden 375.

[2] XIII. századbeli iró, hist. Angliae maj. 4. lap. kiadva Wats Vilmos által, London, 1686.

[3] Ecclesiast. Histor. cz. művében, lib. VIII. ad 1092, ap. Duchesne

4. Ha Eduárd nem a magyar király, hanem valamelyik német császár leányát vagy növérét vette volna feleségül, akkor mindenesetre Németországban rokonainál és nem Magyarországban lakott volna. De hogy állandóan Magyarországban tartózkodott, ez már abból is kiviláglik, hogy Magyarországban több gyermeke született s hogy Eduárd nagybátyja halála előtt Magyarországból Angolországba hivatott vissza. Hogy gyermekei Magyarországban születtek, ezt tanusitják Adelred és párisi Máté; hogy az angol trón elfoglalására Magyarországból Angolországba hivatott, bizonyitja Ingulph, croylandi apát (Eduárd kortársa) angol történelmében:[1] „Eduárd, Eduárd király unokaöcscse, Magyarországból meghiva, meghalt, midőn Angolország partját érintette". Hasonlólag nyilatkozik Durhami Simon:[2] „1057-ben eljött Angolországba Clito Eduárd, Ironside Edmund fia . . . Magyarországból, hova sok év előtt . . . számüzetett." Ugyanezt tanusitják Radulph de Diceto,[3] Higden Rolf,[4] Fordun János,[5] Hoveden Róger és mások.

5. Az újkor legtekintélyesebb irói szintén megerősitik e kombinatiót:

Buchanan György[6] mondja: „Itt Magyarországban királyi születésükhez minden kellő tisztelettel neveltettek . . . Eduárd nőül vette Ágotát, a király leányát, kivel Edgárt, Margitot és Krisztinát nemzette" stb.

Pontanus János Izsák[7] mondja: „Edmund korán halt el Magyarországban; Eduárd nőül vette Ágotát, a király leányát" stb.

J. B. des Roches[8] mondja: „Edmund ott (Magyarországon) fiatal korában halt meg, mig Eduárd Ágotát, a magyar király leányát, nőül vette; ettől született Edgár".

„Ily formán — végzi Cornides következtetéseit — Ágota sz. István leánya nem valamely könnyelmü konjunktura alapján,

András, Histor. Normannor. S. S. antiqu. 701. lap. A III. könyvben (pag. 502 ad 1066) Ordericus Clito Edgárt Eduárd magyar király fiának nevezi, épúgy mint a X. könyvben (pag. 778 ad 1099).

[1] Ad. ann. 1057. ap. Savite 898.
[2] Ad 1057. ap. Twisden 189.
[3] Twisden 477.
[4] Ap. Gale 280.
[5] Ap. Gale 689.
[6] Rerum Scoticarum Historiae. Lib. VII. cap. XVI. 203. Leyden 1725.
[7] Rerum Danicarum Historiae. Amsterdam 1631. Lib. V. 152.
[8] Histoire de Dannemarc. Amsterdam 1730 (ad 1017) II. 121.

hanem tudományosan, úgyszólván kézzel fogható és látható érvekkel indokolva. E leányától a szent királynak három unokája lett: Edgár, Margit (skót királyné) és Krisztina. Bromton János és Westminsteri Máté még egy Edmund nevü herczeget is emlitettek Ágota gyermeke gyanánt".

Cornides tehát azt gondolja, hogy a gordiusi csomót szerencsésen megoldotta s megdöbbentő biztossággal Ágotát sz. István leányává teszi. Természetes, hogy szerinte István ivadékai ki nem haltak, minthogy Ágotának három gyermeke volt stb.

De máskép áll a dolog a valóságban; magyar kutforrások ezen Ágota nevü magyar királyleányról nem emlékeznek.

A magyar irók elismerik, hogy a két királyfi István udvarában nött fel, hogy Edmund, az öregebb testvér, Istvánnak egy névtelen leányát nőül vette s gyermektelenül meghalt. Továbbá czáfolhatlanul be van bizonyitva, hogy István Imre fiának 1031-ben bekövetkezett halála után a trónutódról gondoskodván, miután férfirokonait erre nem találta alkalmasoknak, figyelmét Orseolo Péterre, nővérének fiára, forditotta, ki nagybátyját a trónon 1038-ban követte. Ebből tehát eléggé láthatjuk, hogy Istvánnal való anyai rokonság a trónöröklést sehogy sem akadályozta.

Már pedig, ha angol Eduárd herczeg, ki Edmund bátyját és István királyt túlélte (1057-ben halt meg), Istvánnak leányával, illetőleg a többször emlitett Ágotával egybekelt volna, akkor István — minthogy leányának házasságából gyermekek származtak — a trónöröklést mindenesetre leánya, illetőleg veje és unokái számára biztositotta volna.

Ilyformán Cornides legerősebb érvei, illetőleg arra való hivatkozása, hogy Eduárdot Magyarország királyának nevezik stb. magától elesnek.

Tény, hogy a névtelen, Edmund herczeghez nőül ment királyleány nem Ágota és hogy minden valószinüséggel atyját nem élte túl.

Most tehát a kérdés, ki volt tulajdonképen Ágota, Eduárd felesége?

Gizella királyné nővére nem lehetett. Gizellának atyja, bajor II. Henrik, 995. aug. 28-án halt meg. Tegyük fel a lehető legkedvezőbb esetet, hogy állitólagos leánya Ágota 995-ben született, akkor 1017-ben már 22 évesnek kellett lennie; — 1017-ben pedig férje Eduárd mint gyermek angol hazájából

Svédországba küldetett. Ehhez még az is járul, hogy történelmileg Gizellának csak egy nővérét, az apácza Brigittát, ismerjük.

De mivel Eduárd 1057-ig Magyarországban tartózkodott, ennélfogva minden esetre valószinü, hogy felesége vagy Istvánhoz vagy ennek nejéhez valami közel rokonsági viszonyban állhatott.

Suhm O. F.[1] kombinálja, hogy Ágota Brunónak, II. Henrik császár és Gizella királyné fivérének leánya volt. Nem ismerem az érveket, melyekkel Suhm e hypothesisét támogatja, — de úgy látszik, mintha a chronologia Brunónak atyaságát hatalmasan megrenditené.

Tudjuk, hogy Brunó már 1003-ban István udvarába menekült, midőn császári bátyja ellen fellázadt és hogy már 1006-ban augsburgi püspök lett, mely minőségben 1029-ben meg is halt. De azt is tudjuk, hogy Edgár, Ágota fia, 1066-ban még kiskoru gyermek volt; Ágotának Eduárddal kötött egybekelése tehát valószinüleg vagy István utolsó éveiben, vagy — a mi a chronologia szerint sokkal valószinübb — halála, tehát 1038 után jött létre. Ha tehát Brunó már 1006-ban püspök volt, akkor Ágotának 1066-ban, tehát hatvan évvel, később már igen jó idősnek s egyuttal kiskoru fiu anyjának kellett lennie, mi éppenséggel nem igen hihető. Vegyük hozzá, hogy Ágota 1066-ban még élt s hogy leánya Margit csak 1068-ban ment férjhez: akkor még jobban kivilágl ik, hogy atyja Brunó nem igen lehetett.

b) Hedvig.

E királyleányt Cornides onnan ismeri, hogy boldog Eberhard, nellenburgi gróf és későbbi aschaffenburgi benczés életirását valamely régi, Murer Jánostól németül kiadott, az antverpeni hagiographok által[2] latinra forditott zárdai krónikában olvasta.

E latin forditásban Cornides a következőre akadt: „1004 körül Felső-Németország egyik sváb kerületében nellenburgi Eppo gróf élt, fölbirtokban gazdag ember, ki Hedviget, szent István magyar király leányát és szent Henrik császár (nővére Gizella után) unokahugát nőül vette és hatalmas rokonsága által támogatva, nemzetsége dicsőségét gyarapitani törekedett.

Ezeknek (t. i. Epponak és Hedvignek) Eberhard nevü fiok született, mire Eppo nemsokára meghalt. Hedvignek most más gondja

[1] Hist. af Danmark III. 726.

[2] Acta Sanctorum, Aprilis. Tom. I. apr. 7-éhez 670-ik lapon.

nem volt, mint férje után maradt fiát, annyi birtok örökösét, jámborságra felnevelni. Midőn a müvészet és tanulmányok megtanulására szükséges kort elérte, bizonyos Lupardus nevü idegen papot szemelte ki fia nevelőjéül; később Itta nevü leánynyal házasitá össze, ki férjének hat fiut szült: t. i. Ottót (a későbbi trieri érseket), Egerhardot (reichenaui szerzetest s később e zárda apátját), Abbanus-t (ki ifjukorában halt meg), továbbá két mást, kik IV. Henrik császár alatt 1075-ben háborúban elestek s Burkhardot, a nellenburgi grófság örökösét. Midőn Hedvig látta, hogy családja eléggé megerősödött s állandósittatott, elhagyá fiát s a mainczi egyházmegyébe ment, hol a Schwabenheim nevü apáczazárdát alapitotta, melynek fejedelemasszonya lett.“

Többet nem tud Cornides Hedvigről.

Ezen adatok méltatására mindenek előtt a nellenburgi grófok családfáját csatoljuk ide, a mint Hopf atlaszában Stälin és Mone szerint összeállitotta:

I. Eberhard
a zürichi kerületben

- I. Mangold, a zürichi kerületben
  - II. Mangold † 991
    - III. Mangold † 1030
- Gottfried, a svájczi kerületben 996
  - II. Eberhard (Ebbo), a thuri kerületben 958—987
    - III. (boldog) Eberhard 1009—1078 † 1078 aug. a melrichstadti csatában

Udo trieri érsek 1066†1077 (Cohn szerint 1078 nov. 11-én Tübingen ostromlása alatt †)	Ekkard reichenaui apát 1072 † 1088	IV. Eberhard 1073 † 1075	Henrik † 1075	Burkard 1063—1102	Leány férje: mörspergi és winterthuri Luitfried, ki nejével Nellenburgot kapta.

Igaz, hogy Cornides idézett forrása némileg igazat mond.

Bernold szerzetes (sz. Blasienben, † 1100; irt egy krónikát, mely Krisztus születésétől 1100-ig ér) Ebbót 1009-ben nellenburgi grófnak nevezi. Ha ez Hedvignek állitólagos férje volt, akkor, miután mint a thuri kerület ura már ötvenegy évvel korábban (958) szerepel, 1009-ben már aggastyánnak és egyuttal az akkor legjobb esetben tizenhárom éves Hedvig férjének kellett volna lennie (mert Hedvig legjobb esetben csak 996-ban születhetett, minthogy István király 995-ben lépett Gizellával házasságra).

Ha pedig Bernold Ebbó fiát, boldog Eberhardot véli férjének s ha ez csak 1009-ben született, akkor szintén felmerül a kétely, hogy a tizenhárom éves Hedvig az agg Ebbónak 1009-ben szülhetett fiut, annál is kevésbbé, ha Eberhard még 1009 elött született. Ehez még az is járul, hogy fennebbi családfa értelmében Ebbó gróf csak 987-ig szerepel, Hedvig pedig legjobb esetben csak kilencz évvel későbbb (996) születhetett.

A mi pedig e Hedvig leszármazását illető történeti igazságot illeti, mai kritikai ismereteink alapján a következőt mondhatjuk:

II. Eberhard (Ebbó), a thuri kerület grófja 957—971 (elhalálozási évét meg nem állapithatjuk) 1009-ben nőül vette Hedviget. Ez az „Annal. Schafhus." szerint szent Henrik király „consobrinája". Az „Anzeiger für schweizerische Geschichte" szerint (1879, 117—132) pedig allemaniai (sváb) II. Hermann herczeg és burgundi Gerbergnek leánya volt.

Sváb (allemanniai) II. Hermann († 1003) és burgundi Gerberg gyermekei közül történetileg eddig csak a következőket ismerjük:

1. III. Hermann sváb herczeget (1004, † 1012).

2. Gizellát, † 1043 febr. 14. Férj. 1) 1000 kör. Brunó, braunschweigi gróf † 1006, 2) babenbergi I. Ernő, szül. 970 kör., 1012-ben sváb herczeg, † 1015 máj. 31-én, 3) 1016 II. Konrád, német császár † 1039.

3. Beatrix-ot (Brigitta) 1025 † máj. 12. után. Férje: Eppensteini Adalbero, karantán herczeg, † 1039 nov. 28.

4. Matild-ot † 1035 előtt. Férj. 1) 1003/4 I. Konrád, karantán herczeg, † 1011 decz. 12., 2) lothringi II. Frigyes, † 1033.

Cohn L. A. 1871-ben megjelent „Stammtafeln" czimü müve szerint különben még következőket mondhatjuk a schwabenheimi zárda alapitójáról:

A Kreuznach melletti schwabenheimi zárda alapitójának csakugyan Hedvig volt a neve, csak hogy állitólag nellenburgi boldog Eberhard grófnak *nővére* volt, nem pedig neje! férjének nevét Cohn nem ismeri; fiai közül sponheimi Eberhard az 1437-ben kihalt sponheimi grófok ősatyja, mig Siegfried (?) Richardis-sal, a Lavantvölgy örökösével kötött házassága által a karantán herczegek hosszu sorának s az ortenburgi grófok törzsatyja lett.

c) Névtelen leány.

A névtelen királyleány csak Cornides kombinátiója. Béla király névtelen jegyzője XI. fejezetében t. i. a következőket mondja: „a kit (Ochtum-ot) Sunad, Dobuka fia, István király unokája, a marosi táborban megölt, mert (Ochtum) a király elleni lázadók egyik legnevezetesebbje volt. Miért is a király neki (Sunadnak) Ochtum nejét és kastélyát minden hozzá tartozóval ajándékozta".

A névtelen jegyző Sunad-ot, Dobuka fiát, István neposának tartja, a nélkül, hogy arról nyilatkoznék, vajjon István fiának vagy leányának fia volt-e?

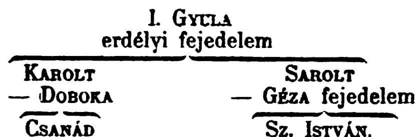
Haner[1] Dobukát István fiának tartja. Schier[2] elfogadja e nézetet, de elrontja a névtelen jegyző szövegét, mert Dobukát István unokájának nevezi. Cornides tehát sokkal valószinübbnek tartja, hogy Dobuka Istvánnak nem fia, hanem veje volt. Nem hihető — igy okoskodik Cornides — hogy Istvánnak Ochtum legyőzésekor már fiától származott unokája lehetett, mert leánya, főleg ha a legöregebb gyermek volt, gyorsabban érhetett s korábban mehetett férjhez, mint egy királyfi. Különben is valószínü, hogy Dobuka és Sunad még István előtt haltak meg, mert sem a trónra nem jutottak, sem egyébbként nem emlittetnek.

Cornides feltevései mai napság tárgytalanok. A jelenkor ebbeli történeti ismereteit következőleg adhatjuk: Ajton (Ochtum) a Temesvidék felett uralkodott Marosvárból s Istvánnak az engedelmességet megtagadta. Csanád, egyike Ajton főembereinek, fejedelmével viszályba keveredvén, Istvánhoz menekült Esztergamba. István, miután ezen ember hüségéről meggyőződött, öt egy sereggel Ajton ellen külde. Csanád Ajtont megverte s meg is ölte. István a tartomány kormányzását a győzedelmes Csanádra bizta stb.

De mivel ez István kormányzása első éveiben történt, lehetetlen, hogy ekkor már felnött unokája lett volna.

Az egész nem más, mint hogy a régiet a Névtelen „neposát" csakis „unokának" vették, a mi ez esetben helytelen. Tudjuk, hogy sz. István anyja nővérének, Karoltnak, Doboka volt a férje. Ha tehát e Doboka Csanádnak az atyja, akkor István és Csanád között a következő rokonság állott fenn.

[1] »Königlich Siebenbürgen« 3.
[2] 42 lap. Not. 23.

Csanád tehát nem István unokája, hanem unokatestvére. Ezzel kimeritettük volna az István leányairól szóló positiv adatokat.

Térjünk most át István király fiaira:

a) Ottó.

E nevet Pelbartból[1] ismerjük, ki a következőket irja: „mert kis fiai, t. i. Ottó és mások, kiknek neveit nem ismerjük, sokkal (István) halála előtt hunytak el".

Pelbart I. Mátyás uralkodása alatt élt s igy lehetséges, hogy Ottó nevét a magyar krónikákban gazdag budai könyvtárban lelhette. Cornides valószinünek tartja, hogy Ottó István legöregebb fia lehetett és hogy nevét III. Otto császár tiszteletére kaphatta, minthogy tán Otto császár tartotta keresztvizre vagy István a császár iránti tiszteletből adta neki e nevet, mert Ottó császár Istvánt a királyi korona és Gizella kezének megszerzésében támogatta. — E feltételezés nem éppen valószinütlen.

b) Bernát.

Cornides haboz e név felemlitésénél s Bernátnak István gyermekeinek sorába való beiktatását azonnal sz. Arnulf, metzi püspök életirójának aegise alá helyezi. Ez iró[2] müvét következőleg végzi be: „Henrik herczeg. I. Ottó (császár) fivére, Henrik herczeget nemzé; ez nemzé Henrik császárt és Gizellát, István magyar király feleségét; ez (t. i. Gizella) nemzé Bernátot". Azután következik szó szerint: „Hic (Bernhardus) genuit Idam Nammucensem, et reginam Francorum, et uxorem Angilberti Marchionis et Gertrudem comitissam Flandriensem et reginam Nacorum". E forrást s az egész nemzedékrendet Duchesne is idézte „Historiae Francorum scriptores" czimü müvében (Tom. II.)

Cornides ez esetben igen könnyelmüen járt el, minthogy következő eredményre jut: „Ilyformán Istvánnak Bernát fia után

[1] Serm. II. de St. Stephano.

[2] Pithou Péter, Annal. et Historiae Francorum ab a. Chr. 708 ad ann. 990 Scriptoribus coëtaneis XII. 225. lapon.

hat (?) unokája volt, kik a legkülönfélébb királyi és fejedelmi családokkal házassági kapcsokat kötöttek".

Ha Cornides e házassági összeköttetéseknek csak egyetlen egyikét kritikailag megvizsgálta volna, akkor másképen itélt volna a dologról s Bernátot bizonyosan nem iktatta volna István gyermekei sorába.

Ha pl. Bernát gyermekei közül csak a flandriai Gertrudot veszszük figyelembe, következő eredményhez jutunk:

Az egyedüli flandriai Gertrud grófné, kire a Cornides által idézett kutfő vonatkozhatik. I. Róbert flandriai gróf († 1092) neje. E Gertrud halálozási évét nem ismerjük (a nap aug. 4-ike), de tudjuk, hogy első férje hollandi I. Flórencz gróf volt († 1061). Az ugyan igaz, hogy Gertrud atyja Bernát, csakhogy e Bernát nem a magyar Istvánnak fia, hanem a Billungok családjából származó *II. Bernát, szász herczeg.*

Cornidesnek annál inkább kellett volna e körülményt ismernie, mivel elődei között igen sokan, pl. a sokkal korábbi Blondel († 1655) Gertrudot mint szász Bernát leányát ismerték.

Sz. Arnulf életirója Bernát gyermekei között franczia királynét is emlit; de ha a XI. században élt összes franczia királynék során átmegyünk, Bernát leányára nem akadunk.

A franczia királyok sorában I. Fülöpnek két neje volt: 1. Bertha, hollandi I. Flórencz leánya, 2. Bertráda, montforti I. Simon leánya. De mivel hollandi I. Flórencz felesége, Gertrud, II. Bernát szász herczeg leánya, ennélfogva Berta franczia királyné nem Bernát leánya, hanem unokája, a mint ezt a következő tábla mutatja:

II. Bernát
szász herczeg † 1059 jun. 29.
— Schweinfurti Eilika

Gertrud
— hollandi I. Flórencz † 1061 jun. 28.

Berta † 1093
— 1073 (?) franczia I. Fülöp † 1108 jul. 29.

Namuri Idát, kit sz. Arnulf életirója szintén Bernát leányának tart, a régibb genealogusok (pl. Blondel) szintén Bernát szász herczeg leányának s (az 1105 körül elhalálozott) namuri III. Albert nejének nevezik. Az újabbak (pl. Cohn L. A.) pedig sem III. Albert feleségének nevét, sem szász Bernátnak Ida nevü leányát nem ismerik. A „Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte" (VIII. 597) ellenben III. Albert.

feleségéről következőleg nyilatkozik: Namuri II. Albert és Reginlind közötti házasságból III. Albert született, ki alsó-lothringi Frigyes herczeg halála után († 1065) ennek Ida nevü özvegyével kelt egybe.[1]

c) (Sz.) Imre.

(† 1031.)

I. István király s a bajor Gizellának egyedüli történetileg elismert fia; született 1007-ben.

Eredetileg anyai nagybátyja, II. Henrik császár után, Henriknek nevezték.[2]

A Hagiographusok által reánk átszállt életirásából alig tudunk egy pár tárgyilagos momentumot kiemelni; Imre herczeg kiváló képviselője az akkori ábrándozó askesisnek.

Mondják, hogy már gyermekkorában keveset aludt ájtatosságból s hogy égő gyertyánál lélekemelő olvasmányokkal foglalkozott. Nevelője, Gellért püspök, gondolkodásmódjának oly irányt mutatott, mely arra volt alkalmas, hogy egy ábránd és askezis által majdnem felemésztett kedélynek az érzéki ösztönökkel viselt harczát még jobban mozditsa előre. Midőn a herczeg egyszer éjjel, szolgájától kisérve, valamely régi templomot látogatott, istennek tetsző szolgálatot keresvén, mennyei hangot hallott, mely a szüziességet istennek legtetszőbb dolognak declarálta.

István királynak, ki fiát már 1026-ban kiházasitá, ennek

[1] Ezt megegyezőleg tanusitják:
Chron. S. Huberti Andagin. cap. 17. 58 (S. S. VIII. 577, 597).
Vita Friderici Leodiensis (S. S. XII. 504).
Albericus ad 1076 (S. S. XXIII. 798). Az, hogy az utóbbi 1065. évnél ezt Ragelindnak nevezi, II. és III. Albert nejei neveinek felcserélése, mely az ujabbkoriakat tévutra vezette.

Ha a »Neues Archiv etc.« állitásai igazok, akkor Cohn adatai alkalmasak arra, hogy a namuri és luxemburg-lothringi ház genealogiai viszonyainak zavarát még nagyobbitsák. Cohn szerint namuri II. Albert († 1037 nov. 15) neje, Ragelinde (Ida), alsólothringi I. Gozelo herczeg leánya, ki férje halála után állitólag luxemburgi Frigyessel, alsólothringi herczeggel († 1065) második házasságra lépett. Pedig lehetetlen, hogy namuri II. Albert neje mint luxemburgi-alsólothringi Frigyes özvegye III. Alberthez, II. Albert fiához férjhez mehetett volna. Itt vagy két egymástól különböző személylyel van dolgunk, vagy Cohn azon állitása, hogy II. Albert özvegye luxemburgi Frigyeshez állitólag férjhez ment volna, teljesen mellőzendő.

[2] Igy nevezik pl. Annal. Hildesheim. Dandolo (apud Muratori XII. 233) Almericus-nak nevezi. Pray (Hist. Reg. I. 10) szerint István császári sógora kedveért Henriknek akarta nevezni, a mit a magyarok nemzeti szokásuk szerint Imrére változtattak.

szüziességi fogadalmáról alig volt tudomása. A hagiographok mondják, hogy ezt fiatal nejének beleegyezésével haláláig őrizte s hogy oly időben midőn attól félt, hogy a kisértésnek nem tud ellenállni, hosszabb időre lengyel Boleszlóhoz menekült.

1031 kezdetén István azon volt, hogy a kormány gyeplőit a tudományok és kiváló tulajdonságokban kimagasló Imrének átadja.[1] E czélból a fiatal herczeg számára oly utasitást irt („St. Stephani regis de Institutione ad Emericum Ducem liber" ap. Endlicher Monum. 299 seqq.), melyben az atyja gyöngéd intése s az uralkodó gyakorlati bölcsesége testvéri kezet fognak egymással.

Már kitüzték a napot, a melyen Istvánnak át kellett volna adnia a koronát, már be voltak hiva a rendek, midőn a királyfi hat nappal előbb, 1031. szept. 2-án hirtelen halt meg.[2]

Vele kihalt legelőször az Árpádok egyenes sorrendje. VII. Gergely pápa 1083-ban a szentek sorába iktatta; tiszteletének napja nov. 4-ike.

Neje.

Imre nejének leszármazásáról annyi a föltevés, hogy ez elég genealogiai érdekkel bir.

Mindenek előtt kiemelem azt a curiosomot, hogy néhány portugál iró szerint Teréz, castiliai VI. Alfonz leánya, Imre magyar herczeghez ment nőül s hogy a portugál királyi ház e házasságból származik. Cornides nem tudja e mese keletkezését. Pedig a következő: A Camoens-féle Luziádának Dupperon de Castera által irt franczia forditásában[3] olvasható: „E derék ka-

[1] Dandolo ap. Muratori XII. 233.: »cogitavit renunciare seculo et filio Almerico aeque literato et sancto committere gubernacula regni«.

Chron. Budense pag. 70.

[2] Hartvig, vit. Stephani c. 18.

Chronicon Posoniense ap. Endlicher ad 1031.

Az Annal. Hildesheim. (melyek Imrét »dux Ruizorum«-nak nevezik) szerint vadászat alkalmával vadkan által öletett meg (»in venatione ab apro discissus periit flebiliter mortuus« Pertz III. 98.

Pray egy 1734-ben Székesfehérvárott kiásott követ emlit, melyen a következő versek olvashatók:

»Hic divi Stephani condam sanctissima proles
Dux Emericus noscitur esse satus«.

A kövön előforduló Domonkos prépost nevéből azt következteti Pray, hogy e kő a 14-ik század első feléből származik.

[3] Amsterdam 1735 I. 188.

landorok legvitézebbike vala Enrique, valamely magyar királynak második fia. Vitézsége jutalmáúl Alfonztól Portugal területét s Teréznek, szeretetreméltó leányának kezét kapta". — A fordító ehhez (253—256. lapon) a következöket jegyzi meg: „Nem lehet elképzelni azon nagy véleménykülömbséget, mely az irók között Henrik leszármazását i letöleg fönáll. Camoens itt a portugali királyokról szóló, Galván Eduárd által szerkesztett krónikát követi, mely Henriket egy meg nem nevezett magyar király fiává teszi. Portugalban különben jelenleg erről két nézet uralkodik; az egyik szerint burgundi V. Húgo volna Henrik atyja (Húgo 3-ik izben származik Capet Húgónktól), a másik szerint Henrik I. István magyar király s e Húgo herczeg leányától származna. Mind a két nézet egyaránt hamis stb."

Minthogy Henriknek, a portugal királyi család alapitójának leszármazását mai napig teljesen ismerjük, fölösleges e tárgyat itt bővebben megbeszélni.

Imre nejének horvát leszármazásáról szóló tudósitások a régibb iróknál szintén eltérnek egymástól.

Johannes Tomcus (Mrnavchich † 1639) Imre nejét Krezimir dalmát király leányának tartja. Elődje, János gvercsei esperes, szerint, e királyleány Imrének csak jegyese volt, mert Imre a házasságkötés elött elhalálozott. Ezt pedig úgy a hazai, mint a külföldi tudósitások (Dandolo, Dlugoss) megczáfolják.

Pray szerint[1] Imre neje nem Krezimir leánya, hanem ennek Cicha nevü nővére volt.

Inchoffer[2] Imre nejét Imre anyjának családjából valónak tartja és azt hiszi, hogy férje halála után napájával együtt Magyarországot elhagyván, a passaui zárdában fejezte be életét. Fuldai Márton és Anonymus Leobiensis pedig állitják, hogy e házaspár XX. János pápa alatt (1024—1033) halt el. Surius szerint az asszony korábban halt meg.

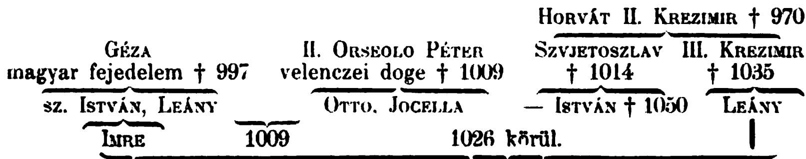
A mi pedig a horvát királyleánynyal kötött házasság történeti eredetét illeti (a kutforrások a királyleány nevét nem közlik), igaz, hogy István király a byzanczi felsőbbség alatt állt horvát uralkodókkal jó viszonyban akart lenni s hogy ennek következtében Imre fia és Krezimir leánya között kötött házasságnak politikai háttere lehetett, — de valószinübbnek lát-

[1] Annal. Reg. Hung. és Imréről szóló külön értekezésében.
[2] Annal. ecclesiast. regni Hungariae 338.

szik, hogy e házasság kötésénél családi és rokonsági indokok is szerepeltek.

Tudjuk, hogy István király 1009-ben nővérét (nevét nem ismerjük; l. róla Péter király alatt) Orseolo Ottó velenczei dogehoz adta nőül s hogy e dogenak egy nővére, Jocella, (horvát kutfők szerint „Hicela"), István horvát királyfi neje lett. Minthogy ez utóbbi házasság minden bizonynyal korábban történt mint Imre-é, ennélfogva már Imre házassága előtt szent István és a horvát uralkodó család között genealogiai kapocs létezett s több mint valószinü, hogy István, midőn a horvát István rokonát menyéül választá, ezen genealogiai kapcsot figyelembe vette.

Következő tábla legjobban illustrálja e feltevést:

Emlitésre méltó még, hogy a szent Erzsébetről szóló magyar legenda szerint Imre a görög császárnak egyik leányát vette volna nőül. De a byzantinus források erről mit sem tudnak; a legenda tévedése tehát arra vezetendő vissza, hogy Krezimir, Imre nejének atyja, görög fennhatóság alatt állt.

Imre nejének részletes genealogiáját és életfolyamát nem ismerjük.

15. Péter király és családja. [1]

(1038—1041, 1044—1046.)

I. Péter leszármazása.

Péter királynak leszármazására és sógorsági viszonyaira, de még az utódjaira vonatkozó adatok is jó hosszu időn keresztül nagyon kétségesek és egymásnak ellenmondók voltak; néhány

[1] Azon körülménynél fogva, hogy Péter családi összeköttetései még mai napság sincsenek kellőleg tisztázva, szükségesnek tartottam, az Árpádok e női ágon rokonának családját valamivel körülményesebben tárgyalni. Hogy daczára annak, hogy Péter nem Árpádfi, mégis az Árpádok sorrendjébe felvettem, ennek az az oka, hogy a magyar királyoknak egymásutáni sorrendjét nem akartám sérteni.

genealogiai és kronologiai pontra nézve pedig még manapság sem vagyunk tisztában, vagy legalább annyira nem, mint a történelmi kritika méltán megkivánja.

Péternek anyai részről való leszármazását illető főforrások megegyeznek. Valamennyi oda concludál, hogy Péternek anyja I. (szent) István magyar királynak a nővére volt.

Wippo (burgundi születésü ember, II. Konrád és III. Henrik császároknak káplánja, tehát Péternek kortársa) „Vita Chunradi salici" c. (Pistorius, script. rerum German. Tom. III. pag. 482) müvében erre vonatkozólag a következőket irja: „Ugyancsak ez évben (1038) halt meg István, Magyarország királya és birodalmát nővére fiának: Péternek hátrahagyta".

A szélhüdött Hermann (Contractus, Augiensisis az 1065-ben elhalt II. Wolfrad veringi grófnak fia, szül. 1013. évi julius 18-án, barát Reichenauban, ugyanitt 1054-ben meg is halt, megirta „Chronicon ab orbe condito ad annum 1054" c. többször kiadott munkáját) krónikája az 1038. évhez ezeket tartalmazza: (ref. Pistorius Tom. I. pag. 280): „Pétert (István) nőtestvérének fiát, aki Velenczében született, ültette ő (István) a maga helyébe a királyi székbe".

Hartwignak mölki (vita S. Stephani) kéziratos krónikájában olvassuk: „primum cum eis tractavit (Stephanus) de substituendo Rege pro se, Petro videlicet, sororis suae filio, quem in Venetia genitum, ad se vocatum, jam dudum exercitui suo praefecerat Ducem".

István király nővére, és Péter anyjának neve a régibb irók szerint Gizella volt; ennek ellenében azonban hirneves történészek — köztük Horváth Mihály is — azt állitják, hogy e herczegnő neve ismeretlen; néhány újabb magyar iró, (habár nagyon kérdéses) Máriának nevezi el.[1]

A milyen megegyezők a Péternek István magyar királyhoz való rokonságát felölelő források, mert valamennyi úgy tekinti öt,

[1] Nem helyes sem az egyik, sem a másik név. Egyáltalában nem tudjuk, hogy hivták a herczegnöt. — Koránsincs bebizonyitva, hogy Gizellának nevezték. Egyedül Aloldus adja ezt az elnevezést; ez adatát azonban csak nagy óvatossággal fogadhatjuk el, mert a herczegnö leszármaztatását nem a valósághoz hiven adja elö. — »Anno post incarnationem Christ. MLXXIX. octavo Idus Augusti Judictione I. Gysla, Vilielmi Uxor ad extremitatem vitae deducta, rebus excessit humanis« (Tudományos gyüjtemények III. 1828. 35 old.). Találjuk egy 11-ik századbeli Orosius-féle példányban (Jankovics Miklós tulajdona 1828).

mint István unokaöcscsét, — azon mértékben térnek el egymástól az atyjának megnevezése tekintetében és éppen fordul meg az a genealogiai bonyodalom, melyről e mü előszavában emlitést tettem.

Magyarországnak egyik legrégibb krónikairója, Turóczi János szerint, krónikájának második részében (34. fej.) Péternek atyja Vilmos, Zsigmond burgundi király testvére volt. E passus igy hangzik: „. . . A német (-Allemannum) vagy talán inkább velenczei Pétert, a királyné testvérét“.

„Vilmos pedig, Péter királynak az atyja, Zsigmond, burgundi királynak testvére volt. Ő (Vilmos) azután, hogy szent Zsigmondot megölték, a császárhoz ment, aki számára Velenczét megszerezte és Gertrud nevü nővérét hitvesül adta neki. Ettől születtett Keisla királyné. Gertrud elhalván, Vilmos szent István királynak nővérével kelt egybe. Ebből a házasságból származott Péter.“

Bün volna még csak egy szót is vesztegetni erre az iszonyu anachronismusra, melyet Turóczi e helyütt elkövetett; burgundi Vilmosra vonatkozó adatával szemben tisztán genealogiai birálatot gyakorolni is szükségtelen, mert Zsigmond leszármazási táblázata a következő:

Burgundi Gundioch † 473?

Chilperich † 486 elött	Gundobald † 516	Godegisel † 501	I. Godomar † 486 elött
Chlotild A frank Chlodwig neje 493 (?)	Zsigmond † 524	II. Godomar † 534 körül	
	Siegerich † 522	Swawegothe ausztráziai Dietrich neje 522.	2 fiú † 524

E szerint Zsigmondnak csak egy testvére volt: Godomar. Egyébként Turóczi már azért is következetlenséget árul el, mert valamivel előbb Pétert „Allemannum vel potius Venetum“-mal apostrofálja. Alkalmasint hallott Gizellának valami felső-burgundi nagyanyjáról; innen szerezhette adatát.

Turóczinak ez az odadobott adata, hogy t. i. Péternek atyja burgundi Vilmos volt, az iszonyu időkülönbségnek daczára is termékeny talajra hullott. Az őt követő irók a burgundi Vilmos atyaságát elfogadták és a Turóczi-féle anachronismuson mindenki a maga módja szerint segitett.

Ranzano Péter (Ind. IX.) irja: „Péter, (István) nővére

részéről unokaöcscse. (Péternek) atyja a német születésü Vilmos volt, Zsigmond burgundi fejedelemnek a testvére."

Hübner igen ügyetlenül tudott e bajon segiteni; szerinte ugyanis István magyar királynak növére, Gizella, valamelyik Vilmossal lépett házasságra; ez utóbbiról pedig csak annyit mond, hogy burgundi fejedelem volt. „Allemannus" Péternek ez az atyjára vonatkozó közelebbi genealogiai avagy chronologiai adatot nem nyújt. És Hübner mégis mellőzi a burgundi freigraf (Franche-Comté) nemzetség táblázatában, hogy ez a magyar származásu Gizellát nőül vette — pedig az időszámitásnak megfelel — és szemébe se tünik, hogy ez a Vilmos sem a régi burgundi királyoknak, sem az Arelat-i, sem pedig a burgundi capetingek családjában nem fordul elö; ö azért mégis láthatólag ránk akarja oktroyálni, mintha az emlitett családnak töle összeállitott genealogiája az ö korabeliekkel szemben minden tekintetben kifogástalan.

Ebendorfer (Petz kiadása, Script. rer. Austriac. Tom. II. pag. 699) ennek ellenében abban a nézetben van, hogy a már több izben emlitett magyar királyleánynak férje Vilmosnak testvérbátyja volt. De mert ennek a Turóczi-féle Vilmosnak sehogyse tudtak a nyomára jönni, gondoskodniok kellett, hogy valamikép mégis csak olyféle adatot szerezzenek róla, mely kellő és a valószinüségnek leginkább megfelelö. Az első kisérletet e téren Eckard János György (szül. 1674, † 1730, helmstädti történettanár, hannoveri könyvtáros, később würzburgi titkos tanácsos és történetiró) kezdette meg.

„Historia genealogica Principum Saxoniae superior Praef. n. XXXII." c. munkájában a Turóczi-féle meseszerü adatokat, melyek Zsigmond burgundi király testvéréről Vilmosról, Gertrud nevü feleségéről és leányáról, Gizella királynéről, keringtek, értéküre leszállitja; de mégis elfogadja Turóczinak Vilmosról, mint Péter atyjáról szóló nézeteit, mert: „a mi Péter atyját illeti — irja — s a mi burgundi leszármazására vonatkozik, a régibb hagyományokra való tekintettel, Turóczinak hitelt adhatunk."

Szükséges volt tehát, hogy a nagy történeti hirü burgundi fejedelmi családok közül nyomára jöjjenek Vilmosnak, aki a magyar herczegnő férje volt, és mert e családból csakis Ottó Vilmos, Adalbert, itáliai király fia és II. Berengar (itáliai) unokája mutatkozott találónak, Eckard azzal a felfedezéssel lepte meg a

tudós világot, hogy Vilmos Ottó volt a burgundi freigrafok (Franche-Comté) ősatyja, az a Turóczi-féle Vilmos, aki István magyar királynak nővérével kelt egybe és hogy ezzel a magyar herczegnővel kötött házasságából született Péter király; felfedezését pedig azzal indokolta meg, hogy az az idő, melyben Vilmos Ottó élt, egyrészt, de másrészt a „Vilmos" név és a burgundi grófság is, ez attributumok, melyekkel Turóczi Vilmost apostrofálja, — conveniálnak.

Persze a dolognak annak idején megvolt a valószinüség látszata és némely részről nagy riadóval fogadták; vegyük azonban csak kritikai bonczkés alá, majd meglátjuk, hogy e felől egészen más, ellenkező képet kapunk.

Eckard kombinatiójának a történeti megfejtése a következő.

Ivreai Adalbert, atyjának II. Berengarnak itáliai társkirálya, Ottó, a győzelemteljes német király elől megszökvén, mint Itália ex-királya 965-ben meghalt. Gerbergét, feleségét és ennek leszármazását illetőleg az irók ellenmondásban vannak. Némelyek — (Du Chesne András stb.) — szerint egy neversi gróf leánya volt; mások meg azt hiszik, hogy valami Húgó, burgundi grófnak volt a leánya. Régibb források levezetéséből az tünik ki, hogy Dijoni (Burgundban) Húgó és egy neversi grófné leánya.

I. Manasse, Vergy, Chalons, Autun stb. ura 912 kör.
neje: Irmgard

Giselbert
chalonsi és burgundi gróf † 956 ápril 8
neje: burgundi Irmgard

Luitgard
férje: a franczia Odo
† 965

Adelheid
férje: Troyesi Róbert (a Vermandois-házból) † 968

Adelheid
férje: 1. Lambert (megkapja Chalons-t)
2. Anjoui I. Gottfried

1. Chalonsi I. Húgó
auxerrei püspök
† 1039

1. Erzsébet
Chalons örököse
1. férje:

II. Manasse
dijoni és auxonnei gróf

Húgó
dijoni gróf; neje neversi Siguin gróf leánya

Gerberge
férje: 1. itál.-ivreai Adalbert
† 965 körül
2. franczia-burgundi Henrik 965, † 1002

Vilmos Ottó
burgundi gróf † 1027

— Beaunei Guidó.

Az újabbkori franczia genealogusok Gerberge leszármazásával még mai napig sincsenek tisztában. Némelyek szerint a Vermandois-i grófoktól származik le és pedig a következőképp:

Vermandoisi Róbert Chalons sur Saone-i gróf
956—968
Neje Adelhaid, Giselbert burgund fejedelem leánya

Adelhaid
férje: 1. Lambert, autuni algróf, 968 ës 978 közt Chalons-t kapta
2. I. Anjoui Gottfried 978—987

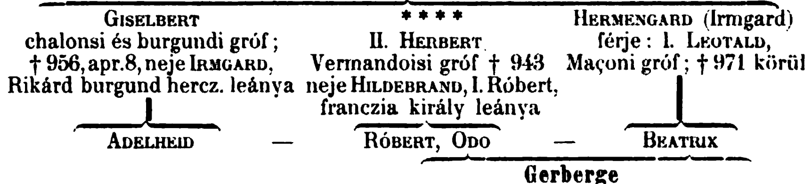
1. Hugó
987—1039

1. Matild
férje: Gottfried
Sémuri gróf
megkapta Chalonst

1. Gerberge † 1005 előtt
férje: 1. Ivreai Adalbert, Itália társkirálya † 965 körül
2. Burgundi Henrik 965-ben, † 1002.

Mások ismét abban a nézetben vannak, hogy Gerberge Vermandoisi Róbertnek volt az unokahuga; a nemzedékrend szerintük a következő:

Vergy-i I. Manasse
Neje: Irmgard

Abban a források mégis megegyeznek, hogy Gerberge, Adalbert özvegye, másod izben Capet Hugó testvérével Henrik, burgundi herczeggel, kelt egybe, (965 körül) s hogy ez alkalommal első házasságából származott fiát, Vilmos Ottót, Itáliából Burgundba vitte; s a bennlakók itt „peregrinus“ melléknevet adtak neki. Ottó Vilmos, miután mostoha atyja Henrik (1002-ben természetes fiának Odo Beaunei grófnak hátrahagyásával halt meg) úgy szinte anyja Gerberge jobb létre szenderült, felvette a Nevers, Dijon és Burgund grófja czimet. (Andr. du Chesne, Histoire de Bourgogne, Lib. IV. cap. 15.) Némelyek szerint Dijon, illetőleg a burgund herczegség azért illette öt, mert mostoha atyja örökbe fogadta; Nevers mint anyai örökrész szállott reá.

Du Chesne szerint a burgundi grófságot Ermentrude nevezetü feleségével kapta. Ermentrude atyja ugyanis, Hugó, egy rheimsi szt. Remigius nevü kolostorban talált régi okirat alapján Burgund grófja volt.

Azonban Du Chesne-nek Ermentrude leszármazására vonatkozó adatait a más értelemben nyilatkozó forrásoknak túlnyomó többsége megczáfolja.

Egyrészük szerint Ottó Vilmos két izben nősült. Először III. Alberich maçoni grófnak az örökösével lépett házasságra;

ezzel a házassággal jutott a maçoni grófság Ottó Vilmos birtokába; másodszor pedig Ermentrudeval kelt egybe; ez utóbbinak atyja a legtöbb iró szerint Roucyi Rajnald volt.

A dolog jelenleg úgy áll, hogy Roucyi Rajnald leányának Irmtrudnak (l. alább a nemzedékrendi táblázatot) az első férje maçoni II. Alberik gróf volt. — Alberiknek unokája 995-ben halt meg mint nötlen; Irmtrud pedig, mint az unoka (?) örököse, másodszor Ottó Vilmos gróffal lépett házasságra, aki vele a maçoni grófságot hozományúl kapta.

(Meg kell jegyezni, hogy Irmtrudnak anyja, Alberade, némelyek szerint Giselbert lotharingiai herczeg — † 939 — leánya és hogy Ottó Vilmos Irmtrud halála után valami Adelheid nevü hölgygyel kelt egybe.)

RHEIMSI és ROUCYI RENAUD
† 973 márcz. 15-én
Neje: ALBERADE, Giselbert lotharingiai herczeg leánya

GISELBERT — Poitiersi N.	BRUNO 980 óta langresi püspök; † 1015 jan. 31.	**Irmtrud** † 1005 márcz. 5 előtt. férje: 1. II. (maçoni) ALBERIK † 975. 2. VILMOS OTTÓ Ivreai ADALBERT fia; † 1027	Leány férje: 1. Sensi II. FROMONT 2. Briennei II. ENGELBERT

Giselbert gyermekei:

I. EBLES † 1033 márcz. 11 Neje: HENNEGAUI BEATRIX, III. Rainer gróf leánya	LETARD Marle ura	IVETTA férje Rétheli MANASSE

ALICE férje: IV. HILDUIN. (ramerui) Roucyt öröklik	Rumignyi és Aubentoni HAVOISE férje Rumignyi, florinesi stb. Gottfried	ADA férje: ENGUERRANT Roye és Coucy ura, Amiens grófja

És a zavart még hozzá azzal a körülménynyel, hogy Irmtrudnak — II. Maçoni Alberikkel kötött házasságából — valami Adelaide (Erzsébet) nevü leányt imputálnak, akit azután Guidóval, Irmtrud és Ottó Vilmos fiával, tehát testvérbátyjával (anyai részről) összeházasitanak, — csak fokozzák.

Az 1002. évre vonatkozólag Alberik alaposabban, mint a többiek mind, imigyen nyilatkozik (Leibnitz Access. histor. vol. II. pag. 27, 1697 és 1700): „Henrik burgundi herczeg, Róbert franczia király nagybátyja, meghal. — Ez a Henrik herczeg, Ottó Vilmost fiául fogadta és Vilmos elődjének lelki üdvösségéért a templomnak sok jót tett.[1] — Ennek a herczegnek a neje,

[1] A dijoni szt. Benignus-ról elnevezett kolostor évkönyveiben (d'Achery,

Ermentrude volt“. Továbbá 1005-ről igy ir (pag. 44) .. „Vilmos Ottónak Ermentrude nevü feleségétől Guidó és Rainald származtak; Guidó még atyjának életében elhalt, Ottó nevü fiút hagyva hátra“ stb.

Glaber Rudolf krónikairó, clugnyi barát „Hist. sui temp. lib. III. cap. 2. (Duchesnenél megjelent Histor. Francor. script. Tom. IV. pag. 25) cz. müvében Ermentrude és leányainak leszármazásáról úgy nyilatkozik: „Vilmos, Henrik (burgundi) herczeg mostoha fia és Adalbert Itália királya édes gyermeke ennek a (II. Róbert franczia) királynak Landry, neversi gróf, segitségével, aki leányát nőül birta, és Bruno langresi püspök ótalmazásával, akinek a nővérével házasságra lépett, s ebből a házasságából gyermekei is születtek — ellenállott: Idősebb leánya Landry neje volt, a másik kettő a két Vilmossal, nevezetesen a poitoui és arelatival kelt egybe —“.

Flavigny Húgó (szül. 1065 körül, † Vannesben 1115 mint apát) Chron. Virdunens (Labbé, Nov. Bibl. Tom. I. 174) cz. munkájában: „... ez időben — irja — Ottó, a csaló Thibaut (Blois grófja) fia és Vilmos, Henrik (burgundi) herczegnek mostohafia a langresi püspök támogatásával, akinek a nővére Vilmos neje volt, Róbert franczia király ellen szövetségre léptek“. —

Vilmos Ottó leányainak nevét is tudjuk. — Moréri Lajos: „Grand dictionnaire historique“ cz. 18. kiadásban megjelent müve szerint (Czikk. Nevers, 57. old.) az egyiket Matildnak hivták.

A Poitoui Vilmossal egybekelt leányát Ágnesnak hivták. — Arra nézve, hogy nemcsak Irmtrud leánya volt, hanem tulajdonleánygyermeke is volt, III. Henrik császárnak a neje, Pithou Arnulf metzi püspöknek genealogiája nyujt bizonyitékot; ebben „Annal. et Historiae Francorum ab anno 708 ad annum 990 scriptoribus coëtaneis XII. etc. pag. 224. „Albrade, — irja — Lothar király, Károly (alsó lotharingiai) herczeg és Matild nő-

Spicileg. Paris 1723) az 1004. évet illetőleg a következő okiratnak akadunk a nyomára: »Otto Comes, cognomento Wilhelmus ... dedit Sancto Benigno ... sedem ... Dedit idem Comes Otto sancto Benigno potestatem Vivariensis villae pro anima Henrici Ducis, qui eum loco filii adoptavit, et genitricis suae Gerbergae uxoris praedicti Ducis, ac filii sui Widonis et Hermintrudis conjugis ... sicut dono praedicti Ducis Henrici et uxoris ejus, suae vero Genitricis Gerbergae sibi datam legaliter tenuerat«.

vére Ermentrudet nemzette; ez Agnest; emez egy másik Agnest szült; ez utóbbi pedig .... IV. Henrik császárt.“

Vilmos Ottónak legfiatalabb leányát, az arelati, helyesebben provencei Vilmos feleségét Adelhaidnek hivták. (Pagi Antal critices annalium Baronii, Tom. IV. ad ann. 1018, n. VIII., IX., X. pag. 116); Imhoff mégis Gerbergenek nevezi el.

Ennek a szóba vett Vilmos Ottónak és utódjainak közvetetlen leszármazására vonatkozó genealogiai áttekintését itt alább adjuk meg:

II. ADALBERT
Itália társkirálya; 965-ben menekül. Neje (autuni) Gerberge — másodszor (965-ben) burgundi Henrikhez megy férjhez.

VILMOS OTTÓ: szül. 964-5 előtt;
Burgund stb. grófja, † 1027 szeptember 21-én
Neje: 1. Roucyi IRMTRUD. † 1005 márcz. 5. előtt. 2. ADELHEID.

GUIDO[1]	I. RAINALD	BRUNO	MATILD	AGNES	ADELHEID
† 1007 körül	† 1057 neje: Bretagnei Adelhaid	langresi főesperes	Neverst örökli. Férje: Maersi Landry	férje: 1. III.(poitoui)Vilmos, † 1030 jan. 21-én 2. II.(Anjoui)Gottfried † 1060 nov. 14	(Gerberge) férje: Provencei II. Vilmos † 1018

Már ezekből is láthatjuk, hogy Vilmos Ottó nem lehetett Péternek az atyja, mert

1. neje nem volt I. István magyar királynak a nővére, és mert

2. ismert gyermekei közt egy Péter nevü sincs.

Különben is történetileg István királynak csak három nővéréről van tudomásunk; az egyik, Judit a lengyel Boleszlóval, a másik (Mária, néhány forrás szerint Gizella, de Ilonának is elnevezik) Orseolo Péterrel, a harmadik (Sarolta?) Samu magyar királylyal kelt egybe. — Tehát István sógorai közt valami Vilmos (Ottó)-ról nincs is szó.

Most, hogy Eckardnak kombináczióit eléggé megczáfoltuk, taglalhatjuk már azt a másik, ez irányban elkövetett genealogiai tévedést is a melybe az apokryph Pecklarni Aloldus krónikás esett.

[1] Cornides nem hiszi, hogy Guidó 1007-ben még életben volt. — Dijoni Szt. Benignius krónikájában (idézve d'Achery, Spicileg. etc. új kiadás, II. kötet, 30. oldal [Dom. Jean-Luc d'Achery, Acherius is, szül. 1609. Szt. Quentinben, benedekrendi pap. † 1685 — irt a többi közt Vett. aliqu. script. spicileg. Paris. 1655- 1677., 13. kötet, új kiadás, Paris 1723., 3. kötet]) 1007-ben Vilmos Ottónak csak egyik, Rajmund nevü fiáról történik emlités. - Ebben az évben a kolostor adományt kapott, melyben ez is előfordul: »Dedit (bizonyos Milleponti Higelbert harczos) in villa Valengias mansum unum cum appenditiis, coram Brunone Episcopo, Willelmo Comite, Rainaldo Comite, ipsius filio, Ottone Comite, filii ejus Widonis filio, etc.«

Nevezett 1034 és 1056 között állitólag a Babenbergi-házból származott I. Adalbert osztrák őrgróf káplánja és neki tulajdonitják a „Chronica illustris stirpis Babenbergicae in Osterrichia dominantis“ cz. munkát. — Ortilo Fr. megjegyzéseinek az előszavában Aloldus felől azt mondja, hogy a krónikájában megemlitett utolsó évek esemenyeit ez maga átélte; az előző évekhez pedig adatokat urának szóbeli értesitése adta meg, eszerint tehát elég okunk lenne, hogy Alold adatainak teljes hitelt adjunk. — No hiszen mindjárt meglátjuk, mennyire hitelt érdemlő.

„Aloldus“ ugyanis azt mondja, hogy poitoui Vilmos és Gizella, István magyar királynak nővére, voltak Péter király szülei. — Hogy ezen adatoknak hitelességét megvizsgálhassuk, szükséges, a Poitoui grófok genealogiájának közelebbi megvilágitása.

Jól ismerjük ezt a genealógiát, hasonlóképp az aquitaniai herczegek s a poitoui grófok családi történetét Lurley, St. Marthe, du Chesne, Justel, Catel, Labbé és Andoque szerint; de a legbehatóbban Besly János foglalkozik e thémával „Généalogie des Comtes de Poitou et Ducs de Guienne“ (fol. Páris, 1647) cz. jeles munkájában; ebből meritette Morèri Lajos a fentebb már megemlitett Dictionnaire etc. Tom. IV. pag. 246 Guienneről szóló fejezetét.

Ennek a poitoui Vilmosnak, akit Aloldus Péter atyjának tart, családfáját a következő rövid kivonatban bemutatjuk:

EBLES (Ebbo)
Poitou grófja (892) 902. Aquitánia herczege és Auvergne grófja 928. a két utóbbi tartományból 932 elűzve: † 932.
Neje: 1. Aremburge 892? körül;
2. Emilia 912-ben még él:
3. Adele (Ealgyve. Alaine) I. (angol) Eduárd. leánya. férjének halála után à la Trinité de Poitiers-i apácza: † okt. 28.

3. III. VILMOS (mint Poitou grófja I.) 932 Poitou grófja. 951 Aquitánia herczege és Auvergne grófja. 963-ban poitiersi szt. Cyprieni barát: † 963 végén. Neje: 933-ban a normand Adelheid	3. EBLES apát 950 körül Limogesi püspök † 975 körül

II. (IV.) VILMOS 990-ben lemond. szt. Cyprian kolostorba megy. azután visszatér a szt. Maixauti apátságba és barát lesz; † 995 febr. 5. Neje: Emma. I. Tibót (Blois ura) leánya 1004-ben még él	JOCELIN Diois és Valentinois grófja	ADELHEID † 1004 körül férje: Capet Húgó franczia király

III. (V.) VILMOS
szül. 959. † 1030 jan. 31-én

(Folytatása a túllapon.)

Neje:

1. Provencei Almodis	2. 1004-10 Gascogni Briska		3. 1023 Franche-Comté-i Ágnes		
IV. (VI.) Vilmos † 1038 neje: Montreuili Eustachia ∸	Odo † 1039 márcz. 17. Gascogne herczege	Tibót † fiatalon	V. (VII.) Vilmos neje: Ermesinde	(Guido Gottfried) VI. (VIII.) Vilmos † 1086-7 szept. 24. neje: 1. 1058 Perigordi Matild, elvált 2. Márta 3. Burgundi Hildegard	Agnes † 1077 decz. 14. férje: 1043 novb. 1-én III. Henrik császár

Tehát ezen a nemzedékrendi táblázaton nem találkozunk egyetlen egy olyan momentummal se, amely Aloldnak állitását a legkisebb mérvben is támogatná.

A Vilmos nevü poitoui grófok közül egyedül és kizárólag csak III. Vilmos az, akire Aloldnak chronologiai adatai illenének; ennek három nejét ismerjük.

Chabannei Ademar, angoulêmei barát (Labbé, Bibl. Nov. Tom. II. pag. 170) szerint Almodis volt az elsö: „Akkor azután, hogy Vilmos (Aquitania herczege és Poitou grófja, akit „nagy“-nak neveztek), Adalmedist, az előbb emlitett Adalbert (Perigord grófja) feleségét, nőül vette“ stb. Ademar e helyütt nem a családi nevén nevezi meg Almodist, de tudjuk, hogy I. (provencei) Vilmos gróf leánya volt és Poitoui Vilmossal kötött házasságát megelőzőleg II. Boso (alsó-marchei) gróf felesége. Téved tehát Ademar, amennyiben perigordi Adalbert özvegyének tartja. Igaz ugyan, hogy perigordi Adalbertnek valami Almodis nevü felesége volt, de ez a Limoges-háztól származott. Vilmosnak második nejét Gascognei Briskának hivták. Erre vonatkozólag Ademar pag. 172 igy ir: „Poitoui Vilmos feleségének elhunyta után, aki egy Vilmos nevü fiunak adott életet, ez a herczeg (Poitoui Vilmos) Sancho (Gascogne herczegének) nővérével, Briskával kelt egybe; ez egy Odo nevü fiúval ajándékozta meg öt“.

Ugyanesak erről a Chron. Malleacenseben (Labbé, Tom. II. pag. 206) a következő foglaltatik: „Ezenközben (1010 körül) Poitoui Vilmos nejének halála után, aki Vilmos nevü fiat szült, ez a herczeg Sancho, gascognei herczegnek nővérét, Briskát vette nőül, aki két fiut szült: Odot és Tibótot; ez utóbbi már gyermek korában elhalt; a másikból konzul és gascognei herczeg lett“.

A burgundi Ágnes volt a harmadik neje.

Ezt illetőleg a „Chron. Malleacense“ a következőket tartalmazza: „Ezalatt (körülbelül 1023-ban) Vilmos herczeg Sanchia nevü feleségének meghalálozása után, (e forrás téved itt, mert ez a felesége Briska volt) Ágnessel kelt egybe; ebből a házasságából két fia született: Péter és Gottfried“. Eleinte igy hivták e két fiút; később azonban, mint régens mind a kettő a Vilmos nevet használta, azért vettük fel őket mi is e néven a leszármazási táblázaton.

Ezzel elértünk volna a Péter királynak atyai leszármazásával foglalkozó harmadik főadathoz, amelyet Cornides Dániel is — akit a forrásoknak idézésénél leginkább követünk — acceptál és mely, mert erre vonatkozólag vitának helye nincs, teljes elismerést érdemel.

E szerint Péter a velenczei *Orseolo*-házból származik; atyja azaz Orseolo Ottó doge, akit földiei számkivetésbe küldtek.

Dandolo András, velenczei doge (szül. 1309, 1342—1354 doge) Chronic. Venet. lib. X. pag. 2, pars I. (Muratori kiadásában script. rer. Italicar. Tom. XII. pag. 235) ezt illetőleg igy ir: „1009-ben, atyjának halála után Orseolo Ottó vette át az uralmat — körülbelül 18 éves korában vette nőül Géza magyar király leányát, (Géza csak herczeg volt!) és István nővérét“.

Hasonlóképpen nyilatkozik Monacis Lőrincz is Chron. Venet. lib. IV. pag. 76: „(Orseolo Ottó) 18 éves korában váltott jegyet Géza magyar király leányával“.

Navagero András (szül. 1483, † 1529 május 8-án, velenczei patricius, Velencze történetét a város eredetétől egészen az 1498 évig, olasz nyelven kiadta s Muratori script. rer. Italic. Tom. 23, pag. 958 cz. munkájában felhasználta), igy szól: „Orseolo Ottót 1010-ben (recte 1009) dogevé választották. A doge megválasztásának idejekor 18 éves volt . . . . mindjárt e méltósága kezdetén István magyar királynak egyik nővérével egybekelt“.

A velenczei Crassus Miklós „de forma praestantissimae et florentissimae Reip. Venetae per omnem ejus aetatem mista“ (Burman Péter „Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae, Tom. V. pars I. pag. 20 [Burman Péter 1668 és 1741 között élt] idézetében) cz. munkájában ugyanez értelemben nyilatkozik: „Orseolo Ottó évkönyvei házasságáról ekként emlékeznek meg: „A nép helybenhagyásával találkozott az a körülmény, hogy ez a doge Getta (Géza) magyar herczeg leányával s a

szentté avatott István király nővérével házasságra lépjen.“ Az idézett évkönyvekről Cornidesnek nem volt tudomása.

„Contractus“ Ármin („de Venetia natum“), a mölki krónika, ap. Petz, („in Venetia natum“), Hartwig krónikás, Praynál, („in Venetia genitum“) is bizonyitják, hogy Péter király velenczei eredetü volt. Továbbá Gallus Márton (a legrégibb lengyel történetiró, a 12. század elején élt, némelyek szerint franczia születésü volt [innen neve: Gallus] Kujawiában tartózkodott. Megirta Lengyelország történetét, latin nyelven, Danzigban, 1749-ben jelent meg Lengrich kiadásában, újabban adta ki Brandke Vincze Varsóban, 1824 — Kornacki leforditotta lengyelre) 1749-ben kiadott krónikájában, lib. I. pag. 68: „(István) halála után — irja — a velenczei Péter vette át Magyarország királyságát“.

Hihetőleg ebből meritette a „Chronica Principum Poloniae cum eorum gestis“ (Sommersbergi Frigyes Vilmos, scriptores Rer. Silesiae. Tom. I. pag. 21) névtelen szerzője adatát: „István király elhunyta után velenczei Péter vette át a magyar kormányzást.“

Kézai Simon (IV. László magyar király idejében élt, aki 1290-ben halt meg), aki Béla király névtelen jegyzője után a legrégibb magyar krónikairó, Magyarország krónikájában (II. 2.) irja: „Ő (István) a velenczei Pétert, nővérének fiát, akinek atyja velenczei doge volt, ültette a magyar királyi székbe“.

Egészen új kombináczió volt a pozsonyi Bendzur Józsefé. Ez ugyanis, „Hungaria semper libera“ cz. munkájában (cap. II. § 3. pag. 42 not. 7 és pag. 43), oda nyilatkozott, hogy Eckard, Dandolo és „Aloldus“ összehasonlitása szerint a burgundi Vilmos Ottó, a poitoui Vilmos meg a velenczei Ottó egy és ugyanaz a személy, aki a történiróknál más-más néven fordul elő.

Bendzurnak Cornides elemzése szerint, tévedését, az alább foglalt módon csakhamar belátjuk.

1. Mindhárom, ez egymástól minden tekintetben különböző férfinak más-más szülője volt.

a) Vilmos Ottó szülei Adalbert, Itália királya és Gerberge (kitünik ez a dijoni szt. Benignehez czimzett kolostornak egyidejü krónikájából d'Achery Spicil. ed. nov. Tom. II. pag. 387; ebben a kolostor részére eszközölt 1004 adományozásról (l. fentebb) a következő van megemlitve: „Ez az Ottó gróf —

melléknevе Vilmos — a szt. Benigne-kolostornak .... Henrik herczegnek aki öt fia helyett örökbe fogadta, az emlitett Henrik herczeg nejének, Gerberge nevü anyjának, Guido fiának és Ermentrude nevü nejének lelki üdvösségeért“ . . . továbbá: „proque animae suae salute dedit praedictam potestatem cum appenditiis suis, sicut dono praedicti Ducis Henrici et uxoris ejus, suae vero genitricis Gerbergae sibi datam legaliter tenuerat, ita integram cum Ecclesiis in ea sitis etc.“

b) Ellenben Orseolo Ottónak az atyja II. Orsolo Péter, velenczei doge volt, anyját pedig Sagorninus János, egyik belföldi kortársnak tanusága szerint (Chron. Venet. pag. 118) Máriának hivták.

c) Poitoui Vilmosnak az atyja Vilmos, anyja Bloisi Emma volt.

2. Mind a háromnak más neje volt:

a) Vilmos Ottónak elsö nejét Ermentrudenak hivták, Bruno, langresi püspök növére (és Roucy Rajnald gróf leánya); a másodikát Adelheidnek hivták.

b) Orseolo Ottó István király növérével kelt egybe (némelyek Gizellának, mások Máriának, de még Ilonának nevezik;) nevét egész bizonyossággal nem tudjuk.

c) Poitoui Vilmosnak három neje volt. Az elsö: Almodis (provencei), azután Briska (gascognei, Ademar, pag. 172) végre Agnes, (burgundi).

3. Végezetül elhalálozásuk éve is különbözö:

a) Vilmos Ottó (burgundi) a dijoni szt. Benignus-féle kolostor krónikája szerint 1027-ben halt meg: (d'Achery pag. 391): „Ez idöben halt meg Ottó, akit Vilmosnak is neveztek, nevezetesen az 1027. évben s a szt. Benignus kolostorban temették el, ahová néhány évvel azelött Guido fiát is.“ Alberich de trois Fontaines ad ann. 1027, ap. Leibnitz, access. Histor. Vol. II. pag. 59 ugyanerröl igy ir: „Burgundban meghalt .... Vilmos Ottó és a Dijonban levö szt. Benigne-féle kolostorban lett eltemetve.“

b) Velenczei Ottó, Dandolo Monacis és más velenczei irónak egybehangzó adata szerint 1031-ben halt meg a számkivetésben.

c) Végre Poitoui Vilmos a Chron. Malleac., (Labbé, Nov. Bibl. Mss. Librorum Tom. II. pag. 207) adata alapján 1030 január utolsó napján halt meg. „A következö évben (1030)

Vilmos herczeg sok dicső tette után barát lett és ebben a kolostorban (Malleac.) január 31-én jobb létre szenderült. 71 évet élt".

Mellesleg még meg kell jegyeznünk e helyütt, hogy Katona, a nagy magyar történetiró, Hist. Crit. (I. 476. etc.) cz. munkájában szinte abba a tévedésbe esik, hogy Vilmos Ottót tartja a magyar herczegnő (Géza leánya) férjének.

Brömmel Frigyes 1846-ban megjelent „Genealogiai táblázatok a középkor történetéhez" cz. munkájában is az 1027-ben elhalt burgundi Vilmos Ottó ennek a magyar herczegnőnek férjeként figurál.

Minthogy tehát az eddig felhozottak alapján megczáfolhatatlanul kimutattuk és bebizonyitottuk, hogy Péter király a velenczei Orseolo doge-család sarja, rátérhetünk már Orseolo Péternek és családjának specialis viszonyaira is; végezetül azonban még megérintjük, hogy Alberik, egy zágrábi krónik (Nagy Lajos idejéből — 1342—1382 —) és a nagyváradi krónikában (a 14. századból) Péter, a bajor Gizella testvéreként van feltüntetve. Az előbbiek szerint Péternek atyja a czivakodó Henrik volt. Ez utóbbi még azt is hozzáteszi, hogy Péternek anyja Gizella szt. István nővére (!) (A burgundi Gizellával összetévesztés!)

II. Az Orseolo család.

A kihalt velenczei Orseolo családnak törzsatyja bizonyos Péter[1] volt; ezt, egy régi aquileajai családból származván le, két fiú: Domonkos és Péter atyjának tartják.

Domonkosnak a neve egy 971. évbeli velenczei okiratban előfordul. Neje Emilia, Candiano Vitale leánya.

Domonkos testvére, Péter, az első történetileg igazolt Orseolo, élete pályáját harczias dolgokkal kezdette meg. A naren-

[1] Horváth István (»Tudományos gyűjtemények« 1836. X. füzet) szerint Orseolo Ottó nagyatyja Taksony magyar fejedelemnek a fia volt.

Ebbeli állitását igy indokolja:

1. Aloldus szerint Taksonyt: Ursusnak hivják.

2. A 976-ban dogevá lett I. Orseolo — Horváth szerint Taksonynak a fia — Mabillonnál: »de prosapia nobilissimorum Ursorum... qui nobiliores et potentiores aliis habebantur super partos; dicti autem ursones propter ferocitatem ac potentiam propriae nationis.«

Horváth nézetét könnyü megczáfolni. Az Orseolo-család ezt a nevet már a 9. században, tehát Taksonyt megelőzöleg is viselte és mert a »Particiaco« nevet is használták, nagyon valószinü, hogy Mabillon hagiographus a családnak »part...« eredetét ebből vezette le.

tiak ellen inditott háborúban — 948-ban — Partecipacio Orsóval közösen parancsnokoskodott. A 960. és 975. években neve okiratokban is előfordul. Midőn 976-ban Candiano Péter doget egy népfelkelés alkalmával megölték, az augusztus 12-én megtartott népgyülésen Orseolo Pétert választották meg dogevá. — Velencze és Capo D'Istria lakossága között felmerült viszályokat kiegyenlitette, ez utóbbiakat adófizetésre kötelezvén; a polgárok megadóztatását ő alatta hozták be. — Uralma alatt bizonyos Guarino nevü cussani (Gascogne), aquitániái sz. Mihály kolosstorbeli barát Velenczébe jött, a doge barátságot kötött vele, végül pedig Guarino és paptársai oly nagy befolyást gyakoroltak rá, hogy 2 évi, 2 hónap és 20 napig tartó uralma után, feltett szándékához képest valóságos szemlélődő vallásos életet élt. — Éjnek idején (egy forrás szerint szeptember 5-ikén) Guarino és több más barátok kiséretében titokban elhagyta Velenczét, a cussani szt. Mihályhoz czimzett kolostorban a benedekrendiek ruháját magára öltve, egy pusztára visszavonult. — Azután, hogy fia meglátogatta, 981-ben (más forrás szerint 997-ben) meghalt s a fentebb megnevezett kolostorban temették el. 1731-ben szentté avatták.

Malipiero (?) Felicia nevü nejétől két leánya és egy figyermeke volt; ez utóbbinak születése után férjének beleegyezésével szüziességet fogadott.

I. Orseolo Péter leányainak nevéről nincs tudomásunk, vejeit azonban — mindkettőt — ismerjük. Morosini János volt az egyik, Gradenigo János a másik. Morosini János ipjával hagyta el Velenczét. Hosszu idő multán visszatért Velenczébe és Memmo Tribuno doge támogatásával a di S. Giorgio maggiore kolostort alapitá. — Némelyek azt mondják, hogy nem volt Péternek a veje, hogy nem is Gradenigo Jánosnak hivták, az Péterrel rokonsági viszonyban állott. — Gradenigo is, ipjával együtt 978-ban, benedekrendi lett.

Fia, II. Péter, 961-ben született. — Nemzetének egyik legjellemesebb embere volt. 991-ben dogévé választották; a lélekfensége, a tehetség, a derék harczos, szóval mindaz, ami csak a köztársaság boldogságához kivánatos, ő benne egyesült.

Először is gondja volt rá, hogy az elődjének gyengesége következtében a Morosini és Caloprini családok között kitört viszályokat és fondorkodásokat orvosolja, azután meg a kereskedelem emelésére irányozta figyelmét. Ez okból II. Bazil és VIII. (IX.)

Konstantin császárral barátságot kötött és kikötötte azt a biztositékot, hogy uralkodásának idejére a velencziek a só-adó alul felszabaduljanak. — Baráti jobbot nyujtott a muzulman fejedelmeknek is és kereskedelmi szerződésre lépett velök.

A Horvátország ellen inditott hadjárata volt a legfőbb eseménye. — A dalmát városok ennek következtében Velencze oltalmába jutottak és ezen hadjáratból való visszatértére „Dalmatia herczege“ czimét felvette. (Ez a hadjárat az 1000. évre esik.) Péternek hire III. Ottó császár füléig is eljutott. (1001) Ottó megújitotta a szerződéseket Velenczével, felmentette a doget az aranypalást és egyéb néven nevezendő adók fizetése alul. — Péternek legutolsó hadjárata az 1004. évre esik; ekkor szabaditá meg Bari városát a szerecsenektől és Caylah Sapha emirt egy ütközetben menekülésre kényszeritette. — Dicsőségteljes uralkodás után 1009-ben (Litta szerint 1008-ban) jobb létre szenderült. Tetemét a szt. Zakariás-féle templomba helyezték.

Nejét, Máriát, csak keresztnevén ismerjük. Férjét 6 fiu- és 5 leánygyermekkel ajándékozta meg.

J á n o s t, az elsőszülött fiút, Bazil és Konstantin császárok meglátogatására küldték Konstantinápolyba; nagy tisztelettel fogadták itt és „Ipatos“ meg „Protosebastos“ czimével tüntették ki. Másod izben házassága alkalmával volt Konstantinápolyban; akkor nagy ünnepiességgel patriciusi méltóságot nyert.[1] Polgártársai 1004-ben azt hitték, hogy a szépreményü ifjut majd atyjának társuralkodójává teszik, azonban 24 életévében a pestis áldozata lett. Konstantinápolyban Máriát, Bazil és Konstantin császár unokáját, Argyropulos (vagy Litta szerint Arivopulos) patricius leányát (Sagorninus János krónikairó legalább igy mondja, 113—116. lap, ugyanö a házasságot tévesen 1008-ra teszi),[2]

[1] Jánosnak küldetéséről és házasságáról a Chronica Venetum adja meg a legkörülményesebb tudósitást... Johanni Sagornino vulgo tributum . . . Zanetti kiadása, Venet. 1765. 113—116. oldal.

[2] Az itt megérintett görög császár-család genealogiai viszonya tehát igy alakult:

II. Romanus császár † 963, márcz. 15.

II. Bazil	IX. Konstantin	Theophano (?)	Anna	Leány
császár, szül. 957; † 1025 decz.	császár, szül. 961, † 1028 november 2.	† 991 junius 15. férje: 972 ápril 14. II. Ottó császár	szül. 963 márcz. 13. férje: 988 I. Wladimir (orosz) † 1015	férje: Argyropulos patricius

Eudoxia	Theodora	Zöe	III. Romanus	Mária	Leány	N. N.
apácza 1028	† 1056 aug. 30.	szül. 980 † 1050 férje: III. Romanus	† 1034 ápril 11. szül. 968 körül neje: 1028 nov. 19. Zöe	† 1006 férje 1004 Orseolo János	férje Karantenos Konstantin dux, 1029	Leány: férje Diogenes Konstantin † 1031

vette nőül, aki az ő és János fiával együtt, (ez utóbbit császári nagybátyjának tiszteletére Bazilnak nevezték) hasonlóképp 1006-ban, pestisben halt meg. (Sargorninusnak az az adata, hogy Ottó, János öcscse, Jánosnak házassága idejében még gyermek volt, helytelen, mert Ottó akkoron már 17 éves vala).

Gförer (byzanczi történetek) szerint a dolog állása ez:

II. Orseolo Péter dogenak idősebbik fia, a 18 éves János — eszerint tehát 985-ben született — 1003. évi márczius elején atyjával társdoge volt, 1003/4-ben Konstantinápolyba ment, 1004 őszén II. Bazil és Konstantin császár unokáját, aki e császár nővérének édes leánya volt, nőül vette. (János feleségét) Máriának hivták; hogy anyjának milyen neve volt, nem tudjuk; atyja Argyropulos, patricius volt. János és Mária fiát Bazilnak hivták. Mária férjével együtt 1006-ban halt meg.

Jánosnak három, név szerint nem ismert nőtestvére, apácza volt.

Névleg ismert nővérei:

a) Feliczia, a Torcelloban lévő szt. Antalhoz czimzett kolostor fejedelemasszonya és

b) Jocella (horvát források szerint Hicela) István horvát herczeg (a későbbi uralkodó) neje. Ez utóbbi házasságot, ha II. Péternek Horvátország ellen viselt hadjáratát tekintetbe vesszük, határozottan politikai természetünek kell tekintenünk és II. Péter uralkodásának utolsó éveiben, avagy (de ez kevésbbé valószinű) Ottó uralkodásának kezdetén jött létre.[1]

Jánosnak testvérei voltak: Domonkos, Henrik, Vitale, Orso és Ottó. Foglalkozzunk velük sorban!

Domonkos, midőn 1031-ben Konstantinápolyból hirül vette, hogy bátyja meghalt, családjának a doge méltóságát fentar-

[1] A horvát uralkodóházra vonatkozólag szetágazók és a horvát uralkodók neveit nagymérvben elferditik az adatok, azért helyén lesz, ha az öregebb horvát dynastiának hiteles genealogiai áttekintését kivonatilag ismertetjük:

II. Krezimir (Péter)
uralk. 940—970

Drzislav	Svätoslav	III. Krezimir	Gojslav
970—1000	1000—1014	1014—1035	III. Krezimirrel uralk.
	István 1035—1050; neje: Orseolo Hicela (Jocella)	Leány † 1030 körül; férje: 1026 kör. Imre magyar herczeg † 1031 szept. 2.	
	IV. Krezimir (Péter) 1050—1074		

tani igyekezett; e czélból fel is használta a tanácsnak készületlenségét, hogy egy megtámadással az uralmat kézre keritse. Azonban, alig volt egy napig doge, már Ravennába kellett menekülnie. Valószinü, hogy itt egy év mulva meghalt. Két fia volt: Húgó és Péter, továbbá egy leánya, Feliczia, aki Bembó Miklós neje lett. Orseolo Domonkos után Flabianico Domonkos lett doge, aki az Orseolok halálos ellensége volt s mint ilyen kivitte, hogy az Orseolokat egyszersmindenkorra számüzzék Velenczéből; nem csoda tehát, hogy a belföldi források Orseolo Domonkos utódjainak sorsáról mi emlitést se tesznek.

Vitalet 1018-ban bátyja, Orso, helyére torcelloi püspökké választották. 1031-ben Konstantinápolyba küldték, hogy számüzött bátyját Ottót hazájába visszahivja, mert újolag megkinálták a doge méltósággal. De mert Ottó akkor már meghalt volt, Vitale visszatért hazájába; itt azonban Flabianico uralkodása alatt, aki családjának halálos ellensége volt, nem játszott szerepet; 1040-ben a patriarcha bátyjától czelebrált „concilio provinciale di Venetia"-ban résztvett.

Orsot 1007 táján Torcello püspökévé választották; megválasztását atyjának egyrészt, másrészt pedig családja tekintélyének köszönhette. Candiano Vitale elhalálozásával 1018-ban gradoi patriarchává választották, azonban ebben az állásában kellemetlenségei voltak, ennek következtében gyakrabban elüzték állásából. Mikor 1030-ban a velenczeiek bátyját számkivetéséből visszahivták, Orso vezette a kormányzást Ottónak remélt visszajöveteléig, amint azonban halálának hirét vette, lemondott.

Elértünk volna Ottó dogeig, II. Orseolo Péter eddig megemlitett fiainak testvéréhez.

Ottó 991-ben született; eredetileg atyai öseivel, Péterrel azonos neve volt. Sagorninus János (Chron. Venet. pag. 89) nevének megváltoztatását igy adja elö: „Amikor a gyermek, Péter, II. Orseolo Péter dogenak fia, Veronába jött, a császár, III. Ottó . . . eredeti nevét, a császárnak, Ottónak, nevére változtatta." Hasonló értelemben nyilatkozik Monacis is. (Chron. Ven. lib. IV. pag. 75): „Mikor Ottó császár Veronában tartózkodott, a dogehoz (II. Orseolo Péterhez) követet küldött, hogy fiát hozzá menesse, akit eredeti nevének megváltoztatásával Ottónak nevezett el".

Atyját 1009-ben követte a trónon, Adria püspöke s a horvát király ellen, aki Zárát töle elszakitani akarta, hadjáratot

viselt. Okosan és szerencsésen uralkodott. 1023-ban családja ellen összeesküvés támadt, mely 1026 kitört és Gradenigo Domonkos olivoloi püspöknek halálától lett feltételezve.

A Gradenigo-család a Flabianicokkal egyesülve fellázadt, hatalmába ejtette a doge-palotát s a szakállától megfosztott Ottót számkivetették. Annak a jó viszonynak következtében, melyben atyja a konstantinápolyi udvarral volt, a trónjától megfosztott Konstantinápolyba ment s itt tartózkodott nejével és gyermekeivel együtt 1030/1-ben bekövetkezett haláláig. A konstantinápolyi udvar azon volt, hogy Ottót Velenczében visszahelyezze; ezek a lépések azonban eredmény nélkül maradtak, mert az a küldöttség, mely őt dogeméltóságának újból való átvételére meghivja, már nem találta az élők sorában. Ottó már 1009-ben nőül vette, 18 éves korában, Géza magyar herczegnek leányát; a régibb irók Gizellának (Ilonának is), az újabbkoriak Máriának nevezik el; minden esetre politikai czélzatu házasság volt ez; I. István magyar király ugyanis észszerünek találta, hogy II. Péter erélyes és szerencsés uralkodásával hatalmassá lett Velenczével békés egyetértésben legyen, ezt pedig korának megfelelőleg, a leghamarabb házassággal vélte elérhetni.

Minthogy Ottó házasságának idejében még csak 18 éves volt és Dandolo szerint neje „mulierem utique generositate serenam, facie secundam et honestate praeclaram“, felvehetjük, hogy Gézának utolsó életéveiben született. Ha nem volt idősebb, mint Ottó, születésének éve szintén 991-re esik; természetesen nincs kizárva annak a lehetősége — mert atyja csak 997-ben halt meg — hogy 991 után és 997 előtt született. Egyébként még foglalkozunk majd vele.[1]

Ottó gyermekeit illetőleg csak arról van tudomásunk, hogy egy fia és egy leánya volt.

[1] Gförer szerint Ottónak kronologiai viszonyai igy alakulnak: Ottó 1007-ben 14 éves korában, atyjával dogetárs, eszerint tehát 993-ban született és pedig mint II. Péternek harmadik fia. — Atyja 1009 szeptemberben halt meg. Két évvel azután, tehát 1011-ben, Ottó Istvánnak a nővérével egybekelt. 1024-ben megbuktatták és Istriába menekülni volt kénytelen, 1025-ben visszahivták Velenczébe; már 1026-ban számüzték Konstantinápolyba.

Ottó egybekelésének éve itt valószinüleg helytelenül van adva, mert a belhoni iróknak összehangzó adatai szerint Ottó, mindjárt, hogy dogevá választották, megnősült. Ha ez igaz, akkor 1009-ben 18 éves lehetett, eszerint tehát 991-ben született.

Fia, (szül. 1011-ben) az Orseolo családban generatiókon keresztül divó **Péter** nevet kapta.

Mikor Ottó doge 1026-ban az ellene kitört lázadás következtében Konstantinápolyba menekülni volt kénytelen, nagyon valószinü, hogy a 15 éves Péter már akkor nagybátyjánál anyai részről, I. István magyar királynál ótalmat keresett. Arról, hogy anyjával együtt jött-e Magyarországba és hogy ez huzamosb ideig tartózkodott-e itt, az irodalmi emlékek nem tesznek emlitést. István király fiatal unokaöcsesét testőrségének parancsnokává tette. A testőr kapitányból idővel a legfőbb hadúr lett.

Istvánnak gyermekei még éltében mindmegannyian meghaltak, Istvánnak tehát a trónöröködés kérdését egész komolyan kellett megfontolnia.

Istvánnak ingadozását a még életben levő Árpádházi férfitagokat illetőleg — nejének, a bajor Gizellának intrigái támogatták. — Gizella gyülölte az Árpádházbeli herczegeket és azt találta, hogy czéljának megfelelő, ha férjének figyelmét Orseolo Péterre, nővérének fiára, irányozza. Valószinü, hogy az uralkodni vágyó és ravasz Gizella Pétertől több engedékenységet és engedelmességet várt, mint a magyar herczegektől és nagy volt a reménye, hogy Péternek a trónra való emelésével mindenesetre inkább kielégitheti uralkodni vágyását és özvegységében is biztos jövője lesz.

Gizellának ármánya Péternek szövetségével sikerült is, amennyiben az Árpádházbeli herczegeket részben ártalmatlanná tették, részben pedig arra kényszeritették, hogy a külföldre meneküljenek, elannyira, hogy Istvánt 1038-ban bekövetkezett halálával a magyar királyi trónon minden nehézség nélkül Orseolo Péter követte.

Nem lehet feladatunk, hogy Péternek politikai történetét is előadjuk, mindössze csak azt emlitjük meg, hogy már 1042-ben megszünt uralkodni.

A féktelen életmódjával, zsarnok fellépésével és azzal a körülménynyel, hogy idegen elemeket pártfogolt, elégedetlen magyar országnagyok 1042-ben Pétert trónvesztesnek nyilvánitották és I. Istvánnak sógorát, **Aba Sámuelt** ültették a királyi székbe. Péter még idejekorán felismerve a veszélyt, sógorához, az osztrák határgrófhoz szökött.

Samu se volt különb elődjénél; Péter ennek a körülménynek és III. Henrik császár támogatásának köszönhette, hogy 1044-ben, másodizben királylyá lett. — Hiába fosztották meg

trónjától, nem lett okosabb, alig, hogy másodszor a trónra lépett, megint csak a régi szellemében kormányzott úgy, hogy ellene és pártja ellenében újolag lázadás tört ki.

Péter a lázadás kezdetén Székesfejérvárra, később meg Mosonyba menekült, Németországtól várva a segélyt. Ellenfele Endre, az Árpádházbeli herczeg, visszahivatta, mert békében akart vele élni. Péter elfogadta ezt az ajánlatot, de amint a békekövetek ravaszságát látta és félnie kellett, hogy a lázadó csapatok útját állják, nehány harczosával Szomor helységnek tulajdonosához szállott; itt 3 napon keresztül kétségbeesetten védekezett. De azután, hogy embereit ellenfelének nyilai leteritették, foglyúl ejtetett és megvakittatott. Ez 1046-ban történt. — Nemsokára rá Fehértemplomban meghalt s a tőle alapitott pécsi székestemplomban eltemették.[1]

III. Péter házassága.

Az imént idézett adatoknak ellene szólnak más források; ezek szerint Péter még 1055-ig élt és feleségének halálával, Judittal, I. Bretislaw, cseh herczeg özvegyével, másodizben, házasságra lépett. — E források közé tartozik a prágai Cosmas (szül. 1045-ben, † 1125. a prágai püspöki templom esperese, az ismert legidősebb cseh történetiró, megirta „Chronicon Bohemorum" cz. munkáját — 1125, több izben kiadták) és Saxo annalista.

E forrásoknak adatait Reitzenstein is elfogadja és felhasználja a schweinfurti őrgrófok leszármazási táblázatában.

A Juditra vonatkozó genealogiai viszonyok tekintetében a különféle irók meglehetős zavarban vannak.

Hübner szerint II. Konrád leánya, de Hübner az 1055-ben meghalt Estei Azzo örgróf („a legrégibb genealogista szerint") harmadik feleségének is tartja. Ez ugyanaz a II. Azzo Albert, aki Kunigundát (Welf-leány) nöül vette s 1097-ben meghalt.

[1] Kézai Simon III. 2. fej., Turóczi 41. fej. igy beszélik el. — Az Annal. Boic. ad 1046: »Regem — irja — ... luminibus spoliant ... paulopost moriturum«.

Turóczi II. 41.: »Azután Fejérvárra hozták, itt fejezte be rövid idő alatt kínos fájdalmai után életét és Pécsett temették el«.

Kézai III. II. fej.: »... mert habár életben maradt, lelkifájdalommal halt meg«.

Ranzano (Ind. IX.): »Pétert foglyul ejtette, szemevilágától megfosztatta és Alba városába (»Fejérvár«) vezettette, itt nemsokára meghalt«.

Hübnernek mind a két adata hamis.

II. Konrád császárnak leányairól az alábbiakat tudjuk:

1. Matild, szül. 1027, † 1034, I. Henrik franczia király jegyese volt.

2. Beatrix, gandersheimi fejedelemasszony, † 1053.

3. Adelheid, növérének, Beatrixnak, utódja. (Harenberg Kristóf J. „Hist. eccles. Gandershemensis diplomatica“, — Hannover 1734 — szerint a frank Beatrix 1044-től körb. 1061-ig volt fejedelemasszony, [II.] Adelheid pedig kb. 1061-től 1095-ig.)

Azzo Albertnek feleségei pedig:

1. A Welf-Kunigunda, † (állitólag 1057.) márcz. 31-én.

2. A maine-i Irmgard (Gersenda, Berta).

3. Matild, Pallavicini Albert leánya, 1074. deczember 16-a után elvált.

Ami Juditnak leszármazását illeti, Dinzenhofer szerint (a cseh fejedelmekre vonatkozó geneal. táblázaton — IV. táb.) schweinfurti Henrik leánya; mint özvegyet Péter magyar király nöül vette. Ez utóbbi adatnak különben Pulkawa — és Paprockinál is nyomára akadunk.

Dobner (János Bódog, szül. 1719 Prágában, itt halt meg mint Consultor provinciae, „Monumenta historica Boemiae“ cz. munkájában 1768—1784, 6 kötetben, a cseh történetirók kiadatlan munkáit összegyüjtötte) a házasság évét kb. 1030-ra teszi, Pulkawa az 1027, Pubitschka (Ferencz, szül. 1722, † 1807, Csehország kron. tört. 1770—1784) III. 262: az 1027, Pelzel (Márton Ferencz szül. 1723, † 1801. Csehország története, Prága 1774 negyedik kiadás, ugyanaz 1819. 2 kötet) az 1030. évet veszi fel. — Brzetislav herczeg 1031-ben a „Karissima nostra conthoralis ducissa „Jutta“-ról szól (Boczek, Cod. dipl. moraviæ I. 114.).

Születésének éve sehol sincs adva. Paprocki szerint I. 85. 1059 aug. 2-án halt meg; egyéb irók szerint 1058-ban.

Cosmas I. 81. irja, hogy atyja „Comes Albus Ottó sanguine de regio erudiens“, Marignola szerint „filia comitis, cui nomen erat Otto albus ex sanguine regis . . . et nobili matre“.

De hogy Dobner (V. 171.) és Pubitschka (III. 263.) adatainak, t. i. hogy Juditnak atyja Henrik, bátyja pedig Ottó volt, hitelt adhassunk, de meg azért is, mivel schweinfurti Ottónak egyik leányát, akit hasonlóképp Juditnak hivtak, mások, (mint Péter és Bretislav) férjének is tartják, az ide mellékelt leszár-

mazási táblázatban, schweinfurti Henriknek atyaságát minden kétségen felül helyeztem.[1]

De mert (cseh) I. Bretislaw 1055. elején meghalt, Péter pedig ugyane források, melyek szerint másodszor is megnősült, csak 1055-ig élt, Péternek ez a feltételezett házassága már kronologiai szempontból is kérdéses.

A régibb tudósitások olyan értelemben szólnak, hogy II. Spitihnijew, I. Bretislawnak fia és utódja, a cseheket mind, köztük anyját, schweinfurti Juditot is, kiüzte Csehországból. — Ezt az adatot főképp azok az irók használják fel, azon házassági frigynek a támogatásakép, mely szerint Péter Judittal egybekelt. De mert Judit fiánál, Wratislawnál, Morvaországban menedékre talált, elszakad a lánez arra nézve, hogy Péternek Judittal való házasságát ténynek bélyegezhessük. (1055-ben emliti öt tanuként fia Wratislaw a „Karissima mater mea Judita illustris boemorum et moravorum ducissa“ Boczek I. 133.).

Van különben egyéb más momentum is, mely e házasságnak ellenmond.

Hogyha Reitzenstein nem téved, Gerberge, Juditnak az anyja, már 997-ben meghalt. — Judit tehát a legjobb esetben (ha csak 997-ben született) 14 évvel idősebb volt Péternél, második házassága idejében legalább is 58 éves.

De még ha egészen figyelmen kivül hagyjuk is a házasságra lépésre teljesen alkalmatlan kort, a psychologiai tekintetet hangsúlyoznunk kell; lehetetlennek tartjuk, hogy Judit sorsát annak a trónfosztott, szemevilágától megfosztott férfiunak a kezébe tegye le.[2]

[1] Mivelhogy a schweinfurti őrgrófok törzse az osztrák babenbergi, weimari stb. grófokéval azonos és I. Adalbert osztrák határgróf Péternek a sógora, a II. sz. leszármazási táblázaton Péter megemlített feleségének genealogiai viszonyait körülményesebben és áttekinthetőbben feltüntetem; egyébként ezzel a táblázattal még néhány genealogiai munkában észlelt hibának a kijavitását is czélozom.

[2] Voltak magyar irók, névleg: Katona (szül. 1723 deczember 13., † 1811) és Fejér György (szül. 1766 ápril 23., † 1851 julius 2.), a kik ezt a házasságot megczáfolták.

Az előbbi »Hist. crit.« cz. munkájában (I. rész 692. old.) ekként nyilatkozik: »His auctoribus (már mint Cosmas és Saxo) aliquid deferendum videretur: nisi de rebus Hungaricis alias quoque non leviter hallucinarentur.«

Az utóbbi igy szól: »Már Pray is megczáfolta Péter feleségének lételét, manapság is kétséges, mert Turóczi János krónikájában Péternek sem az egyik, sem a másik feleségéről nincs emlités téve; de leirja, hogy milyen

Úgy látszik, hogy ez a Judit azonos azzal, akit Hübner a régibb iróknak adatai alapján Péternek feleségének tart.

Hübnernek erre vonatkozó passusa a következő: „A német Péter 1038-ban király, 1041-ben elüzetett, 1044-ben restituálva, † 1047; neje Judit, II. Ottó császárnak a leánya. Tab. 26“.

A 26. táb. azt mondja, hogy: 1. II. Ottó császár 983-ban halt meg; 2. hogy két neje volt; Theophánia, görög császárleány, az egyik, † 991-ben; a másik pedig született osztrák őrgrófné.

Jól meg kell jegyezni, hogy II. Ottó 983-ban halt meg; első neje, Theophania 995-ben hunyt el, tehát 8 évvel később, mint férje! Hogy lehetett hát Ottónak második neje is, ha az első, a kitől nem is vált el, nyolcz évvel túlélte?!

Hübner szerint második nejétől négy gyermeke született; ezek egyike volt Judit, erről a következőket irja: „Juditot, aki Cseh-, Lengyel- és Magyarországban ment férjhez, az újabbkori genealogisták mellőzik.“

Jóllehet a 26. táb. egészen jól tudja, hogy mit tarthatunk Juditról, a 108. táb. nagy bátran Péter magyar király nejének tekinti! És habár a 26. táb. emliti, hasztalan keressük Csehországban, mert Judit, I. Bretislaw neje, irónk szerint „valószinüleg II. Konrád császárnak a leánya, a kit (Bretislaw) egy regensburgi kolostorból megszöktetett“.

De II. Ottónak leányát a 94. a lengyel piast-királyok táblázatán sem találjuk.

Abban mindenesetre igaza van Hübnernek, hogy „az újabbkori genealogisták“ Juditot nem ismerik el II. Ottó leányának. Tudjuk, hogy II. Ottó † 983 deczember 7-én, egyetlen neje pedig, Theophánia (972 ápr. 14-én ment férjhez) 991 junius 15-én halt meg és hogy ebből a házasságból a következő gyermekek születtek:

1. Adelheid, szül. 997, 999-ben Quedlinburgban, 1039-ben Gandersheimban fejedelemasszony; † 1044;

kicsapongó, buja volt s azért nejének, leányának és nővérének tisztaságát mindenki veszélyeztetettnek látta. Az ilyen férfiak rendesen nem nősülnek. Hermannus megemliti ugyan feleségét, de csak úgy mellékesen: a prágai Cosmas és Saxo, az annalista, olyan nőt adnak neki feleségül, hogy ez a házasság hihetetlen; mert ki hihetné, hogy a cseh herczeg özvegye, még ha nem is lett volna olyan boszúvágyó, arra tökélje el magát, hogy életét a vak Péterrel fogságban töltse!? Avagy talán kedve kerekedett volna Péternek, hogy fogságának nyomoruságát valamely boszúálló nővel való egybekeléssel megröviditse!? Mert, ha nem halt meg kevéssel rá, hogy megvakitották, a krónika bizonysága szerint valószinüleg fogságba jutott.«

2. Zsófia, született 978, 1002-ben gandersheimi fejedelemasszony, † 1039;

3. III. Ottó, szül. 980, 983 deczember 24-én király, 996 május 21-én császár, † 1002 jan. 23.

4. Matild, † 1024; férje: (Ehrenfried) Ezzo, rajnai palotagróf. † 1039.[1]

Most, hogy Péternek felvett második nejére vonatkozó genealogiai viszonyokat befejeztük, felmerül az a kérdés, ki volt hát Péternek az első felesége? és ha már tagadjuk Péternek Judittal való házasságát, egyátalán ki volt Péternek a neje?

Határozott választ — sajnos — nem adhatunk erre. — Csak egy kortárs emliti meg Péternek a nejét, de az is a nélkül, hogy megnevezné, avagy kronologiai-genealogiai viszonyait érintené.

Ez pedig Contractus (Augiensis) Ármin. Miután Péternek a Magyarországban ellene fellázadtak részéről való elfogatását ecsetelte, igy végzi (ad ann. 1046.): „multis advenarum, qui pro eo (t. i. Péter mellett) pugnaverant, occisis, variis cum conjuge sua injuriis affectum, postremo oculis privant“ (Pertz, Monum. Germ. Scriptores, V. köt. 125. l.)

Kitünik ebből a passusból, hogy Péternek meg nem nevezett neje 1046-ban még az élök sorában volt, hogy férje oldalán a háború veszélyeinek s a lázadásnak ki volt téve s hogy férjével együtt bebörtönözték („et in quendam locum cum eadem conjuge sua alendum deportant“).

Sokkal határozottabban nyilatkozik e tekintetben Bonfinius.[2] „Id potissimum Imperator affectabat, quod Alberti efflagitatione ducis Austriae, qui sororem Petro conjugarat, ei ultro receperat, se omnino Petrum in Ungariam restiturum.“

Bonfiniusnak ezen adatai értelmében Péternek neje osztrák Albert növére lenne. — Bonfin azonban nagy hibát követ el.

Mert figyelmen kivül hagyva, hogy nem Albert volt az az

[1] Cohnnak a szász királyok és császárok leszármazási táblázatába hiba csúszott be, a mennyiben Adelheid mint a második, Ottó és Matild, mint az első házasságból született gyermekek vannak feltüntetve.

[2] Bonfini Antal 1427-ben, Ascoliban született; a recanatii kollegium rektora volt; 1485-ben Corvin Mátyás, nagy klassikus, jelesen a görög nyelvben való jártasságánál fogva, Magyarországba hivta, Beatrix királyné felolvasója is volt; † 1502. Megirta a t. k. Res Hungaricae -t (1495-ig). Az id. hely a Dec. II. lib. II-ben.

osztrák „dux“, Albertnek csak egy nővérét ismerjük: Kristinát, trieri apáczát, † 1047 novb. 3. — Bonfin téved abban, hogy az osztrák Adalbertnek a nővére Péterrel egybekelt, mert Adalbert tényleg Péter nővérének férje volt.

Brower Krisztina halálát igy irja le: („Antiqu et Annal. Trevir: Tom. I. lib. XI. 86. sz. pag. 523.) „III. Non. Novembr. obiit Christina reclusa Treviris, soror Popponis ibidem Archipraesidis“.

Annak az esetleges adatnak, hogy Krisztina mégis lehetett Péternek a felesége és Péternek 1046/7-ben bekövetkezett halála után a trieri kolostorba szökött — a hol bátyja, Poppo, érsek volt — ellenébe állithatnók, hogy Krisztina a legjobb esetben 994-ben született (atyja, I. Lipót őrgróf, † 994. julius 10.), eszerint tehát 18 évvel idősebb volt, mint Péter.

Pistorius (Genealogia Regum Hungariae) Péternek feleségéről igy ir:

1. Első neje: Judit, Bretislaus cseh herczeg özvegye, III. Ottó leánya;

2. második neje: Albert osztrák herczeg nővére. (Ez a sorrend tarthatatlan; hiszen tudvalevő, hogy Judit — itt Péternek az első neje — Péter után halt meg.)

Cornides munkájának 35. oldalán a következőket mondja: „Hasonlókép cselekedett (hogy t. i. férjének halála után Magyarországot elhagyta) Judit is, Péter királynak az özvegye, a mennyiben visszatért Csehországba.“

Az 1830. évben Luczenbacher János azzal az adattal lépett fel, hogy Péternek első neje toulousei herczegnő volt; nevét azonban nem közli. — Szerinte atyját III. Pontius, toulousei grófnak, hivták, anyja pedig nem Almodis, hanem e grófnak egyik korábbi felesége. — Egész bizonyossággal felveszi, hogy toulousei és szt. egyedi Rajmondnak, III. Pontius gróf fiának lehetett olyan idősebb nőtestvére, a kivel Péter király 1045 körül egybekelt; és e tekintetben Resendius Lucius Endre portugal tudósra hivatkozik; — alább még rátérünk majd; — ezúttal csak annyit jegyzünk meg, hogy az 1060 körül meghalt Pontius toulousei grófnak és második nejének (Marchei Almodis) egyetlen leánya (Almodis) *Melgueili Péter* gróffal lépett házasságra.

IV. Péter anyja.

Péter anyjára kerül immár a sor, a kit a régibbkori irók Gizellának, de Ilonának is, az újabbkoriak pedig — maguk is kételkedve — Máriának neveznek.

Születésének éve bizonytalan; de mert 1009-ben, 18 éves korában Orseolo Ottó nöül vette[1] és Dandolo krónikás: „mulierem ... facie fecundam etc." és egyéb velenczei krónikairók szerint szép nö volt, bizonyosnak vehetjük, hogy Gézának második, a lengyel Adelhaiddal kötött házasságából származik, tehát 973 után és valószinüleg 997 előtt született. — Vajjon férje, Orseolo Ottó számüzetése, illetőleg halála után ismét viszatért-e Magyarországba, a belföldi (magyar) források nem nyujtanak tudósitást.

Véleményünk szerint leánya, Péter növére, módot nyújt, hogy a kérdést tisztába hozhassuk.

Tudjuk, hogy I. István király Imre fiának 1031-ben bekövetkezett halála után a trónöröklést illetőleg mindenekelött nagybátyjára, Vazulra (Bazil), vetette szemét; azonban ez a szándéka nejének, Gizella királynénak, sehogy se volt inyére. — Tüske volt szemében Vazul az Árpád-házbeli herczegekkel együtt; valószinüleg nagyobb engedékenységet és engedelmességet várt Pétertől, a ki István udvarán már hosszabb ideig szolgálatot teljesitett — a testőrség feje volt — és már olasz születésénél fogva is elsajátitotta az udvari modort s a ki simulékony és kétszinü volt — meg azután arra is gondolt, hogy Péternek uralkodása alatt mint özvegy királynő biztosabban megtarthatná kezében a kormány gyeplőit, mint az Árpád herczegek alatt, a kik nem tüntek fel szemében elég keresztény-európaiknak; továbbá, mert valószinüleg — talán mert külföldi származását nem bocsátották meg — rossz lábon állott velük. — Péterrel és pártjával addig vitte, hogy Vazult megvakitották és testileg egészen képtelenné tették a trónra. — Habár sok krónikástól dicsért jámborság lakozott benne és különben erényes volt, mégis — mint Horváth mondja — fondorkodó és ármánykodó lélek volt benne, mely minden jámborsága mellett is nagyon mélyen sülyedhet. — Pray, a magyar Livius, nem akarja elhinni — Cornides és sok más

[1] Schier szerint (Reginae Hungariae) 1008. Kerchelich (not. Praelim. pag. 150) szerint III. Ottó császár közvetitésével történt ez a házasság; de akkor határozottan előbb kellett létesülnie.

kombinatió s nem támogatja valami faktummal. Mindenekelőtt az a megjegyezni valóm, hogy már az a feltevés is, mely szerint Gizella 1031-ben férje halála után fiával Péterrel, Istvánnak az udvarába menekült, ellenmond a tényálladéknak. — Sokkal valószinübb, hogy Péter már 1026-ban, midőn atyját az ellene kitört lázadás következtében számüzték, mint 15 éves ifju nagybátyjának udvarába ment; továbbá, hogy az a nagyszámu idegen (külföldi), akik Péterrel és Gizella királynéval egyesülve az Árpádherczegeket mellőzni akarták, nem 1031-ben, hanem 1026-ban, és nem is Konstantinápolyból, hanem Velenczéből, illetőleg Olaszországból tódultak mint Péternek párthívei Magyarországba. Aztán nem szabad elfelednünk, hogy Péter trónraléptc után az özvegy királynéval, Gizellával, szemben goromba és háladatlan volt; mindenesetre pedig hihetetlen, hogy anyja iránt viselkedett ily magatartással.

Találok mégis egy momentumot, mely a mellett szól, hogy Péternek az anyja férjének halála előtt vagy után visszajöhetett Magyarországba: ez a momentum pedig Frowila leányának Adalbert osztrák őrgróffal való egybekelése. — Mert bajos dolog lenne felvennünk, hogy az osztrák határgróf nejéért, Frowiláért, a távol fekvő Konstantinápolyba ment: valóbbszinü, hogy Frowila a szomszédos Magyarországból vonult be mint herczegné Ausztriába; s ebből következtethető, hogy házasságának idejekor anyja is Magyarországban tartózkodott. Igaz ugyan, hogy ezzel a kombinatióval mi sincs igazolva: sem az a körülmény, hogy a fentebb megemlitett intrigák Péter anyjától avagy István nővérétől erednek, sem pedig a kronologia; ez utóbbi véve tekintetbe meg kell jegyezni, hogy Péternek az anyja é családja Péter trónralépte után következő évekbr is jöhettek Magyarországba. — Anyjának haláláról n se tudunk.[1]

V. Péternek nö-testvérei.

Megczáfolhatatlan, bebizonyitott tény, hogy Péternek egyik nővére Adalbert osztrák őrgrófnak (a Bab-bergi házból) a neje volt.

Hermannus Contractus ad ann. 1041 igy ir: „(I

[1] Schier azoknak a véleményéhez csatlako[illegible] valószinünel ják. hogy már akkor, midőn fia Magyarországb[illegible] volt, öltél így adja elő Alberik is (l. f.)

magyar király, mint szokevény ...
nővére férjéhez jött.

Freisingeni Ottó. Adalbert ...
ban ugyanazt bizonyítja (Lib. VI ...
ország királyát Pétert (III. Henrik ...
(Péter) sógorának levir ...
fogadta.

Péter nővérének a megnevezését ...
a források.

Peckiarn ...
bergicae II Oesterreich ...
1021-ben ...
Gizellának ...

Adalbert ...
a nővére kell, hogy ...
okoknál fogva.

a) Külön Samu király ...
Tört. ...
Adalbert őrgróf és fia Lipót ...
korában ...

b) Es a Lipót herceg ...
a 1043-ban ...

a két ...
agy öss...
Frovvilál...

Láthatjuk tehát, hogy Lipótnak az anyja nem lehetett (de Ernöé sem); eszerint Adalbertnek a második neje volt.

Adalbert első nejének a neve ismeretlen; második felesége az okiratokban „Froiza“ (és „*Frowila*“) név alatt fordul elő. — Péternek a nővérét és Adalbert őrgrófnak a feleségét tehát Orseolo Frowilának hivják. —

Már a névnek a csengése is olasz hazára vall.[1] Cornides egész helyesen Aloldus adatainak nem adott hitelt, mert „Adelhaid“ német, a velenczeiektől nem használt szó, és bajos is volna felvennünk, hogy Orseolo Ottó leánya a keresztségben ezt a nevet nyerte.

Erről a Frowiláról többrendbeli okirat megemlékezik:

1. III. Henrik császárnak 1048. évi (april 21.) keletü okirata (Bessel Gottfried — szül. 1672 † 1749 mint göttweigi apát — Chronicon Gottvicense, Tegernsee 1732) igy szól: „... Mindenkinek tudomására hozzuk, hogy szeretett feleségünk, Agnes ... Adalbert őrgróf és nejének, Froizza, ajánlatára stb.“

2. Ugyancsak e császárnak egy másik, Regensburgban, 1051 november 12-én kelt okiratában: „Noverint omnes,... qualiter nos... ob devotum servitum Adalberti Marchionis, eidem Marchioni Adalberto, uxorique suae Froizae, mansos Gransenberch, et circa eundem locum sumendos etc.“

3. IV. Henrik császárnak van még egy irata, amelyben 1058-ban Adalbert őrgróf nejére, Froizára nehány birtokot irat. (l. Calles Zsigmond, Annal. Austriae I. rész, lib. VI. pag. 360., C jegyz. és művének előszavát.)

Az iróknak ettől eltérő adatait figyelmen kivül kell hagynunk. Hoffmann (Dissert. genealog. histor. stemm. Babenbergico — Austr. etc.) pl. oda nyilatkozik, hogy Adalbertnek az első neje Froiza, a második Adelhaid volt: az előbbi Péternek a nővére; az utóbbi ismeretlen leszármazásu. — Aloldus még tovább is megy; Froizát Lipót, Adalbert fia, nejének tekinti (ad ann. 1059: „Fruwitza, quae uxor fuit Liupoldi, qui fuit Adalberti Marchionis filius et post eum remansit, hoc anno obiit apud Medilik sepulta XIV. Kal. Januari“).

Mind a két adat hamis, mert Froiza IV. Henrik okirata

[1] Pray (Hist. Reg. Hung. Buda. 1801. I. pag. 25.) azt hiszi, hogy ezt a szót az ó-német Fron(u)we-ből Frau-Herrin, asszony, úrnő) képezték. — Szerinte Péternek a nővére Aloldus Adelhaidja. (Mások Froizának nevezik

szerint Adalbert özvegyének tekintetik; Aloldus az apát a fiúval összetéveszti; ez utóbbit illetőleg igen sok más iró is megtévedett.

Froiza kronologiájára vonatkozólag tudjuk, hogy a herczegnő az 1041. évben már Adalbert neje volt. Fentebb már elemezgettük, hogy Adalbert sem Velenczébe, sem pedig Konstantinápolyba nem ment feleségeért. — Atyjának doge-uralkodása alatt Froiza még koránsem volt házasulandó, Orseolo Ottónak számüzetése után pedig — ha egyáltalában osztozott vele a számkivetésben — (jóllehet az irók csak arról szólnak, hogy István unokaöcscsét Pétert hivta Magyarországba) a byzanczi császárság és a Babenbergek udvara közt lévő távolság nem a mellett szól, hogy Adalbert nejét onnan hozta el; sokkal valóbbszinü, hogy Froiza házassága idejében a szomszédos Magyarországban, bátyja udvarán tartózkodott. 1058. okt. 1-én még életben volt, és ha Aloldusban megbizhatnánk, Fruiza halálozási ideje 1059. decz. 19-ére esik.

Meiller („Regesten zur Geschichte der Markgrafen Oesterreichs aus dem Hause Babenberg, 1850) Adalbertnek házasságára vonatkozólag igy nyilatkozik:

„Vajjon Adelhaid avagy Froila (Froiza) volt-e a neve Adalbert örgróf nejének, avagy két neje volt-e: eziránt az osztrák történetirók tudvalevőleg nem egyeznek.

Eddigelé három olyan okirat ismeretes, amelyben az örgróf nejéről emlités van téve; ezek a következők:

1. Ulm, 1048. április 21-i kelettel.

III. Henrik császár, Ágnes nejének kérésére Adalbert örgróf és nejének Froize-nek „de nostro predio XXX. regales mansos etc.“ adományozott. (Eredetije a pecséttel ellátva a bécsi cs. és kir. oklevéltárban.)

2. Regensburgban, 1051. november 12-én kelt a másik. III. Henrik császár, Ágnes neje kérésére „et ob devotum servicium Adalberti Marchionis, eidem marchioni Adalberto uxorique suae Froize triginta mangos Gravenberch etc.“ ajándékoz. (Pecséttel ellátott eredetije ugyanott.)

3. Brumeslavesdorf, 1058. okt. 1.

IV. Henrik császár, anyjának Ágnesnek kérésére „Frowilae Adalberti Marchionis viduae“ viginti regales mansos etc. ad. (Ez az eredeti okirat is — meglehetős állapotban — ugyanott található.)

Az 1048-i okiratban Adalbert örgróf nejének eredetileg irt neve

két helyen ki van vakarva és valami idegen kéz, meglehetős ügyetlenül a Froiza nevet irta oda. Az okiratnak körülbelül a végén, (itt az őrgrófné neve nominativusban van) az interpolator tévedett, amennyiben, mint az okirat kezdetén is, Froize-t irt (tehát dativusba tette) s ezt a hibát egy rézsutos vonással igyekezett kiigazitani. (Erre azután Schrötter, osztr. történetének I. 187. és 195. lapján helyreigazitandó, mert azt mondja, hogy az okiratnak mind a három helyén előforduló eredeti irása: „Froila“.)

Hasonlóképpen a másik, 1051. évről keltezett okiratnak mindkét helyén, az őrgrófnénak eredetileg irt neve, ki van vakarva és a fentebbivel azonos kéz irta be a Froiza nevet. Végezetül az utolsó 1058. évi okiratban, és itt vakarás nincs, az őrgrófné neve két izben egész világosan FROVVILA-nak van irva. A névnek hátulról számitott második betüje, kétségbevonhatatlanul L, amint az L-nek az évszámmal és ez okiratban szintén előforduló Brumeslavesdorfi szóval való összehasonlitásából is kitünik. Hogy mikor és ki követte el ott az interpolatiót, nem tudjuk. Hogy semmi esetre sem egyidejü, az interpolált betüknek jellegéből biztosan kivehető.

E szerint tehát e három okirat közül csak az utolsót fogadhatjuk el olyannak, amely Adalbert őrgróf nejének neve mellett bizonyit. Ez az okirat az özvegyet „Frovvilá“-nak nevezi.

Azok a történetirók, akik Adalbert nejét Adelhaidnak nevezik el, avagy, kik elsőben Adelhaid, másodszor meg Frovila nevü feleséget tulajdonitanak neki, legrégibb hazai krónikáinkra és a melki sirkő feliratára hivatkoznak. Ugyanis a régibb osztrák krónikások majdnem mindnyájan (Petz és Rauch, Script.) az 1071. évről „Adelheidis marchionissa obiit“ — irják, de minden további, közelebbi ismertetés nélkül, csak a melki krónika teszi hozzá: „vidua Alberti marchionis Austrie“.

Nem tekintve, hogy ez a hozzáadás, amelylyel amint Petz, loc. cit. I. 165. irja, ezt a krónikát a 14., 15. és 16. században élő különféle kéz ellátta, az 1058. évben kelt okiratból tudjuk, hogy Adalbert († 1055 máj. 26.) őrgróf özvegye határozottan Frovvilának van nevezve; világos tehát, hogy a fentebbi hozzáadás, erre az Adelhaid őrgrófnéra vonatkozólag helytelen.

Ami a melki kolostorban eltemetett babenbergi őrgrófok és őrgrófnék sirkövein olvasható verset és feliratot illeti, amelynek legrégibb felirata csak a 13. századból származik (maga a sirkő már a század vége előtt, ugylátszik, hogy elpusztult, l. Petz:

Script. I. 311.), azt találjuk, hogy ebben az őrgrófnék sorában mint harmadik és közvetetlenül Frewiza előtt, — igy van ott megnevezve — Alheit őrgrófné neve fordul elő. De felvéve még azt is, hogy azon egymásutánból, a melyben az őrgrófnék neve ebben a melki sirversben előjön, a kronologiai sorrendre következtethetünk, (amennyiben azok szerzője talán a versmérték követelményeihez alkalmazkodott), még akkor se lehet bizonyossággal állitanunk, hogy Adalbertnak két neje volt, előbb Alheit, utána pedig Frovvila, mert annak semmi se mond ellene, hogy Adalbert elődjének, Henrik őrgrófnak volt két neje s a másodikát Alheitnek hivták.

Mindenesetre, tekintettel a melki sirversre, valóbbszinü az a feltevés, hogy Adalbert első neje valami Adelheit nevü volt, — és pedig az 1048. és 1051. évekről kelt két rendbeli okiratban levő interpolationál fogva, amennyiben valószinüleg olyan történetirótól ered, akinek (mint pl. Suntheimer, Cuspinian, Laznak stb.) az eredeti oklevél használatában volt, de a babenbergi háznak genealogiai rendszerébe Adalbertnek Adelheit nevü neje talán nem illett. Eszerint tehát még mindig nincs eldöntve, vajjon Adalbertnek két, Adelheit és Frovvila nevü neje volt-e, s ez esetben melyik volt Péter magyar királynak a nőtestvére, mert Hermamus Augiens és Freisingeni Ottónak hitelt érdemlő adatai szerint Adalbert csakugyan férje volt ezen király nővérének."

Eddig Meiller, akinek fejtegetései csak későn, mikor Péternek Adalberttal való sógorságát tárgyaltam, jutottak kezembe.

Adatai az én állitásaimat nem dönthetik meg, hiszen abban a körülményben, hogy a Frovviláról és Adalbert özvegyéről szóló okirat egyetlen bizonyitó erejü és minden gyanu felett áll, kétségbevonhatatlan bizonyitékot látok arra nézve, hogy Péternek a nővére Adalbert második neje volt.

Ami pedig az első két oklevélben előforduló kivakarást illeti — mindaddig, a mig nincs egészen bebizonyitva, hogy a hamisitott helyen eredetileg hasonló hangzásu, avagy egészen más név volt irva — ez alapon állitásomat kétségbevonhatatlan bizonyossággal megczáfolni nem lehet.

A megfejtés módja többféle, ugyanis:

a) Eredetileg Frovvila fordulhatott elő — mind a két okiratban — és mert valaki nyelvi, hagyományszerü vagy összehasonlitó okoknál fogva czélszerübbnek tartotta, Frovvilából

„Froiza"-t csinált. Aloldusnál is másképp van a neve, ott: „Fruwitza" stb.

b) De annak a lehetősége sincs kizárva, hogy mind a két okirat apokryph természetü és hogy a fentebbi törlések a harmadik (igazi) okirattal való összehangzás tekintetéből eszközöltettek.

Ellenben Meillernek a nézetét (hogy t. i. egy történetiró Adélheid helyett talán Froiza nevet csusztatta be), már azért se fogadhatjuk el, mert kétségbevonhatatlan, hogy Frovvila 1048 és 1051 között Adalbertnek a neje volt.

I. Lipót osztrák őrgróf 994 julius 10-én halt meg; e szerint tehát fia, Adalbert, legalább is 994-ben született. De mert bizonyos, hogy testvére Poppo — 1015-ben nagyprépost, 1016. jan. 1-én trieri érsek — fiatalabb volt nálánál és Adalbert 1010-ben már mint a schweinachi kerület ura szerepel, egész positivitással felvehetjük, hogy még 994 előtt született. Ezt a feltevést az is támogatja, hogy nagyatyjának (az atyai részről) halálozási és atyjának az osztrák őrgrófság elnyerési éve a mi számitásunkkal összhangzásban van. — II. (babbergi) Adalbert ugyanis a 933 augusztus 28-án vívott merseburgi ütközetben elesett. Ha már most igaz, hogy Adalbert egy tiz éves, Lipót nevü, fiút (a későbbi osztrák őrgrófot) hagyott maga után, Lipótnak 923-ban kellett születnie és 994-ben mint 71 éves aggastyán halt volna meg; azt pedig már mégse vehetjük fel, hogy 994-ben nemzette volna a későbbi Adalbert őrgrófot.

Lipót 975/6-ban lett osztrák őrgróf; más adatok szerint akkor már 60 éves volt. E szerint 994-ben, plane 78 éves korában halt volna meg; kézzelfogható bizonyiték tehát arra nézve, hogy fia, Adalbert jóval 994 előtt látott napvilágot.

Adalbert tehát minden körülmény alatt 1041-ben, midőn sógora, Péter hozzá menekült, igen érett ember volt, s ha akkor még nem lett volna harczképes fia (Lipót), ez esetben sem feltételezhető, hogy előrehaladott koránál fogva Péter nővére volt az első neje.

Azt hiszem, hogy az 1058. évben kelt kitünő genealogiai érdekü okirat mint bizonyiték utóbbi véleményemet kétségbe vonhatatlanná teszi.

Hogy IV. Henrik császár özvegyült anyjának kérésére az özvegy Frowila osztrák őrgrófnénak néhány birtokot adományozott — véleményemnek megerősitésére szolgál, hogy Frowila nem Ernő őrgróf anyja volt.

Mert ha az uralkodó őrgróf anyja volt, akkor mindenesetre a fia illendően gondoskodott volna róla. Amennyiben azonban az özvegy császárné fiát arra birta, hogy az özvegyült osztrák őrgrófnénak nehány birtokot ajándékozzon, az méltán igaz véleményhez közel áll, hogy Ernő mostohaanyjától nem éppen illendően gondoskodott és hogy az özvegy császárné (illetőleg fiának) adományozása csak a Frowila és Ernő között fennlétező mostoha rokonsági viszonyon alapul.

Ha az a körülmény, hogy Adalbert őrgróf kétszer nősült, kétségbevonhatatlan: annak a kombinatiónak, hogy első neje Adelheid, mi se áll útjában. Ellenben kevésbbé valószinü Meillernek a melki sirfeliratra vonatkozó véleménye.

Amennyiben Frowiza előtt mint őrgrófné valami Adelheid szerepel, hacsak a felirat chronologiai hibától ment, határozottan őt kell Adalbert első nejének tekintenünk. Hogy Adalbert elődjének, Henriknek, két neje lehetett és igy mindenesetre Adelheid — mint aki az őrgrófnék sorában a harmadik (az első pedig Rixa, I. Lipót neje) — volt a második felesége, már csak azért is bajos feltételeznünk, mert arról, hogy Henrik őrgróf házas volt, nincs tudomásunk és a krónikásoknak is kellett volna, legalább az egyik nejéről megemliteniök; és az őrgrófnak másodszori egybekelése esetében is okvetetlenül tudnánk egyet-mást netaláni utódjairól is.

De a felirat chronologiai hibában leledzik, mert — szerinte — Adelheid őrgrófné 1071-ben hal meg. Ha már most ez az Adelheid Adalbertnek az első neje, lehetetlen, hogy csak 1071-ben halt volna meg.

Ugyan, ki lehetett ez az 1071-ben elhalt őrgrófné? Meghatározása éppen semmi nehézséggel se jár. Ernő őrgrófnak, Adalbert utódjának, a nejét Adelheidnak hivják, és egy kis chronologiai-genealogiai számitással kimutatjuk, hogy az 1071-ben elhalt őrgrófnéval igen szépen azonositható.

Felvesszük, hogy Ernő nejének Adelheidnak szülei voltak:

Dedi, kelethatári (Alsólausitz) őrgróf a Wettin-házból, 1031, † 1075/8 és

Oda, II. Ditmar lausitzi őrgróf († 1029) és Beichlingi Reinhilda leánya.

Oda először III. Vilmos weimari grófhoz († 1039) ment férjhez, ennek halála után pedig Dedi első neje lett és 1067-ben meghalt. Lehet, hogy Adelheid, e házaspár leánya, 1040/1-ben

született és 1071-ben, már mint 30 éves asszony és az akkoron már 16 évig uralkodó Ernö örgróf neje, halt meg. Ernö tehát 1071 után kelhetett egybe újra Swanhildával, mert csak 1075 junius 9-én halt meg.

Péternek a második nővére a jó olasz hangzásu nevü Balda, történetileg nincs olyan tisztába hozva, mint Frowila.

Scaliger Justus József (szül. 1540 aug. 4., † 1609. jan. 21.) leydeni tanár „Epistolae" cz. Leydenben 1627-ben kiadott müvében (1. sz. Dousa Janushoz intézve, a Scaliger család régi származásáról, pag. 11) irja: „Ennek (Emetilde) halála után Emerus (Scaliger) Baldával, Péter magyar király növérével, Trebelliust nemzette". A 24. lapon: „Trebellius, Emerus és Balda, Péter magyar király növérének a fia" stb.

Cornides nem tudja, hogy Baldával mitevő legyen, mert mások előtt mint egy Scaliger neje, ismeretlen. Nehezére esik, hogy Scaliger Józsefnek hitelt adjon, mert ez a különben minden tekintetben teljes elismerést érdemlö férfiu azon volt, hogy családját dicsöitse s e czélból családjának hitelt nem érdemlö leszármaztatását és császárok-, királyok- és egyéb uralkodó herczegekkel való rokonságát ő maga gondolta ki.

Henninges a Scaliger család genealogiájáról szóló fejezetében szinte tud Baldáról, Péter magyar király nővéréről, de a férje szerinte nem Emerus, hanem Scaliger Botho, Harduin (Hartwik) regensburgi palotagróf utószüllött fia.

Hogy mit tarthatunk Henninges előadásáról a Scaligerek, nevezetesen a német származásu őseire vonatkozólag, más helyütt fogom elmondani; ezuttal csak azt emlitem meg, hogy ez a Henninges-féle Botho nem Scaligercsaládbeli, hanem Bothensteini Botho (az erös), II. Hartwik bajor palotagrófnak a fia volt, aki kevéssel 1025 előtt született és 1104 márczius 1-én meghalt. Neje pedig nem Orseolo Balda, hanem (1055 után) Judit, Schweinfurti Ottó sváb herczeg leánya és bajor Konrád herczeg özvegye.

VI. Péter gyermekei.

Hogy Péter hátrahagyott-e gyermekeket — a kortársak hallgatnak felöle; néhány későbbi iró mégis emlitést tesz állitólagos utódjairól:

a) Blondel (1654) szerint Imre volt Péternek fia; a puszta névnél azonban egyéb, a királyfira vonatkozó kronologiai-genealogiai adatot nem szolgáltat s arra nézve se szolgál fel-

világositással, hogy honnét meritette ebbeli ismeretét. A hiteles magyar források erről mit se szólnak.

b) Hagecius V. (Cseh krónika, 1697) emlitést tesz Péternek első házasságából származó fiáról, aki a császári hadseregben a segédcsapatot vezényelte.

c) Hübner (1725), szól Adelhaidról, Péternek második, Judittal kötött, házasságából született leányáról, aki Adalbert osztrák őrgróf neje volt; — ezt az adatot még a Pierer-féle, negyedik kiadásban megjelent, Conversations-Lexikon is átvette; utóbbit ugyanis, mint Adalbert osztrák őrgróf nejét „magyar Adelhaid"-nak nevezi. Ez az adat csak a mesék országába való. Egyébként ez a Pierer-féle lexikon-beli adat csak olyan könnyelmüségre vall, mint a minőtől számtalan más történeti munka sem ment; pl. midőn Péter magyar királynak Adalberttel való sógorságáról szólnak. Ilyen állitásokat pedig alapos bizonyiték hiányában kalandos dolgokkal akarnak igazolni.

d) Luczenbacher (1830) egész komolyan azzal az állitással lépett fel, hogy Péternek az első, III. Pontius, toulousei grófnak leányával kötött, házasságából két fia született s a fiatalabbik, Henrik, a portugál királyok őse lett volna. Fejér (1830) ezt a nézetet alaposan megczáfolta.

Hallgatnak róla a belföldi krónikások, de az okiratokban sincs emlités téve. Horváth István volt az első, aki az 1829. évben ezt a Henriket az Árpádházzal összefüggésbe hozta (azt irja ugyanis, hogy I. Géza király fia volt); utána pedig Luczenbacher; kivülök Magyarországban senki se fejtegette e tárgyat; és Luczenbachernak az az állitása, hogy tekintélyes irók is kezeskednek arról, hogy Henrik Pétertől származik le, nem egyéb, mint mende-monda.

Luczenbacher a következő forrásokra hivatkozik:

a) Resendius Lucius András (szül. 1493 Eborában, † 1573, Hisp. illustr. Francof. 1603 T. II. pag. 959, de antiquit. Lusitaniae, lib. IV.) portugal iró igy nyilatkozik: „Ex germana Raymundi (t. i. toulousei és szt. egyedi Rajmond) natus, quem illa Ungariae Regi, cui nupta erat, secundo edidit partu".

b) Sirfelirat:

„Deo Optimo Maximo

Donno Henrico, Ungarorum Regis Filio, Portugalliae Comiti, Dom. Diegus Sousa, Archiep. viro Clarissimo, a quo Portugalliae reges esse, Regnumque accepisse constat, de Republica Christiana

Patriaque sua optime merenti posuit Anno a Christo nato MDXIII."

c) A portugal Duardus Nonius Leo irja: „Alii Pannonicum, Hungariae scilicet regis filium . . . dicunt."

Még mielőtt ezen forrásokat egyenkint kritikai bonczkés alá vennők, a következő előrebocsátani valónk van:

Henriknek leszármazása iránt (némelyek a burgund-, mások a lotharingiai házból vezették le; ismét mások magyar eredetűnek hitték)[1] mindaddlg zür-zavar volt, mignem Henrik kortársának, a fleury-i apátságban élt egyik benedekrendi, ismeretlen nevü szerzetesnek krónikája napvilágot látott.

Erre a krónikára támaszkodván, Godefroy Tivadar Párisban, 1612-ben, azzal lépett fel, hogy Henrik a Capetingeknek idősebbik burgundi ágából, nevezetesen pedig I. Róbert herczeg fiától, Henriktől származik le. Ezt a müvelt világ is magáévá tette s napjainkig még se czáfolták.

Resendius megjegyezésére csak annyit, hogy egyetlen egy forrás se tesz emlitést arról, hogy 1045 körül III. Pontius grófnak volt olyan házasulandó leánya, akit Péter magyar király nőül vett.

Egyébként e toulouse-i grófnak a genealogiája a következő:

PONTIUS
szül. 990 körül, † 1060 körül.
Neje: 1. 1037 előtt Majorica (eltaszitva?)
2. körb. 1040-ben Almodis, I. de la Marche Bernát leánya, V. Lusignani Húgó eltaszitott neje, † 1066?

2. IV. VILMOS szül. 1040 körül; Narbonne, Cahors, Perigord, Rodez, Agenais, Carcassone stb. herczege; 1088-ban Toulouseról testvére javára lemondott; † 1093	2. IV. RAJMUND (sz. Egyedi) szül. körb. 1041; Roverque grófja 1066; toulousei gróf 1088; † 1105 febr. 28.	2. PONTIUS † 1063 kör.; gyermektelen maradt.	2. ALMODIS férje Péter, Melgueil grófja

[1] Goez Damian, 16. szbeli iró (Hispan. illustr. pars II. pag. 882) igy szól: »Accidit tunc inter alios Dominum Raymundum Tolosatium Comitem ad Alfonsum . . . . subsidio venisse: Cui Henricus ejus ex sorore nepos, hujus expeditionis Comes fidissimus fuit. De cujus Henrici ortu inter authores non satis convenit . . . nostri vero (t. i. a portugalok) ex Hungaria originis seriem deducunt.«

Contestaggius Jeromos (igazabban Joannes da Sylva Portalégri gróf, Meuselben (Bibl. Hist. vol. V. pars II. 74): »Alfonsus enim eam (t. i. Teréz nevü leányát) . . . in dotem dedit Henrico uni ex nepotibus comitum Burgundiae . . . venerat autem ex Gallia cum Raymundo Comite Tolosae

Meg kell jegyeznünk, hogy még Resendius idejében a Henriknek leszármazására vonatkozó hirek homályba burkoltak valának; müve is hamarabb jelent meg, mint a fleury-i benedekrendi pap krónikája.

A sirirat Sousa érseknek tudatlanságán alapszik, aki szintén abban az időben élt, amidőn Henrik leszármazása a legkétségesebb genealogiai pont volt; de még a magyar királyt, a kinek Henrik állitólag a fia volt — sem tudja megnevezni.

Irónk azonban Nunnez Leo Duart idézésénél elhallgatta, (pedig jól tudta) a végpassust, mert hiszen a portugal iró világosan irja: „Nos vero Burgundium asserimus certiori conjectura et auctoritate“.

Megmondták különben az egész dologról még jóval Luczenbacher felléptc előtt, hogy a mesék országába való. — Camoens „Lusiádája“ (Dupperon de Castera franczia forditásában Amsterdam, 1735, Tom. I. pag. 188.) mondja: „Enrique volt köztük a legbátrabb kalandor, a magyar királynak a második fia. — Bátorságának megjutalmazásaként Alfonz Portugalt és szeretetre méltó leánya, Teréz, kezét adta neki.“ A forditó a mü végéhez irt jegyzetekhez (pag. 253—256.) a következőket füzi hozzá: — „El sem képzelheti az ember, hogy milyen nagy a nézeteltérés Henriknek leszármazását illetőleg“. Camoens e helyütt a portugal királyoknak Duart Galvantól irt krónikája[1] után indul, amely szerint Henrik egy meg nem nevezett magyar királynak a fia. — Azután

avunculo suo... Quamquam autem hujus Comitis originem alii ex Hungaria... derivant... (Hisp. ill. II. 1063).

Vasconcellos Antal (lissaboni jezsuita, szül. 1555, † 1622): »quibus tamen parentibus sit (Henricus) editus, incertum. Omissis... aliis ex Pannonia Hungarum... somniantibus (in Anacephalaeoses, id est: summa Capita actorum Regum Lusitaniae, Antverp. 1612. pag. 1—2). Ebben a könyvben meg van emlitve, hogy Henrik 67 évet ért el.

[1] Galvao Ede † 1517; I. Alfonz királyról irt müve 1726-ban jelent meg.

A Henrik leszármazására vonatkozó nézetek a többi közt a következő iróknál is eltérők:

Camoëns és Galvao: valamely magyar királynak a második fia.

Rodrigo Sanchez és carthagenai Alfonz püspökök: lotharingiai.

Goez Damian: Joinville lotharingiai Vilmos és Champagnei Alice fia.

De Valera Diego és Benter Antal: konstantinápolyi; mindkettő Rodrigo érsek »Bizontin«-jét, mely »Besançon« akar lenni, tévesen Byzancz-nak veszi.

Lazius Farkas: Limburg.

Nunnez Duart Leo: Brionnei Guido (a freiburgund-házból) fia.

igy folytatja: „Ez iránt két nézet van Portugaliában — a másik nézet szerint I. István magyar királynak a fia lenne ... Mindkét nézet hamis.[1]

16. (Aba) Sámuel király.

Géza fejedelem veje. (1041—1044.)

Neve és származása.

A külföldi irók Ovo,[2] Uba,[3] Obbo,[4] Urbanus-nak[5] nevezik. Sokáig nem ismerték e királyt másik nevén, mig a Névtelen felfedezése 1745-ben más fordulatot adott a dolognak.

Már előbb ismertek ugyan egy érmet, melynek elölapján SAMVHEL REX, hátlapján PANONEIA volt olvasható. Katona pl. mondja, hogy az ő korában (1779) a budai egyetem éremgyüjteményében létezett[6] s hogy senki e pannóniai Sámuel királyt nem ismerte. Hanowius[7] pl. mondja, hogy sem Magyarország, sem a szomszédságok, sem az akkori egyéb országok története nem ismer ilynevü királyt, kivéve az egyetlen bolgár királyt, Sámuelt; ha tehát más ilynevü király nem létezett, akkor ez ezüstéremnek, mely egészen világosan egy Sámuel királyt nevez s másra nem vonatkozható, hamisnak kell lennie, ha csak nem — igy folytatja — e bolgár czár Sámuel egyuttal Magyarország királya is volt; fáradozott is azon, hogy ezt egynéhány konjunktúrával valószinüvé tegye.

[1] Az Orseolo és a Schweinfurti család nemzedékrendjét lásd a függelékben.

[2] Hermann Contr; Hepidanus (St. Gali szerzetes; élt a 11-ik században; irt egy krónikát 709-től 1044-ig. [Kiadta Goldast Menyhért, »Heimingsfeldi« melléknevü. szül. a svájczi Espenben 1576, † 1635 mint a giesseni egyetem kanczellárja]); Chron. Hildesheim; Chron. Augiense; Annalista Saxo; Chronogr. Saxo; Freisingeni Ottó; Stadei Albert;

[3] Aschaffenburgi Lambert.

[4] Chron. Leodiense; Alberik.

[5] Cornerus Herm. ap. J. G. Eccard, corp. histor. med. aevi II 581 582.

[6] Cornides már Katona előtt ismerte. Ugyanilyen példány volt 1886-ban tizenhárom variáczióval a Montenuovo-féle gyüjteményben. Egy másik példányból, melynek elölapján SAMVHEL † REX † olvasható, csak egy variáns létezett. A pozsonyi lyceum gyüjteményében a † REX SAMVHEL-féle fajtából három példány van.

[7] Ap. Schwartz. dissertatio de Samueli § 8. pag. 4.

A Névtelen 32-ik fejezete véget vetett a homálynak; azt mondja: „Ex quorum etiam progenie longo post tempore rex Samvel descendit, qui pro sua pietate Oba vocabatur“.[1]

Miután tehát úgy az érmek, mint a krónikás Sámuelnek nevezik, határozottan Magyarország történelmében e néven vezetendő be.

Ép oly eltérők voltak a származásáról és Szent Istvánhoz való rokonsági viszonyáról szóló nézetek.

Turóczi szövegezése (II. 36.) „Elegerunt in semetipsis quendam comitem, nomine Abam, sororium sancti regis Stephani“ a régibb irodalom zürzavarára elég okot adott, minthogy sokan a sororiust a nővér fiának vették s igy István (nővére után) unokaöcscsének tartották.[2]

Cornides helyesen jegyzi meg, hogy soha se csempészhették

[1] A gercsei főesperes (ap. Kerchelich, Notit. praelimin. 101) már ismerte e nevet (»Dum haec patrari cum regina videbant, Samuelem Ducem, Oba dictum, qui ex primis Hungarorum ducibus, Etheo nempe, descenderat, regem dicunt«). Ebből következteti Katona (I. 61), hogy ez a Névtelent ismerte, vagy legalább ugyanazon kutfőket használta, miután úgy nevét, mint leszármazását a Névtelennel egyetértőleg közli.

[2] Dlugoss III. 223.

Mossóczy Zakáriás (nyitrai püspök 1582 márcz. 28. † 1586 ápr. 10-én) a magyar királyok életirásában (az általa legelőször kiadott »corpus juris patrii«-ban).

Pistorius és Fasching (ez utóbbi »nova Dacia« czimü művében, V. 99).

Székely István, Chronica ez világnak jeles dolgairól, Krakó 1558 pag. 163 b) »Es heliébe az Abbát, á szent Estván onokáját meg coronazac«.

Liszny ai Pál (Magyarok Chronikája, Debreczen 1692, 284) Székelyt javitani véli, midőn Abából Imre herczeg fiát faragja: »Abba szent István királynak onokája, Imrének pedig fia, ki a Királyságban oralkodék négy esztendőket«.

Ranzano (Ind. IX.) igy fogja fel a sógorságot, mintha István neje Aba nővére lett volna: »Abdicato Petro, regem sibi constituunt Abbam, fratrem Cheilae, quam supra ostendi beati Stephani uxorem fuisse«.

Pethő Gergely következőleg vette át e passust: »Ez is Német volt és szent István királynak húga vala nála«.

Ez azon alapszik, hogy Cheila Ranzano szerint (Ind. VIII.) német nő. Schwartz hiába ad más szórendet (»Abam, abdicato Petro, fratre Cheilae«), mert ez sem felel meg a valóságnak.

A »palatium regni Hungariae« czimü könyv szerzője (Kassán 1739, 9. lap) Abát német embernek nevezi.

Katona szerint Schweiger Buda város német nevét (Ofen vagy mint Schweiger irja: Ouen) Oua-tól (= Aba) vezeti le (Bél, Notitia H. N. III. 168).

volna be e tévedéseket, ha az illető irók szemügyre veszik, hogy a „sororius“ szó a régi okmányokban s a középkori krónikásoknál sohasem „nővér fiának“, igen ritkán a feleség fivérének s majdnem mindig a nővér férjének vétetett. Azokat kivéve, a kiket a fennebbi jegyzetben megneveztünk, senkisem mondja Sámuelről, hogy német ember. A Névtelen még Sámuel leszármazásáról szóló ismereteinket helyes útra vezette. Tőle tudjuk, hogy kún volt s hogy azon hét vezér egyikétől származott, a kik legelőször a kiewi fejedelemnek segélyt nyujtottak a magyarok ellen, aztán a magyaroknak alávetették magukat s velük szövetséget kötettek.[1]

[1] Komáromy az idevágó adatokat következőleg összegzi (Turul I. 120): »Valószinünek tartjuk azt, hogy Sámuel király szintén tagja vala azon gyökeres magyar, illetőleg kún származásu, Aba nemzetségnek, melynek emlékét nagy számmal fennmaradt okleveleinkben kivül hazai krónikásaink is fönntartották. A névtelen jegyzőnél t. i. olvassuk »Tunc dux Arpad in silva Matra dedit terram magnam Edunec et Edumernec ubi postea nepos eorum castrum construxit, ex quorum etiam progenie longo post tempore rex Samuel descendit, qui pro sua pietate Oba vocabatur«. Az Aba névnek ily módon való megfejtésével azonban a névtelen jegyző kissé naiv szójátékot üzött, mert bár Kézai azt állitja krónikájában (I. cap. 3. § 6), hogy Ed és Edőmér a Csaba fiai s igy Attilának unokái valának, mind a mellett világosan mondja, miszerint az Aba nemzetség tölük vette eredetét. A nemzetségek származására nézve pedig a chronologia tekintetében annyira megbizhatlan Kézai hitelessége kétségbe nem vonható. Ed és Edömér kún vezérekre vonatkozólag irányadó az, mit a névtelennél találunk, mert hogy ők Csaba fiai lévén mégis Árpáddal együtt részt vettek a honfoglalásban, mint Kézai állitja, merő képtelenség és a mester chronologiai megbizhatlanságában leli magyarázatát.

Már pedig ha Sámuel király az Árpádhoz csatlakozó kún vezérek egyik késő unokája vala, önkényt értetődik, hogy az Aba nemzetségből kellett származnia. E mellett tanuskodnak fennmaradt érmei, melyeken »Rex Aba« felirás olvasható, világos bizonyitékául azon igazságnak, hogy az Aba nevet nem reá ragasztották, de az elvitázhatlan tulajdonát képezte; e mellett tanuskodik temetkezési helye, Hevesmegyében a Mátra aljában fekvő sáari monostor, mely századok mulván is a körülötte fekvő földekkel együtt az Aba nemzetség birtokában volt.

Az a körülmény, hogy az Aba nemzetségnek számos tagja még a későbbi századokban is viselte a Pata nevet, s hogy a Hevesmegyében fekvő Pata helységet, Gyöngyöst és Pata várát, melyet pedig névtelenünk szerint Sámuel király egyik hasonnevü őse épitett, szintén az Aba nemzetség tagjai birták, csak megerősitik feltevésünket s bátran kimondhatjuk, hogy Sámuel az Aba nemzetségből származott.«

Ezt még azzal pótolom, hogy Sámuel kereszteltetése előtt valószinüleg a pogány Aba nevet viselte.

Élete és halála.

Sámuel mint a mátravidéki nagy kiterjedésü jószágok birtokosa s az abaujvári vár ura, hatalmas országnagy volt. A Szt. Gellért életirója szerint nádorispán (comes palacii) is volt.[1]

Péter király elüzetése után 1041-ben őt választák a magyar rendek királyuknak. Uralkodását azzal nyitotta meg, hogy a Szt. István által behozott világi és egyházi rendet megsemmisitette és III. Henrik német császárhoz, ki éppen akkor ülte meg a husvétot Strassburgban, követséget menesztett.

Henrik császár Péter pártját fogván, Sámuel 1042 febr. hóban három hadtesttel elönyomult. Az egyik mindjárt a határos Pettaunál vereséget szenvedett; Adalbert osztrák őrgróf és fia Lipót pedig a másodikat megtámadván a Morváig kergették, hol sokan estek; csak a harmadik sereg, mely Sámuel közvetlen parancsnoksága alatt állt, meglepte decz. 15-én a német tábort, ott a hol a Traisen Traismauer mellett a Dunába ömlik. Sámuel tönkre tette a tábort s a prédával együtt visszahúzódott Magyarországba. 1042-ben egy Henrik császártól ellenkirálynak emelt Árpádfit (valószinüleg Damoszlót) legyőzte. 1042 karácsony idején követeket küldött Goslarba, hogy a császártól békét eszközöljenek ki, de Péter ármányai következtében nem értek czélt. Ugyanigy járt Sámuel, midőn követsége 1043 pünkösdjén Paderbornba jött. Henrik egy Regensburgban tartandó országgyülésre idézte a követeket, de ezek béke helyett háborus hirrel jöttek haza.

Heinrik nyomban követte a küldöttséget s ellenállás nélkül a Repczéig hatolt. Most harmadszor megjelent nála a magyar követség. Sámuel késznek nyilatkozott országának nyugati részeit a Fischától a Morváig és Lajtáig visszaadni, minden kárt megtériteni, István özvegyét Gizellát összes jogaiba visszahelyezni, az összes hadifoglyokat szabadon bocsátani, 400 font aranyt s ugyanannyi selyem ruhát fizetni, továbbá magát és népét a német császárnak alárendelni, — mindezeket pedig decz. 2-ig kellett volna teljesitenie; e szerződés 1043. aug. végén vagy szept. kezdetén köttetett.[2] Daczára annak, hogy Brzetiszló cseh

[1] A nádorispán az udvaron vitt összes ügyekben biráskodott; övé volt az udvari méltóságok legelőkelőbbike.

Jongellinus szerint (ap. Schwartner II. 839) Aba Sámuel nádorsága 1034-re esne; de ez évszámot egyetlen egy okirat sem bizonyitja.

[2] Dudik, Geschichte Mährens II. 207–226.

herczegnek e feltételek teljesitését megigérte, Sámuel nemcsak hogy meg nem tartotta, söt 1044 kezdetén új háborúra készült.

A ménföi csatában (Györ mellett) 1044 jul. 5-én legyözetve, menekvésnek indult; elöbb egy közel fekvö faluban rejtőzködött; de midőn ez villámcsapás által elégett, a Tiszavidékbe vonult, hol családjának még jókorán oda szökött tagjaival találkozott. Itt utólérte öt a sorsa. Kegyetlensége miatt öt gyülelö övéi Füzes-Abonyon, jószágai egyikén megfogták, hol — a Mátra alján, a Csörsz nevü árok közelében megölték.[1]

Földi maradványait hívei a falu mellett lévö templomban temették el. Néhány év mulva (Péter második elüzetése után) a Mátravidéken általa épitett sári monostor barátai a hullát kiásván, ezt királyi pompával saját templomuk sirboltjába átszállitották.[2]

Házassága.

Már fennt hangsúlyoztuk, hogy a „sororius" megjelölés Samuelre vonatkozólag sógor-nak illetöleg a növér férjének tekin-

[1] »Aba vero rex devictus fugit versus Tisciam, et in villa quadam, in scrobe veteri, ab Hungaris, quibus regnans nocuerat, crudeliter jugulatur« Kézai; Márk krónikája; Chron. Budense; Turóczi.

A külföldi kutfök szerint menekvés közben Péter fogságába kerülvén, ennek parancsára lefejeztetett. Arany lándzsáját Henrik császár sz. Péter-ajándékként Rómába küldte.

Annal. Altah. majores (ap. Pertz XX. 800): »Caeterum Obo . . . vix elapsus fugitando latitabat, neque dum comprehensus communi judicio nostrorum et suorum capitalem subit poenam«.

Hermann Aug. ap. Pertz 125: »Ovo a Petro rege comprehensus scelerum suorum poenas capite plexus persolvit« (1044).

Lambert (ap. Pertz V. 153) »Petrus Ungariorum rex Oubam aemulum suum atque insidiatorem regni sui captum decollavit« (ad 1045).

Annal. Augustani ap. Pertz III. 125: »Obo a Petro captus decollatus«.

Ugyanigy adják elö:

Radulfi Hist. lib. III. ap. Pertz VII. 71.

Annal. Sangall, ap. Pertz I. 84.

Annal. Boici ap. Pertz I. 420, II. 219.

Chronicon Gozecense lib. I. cap. 9 ap. Pertz X. 144.

A hazai tudositók — mert halálának okozóit és szinhelyét ismerik — megbizhatóbbak. Hogy Sámuelt Füzes-Abonyban ölték meg, az Szabó Károly (Péter és Aba, Budapest 1872. 35 lap) kombinácziója, melyet a krónikás helyrajzi adataival támogat.

[2] Kézai, Márk és a többi hazai krónikások mondják, hogy kiásatása alkalmával szemhéját ép, sebeit pedig elhegedt állapotban találták (v. ö. Szabó i. h. 36).

tendő. Sámuel Szent István egyik nővérének férje volt, kinek nevét nem ismerjük.

Hogy Géza fejedelem e leányát manapság általában Saroltának nevezik, ez sem okiratokkal, sem megbizható tudósitók adataival nem igazoltató. Timon idejéig (1764) senkisem nevezte igy s mivel alkalmatlannak találták, hogy nevét nem ismerik, minden teketória nélkül rásózták a Sarolta nevet. István anyja Sarolta: — természetes tehát — igy okoskodtak — hogy István nővére is legyen Sarolta! Aztán olyanok is léptek fel, kik Saroltát Karolinával (= Charlotte-val) azonositották; — hogy miért? nem tudjuk. — Timon állitását több előkelő irón kivül Cornides is elfogadta. (60. 337.)

Sarolta anyját illetőleg consequentia kedveért a leány nevéből az anyjáéra következtettek és pedig úgy, hogy Sámuel neje Géza fejedelemnek Saroltával kötött első házasságából származó leánya. (Cromer III. cap. 2. anyját Ascolta-nak nevezi.)

Ha „Saroltát", Sámuel nejének nevét és férjhezmenetelének évét (ha ez korán ment végbe) hitelesen ismernők, akkor a leszármaztatás mellett szólhatnánk; de mivel a legtöbb hiteles kutfő szerint csak az egy István (és legfeljebb még Judit) Saroltának a gyermeke, Adelhaidnak pedig több leányt tulajdonitanak, mindenesetre helyesebben járunk el, ha Sámuel nejét is Gézának Adelhaiddal kötött házasságából származó leányai sorába iktatjuk.

Hogy mikor ment férjhez s hány éves volt akkor a herczegnő, arról mitsem mondhatunk.[1]

E nő életfolyásáról mit sem tudunk; abban sem összehangzók a források, hogy mi történt vele, midőn Sámuel 1044-ben elvesztette trónját.

Hermannus Contractus (ad 1044) szerint férjével együtt ellenségei kezébe került.[2]

A würzburgi s utánok a hildesheimi évkönyvek[3] mondják: „Heinricus rex tercio Pannonias iratus ingrediens Ovo-

[1] Fessler I. 414 állitja, hogy Sámuel trónralépésekor már koros ember volt: de nem indokolja hitelesen. Ha fontolóra vesszük, hogy Géza fejedelem 1041-ben már 44 év óta feküdt a sirban, akkor magától értetődik, hogy veje már nem lehetett egészen fiatal ember.

[2] Postea vero Petrus, in regno confortatus, eumdem Ouonem cum uxore ... comprehensum, decollavit.

[3] Az előbbiek ap. Pertz II. 244; az utóbbiak ap. Pertz III. 105,

nem cum uxore et filiis cognatisque, quibus locus evadendi erat, effugabat". Ennek következtében későbbi és legújabb irók azon állitása, hogy „Sarolta" a ménfői csata után Henrik kezébe került, valószinütlen.[1]

Már pedig, vajjon Sámuel neje Péter vagy Henriknek kezébe jutott-e, vagy megmenekült-e? mellékes; ellenben az összes erről szóló kutfők megegyeznek abban, hogy férjét túlélte. Ezt mindenekelött azok vették tekintetbe, a kiknek állitása szerint Sámuel neje férje halála után másodszor ment férjhez s e második házasságban gyermeket szült.

A Hormayr-Mednyánszky-féle „Taschenbuch"-ban (1823. pag. 458) találjuk t. i. a következő passust:

„Die Urstaemme der drei Zweige der Bethlen von Bethlen, Bethlen von Iktár und Apaffy waren der aus Frankreich eingewanderte Wilhelm aus dem Geschlechte Cornes und Sarolta, Halbschwester König Stephan des Heiligen und Tochter des ungarischen Herzogs Geyesa aus seiner zweiten Gemahlin Adelhaid, einer polnischen Prinzessin. Wilhelm hatte sie als Wittwe des unglücklichen ungarischen Königs Aba geheirathet. Die Frucht dieser zweiten Ehe war Graf Marchand etc".[2]

Pedig egészen eltekintve attól, hogy második egybekelését a franczia Vilmossal egyetlen egy hitelt érdemlő forrás nem

[1] Ezt állitják Szalay (második kiadás I. 142) és Horváth (I. 160). Canisius (ap. Katona I. 662) nem hozza fel Sámuel nejének fogságbajutását: Katona nem akarja elhinni, hogy Péter anyjának nővére ellen erőszakkal lépett fel. Schier Hermannból a következőket betüzi ki: »Péter, ki versenytársának további ármányaitól félt, ezt nejével elfogatván, karddal ölette meg; nem használt tehát Saroltának, hogy Péternek nagynénje és István király nővére volt«. — Hepidanus szerint Henrik által fogatott meg: »Nec mora, fit victor ... nihilque cunctatus, urbem ascendit, ubi uxorem regis ... cum ingenti pecunia comprehendit«.

Ily értelemben nyilatkoznak még:

Chronica Regia S. Pantaleonis ap. Eccard I. 903: »Anno Domini 1045 (ez helytelen évszám, épenúgy mint a hildesheimi évkönyvekben) Heinricus rex tertio Pannoniam sibi rebellantem subjugans Ovonem cum uxore et filiis et cognatis expulit; Petrum in regnum restituit et cum magno honore revertitur«.

Marianus Scotus in chron. lib. III. aetate VI. ap. Pistor. I. 650. ad 1045: »Heinricus Rex ... Ovonem cum uxore ... effugabat«

[2] Saroltának a Hormayr-féle Taschenbuch által emlitett Cornes Vilmoshoz történt férjhezmenetelére s az e házasságból állitólag származott Marhardra Nagy Iván (»Magyarország családai«) az Apaffy és Bethlen családok genealogiai megbeszélése alkalmával hivatkozik.

tanusitja, ellene s pláne az ellen, hogy e házasságból gyermek született, még a következő kétely emelendő: Vegyük a legkedvezőbb esetet, hogy Sámuel neje csak 997-ben — atyja elhalálozásának évében — született, akkor 1044-ben, férje halálakor már 47 éves volt; tehát jogunkban áll feltételezni, hogy már körülbelül mint 50 éves asszony ment másodszor férjhez s igy — habár második férjhezmenetele ez által nem lett kétségessé — e második házasság utódai majdnem lehetetlenek.

Utódjai.

Sámuel — mint már tudjuk — nejével és gyermekeivel együtt került fogságba.[1] Addig mig nem tudjuk, hogy Sámuel fiai (illetőleg gyermekei) egy előbbi nejétől születtek, el kell ismernünk, hogy I. István nővérének fiai, illetőleg István unokaöcscsei voltak.

E körülmény gyenge támpontot nyújt arra, hogy Géza fejedelem leányainak sorrendjét megállapitjuk, feltéve, hogy Sámuel legöregebb fia már 1031-ben született.

Tudjuk, hogy István király Imre fiának 1031-ben bekövetkezett halála után trónörököst keresett s hogy végre az Árpádfiak mellőzésével Orseolo Péterre, nővérének és Orseolo Ottó velenczei doge fiára vetette figyelmét. Ha tehát Árpádfi mellőzésével egyik nővérének fiát szemelte ki, ebbeli elhatározását leginkább avval lehetne indokolni, hogy Péter uralkodó fejedelem fia s uralkodó család sarja volt és hogy István neje Gizella a már ismeretes okoknál fogva Péter pártját különösen fogta. De Péter atyja 1031-ben mint detronizált fejedelem külföldön már meg volt halva s igen hihető, hogy az állami dolgokban oly jártas és okos Istvánnak egy h a z a i, vele rokonságban álló férfiuban népének sokkal tetszhetősb trónörököst kellett volna találnia. Hogy figyelmét nem forditotta sógorának, Sámuelnek fiaira, az nem annyira abban találja okát, hogy leszármazási előkelőség tekintetében Péter túlszárnyalta őket, vagy hogy Gizella a sima, évek óta vezetése alatt állt Péter kedvezményezésére érdekeinek valósitását kieszközölni vélte (a mit egy nem-

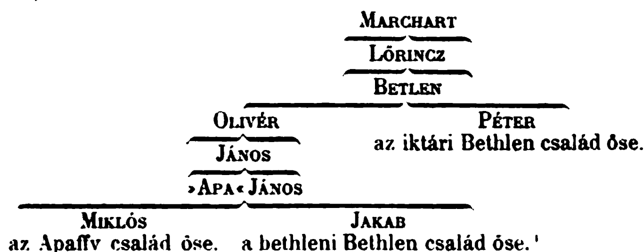
1 Herm. Contr. (cum uxore et filiis).
Hildesheimi évkönyvek (cum uxore et filiis).
Hepidanus (uxorem regis et filios).
Chron. Pantal. (cum uxore et filiis).
Marianus Scotus (cum uxore et filiis).

zeti, befolyása alatt nem álló egyén trónrajutása esetében nem várhatott), hanem abban: hogy Sámuel fiának, mint István király ifjabb nővére sarjának Péter, egy öregebb nővér fia elől, háttérbe kellett szorulnia.

Hogy mi történt Sámuel fiaival, nem tudjuk. Schier azért nem hiszi, hogy a fiai mind vele együtt mentek tönkre, mert számos személy még a következő századokban nemzetségéből származtatja le magát; nem is találja hihetőnek, hogy Aba Sámuel netáni utódjai minden magasabb aspiráczió nélkül szükölködtek vagy hogy ilyenek miatt ne gyanusitották volna őket, a miről különben semmi nyomunk nincsen.

Erre azt mondjuk, hogy azok koránsem Sámuel egyenes ivadékai, a kiket később Aba-nembelieknek neveznek, mert tudjuk, hogy Aba későbbi időben n‹mcsak személy- hanem nemzetségi név. Hogy Sámuel fiai vagy azoknak egyenes utódjai közül egy sem emelt igényt a trónra, nem csoda, mert I. András trónraléptével az Árpádok trónöröklése ismét rendes kerékvágásba jött és végre nincs kizárva annak a lehetősége sem, hogy egyik vagy másik genealogiai ismeretlen ellenkirály nem vezette-e vissza eredetét Sámuel királyra?

A kritikai korszak előtt élő genealogusoknak egyik kedvencz eszméje volt Sámuel és Saroltának (mások szerint Sarolta és Cornes Vilmosnak) Marhard nevü fiút tulajdonitani, kitől az Apaffy, iktári és bethleni Bethlen családokat a következő nemzedékrend szerint származtatták le:

[1] Historische Remarques über die neuesten Sachen in Europa. Dritter Theil, auf das MDCCI. Jahr 5. Woche, 1. Feber 1701, Hamburg, pag. 33 seqq. Az Apaffyak családfáját (»welche von hoher Hand communiciret«) adja; 36-ik oldalán pedig mondja: »Apa Bethlen, des Grafen Marhardi Trinepos, welchen Marhardum die ungarischen Urkunden zu einem Stammvater des weit ausgebreiteten Geschlechts Bethlen machen, und von welchem ein Brief des Königs Andreae in Ungarn zeuget, dass er von dem vierten ungarischen Könige Aba absprosse. Welcher Brief zwar dieser Tradition keinen vollen

Azonkivül még a Rhédey családot is Sámuel és Saroltától akarták leszármaztatni.

A mai kritikai kutatás pedig a következőket tudja: A Bethlen család okiratilag kimutatható első őse: Apa a 13-ik század első felében élt,[1] de hogy Sámuel királytól, vagy Cornes Vilmos és neje „Saroltától" származik, nincsen bebizonyitva. — A Rhédey család valóban az Aba nemzetségtől származik, de az sincsen bebizonyitva, hogy éppen Sámuel királytól veszi egyenes eredetét.[2]

17. Szár László herczeg.

I. András és I. Béla királyok atyja.

Mihály herczeg fia, Taksony fejedelem unokája.

Vajjon a „szár" melléknevet kopaszsága, vagy más valami miatt kapta-e, nem tudjuk.

Sem születése idejét, sem életfolyását nem ismerjük. Csak felteszszük, hogy 995-ben, midőn sz. Adalbert Géza udvarában tartózkodott, a fejedelmi család többi tagjaival együtt a kereszténység kötelékébe lépett; de ebből azt is következtethetjük, hogy kereszteltetése előtt más nevet viselt.

Egyetlen egy forrás sem sejteti velünk, hogy Szent István Imre fiának 1031-ben bekövetkezett halála után, midőn egy árpádházi trónörököst keresett, még csak gondolt is volna Lászlóra; mindenütt csak azt olvassuk, hogy Vazult és László három fiát vette tekintetbe. Tudjuk továbbá határozottan, hogy Vazul megvakittatása után csak László fiai kerestek biztosságot a szökésben.

Ez adatokból a következőket következtethetjük:

1. Miután István király a trónöröklés rendezése alkalmával

Glauben beyleget, jedoch so viel saget, dass sie dazumahl in Ungarn im Schwange gegangen«.

Sebes Zilahi András (»a régi nagy Bethlen-Háznak új homályba érkezet Szövetneke,« Kolozsvár 1718) mondja: »Sarola Asszonytól magános életebéli házassága után, mint az András király diplomás Leveléből s Irásiból bizonyosan kivilágosodik, származott a Manhárd groff« stb.

A fennebi nemzedékrend eltérését közlik Huszti, Cserei Mihály, Kazinczy (Ered. munk. I. Oszt. II. kötet, 399. lap), Nagy Iván, Kőváry, Ungarisches Magazin Th. IV. pag. 339 stb. (Ableitung des Geschlechtes Aba und einiger daraus entsprungener Familien).

[1] Magyar nemzetségi zsebkönyv I. 1888, pag. 45.

[2] V. ö. »A magyar nemzetségek« czimü művemmel (I. 12).

nem László legöregebb fiára, hanem Vazulra forditá figyelmét, szár László valószinüleg Vazulnál fiatalabb volt, mert különben valószinüleg legöregebb fia, nem pedig ennek nagybátyja lett volna trónörökösnek kinevezve.

2. Biztossággal vehetjük, hogy szár László 1031-ben már nem élt.

Szár László nejéről Turócziban (II. 42.) a következő adatot találjuk: „mert ezek (t. i. I. András és testvérei) Szár László fiai, kinek — úgy mondják — orosz származásu neje volt, s kitől ama három testvér született.

Turóczinak ezen csak odavetett megjegyzése azáltal nyer valószinüségben, hogy I. András és testvére Levente, az orosz udvarban menedéket kaptak s hogy Premislava, I. Vladimir orosz nagyfejedelemnek második leánya, orosz kutfők szerint magyar királynak neje volt (v. ö. Strahl I. 150).

I. Vladimir nagyfejedelem 1015 julius 15-én halt meg. Leányai közül ismerjük Predszlávát, Premyslávát és Dobronegát. Az elsőről tudjuk, hogy miután I. Boleszló lengyel fejedelem 1017 augusztus 14-én Kievbe mint győztes bevonult, a győztes kezébe kerülvén, annak ágyasa lett. — Dobronega I. Kázmér lengyel fejedelemhez férjhez menvén, keresztségben a Mária nevet vette fel; hogy mikor történt e házassági összeköttetés, nem tudjuk, de valószinü, hogy 1040-re esik (Kázmér t. i. Jaroszló, Dobronegának fivére által 1041-ben orosz segélyhadat kapott mazóviai Moyszló ellen. Vajjon az orosz nőt e hadjárat előtt vagy után vette-e feleségül, Linnitschenko szerint [„az Orosz- és Lengyelország közötti érintkezések“ oroszul, p. 229] bizonytalan. A régibb irók szerint 1043-ban történt volna, de fontolóra kell vennünk, hogy atyja már 1015-ben halt meg és Kázmér csak 1016-ban született.) Ennek következtében valószinü, hogy Mária, késő férjhezmenetele miatt, nővérei között a legfiatalabb volt.

Strahl szerint Premyslava e nővérek másodika. Schtscherbatoff e herczegnőt András magyar király nejének tartja, a mi világos tévedés, mert ha ezen orosz herczegnőnek valóban magyar fejedelem, illetőleg magyar herczeg volt a férje, akkor ez csak szár László lehetett; — de ez esetben az is bizonyos, hogy Premyslava a nővérek legöregebbike, s ha férjhezmenetele alkalmával kikereszteltetett, valószinüleg keresztény hangzásu nevet is kapott.

Kézai (II. 3) és Turóczi (II. 42) szerint Lászlónak három fia volt: András, Béla és Levente. Mind e két iró e tekintetben oly nyomatékos, hogy ebbeli adatait — az ellenkezőkkel szemben — el kell fogadnunk.

Orosz kutfők szerint[1] Szvjetoszlav I. Vladimir, fia, magyar herczegleányt vett nőül; nem lehetetlen ugyan, hogy ez szár László leánya, de valószinübb, hogy Mihály herczegé volt (l. Mihály alatt).

Cosmas Pragensis és követői (Dubravius, Hajek, Pray, Broemmel stb.) által hirdetett azon adat, hogy Lászlónak egy Adelheid nevü leánya volt, nem más, mint unokájával, I. András király hasonnevü leányával, való felcserélés.

Gyermekeinek sorrendje:

1. I. András király;
2. I. Béla király;
3. Levente herczeg.

18. Levente herczeg.

szár László ifjabb fia († 1047).

A régibb irodalom arról vitatkozott, hogy „levente“ a vitéz I. Béla királynak mellékneve s arra hivatkozott, hogy a „levente“ szó magyarul annyi, mint „bátor vitéz“.[2]

Ma azonban már nincsenek ebben a nézetben s Leventét bátran beiktatjuk szár László s orosz neje fiainak sorába, annál is inkább, mert már Árpádnak is volt egy Levente (Liuntin) nevü fia (l. 19. lapon).

I. István életében 1031 ben fitestvéreivel, Andrással és Bélával együtt Csehországba, innen pedig Lengyelországba II.

[1] Strahl I. 150.

[2] Cornides 205. seqq.

Zrinyi Miklós »Adria Tengernek Syrenája« czimü művében többször használja e szót (V. stroph. 36, 59, 62) pl. »az egész szigetvári vitéz Leventák« »véle jön haragos ötször ötven Leventa.« »Ez volt Szigeti Leventáknak virágja.«

Contares György, Hist. Athen. (lib. II. pag. 273) czimü művében görögül mint »λέβενταδες« fordul elö. A törököknél »lewend« annyit jelent mint egy önkényes katonát (Clodius Ján. Ker. Lexic. Latino-Turcico-Germanicum pag. 912 és Nicolas de Nicolay, les Navigations etc en la Turquie. Antverp. 1577, pag. 61., Pray Hist. Rer. Hung. I. 31. Fessler I. 405 (Béla I. mit dem Beinamen der Ringer Leventha).

Msciszlav udvarába menekült. Midőn ennek halála után († 1034) Lengyelországban belviszályok törtek ki, Andrással együtt Oroszországba vonult. Innen kezdve életfolyásáról az összes tudósitók mindaddig hallgatnak, mig a magyarok Andrást haza hivták, hogy a trónt foglalja el; de miután Levente orosz seregtől kisérve, András oldalán 1046-ban Abaujvárba vonult be, kétséget nem szenved, hogy az 1034—1046-iki időt Andrással Oroszországban töltötte.

Alig hogy Levente hazájába visszatért, el sem titkolta pogány hajlamait. Azt mondja róla a krónikás, hogy ha több ideig él s hatalomhoz jut, egész Magyarországban a pogányság győz.[1] Ebből következtethetjük, hogy nőtlen volt, mert ha (mindegy vajjon Cseh- vagy Lengyelországban) keresztény nővel kelt volna egybe, aligha irna róla ilyeneket a krónika.

Nem sokára hazatérte után, tehát 1047 körül, meghalt Levente,[2] a kit, mert nem élt katholikus ember módjára, Taksony helységben temették el, ugyanott hol állitólag ősét Taksony fejedelmet, pogány módra.[3]

19. I. András király.

(1046 † 1061.)

Szár László és orosz nejének legöregebb fia; mellékneve: a „fehér“ és a „katholikus“.[4]

[1] Turóczi II. 42: »et quia ipse Levente catholice non vixit«.

[2] Turóczi i. h. »Neque haeredem enim habeo, nec germanum praeterte (ezeket üzeni András 1049-ben Béla testvérének Lengyelországba), tu sis mihi haeres, tu in regnum succedas« i. h. 42: »Levente vere in iisdem diebus (t. i. 1047-ben, András megkoronáztatása után) mortuus est.« »Rex autem hic Andreas, fratre orbatus, mittit in Poloniam ad alterum fratrem suum Belam.«

[3] Turóczi II. 42 »Ideo (t. i. pogánysága miatt) circa villam Tosum, ultra danubium est sepultus, ubi ja cere dicitur Toxun, avum ejus, more pagano.

[4] Turóczi II. 42 »Iste quidem Rex, albus Andreas et Catholicus est vocatus«.

Már emlitettük, hogy a források András, Béla és Levente testvérek leszármaztatását illetőleg eltérnek. Turóczi maga is következetlen e tekintetben. II. 27. Vazult és Lászlót Mihály fiainak nevezi, II. 33-ban Vazul szent István unokatestvérének a fia, László pedig István nagybátyja, II. 42-ben Andrást és testvéreit László fiainak nevezi és ennek daczára is szerinte Taksony Levente nagyatyja, holott dédatyjának kellene lennie.

Gizella királyné és pártja ármányai elől 1031 végén vagy 1032 kezdetén Cseh- és Lengyelországba szökvén, innen 1034 előtt vagy már 1034-ben Oroszországba jött.[1]

A Péter második trónrajutásával meg nem elégedett hazai párt 1046-ban követséget menesztett Oroszországba, hogy az ott tartózkodó Andrást ősi trónjával megkinálja; midőn András külön követ útján meggyőződést szerzett magának a dolog keresztülvihetőségéről, 1046 őszén orosz segédcsapat élén bevonult Abaujvárba. Péter pártjának legyőzetése után trónra jutott, mire 1047 kezdetén Székesfehérvárott meg is koronázták.

Uralkodása első éveit III. Henrik császár elleni viszálkodásokkal töltötte ki, melyeknek a császár leányának András fia Salomoval való eljegyzése véget vetett. Életének most következő idejét családi viszálkodásokkal töltötte ki. Midőn t. i. meglehetős késő korában váratlanul e fia született, minden módon arra törekedett, hogy fiának trónöröklését Béla és fiainak támadásai ellen biztositsa. Ennek az lett a következménye, hogy Béla életét féltvén, az országot elhagyta s 1060-ban lengyel hadsereg élén visszajött.

Halála.

András már 1057 óta betegeskedett. Fiának eljegyzését 1059 karácsonyán a Morva vidékén ülték meg, mire a király — mint a krónikás mondja[2] — „paralysis"-ba esett. Jóllehet szerzőnk határozottan paralysisről szól, még sem gondolhatunk tökéletes hüdésre, mert más forrásból tudjuk, hogy fivére Béla elleni küzdelmében (1061) lovon ült. De minthogy nem volt képes nyeregben ülni, köszvényes állapotra gondolhatunk. — Futásában

Sz. Gellért életirója 19 mondja: »A magyarok ünnepiesen követeket küldtek Vazul fiaihoz »András, Levente és Bélához«.

Kézai (II. cap. 3) Andrást és testvéreit szár László fiainak mondja.

Ranzano (Ind. IX.) Andrást és testvéreit csak István király rokonainak nevezi (cum orti essent ex Beati Stephani genere).

[1] Turóczi II. 39 szerint András és Levente, csak a herczeg engedélyével hagyták el Lengyelországot, mert András nem akarta, hogy csak kizárólag Béla testvérének kiváló katonai érdemeire támaszkodva a lengyel kegyelem kenyerét egyék, s igy történt, hogy még II. Msciszlav életében (1034 előtt vagy 1034-ben) Lengyelországot elhagyta. További sorsát trónrajutásáig Leventével osztotta meg.

[2] Turóczi II. 44 »Post haec cito incidit in paralysin et tam hyemali, quam aestimali tempore, supertraha ferebatur«.

— baja következtében — leesett lováról s a testén átszáguldozó lovak[1] olyannyira megsebesitették, hogy néhány nap mulva a zirczi kolostorban kiadta lelkét. A tőle alapitott tihanyi zárdában temették el.

Hány évig élt s mikor született? meg nem állapithatjuk. Tudjuk, hogy első fia nemcsak hosszúévi házasság után, hanem már igen előrehaladt korában született; de mindamellett még sem mondhatjuk, hogy halálakor több mint hatvan éves volt; igy tehát 1001 körül születhetett, mint harmincz éves ember Magyarországot elhagyta s 36—38 éves korában nősült.

Neje s utódai.

Neje: 1037/38. Anasztázia, I. Jaroszló orosz nagyfejedelem leánya.

Gyermekei: 1. Adelheid, szül. 1038/40; férje 1055 kör. morva Vratiszló † 1062 jan. 27.

2. Salomo, sz. 1052, később király, † (??) 1087.

3. Dávid, sz. 1053/60, † 1093 után.

4. György, természetes fiu, (l. ezt)

Kieffer[2] még egy névtelen leányáról szól, kit állitólag III. Henrik császár egyik fia eljegyezett volna. De miután a császár ifjabb fia, Konrád, már 1056-ban mint négyéves fiu meghalt,[3] ez adatot nem vehetjük komolyan.

[1] Lambert Aschaffenburg... »Andreas equo forte excussus, pugnantium pedibus est conculcatus.«

Pethő Gergely későbbi krónikás ezt mondja: »Magyarországba bejővén megveré András királyt, ki futtában fogva esék és a fogságban meghala szegény, köszvényes, jámbor vén király.«

Révai Péter (Cent. I. Nr. 614) azt mondja, hogy András, a bakonyi erdőbe menekülvén »in lapidem, quem ipse aliquando posuit, dum venaretur« belebotlott s ennek következtében meghalt.

[2] Kieffer János György, 1672 jogtudor a breisgaui Freiburgban; müve: Tractatus de S. J. G. Habs. austr. Domo (qu. 32).

[3] Konrád születését Herm. Contr. ad 1052 közli: »Imperatrix iterum filium, quem Conradum postea vocaverunt, Imperatori peperit.«

Lambert ad 1056: »Conradus filius Imperatoris, Dux Boioariae, obiit« és »Imperator de Italia per Boioariam rediens Natalem Domini apud castrum Turegum celebravit, ibique Ottonis Marchionis filiam aequivoco suo filio desponsavit.«

20. Anasztázia királyné

I. András király neje.

Származása és születése.

Szülei: I. Jaroszló, orosz nagyfejedelem († 1054 febr. 19-én) és Ingegerd (Anna), Skötkonung Olaf svéd király leánya († 1050).

Születésének megállapitására a következö támpontjaink szolgálnak:

1. Leánya Adelheid (l. ezt) már 1038/40 körül született, Anasztázia tehát akkor legalább is tizenhét éves lehetett.

2. Két nővére férjhezmenetelének serrendje a következö:

a) Erzsébet férjhez ment 1043-ban az akkor 28 éves norvég Haroldhoz (mint király e néven III. † 1066 szept. 25-én 19 évig tartó uralkodás után);

b) Anna 1044 jan. 20-án[1] I. Henrik franczia királyhoz ment férjhez.

Minthogy tehát Anasztázia korábban ment férjhez, mint nővérei, minden valószinüség arra mutat, hogy szülei legöregebb leánya volt.[2]

c) Szülei 1019-ben keltek egybe; e házasság első gyermeke Wladimir, 1020-ban született;[3] Anna a franczia királyné — a kit, mert legkésőbben ment férjhez, a legifjabb gyermeknek kell tekintenünk, 1024-ben született,[4] ennek következtében Anasztázia és nővéreinek születése, minthogy Jaroszló második fia, Izjaszló, csak 1025-ben született,[5] határozottan az 1021 és 1025 közötti

[1] Behr, Genealogie der in Europa regierenden Fürstenhäuser, 2. Auflage 1870, Tafel und Seite 179.

Számos más iró Annának férjhezmenetelét csak 1051-re teszi; ez a körülmény feltévesemet még erösebben támogatná. Anna 1075-ben még mint Crespy-Valoisi III. Rudolf özvegye fordul elö.

[2] Wedekind (Noten zu einigen Geschichtsschreibern des deutschen Mittelalters, 1835 II. 11) Erzsébetet Jaroszló legöregebb leányának tartja; kutforrása vet. Schol. ad. Adam. Brem. pag. 36 és 50.: Haraldus a Graecia regressus filiam regis Ruzziae Gerzlef uxorem accepit.« Én a Scholiasta e szavaiból azt ki nem olvasom, hogy Harold Jaroszló legöregebb leányát vette nőül. A Wedekind által idézett nagyherczegi könyvtárból (IV. 49) sem lehet ezt kibetüzni.

[3] Broemmel, tab. 42.

Nestor (orosz kutfő, Scherer által németül kiadva; a német kiadás 122-ik lap).

[4] Behr i. h.

[5] Broemmel, jegyzetek a 42-ik táblához.

időre esik; ha most már Anasztáziát a legöregebb leánynak tekintjük, akkor 1021/22-ben született.

Házassága és életfolyása.

Midőn András Lengyelországot elhagyván Oroszországba jött, I. Jaroszlónál nemcsak barátságos vendégszeretet, hanem még házastársra is akadt, a mennyiben a nagyfejedelem Anasztázia leányának kezét adta neki.

E házasság keletkezése határozottan genealogiai természetü.[1] Mindenek előtt megfontolandó, hogy András anyja orosz leány és minden valószinüséggel Premyslava, I. Jaroszló nővére, volt; ez esetben pedig Anasztázia unokanővére volt.

I. Vladimir
orosz nagyfejedelem

I. Jaroszló † 1054 orosz nagyfejedelem		Premyslava — szár László † 1031 előtt
Anasztázia	—	I. András

Azonkivül határozottan kimutatható, hogy Anasztázia még férjhezmenetele előtt András fivérének, Bélának, nejével, a lengyel Rixával (kinek férjhezmenetele Anasztáziá-é előtt ment végbe) többszörös módon rokoni és sógorsági viszonyban állt.

1. Mindenekelőtt kiemelendő, hogy már sokkal előbb (1016/8) Rixának egy nagynénje Szvjetopolk, Jaroszló (Anasztázia atyja) fogadott fiának neje lett.

2. Predszláva, Anasztázia nagynénje, Jaroszló nővére, már 1018-ban Boleszló lengyel fejedelem fogságába kerülvén, ennek ágyasa lett; később pedig Kázmér, Rixa fivére, Dobrogenát (Máriát), Jaroszló és Predszláva nővérét vette feleségül.

3. Rixa nővére neje lett I. Izjaszlónak, Anasztázia fivérének.

Ime mindezeknek tábla szerinti ábrázolása:

[1] Fessler I. 410 azt hiszi, hogy Jaroszló alkalmat adott Andrásnak arra, hogy a bessenyők, jatvégek és csudok ellen viselt harczokban érdemeket és jutalmazást szerezzen; Andrásnak valóban valami nagyobb szolgálatot kellett véghezvinnie, mert a nagyfejedelem leányát kapta nőül, e házasságával pedig rokonságba jött a franczia és norvég királyokkal.

A mi ez utóbbi passust illeti, már láttuk, hogy a két idegen uralkodóval való sógorosodás csak András nősülése után történhetett; a mi pedig András hadi érdemeit Oroszországban illeti, igaz, hogy ennek lehetősége nincs kizárva, hogy ilyeneket szerezhetett volna; de fellépése Lengyelországban és Magyarországban, hol a hadügy vezetését fivérére, Bélára, bizta, nem igen szól amellett, hogy valami katonai képessége vagy jártassága lett volna.

a) Orosz I. Szvjetoszló † 972

I. Vladimir † 1015 | I. Jaropolk † 980 | Lengyel I. Boleszló † 1025

I. Szvjetopolk — Leány, II. Msciszló † 1034

I. Jaroszló † 1054 Dobrogena (Mária) — I. Kázmér † 1058 Leány † 1107 Rixa — 1032 magyar Béla herczeg

Anasztázia — magyar András herczeg | I. Izjaszló † 1078

b) Orosz I. Jaroszló † 1054 | Szár László magyar herczeg | Lengyel II. Msciszló † 1034

I. Izjaszló Anasztázia — András Béla — Rixa Leány

A mi pedig Rixának és Anasztáziának közös ősatyától való leszármazását illeti, ezt is ki lehet mutatni. A két sógorné között következő rokonsági viszony volt:

I. Msciszló † 992 máj. 25. lengyel fejedelem

Gögös Sigrid — svéd Erik † 994 kör. | I. (Chrobry) Boleszló † 1025 jun. 17. lengyel fejedelem

Skötkonung Olaf † 1021-2 | * * * | 3. neje: Kunild

Ingegerd † 1050 — 1019 orosz I. Jaroszló | Szár László magyar herczeg | II. Msciszló † 1034 — pfalczi Rixa

Anasztázia — András Béla — Rixa [1]

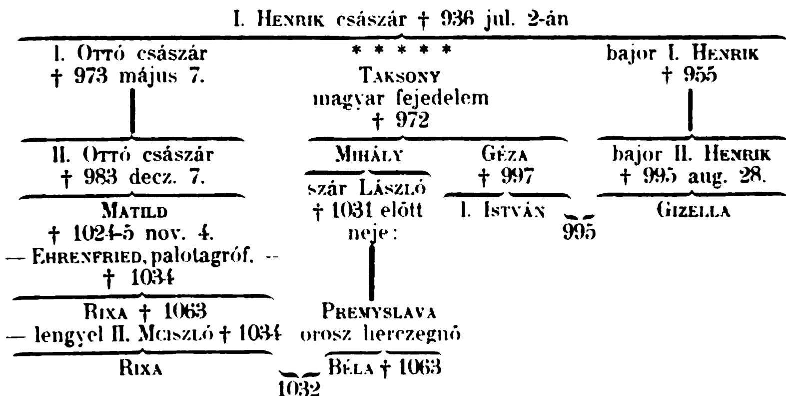
[1] Nagy genealogiai érdekkel bir még azon körülmény is, hogy nemcsak Gizella, Magyarország első királynéja, hanem még Rixa, I. Béla neje is a szász származásu császári házzal rokonságban volt:

Minthogy Adelhaid, e házasság sarja, 1055-ben érett korban ment férjhez, Anasztáziának 16—17-ik évében 1037/8-ban kellett férjhez mennie.

1047-ben férjével együtt Magyarországba került, s itt közösen uralkodtak.

Midőn a háború András és Béla között 1060/1-ben kitört, az előbbi — midőn hirét vette, hogy Béla lengyel csapatok élén Magyarországba betört — nejét Mölkbe küldte Ernő osztrák őrgrófhoz. Itt maradt mindaddig, mignem bajor Ottó herczeg közvetitésére, — kit a hires Attilának kardja átadása által lekötelezett vala, — fiával Salomoval együtt Henrik császár Magyarországba vissza vezette.[1]

Salomo uralkodása alatt megint Magyarországban tartózkodott. Midőn I. Géza Salomot legyőzte, menyével Judittal együtt, Mosonyban[2] tartózkodott, hol közte és fia Salomo között ama csufságos jelenet lejátszódott, melyet Turóczi következőleg ecsetelt:

E táblából kitünik, hogy Gizella, szent István neje és Matild, Rixának nagyanyja, két unokatestvér gyermekei voltak; ez oly körülmény, mely Rixának Bélával kötött házassága alkalmával némi jelentőséggel birhatott.

[1] Lambert ad. 1061: »hunc quidem (gladium) Regina Ungariorum, Mater Salamonis Regis, Duci Boiariorum dono dederat, cum eo suggerente atque annitente Rex filium ejus in regnum paternum restituisset«.

Chron. August. ad. 1063: »Mortuo Beel Rege Ungarorum Hainricus Rex puer Pannoniam cum exercitu ingrediens Reginam cum filio pridem expulsam regno restituit, paucisque repugnantibus devictis provincium eandem sibi subjugavit«.

[2] Turóczi II. 42 l. i. mondja, hogy Salomo csapása után Mosonyba »ad matrem et uxorem« ment, hol őt és öveit a győztes testvérek seregei reggeltől estig üldözték.

„videns mater ejus (midőn t. i. Salomo legyőzetése után Mosonyba jött) flevit super eum sicum debet super unicum filium suum (a krónikás elfeledi itt, hogy Andrásnak még egy fia volt) qui tantis bonis a Deo privatus fuerat et increpabat dicens . . . quod audit Rex iratus voluit matrem suam in faciem percutere, cujus manum uxor ejus retinuit“. Midőn Salomo még ez éjjel szökött, anyját és nejét visszahagyta ottan (Turóczi II. 42: „matrem quoque et uxoram suam, quando in praelium ivit, illic reliquerat“.)

Fiának arczulcsapása az utolsó hiteles hir, melylyel Anasztáziát illetőleg rendelkezünk, mert a mit Turóczi II. 54. és 66. még elbeszél, az nem igaz; azt mondja t. i. „aztán Salomo király, Géza király és testvérei elöli félelmében, kincseivel és családjával Stajerországba ment, honnan anyját és nejét az Agmundi zárdában visszahagyván, Mosonyba tért vissza“; továbbá mondja: „Neje és anyja Agmundban nyugszanak“. Turóczi mind e két adatával egyszerre igen megbizhatatlan lett, mert az agmundi tartózkodás és az itteni nyugvóhelyről szóló elbeszélés nem vonatkozik Salomo nejére.

Bonfin, Turóczi adatát elfogadván, azt mondja, hogy Salomo anyja Agmundban halt meg;[1] a mint még látjuk, az egész nem más, mint egy Árpádleánynyal való felcserélés, a ki körülbelül száz évvel kézőbb „Agmund“-ban mint apácza halt meg.

Ilyformán nincsenek adataink Anasztázia életének végéről. Feltehetjük, hogy — minthogy második fia, Dávid (l. ezt) még husz évvel Salomo bukása után Magyarországban élt, élete végét szintén töltötte Magyarországban s hogy 1094-ben már nem élt, mert e második fia akkoron azt mondja egyik okiratában: „David . . . in remissionem suorum delictorum et parentum suorum“.

Házassága következései.

E házasságnak nem ismerjük más következményét, mint azt, hogy András, midőn a magyar nagyok 1046-ban a trón elfoglalására hivták, 1046 őszén orosz segélycsapat élén bevonult Magyarországba. Feltünő, hogy Andrást trónért való küzdelmeiben

[1] Dec. II. lib. IV. p. m. 159. »Matrem vero (Salomonis) ac uxorem, in Agmondensi coenobio, quod in Styria situm est, vita decessisse, ac reconditas esse ferunt«.

az orosz udvar nem támogatta; — ez valószinüleg arra vezetendö vissza, hogy ipja, Jaroszló, már 1054-ben halt meg.

Irodalom.

A legrégibb magyar krónikások nem ismerik a nevét. Névtelen (cap. 15) csak mondja: „quia erat filia ducis Ruthenorum“.

Turóczi (II. 42) mondja: „duxit autem (t. i. András) sibi uxorem filiam ducis Ruthenorum“.

Bonfin[1] az első, a ki nevet ad neki s itt mindjárt kezdetben helytelen nyomon mozog.

Tudjuk, hogy Turóczi mondja: „in claustro Agmund, matre et uxore derelictis“. Bonfin már most következöleg olvasta e passust: „In claustro, *Agmund matre* et uxore derelictis“ s innen magyarázható, hogy András nejét „Agmundának“ nevezi.

Cornides iges helyesen jegyzi meg, hogy a „mund“ szóvégtag vagy „munda(e)“ a gótok, vandalok, longobardoknál (pl. mint Waremund, Kunimund, Gundamund, Richimund, Sigismund, Rosamunda stb.), nem pedig az oroszoknál divó. „Agmund“ Turóczinál az admonti klastrom (alapit. 1071) neve, melyet a 13-ik és 14-ik században többnyire Agmund-nak neveztek.[2]

Bonfin vetése gyümölcsöt is hozott. András nejét a következő irók nevezik Agmundnak: Albizzi (Antal, flórenczi származásu, a 17-ik században „Stemmata principum christianorum“, tab. 16: Egmunda, Augmunda), Blondel („Agmunda Ruthenica“), Pistorius („Agmunda filia ducis Ruthenorum“).

Anasztázia néven találjuk legelöször Dlugoss-nál (Hist. Pol. lib. III.), a ki határozottan Anasztázia, Vladimirovics Jaroszló leányának, I. András magyar király nejének és Salomo anyjának nevezi.

Brémai Ádám Hist. Eccles. czimü müvének scholiastája (ap. Erpold Lindenbrog, S. S. rer. Germ. Septentrionalium pag. 36) nevezi öt: „Anastasia, eine Russin“.

Ugyanezt mondja Messenius (Scandia Illustrata I. 85.) Hübner (Genealogische Tabellen I. 1708 tab. 108) úgy segit

[1] Dec. II. Lib. II. p. m. 137 Lib. V. p. m. 153.

[2] Melki krónika; Horneck Ottokár krónikája.

Frölich Erazmus (»Diplomatarium Sacr. Ducatus Styriae. Pars II. pag. 232, Nr. XIX.«) egy okiratot közöl, melyben olvassuk: »Datum Agmundae XVI. Kal. Jan. Anno Domini MCCXXIV.«.

magán, hogy egyszerüen „eine Prinzessin aus Reussen"-nek nevezi.

Schier sem ismeri s azt hiszi, hogy nemsokára a fent emlitett csufságos jelenet után magas korban halt meg, mert sem a német kutfők, sem VII. Gergely pápa, menyéhez intézett levelében, nem emlékeznek róla.

21. Adelhaid

I. András király leánya († 1062).

Származása és születése.

Atyja I. András király; anyja Anasztázia, I. Jaroszló orosz nagyfejedelem leánya.

Miután férjhezmenetele 1055/6-ra tehető s első gyermeke már 1057 körül született, ennélfogva férjhezmenetele idejében már teljes érettnek kellett lenni;[1] feltéve, hogy férjhezmenetelekor legalább tizenhat éves volt, akkor születése 1038/40-re esik.

Házassága.

Férje Vratiszló, Morvaország herczege, későbbi cseh herczeg és király (mint ilyen e néven II.) Cosmas szerint 1055-ben, Pulkawa szerint 1056-ban ment férjhez.

Utódjai.

Vratiszlóval kötött házasságából származnak:

1. II. Brzetiszló, cseh herczeg 1092 szept. 14. † 1100 okt. 22.; ága hasonló nevü fiával halt ki.

2. Öregebb Judit (mert II. Vratiszlónak egy későbbi házasságából még egy Judit nevü leánya lett) † 1085 deczember 25-én; férje: 1083 lengyel I. Ulászló.

3. Vratiszló † zsenge korában.

4. Ludmilla.

Adelhaid utódai tehát fértiágban kihaltak.

[1] Cosmas Pragensis ad. 1055 (lib. II. cap. 16): »Forte fuit huic regi (I. Andrásnak) unica gnata, nomine Adleyta, jam thoro maritali tempestiva«.

Halála.

Cosmas szerint[1] 1062 jan. 27-én halt meg. Ugyanazon iró Adelhaidot igen szép, sok kérőtől körülvett herczegnőnek nevezi.

Irodalom.

Cosmas se ismeri ki magát egészen Adelhaid leszármaztatásában; ő csak sejti benne András király leányát („forte fuit huic regi unica gnata") és daczára annak, hogy Annal. Saxo (ad 1055) egész határozottan András leányának mondja, Cosmasnak a sejtelme az irodalomban mégis elég zavart okozott.

Pistorius pl. inkább hajlandó azt hinni, hogy Adelhaid András nővére. Mondja is egyszer: „Adelhaidot, a kit néhányan András leányának tekintenek, én nővérének, Vratiszló cseh herczeg nejének tartom", más helyen pedig mondja: „Adelhaidot (a kit sokan I. András leányának tartanak) András nővérének tekintem, kivéve, hogy (András) Agmunda előtt, kit igen késön vett nöül, még más hitvestársa is volt.

Dubravius és Hagecius[2] András nővérének mondják.

Pray szintén a mellett nyilatkozik, hogy András nővérének tekintendő, mert, véleménye szerint, Adelheid Salomo után született s ennek következtében a nevezett időn házasságra még nem lehetett érett.[3]

Katona szerint az sem biztos, hogy András Anasztáziával csak Magyarországon kelt egybe, az sem, hogy Adelhaid csak Salomo után született; legtanácsosabb tehát — mondja — a XII. század kezdetén élt irók véleményét elfogadni. Adelhaid különben mint András nővére sokkal öregebb volt, mintsem hogy a fiatal Vratiszló nöül fogadta volna el; nem is tudjuk, hogy fivére számüzetésekor hol rejtőzött volna. — Katonának ez utóbbi kifogása mit sem mond; annál erősebb a korkülönbségre való hivatkozása

[1] Lib. II. cap. 20 »Anno C. 1062 VI. Kal. febr. obiit Adleyta ductrix, mater Judithae et Ludmillae etc«.

[2] Skala János, nemesitése után »Dubrawski«, olmüczi püspök 1541 óta (mint XVI. János) † 1553 szeptemberben. Irta 1551-ben Csehország történetét.

Hagecius liboczaui Hajek Venczel, prépost a cseh Bunzlauban, † 1552 márcz. 14-én.

[3] Annal. R. H. I. 60.

Blondel Adelhaidot csak a cseh Przemyslidák családfáján András leányának ismeri.

Hübner szerint András leánya.

Broemmel ellenben Pistorius helytelen nézetét osztja.

Házassága következményei.

1. Spitinjev herczeg e házasság után az elüzött Vratiszlónak a tőle elvett morvai herczegséget azonnal visszaadta.

2. Midőn Vratiszló és fia II. Brzetiszló között 1092-ben ellenségeskedések kitörtek, Brzetiszló Magyarországba menekült, hol őt is, 2000 hívét is I. László király barátságosan fogadta; 1092 szept. 14-én a magyar király oldalán fényes bevonulását tartotta Prágában.

22. II. Vratiszló

cseh herczeg és király († 1092), I. András király veje.

Leszármazása és születése.

Atyja I. Brzetiszló cseh fejedelem († 1055 jan. 10.), anyja Judit, Schweinfurti Henrik gróf leánya († 1058 aug. 2.).

Vratiszló születési évét nem ismerjük; csak azt tudjuk, hogy szülőinek második fia.[1] Minthogy Spitinjev 1031-ben született,[2] Vratiszló születési éve (ha előtte valamelyik nővére nem született) 1033 körül, illetőleg 1032 és 1035 közötti időre helyezendő.

Monachus Saradiensis[3] t. i. mondja: „Facta ergo celebri promotione Bracislaus primo quidem donationem, quam pater suus eidem patri (Procopio) adhuc ante susceptionem abbatiae fecerat . . . agros vero et prata ex utraque parte adjacentia, sub testimonio et confirmatione filii sui Vratizlai et principum suorum . . . redemit . . . et reconsignavit“.

Ez 1055 táján történt; Vratiszló akkor tehát (ha 1033-ban született) 22 éves lehetett és habár a kútfők nem mondják,

[1] Cosmas Prag. Lib. II. cap. 1. »fuit autem primogenitus (Bretislai) nomine Spitignev, secundus natu Wratislaus«.

[2] Cosmas, lib. I. cap. 41: »1031 natus est Spitignew, filius Bratislai Ducis«.

[3] Pertz IX. 150.

Fontes rer. Bohemic. II. 244.

Boczek, codex diplomaticus Moraviae I. 128.

hogy az akkori cseh fejedelemnek fiai mikor lettek nagykoruak, mégis jogositva vagyunk feltenni, hogy ó-szláv szokás szerint ez esetben nem a kezdő, hanem a már teljes érettség döntött, a mi az akkori időben Csehországban 18—20 éves korban következett be.

Élete és házassági viszonyai.

1059—1061. Olmützen volt morva őrgróf, mely méltóságtól Spitinjev bátyja megfosztotta ugyan, de András magyar király iránt való tekintetből ismét visszahelyezte. — 1061-ben Spitinjevt követte a cseh fejedelmi trónon. IV. Henrik császárt ennek összes harczaiban (1074, 1075, 1080, 1082, 1083 stb.) segélyezvén, ettől 1086 ápr. végén egy mainczi zsinaton a királyi koronát elnyerte. 1086 jun. 15-én a hradsini Videgyházban koronázták. 1092 körül viszálykodásai voltak a brünni és olmützi részfejedelmekkel, valamint saját fiával Bretiszlóval, de leverte a lázadást. Országa határait kiterjeszté, a mennyiben a felső Lausitzot, Bautzen-t, néhány kisebb meisseni kerületet s a mostani cseh határvidéket Reichenberg és Rumburg mellett hozzácsatolta; azonban a szerzett birtok egy részét átengedte vejének, Groitschi Viprechtnek.

Halála.

Nem sokára hogy fiával másodszor kibékült, vadászat alkalmából lováról lebukván, ennek következtében 1092 jan. 14-én meghalt. Népe meggyászolván, Wysehradon a töle épitett collegial templomban temettetett el. Személyével megszünt egy időre a cseh királyi czim; utána megint csak herczegek uralkodtak.

Házasságai.

1. A morva és cseh források nem ismerik első nejének nevét. Néhány régi iró azon adata, hogy Arabona-nak nevezték, nincsen bebizonyitva.

Midőn II. Spitinjev 1055-ben azon hirre, hogy németellenes fellépését Morvaországban zokon veszik,[1] 300 előkelő morvát fogságba ejtett, hadsereg élén Morvaország ellen vonult s Olmütz

[1] Annal. Saxo ad 1055: »Spitigneus ... qui omnes Teutoncios de Boemia eliminari jussit«.
Cosmas Pragensis.
Dubravius, Hist. Boiem. Lib. VIII. p. 66.

felé közeledett. Vratiszló, nejét hátrahagyván, Magyarországba menekült. Vratiszló menekvése felett való haragjában bosszút állott Spitinjev a hátrahagyott sógornén. Az Olmützben várandós állapotban hátrahagyott herczegné önkényt megnyitotta sógora előtt a város kapuit és Olmütz városában üdvözölte, de a herczeg azonnal őrizet alá helyezte. Sever püspök közbenjöttére egy hónap mulva visszanyerte szabadságát és engedélyt kapott, hogy férje után utazhasson; azonban — közvetlenül szülése előtt — a fáradságok következtében 1055-ben meghalt.[1]

2. Vratiszló András király udvarában vette hirét neje halálának. András király vigasztalta vendégét,[2] a mennyiben saját leányát, a szép Adelhaidot nőül adta.[3] Spitinjev ennek hallatára követeket menesztett Vratiszlóhoz, visszahivatta öt és átadta neki morva birtokait.

Adelhaidnak 1062-ben bekövetkezett halála után Vratiszló lengyel I. Kázmér leányával, Svatava-val 1063-ban harmadik házasságot kötött. Svatava 1125-ben halt meg.

Utódai.

(A második házasságából származókat l. fennt.)

Harmadik házasságából:

1. Boleszló, olmützi fejedelem 1086 † 1090 aug. 10.

2. II. Borzivoj, 1099 brünni herczeg, 1100—1107 cseh herczeg, † 1124 febr. 2., neje: Gerberg, osztrák III. Lipót leánya, † 1141 jul. 13.

3. (II.) Judit, † 1109 decz. 16., férje: 1090 groitschi Viprecht, † 1124.

4. I. Ulászló, cseh herczeg 1109, † 1125 april 12. Neje: 1. Rixa, Henrik, bergi gróf leánya, † 11.. szept. 27. 2. (?) Rixa, vohburgi örgrófnő.

5. Ulrik † fiatal korban.

[1] Cosmas II. cap. 15: »Ergo Dux Spitignev ... nurum autem suam comprehensam misit in quoddam castrum munitissimum nomine Lescen, (= Leschtno a berauni kerületben) committens eam ad custodiendum comiti nomine Mstis.« cap. 16: »post unum vero mensem evolutum interventu Severi episcopi fecit eam redire ad suum maritum, quae quoniam vicina partui erat, dum ire properat, matricem viciat et infra spatium trium dierum spiritum exalat pulcherrima mulierum, quia non potuit uteris exponere pondus immaturum«.

[2] Cosmas ap. Mencken I. 2032.

[3] Ann. Saxo ad 1055: »Wratislaus ... Adleidam, filiam Andreae regis adamavit; quod ille non recusans, post dies matrimonio sibi eam copulavit«.

6. I. Szobjeszló, brünni herczeg 1115—1123, cseh herczeg 1125 május 16., † 1140 febr. 14. Neje: 1122 Adelhaid, Álmos magyar királyfi leánya, † 1140 szept. 15.

23. Salomo király.

(1063—1074. † 1087. kör.)

Származása és születése.

Szülei I. András király és Anasztázia, I. Jaroszló orosz nagyfejedelem leánya. Szüleinek hosszu éveken át tartott házassága után oly időben született, midőn András trónörökösre való reményével már felhagyott. Születése 1052-re esik. Hogy miért kapta e bibliai nevet, nem tudjuk; abból, hogy öcscsét Dávidnak hitták, következtethetjük, hogy szülei a várva várt első fiú születése előtt talán ajtatosságból megfogadták, hogy a biblia által dicsőitett király nevét neki adják.

Élete.

Atyja, a ki minden áron arra törekedett, hogy a trónörök lést saját egyenes ágában fenntartsa, a fiút már 1058-ban Székesfejérvártt koronáztatta meg. Midőn András és Béla között 1059-ben az első viszályok kitörtek, Salomo anyjával együtt elhagyta Magyarországot. I. Béla halála után a császári udvar segitségével és Béla fiai beleegyezésével megkapta atyja trónját.

Uralkodását unokatestvéreivel való viszályokkal kezdé, melyek elvégre nyilt háborúval végződtek; de a herczegek lovagias magaviselete mindig jóvá tette, a mit a fiatal uralkodó rontott. 1070-ben unokatestvérei segitségével a kúnokat, 1073-ban Belgrád előtt a görögöket győzte le. De midőn ez utóbbi hadjárat után Vid nevü gonosz tanácsadója arra inditotta, hogy Géza herczeg ellen áskálódjon, újra kitörtek a király s a herczegek közötti viszályok. 1074 egymással szemben állt Mogyoród vidékén a két ellenséges tábor; a morva Ottó által támogatott herczegek a királyi sereget teljesen tönkreverték, Salomo elvesztette trónját és csak lova gyorsaságának köszönhette szabadságát. Koronája elvesztése után minden módon arra törekedett, hogy az uralmat visszanyerje s ebbeli szándékait nyiltan kimutatta is, a mennyiben a László király által neki felajánlott békeállást el nem fogadta. László 1082-ben Visegrádban fogságba ejtette; 1083-ban vissza-

nyerte szabadságát; egy évvel később a magyar udvart elhagyván, Németországba ment, hogy ott ügyének támogatását kérje. — Midőn ez siker nélkül maradt, Kutesk kún főnök karjaiba dőlt és midőn ezt 1086-ban Munkácsnál megverték, a nyugtalan ember Czelgu nevü bessenyő főnökhez csatlakozott; e percztől kezdve azonban a történelemben nyoma veszett.

Halála.

Annal. Saxo és konstanczi Bertold[1] szerint feltehető, hogy Salomo és Czelgu 1087-ben a görögök elleni csatában halálukat találták. Engelhus[2] e nézetet osztja. Mások azt hiszik, hogy Czelgu egyedül esett el, Salomo pedig kevés kisérővel megmenekült és szerencsésen átkelt a Dunán. Egy sürü erdő előtt megállitotta kisérőit, hogy várjanak rá, mig nem visszatér, — de eltünt az erdőben és nem jött vissza. Az egyik versió szerint később látták őt Székesfehérvárott mint zarándoklót, de a legelterjedtebb hir az, hogy Pola közelében mint remete végezte be napjait.[3] Az ugynevezett esztergami krónika temetkezési helyét következőleg jelöli meg: „Salomon extra muros Alb(ae)“.

Ranzano (Ind. XI.) majdnem szószerint fogadja a Turóczi által elmondottakat.

Stenzel[4] úgy látszik Koeler-ből (Genealog. fam. Aug. Franconicae) vette azon adatot, hogy Salomo 1075-ben halt meg, a mit Cohn L. A. is elfogad.

Pray-nak[5] a következő véleménye van: Komnéna Anna csak Czelgu kún vezérnek a görögök elleni csatában bekövetkezett haláláról szól. Midőn Németországban a csata szerencsétlen kimenetét s a skytha vezér halálának hirét vették, könnyen történhetett, hogy — mivel az elesett skytha vezér valódi nevét nem ismerték, azt pedig biztosan tudták, hogy Salomo részt vett a csatában — Salomo nevét tévedésből az elesett vezérével összetévesztették. Miután tehát Németországban általában halott-

[1] Ann. Saxo ap. Pertz VI. Bertold ap. Pertz V.

[2] Engelhus Ditrik, szül. Einbeck-en, ottani pap, † 1434 Wittenberg-en. Müve: Chronicon ab orbe condito usque ad annum 1433 (ap. Leibnitz S. S. II. 977—1143; az idézett hely: 1093-ik lapon).

[3] Kézai II. 4.; Turóczi II. 56.; Katona II. 605.; Pray, Dissertatio de Salomone rege et de s. Emerico Poson. 1774.

[4] S. S. rer. Siles. I. 64.

[5] Histor. Reg. I. 32.

nak tartották, nejét második férjhezmenetelre könnyen rábeszélhették.

Pray nézetében van némi valószinüség; mindamellett az esztergami krónika alapján s azért, mert neje 1088-ban másodszor ment férjhez, a mellett vagyunk, hogy az 1087-ik évet Salomo elhalálozási évének tekintsük.

Házassága.

Már gyermekkorában eljegyezték Judittal, III. Henrik császár leányával. E pár egybekelésének évét meg nem állapithatjuk. Trónvesztése után neje, tőle elválva, Németországban élt; 1088-ban lengyel Ulászló herczeggel második házasságra lépett. Salomo netáni gyermekeiről nincs tudomásunk.

24. Judit (Zsófia) királyné

Salomo király neje.

Neve, származása és születése.

Kézai, Turóczi, Imhoff, Timon, Pistorius, Hübner, Inchoffer. Ebbo (Vita Ottonis Episcop. Bamberg. in Act. Sanct. Antr. I. Jul. p. 426., azonkivül ap. Ludewig, SS. rer. Episcopat. Bamberg, Vol. I. p. 402), Johannes (Chron. Polon.), Pagi, Blondel, Katona és mások Zsófiának nevezik. VII. Gergely pápának hozzá intézett, 1075 jan. 10-én kelt levele[1] azonban bizonyitja, hogy Judit a neve („Gregorius Episcopus... Judith Ungarorum Regine“); miután a pápa egyik töle kapott levelére válaszol, feltehetjük, hogy nevezett levelében maga magát szintén Juditnak nevezte.

Atyja III. Henrik császár († 1056 okt. 5.), anyja annak második neje Agnes, poitou-i VI. Vilmos gróf leánya (férjhez ment 1043 nov. 1-én † 1077 decz. 14-én). Judit e házasság második sarja és a ravennai területen 1047-ben született.[2]

Házassága és életfolyása.

I. Kézai (III. 5.) mondja, hogy a franczia király fiával jegyezték el; Turóczi (II. 43) hasonlólag nyilatkozik, midőn el-

[1] Fejér I. 425.

[2] Herm. Aug. ad 1047: »Imperatrix Agnes, quae Romae ab Imperatore digressa fuerat, in Ravennatensi territorio filiam peperit«.

mondja, hogy atyja, a császár, őt azelőtt (t. i. még mielőtt lett Magyarországban eljegyezve) „cum maximo... sacramento“) a franczia király fiának adta.

Az egyedüli franczia király, a kire ez adat alkalmazható, I. Henrik, de mivel ennek legöregebb fia, Fülöp, csak 1053-ban született,[1] mind a két iró állitása kétségbe vonható. Mind a kettő valószinüleg hallotta egyszer, hogy III. Henrik császár nővére, Margit, (szül. 1027-ben † 1034) I. Henrik franczia királylyal el lett jegyezve s igy történt, hogy a nagynénét az unokahugával, az atyát a fiával felcserélték. Megjegyzendö különben az is, hogy magyar Salomo s Juditnak állitólagos franczia jegyese között a következő igen közeli rokonsági viszony létezek:

I. Jaroszló
orosz nagyfejedelem † 1054

Anasztázia — I. András magyar király	Anna — I. Henrik franczia király
Salomo szül. 1052	**Fülöp** szül. 1053.

III. Henrik császár hasztalan háborúskodás után András királylyal 1053-ban Tribur-ban békét kötött. Hogy évek óta maga elé tüzött czéljához (hogy t. i. Magyarország belügyeire való befolyását biztositsa) közeledjen, jónak találta e czélt valamely rokonsági kapocs létrehozásával elérni. A békekötés alkalmával tehát Judit nevü leányának a csecsemö Salomó-val kötendö házassági frigyet hozta szóba, de úgy, hogy a tényleges eljegyzést későbbre halasztották. Az eljegyzés 1059 őszén történt,[2] midőn a két uralkodó a magyar határon, a Morván, egymással találkozott.[3] A császárné is jelen volt ez alkalommal;[4] a jegyesek akkor látták legelőször egymást.

[1] Tehát ugyanazon évben, a melyben öt atyja a magyar királyfinak igérte oda; fel kellene tehát tennünk, hogy a császár Juditot még Fülöp születése elött franczia Henrik jövendöbeli fiának eljegyezte volna.

[2] Lambert, ad 1059; Annal. Saxo.; Herm. Aug.; Turóczi az ez évben történt eljegyzést a menyegzövel felcseréli, melyet szerinte a Morva folyó vidékén ültek meg.

[3] IV. Henriknek okt. 2-án kelt oklevele.

Lambert: »Rex Natalem Domini in civitate Marouwa celebravit in confinio sita Hungariorum et Bulgariorum«.

[4] Staindel Iván Chron. p. 477 ad 1058: »Hungarorum Legati ad Regem venerunt pacem postulantes, et ut firmior haberetur in posterum, Regis sororem Salomoni, filio Regis Andreae postulabatur (= bant) in conjugium. Hoc ubi regni Primatibus placuit, Rex cum matre in fines Ungariae venit, utriusque Primores

András t. i. Salomo megkoronáztatása után (1058) Béla testvére elöli félelmében IV. Henrik gyámjaival szövetséget kötött, mihek következménye a két gyermek tényleges eljegyzése.

András halála után Judit (Salomo oldalán) mindenesetre testvére udvarában maradt. 1063-ban már mint Salomo neje bevonult Magyarországba.[1] — 1074-ben Henrik császár, arról meggyözödvén, hogy Salomo trónja fegyveres kézzel meg nem menthető, magával vitte Regensburgba.[2]

Mostantól kezdve megszünt a házaspár közötti házassági közösség. Midőn Salomo nejét 1084-ben Regensburgban felkereste, hogy általa elveszett uralmának megújitását érvényesitse, a büszke császárleány elfordult a trónvesztettől.[3]

2. Kostnici Bertold és Annal. Saxo szerint Judit

jurejurando pacem firmare fecit, sororem tradidit et mox se in Franciam recepit«.

Cont. Herm. Aug. ad 1059: »Andreas, Pannoniae Rex, cum prius pacem pactumque per legatos cum Henrico Rege confirmasset, sororemque ejus minorem filio suo adhuc puero sponsam obtinuit...«

Schier ennek daczára még sem tartja valószinünek, hogy Judit akkoron (1059-ben) Magyarországba jött, mert András már a következő évben (1060-ban) nejét és fiát kincseivel együtt Mölkbe s innen Henrik császárhoz küldte. Cont. Herm. t. i. ezeket mondja ad 1060: »Andreas Rex Pannoniorum... tandem febre pulsatus omnes thesauros suos in castrum Medilhecka nec non filium suum Henrico Regi per Thiedbaldum Comitem transmisit«.

Lambert ad 1061: »Andreas rex Ungariorum... uxorem suam et filium Salomonem, cui Imperator filiam suam parvulo parvulam desponderat, cum multis opibus ad Regem Henricum transmisit, petens ut... suos, donec rebus tranquillitas redderetur, servaret«.

A két utóbbi adatból korántsem betüzhetjük ki Schier állitásának bizonyitékát. Egészen úgy mint Hermann folytatója, nyilatkozik ezekről konstanczi Bertold Urstisius-nál.

[1] Lambert és Sig. Gembl. ad 1063.

[2] Lambert ad 1074 és 1076 ap. Pertz V. 217.

Annal. Bertholdi ad 1074 ap. Pertz V. 277.

Turóczi II. 54.

Fessler I. 478 azt hiszi, hogy azért ment Regensburgba, hogy ott minden kedvező eseményre figyeljen, mely által férjének László ellen a német fejedelmektől segélyt szerezhetne; de ez misem által bizonyitott vélekedés.

[3] Berthold Constant. ad 1084: „Rex Vngarorum Ladislaus... aemulum suum Salomonem de carcere relaxatum Ratisponam ad uxorem suam ire permisit, licet ingratam; nam nec illa nec ille conjugale foedus ad invicem eatenus servaverant; imo contra Apostolum se ipsos fraudare non timuerant. Erat autem ipsa soror Henrici saepe nominati quae et ab ipso jam diu Ratisponae sustentabatur, etiam antequam maritus ejus captivaretur".

1087-ben özvegységre jutott. 1088-ig Regensburgban tartózkodott,[1] hol I. Ulászló (Hermann) lengyel fejedelem követsége ura számára kezét kérte. Judit beleegyezvén, 1088-ban ülték meg a nászt Krakkóban.[2]

Judit és a lengyel fejedelem első, hasonnevü neje között a következő rokonsági kapocs létezett.[3]

I. András
magyar király

Adelhaid — cseh II. Vratiszló	Salomo magyar király neje:
Judit — lengyel I. Ulászló-nak első neje	**Judit** III. Henrik császár leánya.

[1] Seyfried, Vita S. Ottonis Episcop. Bamberg. ap. Acta Sanct. Antwerp. I. Jul. pag. 379: „Eo tempore (t. i. 1088-ban) soror Imperatoris (t. i. IV. Henrik császár-é) in contubernio ipsius digno honore et apparatu manebat".

[2] Martinus Gallus mondja, hogy azért kelt egybe az özvegy Ulászló Salamo özvegyével, mert gyámolatlan, gyengelábu és előhaladt korban volt.

Boguchvál mondja, hogy egy ily fenséges fejedelem, a kinek látszólag semmi földi boldogság nem hiányzott, csak nem maradhatott hitvestárs nélkül s csak ez volt az oka, hogy Salomo özvegyét szemelte ki magának feleségül.

Dlugoss értesitése némi tekintetben eltér az eddigiektől, a mennyiben Judit második férjhezmenetelét más világosságba helyézi; azt mondja t. i. „Ulászló, lengyel fejedelem, első neje, Judit, halála után vonakodott ugyan másodszor nősülni, de mégis engedett főpapjai és bárói rábeszélésének, a mennyiben Zophia (alias Zophonia) magyar királynéval, Salomo özvegyével második házasságra lépett. László magyar király, rokona, ezt szintén saját úgy mint országa (t. i. Lengyelország) részére üdvösnek találta s e házasságkötést tanácsolta. Továbbá mondja: „Haec t. i. Salomo özvegye) in Hungaria (Salomone Rege post infelicem pugnam, quam Hunnorum adjutus auxilio cum Duce Kusteck gessit, in Bulgariam primum, deinde Istriam divertente) morabatur, omnique ei honos a B. Wladislao Rege servatus est et donatio dotis nomine sibi de rebus et possessionibus per Salomonem facta, sincere et integre habita, et propter prosapiae excellentiam et status Reginalis dignitatem. Eo quoque beneficio B. Wladislao Regi obligata minus cunctanter ipso B. Rege huiusmodi promovente matrimonium Polonorum Duci Wladislao nupsit et in Poloniam frequenti et insigni comitatu deducta, haud contemnandam nobilium rerum, et clenodiorum suppellectilem secum in Poloniam attulit. Et licet praedicta Zophia Regina uxor Wladislai Ducis Polonorum vivente primo marito Salomone Rege sterilis semper fuerit, ex Wladislao Polonorum Duce foecunda esse coepit, tres quoque filias tempore procedente edidit.

[3] E házasságot különben az eddig emlitetteken kivül még a következők is tanusitják:

Kadlubek Vincze, Chron. Polon. Danzig 1749, p. 17.

Joannes Chron. Polon. ap. Sommersberg I. 6.

Chron. Princip. Polon. ap. Sommersberg I. 24.

Halála.

Ulászló 1102 jun. 14—15-én halt meg. Hogy második nejét túlélte, tanusitja Mistelbachi Ottó bambergi püspök (1102—1139) életirója Ebbo. — Ez t. i. (lib. I. cap. 1.) mondja, hogy ezen Ottó, Ulászló és Judit káplánja, csak Judit halála után tért vissza Németországba, hol bambergi püspök lett („post obitum ergo Dominae Venerabilis Judithae eo Teutonicas reversus regiones, Ratisponam adiit"). Hogy Ottó mikor tért vissza Németországba, e helyütt ugyan meg nem mondja; de azt biztosan tudjuk, hogy 1102-ban — amikor Ulászló meghalt — már bambergi püspök volt. Ebből pedig az következik, hogy Judit Lengyelországban 1102. előtt halt meg.

Házassága következményei.

1. Az I. András és I. Béla közötti döntő harcz idejében a német császár gyámjai német segélyhadat küldtek Magyarországba, melynek élén weimari IV. Wilmos és Eppo zeitzi püspök álltak, Andrást Béla ellen segélyezendők.

2. Béla halála után IV. Henrik császár nővérét és sógorát Salomót, Magyarországba kisérte, hol ez utóbbit ujólag koronázták.

3. Salamo bukása után (1074) IV. Henrik vonult Magyarországba hadseregével, anélkül, hogy valami megjegyezni valót elért volna.

25. Dávid herczeg.

I. András király és Anasztázia, I. Jaroszló orosz nagyfejedelem leányának ifjabb fia.[1]

Hogy miért kapta az Árpádok családjában ezt a különben elő sem forduló nevet, nem tudjuk; de mindenesetre öregebb fivére (Salomo) nevével áll összefüggésben; a „katholikus" András két fia számára a két nagy bibliai király nevét szemelte ki.

Miután bátyja Salomo 1052-ben született s András a tihanyi apátság alapitó levelében 1055-ban már „fiai"-ról beszél, ennélfogva Dávid valószinüleg 1055-ben már élt; születése tehát 1053/5-re esnék.

[1] Turóczi II. 42: „Duxit autem (t. i. András) sibi uxorem, filiam Ducis Ruthenorum, de qua genuit Salomonem et David".

Az András és Béla között kitört háború alkalmával az Osztrákországba menekült Anasztázia mindenesetre ifjabb fiát is magával vitte[1] és Béla halála után mindenesetre Magyarországba visszahozta onnan.

E királyfi sorsáról semmit se tudunk. Turóczi II. 48. csak annyit mond, hogy Dávidnak sohasem voltak gyermekei és hogy vele és bátyjával I. András családja kifogyott,[2] a mit a krónika azért tart isteni büntetésnek, mert András trónraléptekor Gellért püspök és más keresztények meggyilkoltatását engedte meg. Turóczi szerint tehát feltehetnők, hogy Dávid elérte a férfikort s hogy nős volt, mert különben — ha mint gyermek halt meg vagy nőtlenségben élt volna — magtalanságának hangsúlyozása itt nem volna kellő helyen.

Kézai szerint Dávid még atyja előtt halt meg, mert azt mondja, hogy Andrást Tihanyon Dávid oldalán temették el. De azt, hogy Dávid elérte a férfikort, tanusitja két okirat.

a) László király 1091-ben a somogyi Egyedmonostort alapitván, az okirat tanui között szerepel „Dux Dauid consobrinus (regis).[3]

b) László király 1094 aug. 25-én a tihanyi apátság birtokait megerősitvén, többi között mondja: „Preter hec venerabilis Dawid Dux frater meus prefato cenobio in remissione suorum delictorum et parentum suorum tradidit totam terram Posaga ducatum“.[4]

Azon körülmény, hogy az összes kútfők e herczeg életéről és családi viszonyairól mélyen hallgatnak, hogy I. László uralkodása alatt trónigényeit nem érvényesitette, hogy a politika terén nem szerepelt, főleg pedig a világi személyeknél nem szokásos megjelölése „venerabilis“ (melylyel az 1094-iki okiratban találkozunk) biztossággal engednek következtetni, hogy Dávid herczeg 1094-ben mindenesetre a papi rend tagja volt.

Valószinüleg nemsokára 1094 után halt meg, mert az 1094 évben emlitett adományozása majdnem olyan hangon van közölve,

[1] Névtelen krónika (ap. Schier) ad 1063: „Henrik király... András fiát Salomót megtette királynak, kit (t. i. András) öcscse Béla nejével és fiaival együtt az országból elüzött vala".

[2] „Rex autem Salomon et David frater ejus liberos nunquam habuerant et in ipsis semen regis Andreae defecit."

[3] Fejér I. 469.

[4] Fejér I. 487.; Wenzel VI. 70.

mint valamely végrendelet; ezt pedig még abból is következtetjük, hogy a kutfők összehangzó adatai szerint Lászlónak 1095-ben bekövetkezett halála után csak Lambert, Kálmán és Álmos királyfiak voltak életben. Az 1094 iki okiratból tehát tudjuk hogy Kézai csak Dávid temetkezési helyét illetőleg nem tévedett.

26. György.

I. András király természetes fia.

Turóczi II. 42. mondja: „de concubina autem quam habuit (t. i. András) de villa Moroth (Chron. Budense Merouth) genuit Georgium". Ez az egész, a mit a kutfők e Györgyről közölnek; elvész, a nélkül, hogy a hazai emlékekben nyomára csak akadnánk.

E György az első házasságon kivül nemzett gyermek, kiről a krónika az Árpádok történetében nyiltan megemlékezik s több mint kétszázad mulik el, mig természetes Árpádfiakról megint valamit hallunk.

György anyai származása, születése, életfolyása és utódairól kombinálni felette háladatlan dolog volna; de mindamellett mégis teszek két megjegyzést.

1. Turóczi a fennebbi sovány adatában arról a legkisebb sejtelmet sem enged, vajjon Andrásnak trónralépése előtt vagy után született-e e György? De mivel biztosan tudjuk, hogy András királynak 1052-ig Salamon nevü fia váratlan születésére kellett várnia, valószinünek tartandó, hogy György születése ama korszakban történt, midőn András már nem remélte, hogy neje Anasztázia neki még fiút szül. György tehát 1050 körül születhetett.

2. A mint II. alatt látjuk, a Drummond család (ismeretes mint Melforti és Perthi herczeg, Melforti és Lussani gróf, Strathaleoni vicomte) magyar György (Yourick) herczegtől származtatja le magát. A család tehát jónak látta, a hiteles kutfők hallgatását e Györgyre vonatkozólag saját czéljaira kiaknázni.

27. I. Béla király.

(1061—1063; † 1063.)

Neve.

A régibb iróknál e név szófejtését illetőleg egész irodalomra akadunk,[1] melynek veleje abban összpontosul, hogy „Béla" szláv eredetü név.

A mai kritikai összehasonlitó nyelvészet azonban konstatálja, hogy „Béla" a kún bil = élesit igéből, melyből a szintén kún bila = köszörükő ered, vagyis szó szerint: az élesitő szó. Ennek felel meg az Árpádok házában hagyományos Béla név, melynek Bila alakját, mint egy Taksony korában beköltözött volgai bolgár vezérnek a nevét a Névtelen emliti s a különben más képzésü, de szintén a bil tőből származó Bulan nevet valamely kazár fejedelem viselte. Hogy a Béla s Bila név nem származtatható a szláv bel (= biel = fehér) szótól, kitetszik abból, hogy a magyar névnek pontosan megfelelő béla, biela, a melléknévnek a nőnemü alakja.[2]

Okiratilag tudjuk,[3] hogy Béla király még az Adalbert nevet is viselte; ez ugyanazon eljárás, mint Aba Sámuel királynál: Béla t. i. az ősi nemzeti, Adalbert a keresztény név.

Származása.

Szülei szár László herczeg s orosz származásu neje.[4]

Tetteiből és életfolyásából látjuk, hogy szüleinek második fia volt. Születési évét illetőleg nincsenek adataink[5]

[1] Katona, II. 157. s a k.
[2] Turul IX. 114.
[3] Fejér I. 395.
[4] Kézai II. 3.
Névtelen cap. 15.
Ellenben mint tudjuk sz. Gellért életirója szerint Vazul az atyja. De mivel egyik fiát szintén Lászlónak nevezte, biztosra vehetjük, hogy szár Lászlótól származott.
[5] Külsejét igy ecseteli Kézai: „Hic enim calvus erat. et colore brunus". Turóczi II. 46 ugyanezt mondja: „Hic enim Bela erat calvus et in colore brunus".

Életfolyása.

Azon időig, a midőn Imre herczeg halála által a magyar trónöröklés kérdése nem szellőztetett, Béla életéből mit sem tudunk.

Miután sz. István szár László fiai közül a kereszténységhez ugyan nem igen hajló Bélát lovagias tulajdonságai és katonai tehetsége miatt legalkalmasabbnak találta arra, hogy az általa inaugurált politikai irányt fentartsa, egyuttal arra is gondolt, daczára annak, hogy ifjabb fiu volt, hogy trónörökösének kinevezze,[1] de ez a terve Vazul megvakittatása s az ezt követett viszonyok miatt nem valósult meg.

Testvéreivel 1031/2-ben menekülvén, Béla előbb Csehországba, Udalrik herczeg udvarába került, honnan rövid tartózkodás után[2] Csehországban szintén a számüzetés kenyerét evő II. Msczieszlóval, lengyel herczeggel, Lengyelországba vonult. Msciszló t. i. Bezprim Ottó nevü fivére elől (1031-ben[3]) Csehországba menekült; most annak meggyilkoltatása után visszatért Lengyelországba s 1032 jul. 7-én — mint mondtuk — már megjelent a merzeburgi országgyülésen. Minden biztossággal mondhatjuk tehát, hogy az Arpádfiak 1032-ben jöttek Lengyelországba.

Turóczi (II. 38) már most következőleg részletezi azon érdemeket, melyeket Béla egy a pomeránok és Msciszló között kitört háborúban szerzett magának: „Ezalatt a Csehországba menekült András, Béla és Levente existencziahiány miatt Lengyelországba léptek át, hol Misca, a lengyelek herczege, jóakarattal fogadta és tisztelte. A pomeránok éppen akkor vonakodtak az évi adót megfizetni, melylyel a lengyel fejedelmeknek tartoztak; a herczeg

E személyleirásoknak — ha csak nem származnak kortársaktól — nincsen hitelessége.

[1] Szalay I. 90.

[2] Martinus Polonus lengyel krónikás mondja, hogy a szökevény herczegek Udalrik udvarán hosszabb ideig tartózkodtak. De mivel lengyel Msciszló a merzeburgi országgyülésen már 1032 julius 7-én Lengyelországot kapta hübérül, lehetetlen, hogy az Árpádfiak Csehországban hosszabb időt töltöttek volna.

[3] Annal. Hildesheim, ad 1031.
Wippo.
Annal. és Chronogr. Saxo ad 1031.
Vit. Meinverki cap. 108, pag. 500.

tehát azon kezdette, hogy az öt illető adót fegyverrel behajtsa. A pogány pomeránoknak s a keresztény lengyeleknek tehát kölcsönös elhatározás után megtetszett, hogy a két ellenfél vezére párbajt vívjon; — ha a legyőzött pomeránus elesnék, akkor megfizetik a szokott adót, de ha a lengyel esik el, akkor elveszti a fizetésteljesitésre való igényeit. Most Misca herczeg és fiai tartózkodtak, hogy a felajánlott párviadalt elfogadják; de Béla egy tolmács által következőleg nyilatkozott: „Ha nektek, lengyeleknek s a herczeg úrnak úgy tetszik, ámbár e pogánynál elökelöbb vagyok, országtok javára s a herczeg becsületére mégis akarok küzdeni". Ez ajánlat úgy a pomeránnak, mint a herczegnek tetszett. Midön a két viador, lándzsával felfegyverezve, egymással mérközött, Béla — mondják — a pomeránust annyira kiütötte nyergéből, hogy ez helyéről meg sem mozdulhatott, s miután Béla kardjával átszúrta, földre teritette. A pomeránok herczege erre maga elismerte, hogy fizetni köteles. Midön a pomeránok ezt látták, alávetették magukat hódolatteljesen a lengyel herczegnek s megfizették ellenmondás nélkül a szokott évi adót. Midőn a herczeg a Béla által nyert győzelem után hazatért, megdicsérte Béla bátorságát és erejét, a pomeránok egész adójával saját leányát is nöül adta neki s parancsolá, hogy mindenben, a mire szüksége van, részesitsék s megtartotta öket herczegségében."

A régibb lengyel krónikások között legelőször Dlugoss emliti meg (ad 1032) a pomerán hadjáratot. Értekezésének kutforrására a kortársaknál nem akadunk, annyi azonban tény, hogy habár Turóczi előadásától eltér, Dlugoss a Turóczi-féle tudósitást mégis ismerte. Vajjon a magyar herczegek Msciszlóval azonnal, illetve egyidejüleg jöttek-e Lengyelországba, azt a lengyel kutforrásokból nem állapithatjuk meg, Cromer (rer. Pol. lib. III.) ugyan Turóczi előadásának igazat ad ugyan, de a csatát helytelenül teszi István halála után. Igaz ugyan, hogy Turóczi szerint úgy látszik, mintha a herczegek menekvése nem sokára István halála után történt s igy Turóczi nyomán könnyen gondolhatnók, hogy a pomerániai hadjárat szintén nemsokára István halála után ment végbe; de mivel sem Turóczi, sem Cromer idejében senki sem fáradozott komolyan azzal, hogy a herczegek menekülése időpontját meghatározza s az eseményekkel összhangzásba hozza s mivel be van bizonyitva, hogy II. Msciszló 1034 márcz. 15-én halt meg (mondják hogy az előtt elmekórba

esett): ennélfogva Cromer adata el nem fogadható s a hadjárat idejét 1032 vége és 1033 vége közé kell helyeznünk.

Schiemann, a lengyel történetnek egyike legújabb búvára, tagadja e hadjáratot. Müvének 406-ik lapján mondja: „Dlugoss szerint II. Msciszló 1032-ben háborút viselt volna a pomeránok ellen. Miután egyetlenegy egyidejü vagy az eseményekhez legalább közel álló kutforrás sem tesz róla emlitést s a Röpell által idézett Chron. Hungar. (Turóczi) nem lehet hiteles (ezzel Schiemann nyilván azt akarja mondani, hogy Turóczi sem kortárs), ennélfogva a hadjáratnak alig van történeti valódisága".

Mindaddig, mig Turóczinál valamely más forrás a dolgot nem változtatja, magától értetődik, hogy az ellenkezöt igazoló és megczáfolhatatlan bizonyitékok hiányában Turóczi elöadását — mely tulajdonképen csak régibb krónikák összegezése — teljesen el kell fogadnunk. Be nem látom annak lehetöségét, hogy adatait teljesen tagadjuk, mert genealógiai hibája pl. hogy Msciszló fiairól szól, holott csak az egy Kázmért ismerjük, még nem elegendö ok arra, hogy semmit se higyjünk; végsö passusából pedig („et eum, in omnibus honoratum, in ducatu suo tenuit, ac bona quantitate de terra eumdem hereditare non omisit") koránsem olvashatjuk ki, hogy — mint némelyek vélik [1] — „az elfoglalt tartományt" Bélának engedte volna át.

Bélának Lengyelországbani tartózkodását megerösiti IV. Bélának egy 1245-iki okirata [2], melyben igy szól: „per litteras primi Belae Regis, qui dum in partibus Poloniae propter Petrum, qui nomen Regis sibi potenter Hungariae adscripserat, pro tempore mansisset", csakhogy ez okiratból koránsem olvashatjuk ki, hogy Bélának menekvése Lengyelországba talán Péter uralkodása alatt történt.

Midőn Msciszló halála után Lengyelországban belviszályok kitörtek s a lengyelek Béla kipróbált karjaitól félvén, öt is üldözték [3], Krakkóba menekült Lambert püspökhez. Végre visszahiv-

[1] Pray Hist. Reg. I. 35 és Bandtkie, dzieje I. 186 e vélemény képviselöi. — Természetes hogy ez Turóczi és Dlugoss-al ellentétben áll. Ez utóbbi csak mondja: „Generum sibi elegit et dans ei filiam suam in uxorem, etiam universum censum pomeranicum ad tenendum statum ducalem sibi consignat". — Cromer volt az elsö, ki a herczegi udvar fenntartására szánt apanageból — mert a fiatal házaspár a pomerániai jövedelemre volt utalva — a pomerániai helytartóság átengedését kovácsolta.

[2] Fejér IV. I. 93.

[3] Fessler I. 411.

ták Béla sógorát Kázmért s ez, a hivásnak engedvén, meglátogatta 1041-ben a krakkói püspököt, hol sógorát találván, felkérte, hogy jól megérdemlett udvari rangját foglalja megint el, a mit Béla meg is tett.[1]

Bátyjának, Andrásnak trónraléptével Bélának kilátása nyilt arra, hogy az elhagyott hazát megint láthassa.

Midőn III. Henrik császár Andrással szemben ellenséges indulatot tanusitott, András haza hivta öcscsét Lengyelországból; át akarja neki engedni — azt üzente — az ország harmadát' hisz, nem lévén (Andrásnak) fia, úgy is ő reá háramlik a trón.

Igy jött Béla 1048-ban családostól Magyarországba, hol a tiszántuli területet kapta. A két testvér közti békés viszony 1057 körül azonban csorbát szenvedett, mert az akkor már betegeskedő András szerencsétlenségére váratlanul fia született s minden áron annak akarta a trónt biztositani. Béla 1059-ben tanácsosnak találta, családjával újra Lengyelországba menekülni. Miután bátyját fegyveres erővel megbuktatta, 1061 végén Székesfehérvárott megkoronázták; királyi dicsősége azonban csak két évig tartott.

Házassága.

1033-ban Rixával, lengyel II. Msciszló öregebb leányával kelt egybe.

Halála.

Midőn Béla 1063 nyarán az országnagyokat dömösi nyaralójára (Esztergam és Visegrád között a jobb Dunaparton) tanácskozásra hivta össze, trónszéke összedölt alatta, úgy hogy a veszélyesen sértett, különben már nem fiatal[2] férfi rövid idö alatt meghalt. Eltemették az általa alapitott szegszárdi zárdában.[3]

[1] Martinus Gallus 69. 70.
Cromer lib. IV.

[2] Szalay I. 153. aggastyánnak tartja, de csak legfeljebb jó ötvenes lehetett.

[3] Lambert Aschaff.
Turóczy II. 46.: »Piissimus autem rex Bela, completo Regni sui anno tertio, in Demes, regali allodio, corruente solio, confractus corpore, irremediabiliter cepit aegrotare, duxeruntque eum seminecem ad rivulum Kanisa propter quasdam Regni necessitates, et ibi migravit e seculo«.

Mugleni Henrik c. 32 (Heinrich von Mügelin, a meisseni Mügeln-ből, a mesterének egyik társalapitója, IV. Károly császár s osztrák Rudolf herczeg udvarán 1360 táján: irt egy magyar krónikát prózában.)

Utódjai.

Gyermekei sorrendje:

1. I. Géza, szül. valószinüleg 1040 előtt.
2. I. László, szül. 1040/1 körül.
3. Lambert, szül. Magyarországban 1047 után.
4. Zsófia, férj. a) 1062 weimari-istriai Ulrik, b) 1071 szász magnus herczeg † 1095.
5. Ilona (Lepa), férj. Zvonjimir Demeter, horvát bán ès király † 1089.
6. Euphemia, férje I. Ottó morva herczeg † 1087.
7. Leány, férje Lambert magyar ispán.

Pray[1] még egy Amabilia nevü leányáról szól, ki cseh I. Ulászlóhoz ment volna férjhez. Pessina[2] elfogadja ez adatot, a melyet azonban Katona (II. 201.) hivatkozással Balbini-ra (Miscellan. Boh. Lib. VII. 104., 109.) nem oszt, állitván, hogy Ulászló neje „Wochburgi" herczegnő. Ma tudjuk, hogy Ulászlónak csak két neje volt: 1.) Rixa, bergi Henrik gróf leánya († ? szept. 27.) 2. (?) Rixa, vohburgi örgrófnő. Pray adata külömben már azáltal veszt értékéből, hogy cseh I. Ulászló csak néhány évvel 1063 után, tehát Béla halála után született.

28. Rixa királyné.

I. Béla király neje.

Származása.

Atyja II. Msciszló lengyel herczeg (sz. 990 † 1034 ápril 25.), anyja Rixa, Ezzo rajnai palotagróf († 1063) leánya. Anyja által (l. fent) Gizella első magyar királynéval együtt, közös őstől származik.[3] Nevét anyja után nyerte. Miután fitestvére Kázmér

[1] Annal. I. 64.

[2] Czechorodi és Oborzistiei Pessina Tamás János, semendriai püspök, prágai főesperes † 1680; műve: Moravographiae podromus 1673).

[3] Ezzónak Rixával kötött házasságának időpontját illetőleg Wedekind (Fragmenta Corbeiensia) mondja: »Miután II. Ottó császár, Matild atyja (ki Ezzo palotagrófhoz ment férjhez) csak 955-ben született és e Matild — a mint a corbeji krónika-féle kéziratban találom — a császár elsöszülött leánya volt, minden valószinüség a mellett szól, hogy Matild akkor kelt egybe Ezzóval, midőn anyja Theophánia még élt«. (Theophano 991 jun. 15-én halt meg.)

1016-ban született s Rixát atyja öregebb gyermekének tarthatjuk, ennélfogva születése 1015 előtt történhetett.

Házassága.

András, Béla és Levente Árpádfiak — mint már tudjuk — hogy Péter pártja elől meneküljenek, előbb Csehországba, innen Lengyelországba szöktek. II. Msczíszló nemsokára trónralépése után a pomeránokkal háborúskodott (l. fent). Bélának sikerült az ellenséges vezért párviadalban legyőzni, mire a háladatos lengyel fejedelem Rixa nevü leányának kezével megjutalmazá.[1] Ha már most a Msciszlóról ismert adatokat összegezzük, a következő chronologiai adatokat kapjuk meg.

II. Msciszló Bezprim Ottó fivére elől 1031-ben menekült Csehországba. 1032-ben visszakapta a lengyel uralmat s mint Lengyelország fejedelme halt meg 1034 ápr. 25-én. Béla ennélfogva 1032-ben vagy nemsokára Msciszló után Csehországból jött Lengyelországba s ha Msciszló kezéből kapta nejét, 1032 és 1034 között vett részt a pomerániai hadjáratban. Egybekelése tehát 1033 körül történhetett.

Rixa Lengyelországban osztotta férje sorsát; vele ment 1048-ban Magyarországba, 1059-ben (ha még élt) vissza Lengyelországba; — életéről és haláláról nincsenek adataink.

Házassága következményei.

1. Midőn András és Béla között 1059-ben a viszályok kitörtek, Béla Lengyelországba menekült sógorának, Kázmér fiához II. Boleszlóhoz. Ez a vele sógorságban levöt igen nyájasan fogadta s erős lengyel segélycsapatot bocsátott rendelkezésére András ellen. Ennek segélyével legyözte Béla Andrást 1060-ban.

2. 1063 végén Rixa fiai Lengyelországba menekültek ugyanazon Boleszlóhoz, hogy Salomo ellen segélyt nyerjenek; 1064 tavaszán Boleszló hadserege élén Magyarországba vonult, minek az lett a következése, hogy Salomo s a herczegek között szépszerüen békés egyezmény jött létre.

3. II. Boleszló elüzetése után Msciszló nevü fiával, Rixa fiához I. Lászlóhoz menekült, ki az utóbbi érdekében Lengyel-

[1] Turóczi II. 15. »Hic enim Bela primo uxorem de Polonia habuit«. Ranzano (Ind. X.) »erat Bela in Polonia, apud ejusdem regionis Ducem, cujus filiam matrimonio sibi junxerat«.

ország ellen hadjáratot menesztett. Miután Krakkót három napig tartó harczok után bevette, a lengyelek a Kruszviczai területet átengedték a fiatal herczegnek, csakhogy ez nemsokára mérgezés következtében (úgy mondják) halt meg.[1]

Irodalom.

Turóczi (II. 15.) a ki nevét nem is ismeri, nyilván összetéveszti őt III. Béla második nejével, Margittal, midőn mondja: „Kyquini quidem et Renoldi origo est de Hispania, cum Regina Margaritha, conjuge Belae Regis, filii Zaar Ladislai, Pannoniam adeuntium. Hic enim Bela primo uxorem de Polonia habuit".

Pistorius és Blondel csak atyjának nevét nevezik, nem pedig az övét.

Narusczevicz[2] az első, ki genealogiájában Rixának nevezi.

29. Zsófia.

I. Béla király és lengyel Rixa öregebb leánya.

Horváth Mihály 1860-ban megjelent nagy történelmi művében (2-ik kiadás, I. köt. 179. l.) azt mondja, hogy I. Béla magyar király Jojáda leányát 1062-ben Ulriknak, karantán őrgrófnak feleségül adta. Ugyanazon mű 194-ik lapján ismét ez áll: „Szinadene (I. Gézának) nejétől ... Zsófia született, elébb Ulrik karantán, azután Magino szász herczeg hitvese". Ez utóbbi adatot szerzőnk a 250-ik lapon még egyszer emliti.

Szalay László, másik nagy történetirónk, következöleg adja elő a dolgot: I. Béla Jojáda leányát Ulriknak adta nőül, kire a magyar Karantánföldet (Pettau-tól Leibnitz-ig) bizta. Zsófia, I. Gézának (ki Szalay szerint szintén I. Béla fia) leánya pedig szintén ezen Ulrik felesége, kinek halála után szász Magnus herczeghez ment férjhez.

Horváth azon kérdést, vajjon az a bizonyos Ulrik, ki szerinte I. Béla s I. Géza királyok veje, egy s ugyanazon személy-e, figyelmen kivül hagyja.

[1] Turóczi II. 58.
Dlugoss IV. 304.

[2] Kuriosumként legyen felemlitve, hogy Ris (Rittius) Mihály (de regibus Hungariae lib. II. 71.) mondja: »Bela genuit ex Geysa Poloniae Ducis filia Ladislaum etc.« Béla fiát Gézát tehát Béla nejének tartja.

Szalay — mint látjuk — egy és ugyanazon személynek tartja, ugy hogy Ulrikkal elébb a nagynénét, aztán az unokahugot véteti el, a nélkül, hogy ez állitását bebizonyitaná.

A külföldi irók közül csak Broemmel, Cohn és Reitzenstein állitását idézem.

Broemmel Jójádát és Zsófiát egy és ugyanazon személynek tartja, ki szerinte I. Béla leánya. Első férje Ulrik, karantán őrgróf, második Lambert, magyar gróf.[1] Zsófia, szász Magnus neje, ellenben Broemmel szerint I. László (tehát I. Géza öcscsének) leánya. Igaz, hogy ő is Zsófiát I. Géza leányának ismeri, csakhogy ennek férjét nem nevezi meg, s fiát, Sault, emliti, ki 1127-ben II. István ellen fellázadt.

Cohn szerint Zsófia I. Béla leánya, ki előbb weimari Ulrik, karantán őrgróf, aztán Magnus felesége. Hogy Ulrik felesége Zsófia s I. Béla leánya, ezt még többször hangsúlyozza.

Reitzenstein[2] szerint Ulrik neje szintén Zsófia, I. Béla leánya, ki másodizben szász Magnushoz megy férjhez.

Az adatok ily szembeötlő különbözése következtében, mely a régibb források egymással való összehasonlitása által még inkább bonyolódik, magától érthető, hogy ez ellenmondásoknak valódi értékökre való leszállitása s az ebbeli inkorrektségeknek helyreállitása nem tartoznak a könnyü genealogiai feladatokhoz.

Szalay és Horváth tekintélyére támaszkodva, a „Turul“ 1885. III. füzetében megjelent „Az Árpádok a régibb külföldi genealogiában“ czimü értekezésemben azon véleményt nyilvánitottam, hogy ha e két történész eredményét elfogadjuk, szász Magnus neje határozottan I. Géza leányának tekintendő, s következetesség kedveért az ezen értekezéshez mellékelt családfán I. Béla gyermekei között Jojádát (Zsófiát) csak Lambert magyar gróf feleségeként emlitettem, mig Zsófiát, Ulrik és Magnus nejét I. Géza gyermekeinek sorába vettem fel. Újabb kutatásaim alapján pedig eltértem e nézettől s a következőkben kutatásaimnak egész máskép hangzó eredményét akarom bemutatni.

Okvetlenül szükséges tudni, mikép sorozták Zsófiát I. Géza gyermekei közé.

A weingarteni barát krónikája Zsófiát, szász Magnus feleségét, Kálmán magyar király nővérének nevezi[3] s ennek

[1] Ő tehát Katonát követi; l. Lambert.

[2] Regesten der Grafen v. Orlamünde, 1871.

[3] „Qui (t. i. fekete Henrik, bajor herczeg) uxorem iam dudum, vivente

alapján Thuróczy László Zsófiát azért tartja I. Géza leányának, mert Kálmán szintén Géza fia.[1]

Lichtenaui Konrád, illetőleg Urspergensis († 1240) állitólagos krónikája (urachi I. Ekárt nevü apát által irva, egy olasztól folytatva) Zsófiát, Magnus feleségét, Kálmán nővérének nevezi.

Ugyanezen nézetben vannak a következők: Sundheim László (ap. Leibnitz, SS. rer. Brunsvic. Tom. I. pag. 804); Arbor genealogica (ap. Leibnitz, Tom. I. p. 800); Chronicon Verdense (ap. Leibnitz, Tom. II. p. 214); Arenpeck Vid (Leibnitz, Tom. III. pag. 662).

Ezektől eltérők a következők:

Botho (Chron. pictur. Brunsvic. ap. Leibnitz Tom. III. p. 331) ki Zsófiát, Magnus feleségét „Konigh Ladislaus dochter to Ungeren"-nek nevezi.

A braunschweigi herczegekről szóló rimkrónika (ap. Leibnitz Tom. III. pag. 23) következőleg nyilatkozik:

Hertoge Magnus genant
der nam to wibe ut Ungerlant
Konig Wenteslawen dochter Soffiam.

Chron. Monast. Sti. Michaelis de Saxoniae principibus (ap. Wedekind, Noten etc. I. 413.) ezeket mondja: „mortuus est Magnus dux... habuitque duas filias... quas genuit ei domina Sophia filia regis Vngariorum Wadrezlai, femina valde religiosa".

A lüneburgi krónika (ap. Eckard, Corp. Historicor. medii aevi, Tom. I.) igy nyilatkozik: „Do starb de Hertoge Magnus van Sassen, unde ward begraven to Luneburh, in dem Munstere, dar is oc begraven die Hertoginne Sophia sin Wif... Die Hertoginne Sophia was dochter des Koninges Widreslai von Ungeren, en salich Vrowe etc." — Kézzelfogható, hogy Widreslaw nevü magyar király nem más, mint I. László.

Miután eddig ama nézet eredetét némileg előadtuk, mely

patre, de Saxonia accepit, filiam Magnonis ducis et Sophiae, sororis regis Ungariae Colomanni Wulfildem nomine etc". (ap. Canisius, Lect. antiq. Ingolst. 1602 Tom. I. pag. 188, új kiadás Basnage-tól, Tom. III. pars II. pag. 583, 584).

[1] „Geysae I. liberos fuisse Colomannum, Almum, Sophiam conjugem Magnonis seu Magni Ducis Saxoniae etc. idque colligi ex Tomo I. antiquae Lectionis ab Henrico Canisio Noviomagi anno 1602 publicato."

szerint szász Zsófia nem I. Béla leánya, a kutforrások alapján fejtegetésünk tulajdonképeni tárgyához akarunk áttérni.

I. András magyar király és Béla öcscse között 1057 óta viszályok támadtak, mert András — mint már láttuk — Salamon kiskoru fia számára a koronát minden áron biztositani akarta. Béla Magyarországban életét féltvén, 1059-ben Géza, László és Lambert fiaival (mindenesetre leányaival együtt is) a rokon II. Boleszló, lengyel fejedelem, udvarához menekült. Ez utóbbi által három lengyel csapattal támogattatva, Béla két öregebb fia kiséretében András ellen harczra kelt; András IV. Henrik német király gyámjainál keresett és kapott is segélyt.

A német segélyhad András védelmére Vilmos thüringeni határgróf és Eppo zeitzi püspök vezetése alatt érkezett meg. A német sereg heves ütközet után, Vilmos gróf nagy vitézségének daczára teljesen megveretett: Vilmos maga fogságba került, de Béla legidősebb fiának, Gézának, közbenjárására nemcsak szabadon bocsáttatott, hanem még Jojádával, Béla leányával el is jegyeztetett; ezt pedig aschaffenburgi Lambert (ap. Pistorius I. p. 362, ad an. 1061) következőleg mondja: „Wilhelmum Marchionem Thuringorum et Epponem Citicensem episcopum cum duce Boemorum et exercitu Boioarico illuc (t. i. Magyarországba) misit. Andreas, equo forte excussus, pugnantium pedibus est conculcatus, episcopus captus, marchio fame magis quam ferro expugnatus, se dedidit. Cujus virtus tantae admiratione apud Barbaros fuit, ut Joas (azaz Géza) filius Belis, pro illius tum gentis moribus haud desperatae indolis adolescens, ultra patrem exoraret non modo ut eum jure belli intactum sineret, sed etiam affinitate sibi jungeret, desponsata ei filia sua, *sorore Jojade* etc.“

Vajjon ezen eljegyzésnek valóban nem volt-e más inditó oka, mint Vilmos vitézségének méltatása Géza részéről, ezt itt nem akarjuk bővebben vizsgálni; valószinü, hogy a győztes szivesen nyilatkozott késznek arra, hogy az ellenséggel kötendő házassági kapocs által magának barátot és szövetségest szerezzen, annál is inkább, mert Vilmos, mint még látni fogjuk, 1061-ben már nem lehetett fiatal ember s ez esetben vonzalmi házasságra gondolni nem lehet.

Vilmos midőn a vele eljegyzett Jojádáért jöne, útközben 1062-ben meghálálozott.[1]

[1] Annalista Saxo ap. Eccard T. I. pag. 493, ad ann. 1062: „Wil-

Szükséges, hogy e Vilmos személyét közelebbről meghatározzuk.

Vilmos 1039-ben atyját, III. Vilmost († 1039 apr. 16-án) a weimari és orlamündi grófságokban követte; 1043-ban palatinusgróf, 1046-ban meisseni őrgróf lett. Hogy 1061 előtt jegyben járt vagy nősült volna, ezt sehol sem emlitik; de mindamellett határozottan feltehető, hogy 1061-ben, minthogy már 18 évvel Magyarországban történt eljegyzése előtt a palatinusi méltósággal felruházva volt, mindenesetre már érett férfiu lehetett.[1]

IV. Henrik német király gyámjai arra törekedtek, hogy I. András magyar király halála után kiskoru fia Salamon trónra jusson, hogy ez által a német császárnak Magyarország feletti fennhatósága újra érvényesüljön. I. Béla király erőszakkal nyert trónját nem érezvén biztosnak, a német kormányzókat békével kinálta, melyet azonban ezek el nem fogadtak. Béla tehát elég korán szövetségeseket keresett s korszakának szellemében legbiztosabban vélte ezeket házassági összeköttetések által megszerezni, miért is Vilmos halála után (1062) az ezzel eljegyzett herczegnő karantán Ulrikhoz ment férjhez.[2]

Minthogy ezen Ulrik személyes viszonyainak megismerése tárgyunkra nézve felette fontos, ennélfogva a következő sorokban egyes viszonyait lehető körülményességgel akarjuk megbeszélni.

a) Leszármazása és családi viszonyai.

Ulrik szülöi voltak: VI. (II.) Poppo, weimari gróf és Azzika (Hadamut), isztriai Wezzelin és ebersbergi Willibirg. leánya. Poppo elhalálozási évét nem ismerjük; Azzika 1040-ben emlitte-

helmus marchio reversus in Thuringiam, dum redire in Ungariam et sponsam suam cum magna opum suarum ostentatione abducere pararet, inter eundum secunda mansione morbo correptus obiit".

Lambertus ad ann. 1062: „Wilhelmus marchio reversus in Thuringiam, dum redire in Ungariam et sponsam suam magna opum suarum ostentatione abducere pararet, inter eundum secunda mansione morbo correptus obiit".

[1] A régi weimari-orlamündi grófok családfája Hopf atlaszában teljesen kritikán aluli s használhatatlan. Vilmos itt pl. az 1002-ben elhunyt II. Vilmos gróf fia, azonkivül előfordul itt egy Ottó nevü 1067-ben elhalt fia, ki tulajdonképen öcscse stb. Ezért szükségesnek találtam, müvemhez a régibb weimari grófok authentikus nemzedékrendjét mellékletül hozzácsatolni.

[2] Annalista Saxo ad ann. 1062: „Sponsam ejus (t. i. az útközben

tik. Hogy melyik évben keltek egybe Poppo és Azzika és mikor született Ulrik, ezt nem lehet biztossággal megállapitani. Poppo az 1062-ben elhunyt Vilmos s az 1067-ben elhunyt Ottó örgrófok testvére s igy weimari III. Vilmos gróf fia volt.[1]

Minthogy tehát Ulrik az 1062-ben elhalt Vilmos örgrófnak unokaöcscse, ebből következik, hogy Vilmosnak 1061-ben, mindenesetre már érett férfiunak kellett leenie, mert ez időben testvérének már olyankoru fia volt, ki nagybátyjának menyasszonyát közvetlenül nagybátyja halála után nőül vehette. De minthogy Béla király nem is annyira Vilmos unokaöcscsét szemelte ki vejéül, mint inkább a szomszéd fejedelmet szövetségeséül: kézzelfogható, hogy csak érett koru fejedelem felelhetett meg e politikai czélnak, s hogy Ulrikot 1062-ben már ezért is meglett korunak kell tekintenünk, a mi különben még más adatokkal is bebizonyitható.

Annak tudomására jutunk t. i. hogy Ulrik már 1062 előtt nős volt.

Altdorfi Richlindisz, az 1045 márczius 27-én elhunyt ebersbergi III. Adalbero gróf özvegye, 1045-ben Ulriknak, Hadamut, III. Adalbero gróf nővére fiának, Peringen, Weissenfeld s több

elhalt Vilmosé) Sophiam Odalricus marchio Carentinorum, cognatus ejus accepit".

Lambertus ad ann. 1062: „Sponsam ejus Udalricus marchio Carentinorum, cognatus ejus accepit, marcham Otto frater ejus obtinuit".

[1] Annalista Saxo az 1062. évnél következőleg nyilatkozik: „Horum, scilicet Wilhelmi et Ottonis marchionum pater fuit Popo, qui habuit filium Odalricum, qui sororem Ladislai regis Ungariae Sophiam duxit uxorem, quao genuit ei juniorem Odalricum, qui accepit filiam Ludovici comitis de Thuringia".

Itt megjegyzendő, hogy az annalista közvetlenül e szavai előtt a következőt mondja: „Sponsam ejus (t. i. Vilmos aráját) Sophiam Odalricus marchio Carentinorum, cognatus ejus accepit. Marcham (azaz a meisseni őrgrófságot) frater ejus (t. i. Vilmosé) Otto de Orlagemunde obtinuit".

E stilizálás két kombinácziónak ad helyet:

A „horum . . . frater" a „cognatus ejus"-nak közelebb meghatározására szolgálhat, valamint az is feltételezhető, hogy karantán Ulrik „cognatus" és Ulrik, Poppo fia, két különböző személy lehetett.

Lambertus az 1062. évhez mondja: „Sponsam ejus Udalricus marchio Carentinorum cognatus ejus accepit, marcham Otto frater ejus obtinuit".

Hogy Poppo, Ulrik atyja, az 1062-ben elhalt Vilmosnak testvére volt, ezt Annal. Saxo különben már 1045. évnél (ap. Pertz, Monum. Germ. VI. 686.) mondja: „Huic Wilhelmo (weimari Vilmosnak; itt téved a krónikás, mert II. és III. Vilmos grófokat felcseréli) comiti erant tres filii; hic de quo loquimur, Wilhelmus (t. i. az 1062-ben elhalálozott) marchio, Otto et Poppo".

birtokot azon feltétel alatt ajándékozott, hogy e birtokok, ha Ulrik törvényes házasságból származó utódok nélkül találna elhalni, reá visszaszálljanak.[1]

Ezen adományból kitünik 1-ször: hogy Ulrik 1045-ben, tehát 17 évvel a magyar herczegnővel kötött házassága előtt már szereplő személy volt és 2-szor, hogy 1045-ben még nőtlen vala.

Egy 1056 okt. 5-én kiállitott okiratból pedig a következőket tudjuk: III. Henrik császár halálos ágyán Ágnes császárnét (feleségét) azzal bizta meg, hogy Peringen és Weissenfeld birtokokat, melyeket eddig krajnai Ulrik őrgróf, ebersbergi Adalbero gróf unokaöcscse Richlindisz, Adalbero özvegyének adományozásából *nősülése előtt* birt, s melyeket a császár kérésére Ulrik ez utóbbinak átengedett: az ebersbergi klastromnak, illetőleg Williram nevü apátjának adja.[2]

Ezen okiratból tehát az világlik ki, hogy Ulrik 1056-ban mindenesetre vagy nös vagy özvegy volt; de feleségének nevét nem ismerjük.

Egy 1062-iki okiratból még azt tudjuk meg, hogy Udalrik őrgróf a brixeni püspökségnek Alkuin püspök kérésére Lesiach praediumot — és „conjugis prolisque habendae etiam tum humilitatis sorte dubius“ Fiustritza falut is azon feltétel alatt ajándékozza, ha törvényes házasság nélkül találna elhalni.[3]

Ulriknak tehát 1062-ben nem volt törvényes felesége; de minthogy 1056-ból tudjuk, hogy nös vala, ennélfogva 1062-ben okvetlenül vagy özvegy volt, vagy pedig első nejétől elvált.

b) Birtokai.

Cohn szerint Ulrik már 1045-ben krajnai őrgróf volt; az 1045-iki oklevél szerint, melyben Richlindisz grófnő Ulriknak Peringent és Weissenfeldet ajándékozza, Cohnnak ezen adata valószinü. Ujabb bizonyiték annak, hogy Ulrik 1062-ben már érettkoru volt.

Béla király — mint már emlitettük — arra törekedett, hogy leányának elönyös férjhezmenetele által kültámadások ellen hatalmas szövetségest szerezzen. Magától értethető, hogy vejének kiszemelésében első sorban a Magyarországgal szomszédos orszá-

[1] Oefele, S. S. rer. Boic. II. 26; not. 54.
[2] Oefele, i. h. pag. 48. not. X.
[3] Sinnacher, Geschichte von Seeben und Brixen, II. pag. 586—588.

gok uralkodóira kellett figyelnie s igy abban kell keresnünk annak főokát, hogy Béla Vilmos özvegy aráját annak unokaöcscsével, Ulrikkal, jegyezte el, mert ez utóbbi *Isztria* örgrófja is volt.

Azon idő megállapitásában, melyben Ulrik krajnai és isztriai uralkodását megkezdte, nem egyeznek meg az újabb irók.

Cohn szerint 1045-ben Krajnának, (1060) 1062 október 24. előtt Isztriának örgrófja lett. Más birtokát nem ismeri Cohn.

Reitzenstein szerint már weimari Poppo, Ulrik atyja, volt krajnai őrgróf, mig Ulrik csak 1054-ben lett Krajnának és Isztriának őrgrófjává. Mindkét országot kétségkivül nagyanyja, ebersbergi Willibirg (Wilpurg) után kapta.

Ismerünk egy oklevelet 1054-ből, mely szerint már akkor Isztria őrgrófja volt: „Artuicus de castro Pyranensi cum Bona uxore sua“ t. i. a „Castrum Veneris“-t Udalriknak „marchioni (= őrgróf) Isztriae“ engedik át.[1]

Pedig tudjuk, hogy Horváth és Szalay őt karantán őrgrófnak tekintik, mit különben Annalista Saxo, aschaffenburgi Lambert, a weingarteni barát és még más források is állitanak. — Reitzenstein szerint 1062-ben szintén karantán őrgróf volt.

Mindezen adatok, a mennyiben Ulrik karantán őrgrófságát illetik, helytelenek. A XI. században előforduló karantán herczegek és őrgrófok sorrendjében sehol sem akadunk Ulrikra!

A XI. századbeli karantán herczegek sorrendje következő:

1004—1011. I. Konrád, a speieri és wormsi kerületi grófok családjából.

1012—1035. Eppensteini Adalbero.

1036. febr. 2.—1039. II. Konrád, I. Konrád fia.

1047—1055. Ravensburgi Welf.

1056—1061. III. Konrád, a rajnai palatinus-grófok házából.

1061—1072. Zähringeni I. Bertold.

1072—1076. Eppensteini Markvart.

1077—1090. Eppensteini Liutold.

1090—1122. Eppensteini Henrik.

Igaz, hogy az úgynevezett felső-karantán határvidék a karantán herczegségtől több izben el volt különitve, de ez 1035-től körülbelül 1055-ig a lambach-pütteni ház — és 1056-tól kezdve (mint Stájerország) a chiemkerületi grófok birtokában volt.

[1] Rubels, Mon. eccl. Aquilej. pag. 535.

Reitzenstein állitását csak következő módon lehetne némileg elfogadni.

Szalay t. i. azt mondja, hogy I. Béla király Ulrik vejét a magyar birodalom karantánföldi határgrófságával bizta meg, mely Pettautól Leibnitz-ig (a mai marburgi kerületben, a Mura jobb partján) terjedett s melyet Ulrik mint a magyar korona és nem mint a német császár hűbérese kormányzott.[1]

E magyarázat arra mutat, hogy Béla azon czélból, hogy új vejének és szövetségesének hatalmát és tekintélyét gyarapitsa, erre egy magyar határterület kormányzását bizta, mi korántsem jogosit arra, hogy Ulrikot e miatt a német és német fennhatóság alatt volt Karinthia őrgrófjának vagy herczegének tekintsük.

c) Neje és gyermekei.

Ulrik 1062-ben I. Béla magyar királynak egyik leányát vette nőül, *kit Zsófiának kell neveznünk.*

Igaz, hogy aschaffenburgi Lambertus ezt nem Zsófiának, hanem — a mint a magyar irók hiszik[2] — Jojádának nevezi; de e név ellen következő okoknál fogva emelhetünk kételyeket:

1. Lambertus fentidézett szövegében „Rex Wilhelmum"-tól kezdve „Jojade" zárszóig önállólag járt el; de arról, hogy mikép jutott „Jojada" elnevezéshez, mit sem szól. A Jojáda név pedig sem I. Béla leánya előtt, sem a később következett Árpádvérü herczegnők között egyetlen egyszer sem fordul elő; ennek következtében könnyen volna hihető, hogy a Jojáda szó nem valamely határozott keresztnevet, hanem legjobb esetben melléknevet, charakterisztikont jelenthet s hogy e királyleány tulajdonképen más keresztnevet viselt.

E vélekedést hathatósan támogatja azon körülmény, hogy Lambertus Jojáda fivérét, Béla fiát, *„Joas"*-nak nevezi.

Kinek ne tünnék fel rögtön a két név etymologiai és lényeges hasonlatossága?! Pedig Béla fia, Jojáda

[1] Hormayr's sämmtliche Werke III., aztán: Hormayr, Inneroesterreichs Geografie und Geschichte im Mittelalter 1817—19.

[2] Pray, diatribe in diss. de S. Ladisl. ab Ant. Gánóczy conscript. 1777, pag. 154 seq.

Cornides pag. 56 seq.

Gebhardi I. 459.

Engel p. 98 stb. stb.

fivére, ki nővérének Vilmossal való eljegyzését közvetitette, Magyarország történetiróinál s a többi források túlnyomó részében nem Joas, hanem Geiza nevet visel. Ez pedig bizonyithatja azt is, hogy nővérét sem hitták Jojádának.

Jojáda nevü magyar királyleány soha sem élt!

A Lambertusnál előforduló név — Jojáda - nem más mint Joas-nak egy rossz genitivus-a, Joas pedig a Geiza név graecizálása. (Tudjuk, hogy Geiza-név még mint Jesse, Jatzas stb. fordul elő.) Lambertnek, ha a Joas-név genitivusával akart élni, tulajdonképen „Joadis“ vagy „Joadae“ kifejezéssel kellett volna élnie, csakhogy Lambert vagy ennek másolója nem igen komolyan vette a dolgot, hisz Belae (= Béla genitivusa) helyett „Beli“ vagy „Belis“ kifejezéssel él. — Joasnak fenntebbi genitivusát különben még Lambertnek egy más helyén is találjuk: „a Jojade, Beli filio“ (ed. Lamberti ap. J. C. Krause pag. 141.) „inter ipsum (Salomonem) et Jojadam, qui eum regno expulerat (i. h. pag. 180).[1]

Lambertnek eszébe sem jutott, hogy Béla leányának valamely határozott keresztnevet adjon, de még kevésbbé gondolhatott arra, hogy a későbbiek, előadásának szellemébe be nem hatolván, a Jojade szóból keresztnevet faragjanak. Lambertnek e szavai: „desponsata ei filia sua, sorore Jojada“ annyit tesznek, mint: „eljegyezvén vele (Vilmossal) leányát, *Joas nővérét*“.

2. Lambertus 1062. évnél „Wilhelmus marchio reversus“-tól kezdve egészen „Ottó frater ejus obtinuit“-ig, Annalista Saxo (ad ann. 1062) tudósitását szószerint idézi. De mivel Lambertus a „sponsam ejus Sophiam“-féle passzusban a „Sophiam“ szót mellőzi, ezzel elárulja, hogy Annalista Saxo-val ellenmondásban van, mert ő (Lambertus) a menyasszonyt csak Jojádának nevezte, — s mivel ezen ellenmondást nem tudja vagy nem akarja kiegyenliteni, tanácsosabbnak tartja a menyasszony nevét az emlitett részben egyszerüen mellőzni.

Annalista Saxo pedig körülményesen és nyomatékosan mondja: „sponsam ejus Sophiam etc.“ s aztán ismét: „Odalricum qui sororem Ladislai regis Ungariae Sophiam duxit uxorem“.[2]

[1] Wedekind i. h. I. 193.

[2] Chron. ex vetust. membran. (12-ik századból) ap. Ludewig Tom. VIII. pag. 153. »Qui Hinricus accepit in uxorem Wilfeldam, filiam Magni Ducis Saxoniae, quam habuit a Sophia ducissa, quae soror erat Koladislay de Vngaria«.

Azon kifogás, melyet pl. Cornides tesz, hogy az Annalista itt két különböző Ulrikról szól, t. i. karantán és thüringiai Ulrikról, el nem fogadható, mert a „horum scilicet etc." igen jól az elébbi „cognatus ejus"-nak magyarázatára szolgálhat, másrészről pedig azért, mert az Annalista pusztán csak Popporól s annak Ulrik nevü fiáról szól, anélkül, hogy bármelyikét Thüringia őrgrófjának nevezné.

Hogy pedig e Zsófia, Ulrik felesége, férje halála után Magnus szász herczeghez ment férjhez, ez már bebizonyitott tény.[1]

Minthogy az eddig idézettekkel bebizonyitottuk, hogy Zsófia, Ulrik özvegye és Zsófia herczegnő, szász Magnus neje, egy és ugyanazon személy, kézzelfogható, hogy Ulriknak 1062-től egészen 1070-ben bekövetkezett haláláig csak egy felesége volt s minthogy ez Zsófia, I. Béla magyar király leánya: ennélfogva Zsófiának, Magnus nejének szintén Béla leányának kellett lennie!

De nem elégszem meg az eddigiekkel és azoknak az állitását, kik szerint „karantán" Ulrik I. Béla és I. Géza leányának férje volt, még másként meg akarom czáfolni; mert ha Ulriknak még Géza leánya is felesége volt, akkor magától érthető, hogy ez utóbbi, és nem Béla leánya volt Magnus neje.

Mindenekelőtt kiemelem, hogy Ulrik 1062-ben Gézának leányát nem is vehette nőül.

I. Béla, András és Levente testvéreivel együtt 1031-ben (vagy 1032 kezdetén) Magyarországból a rokon és barátságos II.

[1] Annal. Saxo ad ann. 1070 mondja: Odalricus Marchio Carentinorum obiit, cujus viduam Sophiam sororem Ladizlai regis Ungariae Magnus, Ordulfi Saxonici ducis filius, accepit uxorem etc.

A weingarteni barát mondja: »qui uxorem ... accepit, filiam Magnonis ducis et Sophiae, sororis Ungariae regis Colomani ... Erat tandem eadem Sophia antea cuidam de Carinthia copulata«.

Annal. Saxo (más helyen) »Magnus quoque dux Saxoniae obiit, qui duxerat uxorem Sophiam viduam Odelrici de Wimare sororem Ladislai regis Ungarorum«.

A weingarteni névtelen ad 1106: »Henricus accepit in uxorem Wilfeldam, filiam ducis Saxoniae, quam habuit a Sophia ducissa quae soror erat Wladeslay de Ungaria«.

Chron. monast. S. Michaeli (Lüneburgban, »de Saxoniae principibus« ap Wedekind I. 403, 413, ad ann. 1106): »Eodem tempore mortuus est Magnus dux ... habuitque duas filias ... quas genuit ei domina Sophia, filia regis Ungarioram Wadrezlai, femina valde religiosa. — Iste Magnus dux ... sepultus est ... cum uxore sua, predicta Sophia«.

Msciszló lengyel fejedelem udvarába menekült. Itt a pomerá-nokkal viselt háborúban a lengyeleknek oly nagy szolgálatot tett, hogy a háladatos Msciszló Bélát Rixa leányának kezével ajándékozta meg. E házasság legjobb esetben csak 1032 végén vagy 1033 kezdetén jöhetett létre (l. I. Béla).

Tegyük fel most, hogy Géza királyfi e házaspár első szülöttje, tehát 1034-ben született: akkor azon eredményre jutunk, hogy Géza 1062-ben legfelebb 28 éves lehetett; *egy 28 éves ifju pedig Ulrik ipája nem lehetett.* Ulrik 1070-ben halt meg, midőn Géza talán 36 éves volt; tehát lehetetlen, hogy Ulrik 1062 és 1070 között Gézának egy leányát nőül birhatta volna és mivel az összes kutforrások feltünő egyetértéssel mondják, hogy Magnus neje Ulrik özvegye volt, világos, hogy *Magnus neje nem lehetett Géza leánya.*

Utóbbi állitásomat támogatja azon körülmény, hogy a király-leány úgy Ulrik, mint Magnus férjeinek gyermekeket szült, hogy tehát már első házasságának kötésénél (1062-ben) teljes érettség korában volt s ilyformán nem lehetett egy 28 éves ifjunak leánya.

A mi pedig azon kifogást illeti, hogy Ulrik Jojáda férje, és Ulrik Zsófiának (ki ez esetben nem Béla leánya), illetőleg Magnus későbbi nejének első férje, két különböző személy volt, erre a következőket jegyzem meg:

1. Sem a krajnai, sem az isztriai őrgrófok sorrendjében 1062-től 1070-ig nem fordul elő más Ulrik, mint Béla veje.

2. Feltéve, hogy Ulrik egyúttal karantán őrgróf vagy herczeg is volt (mi pedig nem lehetséges), még akkor sem állna a fennebbi kifogás, mert a krajnai és isztriai uralkodók között 1062-től 1070-ig más Ulrik nem fordul elő.

3. A weimari és orlamundi grófok összes sorrendjében, tehát Ulrik ősnemzetségében 1062-től 1070-ig az általam emlitetten kivül más Ulrik nem fordul elő.

Mindezekhez még az is járul, hogy a Lambertus rossz kommentácziója által behozott Jojáda név annak igazságát, hogy Ulrik és Magnus felesége, Zsófia, I. Bélának volt leánya, sehogy sem renditi meg.

Zsófiának Ulrik és Magnus férjeivel nevezett gyermekeit l. részint a függelékben, részint pedig Magnus alatt.

A mi végre a bozóki prépostságnak 1135-ből való alapitó levelét illeti, melyben Zsófiáról, Szent-László nővéréről történik

emlités, ki a prépostság alapitójához, Lambert magyar főurhoz ment nőül, kimutatom (l. Lambert)

a) hogy két nővér ugyanazon nevet viselhette;

b) hogy emlitett okiratban emlitett Zsófia első Béla leányával alig azonos.

Ha tehát az eddig mondottakat összegezzük, a következő eredményre jutunk:

1. I. Béla 1062-ben Zsófia leányát weimari Ulriknak, Krajna és Isztria őrgrófjának, adta feleségül.

2. A Jojáda nevet csak *„Joas (= I. Géza) nővérének“* tekinthetjük.

3. Ulrik sem karantán herczeg, sem őrgóf nem volt.

4. 1062 előtt már nős volt.

5. Ő az egyedüli Ulrik, ki Árpádházi királyleányt vett nőül.

6. Lehetetlen, hogy más Zsófia nevü Árpádházi királyleány, valamint, hogy 1062-től 1070-ben bekövetkezett haláláig más felesége lett volna.

7. Zsófia szász Magnus felesége s Ulrik özvegye, sem I. Gézának, sem I. Lászlónak nem leánya, hanem teljes határozottsággal I. Bélának ugyanazon, Zsófia nevü, leánya, ki 1062-ben weimari Ulrikhoz ment férjhez.

Halála.

Zsófia 1095 junius 18-án halt meg.[1] Eltemették a lüneburgi kolostorban (férje, Magnus, is ott lett temetve).

30. Magnus.

Szász herczeg; I. Béla király veje.

Neve, származása és születése.

Atyja Ordulf szász herczegfi (később herczeg), a Billungok családjából; anyja Wulfhild, sz. Oláf norvég király leánya.[2] Szülei

[1] Chron. Monast. St. Michaelis (»de Sax. princ.« ap Wedekind ad h. a.) »Ladislaus rex Pannoniae, vir pie memorie, Lippaldus marchio, Henricus comes palatinus, Sophia ducissa uxor Magni ducis obierunt XIV. Kalendas Julii«.

[2] Chronicon Monast. St. Michaelis ap. Wedekind I. 411: »Hic Ordulfus

egybekelését Gebhardi[1] 1043-ra teszi, Langebeck[2] 1044-re; azonban valóban 1042 november kezdetére esik.

Brémai Ádám[3] elbeszéli t. i., hogy Ordulfnak Magnus norvég király (sz. Oláf fiának) nővérével való eljegyzését egy slezvigi találkozás alkalmával tervezték. Alebrand, brémai érsek akkoron jelen volt s Ordulf, alig hogy ülte menyegzőjét, Magnus kedveért Harold nevü dán trónkövetelőt ölte volna meg. A lüneburgi Mihály-zárdának halottikönyve e Harold halálának napját november 13-ára teszi; miután Alebrand brémai érsek (Bezelin nevü is) 1043 ápr. 15-én halt meg, az emlitett menyegzőn pedig még jelen volt, ennélfogva világos, hogy a trónkövetelöt 1042 nov. 13-án megölték.

Magnus, e házasság sarja, talán 1043-ban született; sokkal később azért nem, mert 1106-ban magas kora következtében meg nem jelenhetett a mainczi országgyülésen.[4]

Nevét anyai nagybátyja, jó Magnus, dán (később norvég) király († 1047 aug. 9.) után kapta.

Anyja elhalálozásának évét nem ismerjük; a fennemlitett halottikönyv csak a napot nevezi (máj. 24.). — Atyja 1071[5] márcz. 28-án halt meg; erre azután Magnus vette át Szászország kormányát.

Élete.

Mindjárt uralkodása kezdetén az alattvalóitól elüzött vend Buthue fejedelem hozzá menekült Lüneburgba. — Habár Magnus megigérte neki támogatását, mégis mivelhogy akkoron Nordheimi Ottó társaságában IV. Henrik császárral ellenséges viszonyban állt, személyesen nem vehette át a dolgot. 1071 jun. 14-én alávetvén magát a császárnak, több, mint két évig (1073 augusztusáig) fogságban maradt.[6] Halberstadtban[7] személyesen átadta

habuit filiam (recte sororem!) cujusdam Magni, filii S. Olavi regis et martyris et genuit ex ea Magnum, magnum ducem«.

[1] Geschichte der Königreiche Dänemark und Norwegen I. 124., 438.]

[2] S. S. rer. Danicarum V. 384. — Annal. Bartholin. ap. Langebeck I. 338 1042-re teszik.

[3] Hist. Eccles. Lib. II. c. 58.

[4] Annal. Saxo I. 608: »quem gravior aetas impediebat«.

[5] A lüneburgi Mihály-zárda halotti könyve. Annal. Saxo.

[6] Lambert. Aschaff. ez évhez 105. l.

[7] Brémai Ádám, lib. IV. c. 25. »Eodem anno restincta est illa

magát a császárnak, a ki őt a Harzburgba hozatta; de ezt sokáig titokban tartották.

De már most megjelent mentője: atyjának fitestvére Hermann. A császár t. i. alig hogy elhagyta Szászországot, Hermann már Lüneburgot ostromolta s a kapituláló őrségnek azon feltételt szabta, hogy csak Magnus szabadonbocsátása után vonulhat ki; fogságban tartotta tehát a császáriakat (1071 aug. első fele táján). — Magnus azalatt még fogságában ült. Azt kivánták töle, hogy szabadonbocsátásáért egész atyai örökségéröl Szászországban lemondjon. A császárt mi sem volt képes megpuhitani, még Ottónak azon nemes ajánlata sem, hogy Magnus helyett öt ejtse másodszor fogságába.

De ez csak Magnus hasznára vált, mert éppen ennek következtében az egész Szászország egyesült erövel a császár ellen fordult s ez tanácsosnak találta, hogy 1073 augusztusában az országot elhagyja. — Midön aztán azzal fenyegették, hogy a Hermann által Lüneburgban elfogott híveit megölik, ha Magnust nem bocsátja szabadon, 1073 aug. 15-én végre elbocsátotta. A fiatal fejedelem szabadulása felett való öröm az egész országban igen nagy volt.

Magnus utolsó sarja volt családjának, Lambert igy jellemzi: „Derék fiatal fejedelem volt; szelleme túlszárnyalta évei számát. A mit jónak és igazságosnak elismert, arra törekedett békében; a háborúban senki elött nem hátrált meg bátorság és vitézség dolgában".

Halála.

Magnus Artlenburg-ban halt meg 1106-ban (aug. 25.) s a lüneburgi zárdában temették.[1]

conspiratio prima in regem facta, in qua dux Otto et Magnus ... in potestatem se regis dederunt«.

Berth. Constant. ap. Urstis. I. 344: »In Pentecosta Otto ... cum sociis suis, Henrico ad deditionem venit sua sponte, anno ... 1071 ... indictione nona, tertia feria ejusdem hebdomadae XVIII. Kal. Julii«.

[1] Chronogr. Saxonis fragmentum Luneburgense annor. 1057—1130 ap. Wedekind I. 306: »(1106) Magnus Dux obiit VIII. Kal. Septembr. in Ertheneburg et sepelitur Luneburgi in Monasterio«.

Necrologium l. c. ap. Wedekind III. 61.

Házassága.

Magnus I. Béla magyar király leányával Zsófiával, weimari I. Ulrik isztriai őrgróf özvegyével (l. ezt) kelt egybe.

E házasságkötés időpontját illetőleg a következő támpontjaink vannak:

Midőn Buthue vend fejedelem Magnushoz segitségért fordult, éppen akkorra volt ez utóbbinak egybekelése kitűzve („dies nuptiarum ad praesens"). Miután Buthue Magnushoz ennek trónralépte, tehát 1071 márczius 28-ika után fordult és Magnus már 1071 jun. 14-ike óta két évig ült a fogságban, ennélfogva házassága 1071 márcz. 28-ika és jun. 14-ike között létesült.

Lehet, hogy Magnus még mint trónörökös, midőn Nordheimi Ottóval Szászországot és Thüringiát bejárta, ismerkedett meg a fiatal özvegygyel. Wedekind azon véleménye,[1] hogy Magnus talán már 1063-ban elkisérte nagybátyját Hermannt Magyarországba (Hermann-nak a magyar hadjárata Salomonak 1063-ban történt megkoronáztatásával ért véget) s hogy ez alkalommal ismerkedett meg Zsófiával, már azért sem fogadható el, mert Zsófia 1063-ban már Ulrik neje volt.

Utódai.

Magnusnak fia nem volt, csak két leánya: Wulfhild és Eilika.[2] Az előbbi egyik okiratában (1106 körül) „Wulfhild filia ducis Magni"-nak nevezi magát; † 1126 decz. 29-én; még jóval 1101 előtt bajor fekete Henrik herczeggel kelt egybe.

Eilika anhalti Ottónak lett a neje, † 1142 jan. 16-án.

A weingarteni barát e kettőn kivül Magnusnak még két leányt tulajdonit, t. i. scheyerni Ekkard és valamelyik morva fejedelem nejeit. Hund ezekhez még Adelhaidot, bogeni Frigyes nejét is hozzáfüzi. A scheyerni Ekkardhoz férjhez ment leányt illetőleg Arenpeck[3] is elfogadja a weingarteni tudósitó adatát.

[1] I. 190.

Brémai Ádám lib. IV. c. 11. Lambert Aschaff.

[2] Chron. Monast. St. Michaelis ap. Wedekind I. 360: »mortuus est Magnus Dux sine filiis, habuitque duas filias, unam Eilicam nomine, et alteram Wulfhildem«, aztán: »Henricus imperator ducatum Saxonie Ludero (= Lothár) comiti dedit, eo quod non haberet Magnus filios, sed filias«.

[3] Chronica Bojoariorum lib. V. cap. VIII. ap. Pertz, Thes. anecdot. uoviss. Tom. III. pars III. p. 245.

Ekkardnak e helyütt meg nem nevezett nejét Buat,[1] Hund,[2] Cornides[3] és mások Richardis-nak nevezik.

A legújabb irodalom csak Wulfhildról és Eilikáról tesz emlitést. Richardis-t, scheyerni Ekkard nejét († 1... ápr. 11-én) és Willibirg-et (Wirbirg, Hilburg † 1091 után), Konrád morva herczeg nejét Zsófiának és első férjének, weimari-isztriai Ulrik kérdéses leányainak tekintik. — Hogy Magnus Willibirgnek az atyja, különösen az utóbbinak chronologiai viszonyai ellenszólnak.

31. Ilona (Lepa)

I. Béla király ifjabb leánya.

Neve.

Ennek a királyleánynak a nevét a legrégibb krónikások sem emlitik; Turóczi és Dlugoss[4] csak annyit mondanak, hogy I. Géza és I. László királyok egyik nővére a horvát Zvonjimirhoz ment férjhez, nevét azonban elhallgatják. — Pray sem ismeri nevét s azt hiszi, hogy nem Zvonjimirnak, hanem Krezimir horvát és dalmát királynak a neje, a mi különben „vehementer incertum“. — Pistorius sem ismeri.

Annál gyakrabban nevezik pedig az okiratok Zvonjimir nejének a nevét.

a) Egy 1078-iki okiratban[5] olvassuk: „Haec acta sunt coram Suinnimiro Rege . . . Lepa regina, Radovano regis filio“.

b) 1083-ban[6] pedig: „Acta sunt autem haec ante praesentiam huiusmodi testium: In primis reginae Lepae, Rodouani Regis filii“ (v. ö. Fejér I. 462 ad 1083).

c) Lucius[7] Zvonjimir egy 1078-iki okiratát közli, melyben olvassuk: „Acta sunt haec ante notitiam horum testium: inprimis quidem Helenae gloriosissimae reginae“.

[1] Origines Boicae Domus lib. XII. cap. VI. 324, tab. XXX.

[2] Bayrisch Stammbuch I. p. 116: »Disz Graf Fridrichs (t. i. bogeni I. Frigyes-é) Gemahel Adelheit, ein Tochter Magni Saxoniae Ducis, ihre Schwester Richart«.

[3] Egy kézirati Codex genealogicus Ducum Bavariae szerint (fol. a bécsi udvari könyvtárban »inter Codices Mss. Historiae profanae Latinos et numer. CXXX. mus«).

[4] Turóczi II. 47, 56. Dlugoss Lib. IV. 331.

[5] Fejér I. 444.

[6] I. h. 461.

[7] Lib. II. cap. 15 p. m. 159.

Ez okiratokból azt következtették — különösen pedig Cornides — hogy Zvonjimirnak két neje volt, t. i. Ilona († 1078 és 1083 között) és Lepa; Radovánt az előbbi édes, és Lepa mostoha fiának tartották; mert ha Radován Lepának lett volna a fia — úgy okoskodtak — 1083-ban alig lehetett négy éves s igy nem is használhatták volna tanunak. Miután Cornides Ilonát és Lepát két egymástól különböző személynek tartotta, azt a kérdést vetette fel, hogy a kettő közül melyik volt tulajdonképen I. Béla király leánya? Miután a fennebbi okiratok kétségtelenné teszik, hogy Lepa a második hitvestárs s a magyar évkönyvek Zvonjimir más nejét nem ismerik, mint László király nővérét, kell — igy okoskodott — hogy Lepa Béla király leánya legyen.

Gánóczy[1] ellenmondott Cornides felfogásának, a mennyiben azt állitja, hogy Ilona és Lepa egy és ugyanazon személy, illetőleg Bélának a leánya; azonban behatóbb magyarázatokba nem bocsátkozik; csak azt mondja, hogy eredménytelenül rak magára legyőzhetetlen nehézséget az, ki az ellenkezőt vitatná.

Katona Gánoczy nézetét elfogadta s Cornides felfogásának erősen és nyomatékosan ellenszólt. Cornidesnek azon kifogását, hogy — ha Ilonát és Lepát egy személynek veszszük — ez által későbbi időkre a tévedésekre és konfuziókra okot és alkalmat szolgáltatunk, azzal czáfolja (II. 188), hogy ilyesmi a régieknél elég gyakran előfordult; hivatkozik pl. Domonkos érsekre, ki e néven sz. Istvánnak egy 1001-iki okiratában előfordul s mindjárt ezután mint Sebestyén érsek szerepel, holott akkori időben nem létezett Magyarországban két érsek; Astrik egyúttal Anasztáz nevü volt stb. Hogy pedig ó-magyar királyleány két nevet a keresztelésben kaphatott, azzal bizonyitja, hogy I. Béla király Adalbert, Imre herczeg pedig Henricus-Hemericus stb.

Megfontolásaink eredménye pedig a következő:

Turóczi tanusága szerint Zolomér már 1066-ban (biztosan még Salomo uralkodása alatt, tehát 1074 előtt) Gézának a sógora volt, minek alapján Zvonjimir a királyi czimet nyerte. Ez pedig 1076-ban történt. 1078 körül Ilona már okiratilag Zvonjimir nejeként van feltüntetve; de az összes idevágó tudósitók abban is megegyeznek, hogy László nővére férjét Zvonjimirt túlélte. Ennélfogva kézzel fogható, hogy az 1078-iki és 1083-iki okiratokban megnevezett Ilona és Lepa nevü királyné csak egy és

[1] Dissert. de S. Ladislao p. 99.

ugyanazon személyre vonatkozik. Zvonjimir nejének a keresztelési neve Ilona, Lepa pedig ép úgy horvát mellékneve, mint Zvonjimirnak horvát neve mellett még a latin-keresztény Demeter mellékneve volt.

Ilona születési évét illetőleg semmi adatunk nincsen; de mivel Magyarországban született s nővérét Zsófiát atyja már 1062-ben kiházasitotta, Ilonát ifjabb leánynak kell vennünk, a ki 1050 körül születhetett.

Házassága.

A mint az eddigiből láttuk, 1063 és 1066 között Zvonjimir Demeter horvát bánhoz (későbbi királyhoz) ment férjhez. Vajjon Radován és Zvonjimirnak sánta leánya (l. Zvonjimir alatt) Ilonától születtek-e, nem tudjuk; igaz ugyan, hogy nincs értesülésünk arról, vajjon volt-e Zvonjimirnak Ilona előtt egy más neje, de úgylátszik, hogy Radován, miután oly okiratban fordul elö tanuként, mely nemsokára Zvonjimir királysága után kelt, ez időben mint Ilona fia még nem lehetett oly korban, melyben különben valamely állami okiratban tanuként szerepelhetett volna. Hozzájárul még, hogy az okirat „a király fiának" nevezi, mintha hangsúlyozni akarná, hogy csak Zvonjimirnak, nem pedig a jelenvolt királynénak a fia.

Házasságának következményei.

E házassági összeköttetés a legfontosabb és legnyomatékosabb, melyre — a jelenkorra vonatkozólag — az Árpádok családi történetében akadunk. Mert feltéve, hogy habár nézetünk Ilona és Lepának azonosságáról és Béla leányának özvegységéről helytelen volna is, ennek igazságát még sem tagadhatnók el, hogy Horvátország és mellékországainak a magyar monarchiába való beiktatása a Zvonjimir és Béla leánya között létrejött házassági összeköttetésnek kifolyása.

Zvonjimir halála után († 1089 első felében) II. István 1089-ben lépett Horvátország trónjára.[1] István genealogiájába belebocsátkozni, e helyütt felesleges; elég ha tudjuk, hogy Horvátországban Zvonjimir halála után (István valószinüleg két év

[1] Fejér I. 462: „Stephanus, ego nutu Dei Chrobatorum et Dalmatinonorum Rex. — Cum Dei pietas Patruum Avuum Proavuumque solio in regio ... exaltaverit honore ... quoddam scriptum a nuper defuncto Suinimiro concessum ..."

mulva halt meg) belviszályok kitörtek. Az özvegy királyné, az ország egy területének birtokára szoritkozva, két évig küzdött elleneivel és midőn István halála után a zavart már nem akarta vagy nem tudta türni, egynéhány országnagy beleegyezésével fivérét, László magyar királyt, hivta segitségre.[1]

Horvátország az Árpádházi vezérek alatt Magyarországnak hódolt; Ilona a Dráva és Száva közötti vidéket „hozományúl“ (mindenesetre csak a közigazgatását vagy a jövedelmét) kapta; ahhoz még a Zvonjimirral kötött házasság általi sógorsági viszony járult Lászlóval;[2] László tehát 1091 végén Álmos nevü unokaöcscsével átszállt a Kulpán, elfoglalta az országot egészen a dalmát határig s azt nem nővérére, hanem Álmosra bizta.

Halála

Ranzano (Ind. XI.) és Ráttkay[3] szerint Lepa uralkodása után hét évvel (tehát 1096-ban) halt meg, mire László király örökségébe lépett. De ezen évszám (1096) László örökösödését lehetetlenné teszi, mert már egy évvel azelőtt meghalt; ez állitás különben máskép sincs bebizonyitva s igy el nem fogadható. Hogy Horvátország elfoglaltatása után mi történt Ilonával, nem tudjuk. Miután László az ország kormányzását nem ő reá, hanem Álmos herczegre bizta, több mint valószinü, hogy a férje halála után kitört viszályok folytán a kormányzástól kifáradt asszony királyi fivére udvarába vonult s ott Lászlónak egy évvel korábban (1090-ben) elhalt nejét némi tekintetben pótolta. Halála évét nem ismerjük.

[1] Turóczi II. 56.
Spalatói Tamás, Hist. Salon. c. 17.
Tomcus: „Cujus (t. i Zvonjimir) morte Proceribus regnum pro libidine distrahentibus, Regina vidua Lepa nomine ... Vladislai Fratris opem implorat ...“.

[2] Turóczi (II. 56) következőképen indokolja: „quia secundum regalem justitiam sibi (= Lászlónak) competebat hereditas; quoniam quidem rex Zolomerus in primo gradu affinitatis eidem attinebat et heredem non habuit“, de ez indokolást lehetetlen úgy felfognunk, mintha Zvonjimir és László között közös leszármazáson alapuló rokonsági kapocs létezett volna; Turóczi itt csak a kettő közötti sógorságról beszélhet.

[3] Memor. Regum et Banorum regn. Dalm. Croat. et Slav. lib. II. p. 57, ed. Vienn. 1652.
Ranzano: „Interjecto dein tempore moriens et illa, eadem regna reliquit Ladislao fratri“.

32. Zvonjimir Demeter

horvát bán és király († 1089), I. Béla király veje.

Neve és származása.

Az okiratokban Zvonjimir és Demeter[1] név alatt fordul elö. Turóczi Zolomérnek nevezi. Az akkori időben nem volt ritka eset, hogy valaki nemzeti nevén kivül még valaminő latin-keresztény melléknevet is viselt. Zvonjimir elődje IV. Krezimir pl. még a Péter nevet is használta. Zvonjimir a horvát, Demetrius a latin-keresztény neve.

Miután Zvonjimir sehol sem nevezi magát elődje IV. Křezimir rokonának s netáni rokonságát az előtte uralkodott horvát királyokkal egyáltalában nem hangsúlyozza — pedig, ha velük rokonságban állott, minden bizonynyal el nem mulasztotta volna — a Krezimiridákkal való rokonságát tehát bátran kizárhatjuk.

Leszármazását nem ismerjük világosan; csak azt tudjuk, hogy IV. Krezimir közvetetlen utódja Slavizo az ő testvére.[2]

IV. Krezimir király 1073 végén vagy 1074 kezdetén magtalanul halt meg. Névleg ismeretlen fitestvére István nevü fiút hagyott maga után[3] a kinek nagybátyja a herczegi czim adományozása mellett a trónöröklést megigérte. Krezimir halála után Slavizo, Zvonjimir fitestvére, bitorolta a trónt;[4] mondják hogy ennek a Trauvidéken nagy kiterjedésü birtokai voltak. Slavizót 1075 nov. havában egy bizonyos Amicus nevü comes fogságba ejtette és beszélik, hogy normann hajón Apuliába vitte.[5]

[1] Wenzel I. 7. VI. 45, 47, 49, 63. VII. 28. XI. 9.
Fejér I. 440 stb. („Ego Demetrius, qui et Suinmur nuncupor" stb).

[2] V. ö. Fejér I. 413.

[3] Farlati Illyric. sacr. III. 138: „Ego vero Stephanus, ejusdem patrui mei heres, et divina clementia futurus in regno successor".

[4] Lucius lib. II. c. X. p. m. 137 „Attigit eo tempore venit in nostris partibus Slauizo rex et Petrus banus". „Post haec vero Suinimirus rex ..."

[5] Lucius lib. II. c. X. p. m. 137. „In anno 1075 ab incarnatione D. N. I. C. mense Novembris et tempestate, qua comes Amicus regem Croatiae cepit".

Farlati (III. 145) ezen Amicus-t azon normann herczeggel (Apuliában) azonositja, ki Dandolo velenczei történetiró szerint Horvát- és Dalmátország partjait 1075-ben pusztitotta.

Racky (zágrábi kanonok) nyomára akadt ez Amicusnak olasz kutfőkben. Itt Haming (Heming)-nak nevezik.

Hogy most a bitorló elüzése után nem István herczeg jutott a trónra, úgy magyarázzák, hogy Slavizo bitorlásával reményében csalódva a herczegi czimről lemondott s a magánéletbe vissza vonult; súlyos betegségtől sújtva a sz. István féle benczés-zárdába ment.[1] Ilyformán történt, hogy közkivánságra a nép s a papság Slavizo testvérét, Zvonjimir bánt, trónra hivta. Ebből pedig következtethetjük, hogy Zvonjimir már azelőtt, a horvát király fennhatósága alatt, bánságát éppen úgy mint egy önuralkodó birta.[2]

Zvonjimir alighogy a trónra jutott, trónját a királyi czim felvételével s a pápához való csatlakozással biztositani iparkodott; minderre pedig

Házassága

döntő befolyással volt.

Általában tudjuk, hogy I. Bélának egy leánya, Ilona (Lepa = a szép) Zvonjimir neje volt[3] s biztos, hogy Zvonjimirnek Béla leányával való egybekelése Béla halála után történt. Először 1066-ban akadunk erre a sógorságra, midőn Zvonjimir Magyar-

[1] Fejér I. 444 do 1078: „Ego Stephanus, olim Dux illustris Croatorum, cum gravi morbo oppressus convocari jussissem venerabiles Sacerdotes regni Crobatiae, qui gravioribus animae meae morbis medicinam adhiberent, de illorum consilio me transferendum curavi ad monasterium sancti Stephani Protomartyris, ubi Ducis titulo et dignitate omni deposita, locum meo sepulchro designavi ..."

[2] Bánságáról a következő okiratok szólnak:

a) Fejér I. 407 do 1070: „Croatiae vero rege Crescimiro regnante, Zuonomiro Bano".

b) Lucius lib. II. c. X. p. m. 137 do 1073: „regnante Cresimiro, Croatiae bano Suinimiro".

[3] Engel és számos más iró azt hiszik, hogy már I. Béla kiszemelte volna Zvonjimirt vejének: Engel mondja: „Die Grenzstreitigkeiten zwischen Ungarn und den Kroaten (Erstere hatten ihre Macht bis nach Dalmatien ausgedehnt) nahmen eine Ende, als Béla (1061—1063) dem Zvonimir, einem maechtigen kroatischen Vasallen und wahrscheinlich Blutsfreunde des Kresimir Peter, seine Tochter zur Gattin gab. Hiedurch war die Freundschaft zwischen beiden Staaten so sehr gesichert ..."

Hertzberg ellenben (Geschichte der Byzantiner 1883 p. 289) mondja: „Die dalmatinischen Kroaten dagegen unter Zvojnimir hatten unter dem letzten Dukas die lose Verbindung mit Konstantinopel zerrissen und Beziehungen zu Rom angeknüpft. 1076 hatte Zvojnimir von Gregor VII. den königlichen Titel erworben, nachher aber Helene, des ungarischen Ladislaus Schwester geheirathet".

országhoz fordult, hogy onnan segitséget kérjen a karantánok ellen.[1]

Valószinüleg az Arpádokkal való sógorsági viszonyának köszönhette, hogy Slavizo után a trónt és 1076-ban a királyi czim elnyerte. 1076 okt. havában három pápai követ (Gebizo érsek, Elek apát és Fulkoin püspök) Salona romjain a sz. Péteregyházban megkoronázták.[2]

Halála.

Miután Zvonjimir 1087-ben még a jadrai apáczákat szebadalmaikban megerösiti,[3] 1089-ben pedig már II. István király a spalatói Istvánzárda számára okiratot kiállit,[4] a melyben a kevéssel azelött elhalt Zvonjimir királyt emliti, ennélfogva Zvonjimir halálát az 1089-ik év első felére tehetjük.

Utódjai.

Okiratilag Radován szerepel Zvonjimir fiaként. Ismerünk két 1083 iki okmányt (l. f.), melyben a következő passust olvassuk: „Acta sunt autem haec ante praesentiam hujusmodi testium ... Rodouan regis filii". „His actis et constitutis testes interfuerunt ... et Radouanus filius regis". Minthogy tudjuk, hogy Zvonjimirt nem fia, hanem más követte a trónon s Radován trónöröklésérői egyáltalában nincs a szó, egész biztossággal mondhatjuk, hogy még 1089 elött halt meg. Miután 1083-ban tanuként szerepel, akkor már nem lehetett gyermek; születése tehát körülbelül 1067-re esik, ha Ilonának, illetöleg Lepának a fia. De sokkal valóbbszinü, hogy a „filius Regis" szavak értelmében Zvonjimirnak valamelyik elöbbi nejétől született fia.

I. Lajos királynak egy oklevele szerint[5] Zvonjimir sánta

[1] Turóczi II. 47: „Misit itaque rex Zolomerus (de akkor csak bán volt!) Dalmatiae, qui sororius Geisae erat, nuncios ad regem Salomonem et ducem Geisam, et rogavit eos ut propria persona eorum contra adversarios suos, scilicet Carantanos, ipsum adjuvarent, qui tum marchiam Dalmatiaeo occupaverunt".

Dandolo ap. Muratori XII.

1061—1072-ig Zähringeni Berthold volt a karantán örgróf.

[2] Fejér I. 444 do 1076.

[3] Lucius II. cap. 15. p. 158.

[4] Fejér I. 462.

[5] Fejér VI. 2. 156 do 1360 nov. 28.

leányát a Lapzavi (Lapuch-Vunycha) nemzetségéből származó Winich nevü nemesnek adta nőül; e leánynak nyilván nem voltak trónigényei.

Mindennek daczára mégis azt olvassuk, hogy Zvonjimir egyáltalában gyermekek hátrahagyása nélkül halt meg.[1]

33. Euphemia.

I. Béla király (és Rixa királyné) ifjabb leánya.

Morva (cseh) neve Ofka, de előfordul mint Ludmilla is; az okiratok Evffemia (Euffemia)-nak nevezik.[2]

Turóczi szerint[3] Magyarországban született és miután Zsófia és Ilona nevü nővérei minden valószinüség szerint még előtte mentek férjhez, ennélfogva ő Béla leányainak sorrendjében a harmadik. A tizenegyedik század ötvenes évei közepén születhetett.

Házassága.

I. (szép) Ottó morva herczeghez ment férjhez, kinek halála után 1087-től 1090-ig önállóan vezette a kormányt. Élete egyházi alapitványok és adományozásoknak szakadatlan lánczolata.[4]

Halála.

Meghalt 1111 ápril 2-án és az Olmütz melletti hradsini családi zárdában (melyet részben ő is alapitott) el lett temetve.

[1] Turóczi II. 56 „Quum eniun rex Zolomerus sine liberis decessisset".

Tamás főesperes, hist. Salonit. c. 17 p. m. 556: „Eo namque tempore, rex Suinmirus mortis debitum solvit, nullumque suae posteritatis heredem reliquit. Sic ergo tota regalis sanguinis deficiente prosapia, non fuit ulterius, qui in regno Chroatorum rite succedere debuisset".

Ranzano Ind. XI.: „Rex erat ea tempestate Dalmatiae et Croatiae Zolomerius nomine. Is moriens, cum nullus illi esset haeres, sua regna testamento reliquit uxori, quae erat Beati Ladislai soror".

[2] Boczek I. 162 do 1078 febr. 3. olmützi Ottónak okiratában: „cum mea mihi grata conjuge Evffemia nomine"; i. h. do 1087 Euffemia, Ottó özvegye.

Cosm. Prag. és Balbini-nál. (Misc. Böem. l. VII.): Eufemia, Praynál: Ludmilla.

[3] II. 42: Porro Dux Bela genuit ... in Hungaria ... filias".

[4] V. ö. Dudik, Geschichte Mährens, II. 438., 579. IV. 274. stb.

Utódjai.

Következő gyermekei voltak:

1. Bohuslava, sz. 1077[1] † 1098 körül.

2. Szvatopluk, olmützi herczeg 1093—1107, cseh herczeg 1107—1109, † 1109 szept. 24.

3. Boleslava.

4. II. (fekete) Ottik (Ottó) olmützi herczeg 1107—1110, 1113—1126, Brünnben.

5. Brzetiszló.[2]

Euphemia utódjainak férfiága dédunokáival, Vladimir († 1199 után) és Brzetiszlóval halt ki.

Házasságának következményei.

Midőn 1073-ban Géza, László és Lambert a Salomo s annak tanácsadói részéről őket fenyegető veszélyek ellen támogatást kerestek, a két utóbbi ezért külföldre ment. 1074 kezdetén László morva Ottóhoz jött, ki serege élén Gézát Váczнál találván, közreműködött, hogy Salomo a mogyoródi csatát vesztette el. Ottó a herczegek seregének jobb szárnyát vezérelte. Tudjuk, hogy e csata által Géza nyerte meg a koronát.

34. I. Ottó

morva herczeg († 1087) I. Béla király veje.

Szülői: I. Brzetiszló cseh herczeg († 1055 jan. 10.) és schweinfurti Judit, Henrik gróf leánya († 1058 aug. 2.); szülőinek ötödik és utolsó fia; mellékneve „szép“;[3] születési éve ismeretlen.

Atyja, Brzetiszló, egy évvel halála előtt, 1054-ben Csehországban a senioratust behozván, ifjabb fiainak Morvaországot adta, mely alkalommal Ottó Brünn-t kapta. Atyja 1055-ben meg-

[1] Ottónak 1078-ban még nincsen más gyermeke; mondja t. i. „promisimus cuncta inibi pertinentia me conjugi et soboli invidabiliter possidenda servare“ ap. Boczek I. 165.

[2] Boczek I. 176. do 1087; Euffemia, morva Ottó özvegyének okirata: „meorumque puerorum Suatopluk, Ottik és Brachizlau“.

[3] Cosmas Prag. lib. II. cap. 1: „fuit autem primogenitus (Bracislai) nomine Spitignew . . . quintus et ultimus Otto pulcherrimus“.

halván, fia s utódja II. Spitinjev testvéreitől elvette Morvaországot, Ottót pedig fővadászmesternek nevezte ki. Midőn Vratiszló Spitinjev halála után 1061-ben a fejedelmi trónra lépett, visszaadta Morvaországot testvérének s igy kapta Ottó 1061-ben Olmütz-et.

Meghalt 1087 jun. 9-én. Saját akarata szerint a hradisi Istvántemplom temetőjében temették el. Ide temették Euphemia nevü nejét is, hol mind a kettőnek földi maradványai 158 évig nyugodtak, mignem ünnepélyesen a zárda egyházába átvitték. Midőn a hussiták e templomot 1432-ben feldulták, elrendelte az olmützi püspök (Zwolai Konrád), hogy a fejedelmi pár csontjait az olmützi székesegyházban temessék el, hol sz. Venczel oltára alatt külön kryptában 1617-ig feküdtek, mely évben ugyanezen egyháznak egyik mellékkápolnájába kerültek. További sorsukat nem ismerjük.

Neje, Euphemia I. Béla magyar király leánya. Hogy mikor köttetett e frigy, nem tudjuk, de 1073-ban már házasok voltak.[1]

Azok, kik szerint Euphemia még Béla életében ment volna Ottóhoz férjhez, azt mondják, hogy Béla, erőszakkal megnyert trónján nem érezvén magát biztosnak, Salomo pártja ellen szövetségeseket keresett s hogy ezeket leginkább leányainak kiházasitásával vélte megszerezni; ennek lett volna kifolyása a jelen egybekelés is. De mivel ezt be nem bizonyithatják s ez általában nem is igen hihető, sokkal helyesebben járunk el, ha e házassági összeköttetés genezisét a következő stemmában keressük:

	Szár László magyar herczeg	
I. Brzetiszló cseh herczeg	I. András † 1061	I. Béla † 1063
Ottó II. Vratiszló	Adelhaid	Euphemia

35. Lambert

I. Béla király veje.

Származása.

Nagyatyja Lambert I. István király korában élt.[2] Ennek unokái II. Lambert és testvére Ipolit I. László király idejé-

[1] Turóczi II. 52: „Cumque Geysa equitasset usque Vaciam, obviavit fratri suo Ladislao et Ottoni Duci, sororio eorum, cum auxilio valido venientibus".

Dudik II. 374 állitja, hogy a házasság nem korábban mint 1075 végén vagy legfeljebb 1076 kezdetén köttetett.

[2] Fejér II. 82 „Undecimum predium Platna, quod prefatus Sanctus Ste-

ben fordulnak elő. II. Lambert a gyermektelen Krazeg által örökbe fogadtatván, annak birtokát is kapta,[1] melyet később Álmos herczeg adománya által gyarapitott.[2]

Hogy melyik nemzetségből származott e Lambert, nem tudjuk; de egy Fejérféle okirat úgy látszik erre is nyújt némi támpontot. Az okirat t. i. Lambert legtöbb birtokánál annak szerzési módját is közli; a hol ezt nem teszi, ott biztossággal föltehető, hogy az illető birtok ösi, örökös birtok. Miután a hetedik birtokról azt mondja: „quod sanctus Rex Stephanus condam Comiti Hunt dedit ad pascendum animalia" s mivel a Hunt-Pázmán nemzetség később Hontmegyében nagyon el volt terjedve, feltételezhető, hogy e Lambert Hunt-Pázmán nembeli ember.

Élete és halála.

1124-ben Lambert nevü nádorra[3] akadunk, de vajjon ez a mi Lambertünkkel azonos-e, nem tudni.

Életének vége Turóczi szerint igen tragikus. Midőn t. i. II. Béla serege 1132-ben a Sajó mellett Boris és lengyel Boleszló seregének támadására készen állt, a királyi táborban sokan voltak, kik csak a csata szerencsétlen kimenetelére vártak, hogy azonnal Borishoz átpártoljanak, vagy pedig, — mint Turóczi hiszi — hogy még az ütközet közben a királyi hadsereget elárulják s ez által annak könnyebb legyőzetését eszközöljék. Mondják, hogy ezekhez Lambert comes és fia Miklós is tartoztak volna. Béla hivei felismerték a helyzetet s azt tanácsolták a királynak, hogy a gyanusokat a többi előkelőkkel együtt bizonyos napon összehivatván, tőlük azt kérdezze meg, vajjon Borist Kálmán

phanus Rex Comiti Lamperto dedit in haereditatem, postea vero nepotes ejus, scilicet Lampertus et frater ejus Ypolitus pactum inierunt, ut terram non dimidient".

[1] I. h.: „quartum vero predium, in Kewdefew vocatum, quod tempore Regis Ladislai quidam nomine Krazeg, absque liberis, adoptiwo filio Lamperto Comiti dedit".

[2] I. h. „Nena, quod Almus Dux Comiti Lamperto dedit, defuncto Prodsacujus predium erat".

[3] Jongellinus (ap. Schwandtner II. 839: „Lambertus comes palatinus, sororius S. Ladislai regis, fundator praeposituræ S. Stephani Regni in Bozok, ordinis Praemonstratensis, de qua Bonfinius aliique. Floruit sub regibus Stephano II. et Bela II. Caeco". — Hogy honnan meritette Jongellin ez adatot, nem tudjuk; valószinüleg onnan, hogy II. Istvánnak egy 1124-iki okiratában (Fejér II. 80) az országnagyok között „Comes Lambertus" emlitetik.

törvénytelen fiának tekintik-e vagy nem? Ez megtörténvén, az összehivattak kisebbsége habozott, állitván, hogy a dolog még nincsen teljesen tisztázva. E kisebbséghez Lambert is tartozott. Testvére erre a széket, a melyen ült, megragadván, ezt Lambert fejéhez oly erővel vágta, hogy agyveleje azonnal kilocscsant s Lambert szörnyet halt.[1]

Házassága.

Általában hiszik, hogy Zsófia, Lambert neje, I. László nővére, illetőleg I. Béla király leánya volt.[2]

A bozóki apátság 1135-iki alapitó levele[3] t. i. a következő érdekes passust tartalmazza: „Notum sit cunctis... qualiter Lampertus Comes cum uxore sua Zophia et filio suo Nicolao... in honorem sancti Regis Stephani in predio suo, quod vocatur Bozouk, glorioso Stephano secundo regnante, Feliciano vero Venerabili viro Archiepiscopo Strigon. existente cenobium construxerunt. Hec sunt igitur nomina prediorum quibus dotata est ecclesia eadem. Primum Bozouk... Nonum vero Paztuh, ubi erat regalis Curia, dedit Rex Ladislaus Comiti Lamperto cum sorore sua, quam dederat ei in Uxorem cum omnibus appendiciis predii... duo vinee, quas Ladislaus rex Lamperto comiti cum sorore sua dederat etc."

Én az okirat szövegezéséből a következőket értem:

1. hogy Zsófia, Lambert comes neje s a bozóki prépostság társalapitója, László király nővérével nem azonos;

2. hogy László nővére Lambert első neje és

3. hogy e nő nevét nem ismerjük.

Ennek ez az indokolása:

a) A régi okiratok egyáltalában, különösen pedig ott, hol valamely rokonsági viszonyról van szó, az ismétléseket nagyon szeretik. Feltünő tehát, hogy okiratunk „uxore sua Sophia" passusánál mindjárt nem hangsúlyozza, hogy e Zsófia a király

[1] Turóczi II. 64: „Acta est igitur seditio, et ibidem ceperunt Lampertum comitem. Quem cum extraxissent a Rege, frater ejus germanus cum sedili quodam scidit per medium caput ejus et cerebrum per scissuram exivit".

[2] Timon in Epitome ad ann. 1134 p. 17.
Turóczi László II. n. V. p. 335.

[3] Fejér II. 82.

nővére, holott ugyanezen okirat a szöveg folytatásában Lászlónak meg nem nevezett nővérének említése alkalmával a „quam dederat ei in uxorem“ szavakat kétszer egymásután kiemeli. Az okirat kezdetén emliti, hogy az alapitvány szent István király tiszteletére tétetett, s midőn nemsokára megint e királyról szól, határozottan mondja: „praefatus sanctus Stephanus Rex“. Már pedig, ha Lambertnek legelőször emlitett neje Zsófia, Lászlónak utólagosan (neve nélkül) emlitett nővérével azonos volna, akkor az okirat bizony el nem mulasztotta volna, hogy László nővérét Lambert fennebbi (praefata) nejével Zsófiával azonositsa, — egészen eltekintve attól, hogy II. Béla király Zsófiát ez esetben (különösen ha. ez akkor még életben volt) legalább is „cognata“-jának nevezte volna.

b) Hogy László egyik nővérét utólagosan kétszer Lambert nejének nevezik, holott fennt egyszerüen csak egy Zsófiáról, Lambert nejéről, van szó, ezt — az okirat értelmében — igy kell felfognunk, hogy eme megjelölés csak azon kérdés közelebb meghatározására szolgál, hogy Lambert mi módon jutott Pásztó s a két szőlő birtokába? E körülménynek kétszeri hangsúlyozása arra mutat, hogy László nővére bizony az „uxor Zophia“-val nem azonos.

c) Hogy László növére a bozóki prépostság alapitásakor már nem élt s hogy ilyformán Zsófiának Lambert második nejének kellett lennie, ezt Lambert és fiának II. Bélával szemben tanusitott, Turóczi által közölt, magaviselete is bizonyitja. Nem igen hihető, hogy Lambert, mint Béla nagynénjének férje[1] Béla ellenségéhez csatlakozott legyen, ha az uralkodó házból származott neje még életben volt.

Bizonyos, hogy Lambert igen magas korban halt meg. Mert feltéve, hogy első neje, I. Béla király leánya (akkor az már vén ember lehetett s egyik leánya már férjnél is volt) csak 1062-ben született volna s Lambert maga első nejénél öregebb nem lett volna: akkor 1132-ben legalább is hetvenes volt.

Hogy mikor adta férjhez László király e növérét, nem tudjuk; legkorábban történhetett ez 1077-ben.

1
I. Béla † 1063
I. Géza † 1077 — I. László † 1095 — Leány — Lambert
Álmos † 1129
II. Béla

Utódjai.

Két fiát ismerjük: az 1132 előtt elhalt Benyn-t[1] s az atyjával együtt megölt Miklóst. Benyn (Béla?) neveről következtetni lehet, hogy I. Béla király unokája volt s hogy halálával minden kapocs megszünt, mely Lambertet a királyi házhoz füzte. Hogy Miklós Béla király unokája-e vagy nem? ezt az okirat szövegéből kibetüzni nem lehet. E Miklós politikai magatartása arra enged következtetni, hogy a királyleány fia nem volt.

Feltételezésem alapján tehát a következő stemmát nyerjük:

I. LAMBERT (1000—1038 kör.)

Fiu

II. LAMBERT † 1132 — HIPPOLIT 1132

— 1. I. BÉLA király leánya † 1132 el.
2. ZSÓFIA, a bozóki prépostság társalapitója

1. BENYN † 1132 előtt — 2. MIKLÓS † 1132

Irodalom.

1. Némelyek azt hiszik, hogy az 1135-iki okiraton előforduló Lambert bodrogi főispán Lambertünkkel azonos; ez pedig nem áll, mert Lambertünk már 1132-ben megöletett.

2. Azon ellenmondást, mely Ulrik neje Zsófia és Lambert neje Zsófia közt létezik, Katona (III. 497) azzal véli kiegyenliteni, hogy Zsófia Ulrik özvegye, özvegységben töltött néhány év mulva, fivére László által Lambertnek nőül adatott, hisz „király leánya és királyok nővére csakhamar kap férjt". Ez utóbbi érvelés ellen — igaz — nincs kifogásunk; de tudjuk, hogy Ulrik özvegye 1071 körül szász Magnussal második házasságra lépett s hogy 1095 jun. 18-án Németországban halt meg. Az egész t. i. abban alapszik, hogy I. Bélának egyik Zsófia nevü leánya, tehát Lambert nejének nővére 1062/3-ban weimari I. Ulrikhoz, Istria urához ment férjhez (l. fennt). Miután tehát bebizonyitottam, hogy

1. weimari Ulrik e neje Zsófia, okvetetlenül I. Béla király leányának tekintendő s hogy

2. e Zsófia szász Magnus herczeg neje 1095-ben Németországban halt meg, e körülmények által azon állitásom, hogy

[1] I. h. „Item Comes Lampertus quosdam nomine Bodin, Stephan ... dedit pro anima filii sui Benyn".

Lambertnek Árpádházi neje nem volt Zsófia, erös támaszt nyer: mert habár azon körülmény, hogy két élö növér ugyanazon nevet viselte legyen, nem éppen lehetetlen, mégis meg kell fontolnunk, hogy I. Béla elötti korban az Árpádoknál ily esetre nem akadunk. Hogy pedig IV. Béla két leányát Margitnak nevezte, az abban találja magyarázatát, hogy II. Margit születésekor (1242) az öregebb Margit már nem volt az élök között.

Azok, kik Katona nyomán Zsófiát, I. Béla király leányát, karantán Ulrik és Lambert nejének mondják, eddig igy egyenlitették ellenmondásukat, hogy Magnus szász herczegnek szintén Zsófia nevü Árpádházi nejét I. Géza vagy I. László király leányának tekintették.

Fessler (II. 40—41) azon véleményét, hogy az 1132-ben megölt Lambert és fia Miklós neve Pethö és Katona[1] történészeket azon következtetésre birta, hogy a megölt Lambert, a bozóki prépostság alapitója, kinek szintén Miklós nevü fia van, nem egy és ugyanazon személy s hogy minden más ok hiányában történelmi tényt puszta névrokonsággal nem lehet indokolni, éppen az alapitólevél czáfolja meg némileg. Turóczi azt mondja t. i. hogy Lambertet öcscse ölte meg; pedig hogy Lambertnek öcscse volt, arról az okirat is tanuskodik.

36. Lambert herczeg.

Származása és születése.

Szülei: I. Béla király és lengyel Rixa.[2] Születése már Magyarországban[3] történt s igy legkorábban 1049/50-re tehetö; szüleinek legifjabb fia.

Életfolyása.

1059-ben atyjával és testvéreivel együtt lengyel II. Boleszlóhoz menekült. Atyja halála után (1063) testvéreivel Magyarország egy harmadrészét kivánta és mivel Salomo tanácsadói ezt meg

[1] Pethö „Rövid magyar krónika" stb Kassa, 1729.
Katona III. 467.

[2] Fejér I. 469. hol sz. László király okiratán a tanuk között Lambert herczeg a király fivére, szerepel.

[3] Turóczi II. 42: „Porro Dux Bela ... in Hungaria autem genuit Lampertum".

nem engedték, 1063 végén újra Lengyelországba menekültek a herczegek. II. Boleszló akkoron egy oroszellenes hadjáraton lévén, Lambert és László Krakkóban maradtak, Geiza pedig Boleszlóhoz utazott. Boleszlótól segélyezve, a testvérek fennebbi követelésüket keresztülvitték, úgy hogy 1065 kezdetén az ország harmadát kapták.[1]

Vajjon Lambert bátyjáinak hadi vállalataiban Salomo uralkodása alatt részt vett-e, határozottan meg nem mondhatjuk. Csak annyit tudunk, hogy Géza öt Lászlóval 1173/4-ben külföldre küldte, hogy ott segélyt keressenek Salomo ellen s hogy Géza Ivánka nevü titkárát utána küldte, hogy hazajövetelét sürgesse.

Életfolyásáról Géza és László uralkodása alatt nem tudunk semmit; herczegségét mindenesetre békében birta, miután ez Geiza halála és László trónralépte által egészen ő reá háramlott. Hogy László halála után 1095-ben a trónra pályázott volna, arról a legkisebb sejtelmünk sincs.

Halála.

A „pozsonyi krónika" Lambert halálát következőleg közli: „1097 Ladislaus Rex obiit, et frater ejus Lampertus", de mivel László már 1095-ben halt meg, ennélfogva a Lambert halálának évére vonatkozó évszám sem megbizható.

Halála idejének megállapitására a következő támpontjaink vannak:

1. 1096 jun. közepén megjelent Magyarországon egy sereg rablócsőcselék, mely a keresztesek zászlaja és Leiningeni Emicho, Klerebold és Tamás vezérlete alatt pusztitott. Kálmán király a hivatatlan vendégeknek országán keresztül az átvonulást megtiltván, e czélból Óvár-t és Mosony-t megerősitette. De a csőcselék Óvárt mégis bevette, mire Emicho Mosony-t ostrom alá vette.

A magyarok több izben szerencsés kirohanásokat tettek az ostromlók ellen, — de midőn ezek egyszer egy magyar hadosztályt alattomban legyőztek, ennek vezérét, hófehér haju férfit, a király rokonát is megölték.[2]

Alig hihető, hogy e személy a „venerabilis" Dávid herczeg;

[1] Turóczi II. 47.
Cromer V. 85.

[2] „Collateralem regis, virum illustrem et niveis crinibus renitentem" I. Bernard. Thesaurarius (1250 kör. irt franczia müvet, melyet „de acquisi-

határozottan állithatjuk tehát, hogy Kálmán királynak 1096 nyarán megölt rokona Lamberttel azonos. A mi pedig a krónika azon adatát illeti, hogy a megölt magyar parancsnok, a király rokona, hófehér haju ember volt, abból koránsem szabad következtetnünk, hogy Lambert akkor talán már aggastyán volt, mert 1096-ban legfeljebb 47 éves lehetett (ha igaz, hogy Magyarországban született); fehér haja valószinüleg csak valamely különös testi ismertető jel volt.

2. Kálmán 1102-ben Lambert egykori tiszántuli herczegségét Álmosra átruházta;[1] ennélfogva feltehető, hogy Lambert 1102-ben már nem élt.

Ilyformán tehát leginkább közeledünk a valószinüséghez, ha az utóbb idézettekkel egyetértőleg Lambert halálát 1096 nyarára teszszük. Broemmel azon adata, hogy 1076 körül halt meg, határozottan helytelen.

A mennyiben volt neje s gyermekei, mitsem tudunk róluk. Mindaz, a mit némelyek a mellett felhoznak, hogy a megvakitott Álmos Lambertnak fia volt, úgy okiratilag, mint chronologiailag meg van czáfolva.

37. I. Géza király.

(1074—1077).

Neve, származása és születése.

A német kutfők Joas, Jesse-nek is nevezik. Keresztneve pedig még Magnus.[2]

tione terrae sanctae ab anno 1095 ad 1220" czim alatt latinra forditották (1320) Pepinus Ferencz által ap. Muratori VII. 673).

Chron. Hierosol. lib. I. cap. 29.

Berth. Constant. ad 1096.

[1] Horváth 230—231.

[2] Fejér I. 428 ad 1075: „Ego Magnus qui et Geysa supremus Hungarorum Dux, postea vero gratia Dei rex consecratus".

Wenzel I. 24 1067 kör.: „Dux Magnus".

Érmein nevezik:

† Dux Mvgnas (eredetie a pozsonyi evang. lyceum és a volt Montenuovo-féle gyüjteményben).

† Ilvca Rex (eredetie a volt Montenuovo-féle gyüjteményben).

Pozsonyi Krónika (ap. Endlicher. Monum. 56): „Magnus rex coronatur".

Turóczy II. 55: „Rex magnus"-ról beszél, csakhogy itt határozottan e szók „nagy királyt" jelentenek.

Szülei: I. Béla király[1] és Rixa, lengyel II. Msciszló leánya. Minthogy még Lengyelországban született[2] minden körülmény a mellett szól, hogy 1057-ben már érett ifjú volt, születése valószinüleg a tizenegyedik század harmadik évtizedének elejére esik.

Élete.

1048-ban atyjával együtt Lengyelországból Magyarországba jött. 1057-ben öcscsével Lászlóval egyetemben az akkori ország-gyülésen Salomo koronáztatásába beleegyezett.[3] 1059-ben atyjával és testvéreivel Lengyelországba szökött. 1061 nővérének Zsófiának weimari IV. Vilmossal történt eljegyzését közvetitette, a hogy a csata alatt Vilmos kitünő tulajdonságaival megismerkedett.

Atyja halála után nem érvényesithette 1063-ban trónravaló igényeit, de ez év végén Lengyelországba menekült, honnan 1064 tavaszán lengyel segélycsapat élén visszatért Magyarországba; itt azután saját és fivérei részére az ország egy harmadrészét mint külön herczegséget kapta.[4]

Salomo oldalán segédkezet nyujtott horvát Zvonjimirnak a karantánok ellen; 1069-ben a csehek, — 1070-ben a kúnok, — 1072-ben Belgrád előtt a görögök ellen harczolt, mely utóbbi harcz alkalmával a belgrádi őrség életbenhagyását kieszközölte s e nagylelküség dijáúl a görög császártól több ajándék mellett még egy arany koronát is kapott. 1074-ben Salomot legyőzte, mire — ámbár már 1074 óta tényleges király volt — 1075-ben megkoronáztatta magát.[5]

Házassága.

Géza neje főleg a mult század második felében elkeseredett irodalmi harczok tárgya volt. A mai irodalom egyhangulag a görög „Synadene“-t nevezi nejének, de én azt hiszem, hogy ez nem a keresztneve (l. lent).

Ranzano Ind. X. nagyon téved, ha azt hiszi, hogy a magyarok öt deréksége miatt „Regem Magnum"-nak nevezték.

[1] Fejér I. 428 do 1075 „Ego Magnus, qui et Geysa ... Belae regis filius".

[2] Turóczi II. 39.

[3] Kézai II.
Turóczi II. 44.
Dandolo ap. Muratori XII. 241.

[4] Turóczi II. 47.
Cromer V. 85.

[5] Chron. Posoniense ap. Endlicher 56.

Halála.

Géza egész komolyan azon gondolkodott, hogy Salomonak visszaadja a koronát; súlyos megbetegedése azonban ebbeli szándékának megvalósitásában akadályozta. A betegség áldozatúl kérte öt 1077 ápr. 25-én.[1]

Utódai.

Turóczi (II. 62.) Kálmán királyra vonatkozólag mondja: „sed quia fratres, quos habebat, morte sunt praeventi", e szerint tehát (igaz, hogy hozzáteszi: „sicut quidam dicunt") Kálmánnak több elötte meghalt, fitestvére volt. De arról más forrás nem szól. Ha Turóczi kutforrásai igazat mondtak, akkor Kálmánnak elötte meghalt fitestvérei mindenesetre Gézának öregebb fiai, mert Kálmán csakis ezeknek elhalálozásával nyerhette el a trónt.

Maga Géza egy 1075-iki okiratban[2] következöleg nyilatkozik gyermekei felöl: „Ego Magnus, qui et Geysa . . . quarum partem Decimarum pro salvatione animae meae et fratrum meorum, nec non et filiorum meorum parentumque meorum". Elismeri tehát, hogy fiai vannak, a nélkül hogy számukat vagy neveiket közölné.

Pray[3] azt hiszi, hogy ezek zsenge korukban atyjuk elött meghaltak s hogy első nejétől (Synadene előtt) származnak. Turóczi (II. 48.) a fiúknak még növéreket is ad, midön mondja: „Dux autem Geysa genuit Colomanum et Almum ac filias".

Valószinüleg ez volt az oka, hogy későbbi irók mind Magnus szász herczeg nejét Zsófiát I. Géza leányának tartották.

Gézának történelmileg megállapitott gyermekei tehát mai napság: Kálmán király és Álmos herczeg.

Schier Géza gyermekei közül egyedül csak Álmost ismeri.

Folyó évszázadunk második negyedének kezdetén heves vita támadott a magyar irodalomban a felett, vajjon minö származásu Henrik, a portugál királyok ösatyja? Horvát Ist-

[1] Turóczi II. 55: „Interea Rex magnus (= Geiza) in gravem aegritudinem incidit et VII. Kal. Maji viam carnis universae . . . est ingressus".
Ranzano (Ind. X.) „Incidit in gravissimam valetudinem, qua intra paucos dies extinctus est".

[2] Fejér I. 428.

[3] Hist. Reg. I. 77 és Hierarch. I. 335.

ván[1] olyképen vélte a kérdést legsikeresebben megoldani, hogy következőleg nyilatkozott: Géza okirata által megállapitott fiai között az egyik Kálmán, az elsőszülött, a másik pedig Álmos királyfi.

E kettő között most már Henrik volna elhelyezendő mint Gézának másodszülött fia, mivel ennek anyja — mert ennek leszármazását nem ismerjük — könnyen lehetett sz. egyedi Rajmond nővére. Horvát ugyanis felteszi, hogy sz. Egyedi Rajmond Henrik anyjának a fivére. Annak bizonyitékául pedig, hogy az Árpádok a franczia sz. Egyedieket ismerték, szerzőnk I. László 1091-iki okiratát idézi, melylyel e király a somogyi sz. Egyed benczészárdát adományozza. Hogy ebben az okiratban emlitett tanuk között Kálmán és Álmos, szóval Géza fiai, elő nem fordulnak, Horvát úgy magyarázza, hogy a herczegek 1091-ben, vagy talán már azelőtt is valahol külföldön rokonaiknál tartózkodtak, mert László trónralépése által trónigényeikben sértve érezhették magukat. Horvát tehát itt a herczegek úgyszólván önkéntelen távollétét teszi fel. Miután pedig Odilo, a franczia sz. Egyed apáta, Kálmán tulajdonságait jól ismerte, a mint ez Orbán pápának Kálmánhoz 1096-ban intézett leveléből kitünik, szerzőnk szerint a nevezett zárdának összeköttetése a magyar dynasztiával eléggé indokolt s miután a portugál irók Henriküket egy sz. Egyedi herczegnőnek magyar királylyal kötött házasságából származott fiának tartják, ennélfogva az ebbeli atyaság legjobban I. Gézát illeti. — A krónikás szavait „Ipse Colomanus, sicut quidam dicunt, fuit Episcopus Waradiensis; sed quia fratres, quos habebat, morte sunt praeventi“. Horvát igy magyarázza, hogy a „morte sunt praeventi“ csak öregebb fivérekre alkalmazható, kiknek halála következtében a trónöröklés Kálmánra háramlott; e szavak tehát Henriket, az ifjabb fiút, nem érintik. Igaz, hogy a krónikás nem mondja, hogy Álmoson kivül Kálmánnak még más öcscse is volt, szerzőnk azonban más érvek alapján ily feltételezést jogosultnak tart. Pl. azt hiszi, hogy Zultan, a bessenyő vezér, a ki Salomo király ellen harczolt és Mercurius, princeps ultrasilvanus, Géza ifjabb fiai; a kérdéses Henrik pedig tulajdonképen Zultan (ez szerinte Henrik mellékneve lehetett!), a ki Salomo részéről szenvedett vereségét bizonyosan külföldön akarta jóvátenni, hisz bebizonyitott tény, hogy a hazai kutfők néhány Árpádfiról igen keveset, vagy pláne semmit sem közölnek,

[1] Tudományos Gyüjtemények 1828, III. kötet, 63. lapon.

Miután Horvát Zultan és Mercuriusban Gézának ifjabb fiait csak úgy messziről sejti, arra szoritkozunk, hogy Henriknek árpádházi származásáról szóló merész nézeteit röviden, de velősen megczáfoljuk:

1. Elvitázhatatlan dolog manapság, hogy Henrik, az első portugál gróf (sz. 1060 kör. † 1114 máj. 1-én), a burgundi Henrik herczeg († 1066 jan. 27.) fia, a franczia Kapetingok sarja s hogy anyja Szibilla a Franche-Comté grófjának, I. Rajnaldnak a leánya.

2. Gézának toulousei (illetőleg sz. egyedi) nejéről szóló vélekedése szintén minden alap nélküli dolog, mert toulousei Pontius († 1060/1) grófnak csak egyetlen egy leányát ismerjük, Almodis-t, ki melgueili Péter grófhoz ment férjhez. Fivére, sz. egyedi Rajmond csak 1041 körül született (l. fent). Horvát különben nyiltan megvallja, hogy a toulousei herczegnőről mitsem tud mondani, de I. Béla, I. Géza és Kálmán születési éveit vagy életkorukat, a melyben meghaltak, sem ismeri.

38. „Synadene“ királyné.

I. Géza király neje.

Az összes újabb irók I. Géza királyunk nejét Synadenos Theodul leányának, Synadene-nek nevezik. E fejedelemné genealogiája még nincsen tisztázva; de mielőtt az ehhez vezető útra áttérnénk, szükséges, hogy azon tömkeleggel ismerkedjünk meg, melyben a mult század történészei e nőről szóló vitatásaik alkalmával mozogtak; csakis elődeink tévedései helyreigazitása képes bennünket helyes útra vezetni.

Bél K. A.[1] következőleg szól e dologról: „(Álmos) Anyját (I. Géza nejét) egyetlen egy iró sem fedezte fel, legfeljebb hogy néhányan róla a legkülönfélébb konjekturákat állitották fel. Vannak kik Géza nejét Zolomér dalmát király leányának tartják, felcserélvén őt Zolomér neje Ilonával, Géza leányával (Turóczi II. 47). Egy másik iró (Hund, Bayrisch Stammregister, Pars I. p. 123) azt mondja, hogy Aventinus szerint egy Sz. Emmeraui — regensburgi krónikára támaszkodva, Rietenburgi Henrik gróf leánya magyar fejedelemhez ment volna nőül és férje halála után Bajorországba tért vissza, a miről sem Bonfin, sem Aventin

[1] De Almo Duce deque Ducibus Hungariae in universum, 1766.

emlitést nem tesz.[1] Kedrenos egy keleti származásu előkelő leányról szól, ki szerinte magyar király neje lett; csak hogy ez iró sem az illető király, sem jegyesének nevét nem közli. Tán Euphrosyne ez, kiről Kempelen (Lentz, Prüfende Gesellschaft etc. Tom. II. p. 233) valamikor megigérte, hogy egyik pápai bulla alapján I. Géza nejeként bemutatandja, a mely igéretét azonban be nem váltotta".

Hogy I. Géza neje Zolomér leánya, ez többnyire Blondel genealogus azon adatának (1654) kifolyása, hogy Géza neje Zolomér nővére volt. Euphrosynáról pedig már tudjuk, hogy II. Gézának a felesége.

Pesler (Historische Nachricht der Herzoge von Zähringen, Hannover 1751, XIV. Stück, p. 234) I. Bertold zähringeni herczeg Ágnes nevü leányát I. Géza nejének tartja. Ez pedig nem más, mint hogy a szerző Gézát annak testvérével Lászlóval felcserélte, kinek nejét sok régi iró zähringeni herczegnőnek tartotta.

A Kedrenos-féle adatra vonatkozólag hangsúlyozandó, hogy ezt nem Kedrenos (mert az ő krónikája csak Komnén Izsák-ig, tehát csak 1057-ig ér), hanem Kuropalates Skylitzes János irta, kinek krónikája ott kezdődik, hol Kedrenos-é végződik.

Mielött a tömkeleg további mozzanataira áttérnénk, tudnunk kell, hogy régibb hazai történészeink felfogása szerint Skylitzes miképen nyilatkozott.

A régibb irók a kérdésünkre vonatkozó Skylitzes-féle passust következőleg reprodukálják: „Synadenét nővérének Synadenos Theodullal nemzett leányát (Botaniates Nikefor császár) a magyar „král"-nak adta nöül, kinek halála után Byzanczba visszatért".

E Synadenosról Komnena Anna[2] azt irja: „Létezett akkor egy Synadenos nevü, előkelő nemzetségü, tetszetős alaku, mély szellemü, erös kezü keleti ember.... Ennek, mert némi rokonságban állt vele, szánta Botaniates a trónöröklést".

A magyar irók közütt Kéri B. F.[3] volt az első, ki Skylitzes e passusát figyelembe vévén, a Synadenével összeházasitott

[1] Ebből látjuk, hogy Hund adatát Bél nem értette. Itt t. i. minden határozottsággal Stefling-Riedenburgi Adelhaidról van szó, ki férje, II. István magyar király, halála után bajor hazájába visszatért.

[2] Alexiad. lib. II. 40. Edit. Venet. 1729.

[3] A byzanczi császárok történetében, Nagy-Szombat, 1744, 361. lap.

magyar fejedelemben I. Géza királyt sejtette, mert a görög császár Bonfin elbeszélése szerint Gézával, kitünő tulajdonságai kedveért, felette barátságos módon szövetkezett. Pistorius († 1608) úgy segitett magán, hogy I. Géza nejéről egy szót sem szólt.

Pray[1] valószinünek tartja, hogy Géza első, ismeretlen nevü neje gyermekeket szült, s hogy második neje Synadene, Botaniates Nikefór, a későbbi császár nővérének leánya, a kiről Skylitzes irja, hogy magyar králhoz ment férjhez.

Schier (Reginae Hungariae 1776) mondja „I. Géza nejének sem nevét, sem származását nem ismerjük". Közte és Pray között tehát az a különbség, hogy Schier tagadó véleményét Gézának csak egyetlen nejére nézve mondja ki.

Kéri sejtelme a tudós világban mindaddig csekély visszhangra talált, mig a Pray és Gánóczy között felmerült polemia által a legszélesebb körök tudomására jutott.

A dolog úgy történt, hogy Pray Szent-Lászlóról irt értekezésében[2] 1774-ben Synadene-t Géza nejéül bevezette, de csak megint annak hangsúlyozása mellett, hogy az egész puszta vélekedésnél nem egyéb.

Gánóczy[3] kétségbevonta ez állitást és ellene mondott Praynak.

Hogy tudományos tekintélyét megóvja, Pray egy új értekezésében[4] most már egészen határozottan kimondta, hogy Synadene Géza második neje.

A kérdés e stadiumában fellépett Cornides 1778-ban a XI. századbeli magyar királyok genealogiájáról szóló müvével, melyben Pray álláspontját elfogadta. Katona István[5] szintén Pray mellett foglalt helyet, a mennyiben a Pray és Gánóczy által felhozott érvek összegezése alkalmával a vitás kérdés önálló tisztázását mellőzte.

Gánóczy erre 1781-ben[6] eddigi álláspontját védelmezte, mire Pray 1784-ben megint válaszolt.[7]

[1] Histor. Regum Hung. I. 77.
[2] 88. lap stb.
[3] Dissert de S. Ladislao 1775 p. 124 etc.
[4] Diatrib. 1777 p. 108 etc.
[5] Hist. critica Reg. Hungar. Stirp. Arpad. 1779 II. 282—304.
[6] Dispunctio Diatribae. N.-Várad. 277. old.
[7] Georgii Pray, Stephani Katona et Danielis Cornides Epistolae exegeticae in Dispunctionem Antonii Gánóczy. Pest 1784, p. 68.

A tudós világ egy ideig elfogadta Pray állitását, de midőn Cornides Gerbert Mártonnak Szent László nejéről (kit Gánóczy helyesen Rheinfeldeni Rudolf leányának tartott) irt könyve alapján késznek nyilatkozott, halála előtt ellenének véleményét elfogadni, Pray is elérkezettnek találta az időt, hogy Synadenét Géza második nejének supponálja.

Ennek ellenében Katona István[1] a következőket mondta: „a legtöbb iró a görög Synadenét Géza nejének tekinti, mert Skylitzes mondja: „Synadenét, nővérének Synadenos Theodullal nemzett leányát (Nikefór császár) a magyar králnak nőül adta stb.“ Biztos tehát, hogy Synadene a magyar királynék soraiba felveendő, de nem biztos, hogy Géza neje volt. Pray mondja, hogy László-é, én pedig be nem látom, miért ne lehetett volna I. Béla, Géza atyjának neje“. Katona különben már 1779-ben Hist. criticájában kétségbevonta, hogy Synadene Géza neje.

Horvát István[2] új fordulatot akart adni a dolognak, a mennyiben állitá, hogy sem Pray, sem Cornides, sem Katona annyira nem meritették ki a Synadene ügyet, a mennyire ő ezt szükségesnek találja.

„Biztos — úgymond — hogy I. Géza 1077 april 25-én halt meg (Katona, Hist. crit. II. 587), épp úgy biztos, hogy Botaniates Nikefór 1078-ban császár lett; biztos továbbá, hogy Skylitzes (párisi kiadás 1647), 857-ik lapján Nikefór császárrá kikiáltatását, 862. lapján tényleges császárságát ecseteli és a 867-ik lapon, midőn Nikefór a kúnokkal szövetkezik, Synadenének Magyarországba való férjhezmenetelét közli“. Horvát ebből pedig czáfolhatatlan biztossággal azt véli bebizonyitani, hogy Synadene 1078 után, tehát Géza halála után, Magyarországha ment férjhez; szerinte nem szabad elfogadnunk, hogy Nikefór Synadenét még császársága előtt házasitotta ki, mert Skylitzes szavai ily állitást meg nem engednek. Mivel pedig László neje nem lehetett (Horvát itt Gerbert idevágó irataira hivatkozik), Pray, Cornides és Katona az időszámitás ellenmondása és Skylitzes világos szavai daczára Synadenét I. Géza nejéül declarálták.

Ha ez irók — igy folytatja — a kutfőt jobban megszemlélik, biztos, hogy ily erőltetett állitást nem mernek kimondani.

Skylitzes görög szavai t. i. következőleg hangzanak: „*Δεδωκε δε και την ἀνεψιαν ἀυτου ὁ βασιλευς την Συναδηνην θυγάτερα ὀν σαν*

[1] Epit. Chronolog. Reg. Hungariae. Bud. 1796 I. 166—167.
[2] Tudományos Gyüjtemények 1828 VIII. köt. 71. stb.

Θεοδουλου τόν Συναδηνόν τω κρατει Ουγγαριας είς γυναικα." Itt tehát az áll, hogy Synadenét a magyar k r a t e snak (= „kratei"), nem pedig mint Pray, Cornides és Katona biztosnak veszik, a králnak adta feleségül, s hogy a kiadó saját kezdeményezésből a král szót hozzátette, hogy „krates" helyett a szerző előadását javitsa; — ezt pedig nem volt szabad megtennie, mert a krates szó a szerző egész előadása alatt helyes jelentőséggel bir. A görög krates szó (Lexicon graeco-latinum apud Joannem Crispinum, 1562 Tom. II. 1045) potentia, robur, vis, principatus, imperium, duxxal azonos. Tegyünk most, miután e házasság sem Gézára, sem Lászlóra nem vonatkozik, a krates helyett a „magyar fejedelmet, vagy herczeget", akkor — úgy mond Horvát — a nehézségek eloszlanak.

Kicsoda most Horvát szerint Synadene férje? Szerzőnk szerint Skylitzesnek oka volt arra, hogy Synadenére vonatkozólag a „krates" szót használta és P a l m a-nak (Notitia Rerum Hungaricarum, Editio III. Pestini 1785 Pars I. 381) igaza volt, midőn Synadenét L a m b e r t h e r c z e g n e j é n e k mondta. Lambertnek, mint a herczegi Magyarország urának „potentia, vis, robur és imperiuma" volt, valószinüleg megkoronázták őt valamely herczegi koronával, s miután ugyanazon évben halt meg mint László, elég oka volt Synadenének, hogy a hirtelen fellobbanó Kálmán előtti félelméből hazájába visszatérjen.

Hogy Skylitzes müve csak 1081-ig megy, ez Synadené-nek Lamberttel kötött házasságát csak azon esetben tenné kérdésessé, ha biztosan tudnók, hogy Skylitzes történelmét csak 1081-ben irta, vagy hogy 1081-ben halt meg; határozottan pedig sem az egyiket, sem a másikat nem állithatjuk.

Horvát szerint Gézának a görögök iránt tanúsitott magaviselete netáni görög nejével semmi összeköttetésben nem áll. Belgrád bevétele 1072-ben történt (Pray. Hist. Reg. Hung. I. 69), Géza 1077-ben halt meg, Nikefór pedig Synadenét csak 1078 után házasitá ki Magyarországba.

Álmos menekvése Görögországba (1127) Horvát szerint mit sem jelent, mert III. Nikefór akkor már régóta nem uralkodott s mert Kinnamos byzanczi iró szerint (Hist. libr. VI. Páris 1670 lib. I. cap. 4) János császár Álmost csak azért fogadta szivesen, mert akkor már László király leányát, Irén-t, nőül birta.

Ezek tehát volnának a Synadene-re vonatkozó genealogiai tömkeleg történetének fővonásai.

E kérdés különben még manap sincs tisztázva. Skylitzes nyomán és mások által kiemelt kételyek és ellenvetések czáfolása által a következőkre érzem magamat feljogositva:

1. Botoniates Nikefór az ázsiai parancsnokok által 1077 okt. 1-én császárrá proklamáltatván, Konstantinápolyban 1078 ápril 3-án császárrá koronáztatott. Igaz ugyan, hogy Skylitzes szavai szerint „e császár“ Synadenét a magyar kratesnek nőül adta, de szükséges, hogy ez idézet egyes pházisait is elemezzük.

Elleneink azért, mert Skylitzes Synadenének férjhezmenetelét a császárnak a kúnokkal kötött frigyével egyidejüleg közli, állitják, hogy Nikefór unokahugát mint császár, tehát mindenesetre Géza halála után a magyar fejedelemmel eljegyezte; de ezen állitásuk nincs bebizonyitva. Az idézet egész fogalmazása arra enged következtetni, hogy Skylitzes csak akkor, midőn Nikefórnak a kúnokkal kötött szövetségéről szól, arra is visszaemlékezett, hogy ugyanezen Nikefór unokahugát valamikor magyar herczegnek nőül adta. Miután akkori időben a házassági összeköttetések politikai frigykötés jellegével birtak, Skylitzesnek azon pillanatban, midőn a kúnokkal kötött frigyről szólt, nagyon kapóra jött, hogy a magyar herczeggel már korábban kötött szövetkezésről emlékezzék és miután e pillanatban Nikefór tetteiről csak mint császársága alatt véghez vitt dolgokról szólt, elfeledte (vagy fölöslegesnek találta) annak hangsúlyozását, hogy a magyar frigykötés oly időből származik, midőn Nikefór még nem volt császár, s igy, eddigi kifejezési módjával egyetértőleg mondta: „e császár“ stb. Hogy mikor történt e házassági összeköttetés? Miután feltételezzük, hogy Nikefór trónralépése és mindenesetre Géza halála előtt történt, magától értetik, hogy 1077 előtt kellett történnie. Erre nézve pedig a belgrádi hadjárat a legbiztosabb támpontokat nyújtja.

Salomo király 1072-ben Géza és László herczegekkel együtt Niketas görög tábornokot Belgrád előtt ostromolván, Belgrádot bevette, mire Niketas, Géza közbenjárása folytán, szabad elvonulást kapott és magát Géza egyenes oltalma alá helyezte. Daczára annak, hogy Salomo, illetőleg annak tanácsadója Vid, a dolgot ellenezte, Géza mégis megengedte, hogy a görög hadsereg biztos kiséret mellett haza vonuljon. Dukas Mihály császár, Géza nagylelküségét megjutalmazandó, 1073-ban küldöttség által Gézának igen értékes ajándékokat küldvén, egyúttal barátságával is megkinálta. Horvát István azon kifogását, hogy Géza ez

esetben görögbaráti indulatát nem görög neje kedveért tanusitotta. én is elfogadom, csak hogy Horvátnak ebből kivont következtetése helytelen. Géza akkor mindenesetre még nőtlen volt s a görög nővel kötött házassága csak görögbaráti magaviseletének kifolyása. Egyik európai tábornoknak a hadi foglyokkal szemben tanusitott nagylelküsége folyó századunk kezdetén az illetőnek trónt hozott, a melyen utódai még ma is ülnek. Valószinü, hogy Géza házassága ugyanazon küldöttség által eszközöltetett, mely neki 1073-ban a császár ajándékait hozta, és habár nem tudjuk bebizonyitani, mégis igen valószinünek tarthatjuk, hogy a császári küldöttek sorában Synadenos Theodul vagy Botoniates Nikefór (vagy talán mind a kettő) is volt és hogy Mihály császár a házassági frigykötésben tettleges részt vett; a házasság e szerint 1073—4 körül lett kötve.

A „krates" szó itt nagy jelentőségü. Géza 1073-ban nem volt Magyarország királya, hanem csak az ország egy részének herczege. Hogy pedig a görög házassági összeköttetés nem Lambert herczeget illeti, ezt bizonyitja

1. azon körülmény, hogy emberbaráti magaviselete által nem Lambert, hanem Géza nyerte meg a görög irányadó körök szeretetét és tiszteletét;

2. hogy nem Lambertet, hanem Gézát ajándékozták meg küldöttség által;

3. hogy Lambert 1095 jul. 29-én meghalt testvérét, László királyt túlélte. Skylitzes szerint Synadene férje halála után hazájába tért vissza. Mint Lambert neje legjobb esetben (t. i. ha Lambert már 1095-ben halt meg) 1095-ben térhetett vissza; de miután Skylitzes történelmi munkáját már az 1081-iki évvel bevégzi, itt oly eseményről szólna, mely csak 14 évvel később történhetett, s végre úgy látszik előttem, hogy Lambertet bátyjai Géza és Lászlóval szemben külföldön nem is tekintették „krates"-nek.

Hogy e házasság nem 1073—4 előtt jött létre, már abban is találja némi bizonyitékát, hogy Gézának 1077-ben bekövetkezett halála után nem fiainak egyike, hanem öccse László követte a trónon.

Azon kezdem, hogy László nem csak jeles tulajdonságainak köszönhette, hogy az egész nemzet trónkövetelését annyira pártolta, hanem hogy ama körülmény is hatalmasan hozzájárult, miszerint Géza fiai 1077-ben a legzsengébb korban

voltak;[1] gyermekkirály pedig nem kellett a nemzetnek; elég volt a gyermek Salomo uralkodásából.

2. III. Nikefórnak (ki Skylitzes és Zonaras szerint Phokas császártól, mások szerint a Fabiusoktól, Manasses Konstantin szerint fejedelmi családból származtatta le magát) két neje volt. Az elsőről nem tudjuk, hogy gyermeke lett volna; második neje, Mária, iberiai herczegnő, az általa detronizált VII. (Dukas) Mihály felesége, kit 1078-ban vett nőül s kitől állitólag egy Nikefór nevü fia született. Nikefór leányáról tehát szó sem lehet; ő tehát Géza nejének sem atyja, — mint Horvát Mihály hiszi — sem pedig — mint Szalay László mondja — fivére.

Nikefór nővére férjét, Géza ipját, Synadenos Theodul-t 1079/80 adoptálta s alig fér kétség hozzá, hogy az 1081-iki durazzói csata halottai között emlitett Synadenos a mi Theodolunkkal azonos.

3. Erős meggyőződésem, *hogy I. Géza nejének keresztnevét ma sem ismerjük.*

„Synadene“ az én véleményem szerint nem keresztneve.

Atyjánál „Theodul“ a keresztnév, „Synadenos“ a családnév.[2] „Synadenos“ egyáltalában csakis családnévnek tekintendő, éppen igy mint Komnenos, Palaiologos, Dukas, Angelos stb. A görög családok tagjai akkor is a családnév mellett különös keresztnevet is használtak, csak hogy nők és leányoknál a családnevet nyelvtanilag femininummá változtatták át, pl. Anna Komnena(e), Anna Dalassena, Anna Dukaina, Maria Palailoga, Irene Kantakuzena stb. Synadene tehát csak annyit jelent, hogy a megjelölés viselője a Synadeni családjából való, hogy a Synadeni-ek egyik férfi tagjának a leánya; de szükséges, hogy éppen úgy mint esetünkben atyja, Theodul, még egy különös keresztneve is legyen. Ismerjük tehát Géza görög nejének származását, de nem keresztnevét.

4. Hogy Magyarország királynéi férjük halála után Magyar-

[1] Születésük t. i. 1073 és 1077 között történhetett. Turóczi II. 60. Kálmán és Álmosról mondja: „Ambo juvenes . . .“

[2] Hogy „Theodulos“ keresztnév, ezt az e nevü szentek (pl. Theodulos Stylita, † az ötödik század közepén) és a Theodor néven is ismert wallisi püspökök bizonyitják, továbbá az Ekloge szerzője (10-ik században), a görög grammatikus Magister Thomas (Theodulos) a 14-ik században stb. „Synadenos“ pedig előfordul mint családnév még a Palaiologok korában (l. „a középkori délszláv uralkodók genealogiai története“ czimü művem VIII. genealogiai tábláját.)

országot elhagyták s (többnyire) hazájukba visszatértek, ez oly jelenség, mely sem I. Géza neje előtt, sem utána nem éppen ritka. Némelyek szerint ezt már Gizella, szent István király özvegye is tette volna (állitólag hét évvel férje halála után, midőn összes gyermekei már meghaltak): tették ezt osztrák Ágnes, III. István özvegye (gyermektelen, némelyek szerint viselős állapotban), franczia Margit, III. Béla özvegye (gyermektelen), aragóniai Konstanczia, Imre király özvegye (fiával együtt Ausztriába menekszik, ennek halála után hazájába), Estei Beatrix, II. András özvegye (viselős állapotban), habsburgi Ágnes, III. András özvegye (gyermektelen); tette ezt egyikök még férje életében, t. i. Judit, Salomo király neje.

Skylitzes azon adatában, hogy a bizonyos krates neje férje halála után hazájába visszatért, semmi különöst nem találnánk, ha nem tudnók, hogy ennek akkor már két igen zsenge koru fia volt, holott az összes királynék, kik özvegységükben Magyarországot elhagyták, vagy gyermektelenek vagy viselősek voltak.

Ennek ellenében a következő megjegyezni valónk van:

a) azon adat, hogy Gizella királyné férje halála után egynéhány évvel később Magyarországot elhagyta, apodiktice bebizonyitva nincsen.

b) Skylitzes sem azon időpontot, melyben „Synadene" férje halála után Magyarországot elhagyta, sem távolléte tartamát meg nem határozza; e szerint annak lehetősége nincs kizárva, hogy

1. csak fiai felnötte után tért vissza hazájába,

2. hogy ottani rövid tartózkodása után Magyarországba visszakerült és

3. hogy talán fiaival együtt László trónralépése után Görögországba ment, ott László uralkodása alatt meghalt s hogy fiai akkor hazájukba visszakerültek.

Hogy vak Álmos menekvése Görögországba (1127-ben) nem az egyedüli érv, mely I. Gézának „Synadene"-vel kötött házasságát támogatja, ezt már fent érintettem; de Horvátnak eme kifogása mit sem bizonyit. „Synadene" igen is lehetett Álmos anyja, a nélkül, hogy Álmos Görögországba való menekülésekor ez anyai származásra támaszkodott volna, mert anyja először 1127-ben, tehát férja halála után ötven évvel később, alig volt az élők között és másodszor nem hihető, hogy egy negyvenhat évvel azelött detronizált s a jelenlegi uralkodó házzal nem ro-

kon férfiu unokahuga oly támaszt nyújthatott volna a menekülőnek, mint az akkor uralkodott császárné, Irén, I. László magyar király leánya!

39. I. (szent) László király.

(1077—1095, † 1095.)

Származása és születése.

Szülei I. Béla király[1] és neje Rixa, lengyel II. Msciszló leánya.

Mivelhogy Lengyelországban született,[2] de 1057-ben már egy állami actióban részt vett, születését minden valószinüséggel legkésőbb 1040-re tehetjük.[3] Nevét kétségkivül atyai nagyatyja, szár László után nyerte. Szüleinek második fia.

Életfolyása.

Azután hogy atyját I. András fitestvére 1047/8-ban Lengyelországból hazahivta, László herczeg is Magyarországba jött[4] s 1057-ben atyjával és bátyjával Gézával egyetértőleg beleegyezését adta az országgyülésen, hogy a gyermek Salomót megkoronázzák. 1059-ben atyjával megint visszament Lengyelországba. 1060 óta megint Magyarországban találjuk. Atyja halála után (1063) fitestvéreivel együtt az ország harmadával megelégedett. Salomo uralkodása alatt részt vett Zvonjimir horvát bánnak a karantánok ellen inditott hadjáratában; 1069-ben a csehek ellen, 1070-ben a kúnok ellen vonult. Midőn Salomonak a fitestvérek ellen táplált ármányai napról-napra szembeszökőbbek lettek, László 1073/4-ben Lengyel- és Morvaországba ment, hogy onnan segélyt hozzon; el is hozta Magyarországból s ennek segitségével Gézának Salomó-n nyert győzelmében ő neki tetemes része volt. Géza halála után közkivánságra lépett a trónra.[5]

[1] Egyik 1082 máj. 1-én kelt okiratban – Fejér I. 448 — igy nevezi magát: „Ladislaus Dei gratia Hungarorum Rex, Belae Regis filius". I. Geiza aki egy 1075-iki okiratban magát szintén I. Béla fiának vallja, Lászlót „Ladislao Duce Germano meo Charissimo"-nak nevezi.

[2] Turóczi II. 39, 42.

[3] A hagiographusok születési évét 1041-re teszik, a nélkül, hogy ezt hitelesen tudnák bebizonyitani.

[4] „his itaque verbis Bela admonitus, cum omni familia sua venit ad Regem Andream".

[5] Turóczi II. 56. „Eum communi consensu parili voto, consona

1086-ban a kúnoknak Salomo által eszközölt berohanását legyőzte. Turóczi (II. 59) szerint 1088-ban a német országnagyok megkinálták a német császári koronával, de azt el nem fogadta. 1091-ben alávetette magának Horvátország egy részét s legyőzte a rabló kúnokat, a kiket a mai Jászvidéken letelepitette.

A hazai krónika azt beszéli róla, hogy 1095-ben Bodrogban éppen akkor ülte meg a husvétot, midőn a keresztes hadak vezérei azzal a hirrel lepték meg, hogy a piacenzai gyülekezeten őt szemelték ki a keresztes hadak főparancsnokának. Pauler[1] ehez azt a helyes megjegyzést teszi: „Még ha fel is tennők azt, hogy a keresztes had eszméje a piacenzai zsinaton (1095 márcz. 1—7) fogamzott meg, mit egyébiránt Riaut teljesen megczáfolt (Archives de l'Orient Latin I. 105) mégis képtelenség hinni, hogy márcz. 25-én körül, husvét táján, a keresztesek a nyugoti világ minden részéből már Bodrogban felkereshették, vezérükké felkérhettek volna Lászlót.

Halála.

Turóczi (II. 59) szerint László, Kálmán és Álmos nevü unokaöcscseitől kisérve, Csehországba vonult, hogy ott Konrád cseh herczeget támogassa. A hagiographusok szerint[2] — mikor odautazott — a cseh határon oly gyengeség érte őt, hogy 1095 jul. 29-én életét bevégzé. Ez adat össze nem fér a cseh kutfőkkel, melyek szerint Konrád László oldalán tartotta bevonulását Prágába.

Népe meggyászolta őt három évig; 1198-ban beiktatta őt III. Czölesztin pápa a szentek sorába.

Házassága.

Neje Adelhaid, Rheinfeldeni Rudolf német ellenkirály leánya.

Utódjai.

Történelmi biztossággal csak két gyermeke ismeretes:

a) Leány; férje (vagy jegyese) Jaroszló, orosz herczeg,

voluntate, ad suscipiendum regni gubernacula concorditer elegerunt, imo fere magis affectuosissimis precibus compulerunt".

[1] Századok 1888, 211, 1. jegyzet.

[2] Chron. Malleacense.

Colet, Collect. Concilior. XII. 826.

Legend. S. Ladislai cap. 7. ap. Endlicher Mon. 240.

b) Piroska (Irén); férje: II. János byzanczi császár.

A mit az irók Lászlónak más gyermekeiről mondanak, az csupa koholmány; egyet azonban szükséges, hogy alaposan czáfoljuk.

A weingarteni barát krónikájában[1] következő hely fordul elő: „Bertát, másik nővérét (t. i. Zsófiának, kit krónikásunk — hamisan — I. László magyar király leányának tart) valamely gróf a zárdából (hol apácza volt) elszöktette s Frigyest regensburgi „advocatus“-t nemzette vele“.

Frigyesnek, a regensburgi „advocatus“ (= Vogt = várnagy) atyját sulzeni Hundt Wiguleus[2] Hartvig-nak, abenspergi Babo gróf fiának nevezi. Frigyesen kivül e bogeni Hartvignak még egy Asswein nevü fiáról is tesz emlitést. Ezenkivül még más bajor kutforrások is tanusitják, hogy I. Frigyes, regensburgi várnagynak atyja bogeni I. Hartvig gróf volt. Ujabb irókból megemlitjük Ganser-t (Geschichte der Grafen von Bogen 1781) és Scholliner-t (Stemmatographia comitum de Bogen 1792).

Mindezek alapján Hopf is 1858-ban megjelent „Historisch-genealogischer Atlas“ czimü nagyszabásu müvében elismeri bogeni I. Hartvig atyaságát, a mennyiben ez I. Frigyes és Aszkuin fitestvérekre vonatkozik, kik a weingarteni barát szerint Berta magyar királyleánytól születtek; továbbá Broemmel már többször idézett jeles müvében szintén elismeri, hogy Bertát, I. László magyar király leányát, bogeni Hartvig, későbbi férje, zárdából szöktette el.

Az újabb magyar történelmi müvekben hiába keressük e Bertát I. László gyermekei között s a magyar királyok vejeinek sorában sehol sem akadunk bogeni Hartvig-ra. Az egész dologban pedig az a legfeltünőbb, hogy a magyar történetirók annak okát nem adják, hogy e nem-magyar irók által emlitett házassági összeköttetést miért hagyták egészen figyelmen kivül. E körülmény magában véve még nem volna eléggé mérvadó arra, hogy ezen összeköttetés felöl kételkedjünk, vagy hogy ezt egészen tagadjuk; még azon körülmény sem elegendő arra, hogy a weingarteni barátou kivül senki sem emliti ezen összeköttetést, — mert feltéve, hogy a weingarteni barát valóban csak egyedül

[1] Canisius (de Hondt † 1610) „Antiqu. Lectiones ad historiam mediae aetatis illustrandam“ Ingolst. 1601, ujolag kiadva Basnage-től mint „Thesaurus monument eccl.“ Antwerp. 1721.

[2] Szül. 1514 † 1588; Müve: Bayrisch Stammbuch; az idézett hely: I. rész. Grafen von Pogen 116 l.

tud e körülményről. nincs kizárva annak lehetősége, hogy tudósitását számos korábbi s idejében hiteles forrásokból meritette.

Ha tehát ezen házassági összeköttetés hitelességét meg akarjuk támadni, akkor — minthogy néhány régibb irónak az apácza-rablást illető aggodalmai reánk nézve nem mérvadók — véleményem szerint ezt csak a chronologiai adatok összehasonlitása által tehetjük.

Tudjuk, hogy Béla magyar herczeg (a későbbi I. Béla király) a lengyel fejedelemnek, II. Msciszlónak, a pomeránok elleni háborúban tett szolgálati jutalmáúl 1033 körül Rixának, e lengyel fejedelem leányának kezét nyerte s hogy midőn 1049-ben bátyja, András király, Magyarországba visszahivta, már két fiával jött, kik közül az ifjabbik László volt.

Vegyük most a legkedvezőbb esetet, hogy e két fiu Béla és Rixának első gyermekei voltak s hogy két egymásra következő évben születtek: akkor László körülbelül 1035-ben született. Vegyük továbbá, hogy László Berta nevü leányának születésekor legalább tizennyolcz éves volt (pedig ez a legkedvezőbb föltevés, ámbár nincs arra semmi támpontjuk, hogy László oly fiatal korban nösült s hogy Berta első gyermeke volt), akkor Berta 1053 körül született.

Ilyformán fiának, Frigyesnek, születésekor körülbelül tizenhat évesnek kellett lennie, mi az 1069/70-ik évre esik. Hasonlitsuk most ezekkel össze a bogeni ház chronologiáját, a mint ezt e családnak Hopf okirati adatokon alapuló müvében levő nemzedékrendje előadja.

Minthogy bogeni I. Hartvig-nak meg nem nevezett atyja már 990-ben előfordul és Aszkuin, Hartvig fivére, már 1007-ben a Rotgau urának neveztetik, továbbá, minthogy Hartvignak két fia még atyjuk halála előtt mint egyházi fejedelmek haltak el (t. i. Hartvig bambergi püspök 1047, † 1053 és Lipót mainczi érsék 1051 aug. 1059 decz. 7-éig) ennélfogva Hartvignak 1074-ben már magas aggkorban kellett elhalnia. Hogy pedig ez özvegy[1] aggastyán öt évvel halála előtt az alig tizenhat éves királyleányt elszöktette volna a zárdából, minden képzelődés mellett még akkor sem hihető, ha ez aggastyán nem is lett volna két fiunak az atyja, kiknek egyike huszonöt évvel előtte mint püspök, másika tizenöt évvel előtte mint érsek halt meg!

[1] Neje Formbachi Thiemo leánya volt.

Frigyest, Berta fiát, már 1074-ben regensburgi várnagynak nevezik; akkor tehát legalább is érett ifjunak kellett lennie; de László király 1074-ben legjobb esetben csak 39 éves lehetett; hogy lehetett tehát akkor már érett ifjunak nagyatyja, holott ez ifjunak anyja legjobb esetben akkor csak husz vagy huszonegy éves volt?!

Hogy Frigyes már 1074 előtt született, ezt már azon körülmény is bizonyitja, hogy Ulrik nevü fia már 1112-ben (tehát 38 évvel 1074 után) eichstaedti püspök lett.

Nem is akarom itt tovább felemliteni, hogy Hartvig grófnak még Aszkuin nevü fia is volt, kinek — ha Berta anyaságát elismerjük — chronologiája szinte össze nem fér az Árpádok-éval; csak azon körülményre akarok utalni, hogy László király, Hartvig állitólagos ipa, 1095-ben, tehát huszonegy évvel veje halála után hunyt el s hogy Piroska (Irén), Lászlónak történetileg elismert leánya, János byzanczi császár neje, 1133-ban, tehát 59 évvel sógora halála után mult ki, holott — mert legifjabb fia Manuel, csak 1123 körül született — még nem is érhetett el magas kort. Tudjuk továbbá, hogy János, Piroskának a férje, 1088-ban született; tehát alig hihető, hogy Berta tizennyolcz vagy tizenkilencz évvel sógorának születése előtt az agg Hartvig neje volt.

Az eddig mondottak alapján azon eredményre jutunk, hogy Bertának, I. László magyar király leányának anyasága, a mennyiben ez Frigyes és Aszkuin, bogeni I. Hartvig gróf fiait illeti s a mennyiben I. Hartvig 1074-ben elhalálozott, a történelmileg be nem bizonyitott adatokhoz számitandó.

A bogeni grófok fiága kifogyott 1242-ben; hogy tőlük az Arco grófok származnának, nem lehet bebizonyitani.

40. Adelhaid királyné.

I. László király neje († 1090).

A szt. László nejére vonatkozó adatok egész labyrinthet képeznek.

Ranzano szerint nőtlen volt.[1]

Azonban szt. Lászlónak egyik okirata kétségtelenné teszi, hogy nős volt. Az 1082. évi okiratában a veszprémi székesegy-

[1] Ind. XII. „Huic regi nulli, quod vitam egerit coelibem, liberi fuere".

ház javadalmazását megnagyobbitván azt mondja: „in praedio“ „Merena (= Merenye), quod uxor nostra concessit ecclesiae Sancti Michaelis de nostra voluntate“. Ebben az okiratban nincs ugyan neje megnevezve,[1] de igen egyik más belhoniban.

Imre királynak Merenyére vonatkozólag 1201-ben kelt okirata igy hangzik: „Hinc est, quod quum in praedio quodam nomine Merena, quod gloriosa Regina *Adulheyth* uxor videlicet bonae memoriae Regis Ladislai animae suae remedio consulens, Ecclesiae beati Michaelis de Vesprimo contulerat“ etc.[2]

Imre király az 1203. évben megerősiti a veszprémi püspököt Merenye birtokában; a „videlicet“ szó azonban hibázik ebben.

IV. Béla király 1254 junius 2-án kelt megerősitése igy hangzik: „... super possessione Merena, quam quidem gloriosa consors regis Ladislai, nomine Adulheith eternorum intuitu ecclesiae donaverat memorate“ azután pedig: „prefatum Hemmrici regis privilegium, in quo Domine Adulheit clare consortis regis Ladislai facta eidem ecclesiae ...“ (Fejér, VI. 2. pag. 382.)

Két más belhoni emlék is támogatja e kétrendbeli okiratot, nevezetesen Bonfintől idézett veszprémi és a Blahó Vinczétől emlitett makranczi sirkő; mindkettő „Olhayt“-tal jelöli meg szt. László nejét, anélkül azonban, hogy leszármazásáról nyilatkoznának. Habár e kétrendbeli sirkőnek, tekintettel a fentebbi két okiratra, nem nagy a becse, mégis — Gizella királynénál már megláttuk — érdekelnek némileg.

Most már, hogy a belhoni kutforrásokból megtudjuk, hogy szt. László nős volt és feleségét Adelhaidnak hivták, az a kérdés, hogy ki volt ez az Adelhaid?

Pistorius[3] szerint „Gizella“, I. Berthold zähringi herczeg nőtestvére. Ugyanebben a nézetben van Fröhlich Erasmus is.[4]

Blondel, Hübner és még több más régibbkoru iró egyáltalában nem nevezi meg László nejét; az új- és legújabbkori irodalomban azonban Adelhaidnak, I. Berthold zähringi és karinthiai herczeg leányának hivják. Legvalóbbszinü, hogy ez a nézet még Pray és Cornides idejéből ered; nevezetesen ez

[1] Fejér I. pag. 448. és Palma Notit. rer. Hung. Pars. I. pag. 169. B. jegyz.
[2] Fejér II. pag. 385.
[3] Geneal. táblázatok. Chron. Constant. SS. rer. Germ. Tom. III. pag. 742
[4] Archontologia Carinthiae.

utóbbi az, a ki különösen azok ellenében, a kik szerint László neje, Rheinfeldeni Rudolf német ellenkirály leánya, igen élénk polémiát folytatott.

Védelmének magva pedig ez: Rudolf ellenkirálynak a veje II. (zähringeni) Berthold 1090-ben meghalt s mert Berthold nőtestvére, a magyar királyné ugyancsak ebben az évben hunyt el, nem az ellenkirálynak, hanem I. Zähringi Bertholdnak a leánya!

Hol itt a hiba?

Bertholdus Constantiensis, Chronographus Saxo, Annal. Hildesheim, és a Chron. Augustense egybenhangzóan a mellett bizonyitanak, hogy Berthold herczeg, Rudolf ellenkirálynak a fia 1090-ben meghalt. Cornides pedig mondja, hogy e források mind tévedésben vannak, a mennyiben az 1090-ben elhunyt Berthold — szerintük — Rudolfnak a fia; hivatkozik egynehány iróra, a kik „vö“ (gener) helyett „fia“ (filius) kitételt használnak és szilárdan abbeli nézeténél marad, hogy az 1090-ben elhalt Berthold nem Rudolfnak fia, hanem veje volt.

Freisingeni Ottóra[1] hivatkozik, a ki igy szól: „(Rheinfeldeni) Rudolf leányának az ország egyik legelöbbkelő nagyja, Bertolf, volt a férje“ — nemsokára rá pedig: „Azután, hogy Rudolfot megölték, a sváb herczegséget veje Berthold bitorolta, mintha csak az ipja átengedte volna neki“.

Berthold nejének nevét a Chronicon Constantiense[2]-ből tudjuk: „Az ő (t. i. zähringi és allemann Berthold) neje Ágnes, Rudolf császár, sváb és rheinfeldi herczeg leánya“.

Ugyan mi mellett bizonyit ez a két és a későbbi, rájuk hivatkozó iró mind (Henninges, Spiner, Lucae Frigyes), a kiket Cornides idéz? Nem egyebet, mint hogy Rudolf ellenkirálynak vejét (leánya, Ágnes révén) Bertholdnak hivták; de egy szóval se mondják, hogy Cornides- és híveinek igaza van s hogy, ha Berthold mint Rudolf fia szóba jöhetne, egyedül csak Rudolf vejére, zähringi Bertholdra lehetne gondolni.

Azt a zsákutczát, a melybe mindazok, a kik László nejét I. zähringeni Berthold leányának tartják, beletévedtek, abban kereshetjük, hogy ez irók szerint I. Bertholdnak hasonnevü fia (nevezetesen II. zähringeni Berthold) 1090-ben meghalt A zavar forrása ez.

[1] De Gestis Friderici I. Imp. Lib. I. cap. 7.
[2] Pistorius, S. S. Rer. Germ. Tom. III. pag. 742.

I. zähringeni Bertholdról a következőket tudjuk:

Schweinfurti Ottó halála után († 1057 szeptember 28.) az akkori ellenkirály rheinfeldeni Rudolf a sváb herczegséget kapta. Azonban III. Henrik császár előbb, még schweinfurti Ottó életében, I. zähringeni Bertholdnak (a későbbi karinthiai herczegnek) odaigérte ezt a herczegséget s ebbeli igéretének megerősitéseül gyürüjét neki adta. A császár és Ottó herczeg halála után Berthold a császár özvegyéhez Ágneshez fordult, hogy a sváb herczegség átadására rábirja. De mert rheinfeldeni Rudolf nemsokára rá, hogy a császár meghalt, ez utóbbi leányával egybekelt: a császárné vejének adományozta a sváb herczegséget; Berthold kárpótlásúl 1061-ben a karinthiai herczegséget kapta; 1072-ben elüzték; Karinthia erre eppensteini Markwartra s halála után Liutold fiára szállt. Ez utóbbi 1090 május 12-én halt meg.

Lichtenaui Konrád krónikája szerint ez a Liutold IV. Henrik császárnak rokona. A rokonság csak onnan eredhet, hogy Liutold nagyanyja, Beatrix, II. sváb Hermann leánya volt:

II. Sváb Hermann † 1003

Gizella † 1043 febr. 14. egybekelt harmadszor 1016-ban II. Konrád császárral † 1039	Beatrix † 1025 máj. 12-e után; férje: Eppensteini Albert † 1039 nov. 28.
III. Henrik császár, † 1056 okt. 5.	Markwart † 1076
IV. Henrik császár, † 1106 aug. 7.	Liutold † 1090 máj. 12.

Ez adatokra tanuk: ad 1057 Saxo annalista; ad 1057 Lichtenaui Konrád (IV. Henrik élete); ad 1060 Cont. Herm. Contr., ad 1073 aschaffenburgi Lambert stb.

Berthold elkeseredve, hogy visszahelyeztessék, rheinfeldeni Rudolf ellencsászárhoz csatlakozott és — a Chron. Const. s a Berth. Constant.[1] egybehangzó adatai szerint — 1078 nov. 6-án meghalt.

Kétszer nősült és ugyan:

1. neje: Richwara (leszármazása ismeretlen). Némelyek — Fickler, Cohn — szerint az 1003 ban elhalt II. sváb Hermann leánya; mások a mellett szólnak, hogy valamelyik Castell gróf avagy eppensteini Alberto, karinthiai herczeg leánya, a ki II. sváb Hermann veje.

[1] „Ugyanekkor (= 1078) Rudolf hívei közül Berthold, karinthiai herczeg . . . meghalt". Urstisius, Germ. Historic. Illust. Tom. I.)

2. neje: Beatrix, moussoni Lajos gróf leánya; † 1092.

Egész bizonyosan csak egy leányáról van tudomásunk s ez Luitgard (halálozási éve ismeretlen, az elhalálozás napja aug. 9.), az 1078-ban elhalt I. Diepold vohburgi őrgróf neje. Bertholdnak valami Adelhaid nevü leányáról, a ki László magyar király neje lett volna, szó sincs. Berthold fia és utódja (egyik fia Hermann már 1074-ben meghalt) II. Berthold, 1078-ban zähringeni herczeg, 1092—1096 sváb ellenherczeg; meghalt 1111 ápril. 13-án.

Azok, a kik zähringeni Adelhaid magyar királyné mellett kardoskodnak nem az 1111. évet veszik fel Berthold elhalálozási évéül, hanem 1090-et; ebből a tévedésből ered azután a többi.

Constantiensis Berthold[1] ad 1090: „Hermannus ... — irja — et Bertholdus Dux Allemanniae *filius Rudolfi Regis* in fidelitate S. Petri, Majo mense diem extremum clausere. — *Soror* quoque *praefati Ducis Regina Hungarorum* eodem mense obiit.

Ezt a fontos passust rosszul értették és félremagyarázták.

A kommentátorok igen röviden bántak a dologgal. Mindamellett, hogy a forrás világosan azt mondja, hogy Rudolf király fia, a sváb Berthold, 1090-ben halt meg, a kik a mellett nyilatkoztak, hogy zähringeni Adelhaid magyar királyné, vitatták, hogy az 1090-ben elhalt sváb herczeg alatt nem Rudolf fia, hanem veje, II. zähringeni Berthold értendő és mert a szóba vett, I. zähringeni Bertholdnak a fia, csak természetesnek találták, hogy a hasonlóképpen 1090-ben meghalt nőtestvére a magyar királyné, ugyancsak ennek az atyának, I. zähringeni Bertholdnak a leánya! Szerintük II. zähringeni Berthold, ipjának, rheinfeldeni Rudolfnak halála után azonnal átvette a sváb herczegséget; igy magyarázzák azt a körülményt, hogy a források egyszer zähringeni herczegnek, másszor „Dux Allemanniae“-nek nevezik.

Ugyan hogyan bizonyitják mindezt?

1. VII. Gergely pápa egyik (a római zsinaton 1080-ban tartott) beszédében[2] mondja: „Semper ex toto tempore eundem sermonem mihi misit (t. i. Rudolf ellenkirály) adijiciens etiam filio suo obside, et fidelis sui Bertholdi filio, quod promittebat firmare“. Mert e helyütt Rudolf fia és Berthold, a kiről a pápa azt mondja, hogy Rudolf hive, külön vannak megnevezve, Cornides mindjárt felveszi, hogy Rudolf fia és Berthold nem ugyanaz

[1] Urstisius, German. Historic. Illustr. Tom. I. pag. 363.
[2] Bernried Pál: Vita Gregorii VII.

a személy. De tényleg mit bizonyit ez a passus? semmi egyebet, mint, hogy Rudolf, avagy Berthold hive nincs megnevezve!

2. Schoepflin Rudolf fiát Bertholdnak nevezi, s e tekintetben IV. Henrik császárnak 1076-iki keletü okiratára hivatkozik.[1] „Donavit per manum Bertoldi Ducis — igy szól az okirat — „filii Rudolfi, patre ipso Duce jubente“. Erre vonatkozólag Cornides azt mondja, hogy nem Rudolf a sváb herczeg, hanem egy másik Rudolf értendö ez alatt s ebbeli állitását azzal bizonyitja, hogy ez okiratban, melynek kezdetén úgy, mint a végén többrendbeli német herczeg szerepel tanu minöségben, Rudolf „Sveviae Dux“ név alatt fordul elö. S a mennyiben a fent idézett szavakban ez a czimzés hiányzik, semmi esetre se vonatkozik az Rudolf sváb herczegre; a mennyiben mégis az atya az ipa helyett és a fiú a vö (II. zähringeni Berthold) helyett értendö. Azt hiszem, felesleges rámutatni erre a szerfelett gyenge védekezésre.

3. Ha azonban mégis megengedjük, — igy folytatják tovább ellenlábasaink — hogy rheinfeldeni Rudolfnak csakugyan volt valami Berthold nevü fia, nem czáfolható meg, hogy Rudolfnak a fia még jóval atyja elött halt meg — Berthold tehát, ki a Berth. Constant. szerint 1090-ben halt meg, nem lehetett Rudolfnak a fia.

Elleneseink azonban sem okirattal, sem pedig adatokkal nem bizonyitják, hogy Berthold jóval atyjának, Rudolfnak halála elött hunyt el; egész egyszerüen bánnak el vele, csak azt mondják, hogy meghalt.

A pápa 1080-ban, Rudolfnak halála után — igy kalkulálnak — ennek utódjáúl luxemburgi Hermannt ajánlotta; abban az esetben, ha Rudolfnak fia lett volna, a pápa, Rudolfnak a pápai szék irányában tanusitott érdemei stb. elismeréseül semmi esetre se tett volna meg mást Rudolf utódjáúl, mint ennek fiát. Freisingeni Ottó továbbá azt mondja, hogy Rudolf sváb herczegség és más birtokainak örökébe végrendeletileg nem fiát, hanem vejét helyezte be. Arra nem is gondolhatunk, hogy Rudolfnak ilyen természetellenes és jogtalan elhatározása lett volna, a mennyiben volt öt túlélö fia. — Ha Rudolf fiát nem Bertholdnak hivták, avagy, ha jóval atyja elött halt meg, akkor megczáfolhatlan az a következtetés, hogy Constans. Berthold szerint 1090-ben meghalt Berthold egyátalában Rudolfnak nem a fia, hanem a veje lehetett. — Schoepflinnek azt a megjegyzését, mintha Rudolfnak a fia még ifjúkorát élte akkor s hogy atyja talán sógorát, II.

[1] Cod. Diplom. Hist. Zaeringo-Badensis, Tom. I. Nr. XIII., pag. 23.

zähringeni Bertholdot jelölte ki gyámjáúl s hogy Freisingeni Ottó tévesen azt hitte, hogy II. zähringeni Berthold a sváb herczegséget közvetetlenül Rudolftól vette át — az elleneseink egyszerüen azzal akarják megerőtleniteni, hogy ő (Schöpflin) a hiteles Freisingeni Ottóval szemben valószinütlen találgatással él. — Elleneseink persze megfeledkeznek arról, hogy Rudolfnak és fiának halálát támogató érveik, melyeket felhoznak, sokkal gyengébb találgatás. De még tovább is mennek s azt is bebizonyitani akarják, hogy Rudolfnak a fia, atyja halálának idejekor sokkal idösebb lehetett, semhogy gyámra lett volna szüksége.

4. Rheinfeldeni Rudolf császárnak Berthold nevü fiút a következők tulajdonitanak; nevezetesen: Chronographus Saxo; Annal. Hildesheimens.; Chron. Augustense és a IV. Henrik mellett irt védöiratnak szerzöje (Cornides idejében a legtöbben azt hitték, hogy Naumburgi Walram).

Az elsö kettö azt mondja, hogy Bertholf herczeg, Rudolf fia, az 1090-i évben halt meg. A harmadik a mellett nyilatkozik, hogy Berthold, Rudolf fia, 1090-ben váratlan halállal mult ki; a negyedik végezetül azt állitja, hogy ö (Rudolf fia) ifjuságának tavaszán költözött az árnyékvilágba.

E forrásoknak egybehangzó adatai ellenében elleneink azt hozzák fel, hogy — mert itt Rudolf fiáról van szó — egyszerüen szóhiba az egész; egyre csak azon nyargalnak, hogy mindig csak Rudolf vejére kell gondolnunk; olyan ellenvetés ez, melynek bizonyitó erőt nem kölcsönözhetünk, mindamellett, hogy ellenlábasaink több izben hivatkoznak irókra, akik „vö“ helyett „fiú“ kifejezéssel élnek; mert hol van az megirva, hogy egyik-másik irónak ilyetén ténykedése nem tudatlanságon alapul?!

És mégis az utolsó adat (Apolog. Henr. IV.), hogy Rudolfnak a fia 1090-ben, élte tavaszán elhunyt, Cornides kezében hatalmas fegyver. Irónk (Cornides) szerint ugyanis lehetetlen, hogy Berthold, ha Rudolfnak a fia volt, 1060-ban született, mert — folytatja tovább — a Herm. Contr. folytatója szerint anyja, Mathild, IV. Henrik nőtestvére 1060-ban meghalt. E szerint tehát Rudolfnak a fia 1060 előtt született s 1090-ben már 30 évet elmult s ezt a kort a legtöbb ember életkora közepének veszik. — De, mert a krónikás azt mondja, hogy a herczeg 1090-ben élte tavaszán halt meg, a szóba vett Berthold nem más, mint II. zähringeni Berthold, akit az egykoru freisingeni Ottó Rudolf vejének mond. Ezt a számitást alantabb majd megczáfoljuk.

5. Diaconus Péter[1] felveszi, hogy II. zähringeni Berthold, római útjából visszatérve, ahová V. Henrik császárt elkisérte volt, 1111 április 12-én meghalt; a Chron. Constantiense[2] szerint is erre az évre esik az elhalálozás. Elleneseink az utóbbi kútfővel röviden bánnak; azt mondják, hogy szerzője Manlius Jakab (alias Menlius), I. Miksa császár történetirója és freiburgi történettanár, kevésbbé hitelt érdemlő, mint freisingeni Ottó, a kortárs. Az előbbi forrásra nézve megengedik, hogy azok közt, kik V. Henrik császárt Rómába kisérték s a császár és II. Paschalis pápa közt kötött szerződés alkalmából szerepelt túszok közt ott volt valami „Bertulf, Bertulf herczeg fia"; de mert ez már a III. is lehetett e néven s II. Berthold a szerződés kelte, vagyis 1111 febr. 9-e előtt halt meg, — az elleneseink ezt még bizonyitani akarják — a Diaconus Péter emlitette Berthold nem más, mint III. zähringeni Berthold, az 1090-ben meghalt II. Bertholdnak a fia.

III. Bertholdnak egyik okirata[3] imigyen kezdődik: — „Notum esse cupimus Christi fidelibus... quod Dux Bertholdus III. et frater ejus, Dominus Conradus filii bonae memoriae Bertholdi II. Ducis... etc." A vége pedig: „Actum VI. Kal. Jun. (máj. 27.) id est, in nativitate S. Joannis Evangelistae, anno Dominicae Incarnationis MCXII. anno VI. Henrici regis, hujus nominis Quinti". Cornides ebből az okiratból csak azt olvassa ki, hogy II. Berthold 1112-ben már nem volt az élők sorában. Ebbeli állitásának bebizonyitása végett két rendbeli alapitólevélre hivatkozik, a melyek szerint II. Berthold neje, Ágnes előtt, ez pedig 1109-ben halt meg.

De mindössze is csak ennyi az, amit Cornides az 1090-ben elhalt zähringeni Berthold mellett felhoz. E két passusból az első, hogy II. Berthold 8 hóval és 6 nappal neje előtt meghalt, — igaz; hogy azonban neje 1109-ben hunyt el, — valótlan, mert halála 1111-ben következett be. Egyébként kétségbevonhatatlanul beigazolt, hogy azon források közül, amelyekre Cornides és pártja a zähringeni Adelheid magyar királynét illetőleg, mint bizonyitó erejüekre hivatkozik, egyetlen egy se teszi II. Berthold halála évét 1090-re! Mindez csak ráfogás! —

6. Ha az 1090-ben elhalt Berthold, rheinfeldeni Rudolfnak a fia lett volna, ebből az következnék, hogy az ugyanabban az

[1] Chron. cassin. lib. IV. cap. 35.
[2] Pistorius, SS. rer. Germ. Tom. III. pag. 742.
[3] Schannat János Frigyes, Vindemii Literarii. Collect. I. pag. 160.

évben elhunyt nőtestvére is, a magyar királyné, Rudolf leánya volt. Erre elleneseink azt mondják: Ez esetben kell, hogy rheinfeldeni Rudolfnak legalább is három gyermeke lett legyen; 1. Ágnes, erről az összes irodalom kivétel nélkül elismeri, hogy II. zähringeni Berthold neje volt; 2. a magyar királyné; 3. Berthold: elleneseink erre azt mondják, hogy lehetetlen. A Herm. Contr. folytatója ugyanis oda nyilatkozik, hogy Rudolf, Alemannia herczege Matilddal, IV. Henrik nőtestvérével 1059-ben kelt egybe s hogy Matild 1060-ban meghalt. Azonban a régibb kori irók, de a régi emlékek szerint se volt Rudolfnak Matildon kivül neje, arra tehát gondolni se lehet, hogy egy év folyama alatt három gyermeknek életet adott volna.

Ez a végpassus mindenesetre igaz lenne s elismernünk kellene, hogy Ágnes volt az egyedüli leánya rheinfeldeni Rudolfnak, ha ellenlábasainknak feltevése való volna; ámde nem ez az eset.

Matild, III. Henrik leánya, 1045-ben született, 1059-ben rheinfeldeni Rudolf nőül vette és 15 éves volt, tehát zsenge korban, midőn meghalt. Nem ő Ágnesnek az anyja. Rheinfeldeni Rudolf Matildnak 1060-ban bekövetkezett halála után Adelhaiddal, Ottó, Mauriennei és Susai őrgróf leányával kelt egybe; ez a gyermekei anyja.

A Rudolfnak genealogiájára vonatkozó, manapság megdönthetetlen érvényü adatok a következőkben összefoglalhatók:

1. Rudolf (Blondel szerint 60 éves korában halt meg, tehát 1020-ban született) első nejével, Matilddal 1059 végén kelt egybe, mert már 1060 elején „intra paucos dies celebratae conjunctionis“ — irják róla — nem volt az élők sorában.[1]

2. Arra a kérdésre, hogy Rudolf második feleségével, Adelhaiddal, mikor kelt egybe, határozott bizonyossággal nem válaszolhatunk. Az alábbi körülmények amellett szólnak, hogy a második házasságnak nem sokára Matildnak halála után kellett megtörténnie.

a) Ágnes, a második házasságból született leány, 1079-ben már jó felnőtt volt és valószinüleg érett is, mert abban az évben II. zähringeni Berthold nőül vette.

b) Berthold, Rudolf fia, — a mint alább még látni fogjuk — ugyancsak ebben az évben (1079) sváb herczeggé lett.

[1] L. Grund: Die Wahl Rudolfs von Rheinfelden, pag. 7. Anm. 4.

3. Rudolf gyermekeinek leszármazására vonatkozólag Cuspinian nyújtja a legterjedelmesebb ismertetést.[1]

Matild — természetesen — nem ajándékozta meg Rudolfot gyermekkel; ellenben Adelhaid († 1079, Szt.-Blasienben nyugszik) két fiúval és három leánynyal. Cuspinian abban a nézetben van, hogy mind a két fiú gyermekkorában halt meg, mert később már nincsenek megemlitve. A mennyiben azonban Bertholdot kellene ezek alatt értenünk, nem fogadhatjuk el az ebbeli nézetet egészben véve, mert Berthold sváb ellenherczeg volt s Constantiensis Berthold szerint 1090-ben halt meg. Ez emlitett iró ad 1079: „Filium vero illius (t. i. rheinfeldeni Rudolfé) — irja — cui jam parvulo adhuc ducatus Alemanniae a rege Henrico delegatus est, dux Welfo cum nonnullis senioribus, qui ad eum pertinebant, assumptum Ulmam perduxerunt, eique secum civibus jure solito subdiderunt, communique suffragio et laudamento dominum sibi et ducem nunc denuo confirmaverunt“. — E passus szerint Henrik császár Bertholdnak már akkor „delegálta“ a sváb herczegséget, midőn ez (t. i. Berthold) még gyermekkorát élte; a krónikás tehát ezzel a passussal akarja hangsúlyozni, hogy Berthold 1079-ben, a midőn Welf herczeg Ulmba vezette stb. már nem volt gyermekkorában.

Ha vajjon Berthold megnősült-e, egyáltalában nem válaszolhatunk, valamint arra a kérdésre se adhatunk feleletet, mikor született s hányadik gyermek volt?

Cuspinian továbbá azt mondja, hogy Adelhaid három leánynak adott életet; a legfiatalabb közöttük Ágnes volt. Kérdésünkre csak ez utóbbi adatnak van fontossága. Először is igen fényesen bizonyitja, hogy Rudolfnak második házassága nemsokára rá, hogy Matild meghalt, történt meg; (az 1079-ben nősült Ágnes nevü leányának ugyanis még két idősebb nővére is volt — és Rudolfnak legfiatalabb gyermeke lehetett —); másodszor pedig idősebb nővérének, a magyar királyné cronologiájának meghatározásánál is a dolog nyitjára vezet.

Adelhaid ugyanis, a mennyiben Ágnes volt a legfiatalabb leány, minden valószinüség szerint Rudolfnak első leánya, mert szokásban volt, hogy az első leánygyermeknek szülőjének nevét

[1] ‚De Caesaribus atque Imperatoribus a. Jul. Caesare usque ad Maximilianum I., Strassburg, 1540. — Cuspinian János (tulajdonképpen Spieshammer, szül. 1473, I. Miksa udvari orvosa és titkos tanácsos) † Bécsben, 1529.

adják; Adelhaidnak anyját is Adelhaidnak hivták. Továbbá, mert feltehetjük, hogy a leányok születésük sorrendjében (tehát az idősebb nővér a fiatalabb előtt) mentek férjhez, valószinü, hogy Adelhaid 1079 előtt lett László király nejévé. Valószinü ez már csak azért is, mert László csak 1077 közepe táján lépett a trónra s tekintettel arra, hogy egyetlen egy, 1088 körül[1] született leánygyermekéről van határozott tudomásunk, hihetőleg mint király nősült. A házasság tehát körülbelül 1078-ban létesült. Ha Adelhaid ez idő tájt csak 17 éves volt, 1061 körül született, ez az eset pedig lehetséges, a mennyiben Rudolf 1060 és 1061 között másodszor újból nősült. Hogy Susa-Mauriennei Adelhaid 1060/1-ben már egészen érett volt és anyának is vallhatta magát — az a körülmény is igazolja, hogy egybekelésekor legalább is 20 éves lehetett, mert anyja már 1038-ben megözvegyült és ennek második férje, Mauriennei Ottó, 1060-ban már meghalt volt.

Cuspinian absolute nem tesz emlitést Ágnesnek két nővéréről s egy szót se szól netaláni házasságukról; de a régibb — úgy az újabbkori genealogiai munkákban is egyedül csak Ágnes van, mint Rudolf leánya, megemlitve; ez azonban ne vezessen tévútra; a kérdést csak összehasonlitó kutatás alapján oldhatjuk meg.

Imre és Béla magyar királyoknak okiratai, a már felemlitett magyar sirkőfeliratok, a krónikások, a kik Rudolf fiáról, Bertholdról emlitést tesznek stb., egymást kölcsönösen, kell, hogy kiegészitsék és utóvégre elég, ha tudjuk, hogy egyik-másik régibbkori genealogus is gondolt már arra, hogy Rudolfnak Adelhaid nevü leánya valamelyik magyar királynak a neje volt.[2] Az a körülmény, hogy az egyik egész helyesen Szt. Lászlóban gyanitja ezt a királyt, a másik (pl. Blondel) azt hiszi, hogy László unokaöcsese és trónutódja Kálmán volt ez — nem hozhat ki kerékvágásunkból, ha ezzel beigazoltuk, hogy nem mindenkor hajtottak térdet az irók kivétel nélkül I. zähringeni Bertholdnak erre vonatkozó atyasága előtt.

Az alábbi stemma feltünteti Rudolfnak rokonságát, illetőleg sógorságát:

[1] L. „Piroska" alatt ezen időmeghatározás igazolását.

[2] P. o. Albizzi Antal (Stemmata Christ. Principum Tab. 17) és Guillimannus Ferencz (Habsburg. lib. V. Pag. 52).

MANFRÉD ULRIK. Susa és Ivrea őrgrófja; † 1037 máj. 29. előtt (állitólag már 1035-ben;) neje: ESTEI BERTA † 1037 után

ADELHAID † 1091 decz. 19. Susa és Piemont örököse; Férje: 1. IV. HERMANN, sváb hrczg. 1037; † 1038. jul. 28. 2. MAURIENNEI OTTÓ, † 1060	IRMGARD † 1078 Férje: 1. 1036—9 SCHWEINFURTI OTTÓ; 1048 óta sváb hrczg; † 1057 szeptbr. 28. 2. I. EKBERT meisseni őrgróf; † 1078 decz. 29.

2. BERTA, † 1087 decz. 27 Férje: 1066 jul. 1066 jul. 13-án IV. HENRIK császár	2. ADELHAID † 1079 Férje: 1060 RHEINFELDENI RUDOLF, sváb hrczg. 1057—1079; † 1080 okt. 15-16., német ellencsászár
ÁGNES † 1143 szept. 24. 1. férje: 1080 STAUFENI I. FRIGYES, 1079-80 sváb hrczg. † 1105	

ADELHAID † 1090; férje: kb. 1078 I. LÁSZLÓ magyar király, † 1095	Leány	ÁGNES † 1111 decz. 19. Férje: 1079 II. ZÄHRINGENI BERTHOLD sváb trónigénylő 1092—1096 † 1111 apr. 13.	BERTHOLD sváb trónigénylő 1079—1090, † 1090	Fiú, ifjan †

(BERTOLD első neje ÁGNES, III. BURGUNDI RUDOLF term. leánya)

Most már, hogy elleneseinknek kifogásait eléggé méltattuk, a következő eredményre jutunk:

1. Szt. László magyar király neje: Adelhaid.

2. Nem I. zähringeni Berthold leánya, mert fia II. Berthold nem 1090-ben halt meg.

3. Az 1090-ben elhalt alemanni Berthold rheinfeldeni Rudolfnak, susai és maurennei Adelhaiddal kötött házasságából született fia. Miután Rudolf 1077 márcz. 15-én német ellenkirálylyá lőn, IV. Henrik Ulmban elvette tőle a sváb herczegséget; erre Rudolf 1079-ig (mások szerint 1080-ban bekövetkezett haláláig) igényt tartott erre a herczegségre. IV. Henrik már 1079-ben I. staufeni Frigyesnek adta a sváb herczegséget; ezért azonban Rudolfnak halála után, még ez utóbbi fiával, rheinfeldeni Bertholddal, harczolni kellett. Berthold 1079—1090 a sváb herczegségre igényt támasztott. Halála után sógora, II. zähringeni Berthold szinte igényt tartott rá 1092—1096 és staufeni Frigyes csakis ebben az évben jutott e herczegségnek végleges birtokába.

4. A régibbkori iróknak tévedése onnan van, hogy Rudolfnak Berthold nevü fiát, vejével II. zähringeni Bertholddal felcserélték s ennek következtében az 1090-ben meghalt Berthold nőtestvérét I. zähringeni Berthold leányának tekintették; ezt pedig annyival is inkább hibáztatnunk kell, mert már Blondel (1654) is tudott arról, hogy rheinfeldeni Rudolf Matildon kivül még Maurennei Ágnessel is házasságra lépett és Ágnesen kivül volt

még egy másik leánya is, Adelhaid (a kit tévesen Kálmán magyar király nejének tartott).

5. Mindaddig, a mig az ellenkező nincs bebizonyitva, egész bizonyossággal állithatjuk, hogy I. László magyar király neje rheinfeldeni Adelhaid, Rudolf német ellencsászár leánya. Anyja s nagyanyja után nyerte nevét, Ágnes nevü testvére előtt (körülbelül 1061) született, 1082-ben már férjhez ment,[1] 1090 májusban halt meg és Veszprémben temették el. Hogy előbb hunyt el, mint a férje s nagyon valószinü, hogy egyes-egyedüli neje volt,[2] Pelbart adata is bizonyitja: „Mert ő (t. i. László király) annyira szerette a szüziességet, hogy inkább trónutód nélkül (sine haerede) halt meg, mintsem, hogy újból megnősült volna".

41. Jaroszló

orosz herczeg, I. László király veje.

I. László 1091-ben[3] a somogymegyei sz. Egyedzárdát alapitván, az erre vonatkozó alapitólevél többi között a következő tanukat sorolja fel: „Dator istius precepti rex Ladisclavus. Testes, qui cum eo fuerunt: dux Lambertus frater ejus, dux Dávid consobrinus, Gerazclavus filius regis Rutenorum gener ipsius".

Az okiratnak e megbecsülhetetlen genealogiai adata eddig még érintetlen kincs; lássuk most, hogy mit nyertünk vele.

a) Tagadhatatlan tény, hogy Lászlónak itt emlitett gener-e („gener ipsius") a nevezett királynak veje, mert az okirat e gener nevének emlitése előtt „frater ejus" és „consobrinus ejus"-ról szól s mert egy Lambert herczeget mint László fivérét s egy Dávid herczeget mint unokatestvérét valóságban ismerünk.

[1] Schier egybekelésének idejét 1079 előttre teszi.

[2] Pierer: Universallexicon, 4. kiadás, 19. kötet, 311. l. Lászlóról igy nyilatkozik: „Némelyek szerint a karinthiai Gizellával, majd meg Adelhaiddal kelt egybe; mások azt mondják, hogy nőtlen volt". Ez adat Bonfin előadásán alapszik, aki (Dec. II. lib. IV. pag. 182). a sirfeliratot megemliti és Lászlónak két feleséget, névszerint Geslat és Olhait-ot tulajdonit.

„, . . . et Ladislai
Sanctissimorum Pannoniae Regum
Conjugum
hic ossa quiescunt."

[3] Fejér I. 469.

b) Ez által megtudjuk, hogy Lászlónak egy leánya 1091-ben orosz herczegnek vagy menyasszonya, vagy neje volt.

c) Ki volt tehát a királynak e veje? — mindegy ha az a királyleány jegyese vagy férje volt.

Az okirat magát a királyt „Ladisclavus“-nak nevezi; ismerjük „Ladislaus“-nak vagy minthogy *u* helyett a *v* betüt is használták „Ladislavs“-nak vagy röviditve „Ladislav“-nak is. Miután tehát a „clavus“ végszó „laus“, „lavs“ és „lav“-val azonos, Gerazclavus helyett „Gerazlaus“-t, illetöleg „Gerazlavs“ vagy röviditve „Gerazlav“-t kell olvasnunk, a mi pedig nem más mint az orosz „Jaroszlav“. Mort hogy a „Geraz“ szótagok csakis „Jaros“-t jelenthetnek, brémai Ádámnak egy helye bizonyitja, mely a következőt mondja: „Olaph autem rex Sueonum... filiam Slavonum, Estred nomine... accepit uxorem, ex qua genitus est filius Jacobus et filia Ingerd, quam rex Gerzleff de Russia duxit in uxorem“. Pedig hogy az emlitett svéd Ingegerd I. Jaroszló orosz fejedelemnek volt neje, az éppen oly elvitázhatlan tény, mint az, hogy brémai Ádám a Gerzleff nevet már sokkal korábban mint 1091-ben ismerte.

d) A gener nevével, illetöleg személyével már tisztában lévén, azon kérdés marad hátra, melyek az ő genealogiai és chronologiai viszonyai?

E kérdés tisztázására, miután a magyar kutfők a fent idézett okiratban mondottaknál többet nem szolgáltatnak, szükséges, hogy az orosz forrásokhoz forduljunk, de miután ezek — sajnos — nem állanak óhajtott módon rendelkezésemre, csak a következőkre kell szoritkoznom:

α) Azon Jaroszló nevü orosz fejedelmek, a kikre a fennebbi okirat idézett helyét alkalmaztatjuk, a következők:

1. II. Szvjetopolk nagyherczegnek (1078 novgorodi fejedelem, 1088 Turov ura, 1093 ápril kievi nagyherczeg, † 1113 ápril 16-án) fia Jaroszló; születési éve ismeretlen; atyja által 1100 Wladimir fejedelme, 1112 Busk, Dubno és Czertorysk ura; menekszik 1113-ban Lengyelországba s elesik 1123-ban Wladimirovics András ellen Wladimir vára előtt.[1]

[1] Schiemann következőleg ecseteli az eseményeket: „Bis zum Jahre 1123, in dem der Grossfürst Swjaetopolk starb, hatte König Boleslaus (III. von Polen) in Freundschaft zu Kiew und Wolhynien gestanden, dagegen fast ununterbrochen mit den unruhigen Rostislawitschen von Halics kaempfen müssen. Als dann Wolhynien sich von Kiew löste, unterstützte Boleslaw den Fürsten

2. Jaroszló, az előbbinek unokatestvére, az 1086-ban elhalt Jaropolk, wladimiri és turovi fejedelemnek a fia. Mint Brzesc ura 1101-ben Szvjetopolk fogságába kerülvén, 1102-ben ott meg is halt.

3. Jaroszló, az 1076 deczember 27-én elhalt II. Szvjetozlav nagyherczegnek fia, 1097-ben Csernigov ura, 1126-ban csak Räsan- és Morom-ra szoritva, 1129-ben halt meg.

Okiratunk ama bizonyos helyének szövegezése én reám azon benyomást gyakorolja, hogy az 1091-ben Magyarországban tartózkodott (máskép nem is szerepelhetne az országban tanuként) orosz herczegnek, illetőleg szent László vejének atyja 1091-ben még életben volt. Miután Jaropolk már 1086-ban, II. Szvjetoszlav pedig már 1076-ban meghalt, ennélfogva csak Szvjetopolk fia Jaroszló maradna hátra, kinek atyja csak 1113-ban halt meg.

β) De van azonkivül még más momentum is, mely valószinüvé teszi, hogy László genere alatt Szvjetopolkovics Jaroszló értendő.

II. Szvjetopolk, kievi nagyherczeg, halicsi Volodár fejedelmet 1099-ben jogtalanul megtámadván, általa nagy vereséget szenvedett. Hogy kudarczát Volodáron megboszulja, fiát, Jaroszlót, Magyarországba küldte Kálmán királyhoz, hogy ez vele együtt Volodár ellen vonuljon. Kálmán az ajánlatot azonnal elfogadván, 8000 ember élén Volodár ellen vonult és annak Przemysl nevü várát ostrom alá vette. Volodár Dávid wladimiri (= volhyniai) fejedelemmel s a polovciak (= kúnok) khánjával Bonják-kal, szövetségre lépett, kik Przemysl-vár segitségére sereget menesztettek. Szvjetopolk a kún segélyhad támadását elhanyagolván, Kálmán a kúnok által annyira megveretett, hogy még közvetlen életveszélybe is került.

Hogy Kálmán 1099-ben a nagyherczeg meghivásának oly készségesen engedett — a mit különben nem igen könnyen lehetne átlátni — ezt következőleg szokták magyarázni:

A kúnok, miután László magyar király által érzékeny csapást szenvedtek, nem zaklatták ugyan Magyarország belső vidé-

Jaroslaw von Wolhynien (= Wladimir) in seinen Kaempfen mit Wladimir Monomach. Auch Ungarn verfolgte dieselbe Politik. Trotzdem wurde Jaroslaw von Monomach aus seinem Fürstenthume vertrieben. Er floh nach Polen und suchte von dort aus das Verlorene wiederzugewinnen. Auch sind namhafte Anstrengungen für ihn gemacht worden. Als im Jahre 1123 der von Polen und Ungarn unterstüzte Jaroslaw bei der Belagerung von Wladimir fiel, wurde Monomach Herr in Wolhynien".

két, de annál inkább pusztitották a magyar határt, elannyira, hogy a határvidéket napról-napra nagyobb mérvben néptelenitették. Ezt pedig többnyire a przemysli (= halicsi) oroszok közremüködése tette lehetővé, kik részint a kúnoknak országukon keresztül szabad átvonulást engedtek, részint az általuk eszközölt rablásokon osztozkodtak. Kálmán tehát a Szvjetopolk által a halicsiak ellen történt meghivásnak azért engedett, hogy a kúnok szövetségesén bosszut álljon.

Megengedem, hogy Kálmánnak készsége a dolgok ilyetén ecsetelése által valószinüvé tétetik; de hogy Szvjetopolkot, midőn a magyar királyt szövetkezésre felhivta, csakis ennek bosszúvágya vezette-e, az már más kérdés.

Igaz ugyan, hogy a Rurik-ok és az Árpádok között már szár László és I. András király ideje óta (és talán ezelőtt is) sógorsági viszonyok léteztek; de Kálmán ezek alapján Volodárhoz éppen oly sógorsági viszonyban állt, mint Szvjetopolkhoz.[1] Sokkal érthetőbbé válik pedig reánk nézve Kálmánnak készsége Szvjetopolkkal szemben, ha a szövetkezés létrehozatalára 1099-ben menesztett Jaroszló nevü herczegben szent Lászlónak 1091-ben emlitett generét supponáljuk, mert szembeszökő dolog, hogy ily kényes és fontos küldetéssel megbizottnak már némileg érett korban levőnek kellett lennie. — Jaroszló pedig 1091-ben már érett ifju lehetett, mert atyja akkor már negyven éves volt.

E házassági összeköttetésnek keltére nézve a következő körülmény bir fontossággal.

Midőn László király 1091-ben Horvátországban tartózkodott, hogy az ottani viszonyokat rendezze, tudtára adatott, hogy a Moldovában nomád életet élő kúnok, Kopulcs khánjuk vezérlete alatt, Magyarországba újra betörvén, Bihar- és Békésmegyét pusztitották és arra készültek, hogy a Maroson keresztül az országot elhagyják. László utolérte őket a Temesnél, hol igen érzékenyen megverte. Midőn a hazájukban visszamaradt kúnok fogságba ejtett rokonaik szabadon bocsátását kérték s a király ezt meg nem engedte, az alsó Dunán ujólag Magyarországba akartak törni. László a vaskapunál megtámadván őket, Ákos

[1] Schiemann (422) azt mondja: „Die Rostislawitschen von Halics waren dem ungarischen Königshause verschwägert". Én az eddig érintetten kivül mást nem ismerek. Schiemann nem is magyarázza, hogy a Rosztislavicsok Magyarország ellen e sógorságnak daczára a kúnokkal miért szövetkeztek.

nevü vezérüket párviadalban győzte le s országát ily módon mentette meg. Turóczi (II. 57., 58.) azt mondja, hogy László e kettős győzelmével meg nem elégedvén, az oroszok ellen vonult volna, mert annak, hogy a kúnok Magyarország keleti részét olyannyira veszélyeztették, nagy részben az oroszok voltak az okai, kik, hogy a rabló néptől szabaduljanak, a kúnoknak országukon keresztül szabad átvonulást engedtek meg. László tehát hadseregével Oroszországba vonult, de midőn az oroszok a helyzet komoly voltát felismerték, kegyéhez fordultak, melyben a király részesitette is.

E körülmény 1091-re esik. Feltételezhető tehát, hogy Jaroszló herczeg 1091ben László Oroszországban való tartózkodása alatt annak leányával jegyeztetett el, vagy pedig, hogy királylyal együtt leánykérés vagy egybekelés czéljából Magyarországba ment, hol a fennebbi okirat kiállitása alkalmával tanuként szerepelhetett, de az sincs kizárva, hogy az oroszok s a magyarok között 1091-ben létrejött kibékülés csakis e házassági összeköttetésnek kifolyása lehetett.

γ) Hogy a két más Jaroszlónak kik voltak a nejei, nem tudom; Szvjetopolkovics Jaroszlóról tudjuk, hogy novgorodi I. Msciszló fejedelem leányát 1114-ben nőül vette s 1118-ban elbocsátotta; de ez állitásunkat azért nem ingatja meg, mert Jaroszlónak 23 évvel azelőtt magyar királyleány igen jól lehetett jegyese vagy neje, hisz van számos eset arra, hogy orosz fejedelmek csak egyetlen egy nejének nevét ismerjük, holott pedig biztosan tudjuk, hogy e nő az illető fejedelmeknek nem volt egyedüli felesége. Ennek szembeszökő példáját maga Jaroszlónak atyja is nyújtja, kiről tudjuk, hogy a kúnok khánjának 1094-ben vele egybekelt leánya első felesége (legalább Szvjetopolk gyermekeinek anyaságára nézve) nem volt.

Szvjetopolkovics Jaroszló gyermekei közül ismerjük: Wjaecseszlót, 1127-ben Klezk fejedelmét és Györgyöt, 1157-ben Turov fejedelmét.

δ) Legyen bár az orosz Jaroszlók bármelyike László leányának jegyese vagy férje, annyi bizonyos, hogy e leánynak László öregebb gyermekének kellett lennie, mert nővére Piroska 1088 körül születvén, életének harmadik évében aligha jegyeztetett el (annál kevésbé mehetett férjhez) s különben is más férjnek nejeként halt meg. Ha pedig Lászlónak Piroskánál öre-

gebb leánya Szvjetopolkovics Jaroszló neje volt, akkor világos, hogy az Árpádház e leánya 1114 előtt meg is halt.

42. Piroska (Irén).

I. László király ifjabb leánya († 1033).

Neve, származása és születése.

Turóczi (II. 63.) Pyrisk, Bonfin (Dec. II. lib. VI.) Pyrisca-nak, a görögök Irén-nek nevezik. Kinnamos az első görög iró, a ki e néven megemliti.

Származását illetőleg a régibb irodalomban nagyon eltérők voltak a nézetek. Gánóczy Zonaras és Komnén Anna adatait olyképen magyarázta, hogy Irén atyja alatt Kálmán értendő, de abba a következetlenségbe esett, hogy még Kálmán nővérének is vette.

Zonaras[1] és Komnen Anna[2] sem nevét, sem származását nem közlik.

Kinnamos[3] határozottan Irén, Ulászló (a kit előbb, „*Λαδιθλάβος ὁ Παννονίας Ρήξ* -nek nevez) leányának nevezi s ezt a chronologiai és genealogiai momentumok figyelembevétele után czáfolhatatlan adatnak kell elismernünk. Piroskának (vagy — a mi helyesebb — Irénnek) anyja tehát rheinfeldeni Adelhaid és születési éve minden valószinüséggel férjeévei együtt 1088-ra esik.

Házassága.

Bonfint kivéve[4] kit Pistorius is követ, az összes mérvadó kutfők megegyeznek abban, hogy Piroska Komnén János herczeggel, a későbbi II. János császárral kelt egybe; de egyetlen egy forrás sem szolgáltat biztos adatokat e házasság időpontjának és keletkezésének megvilágitására nézve.

Muralt[5] az „*Οὐγγαρῶν ἀρχηγοῦ*“ leányának férjhezmenetelét

[1] Annal. II. 237, Velencze 1729.

[2] Alexias. lib. XIII. 321—329. Velencze.

[3] Lib. I. Nr. 4. pag. 4. Velence 1729.

[4] Dec. II. lib. VI.: „Pyrisca, divi Ladislai filia, Constantinopolitano imperatori olim nuptiis tradita, quem Emmanuelem fuisse plerique volunt". Ő tehát Piroska fiát férjével cseréli fel, csakhogy a „plerique" között, a kiket emlit, egyet sem idéz.

[5] Essay de Chronographie.

egész határozottan 1104-re teszi, csakhogy ez évszám az általa idézett Zonaras-ból[1] nem tünik ki. Hertzberg[2] szintén 1104 mellett van. Ducange[3] jobban vigyázott, midön Irénnek „1105 elötti“ férjhezmeneteléről szólt.

Zonaras a következő támpontokat nyújtja: „Azt tervezte (t. i. Irén, János anyja), hogy férje (I. Elek császár) halála után az összes hatalom és kormány bitorlása által császári fiát (Jánost) ki már felnött és miután a magyar fejedelem leányával egybekelt, már régóta nős volt és gyermekeket nemzett...“

Kinnamos mondja: „Mert János már Irén-t, Ulászló leányát, különös szerénység és jeles erényénél fogva is kimagasló nőt feleségül vette...“

Miután e két tudósitó semminemü chronologiai támpontot nem ad, a Komnén Anna adta segédeszközzel kell azt meghatároznunk.[4]

Elbeszéli t. i.[5] egy nagy üstökös megjelenését s hogy ugyanakkor látott egy ikerpár — János elsőszülött gyermekei — napvilágot, — egy fiu s egy leány. Habár Anna a chronologiát és a nemzedékrendet tekintve sokszor megbizhatatlan,[6] ebbeli adata ez ikerpár születési idejének megállapitására nézve mégis igen fontos. Ducange ugyanis bebizonyitja, hogy ez üstököst 1106 február—márczius havában látták,[7] 1106 szeptember havában

[1] XVIII. 27. pag. 302, Páris.

[2] I. h. 288.

[3] Észrevételek Komnén Annához, Bonn, II. 672.

[4] Fessler I. 488, Cornides (45), Pray (de S. Ladislao 96, Diatr. 141) és Katona (II. 708) nyomán a következőt átlitja: I. Elek 1091-ben Piroska kezét kérte fia Kalojohannes számára, miután ezt császártárssá emelte. A császár fia s a király leánya kedélyük s érzelmeik kitünősége következtében egymáshoz teljesen méltók voltak s az e körülményre való figyelem mindenmásnál sokkal inkább rábirta Lászlót, hogy e frigykötést, melylyel Elek nem minden önhaszon nélkül megkinálta, elfogadja.

Egészen eltekintve attól, hogy Cornides (45) pl. csak azt mondja: »Filiamque Ladislai Regis nostri Cinnamus Joanni Comneno Imperatori nupsisse, itidem perhibeat expressis verbis“, Fessler egészen elfeledi, hogy János 1091-ben csak három éves volt s hogy ilykepen a kedélyére s érzelmeire való figyelem Lászlóra nézve sehogy sem lehetett mérvadó.

[5] Alexias, Velencze 1729, XII. 278, 281, 282.

[6] V. ö. Cornides 68.

[7] „Apparuit Cometes iste A. C. 1106 mense Februario in Martium, uti passim referunt scriptores. Codinus l. c. (t. i. de Originibus Constantinopolitanis, edit. Menes, p. 24), Albericus et Sigeb. hoc A., Gesta francor. cap. 58, Histor. Hieros. 607. Tyrius lib. II. c. 5. Wilh. Gemmet, lib. 8,

Elek Thessáliába utazott, hol több hónapi tartózkodása után fennebbi szülés történt.[1]

Fessler e házasság keletkezésére vonatkozólag mondja: „A görög császár elég okos volt, hogy a horvátok feletti fennhatalmának elvesztését feledje; nem remélhette, hogy László e fennhatóságát el fogja ismerni, de azon veszély is fennforgott, hogy László még a dalmát partvidék feletti hatalmat is elnyerendi s ez volt oka annak, hogy előnyét valami családi összeköttetéssel keresse. A magyar birodalom ez által szintén nyert, mivel a László által Horvát- és Dalmátországban elfoglalt és nővére Ilonának halálával nyert területek görög részről háboritatlanul maradtak". Fessler alapeszméje helyes, csak hogy az egész Lászlóra nem alkalmazható, mert több irányban korán tett következtetés.

Ellenben alig fér hozzá kétség, hogy a görög-magyar diplomatiai viszonyok, a mint Dalmácziának Kálmán háborúi által eszközölt elfoglaltatása előtt és után alakultak, a Piroska és János között létrejött házasság kifolyása voltak s hogy ilyformán nem László, hanem 1104/5-ben Kálmán uralkodása alatt történt.

Házasságának következései.

1. Piroskának férjhezmenetele nemcsak Dalmáczia elfoglalása előtt (hogy Velencze ne kapjon Görögországtól támogatást), hanem még ez után is Kálmán politikájára döntő befolyást gyakorolt. Közvetetlen következése az volt, hogy a byzanczi birodalom Kálmán dalmát foglalását tétlenül nézte; továbbá, hogy 1112-ben, midőn Velencze a szent országban vivott győzedelmes hadjárat után, Konstantinápolyban arra kért engedélyt, hogy Dalmácziát visszafoglalhassa, itt a hadjáratot meg nem engedték s halasztását tanácsolták; végre pedig, hogy a byzancziak és antiochiai Bohemund herczeg közötti háborúban Kálmán Elek császár szövetségeseként szerepel.[2]

cap. 13., Fragm. Histor. Tom. IV., Histor. Fr. p. 94. Ordericus lib. 5, p. 589. lib. II. p. 816. Chron. Adeg. Tom. I. Bibliothec. Labb. 282, 283, 289.

[1] Pauler ezt határozottan 1106 novemberre teszi.

[2] Pauler i. h. 323 az utóbbit következőleg magyarázza: „Mint a képes, a dubniczi, a budai krónikákban, mint Kézai Simonban olvassuk ugyanis, tehát a közös forrásól szolgáló krónikában is megvolt, hogy Kálmán Dalmáczia elfoglalása után velenczei hajókon Apuliába sereget küldött, Brindisit és Monopolit

2. Irénnek a müve volt, hogy a vak Álmos Görögországban támogatást és fogadást talált s hogy II. János császárnak II. István magyar királyról tett nyilatkozatai István tudomására jöttek. Ámbár e körülmény Magyarországra nézve vészteljes háborúhoz vezetett, mégis azon magas érzelemről tanuskodik, melytől Piroska még mint görög császárné Magyarország becsülete s hirneve és dynastiája tekintetében át volt hatva.[1]

Halála.

Irén 1133-ban halt meg.

elfoglalta s onnét hada három hónap mulva visszatért. Ezt az adatot Dandulo is átvette krónikájába, csakhogy hibás pragmatismussal ezt a Kálmán és Michieli doge közt létrejött egyezséggel kapcsolja össze, viszont azonban elhagyta azt, miről tudhatta, hogy nem igaz, t. i. hogy a velenczeiek az elfoglalt városokat megtartották, mig a pisaiak segélyével — Kézai szerint II. Vilmos szicziliai király idejében, tehát 1166—1189 között — őket onnan ki nem verték. — Az elbeszélésnek, habár más egykoru byzanczi vagy olasz források az eseményt nem is emlitik, kétségkivül van valami alapja, csakhogy nem valószinü, söt részben lehetetlen, hogy 1096—1101 közt, mint rendesen vélik, azokból a motivumokból — tengeri hatalom megszerzése stb. — történt volna, melyekkel iróink azt megmagyarázni törekednek; tudjuk ugyanis, hogy Apulia ama részei, melyekben a magyarok foglaltak, jelesen Brindisi, Guiscard Róbert fiának, Boemundnak tarenti (= otrantói) herczegségéhez tartoztak. Boemund 1096-ban az első keresztes hadjárathoz csatlakozott, Antiochia herczegévé lön s 1101-ben még változó szerencsével Ázsiában harczolt a hitetlenekkel. Nem képzelhető, hogy Kálmán ebben az időben támadta volna meg, bármi okból, a keresztes vitézt, ki az egyház, a keresztény közvélemény különös oltalmában állott. De képzelhető, lehetséges, söt ez által válik érthetővé az egész hadjárat, ha e támadás 1108-ban történt, midőn Boemund a szentföldről visszatért és 1107 okt. 9-én Valonánál a mai Albániában kikötvén, megkezdte háboruját a keletrómai birodalommal, mely 1108 őszén kudarczával, capituláczíójával végződött. E háborúban Velencze hiven segité Byzanczot. Nagyon lehetséges és érthető, hogy mig a harcz Dyrrhachium körül folyt, magyar hadak mint Alexios szövetségesei velenczei hajókon diversiót csináltak Boemund háta mögött és pusztították Apuliát, vagyis szabatosabban szólva, Boemund olasz herczegségét. S ezzel egyuttal érthetővé válik az is, mi különben érthetetlen, hogy a Boemund és Alexios között kötött békeokmányon Kálmán király két követe: Simon és Pér ispánok, szintén szerepelnek".

[1] Turóczi II. 63: Interea (= 1128) imperatrix Constantinopolitana, filia regis Ladislai, nomine Pyrisk, nunciavit regi Stephano, quod imperator ipse, videlicet maritus suus, in ejus opprobrium ipsi regi improperaret, dicens regem Hungariae esse hominam saevum, quam etiam contradicentem imperator castigasset" etc.

Utódjai.

Komnén Jánossal kötött házasságából a következő gyermekek származtak:

1. Elek (sz. 1106 kör.) † Attalában 1141.
2. Andronik, szebastokrátor † 1141/2; neje: Irén.
3. Izsák; neje Theodora.
4. I. Manuel, sz. 1122, császár 1143 † 1180 szept. 23/24. Nejei: a) Berta (Irén), sulzbachi Berengár leánya 1144 (kezd.) † 1160, b) Mária, antiochiai Rajmond leánya 1161 decz. 25. † 1183 aug. körül.
5. Mária, † 1143; férje (?) Róger, cápuai II. Róbert fejedelem fia.
6. Leány, férje (Kontostephanos) István, nagyherczeg † 1150.
7. Leány; férje: Vatatzes Tivadar.

Miután az Irén és Jánostól leszármazott Komnének nemzedékrendje homályban elvész, felvehetjük, hogy valamelyik Árpád-leánynak még ki nem fogyott fiágon való utódjait leginkább a Komnének családfájában kell keresnünk.

43. II. János.

Görög császár; I. László király veje († 1143).

Származása és születése.

Atyja I. Elek császár a Komnének családjából († 1118 aug. 15.), anyja Irén, Dukas Andronik s Mária bolgár herczegnő leánya. Született 1088-ban.

Alacsony, éppen nem tekintélyes alaku, sötét arczszinü volt; a Kalo Johannes nevét alattvalóitól kapta, nem pedig külseje után; ez oly epitheton ornans vala, melyet belső kitünőségei, kiváló fejedelmi tulajdonságai és egyenes, becsületes jelleme miatt adtak neki. Nevét különben atyai nagyatyja után nyerte.

Életfolyása.

János már 1092-ben történt koronáztatása által jövő császárnak lett dezignálva. Anyja inkább vejét, Bryennios Nikefórt, szerette volna trónra emelni s habár megkisérlette férjénél, hogy a trónöröklésen változtasson, czélját nem érte el, mert János —

igaz ugyan, hogy anyját minden tekintetben kimélte — a döntő pillanatban a polgárok szivélyes beleegyezésével az ország kincseit, a hadsereget, a flottát s a konstantinápolyi császári lakot nyerte. Trónra lépett 1118-ban.

Ő a Komnénok legjobbika volt. Uralkodása még háború ügyében is áldott volt. 1120 és 1121-ben elfoglalta a phrygiai Laodikeiát és Sozopolis-t; innen délfelé nyomulván még számos pisidiai és pamphyliai helységeket meghóditott. 1122-ben legyőzte a bessenyőket. 1129-ben eredményes háborút viselt II. István magyar király ellen; 1137 nyarán elfoglalta Kilikiát. Jeruzsálem felett való fennhatóságára czélzó nagy terveiben meghiusitotta halála.

Házassága.

1104 kör. Piroskával (Irén-nel), I. László magyar király leányával kelt egybe.

Halála.

János 1143 telén a kilikiai Anazarba-ban maradt, hogy ott a mohamedánok ellen jövő tavaszkor megnyitandó hadjáratot előkészitse. Midőn majd mind kész volt a hadjárat megnyitására, a császárt vadászat alkalmával baleset érte, a mennyiben egy vadkan üldözése alatt a megsebzett állat döfése következtében a császár nyiltokjából egy megmérgezett nyil kicsuszott s jobb kis ujját megsérté. Vérmérgezés következtében meghalt 1143 apr. 6-án. Halála közelségét érezvén, a trónöröklést legifjabb fia Manuel kedveért megváltoztatta.

44. Kálmán király.

(1095—1114 † 1114).

Neve, származása és születése.

Érmein előfordul mint Calmain, Calman, COLVMBAHVS, COΓAMBYNAS. — II. Orbán pápa 1096 jul. 27-én kelt levelében „dilecto in Christo filio Columbano magnifico Vngarorum Regi . . .“nek nevezi.

A régibb irodalom azért mert érmeinek hátlapján László király neve fordul elő s mert Lászlónak közvetetlen utódja volt, Lálszló fiának vette daczára annak, hogy Turóczi (II. 48) elég

nyomatékosan mondja: „Dux autem Geysa genuit Colomannum“. Az e feletti vitatkozást fiának, II. Istvánnak, egyik 1124-iki okirata)[1] teszi tárgynélkülivé, a mennyiben a következő passust tartalmazza: „Stephanus . . . Rex, Colomanni Regis filius“ „recolendae memoriae Geyzae Regis avi nostri“ „ex donatione praedicti Geysae Regis avi nostri“. Kálmán szülei tehát I. Géza király s ennek görög származású neje. Születését körülbelül 1074-re tehetjük.

Élete.

Mondják, hogy László király eredetileg ifjabb unokaöcscsét, Álmost, dezignálta trónörökösének s hogy Álmos bátyját, Kálmánt, a papi pályának szánta; László állitólag egri püspöknek akarta kinevezni.[2] Turóczi (II. 62) szerint Kálmán állitólag („sicut aliquam dicunt“) már váradi püspök is volt, mire bátyjái halála után pápai dispensatio útján megint kormányképes lett. Mondják, hogy Kálmán a papi tudományokban való kitünő jártassága[3] daczára sem érezte magát a papi életre hivatottnak avagy hogy a kormánypálczát a püspöki bottal felcserélje. Midőn pappá szenteltetésének ideje közeledett, állitólag egynehány hívének kiséretében Lengyelországba — az akkori Árpádok menhelyébe — szökött, hogy a papi pályától szabaduljon, és László, nem is akarván őt kényszeriteni, hogy hajlamainak nem tetsző hivatást válaszszon, visszahivta s véglegesen kinevezte őt trónutódjának.[4]

Nagybátyját 1095-ben követte a trónon.

Már a következő évben (1096) egy horvát ellenkirály ellen kellett harczolnia, de ezt 1097-ben már legyőzte. 1105-ig Horvátország elfoglalásával volt dolga; 1105-ben fegyverét a dalmát városok és szigetek (Trau, Spalato, Arbe, Veglia, Osero) ellen forditá s minden valószinüséggel csak 1111-ben végezte be

[1] Fejér II. 67.

[2] Turóczi II. 59: „Voluit enim (t. i. László király) Agriensem Episcopum eum (t. i. Kálmán herczeget) facere“.

[3] Fejér II. 13: II. Orbán pápa 1096 jul. 19-én irja: „Columbano magnifico Vngarorum Regi“. Retulit enim nobis Venerabilis filius noster Odilo, S. Egidii Abbas, strenuitatem tuam praeter secularem, qua praecellis industriam, scripturis etiam ecclesiasticis eruditam, et quod potissimum, judiciariam condecet potestatem, sanctorum canonum pollere scientia“.

[4] Kézai (II. §. 5.) szerint előbb főpap volt, mire király lett. Mások szerint már 1087-ben volt nagybátyjának uralkodótársa.

e hóditásokat. Azalatt pedig még az országán keresztül vonuló keresztesekkel volt dolga, valamint 1097-ben przemysli Volodár s az orosz polovcziak ellen. A hatalmának emelése czéljából viselt háborúkon kivül idejét többnyire becsvágyó öcscsével, Álmossal, való viszályok foglalták el.

Halála.

Amaz embertelen szigor, melylyel Kálmán élete utolsó évében fivére Álmossal s ennek ártatlan fia Bélával szemben eljárt, nagyobbrészt Kálmán betegségében találja megfejtését. Uralkodása utóbbi éveiben ugyanis igen heves fejfájdalmakban szenvedett, melyek folytán gyakran magánkivül volt. Udvari orvosa az olasz Drako[1] rosz diagnozist tett s ennélfogva helytelen gyógymódot is alkalmazott, a mennyiben tudniillik erős hólyagtapasz applikálása által „kicsurogtatta az agyvelő egy részét". A krónikás (Turóczi II. 62) ezt következőleg beszéli: „Erre (t. i. rokonai vakitása után 1113-ban) a király igen súlyos betegségbe esett; orvosa egy bizonyos Drako, olasz, volt, a kiben nagyon bizott; ez hólyagtapaszt tett a király füle fölé, kit fejfájás gyötört. A tapasz a fül gödréből az agyvelő nagy részét kihúzta. Midőn a király ezt tovább elviselni nem tudta, lehúzatta a tapaszt s Othmár comesnek mutatta. Othmar comes megnézte s úgy találta, hogy a tapaszon a kifolyt agyvelő tapad s azt mondta a királynak. „Uram, itt az idő, hogy készülj útra (halálra). Midőn a király azt hallotta, félelem vett rajta erőt."

Jóllehet felesleges Drako kezelési módját manapság igazolni, mégis megjegyezhetjük, hogy Othmár comes tévedett, midőn a tapaszon agyvelőt vélt látni. A király bizonyára heves fülgyuladásban szenvedett s Othmár a kivált genyben agyvelő darabokat vélt látni. A király — nem tudni vajjon e fejfájás következtében-e — 1114 február 3-án halt meg.[2]

Nejei.

1. 1097. májusban, Buzilla, szicziliai I. Róger gróf ifjabb leánya, † 1112 előtt.

[1] Ez vagy 1097-ben jött Buzillával, Kálmán első nejével, Szicziliából Magyarországba vagy csak később; de a valószinüség a mellett szól, hogy jelenléte a magyar udvaron a szicziliai összeköttetésnek kifolyása volt.

[2] Kézai 62: „Anno Domini 1114 tertio Nonas febr. feria tertia migravit ex hoc seculo".

2. 1112 Euphemia, II. Vladimir (Monomach) orosz nagyfejedelem leánya; eltaszitva 1113-ban, † 1138.[1]

Utódjai.

Csak e következő gyermekeit ismerjük határozottan: első házasságból:

1. László } ikrek, születtek 1101-ben.
2. (II.) István }

Második házasságból (töle el nem ismert).

3. Boris, szül. 1113, † 1155.

Turóczi II. 63 irja: „Antequam vero Rex Belam scivisset, conjuraverat Regnum, ut post eum filius sororis ejus (t. i. II. István-é) Sophiae, nomine Saul, regnaret“.

Ezen, Turóczi elött egyetlen egy más kutfő által nem emlitett adat, sok későbbi irónál okot adott zavarra. Hübner, Broemmel, Horváth és mások — Turóczi-ra támaszkodva — Kálmánnak[2] Zsófia nevü leányt tulajdonitottak s ez a Zsófia szerintük anyja Saulnak, kit 1127-ben a II. István uralkodásával meg nem elégedett párt ellenkirályul felállitott. Mások pedig úgy magyarázzák a dolgot, hogy Saul anyja Zsófia nem Kálmánnak, hanem I. Gézának leánya, a ki weimari-istriai I. Ulrikkal kelt egybe s férjének Sault szülte (Horváth).

Egészen eltekintve attól, hogy II. István e nővéréről és Saul nevü fiáról egyedül csak Turóczi beszél, következő a megjegyezni valónk:

1. Azt, hogy II. István ellen 1127-ben lázadás kitört s hogy a király gyermektelensége, Boris kétséges leszármazása és vak Bélának általánosan elfogadott halála következtében némelyek trónkövetelőként felléptek, könnyen hihetjük; de azt már kevésbbé, hogy az egyik trónkövetelö, Saul, volt II. István nővérének a fia.

2. Maga a név nem gyanús. Ha két Árpádfi a Dávid és

[1] Pistorius Kálmánnak csak egy nejét ismeri: rheinfeldeni Adelhaidot.

Blondel kettöt ismer: 1) Adelhaid, sváb Rudolf leányát, 2) egy ismeretlent („Bossenica"-t).

Hübner szicziliai Róger névtelen leányának mondja. Felesleges megemliteni, hogy a mai irodalom (vajmi csekély kivétellel) Predszlávát, II. Szvjetopolk orosz nagyfejedelm leányát Kálmán második nejének tartja.

[2] Fessler I. 535 Kálmánnak szintén egy 1098-ban született leányt tulajdonit.

Salomo nevet viselhette, könnyen hihető, hogy még a Saul név is viselőre akadt. Turóczi genealogiai adatát a chronologia teszi tarthatatlanná. Zsófia, Kálmán leánya, legjobb esetben 1098-ban születhetett. Midőn 1127-ben II. István ellenében ellenkirályt állitottak fel, biztos, hogy ilyent nem egy gyermek vagy egy kis fiu személyében kerestek. István nővére 1127/29-ben legfeljebb lehetett huszonkilencz éves; netáni fia Saul pedig a legkedvezőbb esetben még fiu volt, a kit nem lehetett egy II. Istvánnal szemben ellenkirálynak felállitani!

3. Ha egyáltalában igaz, hogy Sault ellenkirálynak állitották fel, Turóczinak azon hozzátevése, hogy ez István „nővérének“ fia volt, csak úgy értelmezendő, hogy a Turóczi-féle „soror“ alatt nem II. István nővérét, hanem csak valamely rokonát értsük. Az uralkodó ház rokona, még ha csak anyai ágon állt vele összeköttetésben, minden esetre könnyebben léphetett fel ellenkirálynak mint bárki más, de ki volt legyen Istvánnak e nőrokona, nem tudni.

Bonfin Kálmánnak még egy Miklós nevü fiáról is szól, — az alatt pedig a Turóczi-féle, 1112-ben meghalt N—t érti.

45. Buzilla királyné.

Kálmán király első neje.

Neve.

E fejedelmné neve a régibb irodalomban ismeretlen. Ducange [1] az elsö, a ki Buzillának nevezi; utána következett Muratori. [2] Ducange bizonyára ismerte a Simon de' Leontino (Frigyes sziciliai király gyóntatóatyja)-féle 1358-ból származó tudósitást, [3] melyben a következő passus előfordul: „Accompagnari a questa Busilla in Palermo, et in Palermo foru mettiri la donna supra la navi con tutti li soi doti...“ Büdinger [4] azon állitása tehát, hogy ez Ducange-nak csak genealogiai hézagpótlója, nem áll. — Szentiványi Márton [5] Kálmán király nejét Salomeának nevezi;

[1] Jegyzetek Bryennios-hoz, Bonni kiadás 198.
[2] Arbor geneal. Principum Normannorum, S. S. V. 543.
[3] Wenzel XI. 34/18.
[4] Ein Buch ungarischer Geschichte 108 Not. 2.
[5] Curios.... miscellanea, Tyrnav. 1689—1702. Dec. II., pars I., Diss. IV.

felcseréli tehát e házaspárt az egy évszázaddal később élt halicsi Kálmánnal és lengyel Salome nevü nejével.

Atyja I. Róger, Sziczilia grófja (sz. 1031, † 1101 jul.), anyja ennek második neje Ehremburg;[1] némelyek szerint pedig Róger első házasságából származna.[2]

Édes nővérei a következő sorrendben mentek férjhez:

1. Matild; férje: 1080 előtt IV. Rajmond toulouse-i és sz. egyedi gróf, eltasz. 1094 előtt.[3]

2. Emma, férje 1086/7 III. Róbert, Auvergne és Gevaudan grófja.

3. Konstanczia (némelyeknél Jolán), férje: 1095 Konrád, IV. Henrik német császár fia.

Ennek következtében Buzilla, mert nővérei közül legkésőbben (1097-ben) ment férjhez, valószinüleg Ehremburg legifjabb leánya volt. Születése 1075/80-ra tehető.

Házassága.

A velenczei köztársaságot már 1085-ban, tehát még I. László király életében, I. Elek görög császár azon horvát és dalmát területek felett való fennhatósággal bizta meg, melyek magukat Velenczének alávetették vala s azóta viselte a doge a „dalmát és horvát herczeg“ czimét. Kálmán — hogy a Lászlótól kezdett s ő töle folytatott horvát hóditásokat biztositsa — azon volt, hogy a normann birtokban lévő dalmát partvárosokat elfoglalja s e czélból Velenczével szövetségre lépett. A velenczeiek pedig a rájok nézve fontos városok vesztését (mert elvesztették ez által a fát és a sót) nem tudván elfeledni, Elek császárral szövetkeztek. Hogy tehát a tengeren felette erős Velencze ellen előbb vagy később kimaradhatatlan háborúban valamely tengeri hatalom támogatását magának biztositsa, jónak találta Kálmán, hogy előbbi ellenével Rógerrel kibéküljön s igy történt, hogy a kért

[1] Henninges, Theatrum genealogicum 1598 I. 1213 szerint Ehremburg a S. Finia-i Róbert grófnak a nővére; egybekelését 1062 jan. a calábriai Miletoban ülték meg; † 1088.

[2] Róger első neje Malaterra Gottfried szerint Delieri (Delicia), Vitalis Orderik szerint pedig Judit, a Mortagne-i gróf leánya.

[3] Pauler (i. h. 210) azon véleménye, hogy Rajmond Roger leányával kötött házassága következtében 1096-ban különös összeköttetésben állhatott a magyar udvarral, alaptalan, mert a tizenhat évvel ezelőtt Matilddal kötött házasságot (igen közel rokonság miatt?) igen gyorsan feloldották s Rajmond már 1094-ben kasztiliai Elvirával új házasságra lépett.

fegyveri támogatáson kivül még Róger leányának kezét is kérte. A valószinüség a mellett szól, hogy az alkudozásokat e tekintetben 1096 végén megkezdték, csakhogy a dolog korántsem folyt oly könnyedén, mint ezt Kálmán talán gondolta.

Mivel Kálmán még nem rég azelőtt Velenczével egyetemben Rógerrel szemben ellenséges magaviseletet tanusitott, nem szabad csodálkoznunk, hogy Rógert a magyar király rögtöni barátságos érzelme meglepte s hogy az igen tekintélyes férfiakból állott követségnek azon választ adta, hogy nem elég magasrangúak arra, hogy velök oly bevágó ügyben alkudozzék; ha a magyar király komolyan akarja leányának kezét, akkor a reá nézve különben kellemes összeköttetés végleges lebonyolitására oly állású és méltóságu férfiakat hatalmazzon fel, a kikre az ember ilyen fontos komoly dolgot bizhatna. Midőn a felette tisztességesen elbocsátott követség ezt Kálmánnal közölte, ez másodizben Arduin győri püspök és Tamás föispánból álló követséget küldte Rógerhez. A gyanakodó gróf azonban még sem érezte magát megnyugtatva és azt üzente a királynak, hogy országának még előbbkelö nagyjait felhatalmazza arra, hogy kivánságát megesküszszék. Végre midőn Kálmán fivérét Álmos herczeget és más legelőbbkelö országnagyokat a kivánt módon felhatalmazta s a szicziliai követséget dús ajándékokkal elbocsátotta, megvalósult a házassági terv; a megelégedett Róger a részéről minden tekintetben kitüntetett követségnek átadá leányát.

Miután minden szükségest a Magyarországba való utazásra megtettek, a herczegnöt 300 föböl álló diszörséggel Termini-ig (Palermo mellett) elkisértette. Innen Henrik, lecastroi püspök vette át a kiséretet, ki több országnagytól kisérve, a herczegnőt hajón Magyarországba hozta.

Az 1097 májusában megkezdett utazás kedvező szél mellett szerencsésen végzett; a királyi menyasszony kikötött a mai Zara-Vecchiaban. Itt — ez már magyar föld volt — már várta öt Vincur comes öt ezer emberrel, hogy a herczegnőt olasz kiséröitöl átvévén, Horvátországon keresztül a király elé vezesse. Egész Magyarországban közhirré tették az egybekelést, úgy, hogy a herczegnő roppant kiserete mellé igen sok kiváncsi nép gyülekezett, hogy az arát megláthassa. — A kitüzött napon a főpapok és más országnagyok előtt törvényes úton biztositották Buzilla hozományát, mire Kálmánt a fiatal nápolyi leánynyal összeeskették s ünnepélyes menyegzöt ültek a zöldelö ágakból készitett

sátorok és kunyhók alatt; egyik rendelkezésre állott épület sem fogadhatta be a jelenvolt tömeget. A nászünnepségek után a király a lecastroi püspököt egy ideig még udvarában tartotta és dúsan megajándékozva elbocsátá.[1] — A fiatal királyné hazai kiséretéből egynéhányan, pl. Olivér és Rathold, Magyarországban maradtak és virágzó családok ősatyái lettek.[2]

Halála.

Buzilla egyike azon magyar királynéknak, kiknek életéből mitsem tudunk.

Halála évét se ismerjük. Minthogy az eddigi irodalom abból a feltevésből indul ki, hogy Kálmán 1104 aug. havában az orosz Predszlávával lépett második házasságra, Buzilla szükségképen 1104 előtt halt meg s mivel 1101-ben ikreket szült, a középútat választották, a mennyiben Buzilla halálát 1103-ra — mialatt Kálmán Dalmácziában háborúskodott — tették.

Manapság, mikor Kálmán második nősülését csak 1112-re teszszük, nem forog már fenn annak a szükségessége, hogy Buzilla halálát 1104 előtti időre tegyük s igy bátran mondhatjuk, hogy 1104 után még egynéhány évig élt, de mindenesetre 1112 előtt halt meg.

Schier azt hiszi, hogy a Bonfintól közölt veszprémi sírfelirat Buzillára vonatkoztató, mert — Gizella királyné Passauban lévén éltemetve — Bonfin tévedésből „Busila" helyett könynyen „Gesla"-t olvashatott. E nézetet el nem fogadhatjuk (l. fent).

46. Euphemia királyné.

Kálmán király második neje († 1138).

Hogy Kálmán király Buzilla halála után másodszor nősült, abban a régibb irodalom mindenkor megegyezett.

Freisingi Ottó[3] mondja: „Boritius qui et ipse Colomani, sed ex alia quam Stephanus matre, Ruthenorum, seu Chios regis filia natus dicebatur". — Kézzelfogható

[1] E tudósitást az egykoru szicziliai Malaterra Gottfriednek köszönjük, a ki Róger gróf rendeletére Sziczilia történetét megirta. L: Schott, Hispania illustrata III. 341 és Muratori V. 599.

[2] Malaterra Gottfried i. h.

[3] Lib. VII. cap. 21. ap. Urstisius. I. 151.

hogy Chios alatt „Kiev“-t érti s Kerchelich [1] véleménye, hogy az orosz nöt Chiosz-nak hitták s hogy Kálmán vele 1089-ben alattomban kelt egybe stb. puszta esztelenség.

Cosmas folytatója (ad 1132) mondja: „Eodem anno Dux Polonorum cum infinito exercitu in Ungariam profectus est, volens filium Colomani, expulso Rege caeco, qui vocatur Bela, invitis Hungaris intronizare. Mater enim praefati juvenis a marito suo, Rege videlicet Colomano repudiata, dum esset praegnans rediit ad Patrem, atque ibi puerum peperit“.

Turóczi II. 61. mondja: „S a király vett magának Oroszországból második feleséget, kit daczára annak, hogy házasságtörésen rajtakapta, haragjának első kifakadásában mégsem taszitott el. Ismerte t. i. az irás szavait: a kiket az Isten egybeadott, azokat az ember ne válaszsza szét, azaz nem törvényellenesen és nem ok nélkül. Azért el nem vált tőle csak amúgy, de elválasztotta őket a törvény; bevádolta őt t. i., vétkesnek találták . . . a miért hazájába visszaküldte“. Turóczi, a ki különben Kálmánnak éppen nem hizelgője, itt azon fáradozik, hogy Kálmán tettét szépitse; nem a megcsalt férj találta a nöt bűnösnek, hanem a törvényszék!

Miután tehát Kálmán második nejének orosz származását el kellett ismerni, arról volt a szó, hogy a névleg sehol meg nem nevezett nöt meghatározzák.

Ritter[2] szerint: Mária vagy Margit, rasciai vagy boszniai születésű. Cornides ellenben azzal vélte a csomót megoldani, hogy leszármazását Nestor ból (Scherertől irt német kiadás, Lipcse, 173.) meritette. Nestor elbeszéli t. i. hogy Szvjetopolk orosz kievi nagyherczeg leánya 1104 aug. 11-én a magyar király fiával kelt egybe s hogy e herczegnőt Predszlávának hitták.

Mivelhogy Kálmán Szvjetopolkkal 1099-ben fegyverszövetséget kötött, ennélfogva magától értendőnek tekintették, hogy Kálmán második neje csak e Predszláva lehetett s ennek az volt a következménye, hogy Buzilla halálát 1104 aug. 11-ike elötti időre, Predszláva eltaszitását pedig 1105-re tették.

Pray[3] azon véleményét, hogy az orosz nő Kálmán elsö neje s Jaroszló leánya (ki 1078-ban trónra lépett), sohasem vették komolyan. Pray szerint t. i. Jaroszlónak három leánya volt ugyanis:

[1] Not. praelimin. 497.
[2] Ritter Pál, Russia captiva, Tyrnav. 1712.
[3] Diss. VII. 30.

1. Apraxis, férje Brandenburgi Ottó.
2. Nastasia, férje lengyel IV. Boleszló.
3. Katalin, férje Kálmán magyar király.

Ezek oly nők, a kikre sem a Rurikok — sem férjeik nemzedékrendjében nem akadunk Pray mintájára.

Hogy Kálmán Predszlávával házasságra lépett — a mint napjainkban az összes magyar és a külföldi irodalom elfogadja — nem felel meg a valóságnak, nem pedig:

1. Azért, mert a Nestor-féle tudósitást nem vették szószerint, a mennyiben Predszlávának magyar királyfival kötött egybekeléséről szól.

2. Mert megbocsáthatatlan egyoldalusággal azon orosz tudósitásokat, melyek szerint egy más orosz herczegnő Magyarországban egy királyhoz ment férjhez, nem méltatták figyelemre; e tudósitások pedig olyanok, melyek egy magyar királyról szólnak s az időpont is helyes bennük; ezen tudósitások szerint Kálmán nem sokkal halála előtt Euphemiával, a későbbi kievi nagyherczeg II. Vladimir (Monomachos) leányával második házasságra lépett.

Ez utóbbi orosz tudósitás Turóczi adatát nagyban támogatja. Turóczi elbeszéli t. i., hogy Kálmánnak egyik fia 1112-ben halt meg s elbeszélésének közvetetlen folytatásaként, úgyszólva egyhuzamban elmondja, hogy Kálmán az orosz nővel kelt egybe. Ha Turóczit jól értem, szerinte Kálmán második nősülése 1112-ben, fiának halála után, ment végbe.

Kálmánnak a herczeg halálával összefüggő nősülése pedig már lélektani okoknál fogva is az igazság ismertető jelét mind magán hordja.

Tudjuk, hogy Kálmán mily féltékenységgel őrizte a trónöröklés biztosságát közvetetlen utódjai számára s hogy semminemü eszköztől vissza nem riadott, hogy egyenes utódja számára Álmos trónvágyó testvére s ennek trónképes utódja legkegyetlenebb elnyomásával a trónhoz vezető útat simitsa. Igaz, hogy első nejének, Buzillának, elhalálozási évét nem ismerjük, — de tudjuk, hogy 1101-ben ikerfiúkat szült s hogy Kálmánnak egyik fia 1112-ben halt meg. Vajjon az 1112-ben elhalt királyfi az egyik ikertestvér avagy Kálmánnak egy harmadik fia volt-e, ez egészen mellékes. Untig elegendő tudnunk, hogy Kálmánnak 1112 előtt mindenesetre két fia volt, tehát egyenes utódjainak kihalásától nem kellett félnie. Ezért nem is nősült azonnal Buzilla ha-

lála után. De midőn saját ágának szaporodása egyik fiának halálával kérdésessé vált, a mennyiben most már csak egy fia élt, a tizenegyéves István herczeg, s annak lehetősége közel állott, hogy a gyülölt Álmos vagy utódjai örökölhetnék a trónt: a féltékeny Kálmán második házasságra szánta el magát, hogy egyenes ágát folytassa; második nejéül pedig Vladimir leányát, Euphemiát, szemelte ki.

2. Azok az indokok, melyek Kálmánt másodszor való nősülésére vezették, megmagyarázzák egyúttal nejének eltaszitását.

Vajjon és mennyiben igaz az orosz nő állitólagos házasságtörése, azt a manapság rendelkezésünkre álló kutfőkből meg nem itélhetjük, — de kézzelfogható dolog, hogy a saját ágának trónöröklésére annyira féltékeny férfiú, a ki előtt már az a gondolat is, hogy a trón valamikor édes testvérére vagy ennek utódjaira átszállhatna, valami rettenetes dolog volt, annál inkább dühösködött, midőn attól kellett félnie, hogy a trónt utóbb még oly egyén örökölhetné, a ki véleménye szerint talán nem is Árpádházi.

3. Ha Kálmán már 1104-ben kötötte második házasságát, és ha nejét már 1105-ben eltaszitotta, biztosra vehetnők, hogy a saját ágára oly féltékeny embernek, a fattyúnak az atyai örökségre való igényeit már előre szem elé tartván, még kilencz évig tartó uralkodása alatt mindenesetre messzeható gondja lett volna az iránt, hogy utódjának jogait vagy a trónöröklést egyáltalában a fattyú igényeivel szemben megvédje.

Euphemia személységéről a következőket mondhatjuk: Atyja — mint már mondtuk — II. Vladimir (Bazil. Monomach), Smolensk fejedelme 1077 jun., Csernigov ura 1078, Perejaslavl ura 1093 máj., Smolenskben újra 1095; kievi nagyfejedelem 1113 óta, † 1125 máj. 19-én.

Minthogy második neje már 1107-ben halt meg, ennek következtében Euphemia anyja: Gytha, II. Harald angol király leánya, a ki 1073/5-ben Vladimirhez ment férjhez.

Euphemia születését illetőleg nincsenek adataink; de az áll, hogy férjhezmenetelekor teljesen érettnek kellett lennie, mert már házassága első évében viselős lett.

Eltaszittatása utáni életét szintén nem ismerjük. Hogy meddig tartózkodott atyjánál, nem tudjuk; 1138-ban Oroszországban valószinüleg mint apácza halt meg valamely zárdában.

E házasság következményeit legjobban illustrálja Boris nevü fiának élete és müködése.

47. László herczeg.

Kálmán király öregebb fia.

Turóczi (II. 60) szerint Kálmán első neje, a szicziliai Buzilla, 1101-ben ikreket szült: Lászlót és Istvánt; de mindjárt a következő fejezetben (II. 61) úgy szól: „Anno Domini MCXII. N. filius Regis Colomanni mortuus est“.

Timon[1] azt hiszi, hogy Turóczi e helyütt az N. betü daczára László herczegről szól, Cornides pedig azt állitja, hogy mindkettejük (Turóczi és Timon) tévedtek. — Állitását megokolván, Kálmánnak 1108-ban kelt okiratára[2] hivatkozik, mely igy kezdődik: „Ego Colomannus Rex Ungariae, Croatiae atque Dalmatiae juro... vobis Tragu:inis... firmam pacem; mihi et filio meo aut successoribus meis tributarii ne sitis“.

Cornides ez okiratból következteti, hogy Kálmánnak 1108-ban csak egy fia élt, mert különben e szabadalmi levél megirása alkalmával „filiis“, nem pedig „filio“-t mondott volna. II. Géza pl. 1151-ben, midőn ugyanezen Trauiak szabadalmait megújitja, már fiairól szól, mivel akkor már több fia volt.[3] Ha tehát — okoskodik Cornides — 1108-ban Kálmán fiai közül csak egy (t. i. István) volt életben, akkor vagy nem is volt László nevü fia, vagy 1108 előtt született és meghalt, vagy pedig 1108 után született és 1112-ben halt meg.

Minthogy tehát a Turóczi-féle N. herczeg nem István, ennélfogva Kálmánnak 1108 után született fia.[4] Cornides azáltal véli a dolgot legjobban megmagyarázni, hogy véleménye szerint Turóczi nem csak László halálának évét, hanem még nevét illetőleg (a mit Timon is elfogadott) is tévedett. Turóczi valószinüleg

[1] Epit. Chronolog. ad annum 1101.

[2] A Trauiaknak adott szabadalmakról, Lucius lib. III. cap. 4 és Farlati IV. 323.

[3] „Mihi et filiis meis et successoribus tributarii ne sitis“ Farlati IV. 330. Ellenben ismerjük II. Gézának 1142-iki, a spalátoiak szabadalmáról kiállitott okiratát (Fejér II. 118), melyben áll: „Mihi quoque et successoribus meis tributarii ... ne sitis“; azt pedig tudjuk, hogy II. Géza 1142-ben még nötlen volt.

[4] Cornides azon indokolása, hogy István 1116-ban a magyarok és a csehek közötti csatában részt vett (Cosmas Prag. lib. III. ad 1116 és Annal. Saxo a. h. a.) s ha 1108-ban született, egy nyolczéves fiúról fel nem tételezhető — erőszakolt; sokkal közelebb állt azon indokolás, hogy István azért nem lehetett az 1112-ben elhalt herczeg, mert csak 1131-ben húnyt el!

akkor midőn e sorokat irta, azáltal követett el hibát, hogy „Nicolaus“ helyett „Ladislaus“-t irt. Turóczi adata: „N., Kálmán király fia“ arra engedne következtetni, hogy e kezdő betü alatt egy Miklós nevü herczeg értendő s Bonfin kétség kivül oly kiadást használt, a melyben a Miklós név világosan ki volt irva, mert a Turóczitól csak N. betüvel signalizált nevet saját müvében (Dec. II. lib. V. p. m. 172) világosan Miklóssal megjelöli s ezt az eljárást Panvin Onufrio[1] és Pistorius is követik.

Az eddigiekre a következő a megjegyezni valónk:

1. Az 1108-ban kelt okiratban előforduló passus „meo filio“ — feltéve, hogy az okirat nem hamisitvány — mindenesetre Cornides véleményét támogatja, — mert ha fontolóra vesszük, hogy Kálmán, István nevü fiának jövőjét biztositani akarván, Álmos ármányai ellen nagy gondosságot fejtett ki s, hogy fiának a trón nyugalmas birtokát lehetővé tegye, Álmost fiával együtt vakittatta: kétségen felül áll, hogy 1108-ban egy netáni második fiát az illető okmányban mindenesetre megemlitette volna.

Igaz, hogy e fiának meg nem emlitése még koránsem bizonyiték arra nézve, hogy 1108-ban nem is létezett, mert Kálmán a „filio“ kifejezés alatt csakis trónutódját érthette még, ha több fia is volt, és azon esetben is, ha mind a két ikertestvér, László és István, még élt; hisz egyikük — vagy mert korábban született, avagy pedig atyai kinevezés útján — egyenes trónörökös lehetett.

De én szivesen felteszem, hogy László, István ikertestvére, 1108-ban már nem élt, s hogy ilyformán a Turóczi-féle 1112-ből való N. nem lehetett.

2. Cornidesnek azon kifogása, hogy N. királyfi nem születhetett 1108 után, tarthatatlan. Persze, ha — mint Cornides és utána az összes irodalom teszi napjainkig — meg vagyunk győződve arról, hogy Buzilla már 1104 előtt meghalt s a már 1104/5-ben eltaszitott Predszláva csak Borist szülte, akkor e kifogás kitünően megokolva van; de ha szemügyre vesszük, hogy Buzillának 1104 előtt bekövetkezett halála nincsen bebi-

[1] Onofrio Panvinio, sz. 1529 Veronában, ágostonrendi szerzetes, 1554 hittanár Flórenczben, † Palermón 1568; irt sok történeti munkát.

Ranzano (Ind. XII.) nem tudja, hogy Kálmánnak melyik neje szülte e fiukat; mondja: „Duas duxit (Colomannus) uxores, et earum una duos suscepit filios, Ladislaum et Stephanum“.

Pistorius elismeri ugyan, hogy László Kálmán fia, de beszél még Kálmánnak 1112-ben elhalálozott Miklós fiáról is.

zonyitva s hogy Kálmán csak 1112-ben lépett Euphemiával második házasságra: kinem zárhatjuk annak lehetőségét, hogy Buzilla 1108 és 1112 között is fiut szült.

3. Tehát a következő eredményre jutottunk:

a) Turóczi annyiban tévedhetett, a mennyiben a László név röviditésére L betű helyett N betüt irt s mert senkisem állitja, hogy Buzilla az ikreken kivül még egy figyermeket szült (a kit Miklósnak vehetnénk) meg van engedve, hogy a Turóczi-féle N-ben a tulajdonképen L betüvel megjelölendö Lászlót sejtsük; hisz sokkal valóbbszinü, hogy István ikertestvérét Lászlónak és nem Miklósnak hivták, mer sem elötte sem utána nem volt Miklós nevü Árpádfi s mert Kálmán egyik fiának keresztelésekor biztosan gondolt nagybátyjára és közvetetlen elődjére, László királyra.

b) Ha pedig — s az valóbbszinü — felteszszük, hogy László nem sokára születése után vagy 1108 előtt már nem élt, akkor a Turóczi-féle 1112-ben elhalálozott N. Buzillának egy 1108 után született s 1112-ben elhalt harmadik fia. — Hogy pedig az Árpádok nemzedékrendjébe — mint Bonfin és sokan teszik — határozottan Miklós néven felvegyük, csak akkor állana jogunkban, ha nevéhez legalább két kérdőjelet hozzá füznénk, melyet töle elválasztani soha sem lenne szabad.

48. II. István király.[1]

(1114—1131, † 1131.)

Származása és születése.

Szülei Kálmán király és első neje szicziliai Buzilla. Ikerfiverével Lászlóval együtt 1101-ben született.

Élete.

Atyja halálakor még kiskoru lévén, helyette Lőrincz esztergami érsek és János nádor vették át a kormányt.

Már 1116-ban Dalmátia miatt győzedelmesen háborúskodott Velenczével. Tizenhatéves korában részt vett a kormányzásban, de nem mutatkozott nagy atyja méltó utódjának, mert már igen korán foglalkozott szerelmi kalandokkal.

[1] Kézai nem ismeri e királyt.

1116-ban háborút viselt a csehek, — 1117—19 osztrák Lipót — 1127-ben az oroszok ellen s ekkor az utóbbi hadjárattal elégedetlen országnagyok hazatérésre kényszeritették. István erre bosszúra gerjedt,[1] minek az lett a következménye, hogy ellenkirályokat (előbb Saul-t, aztán Iván-t és Bors-t) léptettek fel vele szemben.

Oroszországból hazatérvén Egerben megbetegedett[2] s valószinüleg akkor kikiáltották magukat az utóbbiak ellenkirályoknak.

1128/29-ben háborút viselt byzánczi II. Jánossal, de midőn 1129 tavaszán a cseh segitőcsapatokkal egyesült hadsereg főparancsnokságát akarta átvenni, újra megbetegedett s ennek következtében a főparancsnokságot a steflingi grófnak átadta. E háború Istvánra nézve rosszul ütött ki. Ugy látszik, hogy ez időtől fogva minduntalan betegeskedett, mert már a trónöröklésről gondoskodott s hogy e gondjaitól vak Bélának trónörökössé való kinevezése s gyors nősülése szabaditotta meg.

Halála.

István végre is nagyfoku béllobba eset. Midőn a magyarok hirét vették, hogy a király közel van már halálához, lekaszabolták a király kedvenczeit, a kúnokat. A király azon véleményben, hogy már jobban van, a nála panaszon lévő kúnok felé tartotta kezét. Ezek előrohantak, hogy megcsókolják a király kezét s e közben annyira megszoritották kezét, hogy a királyon új fájdalom vett erőt s ennek következtében 1131 april 2/3-án meghalt.[3] Halála előérzetében szerzetesi ruhát vett mag ira. A kormányt úgy látszik még életében átadta Bélának (Turóczi: „sed cum esset in articulo mortis, monachalem habitum, relicto Regno, suscepit“).

Nagyváradon temették el.

Házassága.

István annyira szerette a szabad féktelen életet, hogy nem akart nösülni; de mivel az ágyasokkal élés sok botrányra adott

[1] Turóczi II. 63: „Super homines cocturas cum stercore equino faciebat fieri; cereos magnos in fundamentum hominis stillare faciebat".

[2] „Inciderit in gravem infirmitatem Agriae, ita ut omnes illi mortem imminere viderent".

[3] Turóczi II. 63.

okot, egészségét aláásta s a királyi család szaporodását kérdésessé tette (Boris-on kivül, kit nem tartottak Kálmán fiának, más élő Árpádfit nem ismertek), végre az ország nagyjainak sürgetésére megnősült. Turóczi szerint[1] az országnagyok tanácsára apuliai Guiscard Róbert egyik leányával kelt egybe.

Schier ez adat lehetetlen voltát következőleg bizonyitja: Guiskard Róbertnek öt leánya volt[2] s következőleg mentek férjhez:

1. Matild; férje: a) 1079 barczelóniai II. Berengar Rajmond, Carcassez és Rasez ura, † 1082.[3] b) Aymery, Narbonne algrófja.

2. Szibilla; férj: II. Ebles, Roucy és Rameru ura, † 1100.[4]

[1] Turóczi II. 63: „duxerunt ei uxorem, Dominam nobilissimam filiam Regis Roberti Viscardi de Apulia".

Ranzano (Ind. XIII.) „Duxit filiam Roberti Quiscardi . . . qui per id temporis imperitabat ei parti Italiae, quod Neapolitanum regnum postea appelatum est. Cumque ex uxore nullos suscepisset filios, quorum aliquis regnum post ipsum teneret . . . regno se abdicavit".

[2] Romualdus Salernitanus (salernói érsek 1153 vagy 1154-ben; † 1181; krónikát irt a világ teremtéséről 1178-ig; ap. Muratori VII. köt. 1. darabja) ad 1061. „Ex qua (t. i. Róbert második nejétől, salernói Sigelgaita-tól, kivel 1059-ben kelt egybe) habuit . . . filias quinque".

Vilh. Gemmet. (Histor. Normann. lib. I. cap. 43.): „Genuit autem Robertus Wiscardus ex Sichelgaida. . . . filias quinque".

Első nejétől, Albrade-től, Romuald csak Bohemund herczeget ismeri s mivel Sigelgaita csak 1090-ben halt meg (eodem anno [1090] Sichelgayta Ducissa mater Rogerii ducis defuncta est mense Aprilis", Romualdus 1090), nem is lehetett Róbertnek más leánya.

[3] Vilh. Apulus, hist. Normann. lib. IV. 7-ik vers:

„Appula dimittens loca, dum parat ire Salernam
Partibus Hesperiae, quem Barcilona tremebat,
Veneret insignis Comes hanc Raymundus ad urbem,
Ut nuptura Ducis detur sibi filia poscens;
Huic major nata nuptum datur".

VII. Gergely pápa is emliti epist. 16. lib. 6.

[4] Vilh. Apulus lib. IV. 11-ik vers:

„ . . . . . . Altera nupsit
Egregio Comiti, Franconum stemmate claro,
Ebalus hic dicitur, succumbere nesciens hosti,
Belligeras acies ad proelia ducere doctus,
Et facundus erat linguaque manuque vigebat".

Alberik ad 1099: „Genuit autem Ebalus iste II. de Sibylla, Roberti Guiscardi filia, Comitem Viscardum de Roccio". (E Roucy Guiskard fiatal korban halt meg. Szibillának még következő gyermekei voltak: 1. Roucy Hugo † 1161, 2. Mamilia; férje: a) Puiseti Hugo b) Namuri Albert, Jaffa grófja (L. „Genealogische Studien, Wien 1888" czimü muvem 27. lapját).

3. Ezt némelyek Heria (Eria-)nak nevezik; férje Húgo, Estei Azzo Albert őrgrófnak a fia.[1]

4. Trigattera (a görögöknél Ilona), mint Porphyrogennetos Dukas Konstantin herczeg (VII. Mihály császár fiának) jegyese 1070-ben Konstantinápolyba küldetett, hogy egyik nővérével (mert még kiskoru volt) görög nevelésben részesüljön. Midőn Botoniates Nikefór 1078 aprilisában trónra jutott, fogságba ejtette a két herczegnőt és foglyokként zárdában tartotta őket.[2]

[1] Vitalis Orderik ad 1090: „Hic filiam Roberti Wiscardi Conjugem habuit, sed generosae conjugis magnanimitatem vir ignavus ferre non valens ipsam repudiavit. Pro qua re Papa Urbanus palam eum excommunicavit". Vilh. Apulus lib. VII. 488-ik vers:

„Dumque moraretur (t. i. Guiskard Róbert) Trojanae moenibus urbis,
Nobilis advenit Lombardus Marchio quidam,
Nobilibus Patriae multis comitantibus illum,
Axo vocatus erat; secum deduxit Hugonem
Illustrem natum: Ducis huic ut filia detur
Erigis in sponsam: Comites Proceresque vocari
Quoque facit super his Dux consulturus ab urbe,
Horum consiliis Roberti filia nato
Traditur Axonis, taedas ex more jugales
Et convivando celebrant et multa ferendo".

Mivel Estei Húgo nem tartozik az igen ismert személyekhez, a következő adatokat nyujtjuk:

II. Azzo Albert, Este őrgrófjának (sz. 996 † 1097) Welf nevü fia által a braunschweigi uralkodó család ősatyjának, második nejétől, Gersend-től (II. Húgó, mainei gróf nővére s örököse, bloisi II. Thibaud elvált neje) több gyermeke volt, közülök Hugó, a ki anyai örökségét Maine-ben 1090-ben eladta. 1131-ben még életben volt. Heriával 1075-ben kelt egybe. Húgo második neje állitólag Beatrix, St. Vrain urának a leánya. Húgo utódjai a következők:

Húgo
él még 1131-ben

III. Azzo † 1142 (?) — Aichiva	Tankréd † 1145 — Goda	Róbert 1121

Manfréd † 1164
— Villa, Urbanai Albert leánya

Ágnes 1164.

[2] Zonaras: »Mihály az alán (= ibériai) Máriától született fiát . . . . atyjának emlékére Konstantinnak nevezte, az uralkodó jelvényeivel feldiszitette s Róbert longobard fejedelem leányával jegyezte el, a kinek, miután (Konstantinápolyba) hozták, az Ilona nevet adták.«

Gemmet Vilmos tanusitja ezt.

Apulus Vilmos következetlen, a mennyiben Róbertnek e leányát (lib. III. 501-ik vers) Mihály nejének nevezi:

»Nec enim prius Imperiales
Altera cum proles thalamos Michaelis adisset quodlibet auxilium dederunt«.

5. Mabiliát nővérével Konstantinápolyba küldték, s itt Kantalupa-nak nevezték. Itt börtönbe került, melyből később kiszabadult; erre IV. Henrik császár fia kérte kezét, miről VII. Gergely pápa (Ep. XI. lib. 9.) 1081 körül Dezső cassinói apátnak a következőket irja: „Hoc etiam te scire volumus, quod Comitissa Mathildis litteras ad me direxerit, quibus continetur, quod quemadmodum a familiaribus ipsius (t. i. Henrik császár) pro certo cognovit, praefatus Rex placitum cum Roberto Duce habeat, videlicet hoc, ut filius Regis filiam ipsius Ducis accipiat et Rex Duci Marchiam tribuat". Miután Róbert halála e tervet meghiusitotta, Mabilia 1088 körül Vilmos, Grantemenili örgróffal kelt egybe.[1]

Miután Schier bebizonyitottnak tartja, hogy Róbertnek szóba vett öt leánya közül egyik se lehetett István neje (igaz, hogy a Dukas Konstantin-nal eljegyezett Ilona sorsáról mit se szól), következőleg folytatja elmélkedéseit: Guiskard Róbert 1085 jul. (17-én) halt meg. Ha halála után még egy hatodik leánya is született volna, nehezen hihető, hogy az ország nagyjai kirá-

De helyre hozza a hibát (lib. IV. 1.):

»His Michael solio dejectus ab arce diebus (Cujus in insontem Romanorum dira voluntas arserat indigne socio sibi fratre repulso) Monachus efficitur: Roberti filia moeret Deponi socium (= socerum) miser exulat ille coactus.«

[1] Malaterra Gottfried lib. IV. cap. 21.: »Guilelmus de Grante Maniol summa cupiditate correptus in insolentiam proclivis declinans. Rosanam Calabriae urbem Ducis filiam Guiscardi Mabiliam nomine, uxorem haberet, haereditatisque particeps fieret«.

Ughellus (Ughelli Sándor, cziszterczita, sz. 1595 Flórenczben, † 1670 mint III. Sándor pápa főpapja: irta: „Italia sacra" czimü művét, Róma 1644—1662, 9 kötet; újra kiadva Coletus M. által Velenczében 1717—1722, 10. köt.) Tom. 9. pag. 680 (velenczei kiadás) mondja: »Privilegium factum a me Mabilia filia Beatissimi Roberti Guiscardi Magni Ducis.«

L. még: Albert. Aquensis lib. IV. cap. 37.

Vitalis Orderik lib. VIII.

Guibertus Abbas lib. III. cap. 2.

E házaspár utódjait a következő stemma ecseteli:

VILMOS, Grantemenil örgrófja
— IZABELLA (Mabilia, Matild, némelyeknél Emma), Guiskard Róbert leánya.

TANKRÉD Brundusium örgrófja, Galilaea fejedelme, Antiochia kormányzója 1100 † 1112 nov. 26-án (vagy decz. 6-án). — CZECZIL, I. Fülöp franczia király leánya.	ALTRUD — RIKHÁRD, Aversa grófja, Apulia seneschallja RÓGER Antiochia kormányzója 1112 (decz.) † 1119 jun. 28. — HODIERNA, Rétheli I. Hugó gróf leánya

lyuk számára egy negyven éves asszonyt (oly korban kellett lennie 1125-ben, akkorra teszik t. i. István nösülését) szemeltek volna ki. Róbert többi leányai, ha özvegyek is, sokkal öregebbek voltak.

Schier bizonyitékai szembeszökők. Turóczi tévedése onnan eredhet, hogy István anyja Buzilla Guiskard Róbert fitestvérének a leánya.

Valóban pedig István 1121-ben Steflingi Adelhaiddal, II. Henrik regensburgi várgróf leányával kelt egybe.

Van azonban számos iró, kik szerint István a német Adelhaiddal kötött házassága előtt Juditot, lengyel III. Boleszló leányát vette nőül. Schier erősen támogatja ez állitást. Elbeszéli, hogy Judit, III. Boleszló s az orosz Zbyslava leánya (sz. 1105-ben) alig volt három éves, már gondoskodtak jövőjéről. Kálmán t. i. a hatalmas lengyel uralkodó barátságát azért kereste, hogy gyermekeik egybekelése által magát a Németország részéről fenyegető veszély ellen biztositsa. Hivatkozik Cromernek (lib. V. rer. Polon.) következő passusára: „Loco dieque constituto conveniunt Principes in Scepusiensi territorio, societatem inter se ineunt; communes amicos, communes hostes sibi fore promittunt. Foedus, quo firmum perenneque sit, nova affinitate sauciunt, Colomannus enim Juditham Boleslai filiam Stephano filio suo natu majori despondit: Scepusiense territorium, quod Poloniae ditionis erat, in dotem datum“.

Utal továbbá Judit magyar származására, mert III. Boleszló anyja Judit a magyar Adelhaid (I. András leányának) leánya volt. — Schier meg van győződve arról, hogy az eljegyzést egybekelés követte azonnal; az erre vonatkozó bizonyitékok idézésénél hangsúlyozza, hogy nem egészen biztos, hogy Judit a Szepességet kapta hozományúl, mert mindamellett, hogy többen állitják, Dlugoss és mások szerint csak a „spisszi“ várnagyság Judit hozománya; a Szepesség pedig már azelőtt is Magyarországhoz volt csatolva.

Schier bizonyitékai a következők:

a) Egy 14-ik századbeli lengyel krónikás (pag. 37.) mondja: „Hic (III. Boleszló) habuit etiam quinque filios: Wladislaum, quem genuerat ex quadam Rutena nobili; qua mortua ex Theutonica, quam duxerat, genuit . . . Juttam traditam Regi Hungariae in uxorem“. „Revertitur per Hungariam praeliando, et tandem filiam suam Juttam Regis Hungariae filio tradidit in uxorem“.

b) Dlugoss (Hist. Polon. lib. IV. ad 1108) mondja: „Colomannus Ungariae Rex filio suo natu majori Stephano filiam Juditham, Boleslai Polonorum Ducis, desponsat uxorem. Provinciam Scepusiensem, quae tunc temporis juris Polonorum fuit et pars non modica in terra Cracoviensi consistebat, Boleslaus filiae in dote consignat. Ab eoque tempore sequestrata a Polonia in proprietatem et ditionem Ungariam transiit".

c) Ludovicus Decius, Chron. Pol. lib. III. cap. 8., pag. 67.

d) Boguchval Chron. Pol. „Qui nomine dotis Castellaniam de Spissz, quoad viveret, possidendam assignavit".

e) IV. Henrik császár egyik okiratában (Cosmas, lib. III. ad 1088) mondja: „Inde ad orientem hos fluvios habet terminos (t. i. a prágai püspökség) Bug scilicet et Zbir cum Krakow civitate provinciaque cui Wag nomen est, cum omnibus regionibus ad praedictam urbem pertinentibus, quae Krakovia est. Inde Ungarorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Titri". (= Tátra, a mint a szlávok a Kárpátokat nevezik.)

Mielött e bizonyitékokat elemeznők, megjegyezzük, hogy Schier most ez egyszer a Judit és István közötti házasságot mégis kétségbe vonja, mert egyszerre rájön a következő ellentmondó pontokra: 1. Judit anyjának, Zbyslavának, ugyanazon évben bekövetkezett halála (Hennel). 2. Kálmánnak Judit felnötte előtt bekövetkezett halála. Hogy mikor halt meg Judit, nem tudja, de hogy igen korán és pedig Magyarországban, István buja élete (ha Turóczi nem túloz) valószinüvé teszi.

Elemezzük most az egyes momentumokat! — Azon körülmény, vajjon Judit a Szepességet vagy más valami területet hozományúl kapta-e vagy sem, csak alárendelt szerepü; mi csak azt akarjuk tudni, vajjon volt-e III. Boleszlónak Judit nevü leánya s vajjon ezt II. Istvánnal eljegyezték vagy összeházasitották-e?

E kérdésre válaszolni vagy legrosszabb természetü darázsfészekbe belenyúlni, körülbelül egyre megy, mert alantabb még látni fogjuk, hogy Judit, III. Boleszlónak első házasságából származó leánya, állitólag Borisnak és II. László királynak is a neje: ha mindemez adatokat elhisszük, el kellene utóbb fogadnunk, hogy Boleszló Zbyslavával három Judit nevü leányt nemzett.

1. Schier első sorban Cromer-re hivatkozik, ki Juditot István jegyesének tartja. Schier szerint Judit akkoron alig volt három éves és Zbyslavának a leánya. De mindjárt ezután egy XIV. századbeli krónikásra hivatkozik és megfeledkezik arról, hogy Hennel és e krónikás között nagy véleménykülönbség, miután az utóbbi Juditot Boleszló második, német, neje leányának veszi.

2. Schiernek Boguchválra való hivatkozása még nagyobb hiba; mert az a mit Schier Boguchval szerint II. Istvánra vonatkoztat, csak Borisra nézve érvényes (l. lent).

3. A különben igen jól értesült Dlugoss Zbyslavának Judit nevü leányáról mit se tud, szerinte Zbyslavának csak egyetlen egy leánya van, Svantoslava (sz. 1106 ápr. 12-én), ki némelyek szerint a háromszor férjhez ment Rikissával (de némelyek ezt még Buriszló obotrita fejedelem leányának tartják) azonos.

Hogy pedig Boleszlónak a kérdéses leánya Judit, ki háromszor ment férjhez, pláne még II. Istvánnal kelt volna egybe s hogy ilyformán négy férfiúnak a neje, ez már mégis csak sok! Ha pedig mint István jegyese vagy neje igen korán és fiatal korban halt meg, akkor Borissal, II. Lászlóval s az orosz Msciszlóval kötött házassága is magától elesik.[1]

49. Adelhaid királyné

II. István király neje.

Adelhaid, II. István nejének személyét és leszármazását illetőleg a régibb és újabb irók sehogy sem tudtak egymás közt megegyezni.

A hazai kutfők e tekintetben hasznavehetetlenek. Kézai nem is ismeri Kálmán fiát és közvetetlen utódját, II. Istvánt, Turóczi pedig — mint már tudjuk — állitja, hogy II. István apuliai Guiskard Róbertnek a leányát vette nőül. Turóczinak ez adatára még újabbkori iróknál is akadunk. Henninges, Blondel és Hübner elfogadták Turóczi adatát, s Hübner az apuliai névtelen herczegnőn kivül Istvánnak még egy második nejéről is szól, Judit, lengyel III. Boleszló leányáról, a mit Pierer lexicona[2]

[1] Cromer (Lib. V. p. 128) Istvánnak a lengyel Judittal kötött házasságából származott gyermekekről is beszél, kik atyjuk halála után anyjukkal együtt lengyel III. Boleszlóhoz menekültek.

[2] IV. kiadás, 16. kötet, 770. lap.

azon toldalékkal vett át, hogy Istvánnak még Géza nevü fia is volt.

Helyesebben járnak a külföldi, nevezetesen a német kutfők, melyekre Szalay, Horváth és mások hivatkoznak, csak hogy ezek közt chronologiai és genealogiai tekintetben szintén roppant nézeteltérés van.

1. Aventinus[1] valamely sz. Emmerani régi krónikásra támaszkodva, azt állitja, hogy Riettenburgi Henrik gróf leánya Udilhait egy magyar királyhoz ment férjhez, kinek halála után Bajorországba tért vissza. Aventin a következő stemmát adja:

HENRIK
† Jeruzsálemben 1101
— osztrák RICHARD(ISZ)

UDILHAIT magyar királyné — OTTO (Walderbach alapitója).

2. Hund[2] Aventinra való hivatkozással a következő nemzedékrendet adja:

HENRIK
(Riettenburgi gróf) † 1111
— GERHARDISZ, osztrák Lipót herczeg leánya

OTTO alapitja Walderbacht 1143-ben. — ADELHAID magyar királyné.

3. Cornides azt a nagy hibát követi el, hogy a rietenburg-regensburgi várgróf emlitett leányát nem nevezett Henrik gróf leányának, hanem feleségének tekinti s Bertával, a zárdából elszöktetett magyar királyleánynyal (kit tévesen Kálmán leányának tart) és bogeni I. Frigyes, regensburgi várnagy állitólagos anyjával azonositja, holott művének más helyén Berta férjét bogeni Hartvignak nevezi. Az Adelhaidról szóló más kutforrások közül Cornides egy Bajorországban, a walderbachi cistercitakolostor karzatának baloldalán lévő kövön olvasható epitaphiumot emel ki, mely Adelhaidot, magyar királynét, született Stephling-i grófnőt illeti s következőleg hangzik:

Hoc in sarcophago pausat generosa propago
De Stephning Comitum, tegit hos marmorque politum
Quorum progenitor fertur Landgravius Otto.
Fit genitos genitor genitis Fridericus in octo.

[1] Tulajdonképen Thurmayr János, Bajorország historiographusa, † 1534. Irta »Bayr. Chronicon kurzer Auszug« czimü müvét, melyet 1522-ben először tett közzé.

[2] Sulzeni Hundt Wiguleus († 1558). irta a »Bayrisch Stammbuch« czimü művet. 1581 pag. 122.

Otto Comes victu Monachos sectans amictu,
Mundum cum flore sprevit virtutis amore,
Nobilis Vngariae Regina... fuit horum,
Reddita quae patria iacet hic in sorte suorum.

Sajnos hogy e versekből a magyar királyné rokonsági fokát a stephningi grófokkal ki nem betüzhetjük, de Cornides a következő források alapján jogositva érzi magát arra, hogy „Regina" után a „soror" szót kiegészités gyanánt használja.

Duellius Rajmond[1] szerint t.i. Walderbach-ban négy czimerpajzszsal diszitett fatábla létezett volna. E czimerek elseje volt az osztrák: zöld szalag vörös mezőben; másodika a magyar: ezüst patriarkha kereszt arany hármashalmon vörös mezőben; harmadika: szürke szinü, jobboldalu kardkötő, három vörös rózsával, arany mezőben; negyedike: a pajzs jobboldala felé néző álló vörös oroszlán ezüst mezőben. E czimereknek következő köriratjuk volt: „Nach der Geburdt Jesu Christi, als man zelt 1143 Jahr, hat der Hochgebohrn Herr Otto Landgraff von Stefling, Burggraff zu Regensspurg, und Herr von Riedenburg geborn von Königlichen Stammen angefangen das Stifft Wallerbach, darinn er und sein Hausfrau Adelheit, und Heinrich, und Friedrich seine Söhn, auch seine Schwester Adelhaidt ein Khönigin von Ungern begraben sind".

Cornides e források hitelességét következő érvekkel támadja meg:

a) Sem a hazai, sem a külföldi történetirók nem ismerik ez Adelhaidot, mert Hundt erről következőleg nyilatkozik: „Diser unser Graf Hainrich verliess ein Sun, und ein Tochter, Ott und Adelheit, die war nach anzeig Aventini in Epitomi ein Konig von Ungern verheurat, ist nach ihres Mannes Todt wider heimb in Bayern zogen: Also stehet es in obgemeldter Cronik zu S. Haymeran, aber in der Ungarischen Cronik Anthonii Bonfimii und der anderen find ich nichts davon, dessgleichen in der Cronika Aventini" (Bayrisch Stammbuch I. Theil, Grawen von Riettenburg pag. 123).

b) A czimerek leirása későbbi korból származik; a német felirat sokkal korrektebb, ortografikusabb, mintsem e korszakból várható volna.

c) Ottó fiának és Frigyesnek nyughelye hamisan jelölve. Frigyes Palaesztinában temettetett el; Ottó sirjáról Hundt követ-

[1] Excerpta Genealog. 1725. Lib. II. pars III. pag. 308 seqq.

kezöleg nyilatkozik: „Otto ligt zu S. Haymeran in Regensburg under dem Portal gegen der Stadt, anno etc. 1142, da hangt ein Tafel mit diser Schrifft: Otto Comes de Stephling et de Rietenburg et Burggravius Ratisponensis, fundator Monast. Walderpach. Et hic sub janua sepultus".

Cornides e kifogásaihoz a következő észrevételeket csatoljuk:

1. hogy a német feliraton előforduló „Hochgeborn" szó b) alatti kételkedését fényesen támogatja.

2. hogy Ottó fia Frigyes Palaesztinában halt meg s ott eltemettetett, ezt Thesaurarius szerint Schier következöleg bizonyitja: „Mortuus tunc fuit in Comitatu Regis vir clarissimus Fridericus Ratisbonensis Ecclesiae advocatus et ad urbem sanctam deportatus et in coemeterio militum templi non longe ab antiquo templo Domini sepultus". Schier felcseréli itten bogeni I. Frigyest, a regensburgi várnagyot († 1101) a köriratban nevezett Steflingi Frigyessel s Cornides e hibát nem veszi észre.

3. hogy a walderbachi tábla újabb eredetü, a meliett tanuskodik az osztrák fehér kötö s a magyar kereszt a hármashalmon, mely csak I. Lajos király óta (1342—1382) fordul elö, a mint ezt a magyar „Anjou" királyok pecsétjei bizonyitják.

Lássuk már most, hogy a legújabb irók hogy gondolkodnak Adelhaidról?:

4. Nagel[1] nem is ismeri Adelhaidot.

5. Arnold[2] szintén nem ismeri.

6. Mayer Th.[3] a következő nemzedékrendet adja elö:

HENRIK 1071—1108
— Richardisz, osztrák szép Lipót herczeg leánya

OTTÓ — 1143 alapitja Walderbach-t	UDILHILDE magyar királyné

7. Wittmann[4] mondja, hogy az 1142-ben elhalálozott Ottó gróf leánya, Adelhaid, II. István magyar királyhoz ment férjhez.

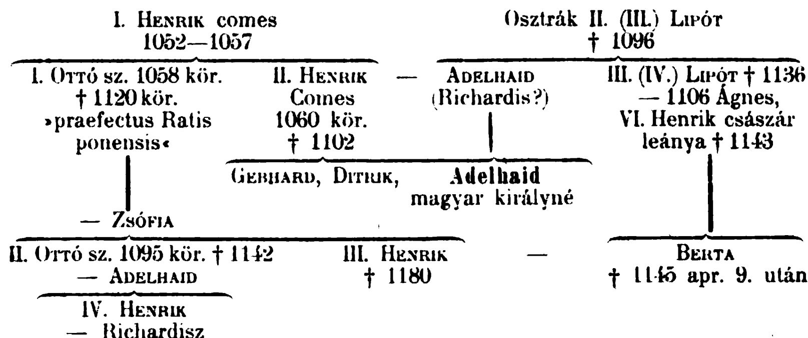
8. Broemmel Rietenburgi Stephanius, regensburgi várgróf leányának nevezi. Broemmel ezzel kimutatja, hogy a kutfők hiányos összehasonlitása mennyire félre vezetheti még a legjártasabb kutatókat is. Rietenburgi Stephanius soha sem létezett.

[1] »Origines Domus Boicae« 1803—1804, tab. ad. pag. 231.
[2] A német szabad városokról szóló művében, 1854. I. 195.
[3] Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, 1854, XII. kötet.
[4] Geschichte der Burggrafen von Regensburg 1854.

Broemmel a Stefling, Steffing, Stephaning stb.-féle variácziókból a „Stephanius“ keresztnevet egyszerüen kigondolta.

9. Szalay Stephaningi Henrik tartománygróf és III. Lipót testvérhuga leányának nevezi; Horváth (hivatkozással Schier-ra) Steffingi Henrik tartománygróf és Richardisz, osztrák III. Lipót nővére leányának tartja.

10. Meiller a következő stemmát állitja össze, mely alkalommal a „Monument. Boic“. Falkenstein Antiqu. Nordgav. és más müvekben előforduló okiratokra hivatkozik:

A Meiller-féle stemmára támaszkodva Adelhaidot II. Henrik leányának, Gebhard és Ditrik nővérének vettem.[1]

11. Mayer Manfréd,[2] a regensburgi várgrófok történetének legújabb müvelője, oly eredményre jött, mely az eddig felsoroltaktól igen eltér, de vívmányait mindig és mindenütt lehetőség szerint indokolja.

Szerinte a Stephlingi ház (mely később a riedenburgi és steflingi ágakra szétoszlik) ismeretére csak két okirati forrás létezik: 1. a ranshofeni jegyzet, 2. a „fundatio monasterii in Walderbach“ (ma a rodingi járásban); ez utóbbi tulajdonképen a főforrás, melyből jelenleg hat másolatunk van s melyet Wittmann s a két Mayer (Th. és Manfréd) kiadtak.

A fundatio következőleg nyilatkozik Adelhaidról: „Ottó alapitónak (t. i. a walderbachi zárda alapitójának) az atyját Henriknek hitták ... ki városi praefectus, tartományi gróf volt s királyi vérből származott.[3] Ez törzsének utódjait annyira

[1] L. »Glossen zur Genealogie der Árpáden«, czimü müvemet Berlin 1887 (és Turul V. 111—112), hol, még mielőtt ismertem Meiller müvét, bebizonyitottam, hogy Adelhaid, a Wittmann-féle időszámitás és genealogia szerint, csakis az 1102-ben meghalt II. Henrik leánya lehetett.

[2] »Geschichte der Burggrafen von Regensburg« 1883.

[3] A regensburgi várgrófok királyi származását a Duellius-féle tábla is

nemesitette, hogy királyi házakkal való összeköttetésre egyenlő ranguak lettek s hogy nagy fejedelmek őket nőül kérték. Igy történt, hogy egy magyar király az éppen emlitett I. Henrik leányát, Vdelhildát, Ottó alapitónak a nővérét, nőül vette s őt — miután nejévé és koronája részesévé tette, országába vette[1]; de férje halála után visszatért övéihez, hol férjnélküli életet vitt . . .“

Adelhaid (= Udilhild) anyjáról Mayer M. következőleg leg nyilatkozik: „II. Henrik nejét nem ismerjük. Régibb kutatók, mint Arnpekh, Suntheim, Aventin II. Lipót őrgróf leányának tartják s e nézetet újabb időben Mayer Th. is osztotta. Wittmann ezt jogosan vonta kétségbe; Meiller szintén nem osztja, a mennyiben Henrik nejét Adelhaidnak nevezi; a göttweigi hagyományos kodex azon feljegyzése, a melyre hivatkozik, pedig mit sem bizonyit“.

Ez utóbbi passusra meg kell jegyeznem, hogy a magyar irók éppen az annyira kétségbevont körülményben, hogy Adelhaid anyja bábenbergi herczegnő volt, e házasság genezisét keresik. II. István III. Lipót őrgróffal hosszabb ideig ellenséges viszonyban lévén, országnagyai tanácsára az őrgróf rokonával, steflingi Adelhaiddal kötendő házasság által akarta a feszült viszonyt megszüntetni. Hogy a fundatio Henrik várgrófnak emez osztrák nejét nem ismeri, mindenesetre fontolóra veendő dolog; de mindamellett még sem mondhatjuk, hogy Arenpeckh, Suntheim és Laz ebbeli adatai el nem fogadandók.

Mayer Manfréd tehát a következő stemmát adja:

I. Henrik, regensburgi várgróf 1052? — 1088 kör.
— ismeretlen

II. Henrik várgróf 1088—1101 — ismeretlen	Leány — Wolfram, Abensbergi gróf	Leány — Lechsgemündi Henrik

I. Ottó várgróf 1101—1142/3 (az első »riedenburgi« gróf); alapitja 1143-ban (?) a walderbachi zárdát — Adelhaid, Plötzkei Ditrik gróf leánya	Udilhild — II. István magyar király

hangsúlyozza, csakhogy sem a fundatio, sem más valamely forrás az erre vonatkozó bizonyitékokat nem adja. Előttem úgy látszik, hogy e várgrófok ősanyjáinak egyike vagy királyi vérből származott vagy valamely királyi családdal sógorsági viszonyban állt s hogy ennek következtében utódjai királyi származásuaknak nevezték magukat.

[1] Ez arra mutat, hogy a magyar királynak Adelhaid-dal való egybekelése Adelhaid hazájában történt.

Mayer Manfréd Adelhaid királyné oldalrokonait nem ismeri, de más adatok következtében jogositva vagyunk azon feltételezésre, hogy ezek léteztek.

Tudjuk t. i. hogy II. István király 1129 tavaszán (tehát hét évvel Adelhaiddal kötött házassága után) II. János byzantinus császár ellen hadsereget menesztett. A király maga beteg lévén, cseh I. Szobjeszló segitségét kérte. Mihelyt a cseh segitő csapatok megérkeztek, a király nejének egyik rokonát, Stefling grófot, főhadparancsnoknak nevezte ki.[1]

Turóczi (II. 63) következőleg ecseteli: „Misit itaque Rex omne robur Regni sui contra Graecos, quibus praefecit Stephel (egy más kéziratban: Setephel)... Ciz vero Comes et alii boni milites ibídim occubuerunt".

Ki volt tehát a királynénak e rokona?

Aventin szerint a következő oldalrokonai voltak:

RUPERT 1050

HENRIK † Jeruzsálemben 1101 — osztrák Richardisz
- UDILHAIT magyar királyné
- OTTÓ † 1142

MANG — IRMTRUD alapitják az Abensberg melletti Rör-t
- ALBERT 1133

Ezeket ismeri Hundt is. Meiller szerint Adelhaid fitestvéreire lehetne gondolni, kik közül Gebhard (Mon. Boic. XXIX. II. 63) — úgy látszik — mag nélkül halt meg (Ditrik netáni utódairól nyomunk sincs). Mayer M. szerint egyenesen Ottó (Adelhaid fivérének) fiaira kellene gondolnunk, ezek pedig:

1. III. Henrik, várgróf 1143—1177. Neje: a) Berta, osztrák III. Lipót leánya † 1150 kör. (?) b) az Oettingeni gróf leánya.
2. Frigyes, † 1180 kör., (walderbachi barát?)
3. II. Otto, steflingi tartománygróf † 1185 kör. Neje: Zsófia (?) — (Adelhaid) — I. Ottó bajor herczeg nővére.

Hát ha maga Ottó, Adelhaid fivére, volt e bizonyos rokon! Tudjuk hogy 1108 szept. 6-án V. Henrik császár kiséretében ennek magyarországi utazása alkalmával Tulnban tartózkodott.

Ha az eddigieket összegezzük, a következő eredményre jutunk.

[1] Horváth, 1860 I. 250.
E szerencsétlen hadjárat történetét l. ap. Petz S. S. rerum Austr. I. ad. 1129; Turóczi II. 63; Kinnamos lib. I. cap. IV. ed. Venet. s Niketas velenczei kiadásában. Kézai és Ranzano mit sem tudnak e dologról.

1. Az 1121-ben II. Istvánnal egybekelt Adelhaid a fundatio monasterii in Walderbach szerint tulajdonképen az Udilhild nevet viseli.

2. Atyja a Palaesztinában, az első keresztes hadjáratban 1102-ben elhalálozott steflingi II. Henrik, regensburgi várgróf; a riedenburgi nevet csak fivére Ottó, a walderbachi zárda alapitója vette fel.

3. Miután atyja már 1101/2-ben halt meg, ennélfogva jogosan feltehetjük, hogy Adelhaid 1101 előtt született s hogy férjénél öregebb volt.

4. Adelhaid anyját nem ismeri a fundatio s igy némelyeknek azon adatát, hogy a Babenberg családból származott, egyelőre csak hypothézisnek tekintjük.

5. Udilhild férje halála után hazájába tért vissza, hol életét valószinüleg a walderbachi zárdában végezte. Sem elhalálozási évét, sem netáni második férjhezmenetelét nem ismerjük.

6. Rokonságát az 1129-iki hadjárat alkalmával Magyarországban fellépett steflingi gróffal határozottsággal meg nem állapithatjuk.

50. Álmos herczeg.

I. Géza király ifjabb fia († 1129).

Származása és születése.

E királyfi atyjáról a régibb irodalomban ellentétes nézetekkel találkozunk.

Kinnamos I. László fiának tartja.

Dlugoss[1] Kálmán király egyik rokonának mondja.

Lucius szerint[2] Lambert herczegnek fia; e tévedés Pray és Katona nyomán még Broemmel tábláiba is átment.

Ellenben Turóczi, Ranzano[3] és más tekintélyes irók abban egyeztek meg, hogy Álmos I. Gézának fia volt; ez mai napság elvitázhatlan állitás.

[1] Lib. IV. ad. 1114: »consanguineus propinquus«.

[2] »De regno Dalm. et Croat. lib. II. cap. 1« »in cujus (Kálmán) temporibus multa mala sunt perpetrata, ipse enim Belam, filium Almus ducis, filii Lamperti ducis, filii Belae regis . . .«.

[3] Turóczi II. 48, illetve a képes krónika mondja: . . . Dux autem Geyza genuit . . . Almum;« II. 59: »Habebat rex (Ladislaus) secum fratres (- nepotes) suos filios Geyzae Regis Colomanum et Almum« »qui (Álmos) . . . honoravit fratrem sum Colomanum« II. 64; »Almi filii Geyzae«.

Születési évét 1075 körül helyezem, tehát oly időre, midőn atyja, Turóczival (II. 48) egyetértőleg, még csak vezér volt.

Élete.

Minthogy ilyformán I. Géza halálakor († 1077) még csak csecsemő volt,[1] valószinü, hogy László nagybátyja gyámsága alá került.

Midőn László Horvátországot 1091-ben hatalma alá ejté, a hadjáratban részt vett Álmos királyfit Horvátország kormányzójává nevezte ki.[2] 1097-ben Kálmán bátyja felhatalmazta, hogy Róger szicziliai fejedelem leányával, Buzillával, kötendő házassága ügyében Róger küldötteivel tárgyaljon és Szicziliába utazzon.

1102-ben Kálmán elvette tőle Horvátország kormányzását s helyette a nagybátyjok, Lambert által, kormányzott tiszáninneni területet adta át neki. Nem tudjuk, vajjon azért-e, mert László király helyette Kálmánt kinevezte trónörökösének, vagy Horvátország elvesztése miatt történt-e ez? elég az hozzá, hogy mostantól kezdve a két fivér között viszályok törtek ki. Álmos mindjárt Horvátország elvesztése után bátyja ellen fellázadt, de csakhamar megadta magát.[3] 1106 körül Passauba menekült V. Henrik császártól segélyt keresendő; ezt nem nyerhetvén, bünbánatot szinlelve, visszatért az országba. — Nemsokára Lengyelországba szökött s onnan némi segélyhaddal visszatért, de látván, hogy nem boldogul, önként meghódolt, mire a dömösi klastromba visszavonult. A kolostor magánya őt ki nem elégitvén, trónvágyának támogatását 1107-ben újólag Henrik császárnál kereste. Testvérével kibékülvén, 1109-ben Konstantinápolyba utazott; innen visszatérve, egy ideig ugyan békében élt a királylyal, de midőn újabb fordorlatokon törte a fejét, 1113-ban végzete vesztére vezette; az ideges király parancsára őt és fiát

[1] A krónikások e két királyfi zsenge korát következő helyeken erősen hangsúlyozzák.

Turóczi II. 60; Képes Krónika c. 65: »Hoc autem audientes ambo juvenes et lascivi, congregaverunt exercitum«.

Ranzano, Ind. XII. »Huic regi (Ladislao) nulli . . . liberi fuere; at Geyza ejus frater, duos reliquerat filios, Colimanum et Almum; eos moriens, parvuli namque tum erant, Ladislai commiserat fidei«.

[2] »Anno . . . 1091 . . . tempore quo Uladislaus Pannoniorum Rex, Croatie invadens Regnum, Domnum Almum suum nepotem in illo statuit Regem« (a zárai városi hatóság itélete, Wenzel XI. 13. sz. a.)

[3] Turóczi II. 60.

megvakitották; meggyilkoltatását csak a dömösi szerzetesek akadályozták meg.

További sorsa 1127-ig ismeretlen. Ez évben Görögországba szökött. Részese volt-e a II. István ellen akkor tervezett, de meghiusult összeesküvésnek s az ellenkirályok felléptetésének, avagy a görög diplomatia fondorlatai voltak-e szökésének inditó okai? ezt nem tudjuk.

Általános vélemény az, hogy azért szökött Görögországba, mert unokahuga, Piroska. Komnenos Jánosnak, az akkor uralkodó görög császárnak felesége volt. Lehet, hogy e körülmény némileg döntő lehetett, de azért nem szabad elfelednünk, hogy Álmos anyja, Synadenos Theodul leánya, görög születésü nő volt, s hogy Álmosnak Görögországban anyjai részről is rokonai lehettek. Új hazájában Konstantin nevet vévén fel, kiséretével együtt Konstantine makedón városban telepedett le, hol 1129-ben meg is halt. II. István nagybátyjának holt tetemeit Fulbert kalocsai püspök által hazahozatván, Székesfehérvárott ősei mellé takarittatta el; ez valószinüleg már 1130-ban történhetett. Cosmas Pragensis azon állitása, hogy ez csak 1137-ben történt, valószinüleg arra vezetendő vissza, hogy fia II. Béla, atyjának akkor szebb siremléket állitott.

Házassága.

Grebner[1] a következöket mondja: „Ingo III. Philippi filius Suecicum cum laude moderatus regnum ex Ragnilde, prima uxore, suscipit Christinam ... et alteram filiam, Almo, Hungarorum regi desponsatam. Ex harum connubiis incliti reges, Sueciae, Daniae, Norvegiae, Galliae, Hungariae et Poloniae prognati sunt“.

Ludewig és Langebeck[2] a következő, variácziókkal kombinált passusokat adják: „Iste Kanutus Dux fuit Danorum et Rex Sclavorum, quos non haereditario jure sed armis potenter

[1] Compend. hist. univ. Tom. II. pag. 630.

[2] Ludewig János Péter, szül. 1670-ben; történettanár Halle-ban; † 1743; az idézet olvasható »Reliquiae manuscriptorum omnis aevi diplomatum ac monumentorum inedit.« czimü müvének 9-ik köt. 591. lap. stb. Frankfurt 1720—1733.

Langebeck Jakab, szül. 1710-ben Jütlandban, † 1775 Kopenhágában; idézve: Scriptores rerum Danicarum medii aevi, Kopenh. 1772—1774 (halála után Suhm által folytatva 1776—1792) Tom. II. pag. 154—160 és köv. l.

obtinuit. Hic habuit uxorem nomine Ingiburgis, filiam Izizlavi potentissimi Ruthenorum Regis et Christinae Reginae, ex qua genuit Waldemarum gloriosum Danorum Regem qui pater extitit Kanuti Regis qui nunc (1190) regnat in Dania et Ingiburgis Reginae Francorum. Supradicta autem Christina avia Waldemari Regis, filia fuit Ingonis Suevorum Regis et Helenae Reginae. Praedictae autem Ingeburgis, matris Waldemari Regis, soror et filia Izislavi Regis alia, nupsit Regi Hungariae qui sororem Regis Franciae habuit uxorem [Variáczió: „Soror vero Christinae Ingelburgis nupsit regi Hungarorum quae genuit Belam, gloriosum regem eorum".] Unde patenter ostenditur, Waldemarum Danorum Regem patrem Ingeburgis Reginae Franciae et Belam Regem Hungariae consobrinos esse".[1]

Minő következményeket vont maga után e passus, ezt már abból is látjuk, hogy pl. Magyarországnak két nagy történetirója, Fessler és Szalay Álmos feleségét svéd Ingeborgnak nevezik.[2] Már pedig, ha két ily tekintély ezt egyetértőleg állitja, akkor nem csoda, ha a többiek, tekintélyükre támaszkodva, az adatot elfogadják és tovább adják. De mily könnyelmüséggel s mily kevés kritikai érzékkel ollózták ki Ludewig és Langebeck szövegéből Álmosnak e nejét, Ingeburgot, ezt a következők fogják bebizonyitani:

II. Fülöp franczia király 1193-ban feleségét, Ingeburgot, I. Valdemár dán király leányát, elbocsátotta. A házassági akadály, t. i. a házaspár közötti rokonságnak megvizsgálásával, a pápa Vilmos ebelholti apátot bizta meg, kinek kutatásai „Genealogia regum Daniae" czim alatt Langebecknél (T. II. p. 154—163) olvashatók. A hányszor tehát a szerző, t. i. Vilmos apát, saját

[1] Katona III. 562 következőleg adja e passust: »Hic (t. i. Knut) duxit uxorem filiam Juzillani, regis Rutinorum, et Christinae reginae, nomine Engelburges, de qua genuit Waldemarum. Christina vero praedicta, avia Waldemari, filia fuit Ingonis, regis Suecorum, et Helenae reginae. Soror vero Christinae Ingelburgis nupsit regi Hungarorum, quae genuit Belam, gloriosum regem eorum etc. (Ludewig, Rel. MSS. T. 9 pag. 635.)

[2] Fessler I. 543. lapján ezeket mondja: »In gleicher Zeit (a dömösi klastrom felszentelésekor) überreichte ihm seine Gemahlin Ingelburge, Ingo des I. Königs von Schweden Tochter, einen Sohn; umso eifriger strebte er nun nach der Krone, dem künftigen Erbe des Neugeborenen«. Szalay pedig az Árpádok családfáján Álmos nejének nevét következőleg adja: »Ingelburg svéd királyleány«.

korszakának személyeiről, kortársairól szól, szigoruan szemügyre veendő, hogy csak a röviddel 1193 előtti és utáni időt veszi tekintetbe.

A következő mondatot találjuk nála: „supradicta autem Christina, avia Waldemari Regis, filia fuit Ingonis Suevorum Regis et Helenae Reginae“ (Langebeck II. 161); az általam fennt idézett, Katona által folytatólag czitált szöveg variácziójában pedig a következőket találjuk: „Soror vero Christinae Ingelburgis, nupsit regi Hungarorum quae genuit Belam, gloriosum regem eorum“.

E passus a magyarázókat s az irókat egyáltalában csak azon feltevésre jogositotta fel, hogy Ingo svéd királynak, Krisztina nevü leányán kivül még egy Ingeborg nevü leánya volt. Kérdezhetjük tehát: mily joggal lehetett e szövegből kibetüzni, hogy Ingeborg, Ingo királynak e leánya, vak Béla királyunk anyja volt? Kézzelfogható dolog, hogy Vilmos apát ezen Fülöp királynak a vizsgálatkor életben volt Béla magyar királylyal való rokonságáról szól. 1193-ban pedig nem élt második Béla, hanem unokája III. Béla (ki csak 1196-ban halt meg és 1173 óta ült a trónon). E passus tehát szembeszököleg azt mondja, hogy Ingeborg svéd királyleány, valamely magyar királylyal kötött házasságából a dicsőségesen uralkodó III. Béla királyt szülte. Ehhez járul még az is, hogy a másik variáczió (Langebeck-nél) határozottan mondja, hogy Ingeborgnak, Waldemár dán király anyjának, egy másik nővére, azon magyar királyhoz ment férjhez (kinek fia a francziа király nővérét vette nőül)“. Habár ez utóbbi mondat az időt és a személyeket össze-vissza keveri, a franczia házassági összeköttetésre való hivatkozás mégis elegendő arra, hogy ama bizonyos királyleány anyaságát nem második, hanem harmadik Bélára alkalmazzuk, ki II. Fülöp franczia király nővérét birta feleségül.

De egészen eltekintve attól, hogy az ebelholti apátnak Ludewig-Langebecknél előforduló szavait teljesen félreértették, önkényesen magyarázták s azzal az Árpádok családi történetében előforduló hézagot kitölteni vélték, Álmosnak e svéd Ingeburggal kötött házasságát még sokkal hathatósabban lehet valódi értékére visszavezetni.

I. Ingo svéd királynak (Stenkil fia, † 1110 körül) Ilonával, Blot-Szven király nővérével kötött házasságából három leánya lett:

a) Margit (Fredkolla), † 1130 nov. 4-én, eltemetve a Roskild-féle székesegyházban.

Férjei: 1. 1101 Magnus, norvég király, † 1103 aug 24-én. 2. 1105 körül Miklós, dán király, † 1134 jun. 25-én; a második házasságból született erős Magnus.[1]

b) Katalin: férje Jernsida Björn, dán királyfi, † 1134.[2]

c) Krisztina, † Novgorodban 1120 jan. 28-án. Férje: 1095 körül Mstiszló (Harald) novgorodi fejedelem, később Kiew nagyherczege, szül. 1076-ban, † 1132 ápr. 14-én.[3]

Miután Ingo királynak a megnevezetteken kivül több leányáról tudomásunk nincs, ennélfogva el nem hihetjük, hogy egy Ingeborg nevü leánya Álmos neje lett volna.

Kutassuk már most a régibb irók szerint Magyarországban férjhez ment svéd Ingeborg nyomait.

Krisztina, Ingo leánya, mint a kutfőkből kimutattuk, novgorodi (később kiewi) I. Mstiszló fejedelemhez ment férjhez,[4] mely házasságból Ingeborg nevü leány származik.

[1] Saxo Grammat. lib. 13 p. 230: »Duxerat autem (= Nicolaus) Margaretam. patre Ingone, Sveorum Rege. matre vero Helena natam«.

Snorre Sturleson p. 397 ad 1100; p. 402 ad 1107; p. 414 ad 1122.

Fragm. Island. de regibus Daniae, ap. Langebeck II. 429.

Annal. Bartholin, ap. Langebeck I. 339.

Petr. Olai Annal. Dan. ap. Langebeck I. 175.

[2] Klingspor Károly Arvid. svéd országos czimerésznek hozzám intézett levele (Stockholm 1887 nov. 1.)

[3] Knytlinga Saga c. 88 pag. 179: »Duxerat vero Haraldus (igy nevezi Msczisziót annak anyai nagyatyja. angol Harald szerint) Christinam, Ingonis Stenkillidae, Svecorum regis filiam, sororem Margarethae reginae«.

Snorre Sturleson p. 410: »Malmfrids moder var dronning Christina, K. Ingo Stenkieldsons dotter i Suerrig. Malmfrids syster var Ingeborg;« pag. 475: »Ingeborg K. Valdemars moder, oc Malfrid K. Magni moders moder (t. i. norvég V. Magnus [† 1184] anyja, Krisztina, Malmfridnak és norvég I. Sigurdnak a leánya) vaare systre, K. Haralds döttre aff Garderige«.

Knytlinga Saga c. 88, pag. 179: »Duxerat vero Haraldus, Holmgardiae (azaz Oroszország) rex, Christinam, Ingonis Stenkillidae, Svecorum regis, filiam, sororem Margarethae reginae, quam tum in matrimonio habebat Nicolaus rex Danorum, Christina modo dicta, Haraldo peperit binam prolem foemineam, Malmfridam, quae nupserat Sigurdo Hierosolymitano, regi Norvegorum, atque Engilbergam«.

Vilmos, ebelholti apát i. h.

(Orosz) nagyherczegi könyvtár V. 128 tanusitja, hogy Krisztina, I. Mstiszló neje. Nagy-Novgorodban 1020 jan. 28-án halt el. IV. 197 pedig tanusitja az 1095-ben történt egybekelését.

[4] Ezen 1076-ban született Mstiszlónak anyai nagyatyja után Harald

Ezen Ingeborg, svéd Ingo királynak nem leánya, hanem unokája, nem magyar Álmoshoz ment férjhez, hanem Knut Lawardhoz, Dél-Jütország herczegéhez s az obotriták királyához (1115-ben; Knut † 1131 jan. 7-én).[1]

De van ez Ingeborgnak egy mostoha nővére Fruzsina, Mstiszlónak második házasságából származott leánya, kitől II. Géza magyar királylyal kötött házasságából III. Béla király született.

E körülményen nyugszik a Ludewig-Langebeck-féle szövegen alapuló összes tévedéseknek megvilágitásához vezető kulcs és kiinduló pont.

A rektifikált tényállás tehát a következő:

1. I. Ingo-nak, svéd királynak, nincs Ingeborg nevü leánya.

2. Krisztina leánya után egy Ingeborg nevü unokája van, ki Knut Lavarddal kötött házasságából I. Valdemárt, dán királyt, szülte.

3. Ezen Ingeborgnak, I. Ingo unokájának, nővére Euphrosyna, III. Bélát, magyar királyt, szülte.

4. Felcserélték tehát III. Bélát II. Bélával; anyját (Euphrosynát) pedig annak Ingeborg nevü nővérével, kit Ingo unokája helyett ennek leányáúl tartottak; e felcserélésnek pedig az volt a következménye, hogy Álmos királyfit Ingeborggal, svéd I. Ingo király leányával házasitották össze.

Miután ezen állitás tarthatatlanságát eléggé elemeztük és — remélem — be is bizonyitottuk, azon kérdés marad még hátra: hogy ki volt tulajdonképen Álmos neje? Mert hogy Álmosnak törvényes felesége volt, már abból is tudjuk,

melléknéve is van; † 1132 apr. 4-én. Születését tanusitja a nagyhercz. könyvtár IV. 101, trónralépését és halálát: Nestor (ap. Scherer). Az orosz évkönyvek kivétel nélkül Mstiszlónak, a lengyelek Mieczyszló-nak (Miseconak), a dánok Harold-nak hivják. »Holmgard« származik Holm-tól = szigettől; »Garderige« (Gardarske) pedig telket jelent, az egész tehát = szigeti vagy partvidék; igy szokták az egész orosz birodalmat dél- és keletfelé (a svéd határok kivételével) megjelölni.

[1] Knytlinga Saga c. 113, pag. 191: »Verum quo tempore Cnutus Lavardus occubuit, Engilbiorga, ipsius conjux, uterum ferebat, eaque hyeme apud parentem suum Haraldum regem in Russia degebat. Ibidem septima post obitum mariti nocte filium peperit, cui Valdemaris nomen inditum«.

hogy az állitólagos törvénytelen szülöttet, Boris-t, annyira gyülölő magyarok Álmos fiát, Bélát, királyuknak elismerték, s hogy Álmos két leánya uralkodókhoz ment férjhez.

Azon hazai kútforrások, melyek kérdésünk fejtegetésénél hitelt érdemelhetnének, e tekintetben hallgatnak. Álmos nejére vonatkozólag csak Turóczi-ban (II. 62) találok gyenge jelzést, midőn a krónikás ezeket mondja: „quorum consilio Ducem (t. i. Almost) et filium ejus (Bélát) de gremio matris suae extractum, excaecaverunt". Hasonlóképen nyilatkozik erről a sokkal későbbi Lucius: „Belyn, adhuc infantem ... extractum de sinu matris etc."

Ennek következtében nem marad más hátra, mint hogy a külföldi kútfőkhez forduljunk; ezek között természetes, hogy az oroszokat — mert tárgyunkra nézve legtöbb világitást szolgáltatnak — első sorban ki kell emelnünk.

Az orosz kútfők a következőket szolgáltatják:

1. II. Szvjetopolk (Mihály), kievi nagyherczegnek (szül. 1051-ben; nagyherczeg 1093 ápr. óta, † Kievben 1113 ápr. 16-án) két leánya volt, kiknek elseje, Zbyslava, 1103-ban III. Boleszló lengyel fejedelemhez ment férjhez s 1108-ban halt el.[1]

2. Szvjetopolknak második leánya, Predszláva, 1104 aug. 11-én magyar király fiának („Korolevics") adatott feleségül.[2]

3. Euphemia, II. Vladimir (Monomach) nagyherczeg leánya, 1112-ben Kálmán magyar királyhoz ment férjhez; rövid idő mulva hazájába visszaküldetvén, itt 1138-ban halt el.[3]

Zbyslavának III. Boleszlóval kötött házasságát az összes tudósitók egyetértőleg elvitázhatlan ténynek nyilvánitják. De máskép áll ez Predszláva férjhezmenetele tekintetében.

Az orosz ősforrásnak azon szövegezését, melynek értelmében Predszláva magyar király fiához ment férjhez, különböző időben különböző irók a legkülönfélébb módon magyarázták; de mindnyájan inkorrekt nyomon jártak.

[1] Dlugoss ad 1086 p. 308, ad 1103 p. 350 (orosz évkönyvek szerint.) Schiemann p. 415 orosz kútfők szerint.

[2] Nestor-Scherer pag. 173 ad 1104.
Puschkin-féle krónika (ap. Karamsin, Geschichte Russlands): »ugyanazon évben — (1104-ben) — ment Predszláva, Szvjetopolk leánya, aug. 11-én Magyarországba, hogy ott a király fiához férjhez menjen«.

[3] Karamsin II. 119, a jegyzeteknek 59. l.

Engel úgy fogja fel a dolgot, hogy Predszlavát eredetileg valamely magyar királyfinak igérték oda, de hogy Kálmán király ennek daczára Predszlavát, szicziliai felesége halála után, 1104-ben hitvestársúl vette.

Fessler (I. 535) figyelembe sem veszi Euphemiát, és Predszlavával, Szvjetopolk leányával 1104 aug. 11-én Kálmánt házasitja össze.

Karamsin[1] a magyar királyfit Kálmán fiának tartja, ki Predszlavát, lengyel Boleszló sógornéját, veszi nőül.

Roepell[2] osztja e véleményt.

Strahl[3] az orosz kútfő adatát szintén akként magyarázza, hogy a magyar királyfi alatt Kálmánnak egyik fia értendő, míg maga Kálmán nem Predszlavát, Szvjetopolk második leányát, hanem magas korának daczára, Euphemiát, Monomach leányát (1112-ben) veszi nőül. Ez utóbbi nő viselős állapotban haza tér Oroszországba, hol 1138-ban meg is hal.

Broemmel,[4] a ki mind a két orosz adatban némi valót sejt, Karamsin-ra támaszkodva, a csomót egyszerüen azáltal oldja fel, hogy Predszlavát és Euphemiát egy és ugyanazon személynek, II. Vladimir leányának, tekinti, ki szerinte (1104 és 1112 között szabad választása lévén) 1112-ben Kálmánhoz ment férjhez és (1112 után történt) elbocsátása után Oroszországban 1138-ban meghalt.

Schiemann[5] Szvjetopolk második leányának házasságáról mit sem mond; ő csak Euphemiát ismeri, ki szerinte Monomach leánya, Kálmán felesége, kit férje — hűségében nem bizván — hazaküldött.

A legmérvadóbb magyar történészek által mai napig elfogadott álláspont az, hogy Kálmán király 1104-ben Predszlavát, Szvjetopolk leányát vette nőül s azt nemsokára elbocsátotta. Euphemiáról, valamint Kálmán orosz házasságának szabatos megállapitásáról mit sem szólnak.

Az által, hogy az ősforrás két adatának egyikét agyonhallgatjuk, hogy két egészen különböző hangzásu nevet egy és

[1] II. kötet 119; a jegyzeteknek 59. l.
[2] Geschichte Polens I. 235.
[3] Geschichte Russlands I. 200—201.
[4] Genealog. Tabellen. 59. és 61. tábl.
[5] Pag. 422—423.

ugyanazon személyre vonatkoztatunk, hogy két különböző atyától és különböző anyától származott nőt egy és ugyanazon személynek tartunk, s hogy két egymástól eltérő évszám között kényünk kedvünk szerint az egyik vagy a másik mellett határozunk: az által nem lehet családtörténelmi hézagokat kitölteni.

Én azon eredményre jutottam, hogy az ősforrásnak mind a két adata jogosan igazat mond; hogy

1. Predszláva, Szvjetopolk leánya, kit Kálmán nejéül tekintünk, 1104-ben Álmos herczeg felesége lett.

2. Hogy Kálmán király Euphemiával, Monomach (II.) Vladimir leányával (1112-ben) lépett házassági frigyre.

Állitásomnak pedig ez az indokolása:[1]

a) Az ősforrás azt mondja, hogy Predszláva 1104 aug. 11-én magyar király fiához ment férjhez. Azok, kik daczára annak, hogy az irók túlnyomó része a királyfi helyett Kálmán királyt helyettesiti, itt mégis csak királyfit keresnek, máskép nem tudnak magukon segiteni, mint az által, hogy e királyfit Kálmán egyik fiával azonositják. Ki lehet Kálmánnak e fia? Talán az akkor hároméves István, vagy ennek ikerfivére László, kiröl nevén és születési évén kivül alig tudunk valamit?!

Hogy miért kelljen ezen Predszlavával összeházasitott királyfit — ha a forrás állitását elfogadjuk — kizárólag csak Kálmán fiai között keresni, azt át nem látom. Nem volt-e talán Magyarországon más királyfi 1104-ben? Dehogy nem! Hisz Álmos, Kálmán király öcscse, szintén királyfi volt, még pedig I. Géza magyar királynak a fia! Nézzük tehát, vajjon az időszámitás s a többi megfontolandó mozzanat Predszlavával kötött házasságát valószinüvé teszik-e vagy nem?

Ha azon, nagyban és egészben véve csak elmosódott adatokat, melyeket az orosz kútfők az első Rurikoknak az Árpádokkal kötött házassági összeköttetését illetőleg reánk hagytak,[2] nem is akarnók szemügyre venni, mégis el kell ismernünk, hogy szár László s I. András király orosz Rurik-házból származott nőkkel keltek egybe. 1104-ben tehát mindkét részről az ősök által adott kettős példa következtében új magyar-orosz házassági összeköt-

[1] Ismétlések elkerülése czéljából legyen itt egyszer mindenkorra hangsúlyozva, hogy Predszláva alatt Szvjetopolknak, Euphemia alatt Vladimirnak (Monomach) leányát értjük.

[2] Strahl I. 150.

tetésre elég indok volt adva: ehhez még az is járul, hogy már 1091-ben, tehát tizenhárom évvel ezelött, orosz fejedelem fiát, László magyar király, Kálmán és Álmos nagybátyjának vejeként találjuk emlitve. — Az 1104-ben történt házassági összeköttetés ez utóbbi körülmény által bővebb indokolást lel.

Azok kik Kálmánnak Predszlavával 1104-ben történt egybekelését pártolják, arra szoktak leginkább hivatkozni, hogy Kálmán Predszlavának atyjával már 1099-ben szövetséget kötött s hogy ennek következtében, Buzillának halála után, szövetségesének leányával (1104-ben) második házasságra lépett. De én azt kérdezem, vajjon a Kálmán és Szvjetopolk között 1099-ben kötött szövetség nem lehetett-e szintén elég inditó oka annak, hogy Kálmán öcscse Szvjetopolk leányát nöül vegye? Hát ha Álmos az orosz hadjáratban talán részt is vett?!

Álmos Predszlavát 1104 ben azért vehette nöül, mert 1. ö maga akkor legalább 27 éves volt, 2. mert öregebb leánya, Adelhaid, csak 1123-ban ment férjhez (akkor, ha 1105-ben született, 18 éves lehetett), 3. fia, Béla, csak 1108-ban született, 4. mert második leánya, Hedvig, csak 1132-ben ment férjhez; ez oldalról tehát nem akadunk akadályra.

Nem szabad azon kifogást elfogadnunk, hogy Szvjetopolknak első, előttünk ismeretes felesége, Tugor-nak, a polovcziak (kúnok) khânjának leánya, csak 1094-ben ment férjhez s hogy ennek következtében Predszláva 1104-ben csak tiz éves lehetett (hisz ez Kálmánnal való egybekelését kérdésessé tenné szintén). Hisz tudjuk, hogy Szvjetopolk, Jaroszló nevü fiát már 1099-ben Kálmánhoz küldte, hogy ezt szövetségre felhivja (Dlugoss szerint ez már 1094-ben történt volna); tudjuk továbbá, hogy Szvjetopolknak első leánya, Zbyslava, már 1103-ban III. Boleszló lengyel fejedelem hitvestársa volt s hogy 1104-ben már fiut is szült. Ha Jaroszló és Zbyslava atyjuk polovczi nejének gyermekei voltak, akkor öt éves fiu ment volna Kálmánhoz segitségért s nyolczkilencz éves leány fiut szült volna! Ezzel pedig be van bizonyitva, hogy az 1094-ben már 43 éves Szvjetopolknak a polovczi khân leánya előtt vagy más felesége volt, vagy hogy gyermekeit házasságon kivül nemzette, mely utóbbi körülmény feltevésünket azért nem ingatja meg, mert mi csak azt akartuk bebizonyitani, hogy Predszláva úgy mint Jaroszló és Zbyslava, nem a polovczi nötöl, hanem még 1094 előtt jött a világra.

b) Mit közölnek Kálmán második nejéről?

Turóczi adatát (II. 61) már ismerjük. Turóczi ezt azon közlésének folytatásaként adja elő, melyben Kálmán névtelen fiának 1112-ben történt elhunytát tudatja velünk. Vajjon 1112-ben Kálmánnak egyik fia meghalt-e vagy nem, ez itt mellékes dolog: elég, ha Turóczi Kálmánnak második házasságát 1112-ben megtörténtnek emliti.

Ranzano és Freisingeni Ottó szintén megegyeznek abban, hogy Kálmánnak második neje orosz nö volt (freisingeni Ottó kievi származásunak nevezi); igaz, hogy sem nevét, sem atyját, sem egybekelésének vagy elhalálozásának évét nem közlik; de nem is lehet állitani, hogy a Predszláváról szóló forrásoknak bármelyike is Kálmán nejének tartaná, a mi Turóczi fennebbi előadásával egyetért.

Ellenben elismerik az összes régibb és újabb források, hogy az elbocsátott orosz nö hazájában fiut szült s hogy mint apácza végezte be életét; számos tekintélyes iró még azt is hozzáteszi, hogy Kálmán király az orosz leányt már előrehaladottabb korában vette nöül s hogy ennek hazabocsátása után nemsokára meghalt; ez pedig Turóczi-nak „et Rex secundam"-féle előadásával teljes összhangzásban van! Ennek következtében a két tudósitás szerint tudomásunkra jött orosz herczegnök között csak az lehet Kálmán neje, kire az imént felsorolt adatok az ősforrással egyetértöleg alkalmazhatók. Hogy pedig Kálmán 1112-ben elöhaladott korban (igaz ugyan, hogy ez túlzás; Kálmán akkor még csak 38—39 éves férfiu lehetett) orosz herczegnöt vett nöül s hogy ez 1138-ban mint apácza Oroszországban meghalt: ez csakis Euphemiára, Monomach Vladimir leányára alkalmazható.[1] Kálmán felesége tehát csak azon orosz nö lehet, kinek Magyarország határain kivül bekövetkezett haláláról biztos adataink vannak.

c) Tudjuk, hogy Álmos 1106-ban lengyel III. Boleszlóhoz szökött, hogy onnan lengyel segédhaddal visszatért, bátyját megtámadta s hogy végre bátyja lábaihoz borulva, bocsánatért könyörgött. Tudjuk azt is, hogy Kálmán, mielött ezek történtek, Boleszlóval találkozott s hogy a lengyel fejedelem a testvérek közt kitört viszályokat elsimitani iparkodott. Boleszlónak ebbeli szándékát pedig azon sógorsági kapocs kifolyásának tekintik, mely Kálmán fiának neje által Boleszló és Kálmán között léte-

[1] Strahl I. 200; Schiemann 422—433. Strahl a nö elbocsátását Turóczi és Pray szerint mondja el.

zett, mert az illető irók feltételezése szerint Zbyslavának huga, Predszláva, Kálmán menye volt.[1]

Bennünket Roepell magyarázata sehogy sem elégithet ki. Nem hihetjük el, hogy Álmos Boleszlótól oly támogatást kérhetett és kaphatott volna, melynek éle Boleszló sógornéja s ennek ipája ellen irányulva lett volna.

De ezen eljárás igenis magyarázható, ha ama bizonyos sógorsági kapcsot a következőkben keressük: t. i. Predszláva, Szvjetopolk leánya, Zbyslavának huga, nem Kálmán fiának, hanem Álmosnak volt neje! Zbyslava 1106-ban még élt († 1108). Ezért Álmosnak Lengyelországba sógornéjához s ennek férjéhez való menekülését igen természetesnek találjuk s Kálmán jogosan tehette fel, hogy öcscsének sógora ennek érdekeit komolyan szándékozott támogatni.

d) Tudjuk határozottan, hogy Belus, II. Gézának szláv születésü gyámja, vak Béla halála után, a Boris, Kálmán orosz nejének fia részéről II. Gézára háramlott veszélyeknek az által vélte elejét vehetni, hogy a fiatal királyt orosz herczegnővel eljegyezte.

Már pedig szembeszökö, hogy Belus csak oly orosz fejedelmet iparkodott védenczének érdekkörébe vonni, ki a visszautasitott nőnek fiához való közel rokonságánál fogva leginkább hivatva lehetett arra, hogy részint az anyát megboszulja, részint pedig a trónkövetelő érdekeit képviselje.

Tudvalevő dolog, hogy Belus 1146-ban Euphrosynát, a 14 évvel ezelőtt elhunyt I. Mstiszló kiewi nagyherczeg leányát s az 1146 aug. 17-ike óta uralkodó kiewi nagyherczegnek, II. Izjaszlónak nővérét szemelte ki Géza menyasszonyáúl. Ha Szvjetopolk leánya, Predszláva, a trónkövetelő anyja lett volna, ak-

[1] Roepell I. 235: »Boleslaw III. hatte sich nach den südlichen Landschaften seines Reiches begeben, um mit König Koloman von Ungarn eine Zusammenkunft zu halten, dessen Sohn mit der Schwester seiner Gattin vermählt war (Karamsin, 2. Band, S. 59 der Anmerkungen). Diese Verwandtschaft mochte die beiden Fürsten nähern; der besondere Grund der Zusammenkunft war aber wahrscheinlich Boleslaws Absicht, die feindlichen Brüder Koloman und Álmos auszusöhnen. Álmos war nemlich nach mancherlei Streitigkeiten mit Koloman nach Polen geflohen und hatte hier am Hofe günstige Aufnahme gefunden. Aus diesem Grunde weigerte sich Koloman, Nachstellungen fürchtend, anfangs, die Zusammenkunft anzunehmen und willigte erst nach wiederholter Aufforderung ein. Álmos drang zwar dann mit polnischen Truppen in Ungarn ein, musste aber des Bruders Verzeihung suchen und Koloman schloss mit Boleslaw ein Freundschaftsbündniss gegen die Angriffe von Deutschland etc.«

kor Boris és Izjaszló, Euphrosynának bátyja között a következő kapocs létezett volna:

I. Jaroszló nagyherczeg † 1054

I. Izjaszló † 1078	I. Vzevolod † 1093
II. Szvjetopolk † 1113	(Monomach) II. Vladimir † 1125
Predszláva — Kálmán király † 1114	I. Mstiszló † 1132
Boris	**II. Izjaszló** · **Euphrosyna** — II. Géza király

A Rurikoknak rokonsági kapcsokadta érdekközösségéről és kölcsönös támogatásról való laza felfogásánál fogva, nem kellett volna attól tartania, hogy Izjaszló vagy fivérének egyike a velök csak negyedik izben rokon Boris kedveért valami túlságos áldozatot hozzanak; de egészen más képet nyer a dolog, ha Boris Euphemiának a fia:

(Monomach) II. Vladimir nagyherczeg † 1125 máj. 19.

I. Mstiszló † 1132 ápr. 13		Euphemia † 1138 — 1112 Kálmán magyar király † 1114
II. Izjaszló kiewi nagyherczeg 1146 aug. 17. óta † 1154 nov. 13.	**Euphrosyne** — 1146 II. Géza magyar király † 1161	**Boris** sz. 1113, † 1155

Belus tehát igen helyesen cselekedett. A trónkövetelőnek Kiewben uralkodó unokatestvére arra volt hivatva, hogy az atyja nővérén ejtett gyalázatot megbosszulja s nagynénje fiának trónköveteléseit támogassa. De azon percztől kezdve, midőn hugának II. Gézával való egybekelése által Géza sógorává lett, az unokatestvér követelései hugának és sógorának közelebb érdekei által háttérbe szorultak; a nagyherczeg pedig az új sógor kedveért már annál inkább föláldozhatta az unokatestvér érdekeit, mert 1146-ban sem ennek nagyatyja (Monomach Vladimir), sem nagybátyja (Mstiszló), sem anyja (Euphemia) már nem éltek.

Azon sejtelemre, hogy Álmosnak orosz származásu neje lehetett, már egynéhány régibb irónál akadtunk ugyan, csakhogy ezek, attól tartván, hogy századokon át elfogadott nézettel szemben felségsértést követnének el, nem mertek határozott véleményt kimondani s ezáltal a zavart még növelték. Ez utóbbit leginkább Schtscherbatoff tette, ki nemzedékrendi tábláiban Zsófiának, Monomach Vladimir, szmolenszki fejedelem leányának magyarországi Bélával kötött házasságát emliti. Engel (Halics történelmében) úgy kommentálja ez állitást, hogy Zsófiát, Vladimir

leányát, nem Béla, hanem Almos vette volna nöül s hogy az egybekelés valószinüleg akkor történhetett, midőn Kálmán (1104-ben) Predszlávával, Szvjetopolk leányával második házasságra lépett. Valószinünek tartja továbbá azt is, hogy Zsófia akkor, midőn Álmos Kálmán bátyja által üldöztetett (1106—1108) Oroszországba menekült, hol (Schtscherbatoff szerint) mint apácza Eupraxia nevet vett fel.

Engelnek ez utóbbi nézetét azzal czáfoljuk, hogy Béla, Álmos fia, Magyarországban csak 1108-ban született és hogy Turóczi szerint Kálmán küldöttei öt anyja öléből ragadták el.

Arról, hogy férjhezmenetele után mikép folyt le Álmos nejének élete, egyáltalában mit sem tudunk. 1108-ban (az előbbiek szerint) még Magyarországban volt s miután Hedvig leánya valószinüleg csak 1108 után született, feltehetjük, hogy még 1108 után is itt tartózkodhatott.

Vajjon elkisérte-e férjét Görögországba, ott végezte-e be életét, vagy férjének Görögországba való menekülése előtt vagy után Oroszországba tért-e vissza? ezt az erre vonatkozó kutfők hiánya következtében nem tudjuk.

Előttem legvalószinübbnek látszik, hogy leányainak nevelése miatt egész életét Magyarországban töltötte s hogy II. István, a trónkövetelő nejét veszélyesnek nem tartván, ezt nem is bántotta. Ha pedig Magyarországot valamikor elhagyta, akkor sokkal valóbbszinü, hogy nem Lengyelországba sógorához, Boleszlóhoz, (mert növére Zbyslava már 1108-ban halt meg), hanem leányához, Adelhaidhoz, Csehországba menekülhetett.

Utódai.

1. Adelhaid (1122/3-ban érett korban ment férjhez); férje: cseh I. Szobjeszló. Mind a kettő 1140-ben halt meg.

2. Béla, szül. 1108, vakitva 1113-ban, király 1131—1141, † 1141.

3. Hedvig, szül. valószinüleg 1108 után, mert csak 1132-ben ment osztrák Adalberthoz férjhez.

51. Boris[1]

Kálmán király ijfabb fia († 1155).

Származása és születése.

Kálmán király 1112-ben Euphemiával, II. Vladimir orosz nagyherczeg leányával kelt egybe. Kevéssel utóbb Kálmán azt vélte, hogy nejét hütlenségben rajta kapta s 1113-ban Oroszországba visszaküldte. Itt az elüzött nő 1113-ban fiút szült, kinek „Boris" orosz nevet adott. Minthogy Euphemia reményteljes állapotban hagyta el Magyarországot és mivel még mai napig sincs bebizonyitva, hogy Boris anyjának törvénytelen fia-e, az Árpádháziak nemzedékrendjébe, mint Kálmán legifjabb fiát, kell őt felvennünk.

Élete.

II. István halála és az 1132-ik évi aradi vérnap mind Borisnak, mind Magyarország és II. Béla ellenségeinek elég alkalmat nyújtott arra, hogy az ország békéjét Boris trónkoveteléseinek érvényrejuthatásával megzavarják.

Ha freisingeni Ottónak hitelt adhatunk, Boris mindjárt István halála után házassági szerződés útján egyezkedésbe bocsátkozott a byzanczi udvarral; minthogy azonban ettől még igy sem nyert hathatós segitséget, III. Boleszló lengyel fejedelemhez fordult, a ki terveit helyeselte s az orosz csapatoktól kisért Boris, saját lengyel seregével támogatva, elfoglalta a Szepességet és az 1132-ik évi ősz kezdetén a Sajó felé vonult.

Minthogy a cseh Szobjeszló ugyanazon év október végén Lengyelországba tört, Boleszló seregével hazafelé indulni kényszerült; de már 1133-ban ismét Magyarországba vonult, Borisnak még nagyobb seregétől kisérve, mint a lefolyt évben. Julius közepe táján csatára került a dolog, melyben Boris és Boleszló vereséget szenvedtek. Az 1134-ben Lótár császártól ajánlott béke hosszabb időre elfojtotta Boris kilátását, úgy, hogy Béla életében semmit sem lehetett róla hallani.

Béla halála, a kiskorú II. Géza uralkodása, Béla két erő-

[1] »Borises« »Boritius«. Katona III. 190 »Bartholomaeus«-nak, Chron. Admont. ad 1145 ap. Petz II. 187 »Porsa«-nak nevezi. A magyar irók »Boricz«-nak nevezik; én »Boris«-t vettem, mert e név a Rurikoknál csakis ez alakban használtatik.

teljes sógorának halála (osztrák Albert 1137-ben, cseh I. Szobjeszló 1140-ben) felzavarták a trónkövetelőt nyugalmából. Minthogy azonban az orosz támogatás Gézának egy orosz herczegnövel való házassága, a lengyel pedig III. Boleszló halálával elveszett és mivel kivánságai Görögországban belzavargások következtében visszhangra nem találtak, II. Ulászló cseh herczeghez ment, a ki, minthogy I. Ulászlónak tőle elüzött örökösei Magyarországba fordultak, a magyar udvarral feszült viszonyban állott. Ez III. Konrád császár érdekét is fel tudta kelteni Boris iránt. Igy kezdődtek 1146-ban az ellenségeskedések Pozsonynak Boris kezébe szolgáltatása következtében (a husvéti héten márcz. 31-ikétől egészen április 6-ikáig). Igaz ugyan, hogy Pozsony még tavaszszal Géza birtokába jutott, de ugyanazon év nyarán a dolog csatára került s ebben Géza ellenfelei teljes vereséget szenvedtek. Ezek után Boris kénytelen volt kisérleteivel felhagyni.

Midőn 1147-ben VII. Lajos, Francziaország királya, miután Géza vendégbarátságát élvezte volt, Magyarországot elhagyta és még alig hogy átlépett a határon, Gézának már azt az üzenetet hozták, hogy Boris is ott van a frankiák között; erre Géza a franczia királynak szemrehányásokat tett és Borisnak kiszolgáltatását követelte. A trónkövetelő most tanácsosnak látta minden a saját személyén kellemetlen következménynek elejét venni s valószinüleg Lajos tudtával még ugyanazon éjjel megszökött.

A nagyravágyó, hóditó szellemü, a kelet politikájának öszszes fondorlataiban jártas Manuel görög császár a hontalan trónkövetelő személyében kivánt eszközt talált Magyarország ellenében. Az 1152 nyarán Borist egy görög sereg élén találjuk, a mint a Dunán át a Temesvidék ellen indul, de midőn Belus, Géza nagybátyja, ellene vonul, meghátrál. 1153-ban jött létre Géza és Mánuel közt a szardikai béke. Midőn azonban Mánuel a következő évben Gézának hozzá menekült öcscsét barátságosan fogadta és Géza Komnén Andronikosnak Mánuel ellen felbújtató incselkedéseire hallgatott, 1155-ben ismételten ellenségeskedésekre került a dolog. A görögök vereséget szenvedtek és még ugyanazon évben következett be a nyughatatlan trónkövetelő halála.

Halála.

A magyar hadsereg t. i. Belgrád közelében a Száván túl akart hazatérni. Bazil, a görög parancsnok, e visszavonulást

gyávaságnak tekintvén, megtámadta a magyarokat; az ütközet alatt Boris egy a görögök szolgálatában állt kún ember által öletett meg.[1]

Házassága.

Bátran feloszthatό a Boris nejére vonatkozó irodalom két, egymással ellenes táborra, melyek közül a szerencsés kimenőt megtalálni oly nehéz, mint az éj homályában Ariadne fonala nélkül a labyrinthből szerencsésen kijuthatni.

A két tábor riadója: Itt Lengyelország! ott Byzancz!

I. A „lengyelek“ sorát Boguchval nyitja meg először: (Sommersberg II. k. 36. l.) „Iste Boleslaus filiam suam, de Ruthena genitam, Colomano, regis Hungarorum filio matrimonialiter copulavit; qui nomine dotis, castellaniam de Spiessz, quoad viveret, possidendam assignavit. Quem Colomanum, una cum rege Hungarorum, Haliciensibus in regem profecerunt, ipsum coronari facientes. Cuius coronationem rex Boleslaus, prout erat credulus, per regem Hungariae dolose circumventus, castellaniam de Spiessz, et loco eiusdem castellaniam Przemisliensem, nomine dotalicii filiae suae, recepit. Haec autem dolositas fuit origo dissensionum inter Polonos et Hungaros. Et sic castellania de Spiessz, a Polonis alienata, per Hungaros usque ad praesens fraudulenter detenta, occupatur“.

Fessler (II. 19.) e helyet igy kommentálja:

„Der Zusammenhang der Ereignisse macht glaublich, dass auf diesem Feldzuge (1123) — der jetzt 18-jährige Boris (nem szabad elfelejtenünk, hogy Boris, Predsláva fia, szerinte 1105-ben született) im Gefolge des Polen Boleslaw III. sich befand, wo ihn auch Stefan kennen lernte; Boleslaw hatte sich nämlich mit Stefan bei Przemisl an dem San vereinigt“.

Fessler azt hiszi, hogy Borist nagyatyjának, Szvjetopolknak halála után valószinüleg Jaroszló, legközelebbi rokona, vette magához, de azután, midőn Vladimir országától megfosztotta, menekvése közben Boleszlónál visszahagyta.

Az elárvult ifju megnyerte a fejedelem kegyét, miért is ez elhatározta, hogy Judit nevü leányának jövendőbeli férjéül ki-

[1] Freisingeni Ottó lib. II. cap. 32 »Non longe ante haec tempora Graecorum princeps, cum Boritio contra Vngaros copias mittens, magnum sui detrimentum accepit exercitus, in tantum, ut et Boritius a quodam, qui secum venerat, Cumano, qui et Scytha, sagitta transfixus, necaretur«.

jelöli. Még könnyebb volt már most, hogy az az ifjú, a kiért anyjának és tulajdon magának szerencsétlen sorsa szólt, — megnyerje a maga számára a kedélyes magyar királyt is. Ez talán Predszlava bünét nem is akarta elhinni, és mert saját örökösei lételében már ő maga is kételkedett, lehetségesnek gondolta, hogy megvetett testvérének magyarországi trónöröklését elősegitsék. Természetes, hogy ily czélokkal nem állhatott elő most, midőn az országnagyok hadjárata miatt nagyon megneheztelték rá. — Ezalatt Boleszlóval abban egyezett meg, hogy Borist leányával összeházasitja, és kedvező alkalom adtáig, azt ajánlotta, hogy a házasok fenntartására a Szepesség szolgáljon — Ezzel István a magyar Szepességet ajánlotta fel s nem, mint Bél és Wagner (Analect. Scepus.) vélik, egy castellania de Spissz-t; II. István 1127-ben, midőn Volodarovics Vladimirnek Swenigorodot adta, Przemislt azonban megtartotta magának, a Boris részére többi cservén (= vörös) területekből, melyeket már nagyatyja Szvjetopolk uralt, a halicsi fejedelemséget újból visszaállitá. Boris Halics fejedelmévé lőn megkoronázva, mely ünnepélyességnél István könnyen kieszközölhette, hogy Boris és Judit Boleszló beleegyezésével az elfoglalt przemysli területért örökre lemondtak a Szepességről. — Hogy tehát István cserélhessen, előbb meg kellett hóditania Przemislt, ez pedig — mint Konrád salzburgi érsek élettörténetirója emliti — 1127-re esik, midőn a „Marchia ruthená“-n időzött. (Hansiz, Germ. Sacr. II.)

Ha Fesslernek ezen kombinátióit, — melyeket, mert oly jeles szerzőtől eredtek, más számot tevő irók is átvették — méltatni akarjuk, akkor két osztályra kell felosztanunk.

A) Fessler az eseményeket biztos egymás utánban játszódtatja le, ezért István két különböző évben visel hadjáratot Oroszország ellen, és pedig 1123-ban, melynek az volta a czélja, hogy Borisnak házasságát Judittal siettesse; továbbá 1127-ben, hogy Borist Halics fejedelmévé tegye. Ugyan minő bizonyitékot hoz fel e kétszeri hadjárat mellett. Ő ugyanis az események összefüggését csak úgy találja meg, hogy hypothesiseket állit fel, egyes forrásoknak a hadjárat idejére vonatkozó eltérését felhasználja és az elsőnek korábbi s a másodiknak későbbi időpontját (Nestor folytatója: 1123, Katona: 1127) a két különböző évben történt hadjáratra vonatkozólag biztos és pontos idő meghatározáskép szabja meg.

De lássuk csak a dolog nyitját!

Dlugoss, Mjechov és Turóczi munkáiból tudjuk,[1] hogy Kálmán király 1099-ben (némelyek szerint 1094-ben) II. Szvjetopolk kievi nagyfejedelemmel szövetkezve, ez utóbbi fiának Jaroszlónak közbenjárására, Volodar przemisli fejedelem ellen (tehát Przemisl és Novgorod képezték azt a területet, mely utóbb Halics fejedelemség neve alatt jelentkezik) hadjáratot inditott, melyet azonban a Volodar segitségére érkezett polovcziak (kúnok) ellenében elvesztett. — Valónak hisszük továbbá azon irók adatait, akik azt állitják, hogy Kálmán ezt a vereségét el nem viselhetvén, István fiának szivére kötötte, hogy az egykori ellenség által megszégyenitett magyar fegyvereket rajtok megboszúlja. — Melyek voltak az egykori ellenség, a melyen a magyarok boszut állni akartak? Az Volodar halicsi fejedelem volt, illetőleg utódjai és Kálmán tulajdonképeni legyőzői: a kúnok.

Midőn II. Szvjetopolk nagyfejedelem 1113 aprilis 16-án meghalt, II. Vladimir lett Kiev nagyfejedelme. II. Szvjetopolk még 1100 junius 30-a körül adta fiának Jaroszlónak (ugyanannak, ki 1099-ben Kálmánhoz segélyért ment) Wladimirt (Busk, Dubno s Certoriskkal együtt, 1112 óta) utóbb pedig Wolhyniát; természetesen Jaroszlónak atyja életében eszébe se jutott, hogy országát a kievi nagyfejedelemség főuralma alól felszabaditsa.

Midőn pedig Jaroszló atyjának halála után Volhiniát Kievtől függetleniteni akarta, III. Boleszló lengyel fejedelemben barátjára talált II. Vladimir, Kiev új ura ellen. Midőn azonban Jaroszló feleségét, Mstiszló novgorodi (1117 Bjelogorodi) fejedelem leányát, és II. Vladimir unokáját elkergette magától, Vladimir fejedelemségéből elüzte, daczára annak, hogy a lengyel fejedelem pártfogolta. Erre Lengyelországba menekült azon reményben, hogy ennek segitségével visszaszerezi azt, a mit már elvesztett.[2]

Az 1123 évre vonatkozólag Cromer ezeket adja elő: Midőn Boleszló az oroszok elleni háborúra vállalkozott, Przemislnél Kálmán herczeggel, István magyar király testvérével egyesült, aki hasonlókép tekintélyes haddal jelent meg oly czélból, hogy Jaroszlót fejedelemségébe visszaültesse. Jaroszló a lengyel, magyar

[1] Dlugoss IV. 328; Mjechov lib. III. c. VI. Turóczi II. 60.

[2] Dlugoss I. 411 a Rostow-féle krónikából; Karamsin 128 s a jegyzetek 136-ik lapja.

és orosz (Jaroszló-féle) csapatok egyesült erejével Belz, Vladimir és más helyiségeket birtokába vette. Most Kiev ellen vonultak. Jaroszló mintegy 7000 főnyi magyar-lengyel lovas csapat élén, rátör az ellenség gyalogságára, s nyilt ütközetben megveri; a város által küldött segitség folytán a dolog szabályszerü ütközetre kerül; a seregvonal előtt küzdő Jaroszló, miután lovát átdöfték, földre rogy. Személyeért kéztusa támad a kieviek, lengyelek és magyarok közt. A kievieknek végre a városba kell visszavonulniok. Jaroszló sebei következtében nehány nap mulva (1123) meghal. — Ennek daczára a szövetségesek Kievet ostrom alá veszik, de hallgatnak Andrásnak a kievi vezérnek és Jaroszló oroszainak kérésére. Vladimir nagyfejedelem nem bizva a kieviek hüségében, sem pedig az eröditvényekben, már a hadjárat kezdetén Oroszország más részébe vonult.

Cromernek ezen tudósitása alapján sokan[1] felveszik, hogy volhyniai Jaroszlót II. Vladimir ellen viselt harczaiban mindjárt Szvjaetopolk halála után nemcsak Lengyel-, hanem Magyarország is támogatta volna.[2] Daczára Cromer világos emlitésének Kiev ostromlására és Jaroszlónak ugyanottan bekövetkezett halálára vonatkozólag az újabb irók abban a nézetben vannak, hogy a lengyelek és magyarok által támogatott Jaroszló Vladimir ostromlásánál esett el, mire II. Vladimir Volhyniát birtokába vette.[3]

Turóczi azt mondja (II. 63) hogy egy Bezen nevü orosz (a krónikás itt „Ruthenorum“ helyett „Teutoniorum“-ot mond) fejedelem II. István királyhoz eljött s elpanaszolta neki, hogy testvére fejedelemségéből elkergette s egyszersmind ügyének támogatását kérte a királytól.

István már csak azért is, hogy az atyját ért szégyent megboszulja, hajlandónak is nyilatkozott erre és sereggel indult Oroszország ellen. Oda érve, azonnal ostromolni kezdte a várat. — Hajnalhasadtakor, mialatt Bezen herczeg az ellenség eröditési munkálatait szemügyre vette, az ostromolt várból ellenséges csapat jött ki, melyre Bezen rátámadt, de halálosan meg-

[1] Pl. Schiemann.

[2] Röpell I. 287 »Jaroslav hatte sich, nachdem ein polnischer Zug 1121 nicht gelungen, an Stefan von Ungarn gewandt, der 1123 über das Gebirge nach Russland zog, sich hier mit polnischen Schaaren und den damals von Polen abhängigeu Rostislavicsen vereinigte«.

[3] Schiemann.

sebesült. Bezen halálának hirére István haragosan parancsot adott magyarjainak, hogy a várat ostrommal bevegyék; ezt azonban a vele jött országnagyok megtenni vonakodtak stb.

Turóczi és Cromer tudósitásai közt, természetes, hogy nagy ellentétek forognak fenn:

1. Istvánnak nincs Kálmán nevü bátyja;

2. Turóczi nem nevezi meg a helyet, ahol István pártfogoltja elesett.

3. Turóczinak nincs tudomása Istvánnak és a lengyel Boleszlónak közös actiójáról;

4. Turóczi megnevezi ugyan az orosz Bezent, de nem tesz emlitést az általa uralt területről;

5. Turóczi a kérelmezöt olykép állitja elénk, mintha azt testvére elüzte volna.

Igaz ugyan, hogy Katona (III. 414) kimutatja Bezen és Jaroszló netáni azonosságát, de ezzel az illető genealogiájára vonatkozólag nagy tudatlanságot árul el. — Szerinte ugyanis Jaroszló (Bezen) nagybátyjának (Vladimirnek) leselkedése elől menekült és ez a Vladimir testvérének (Szvjaetopolknak) halála után Kiev nagyfejedelme lett. De mi tudjuk, hogy II. Vladimir nem volt Szvjnetopolknak sem nagybátyja, sem pedig testvére, hanem a következő rokoni viszonyban állottak egymással.

Jaroszló nagyfejedelem † 1054

I. Izjaslav, szül. 1024/5 † 1078 okt. 3.		I. Vsevolod † 1093 ápril 13-án
II. Szvjetopolk kievi nagyfejedelem † 1113 ápril 16.		II. Vladimir 1113-ban kievi nagyfejedelem.
		I. Mstiszló † 1132 ápril 15
Jaroszló, Vladimir (Volhynia) fejedelme † 1123	1114 1118-ban eltaszitva.	Leány

Ami különben Turóczinak Bezenre vonatkozó tudósitását illeti, előttem egész világos. Emlernek „Regesta Bohemiae et Moraviae“ cz. müve (Prága, 1882 103. old.) a cseh (II.) Ottokarnak 1260 október 8-án kelt IV. Sándor pápához intézett sorait is tartalmazván, előjön e hely is „Innumerum multitudinem inhumanorum hominum Cumanorum, Ungarorum et diversorum Sclavonum, Siculorum quoque et Walachorum, Bezzeniorum“. Miután abból látható, hogy a Bezzeniorum alatt az Oroszor-

szágban letelepedett bessenyőket kell értenünk, ennélfogva a Turóczi emlitette „Bezzen" nem keresztnév, hanem a bessenyők fejedelme.

Mindazonáltal van a két tudósitásnak egy közös vezérgondolata is: a lengyel-magyar pártfogoltnak az ostromlás közben beállott halála. Mivel pedig az orosz források más Rurik nemzetségbelit — akire e jelentés vonatkozhatnék — nem ismernek, mint az 1123. évben Vladimir város ostromlásánál elesett Szwjaetopolkovics Jaroszlót, hozzá kell tenni, hogy ezen tudósitás értelmében II. István 1123-ban hadat vezetett Oroszországba; ezt azonban Jaroszló érdekében tette és lehetőleg azon indokból, hogy a nyugtalan halicsi fejedelem, Wolodar — ugyanaz, aki miatt Oroszországban (1099-ben) véres vereséget szenvedett Kálmán király — II. Vladimir nagyfejedelemmel Jaroszló ellen szövetkezve, egy kézre dolgozott.[1] — Azonban Istvánnak 1123-iki hadjárata nem volt közvetlenül Wolodar ellen inditva.

Magyarország két történeti alapmunkájában[2] mégis azt olvassuk, hogy II. István egyszer egyenesen Halics ellen vonult. — Volodár fiai, Wladimirko swenigorodi és Rostislaw przemisli fejedelmek ellenséges lábon állottak egymással. Rostislaw a kiewi nagyfejedelemben találta meg pártfogóját; Wladimirko tehát a magyar királyhoz fordult. István adott is 3000 embert pártfogoltjának, s ezek Swenigorodot oly bátran védelmezték, hogy Rostislaw türelmét vesztve felhagyott az ostrommal és Przemisl felé visszavonult. Erre már István is megérkezett nagy hadával s személyesen bevette Przemislt. Midön azonban Kiev ellen akart vonulni, a vele jött mágnások közt lázadás tört ki s ezért Magyarországba kellett visszamennie stb.

E helyütt nincs emlitve Rostislawnak, vagy Wladimirkonak halála. De hát mikor is lett meginditva e hadjárat?

Erre a kérdésre Konrad, salzburgi érsek történetirója adja meg a választ, a következőket adván elö.[3]

A magyarok a salzburgi érsekséghez tartozó alsó Stiriát

[1] Röpell I. 263 ezt biztosnak veszi. Vladimir — a Rostiszlavicsokkal szözetkezve — Jaroszló-t már 1117-ben ostromolta hónapokig és alá is vette és midön Jaroszló nejével és gyermekeivel 1118-ban Lengyelországbe menekült, András (a ki Wladimirt kapta), przemysli Wolodárral együtt Lengyelországba tört be, a mit különben Cromernek fennebbi adata (Boleszlónak Istvánnal való egyesitése Przemyslnél) is sejtet.

[2] Szalay 1857 I. 232, Horváth 1860 I. 249.

[3] Ap. Hansiz, Germania Sacra, 1727—1744. II. 223.

pusztává tették. Konrád érsek Kuno regensburgi, Eckbert münsteri és Hildebald gurki püspökökkel a szorongatott tartományok segélyére ment. A megrémült magyarok Konrád békeajánlatait elfogadni hajlandók is voltak, mire azonnal követséget küldtek Istvánhoz, aki akkoron Oroszországban időzött s a békét meg is erősité.

Ime a chronologiai próbakövek beigazolják a dolgot:

a) a przemisli és swenigorodi, vagy rövidebben a halicsi fejedelem (Volodar) 1126 márczius 19-én meghalt. 1124 körül egyik fiának — Wladimirkónak — Swenigorodot, a másik számára, Rostislawnak Przemislt jelölte ki. Rostislaw tehát Wladimirkót 1126 april hava előtt semmi esetre se üzhette el.

Abensbergi (I.) Konrád 1106 és 1147 közti időben volt salzburgi érsek,[1] Kuno 1126—1132 közt regensburgi,[2] Hildebald 1105—1132 közt gurki,[3] Eckbert ellenben csak zütpheni II. Dietrichnek 1127 február 28-án bekövetkezett halála után volt münsteri püspök egész 1132-ig.[4] A Konrád és társaira vonatkozó chronologia a mellett szól, hogy István 1126-ban pártfogolhatta Wladimirkót s mert Eckbert csak 1127 február 28-a után lett püspökké, kézzelfogható, hogy István 1127 tavaszán még Oroszországban volt.

Turóczi csakugyan felhozza, hogy a mágnások már a Bezen érdekében tett hadjárat alatt fellázadtak. Mivel pedig bizonyos, hogy a nagyok elégületlensége az Oroszország elleni második hadjárat alatt tört ki, — mert ha 1123-ban megtörtént volna, szó sem lehetett volna egy másodikról — ebből világosan kitünik, hogy Turóczi e helyütt a két különböző évre és hadjáratra vonatkozó eseményeket egyhuzamban adja elő.

Fesslernek azon nézete, hogy István 1127-ben egy más alkalommal volt Oroszországban — be van igazolva; indokolása azonban helytelen, mert nem a Boris életére vonatkozó események, hanem egész más okok teszik ezt valószinüvé.[5]

[1] Hopf, genealog. Atlas I. 349.

[2] Ried, Codex diplom. Ratisbon. Regensburg 1816.

[3] Hopf, I. 377.

[4] Hansiz; Kork H. series episcop. Monasteriens. Münster 1801—1805.

[5] Szalay (233) az 1123- és 1127-iki hadjáratokban egy és ugyanazon hadjárat azon részeit látja, melyeknek mindegyike valószinüleg 1127-ben játszódott le. Szalay ezzel azt akarja elismerni, hogy 1123-tól 1127-ig tulajdonké-

B) Szvjetopolk halála után Borist legközelebbi rokona, Jaroszló, Vladimir fejedelme vette állitólag magához, s Jaroszlóval Boleszlóhoz menekült; midőn pedig István és Boleszló egyezségre léptek, Istvánnal mint Boleszló kijelölt veje ismerkedett meg stb.

Az időtáblázat szerzőnk szerint a következő:

1113-ig nagyatyjánál, II. Szvjetopolknál;

1113—1118 nagybátyjánál Vladimirben;

1118—1123 Boleszló udvaránál s ennek leányával, Judittal eljegyezve;

1123-ban Jaroszló halála után Boris Judittal egybekelt és a neki adományozott magyar Szepesség jövedelmeiből él, majd a Szepességben, majd meg ipjánál; ez 1127-ig tart. Ebben az évben István megalapitja a halicsi fejedelemséget s Borisnak adományozza, a magyar Szepességet pedig visszaveszi tőle és kilátást nyujt neki a magyar trónra. Midőn azonban István trónutódjáúl vak Bélát kinevezi, Halicsra vonatkozó jogairól lemond. Boris 1135-ig Halics fejedelme. stb.

a 1) Mivel manapság Boris anyjáúl nem Szvjetopolk, hanem II. Vladimir leányát, Euphemiát kell tekintenünk, természetesen elesik az a combinatio, mintha Boris Jaroszlónál s ennek elüztével Boleszlónál tartózkodott volna. Euphemia fia 1123-ban még csak 10 éves volt, akkoron még édes anyjának gondozása alatt állott (a ki 1138 ápril 4-én halt meg), avagy ha akkor már apácza volt s ez oknál fogva messze volt fiától, Boris nagyatyjánál, II. Vladimirnél tartózkodott, aki ellenséges lábon állott István- és Boleszlóval.

De feltéve, hogy Boris Szvjaetopolk unokája és Predszláva fia volt: ugyan mi birhatta volna a hatalmas, büszke és képzelődő Boleszlót arra, hogy idősb leányának sorsát azon ifjúhoz kösse, a ki atyai részről eltaszitva (mert anyja házasságtörésekor született), kitagadva, s a trónöröklésből kizárva lett, — anyai részről pedig nagybátyja kenyerét ette, a ki mint trónjától megfosztott fejedelem és szökevény szintén Boleszló kegyelemkenyerén élt. Ha Boleszlónak első felesége, Zbyslava, még élt volna, lehetne még arra gondolni, hogy szerencsétlen nővérének fián segit az által, hogy férje családjába felveszi; Zbyslava azonban, immár 10 éve mult ekkor, hogy elhalt. Továbbá, ha Jaroszló győztes vezérként vonult volna Vladimirbe, még mindig lehetne arra

pen csak egyszer vonult Oroszország ellen s hogy a mások által 1123-ra és 1127-re tett expediciók csak egy és ugyanazon vállalat kifutói voltak.

gondolni, hogy Boris, unokaöcscseként egy uralkodó fejedelemnek, Boleszló személyében jelentékeny vő lett volna; azonban Jaroszló 1123-ban Vladimirnál elesett s vele együtt sirba szállt Borisnak anyai részről való minden támasza, mert Jaroszló testvére, Mstiszló 1099 julius 12-én már nem volt az élők sorában.

a 2) Jóllehet Boguchval szerint Boleszló leánya, a ki Borissal eljegyezve lőn, majd azután vele házasságra lépett, nem Judit: mégis ezt kell további fejtegetéseink kiindulási pontjáúl venni s itt Boguchvalnak „De Ruthena genitam" észrevételéből kiindulni. Ez az adat ugyanis azon más forrásokkal nagyon kirívó ellentétben van.

III. Boleszló szül. 1086, † 1139 okt. 28-án; kétszer nősült:

Először Zbyslávát vette el,[1] II. Szvjetopolk kiewi fejedelem öregebb leányát, az 1102 és 1103 közti időben (Dlugoss szerint 1103 november 16), a ki 1108 †;

Ebből a házasságból született:

a) II. Ulászló, 1105-ben;

b) Swantoslawa 1106 ápril 12-én.

Másodszor 1110-ben Salomeával kelt egybe, a ki Henrik bergi gróf leánya volt,[2] ez a házasság gyermektelen maradt 1112-ig.

Sokan azt tartják, hogy Swantoslawa, Zbyslava orosz nő leánya, azonos III. Boleszló leányával, a kit Lengyelországon kivül „Richiza"-nak (Rikissa, Rixa) hivnak.[3]

[1] Az öregebb lengyel kutfők nem ismerik a Zbyslava nevet. Dlugoss (350) ezt csak az orosz forrásokból ismeri, s ezek szerint helyesen mondja, hogy Szvjetopolk leánya volt (Karamsin II. 118).

Boguchval (II. 39) itt már zavart okoz, mert szerinte a halicsi királynak egyetlen leánya; de minthogy a halicsi viszonyokról szóló tudósitásai igen megbizhatatlanok, a későbbi iróknak halicsi tudósitásait, melyek Boguchvalon alapszanak, el nem fogadhatjuk; természetes, azt sem, hogy (mivel Boguchvalon alapszik) Szvjetopolk már 1100 óta Halics birtokában volt.

[2] Dlugoss ad 1086, p. 308; ad 1103 p. 350; ad 1104 p. 355, ad 1106 p. 360; ad 1108 p. 374; ad 1122 p. 418.

Chronic. Princ. Pol. I. 71 Zbyslava férjhezmenetelét 1104-re, az orosz kutfők (ap. Karamsin) 1103-ra, Narusczevicz (minden indokolás nélkül) 1102-re teszi.

Swantoslawa születését következőleg ecseteli: »Poloniae Boleslai Ducis consors Zbislawa eo anno faecundata 12. Aprilis die filiam .. cui nomen Swantoslawa enixa est«.

[3] Wedekind c. II. 42: Richsa (= a gazdag) és Swantoslawa (= a hirnév és tisztelet által szent) kettősnevek. Hogy azonosok, abból tünik ki, hogy a herczegnőt felváltva mind a két névvel jelölik meg. Boleszló és Zbyslavának más leányát nem ismerjük.

Ez a Swantoslava — Rixa, Zbyslava leánya, három izben ment férjhez. Minket csak az a kérdés érdekel, hogy első férje ki volt?

Ez pedig Dánország társkirálya, Magnus „az erös" volt[1] (szül. 1106 körül, † 1134 junius 4.). Tehát legkésőbb 1130-ban kelt egybe a lengyel nővel és ezen házasságából Knut nevü fia 1131-ben született.

Némelyek szerint Magnus felesége Rikissa, nem a lengyel Boleszlónak, hanem Burislawnak, obotrita Henrik ellenkirályának, leánya lett volna,[2] ez pedig arra nézve, hogy Boris nem volt Boleszló veje, csak egy okkal több, — a mit különben további tárgyalásaink folyamán látni fogunk.

a 3) Dlugoss (Hist. Pol. lib. IV. p. 371) imigyen nyilatkozik: „Colomanus Ungariae rex, filio suo maiori natu, Stephano, filiam Juditham Boleslai Polonorum ducis desponsat uxorem. Provinciam Scepusiensem, quae, tunc temporis, juris Polonum fuit, et pars non modica in terra Cracoviensi consistebat, Boleslaus filiae in dotem consignat. Ab eo quoque tempore, sequestrata a Polonia, in proprietatem et ditionem Ungarorum transiit".

a 4) Cromer leirja Álmos szökését, Henrik császár készülődéseit Kálmán magyar király ellen, azután igy folytatja: „Haec tanta bella mole territus Ungarorum rex Colomanus . . . a Bo-

[1] Annal. Saxo lib. XIII. 285 ap. Wedekind: „At Magnus incidentem sibi nuptiarum cupidinem Polonorum praesidis Bogislavi filiam postulando complevit . . . Inde Julinum navigans (t. i. Miklós király, Magnusnak az atyja) Bogislavum magna manu instructum obviam habuit . . . Dimissa classe nuptialia sacra apud urbem Ripam agi placuit . . . Ubi cum Kanutus in veste Saxonica caeteris cultior progrederetur . . ." Miután az itt nevezett Knut (Lavard, Miklós unokaöcscse, Magnus unokatestvére) — a ki 1131 jan. 6-án halt meg — nem csak jelen volt a menyegzőn, hanem az e házasságból származott leányai egyikének a keresztatyja, ennélfogva az egybekelés legkésőbben 1130-ban ment végre.

[2] Knytlinga Saga c. 89 p. 183: „Nicolai regis filius . . . Magnus, Richizam duxerat, filiam Burizlai, regis Vandalorum, ex qua Kanutum et Nicolaum filios suscepit . . . Cognomen ipsi (t. i. Magnusnak) inditum fuit robusti".

Wedekind (II. 41) megjegyzi ehhez: „világos, hogy ez az iró a lengyel Boleszlót a pomerán Burisleiv-val felcserélte".

Beyer („König Kruto und sein Geschlecht", Jahrbuch des Vereines für mecklenburgische Geschichte, Band XIII.) szerint Niklot és Lubemar obotrita fejedelmek és Richsa, az 1134-ben meghalt dán Magnus herczeg első neje (állitólag lengyel III. Boleszlónak első házasságából való leánya) Burislav, rügeni királynak a gyermekei.

leslao colloquium petiit. Loco dieque constituta, conveniunt principes in Scepusiensi territorio . . . foedus, quo firmum perenneque sit, nova affinitate sanciunt: Colomanus enim Juditham Boleslai filiam, Stephano, filio suo natu majori despondit. Scepusiense territorium, quod Polonicae ditionis erat, in dotem datum, ex eo tempore in Ungarorum potestatem venit".

Látható tehát ezekből, hogy Cromer, Dlugoss, úgy ezeknek hivei is[1] mindannyian Boguchvalt követik. Mindannyian elismerik III. Boleszló leányának házasságát a magyar királyfival és hozzáteszik, hogy a házaspár a „territorium Specusianum"-ot kapta hozományúl. Körülményes bizonyiték arra nézve, hogy a Szepesség már azelőtt régen Magyarországhoz tartozott és hogy a Boguchval érintette Spisszi várnagyságot Dlugoss, Cromer és mások tévesen tartották a magyar Szepességgel azonosnak, e forrásoknak tarthatatlanságáról tesz ugyan elég bizonyságot, — de a mi bizonyitékainkra nézve nagy szerepet nem játszik, mely inkább a chronologiai és genealogiai tényekre fekteti a fősúlyt.

Jóllehet Boguchval, Dlugoss és Cromer alapgondolataikban egyeznek, mégis a legkirívóbb ellenmondásokra akadunk közöttük.

Boguchval szerint a lengyel nő jegyese Kálmán, a magyar király fia; különben iráshiba is lehet, mert Colomano helyett Colomani is nevezhette volna; ez esetben meg se nevezte volna a krónikás a magyar herczeget.

Dlugoss és Cromer egész nyomatékkal azt állitják, hogy István, Kálmán király idősebb fia volt a jegyes, e szerint tehát a későbbi II. István királyt értik alatta.

Továbbá, mig Boguchval a lengyel nő nevét egészen elhallgatja és csak orosz eredetü anyját emliti: Dlugoss és Cromer mintegy hangsúlyozva Juditnak nevezik a herczegnőt. De egyikük sem gondolhatja, hogy ez a Judit — a kinek származásáról hallgatnak — Boleszlónak egy más mint az orosz nővel kötött házasságából származnék, hiszen mindkettőjüknek egybehangzó adata igazolja, hogy még Kálmán király közvetitette e házasságot és Cromer különösen utal a Henrik császár elleni háborúra, mely 1108. évre esik, Zbyslawa pedig csak akkor halt meg. Különösen Dlugoss az, a ki megfeledkezett arról, hogy egy más helyütt Zbyslawanak csak egy leányt Swantoslawát tulajdonit.

[1] A későbbieknek magyarázatait l. Katonánál (III. 215 stb.)

Ambár elütnek egymástól a források és a kommentátorok, láthatjuk tehát, hogy:

1. A jegyest csak Kálmánnak és Istvánnak hivják.

2. Hogy az eljegyzett Zbyslawának állitólagos egyetlen leánya Judit, mások szerint Swantoslawa; de még tovább is mennek s az orosz nő leányát Rikissának nevezik el.

3. Ennek az egyedüli leánynak, a Nem-Juditnak férje Kálmán és István helyett Magnus dán király.

Egyik 14. századbeli krónika (Schier) pedig a magyar királylyal egybekelt Judit Boleszló második, német eredetü nejétől származnék.[1] Vegyük még ezt is hozzá!

Tehát *egyetlen egy krónikairó sincs, a kinek esze-ágába jutna, hogy Boris nevét — pedig nézeteik nagyon eltérők — III. Boleszlóval, ez utóbbi vejeként összefüggésbe hozzák.*

Fessler Boguchval mellet csak azt hozza fel, hogy a „Colomano" e megjegyzést teszi: „igy hivják Boricsot a lengyel s a magyar krónikások".

A többi forrás Boleszló vejét egész nyomatékkal Istvánnak nevezi.

a 5) Fessler és mások, kik előtte és utána vele egyazon véleményen voltak a házasoknak (Boris és Juditnak) további életpályájára vonatkozólag a következöket adják elö:

> Boris 1127—1135 Halics fejedelme volt. Miután II. István vak Bélát nevezte ki trónutódjáúl, — Przemislről (melyet 1127-ben Rostislawtól átvett) Boris javára véglegesen lemondott. Azonban 1135-ben nehány orosz herczeg, Rostislaw bátyjának, Vladimirko swenigorodi fejedelem biztatására, Borist Halics- és Przemislből elüzte, mire ez Boleszlóhoz menekült, aki csel folytán rászedetve Halics ellen indult, de oly csúfosan megveretett, hogy ezt szivére vette, mi miatt a következő évben meghalt. Ez időtől kezdve Borisnak nem volt hazája; Halics pedig Vladimirko birtokába ment által.

Boguchval tudósitásából tudjuk, hogy lengyel Judit, helyesebben Zbyslava leánya, ki a magyar herczeggel kelt egybe, első férjének halála után — ez pedig azok szerint, kik velünk

[1] „Hic (— Boleslaus) habuit quinque filios: Wladislaum, quem gennerat ex quadam Rutena nobili, qua mortua ex Theutonica, quam duxerat, genuit ...Juttam traditam Regi Hungariae in uxorem" „Revertitur per Hungariam praeliando, et tandem filiam suam Juttam Regis Hungariae filio tradidit in uxorem".

ellenvéleményen vannak Boris volt — egy orosz herczeggel házasodott meg; Boguchval ugyanis igy ir:[1]

„Primo filium regis Pannoniorum virum habuit, de quo hunc principem restitutum genuerat, antequam vir ejus de regno fuisset ejectus. Mortuo autem filio regis Pannoniorum, viro ejusdem, Boleslaus Crispus ipsam cuidam principi Russiae dederat in uxorem, de qua plures filios procreaverat, in Allicensi principatu agens". Első férjének halicsi elüzetését igy irja be: (39 old.) „Qui (t. i. az oroszok) Haliciensem regem, principis Boleslai generum, a regno ejiciunt, qui ad regnum Boleslai, soceri sui, confugiens, apud ipsum cum uxore aliquamdiu fuerat commoratus".

Ez már netovábbja a — hiszékenységnek.

Boris 1055-ben meghalt, Boleszló 1039-ben, tehát 16 évvel előbb; mégis azt akarják hinni, hogy Boleszló 16 évvel halála után Boris özvegyét egy orosz herczeggel összeházasitja.

De vegyük csak szigoruan vizsgálódásunk tárgyává ezt az orosz herczeget illető kérdést!

Wedekind a legnagyobb szorgalommal azt akarta egész világosan beigazolni, hogy Zbyslava leányának — szerinte Swentoslawa — Rixa — második férje a halicsi Wladimirko volt és mindenekelőtt hangsúlyozva azt állitja, hogy nem is származhatott Boleszló második nejétől, mert ez Dlugoss tanusága szerint 1122-ig nem is szült.

Igaza van mindenesetre Wedekindnek, mert Rikissával a dán Magnus már 1130-ban egybekelt, ugyanabban az évben anya is lett, tehát nem 8 évvel 1130 előtt született.

Wedekind igy folytatja tovább:

Az 1126-ban elhalt Vladimir[2] przemisli fejedelemnek két fia volt: Vladimirko és Rostislaw. Dlugoss bizonysága szerint (Vladimir) atyjától Swenigorodot örökölte és Rikissa előtt már más feleséget nyert;[3] Rikissávali egybekelése legyen igazolva az alábbiakkal.

[1] Sommersberg II. 48.

[2] Dlugoss ad 1126 p. 425.

[3] Dlugoss ad 1128 p. 429: „Wladimirus dux de Svinigorod . . . in Ungariam cum uxore et familiis transiit".

Mjechow (chron. reg. Polon. ad 1126 p. 84): „Wlodimir in Hungariam perrexit cum uxore filiis et tota familia, auxilia adducturus".

Mind a két adat II. Istvánnak 1127-iki orosz hadjáratára vonatkozik.

Annal. Saxo lib. 14. pag. 266. „Uterinam Kanuti sororem, Sophiam, apud Waldemarum eximia pulchritudinis laude de industria prosequabautur. Sed Waldemarus . . . inopiam virginis obstare dicebat, quod patre Rutheno procreata, nullorum in Dania bonorum haeres existeret“.

Rikissa leánya, Zsófia, úgy van feltüntetve, mintha nem Magnus férjével kötött házasságából született volna, de arról egyáltalában nincs emlités téve, hogy Rikissa második férje a halicsi Vladimir lett volna.

Vilmos, ebelholti apát geneal. reg. Dan. II. 161. — „Praedicta autem Sophia regina filia fuit Waledar, Ruthenorum regis. Nam plures ibi reges sunt (t. i. részherczegek). Cuius Sophiae mater filia fuit Boleslavi ducis Poloniae“.

Rikissa anyasága e helyütt is minden kétségen felül helyezve van; atyja azonban csak mint Waledar, az oroszok fejedelme van megemlitve, a szerző elövigyázóan hozzáteszi „nam plures ibi reges sunt“ s ezzel világosan kijelenteni akarja azt, hogy nem tudja, vajjon melyik orosz Waledar Zsófiának az atyja.

Snorro, 370. l.: „Valdemaar Danekoning fick til hustru Sophiae K. Voladars Votter aff Polen, oc dronnings Rikize“. A halicsi Vladimirkonak itt sincs nyoma.

Knythlinga Saga cap. 109. p. 217: „Sophiam . . . genitam patre Valadaro rege Poloniae“.

Fragm. Islandicum ap. Langebeck l. c. II. 431: „Post haec Waldemarus rex . . . . Sophiam, Waladi regis Poloniae filiam in matrimonio habuit“.

Ez utolsó három forrás szerint Vladimir pláne lengyel király.

Wedekind már most azt hiszi (II. 48), hogy az eddig idézettekkel Rikissa leszármazása és halicsi Vladimirral való házassága világossá van téve. Nestor ugyanis halicsi Wladimirt majd Wolodimirnek, majd meg Wolodimirkonak nevezi; Dlugoss azt is bizonyitja, hogy Wolodar, Wolodor és Wlodimir synonymák (pag. 326: „Flevit autem Wlodimirus, qui et Wolodar coecitatem fratris sui Wasilkonis etc.“ 484. p. ad 1151: Wszewolodimiro [valószinüleg tollhiba] Russo tunc principi Haliciensi etc“)

Ez a körülmény, hogy a három utóbbi krónikás Wladimirt Lengyelország királyának, az elözök pedig egész bizonyossággal orosz fejedelemnek tartják, irónk szerint nem aggályos. A halicsi fejedelemség vagyis a Visztula és Kárpátok között elterülő föld-

rész, mely utóbb Vörös-Oroszország neve alatt lesz ismeretes — eredetileg Lengyelországnak egy része volt.

Przemysl, Swenigorod és egyéb cservén városok még a 11. század folyamán a lengyel fejedelmek birtokában voltak és 1103 előtt egyetlen egy orosz fejedelem se szerepel Halics uraként.

Azután, hogy Wedekind a halicsi fejedelmet Vladimirt védelmébe veszi, Rikissának Vladimirral kötött házasságára tér át. Második házasságának idejét pontosan meghatározni lehetetlen; de legkésőbb 1142-re tehetjük. Az 1142. évre vonatkozólag Nestor (pag. 190. i. h.) előadja, hogy Wsewolod nagyfejedelem, Vladimirt, az ujonnan kinevezett halicsi fejedelmet segitségére küldte Ulászlónak (III. lengyel Boleszló fiának, tehát Rikissa édes bátyjának) ifjabb testvére Kázmér ellen, akit atyja örökosztályából kitagadott. Igazolva van ez azzal a körülménynyel, hogy habár ebből a házasságból született leánya, Zsófia, 1154-ben I. (dán) Waldemarral eljegyezve volt, ifjúságára való tekintettel e házasság csak 1157-ben jöhetett létre; eszerint tehát 1143-ban született.

Végezetül Vladimirko gyermekeiről Wedekind a következőképpen nyilatkozik:

Első házasságából származott Jaroszló; ez követi őt 1153-ban a halicsi fejedelmi trónon, 1166-ban még ott székel. Az 1182—83, 1186 és 1188—1197 években novgorodi herczeg.[1] Második házasságából született Zsófia, dán királyné.

Wedekind bizonyitásaira következő a megjegyezni valónk:

a) A tőle felsorolt források közül egyik se nevezi Rikissa második férjét — nyomatékkal — halicsi Vladimirkonak. Az utolsó három, — ezek szerint Lengyelország királya ő, — leghamarabb a halicsi fejedelmet sejteti velünk, mások ellenmondásai ellenében azonban, magában véve, bizonyitékként meg nem állhat.

b) Philologiai védelmezése helyes ugyan, de a genealogiai kérdésben szerepet nem játszhat, mert Vladimir birtoka felett nem határoz;

c) szerinte Jaroszló halicsi Vladimirko fia, 1186, 1188—

[1] Nestor-Scherer pag. 211 ad 1153; pag. 225 ad 1166; pag. 244 ad 1182-83; pag. 250 ad 1186; pag. 253 ad 1188; pag. 254 ad 1191; pag. 260 ad 1197. Vilmos, ebelholti apát: „Fratres quoque Sophiae reginae in Russia usque hodie (= 1194) regni gubernacula gloriose administrant". Zsófia féltestvéréről, Jaroszlóról e helyütt olyan értelemben van emlités téve, mintha akkoriban Nowgorod uralkodó herczege lett volna; Wedekind azt véli, hogy ez által az orosz halicsi vonalról való leszármazását illető bizonyitéka támogatva van.

1197 ig nowgorodi fejedelem, mert Vilmos ebelholti apát valamely Jaroszlót 1194-ben Nowgorod fejedelmeként szerepeltet, ebben Zsófia féltestvérét látja és bizonyitékot vél arra nézve, hogy a halicsi fejedelem, Vladimirko, III. lengyel Boleszlónak a veje.

De éppen ez a védv, melyre Wedekind olyan nagy súlyt helyez, meg nem állhat! Ő ugyanis Vladimirko fiát egy egészen más Jaroszlóval összetéveszti. Vladimirko fia a bölcs Jaroszló (Osmomysli = a nyolczszoros érzékü) 1152-ben Halics fejedelme volt s 1187-ben meghalt. Nejét Olgának hivták (1150-ben vette nőül, I. György kievi fejedelem leánya volt). Ellenben a nowgorodi Jaroszló a Rurikok monomachi Vladimir ágából leszármazója; a bennlakók és III. Wsewolod 1181-ben nowgorodi fejedelemmé teszik, amazok 1184-ben elkergetik, III. Wsewolod közbenjárására 1188-ban, tehát Osmomysli Jaroszló halála után újból Nowgorod fejedelme, 1197-ben III. Wsewolod fosztja meg fejedelemségétől. Neje III. Wsewolod első feleségének a nővére, jassi herczegné.[1]

Wedekind tehát éppenséggel sem bizonyitotta be, hogy Rikissa második férje a halicsi Vladimirko.

Mások is kutattak Rikissa második férje után, de azok se nagyobb szerencsével.

Azok kik nem hiszik, hogy Rikissa a lengyel Boleszló leánya, hanem az obotrita Burislaw leányának tartják, második férjét a Rurikok nemzetség-tábláján nem fedezik fel. Cohn felveti a kérdést, vajjon ez a Volodar nem a minski fejedelem-e? Brömmel (60. tábl.) a csernigovi Vladimirre vonatkozólag megjegyzi: „Vajjon egyáltalában e Vladimir Rikissa, lengyel III. Boleszló leányának a második férje és Zsófia, dán I. Valdemár nejének az atyja?"

Ránk nézve annak a kérdésnek, hogy némelyek Rikissát nem tekintik Boleszló leányának — gyakorlati jelentösége nincs. Mert, ha beigazolható, hogy Rikissa, Magnus dán király első és az az orosz Vladimir második neje, nem volt Boleszló leánya: akkor az eddigiekkel — melyek szerint Zbyslawa leányának férje Magnus helyett Boris — valószinüvé lesz téve, hogy Boleszló és Zbyslawa leánya nem volt Boris neje!

Feltéve azonban, hogy csakugyan Boleszlónak a leánya és a Burislawoknak nincs igazuk: a tényállás a következö lenne:

[1] Brömmel, 60. tábl.

1. Zbyslawa leányát Juditnak, Swantoslawának és Rikissának hivják.

2. Első férje Kálmán, magyar királyfi, II. István magyar király Boris és a dán Magnus.

III. Második férje valami Vladimir (Volodar) nevü orosz; Wedekind szerint halicsi Vladimirko.

De kutatásainknak az legyen a kiinduló pontja, hogy Boris első férje!

Boris 1155-ben halt meg. Zbyslawa leánya — a neve nem tartozik a dologra — 1106-ban született. A legjobb esetben 1155-ben második házasságra léphetett. Mondjuk, hogy a halicsi Vladimirkónak második házasságából származott leánya Zsófia, legalább is 1043-ban született, Zbyslawa leánya nem lehetett Boris özvegye; hozzávéve még, hogy férjének halálakor már 49 éves volt és Rikissa most meg plane I. svéd Swerkerrel, harmadszor lépett volna házasságra.[1]

De mert ez már 1155-ben meghalt, ismét egy bizonyitékkal több, hogy Boris neje harmad izben már nem mehetett férjhez, mert hiszen elsö férje csak 1155-ben halt meg! Egyébként Kálmán herczeg alatt látni fogjuk, hogy Borisnak lengyel születésü nejét — Boris halála után — nem is Vladimirrel (Volodar), hanem egy egészen másnevü orosz herczeggel házasitották össze.

Némelyeknek — még napjainkban is uralgó[2] *— amaz állitása tehát*

[1] Knytlinga Saga c. 108 pag. 215: „Affinitatis haec erat ratio, quod Sverkerus in matrimonio haberet Richizam, quae primo conjugio Cnutum pepererat". Cap. 110 p. 219: „Sverkerus enim rex matrem Cnuti et Sophiae Rickizam in matrimo habebat".

Wedekind Swerkerrel való házasságát (II. 45) 1153-ra teszi. Swerker 1155-ben halt meg. Olaf Dalin: Svédország története szerint (1756 II. 79) Rikissa az 1164. évben halt meg.

[2] Schiemann: „1131-ben Istvánnak féltestvére, Boris még életben volt... s habár atyja sohasem ismerte el öt, nagyon vágyódott a magyar királyi korona után és István király kecsegtette azzal a reménynyel, hogy utódjává teszi. Boleszló leányával, Judittal kötött házassága nagy támaszára volt és midőn várakozásaiban csalódott, ipjához ment, hogy Magyarország ellen Lengyelországot megnyerje".

Már az idösb Röpell több helyütt helyesen megczáfolta e viszonyt — s ez annál nagyobb elismerésre méltó. Főbb vonásai a következők: nemsokára rá, hogy Volodar 1124-ben meghalt (Karamsin II. p. 131), fiai (1126-7-ben) összetüztek. Vladimirko visszatérvén Magyarországból I. Mstiszlaw nagyherczeg komoly beavatkozására testvérével kibékült. Dlugoss I. 427—429 ez utóbbi körülményt meg se érinti. Engel (461—462) Boguchwalra (p. 36 és 40) támaszkodik, midőn a testvérek czivódásaiba II. Istvánt beleavatkoztatja, aki Borist

mintha Boris Juditot, III. lengyel Boleszló és Zbyslawa leányát nőül vette volna — a mesék országába való s ezzel együtt megszünik II. István és Boris meghitt viszonyáról — az előbbinek az utóbbi javára Magyarországban való trónutódlására nézve tett igérete — és Boris halicsi fejedelemségéről szóló rege is.

II. A második, „Byzanc“ jelszóra hallgató, tábor, Borist egy byzanci herczegnővel házasitja össze.

Freisingeni Ottó,[1] nem is emlitve évszámot, következöleg nyilatkozik: „Pannonia non longe ante hoc tempus mortuo suo rege Stephano, Colomani filio, qui et ipse, dum viveret, cum imperatore Graecorum diutinam dissensionem babuerat, multis ibidem incommodis oppressa est. Substituto quippe in regno Bela, Almi filio, a Colomano quondam pariter cum patre Almo luminibus orbato, Boritius qui et ipse Colomani sed ex alia, quam Stephanus, matre, Ruthenorum, seu Chios regis filia, natus dicebatur, regnum paternum requirit. Proinde in Graeciam transiens, consanguineam sibi imperatoris Calo-Joannis copulavit, ac post, Poloniam ingrediens, ducem terrae illius ad voluntatem suam inclinavit; sicque cum exercitu adiutorio illius, ex vocatione quorumdam Ungarorum comitum, silvam, quae Polonos et Ungaros seiungit, transiens, Pannoniam ingreditur“.

Ime, végre tehát egy világos, minden kétértelmüséget kizáró, a chronologiai és genealogiai követelményeknek mindenben megfelelő előadás.

E szerint tehát Boris vagy akkor, midőn Bélának a trónra történt kinevezése által, kilátásai megsemmisültek, avagy pedig, mindjárt Béla trónralépésekor Görögországba sietett, hogy az

1127-ben Halics fejedelmévé teszi. Boguchwal tudositása nagyon zavart, mert nem is létezett Kálmán, magyar királyfi, a kit III. Boleszló leányával összeházasitott, Engel ez okból Colomannot Colomani-nak veszi. Kadlubek, de a magyar és orosz források egy szót se szólnak Borisnak halicsi fejedelemségéről. Boguchwal Boleszlónak mind ama hadjárataitól, melyeket Kadlubek úgy a magyar, valamint a német források szerint Borisnak magyar királylyá tétele érdekében viselt, tévesen azt hiszi, hogy Borisnak a halicsi fejedelemségbe való beöltetését czélozta. Boguchwal adata azért is hamis, mert Borist azonkivül még egy görög herczegnővel összeházasitja. Dlugossnak tudósitasa — hogy t. i. Juditot II. István vette nőül — sem felel meg a valóságnak. Saxo Chronograph. (ad annum 1149, Chronic. montis sereni. Hoffmann. Script. Lusat. IV. p. 38), Gebhardi (Aquil. march. p. 121) okirata egybehangzóan amellett szólnak, hogy Boleszló leányát, Juditot, brandenburgi I. Ottó csak 1149-ben vette nőül.

[1] Lib. VII. cap. 21 ap. Urstis. I. 151.

ottani udvar magasröptü terveinek megvalósitása végett, hatalmas segélyben részesitse. Konstantinápolyban a nemes (II.) Komnen János uralkodott, a ki — mint Freisingeni Ottó találóan megjegyzi — még kevés idővel azelőtt (Boris Jánosnál 1130/1-ben fordulhatott meg), t. i. 1129-ben. II. Istvánnal ellenséges lábon állott, ezzel pedig a császár neje, I. László leánya, a magyar Piroska, (Boris) atyjának unokatestvére volt.

János a trónkövetelő igényeit nem támogathatá. — Ő Istvánnal 1129-ben ünnepiesen frigyet kötött; — ha István még életben volt, nem tartozott reá, hogy ily kétséges ügyben még egyszer hadat üzenjen a királynak; de ha már II. Béla ült a trónon, akkor a nemesszivü Irén nem engedte meg, hogy Álmos fiát, — kit Görögországban pártfogásába vett s a ki (Irén részéről) rokonságának megannyi áldásában részesült, — a tróntól Boris kedveért megfossza.

Mégis, hogy a trónkövetelőt szinleg segitségben részesitsék, juttattak neki abból az áruból, mely a császári udvaron mindenkor nagy mennyiségben volt, e mellett olcsó s politikai czélokra a legkönnyebben felhasználható: összeházasitották egy görög herczegnővel s igényeinek fegyverrel leendő megvalósitása végett a nyugati udvarokhoz utasitották — élő ajánló levéllel amúgy is el volt látva — s az egyik nyugati állam — a lengyel — erre késznek is nyilatkozott.[1]

Boris görög születésü nejének a genealogiai viszonyai a rendelkezésemre, álló forrásokból ki nem derithetők. Hiába keressük a Komnenek származási tábláján, — János leányai kö-

[1] Fesslernek természetesen nincs inyére, hogy Borist mindjárt fellépte kezdetén összeházasitják egy görög herczegnővel: erre vonatkozólag imigyen nyilatkozik: Hogy Boris már 1132-ben Konstantinápolyba ment, hogy Komnen Jánostól segitséget kérjen és hogy ennek rokonával egybekelt valótlan tudósitás és Boris üres dicsekedésénél nem egyéb.

Horváth i. h. nagyot téved. amennyiben (I. 255) Borisnak István halála után Komnen Jánosnak egyik nőrokonával kötött házasságáról szólva (I. 269) úgy nyilatkozik. hogy Manuel császár Borist 1151 körül rokonával összeházasitotta.

Röpell (I. 290): »Boris valószinüleg ez időtájt (1129) hagyta el az országot — irja — Konstantinápolyba, ment, ahol Álmos időközben elhunyt. Kalojohannes császár leányát nőül vette, azután pedig, az ideje bizonytalan, Boleszló lengyel herczeg udvarába ment«. Röpell ezzel az adatával nagy bajnak az okozója lett. Bömmel ugyanis (61. és 66. táb.) Röpell adatainak nyomán Boris nejét II. János leányának tartja; — s ez a tévedés általánossá lőn.

zött pedig legkevésbé feltalálható. Mindez tökéletesen megegyez a görög udvarnak ama hideg magatartásával, melylyel a trónkövetelő ügyével szemben viselkedett. Mert, ha János Borissal saját leányát vetette el (hisz ez is Boris unokatestvére lett volna!), feltehetjük, hogy nejének szülői mindent elkövettek volna, csakhogy a magyar királyi koronát leányuk fejére illesszék. De János rokona sokkal távolabb állott a fejedelmi pár érdekkörétől, különösen, ha — s ez a legvalóbbszinü — Jánossal csakis ennek anyja révén állott rokonságban.

Nem is ütközünk meg azokon a szörnyü e házasságra vonatkozólag elterjedt ellenmondásokon, melyek Borisnak állitólagos lengyel születésü nejének újból való házasságát felkarolják a görög nö élete azért mély titok; nem tudjuk nevét, nem élettörténetét, de még azt se, vajjon Boris halála után újból férjhez ment-e. A mennyiben azonban Kinnamos adatait[1] figyelembe vesszük, egyedül és kizárólag ezt az ismeretlen görög nőt tekinthetjük Boris nejének.

Utódjai.

Boris gyermekei közül csak az egy Kálmánt ismerjük.

Tesznek emlitést Borisnak valami Anna nevü egyetlen leányáról, a ki atyja halála után egy szerb fejedelemmel kelt egybe.[2] E hamis versio okozója leginkább Engel, a ki Szerbia történetében (195. l.) körülbelül igy ir:

Csak a Manuel és II. Géza közt Sardikánál (1153) létrejött békefeltételekből tudjuk, hogy Boris, a király öcscsének László herczegnek hátrányára, magyar fennhatóság alatt Bosznia fejedelme lett. László herczegnek e miatti menekvése Géza és Manuel közt egy új harczot eredményezett (1159). A magyarok Branizovát ostrom alá vették és „Borises Bossinae regionis Dalmaticae Princeps“, a magyar király vasallusaként — csapataival segélyükre volt. 1169-ben a szerb Neemann István felhasználta a magyar birodalom gyengeségét, a mennyiben Bosz-

[1] Kinnamos a dolog mibenlétét freisingeni Ottóval egyetértöleg adja elö. Borisnak a Temes-vidékbe vonulását illetöleg ezeket irja: »Ö (t. i. Manuel császár) Borist sereggel oda küldte. Beszélték hogy ö (t. i. Boris) ugyanabból a családból származik, amelyből Géza (t. i. II. Géza király). Nem tudom azonban, hogy milyen conflictus miatt Jánoshoz császárhoz szökött, aki nagy tisztelettel fogadta és itt a császárnak valamelyik rokonát nöül vette«.

[2] Genersich, Ersch és Gruber encyclopädiájában — hivatkozással Engelre és Gebhardira.

niát magának megszerezte. Igaz ugyan, hogy István — a Czarostavnik bizonysága szerint — Borisnak leányát, Annát nőül birta volna; de, hogy mégis elvette Boristól Boszniát, igazolja Orbani, Luccari és mások. Engel azt hiszi, hogy ez csak Boris halála után történt és elismeri, hogy az Anna leszármazására vonatkozó adatok egymástól nagyon is eltérnek. Zsivkovics püspök egyik művében („Leben des h. Sawa") Román császár leányának véli, mások — pl. Julinacz — abban a hitben vannak, hogy a bosnyák Kulin bán leánya.[1]

Engelnek tudatlansága — bosnyák Boris személyét illetőleg, a kit a trónkövetelő Borissal azonositott, — mint valamely nyavalya számos másra is ragadt — jóllehet előtte meg utána mások is, kik a kettőt nem azonositották, a helyett azonban a bosnyák Boris beigazolására a legkalandosabb védveket használták fel.

Kinnamos igy nyilatkozik: „Miután ő (Manuel császár) ezt megtudta és hirül kapta, hogy egy dalmát provincziában fekvő Bossina herczege Boris, a ki a magyar király segélyére jött, fejedelemségébe visszavonult".

Du Cange ezeket mondja (fam. dalmat. c. IX. § X. pag. 117.): „Borichius Cinnamo Boritzius, scriptoribus vero Latinis Boritius — nomenclatura in regum Hungaricorum gente sat familiari, vulgo nuncupatus — Geisae secundi Hungariae regi cum copiis, adfuit eo bello, quod cum Manuelo Comneno, imperatore Constantinopolitano gessit".

Pray tehát méltatlanul jár el Du Cangeval szemben, Annal. I. 144 a következőket irván: „Cangius disserte eundem cum Borichio, qui se Colomano rege prognatum gloriabatur, existimat; minus tamen recte opinatum fuisse virum ceteroquin doctissimum diplomata illius aevi evincunt". Mert, hogy Du Cange nem azonositja a kettőt, igazolja a trónkövetelőre vonatkozó tudósitása.[2] „Fuit is Boritius Colomani, regis Hungariae, ex regis Russiae filia,

[1] Pejacsevics. Hist. Serviae p. 148: »Dessam (t. i. István atyját), jam. Anno 1162 Manuel coarguit quod legatos in Alemanniam destinasset . . . quibus . . . si, ut esse poterat, Stephan quoque Neeman filius adjunctus fuit, quid prohibet, quin paulo longius in aula Imperatoris moras traxerit, ejusque gratiam sic sibi demeruerit, ut et Imperii Comitis honore et diplomate sit donatus, et Augusto nuptias conciliante, Culini Bosniae Bani (Engel azt hiszi, hogy e helyütt »Boricii« álljon) filiam, qualicunque nexu Friderico colligatam, redux in patriam connubio junxerit«.

[2] Edit. Venet. p. 52. Páris p. 67.

quam in adulterio deprehensam Colomanus repudiaverat, filius, ob idque pro spurio habitus... Tandem Boritius, a Manuele cum validis copiis adversus Hungaros missus, deleto ab hostibus exercitu, ipse a quodam Cumano domestico sagitta transfixus occubuit A. C. 1156".

Katona védelmezi Du Canget s III. 660 hozzá teszi, hogy a bosnyák Boris IV. István tanujaként 1163-ban még szerepel.

Schimek[1] Kálmán király és Mária, valamelyik István, horvát király özvegyének házasságon kivüli viszonyából származó fiának tartja: 1109-ben született.

Fessler II. 85 ezt a „Borizzá"-t „még mindig" históriai rejtvénynek tartja; szerinte a bessenyök elleni hadjáratban a Duna jobb partján esett el.

A bosnyák Borisra[2] vonatkozó ismereteinket manapság a következökben foglalhatjuk össze: „Boris az elsö névleg ismert bosnyák bán. 1154-ben a magyar föhadtesthez csatlakozott és a Száván Drina felé haza ment bánságába. Azután Géza testvéréhez III. István ellen csatlakozott. 1163-ban Esztergamban IV. István oldalán találjuk a királyi tanácsban.[3]

Hogy mi történt vele, miután III. István ellene a német Gottfriedot küldte, a ki le is gyözte öt — nem tudjuk. Utódjait a XIII. században, mint horvát mágnásokat emlitik és sokan öt tartják a késöbben hirnevessé vált Berislavič család törzsatyjának.[4] A mi pedig Nemanja Istvánnak a bosnyák bánnali sógorságát illeti, a dolog abban áll, hogy Nemanja István öregebb bátyja Miroslav Boris utódjának növérét, Kulin bosnyák bán testvérét, nöül vette.

52. Kálmán.

Boris herczeg fia.

Egész bizonyossággal Borisnak csak egy fia ismeretes: Kálmán, a kire — anyjának görög leszármazására vonatkozó kérdés alkalmából — még bizonyitékként hivatkozni fogunk.

A kik Borist III. Boleszló (Judit nevü) leányával házasitják

[1] A bosnyák királyság története stb. Bécs. 1787 p. 38.

[2] Klaićnak (Bosznia tört. stb.) irásmódját elfogadom.

[3] Tkalčić, Mon. histor. episc. Zagrab. I. 3.

[4] A bosnyák bánokat illetöleg l. »Délszláv uralkodók« cz. genealogiai munkámat.

össze s azt állitják, hogy 1127—1135 között Halics fejedelme volt, Kálmán fiát is Halics fejedelmeként apostrophálják. Elöadják, hogy Boris halála után (Kálmánnak) anyja orosz II. Mstiszlóval kelt egybe; szerintük Mstiszló 1155-ben György orosz herczeg ellenségeskedése elől menekülve, Lengyelországba ment segélyért. Hihetöleg ez alkalommal ismerkedett meg Boris özvegyével, kivel egybe is kelt. Kálmánnal nem törödött sem anyja, sem pedig mostoha atyja. Mostoha atyjától és mert mostoha testvérei mindegyikének volt fejedelemsége, ezektől is követelte, hogy az ő számára Osmomysli Jaroszló elüztével, avagy halála után a halicsi fejedelemségét megszerezzék. Azonban Mstiszló Jaroszlóval baráti viszonyban volt s azért mostoha fia kedvéért Jaroszló ellen semmire sem vállalkozott. Söt inkább Juditot rábeszélte, hogy ez nyilvánosan azt nyilatkoztatá ki, miszerint Kálmán nem is az ő fia s csak azért vette magához, hogy egy gyermek szülésével Borist megörvendeztesse. Természetes, hogy testvérei mindig irigy és kancsal szemmel nézték. Magyarországtól mitse remélhetett, mert ez azon volt, hogy a dynastiának ezt az ágát feledésbe temesse, vagy hogy kiirtsa.

Végre valahára II. Kázmér, lengyel fejedelem, anyjának bátyja, pártját fogta s elhatározta, hogy mint bátyjáinak, úgy neki is fejedelemséget fog szerezni. (Roman t. i. Vladimirt, Wsewolod pedig az elfoglalt Belzet kapta). Kázmér 1182-ben meghóditá Halicsot s a fejedelmi székbe Kálmánt ülteté, de alig hagyta el Kázmér Halics vidékét, Kálmánt alattvalói, talán mostoha bátyjáinak tudtával, megmérgezték.[1]

[1] »Sororem Casimiri praedictam primo filiam Regis Pannoniorum virum habuisse, de quo nunc principem restitutum Colomannum genuerat, antequam vir ejus de Regno fuisset dejectus. Mortuo autem filio Regis Pannoniorum, viro ejusdem, Boleslaus crispus ipsam cuidam principi Russiae dederat in uxorem, de qua plures filios procreaverat in Alliciensi principatu agens«. »Kasimirus Romanum, sororis suae filium de secundo viro genitum Haliciensibus principem instituit«. »Cum primogenitus ejusdem nepos Pannoniorum Regis Regnum Haliciense a fratribus et a vitrico restitui, velut primogenitus, et ad ipsum ex successione paterna speratum . . . mater ejus ad jussum viri, ut creditur, negabat ipsum Filium suum esse, asserens suppositum viro suo primo, gratia complacendi. Ex ob hoc successio sibi in Regno Haliciae negabatur. Kazimirus avunculus ejus, sororis dictis incredulus, nepotem Regno restitui curavit«. »Qui post recessum Kazimiri avunculi sui veneno a suis sibi propinato fuit extinctus.

Ez az előadás merő hazugság s a személyek összetévesztésén alapul:

1. Tudjuk, hogy a lengyel Judit, avagy III. Boleszló leánya nem volt Borisnak házasa;

2. ha Boris 1155 ban meghalt, hogyan házasithatta össze az 1139-ben meghalt Boleszló 16 évvel halála előtt — Boris özvegyét az orosz herczeggel?

3. Boris soha sem volt Halics fejedelme, fia tehát atyai öröklésére semminemű igényt sem támaszthatott. Halicsi Wolodar 1124-ben (az újabb irók szerint 1126) halt meg. Birtokán fiai Vladimirko és Rostislaw osztozkodtak. Idővel Vladimirko bátyját és ez utóbbinak fiait elkergette és Przemislt, Swenigorodot és Terebowlt a halicsi fejedelemséghez csatolta, melyet is haláláig — 1153 — birtokolt. Ezt pedig halála után fia (Osmomysli Jaroszló) öröklé.

Tudjuk, hogy Volhynia (Vladimir) 1118/9 óta a (Monomach) II. Vladimir nagyherczeg ágának birtokába jutott. Vladimir kis unokája Msztiszló, azzal hogy III. Boleszló leányát nőül vette, Lengyelországgal közelebb érintkezésbe lépett.[1] 1170-ben meghalt, három gyermeket hagyván hátra, akik az atyai birtokon osztozkodtak. Román Vladimirt, Wsewolod Belzet kapta, Swjetoslawnak Brześć-et adták.[2] Swjetoslawot anyja ismeretlen oknál fogva gyülölte. Azt hiresztelte, hogy álgyermek, a kit egyszer a feletti kétségbeesésében, hogy nem lesznek (tulajdon) örökösei, ő maga cserélt ki. Testvérei saját érdekükben az állitólagos fattyút elüzték, a ki anyai részröli nagybátyjához Kázmérhoz menekült. Kázmér, úgy látszik, nem osztá Swjetoslaw anyjának és a másik két testvérének nézetét. Az elüzöttet pártfogásába vette, sereget gyüjtött és vezetett Volhynia ellen, hogy Swjetoslawot Brześć birtokába visszahelyezze. Kázmér (1181-ben) a többek közt a halicsi segélycsapatokkal közeledö Román és Wsewoloddal döntö harczra kelt, minek következtében az elüzött ismét Brześć fejedelme lett. Nemsokára ezen hadjárat után az újra visszahelyezett állitólagos fattyu mérgezés folytán meghalt, mire Kázmér a vladimiri tartományt Románnak felajánlotta.[3]

[1] Ustrialow, Oroszország története I. 109. l. Karamsin III. 7. l

[2] Röpell (I. 376) azt mondja, hogy névleg ismeretlen; Brömmel mégis (60 l.) Swjetoslawnak nevezi. Az anyjától kihiresztelt becsúsztatásából következtethető, hogy a legidősebb fiú volt.

[3] Röpell I., 376. 377.

Brzešć fejedelmet Boris fiával Boguchwal cserélte fel. Kadlubek ugyanis leirja II. Kázmérnak Oroszországnak délnyugati tartományai ellen inditott hóditó hadjáratát s daczára annak, hogy Boguchwal egészen szolgailag felhasználja Kadlubekot, mégis a legnagyobb eltéréseket csúsztatja müvébe. A mit Kadlubek a brzešći fejedelem megmérgeztetéséről ir, azt Boguchwal a halicsi fejedelemre vonatkoztatja, amennyiben Mstislawnak még egy fiut (Ladimirt) tulajdonit és ezt halicsi fejedelemmé teszi. De mindez csak azért van, hogy Boguchwal vagy interpolatora következetesen a Borisnak a lengyel herczegnővel kötött házasságáról szóló regéhez ragaszkodjon; kell tehát, hogy a genealogia a halicsi viszonyoknak megfeleljen!

Dlugoss Boguchwalnak e tévedését nagyban és egészben tovább plántálta, habár kicsiben eltér tőle. Igy pl: azt a fejedelmet, akinek érdekében Kázmér hadjáratra vállalkozik, nem Kázmér nővére fiának, hanem egész bizonyosan valami Msczislawnak nevezi, a kinek nagyatyja III. Béla ősatyjának, Álmosnak egyik testvére. Mscislawot három év mulva, 1085, megmérgezik. (Gebhardi: — Magyarország története — szinte ismeri ezt a genealogiát). Röpell nem foghatja fel, honnan vette Dlugoss ezt a Mscislawot.[1] Dlugoss szerint Román nem is volt Mscislaw és Wsewolod testvére.

Naruszczevicz Boguchwalt és Dlugosst követi.

Mert Engel, Boguchwalnak a Halicsra vonatkozó elbeszélését átveszi — nála igen erőszakos változásokat találunk, pl. Ladimir helyett Román — azt tartja, hogy Boris fia lett megmérgezve, akit Kálmánnak nevez és ezt a nevet erőszakosan becsúsztatja Boguchwal tudósitásába.[2]

Jaroszló 1187-ig volt Halics fejedelme, utána pedig fia. Ez a szomszédos lengyel határszéli területet kegyetlenül pusztitgatta rablóhadaival. II. Kázmér lengyel fejedelem országába vonult, menekvésre kényszeritette és Halicsot nővére fiának, Románnak adta, aki 1188-ban Vladimir, Brzešć és Halics ura lett. Vladimir III. Béla magyar királynál keresett segélyt, ez Románt elüzte és Halicsot András fiának adományozta stb.

Mivel a halicsi fejedelemségről, Kálmánnak méreg általi

[1] Engel Halics története: »Dlugoss II. Kázmér sógorát (unokaöcsesét!) Kálmán helyett — irja — valamelyik Miecziszlavot szerepeltet«. Tehát II. Mstislawot érti († 1170), aki Kázmér nővérének a férje volt.

[2] Röpell I. 684 seqq.

haláláról stb. szóló rege üres hazugság, most még csak azt a kevés közölni valónk, amit tudunk és hiszünk róla.

Természetesen mint a Komnenekkel rokon görög nő fia Görögországban nyerte neveltetését és némikép a császár családjához tartozónak tekintették. Egész bizonyossággal elfogadhatjuk, hogy legalább 1147 óta folytonosan Görögországban tartózkodott. Nehány iró Constantin melléknevet ad neki,[1] s ez könnyen hihető is, ha elgondoljuk, hogy valamennyi görög császári családtaggal egybekelt külföldi (férfi és nő), görög hangzású nevet kapott. Álmos herczeget is Constantinnak hivták Görögországban és valószinüleg volt Borisnak is — bár eddig ismeretlen — görög neve.

Kálmán születésére vonatkozólag nincsenek adataink; de biztos támpontot nyujt az a körülmény, hogy Konstantinnak is nevezték. Mert ha akkor született volna Görögországban, midőn Boris ott állandóan letelepedett és a magyar trónra támasztott reményei végleg megtörtek, valószinü, hogy mindjárt akkor egy görög keresztnevet kapott volna. Mivel azonban Turóczi és mások öt Kálmánnak hivják, születése mindenesetre abba az időbe esik midőn Boris Görögországon kivül még abban az erős hitben ringatta magát, hogy a magyar koronát egy II. Kálmánnak hátrahagyja. Kálmán tehát valószinüleg 1147 előtt született.

Manuel császár Kálmánt a Toros, örmény herczeg által meghóditott és a görögök által újból visszafoglalt: Tarsos, Adama, Manistra, Anavarve, Longinias stb. városok és helyek helytartójává nevezte ki; azért nevezik a nyugati irók Kilikia byzanczi helytartójának avagy Mamistra herczegének.[2]

Ezen területek helytartójaként vezette a görög hadakat 1164-ben a latinok, nevezetesen a velük egyesült örmények ellen; daczára a görög had győzedelmének, Kálmánt elfogták, mire Manuel unokatestvérét Euphorbenos Andronikost bizta meg Kilikia helytartóságával.

Midőn Toros öt is legyőzte és nehány helyiséget elfoglalt,[3] Manuel Andronikos Comnenust (a későbbi császárt) nevezte ki Kilikia helytartójává. Hadi vállalataiban ez sem volt szerencsésebb és Mopsuestnál (Mamistra) az ostromlottak kirohanásánál vereséget szenvedett, mire a vezénylet alul felmentetett.

[1] Kinnamos p. 312. l. IV. 195. is.

[2] Malmistra (az ó-korban Mopsuhestia város Cilicia campestris-ben Pyramos mellett, jelenleg Mesissa.

[3] Kinnmaos p. 247.

Toros utódja, Milon, alatt (uralkodott 1170—1180) Kálmán ismét szabaddá és újból Kilikia helytartójává lett; Milon ellen inditott hadjáratai szerencsétlenül ütöttek ki[1] olyannyira, hogy Milon a Kálmántól elvett helyiségeket megtartotta. Kálmán halálának idejét nem tudjuk; csak az ismeretes, hogy Kálmánnak a Milon ellen vezetett szerencsétlen hadjárata után a hadtestparancsnokságnál változás állott be, a mennyiben a fővezérséget Branas Mihály és újból Euphorbenos Andronikos vették át. Vajjon ez Kálmán legyőzetésének vagy plane halálának következménye volt-e, erre nem nyilatkozhatunk, de az a véleményünk, hogy Kálmán még csak később halt meg.

Choniata Niketas[2] ugyanis ezeket adja elő:

„És (Manuel) császár, amint szörnyülködve hallá, (t. i., hogy Komnen Andronikos Philippa antiochiai herczegnő iránti szerelméből katonai kötelességét egészen elhanyagolja, és csapatait meggondolatlanul szerencséjükre bizza) ugyan meggyülölte Andronikost és mert Armenia meghóditására irányuló reményét Andronikos viselkedése által dugába dölni látta, el akarta fogatni és megbüntetni. Ez okból Konstantin Kálmán sebastost, egy bátor és értelmes embert, küldte el, hogy meghóditsa Örményországot, továbbá, hogy Philippa kezét megnyerni igyekezzék. Ez tehát mint vőlegény szép ruhát öltve magára, Örményországba bevonult. Philippa azonban annyira kedvelte Andronikost, hogy Kálmánt szóratekintetre sem méltatta, söt alacsony termete miatt még ki is nevette, söt rossz néven vette a császártól, hogy öt oly butának tartotta, hogy Andronikos helyett Kálmánnak (kit csak tegnap és ma ismert meg) adja az elsőbbséget“.

Felvilágositáskép még ezt teszük hozzá: Philippa poitoui Rajmond és antiochiai Constantia ifjabb leánya volt; tehát fiatalabb testvére Manuel császár nejének, Máriának. Andronikos csak Elek herczeg születése után ment Antiochiába és Kálmán csak Milon uralkodása alatt lett szabaddá, tehát mindkettőnek szerelmi kalandja a 12. század 70-es évei elején játszódott le; tehát Kálmán ez időtájt még életben volt.

Kálmán tehát a Manuel császártól Philippa ügyében átvett missio teljesitésekor, Antiochiában vitt nevetséges szerepekor nötlen volt; mert nagyon bajos volna feltennünk, hogy a ravasz Manuel Kálmánt, aki testi elönyökkel nem birt, s akinek fényes neve

[1] Kinnamos p. 312.
[2] Bonni kiadás p. 183. ad Manuel lib. 4; 5-ik sz.

sem volt, Andronikos vetélytársáúl (a ki minden tekintetben felülmulta) választotta volna ki, ha ez ily missiónál még azon hibában is, hogy házas, szenvedett volna. A rendelkezésünkre álló források nem szólnak Kálmán netáni nejéről, sem pedig gyermekeiről.

53. Adelheid.

Álmos királyfi öregebb leánya († 1140).

Származása és születése.

Szülei Álmos királyfi[1] és Predszláva, II. Szvjetopolk orosz nagyherczeg leánya. Férjhezmenetelének évéből következtethetjük, hogy szüleinek legöregebb gyermeke volt. Miután ezek 1104-ben keltek egybe és II. Béla csak 1108-ban született, Adelheid születését 1105/7-re tehetjük. Előfordul mint Alleyd, Adilheid, Adleyta, Adelhaida stb.

Házassága.

1122-ben I. Szobjeszló, morva fejedelemhez ment férjhez.

Élete.

Bennünket csak az érdekel, a mi magyar hazájával összefüggésben áll.

a) Midőn férjét annak testvére Ulászló Morvaországból elüzte, ez nejét rokonának, II. István magyar király pártfogásába ajánlá, a ki őt — e rokonságot tisztelvén — szivesen részesitette ótalmában.[2]

Hogy mikor hagyta el Magyarországot, nem tudjuk. Dubra-

[1] Annal. Saxo és Kozma egyöntetü adata szerint.

[2] Annal. Saxo (ap. Eccard I. 653): „(Szobjeszló) nejét, Álmus herczeg leányát, a magyar király jóindulattal fogadta, mert rokonának elismerte“.

Kozma ap. Mencken I. 2117: „Azután (Szobjeszló) novemberben Lengyelországba ment, hol Boleszló herczeg barátságosan fogadta. Nejét pedig. Almus herczeg leányát, a magyar király jóindulattal fogadta, mert rokonának elismerte“.

Pulkava (ap. Dobner M. M. III. 155): „Szobjeszló neje pedig, István magyar királynak egyik rokona, Magyarországba ment és itt is maradt“.

Marignoli (Giovanni, ferenczrendi szerzetes, 1354-ben Bisignano püspöke) ap. Dobner II. 199.

vius[1] szerint már akkor visszatért Csehországba, midőn férje trónralépte végett, tehát nem sokára 1125 ápr. 12. után Prágába ment; de valóbbszinü, hogy Adelheid csak 1126-ban ment Csehországba, midőn férje II. Istvánnal találkozott Magyarországban.[2]

b) 1137-ben Adelheidot újra Magyarországban találjuk. Nagyon szerette volna a sz. Istvánnapot Magyarországban ünnepelni s e végett hazájába utazott. De mivel testvére Béla atyjuknak, Álmosnak, éppen akkor állitott fel új siremléket, a nála látogatóban lévő nővérét mindaddig magánál tartotta, mignem a siremlék leleplezési ünnepe elmult. Kozma folytatója, aki ezt elbeszéli, még hozzáteszi, hogy Adelheid, mert ennek következtében Venczel vértanu napját Csehországban nem ünnepelhette, e czélból Olmützbe ment. Marignoli is igy adja elő.[3]

Halála.

Adelheid nyolcz hónappal férje halála után hunyt el 1140 szept. 15-én.[4]

Utódai.

Házasságából származtak:

1. Ulászló, sz. 1128, olmützi herczeg 1137—1140.

2. Mária, férje: 1. osztrák IV. Lipót † 1141 2. Karantán Hermann herczeg † 1181.

3. II. Szobjeszló, olmützi herczeg 1160—1161, cseh herczeg 1173—1179 † 1180 jan. 29.; neje: Erzsébet, lengyel III. Mscziszló leánya.

4. Ulrik, brünni herczeg 1175—1177 † 1177 nov. 11. Neje: 1. Czeczil, I. Lajos thüringiai tartománygróf leánya, 2. Zsófia, gazdag Ottó, meisseni tartományi gróf leánya.

[1] Hist. Boiem. lib. X. p. 98: „Quum ad ineundum principatum Sobieslaus Pragam venisset vna cum uxore, cui nomen Adelhaida, quae interea, dum ipse exulabat, in Pannonia apud patruelem morabatur". E passus Dubravius azon adatát czáfolja, hogy Szobjeszlót már 1116-ban István nővérével jegyezték volna el. Dubravius különben amúgy sem megbizható; igy mondja pl. 98-ik lapján: hogy Szobjeszló, az István által megvakittatott Bélával szövetkezés végett találkozott, holott tudjuk, hogy Istvánnal találkozott s hogy Bélát nem István, hanem Kálmán király vakittatta meg.

[2] Kozma folytatója.

Marignoli.

Pulkawa.

[3] Dobner II. 105 ad 1137.

[4] Kozma folytatója ad 1140.

5. II. Venczel, sz. 1137, olmützi herczeg 1173—1180, cseh herczeg 1191—1192.

Adelheid utódjai fiágban kihaltak.

Irodalom.

a) A weingarteni barát mondja, hogy szász Magnus herczeg és nejének Zsófiának egy leánya (a kit meg nem nevez) morva fejedelemmel kelt egybe. Cornides már most azt hiszi, hogy a barát vagy egyik másolója Meran helyett Moraviát (Morvaországot) irt, mert a Magnussal sógorsági viszonyban állt bogeni grófok a meráni (nem pedig a morva) herczegekkel szintén sógorok voltak.

Buat[1] a barát elbeszélését támogatja, a mennyiben Annal. Saxo-nak ama passusát „Sobezlai conjugem Almi Ducis natam, Stephanus Rex Pannonicus gratanter recepit, cognoscens, suam cognatam esse" aként magyarázza, hogy Álmos Magnussal azonos s hogy ilyformán Szobjeszló morva örgrófnak a neje szász Magnusnak a leánya volt, a ki anyja, Zsófia, révén leszármazását László királyig visszavezethette s ennek következtében II. István királynak a rokona stb.

A weingarteni barát tévedése — eltekintve az Árpádok nemzedékrendjét illető vastag tudatlanságától — arra vezetendő vissza, hogy Zsófiának, szász Magnus nejének, ki Magnussal kötött házassága előtt, weimari-isztriai I. Ulrikkal († 1070) kelt egybe, ez első házasságából egy Hilburgis (Willibirg, Wirbirg) nevü leányt tulajdonitanak, ki az 1092 szept. 8-án elhunyt morva Konrád herczeggel, I. Szobjeszló nagybátyjával, kelt egybe.

b) Dubravius[2] Szobjeszló nejét II. István nővérének tartja; Hübner is ebben a tévedésben leledzik s valószinüleg ö az oka, hogy a különben igen megbizható Cohn is átvette.

54. I. Szobjeszló.

Morva és cseh herczeg; II. Béla király sógora († 1140).

Származása és születése.

Atyja II. Vratiszló cseh herczeg (később király, † 1092 jan. 14-én); anyja annak harmadik neje, lengyel Szvatava († 1126

[1] Originum Boicae Domus, lib. XI. cap. IV. § IV. p. 260.
[2] Hist. Boiem. lib. XI. 94.

szept. 1.[1] születési idejét meg nem határozhatjuk; körülbelül 1070-re tehetjük.

Élete.

Szobjeszló 1115-től 1123-ig Brünnben morva őrgróf volt; azelött Saatz részuralkodója. Midőn t. i. II. Borivoj 1110 kezdetén Henrik császár fogságába jutott, Szobjeszló a testvéréhez hű emberekkel együtt lengyel III. Boleszló udvarába menekült, hol a lengyel uralkodót arra birta, hogy Csehország ellen hadat küldjen. Az 1110-ben cseh I. Ulászló és lengyel Boleszló közötti békekötés alkalmával Szobjeszló Saatz-ot kapta, mire Boleszló közvetitése folytán hazájába visszatért;[2] de midőn Ulászló 1120-ban újra trónra lépett, Szobjeszlónak megint kivándorolnia kellett s csak akkor tért vissza, midőn hirét vette, hogy bátyja súlyosan megbetegedett. Szobjeszló kibékült a haldoklóval, ki őt trónörökösnek kinevezé.

Bátyja halála után 1125-ben megkapta a fejedelmi trónt. 1126-ban háborút viselt Lótár császár ellen, kinek a hűbéres engedelmességet megtagadta. Kulm-nál győzött, mire a császár herczegi méltóságát elismerte. Szobjeszló országában hatalmát csak nagy szigorúsága által tudta fenntartani. Arra törekedett, hogy a senioratus mellőzésével ifjabb fiának, Ulászlónak, biztositsa a trónöröklést. Két évvel rá, hogy e tervet keresztülvitte, megbetegedett a mostani Königinhof nevü város mellett fekvő vadászkastélyban, azután a lengyelek ellen töle épitett Arnau nevü határvárba vitette magát. Arnau-ban 1140 febr. 14-én halt meg.

Házassága.

Neje Adelheid, Álmos királyfi leánya, II. Béla király növére.

Annal. Saxo,[3] Kozma,[4] Turóczi[5] és Pulkawa[6] egyetértöleg mondják, hogy cseh I. Ulászló 1116-ban (Kozma

[1] Kozma, lib. III. c. 20 „Sobeslaus tertius natu post Borivoy“ (tehát Szvatavának negyedik és legifjabb fia.)

[2] Martinus Gallus: „Boleslaus ... ducem Bohemicum coegit fratrem minimum ... in hereditatis sortem recipere“.

[3] Ap. Eccard S. S. med. aevi I. 638.

[4] Ap. Mencken I. 2111.

[5] II. 63.

[6] Dobner M. M. III. 153.

szerint junius 11-én) II. István magyar királylyal a két ország határán találkozott, hogy a Kálmán király idejében táplált barátságos viszonyt egymás között megújitsák. Azalatt, mig a két uralkodó tanácskozott, egy Solth nevü magyar ember — kit gonoszsága miatt Magyarországból elüztek s ki most a cseheknél tartózkodott — ármányai következtében mind két rész kisérete között kéztusa támadt, miből csakhamar úgyszólván csata lett, mely a magyarokra nézve rosszul ütött ki. Az ideje korán benyomuló Szobjeszló döntötte el a harcz kimenetelét. Dubravius,[1] e harczot leirván tudósitását következőleg végzi „coeptumque inde foedus cum Vladislao per legatos absolvit, contracta insuper affinitate per sororem suam, Sobieslao, fratri Vladislai, desponsam". Marignoli[2] szerint e harcz 1118-ban volt.

Kézzel fogható, hogy Dubravius itt Szobjeszló menyasszonyát tévesen nevezi István nővérének. Ha állitása igaz, akkor az eljegyzett herczegnő csakis Almos leánya Adelhaid lehet; de vajjon ez eljegyzés még 1116-ban vagy röviddel utána, vagy — a mi sokkal valóbbszinü — jóval később történt-e? a többi kutfők e tekintetben hallgatnak s azért meg nem határozhatjuk.[3] Tény az, hogy Szobjeszló 1123-ban már nős volt. Mert midőn fivére Ulászló 1123 márcziusban Morvaországból elüzte, nejét Magyarországba küldte s II. István király mint rokonát nyájasan fogadta. Kozma 1123-hoz hozzáteszi, hogy Szobjeszló nem sokkal ezelőtt nősült meg, a házasság tehát 1122 körül létesülhetett.

A két család között különben a következő kapocs állott fenn:

Szár László magyar herczeg † 1031 előtt			
I. Béla † 1063	I. András † 1061		
I. Géza † 1077	Adelheid	—	Cseh II. Vratiszló 1055/6 (3-ik neje lengyel Szvatava)
Álmos † 1129			
Adelheid	1122 kör.		3) I. Szobjeszló

[1] Hist. Boiem. lib. XI. pag. 94.

[2] Ap. Dobner M. M. II. 197.

[3] Pray Annal. I. 124 valószinünek tartja, hogy Adelhaid csak 1132-ben, akkor midőn nővére Hedvig férjhez ment, Szobjeszlóval kelt egybe, mert nem igen valószinü, hogy oly hatalmas fejedelem, mint Szobjeszló, egy annyira lejárt családból származó leányt — Adelheidnál ez volt az eset, mielőtt szökevény és számüzött fivére király lett — szemelt volna ki magának hitvestársul.

Házasságának következményei.

E házasságnak Magyarországra nézve igen áldásos következményei voltak:

1. Midőn Szobjeszló 1126-ban — valószinüleg azért, hogy nejét haza vigye Csehországba — Magyarországba jött, Istvánnal a határon találkozott s itt védő- és támadószövetséget kötöttek.[1]

2. Midőn 1129-ben II. István király és II. János görög császár között a nagy háború kitört, Szobjeszló morva Venczel herczeg parancsnoksága alatt álló cseh segitőhadat küldött Magyarországba.[2]

Venczel és Szobjeszló között a következő rokonság volt:

Cseh I. Bretiszló † 1055

II. Vratiszló † 1092	Morva I. Ottó † 1086
I. Szobjeszló	Szvatopluk † 1109
	Venczel † 1130 febr. 28.

Venczel különben Euphemia nevü nagyanyja révén I. Béla magyar királynak az unokája volt.

3. Midőn Boris orosz csapatok élén a lengyel III. Boleszlótól támogatva, 1132 őszén Magyarországba betört, Szobjeszló sógorának pártját fogta s ugyanaz évi okt. 28-án megszállta Lengyelországot, mire Boleszló Magyarországot kardcsapás nélkül elhagyni kényszerült, hogy saját országát megvédelmezze.[3]

4. 1133 jan. 16-án Szobjeszló újra betört Lengyelországba, és körülbelül 300 falut pusztává tett.[4] Visszavonulása után Boleszló és Boris Magyarország felé fordultak, mire Szobjeszló a Vág mellett ütötte fel táborát.[5]

Pray e kifogása önmagától megszünik nemcsak azért mert Annal. Saxo, Kozma, Pulkawa és mások szerint Szobjeszló már 1123-ban jelentkezik mint Adelheid férje, hanem azért is, mert Álmos 1123-ban még nem menekült Görögországba s Béla egyáltalában soha sem volt szökevény vagy számüzött.

[1] Hogy csak 1126-ban tehette ez utazást, azzal bizonyitjuk, hogy vetélytársa morva II. Ottó csak 1126 febr. 18/19-én halt meg.

Az utazásról szólnak: Marignoli (ap. Dobner M. M. II. 22), Pulkawa (i. h. III. 156) és Kozma folytatója.

[2] Kozma folytatója, ed. Vienn. pag. 6.

Pulkawa ap. Dobner M. M. III. 157.

[3] Kozma folytatója ap. Pertz IX. 138.

[4] I. h.

[5] I. h. — Pulkawa (ap. Dobner M. M. III. 159) úgy adja elő a dolgot,

5. Majdnem bizonyos, hogy Béla király Szobjeszló tanácsára Boleszlóval való ellenségeskedései csillapitása végett 1134-ben Lotár császárhoz fordult, mert a Lotárhoz menesztett magyar küldöttség elöbb Szobjeszlóhoz ment,[1] s ez a követséggel együtt a császárhoz utazván, ennél a két ellenfél között a végleges békét kieszközölte.[2]

6. Szobjeszló halála után örökösei 1141-ban Magyarországhoz fordultak, hogy II. Ulászló ellen, aki őket elüzte volt, segitséget kérjenek.[3] Ennek pedig az lett a következése, hogy cseh II. Ulászló Boris trónkövetelőnek pártját fogván, hosszabb időn át magyar udvarellenes politikát üzött.

hogy Szobjeszló lengyelországi pusztitó hadjárata után Csehországba tért vissza „deinde Ungariam transiens iterum regem ibidem a suis hostibus liberavit".

[1] Kozma folytatója ad 1134: „praefatus episcopus (t. i. Béla küldötte) ad Sobieslaum ducem in Bohemiam venit, quatenus eo mediatore ac intercessore legatio sua proficua fieret. Hanc igitur ob caussam dux Sobieslaus profectus est ad imperatorem ... omnemque petitionem benigne consequutus est; videlicet ut de rege Vngarorum et duce Polonorum secundum voluntatem ducis Sobieslai imperatoria voluntas procederet".

[2] A két sógor között egyáltalában igen barátságos volt a viszony. Azonkivül, hogy Szobjeszló 1134-ben Álmos herczeg keresztatyja lett, ez évből még arról is tudunk, hogy Szobjeszló morva Konrád és Béla sógorneje, szerb Mária között a házasság közvetitője volt.

1137-ben a következő tudósitások alapján Szobjeszlót megint Magyarországban találjuk:

a) Kozma folyt. ad 1137 „Dux Sobieslaus in quadragesima levirum suum, regem Vngariae, convenit, cum quo multis caussis diversisque pertractatis, sanctum Pascha in castro Olomuc celebravit; non enim in metropolim suam Wissegrad ante pascha venire potuit".

b) Pulkawa ap. Dobner M. M. III. 160 „Anno Domini 1137 Rex Vngarie Bela cum Sobieslao Boemie regni principe supra dicto convenit in metis Vngarie. sed et Sobeslaus, pace firmata, Olomucz revertitur, et pasche celebrat sollemnia".

c) Marignoli ap. Dobner II. 205: »Dux Sobieslaus in quadragesima levirum suum, regem Vngarie, patrem (helyesen: fratrem!) uxoris sue, vocavit et simul pascha celebraverunt in Olmucz.«

Valószinü, hogy Szobjeszló 1139-ben még Béla leányának, Zsófiának, III. SS. Konrád császár fiával, Henrikkel való eljegyzését is közvetitette; Kozma folytatója t. i. ez évről szólva hozzá teszi: »Dux Sobieslaus levirum suum Belam, regem Pannonie, convenit, nam idem rex B. filiam suam filio regis Theutonicorum Conradi tradebat ...«

[3] Kozma folytatója. Pulkawa ap. Dobner M. M. III. 161.

55. Hedvig

Álmos királyfi ifjabb leánya.

Szülei Álmos királyfi és orosz Predszláva.

Hogy szüleinek legifjabb gyermeke, azt onnan tudjuk, hogy nővére Adelheid már 1122-ben ment férjhez. Születését illetőleg nincsenek adataink.

Hübner vak Béla leányának tartja.

1132-ben Adalbert, III. Lipót osztrák őrgróf fiához ment férjhez. 1137 nov. 9-én (?) özvegy lett. Vajjon férje halála után Ausztriában maradt-e, vagy Magyarországba visszatért-e, nem tudjuk.

Házasságának következményei.

E házasság Magyarország javára nézve jelentőségü volt. Tudjuk, hogy Béla Adalbertben szövetségest keresett ellenségei III. Boleszló és Boris ellen s hogy Hedvig keze e czél eléréséhez vezető eszköz volt. Béla várakozásaiban nem is csalódott e tekintetben. 1133-ban Adalbert sógorának Boris ellen segitségre jött.[1]

Hedvig házassága meddő maradt.

56. II. Adalbert

osztrák őrgróf, II. Béla király sógora († 1137).

Származása és születése.

Babenbergi III. Lipót osztrák őrgróf († 1136 nov. 15) és Ágnes, († szept. 24-én 1142 után) IV. Henrik császár leányának a fia.

Született 1107 február 13-án.[2]

[1] Freisingeni Ottó lib. VII. cap. 21 ap. Urstis. I. 151: »Verum Bela Rex, mos adscito sibi Alberto, Leopoldi Marchionis filio, qui ejus sororem habuerat, ac quibusdam de regno nostro nobilibus, Boritio recurrit. Ille vero (t. i. Boris) audito strepitu ac adhortantium voce, ex linguae idiomate multitudinem Teutonicorum in acie fore cognoscens, illorum potius quam Vngarorum terrore perculsus, una cum Polonorum duce, amissis in fuga multis, terga vertit«.

Ugyane forrásból merit Arenpeck ap. Petz I. 1194.

Tabb. Claustroneob. ap. Petz 1013 és 1037.

[2] Fast. Campilil. Tom. I.

Házassága.

Első neje Adelheid, a kiről semminemü positiv adatot nem ismerünk.

Második neje Hedvig, Álmos magyar királyfi leánya, II. Béla nővére, kivel 1132-ben kelt egybe.[1]

E házassági összeköttetés genezisének mindenekelőtt egy genealogiai praecedense volt, a mennyiben már Salomo király egybe kelt Adalbert nagynénjével, Judittal:

	Szár László	
III. Henrik császár	I. András király	I. Béla király
IV. Henrik császár Judit	— Salomo király	I. Géza király
Ágnes — osztrák III. Lipót † 1136		Álmos † 1129
Adalbert	1132	. Hedvig

De volt politikai háttere is.

Béla neje, szerb Ilona, mindjárt férjének trónralépése után, mindazokon, kik Álmos és Bélának vakittatásában tényleg avagy állitólag részt vettek, szörnyü bosszut állt.

A megöltek barátai és rokonai külföldre menekültek.[2]

Béla tehát, hogy ennek következményeit, főleg pedig, hogy Boris trónkövetelőnek a menekültek által felkeltett vágyai s ezáltal az őt fenyegető veszélynek ideje korán elejét vegye, azon volt, hogy szövetségeseket szerezzen magának. 1132 végén III. Boleszló lengyel herczeg fenyegette őt, ki azért, mert Béla sógora, cseh (I.) Szobjeszló, sziléziai tartományait pusztitotta, a jövő évben Magyarországon akart bosszut állani; ez volt tehát annak az oka' hogy Béla 1132-ben Hedvig nevü nővérét osztrák Adalbertnek nőül adta.[3]

Halála.

E herczeg életéről vajmi keveset tudunk. Határozottan csak annyit, hogy mint az összes osztrák egyházak és apátságok védura,

[1] Excerptum Ricardianu'm (Pray, Ann. I. 124): »Vxorem habuit Hathuigem filiam Almi Ungarorum Ducis, sororem Belae caeci Regis, quam duxit an. 1132«.

Tab. Claustroneob. ap. Petz I. 1013, 1037.

Freising. Otto lib. VII. c. 21.

[2] Turóczi II. 64.

[3] Fessler (II. 43) szerint az egybekelés röviddel az aradi vérnap előtt ment volna végbe. Hogy igaza van-e, nem-e, nem tudni.

különösen pedig mint a neuenburgi templom egyháznagyja „ájtatos" melléknevet nyert. Súlyos betegsége megakadályozta, hogy atyja halála után trónra lépjen; nem tudjuk tehát biztosan, vajjon az osztrák őrgrófok sorába felvehető-e vagy nem. Meghalt 1137 november 9-én.[1]

57. II. (vak) Béla király.

(1131—1141, † 1141.)

Álmos herczeg[2] és Predszláva — II. Vladimir orosz nagyfejedelem leányának — fia, született 1108-ban.

Öt éves korában nagybátyjának, Kálmán király parancsára, kiragadták anyjának az öléből és megvakitották s atyjával együtt a dömösi zárdába zárták; a Kálmántól parancsolt castratiót megakadályozták a dömösi szerzetesek, úgy hogy az e czélból oda küldött Benedek nem merte a király parancsát teljesiteni. Midőn Álmos 1127-ben Görögországba szökött, fiát alattomban visszahagyta a pécsváradi zárda barátainál, s ezt bizonyára azért tette, hogy Béla a beteges és kicsapongó II. István halála esetére kéznél legyen.

Két évvel a nevezett zárdában tartózkodása után[3] II. István komolyan aggódott, hogy családja kihal s azért igen kapóra jött az a hir, hogy a halottnak vélt Béla mint virágzó, férfiteljes ifjú a zárdában él; István azonnal udvarába hivatta, kinevezte trónörökösnek és tüstént lépéseket tett kiházasitása czéljából.

Az ugyanazon évben (1129-ben) történt egybekelés után a fiatal házaspár saját udvarában, Tolnában, visszahúzódott, innen pedig Istvánnak 1131 kezdetén bekövetkezett halála után a királyi várba vonult.

Bélát 1131 april 28-án királylyá koronázták, de a kormányt tulajdonképen neje vezette. Uralkodása első éveiben a Boris trónkövetelő elleni háborúkkal volt elfoglalva. 1134 óta azonban életét nyugalomban és békében töltötte.

[1] Hanthaler, fast Campilil. T. I. Elog. VI. p. 228. Excerptum Ricardianum.

[2] Fejér II. 94 do. 1138: »regnante . . . Rege Bela secundo, bonae memoriae Almi Ducis filio«. »Pater suus, piae memoriae Almus Dux«.

[3] II. Gézának 1158-ban kelt okirata ap. Fejér II. 151.

Házassága.

Schier Bélának első nejéről szól. Azt hiszi, hogy (az öszszes régibb irókkal ellenkező nézeten lévén) kétszer nősült. Következőleg okoskodik: Igaz, hogy ez esetben el kellene ismernünk, hogy Bélát már ifju korában megvakitották (hát Schier nem tudta, hogy már öt éves korában!) Első neje — úgy látszik — makedoniai származásu volt s valószinüleg számüzetésében vette nőül. Szült neki egy Géza nevü fiút, ki fiatal korban nősült és 1—2 fiú nemzése után meghalt, még mielött atyját 1128-ban visszahivták, vagy röviddel ezután. Béla neje még korábban halt meg. Béla fiának és unokájának nevét biztosan megtudjuk Kinnamos-ból; ez az István nevü unokát Géza fiának s a másik István fivérének fiának nevezi; e másik István pedig szerinte Béla s Ilona fia. Midőn István felnőtt, önként átment a görögökhez, — Schier még azt is hiszi, hogy Gézának volt még egy másik fia (Géza), a ki atyjának uralkodása alatt a „vezér" czimet viselte.

A különben igen szorgalmas és biráló Schier itt az egyszer oly roppant hibát követ el, hogy megbizhatóságát örökre kétségessé tette. Kinnamosban (lib. V. p. XII.) van ugyan egy passus, melyben Manuel császár IV. István trónkövetelőhez a következő szavakkal fordul: „Van neked testvérfiad István, ki annyira hasonlit hozzád, hogy ki titeket felületesen megnéz, nehezen tudna megkülönböztetni". Erre az egy passusra támaszkodva nem szabad arra következtetnünk, hogy Bélának Ilona előtt egy más volt neje, mert ha Kinnamos adatának némi értéket is akarnánk tulajdonitani, ezt csakis IV. István unokaöcscsére, III. István királyra, II. Géza fiára alkalmazhatjuk. Schier megfeledkezett azonkivül még arról is, hogy szerinte Béla fia Géza atyja előtt halt meg, holott egy huzamban ennek egy Géza nevü fiáról is szól, ki atyja (!) uralkodása alatt a vezéri czimet viselte.

Mi egyedül csak Ilonát, I. Uros szerb nagyherczeg leányát, tekinthetjük Béla nejének; ezzel 1129-ben kelt egybe.

Halála.

Turóczi (II. 64) mondja, hogy Béla uralkodása utolsó éveiben az ivásnak adta magát.[1] Kézai és Muglen erről mit-

[1] »Postquam autem regnum confirmatum est in manu Regis Belae, vino arguis uti coepit, unde hydropis malo adfectus, anno 1141 moritur».

sem tudnak. Ez utóbbi mondja: „Derselbe Kunig war gar milde und süsse“. Könnyen hihető azonban, hogy a családjában előfordult nagyszámu elhalálozáson kétségbeesett férfi (1137-ben sógora osztrák Adalbert, 1140-ben nővére Adelhaid és annak férje, cseh Szobjeszló halt meg) vaksága nyomorát a borban fojtotta el.

Meghalt 1141 február 13-án.[1] A székesfejérvári sirboltban atyja mellett temették el.

Utódjai.

Gyermekeinek sorrendje:

1. II. Géza, sz. 1130, király 1141-ben, † 1161.
2. II. László, sz. 1131/2, király 1162, † 1162.
3. IV. István, sz. 1132/3, király 1162, † 1164.
4. Álmos, sz. 1134.
5. Zsófia, † Admontban mint apácza.
6. Gertrud, férje lengyel III. Msciszló herczeg.

Ferrari Zsigmond[2] Bélának egy Ilona nevü leányt tulajdonit, ki biztossága végett az admonti zárdába ment s itt apácza lett; nyilván felcseréli öt Zsófiával.

Hübner szerint leányát Hedvig-nek hivták, de ez nem más mint nővére. Mások még Adelheid és Konstanczia nevü leányairól szólnak. Az elöbbi nővére, az utóbbi pedig III. Bélának a leánya. Tudatlan irók felcserélték II. Bélát a III-ikkal vagy egyáltalában csak egy Béla királyra gondoltak.

58. Ilona királyné.

II. Béla király neje.

Szülei I. Uros szerb nagyfejedelem (a Nemanjidák őse) s ennek neje Anna.[3] Születési évét nem ismerjük, de feltehetjük,

[1] II. Géza uralkodásának kezdetét 1141-re teszi.
Necrolog. Admont. (ap. Petz II. 200): »febr. Idus . . . . Bel Rex«.
Turóczi II. 64.
Staindel Iván ad 1139 p. 491: »Bela caecus Rex Hungariae obiit Idibus febr. anno regni eius 9, mense 11. die 12, cui sucessit Geysa II. filius primogenitus ejusdem Belae«.
Kozma folytatója szerint 1142-ben halt meg.

[2] Sz. 1589-ben Vigevano-ban, Domonkosrendi szerzetes, † 1646. »Provinciae Hung. Ord. Praed.« 1637, Viennae, Pars II. lib. II. cap. IV. p. 223.

[3] E családról l. »A középkori délszláv uralkodók genealogiai története« czimü művemet.

hogy miután már egy évvel házassága után fiút szült[1] s rövid idővel erre férje nevében ritka erővel s erélylyel vezette az ország ügyeit, férjhezmenetele idejében már oly korban állt, mely a nőre nézve érettnek mondható. Valószinüleg idősebb is volt férjénél; de a korkülömbség Béla vaksága következtében az eljegyzésnél akadályt nem képezett.

Ilona 1129-ben az akkor II. István király trónutódjának designált vak Bélával kelt egybe s 1131 april 28-án férjével Székesfehérvárott megkoronáztatott.

Hogy II. István, a ki vak Béla házasságát közvetitette, szemét a szerb herczegnőre vetette s őt küldöttség útján a trónra jutó vak Béla nejéül kérette, annak egynél több oka volt.

István már 1128-ban üzent háborút II. János császárnak, mivel ez István nagybátyjának, Álmosnak, Görögországban menedéket nyujtott. Már 1128-ban bevette Belgrádot (némelyek szerint Branicsevó-t is); a szerbek, kik 1122-ben János részéről érzékeny vereséget szenvedtek, felhasználták a császár veszélyes helyzetét s bevették Rasum várát, mi Jánost annyira elkeseritette, hogy Kritoplos-t, a vár parancsnokát női ruhába bujtatta s szamáron vitette végig a piaczon. Engel azon nézetben van, hogy a szerbek eme közreműködése talán még 1118-ból, a midőn II. István Dalmácziát a magyar koronának visszaszerezte volt, datálódik s következménye egy Magyarország és Szerbia között akkor létrejött szerződésnek. Akárhogy álljon is e dolog, annyi tény, hogy a szerb akczió az 1128—9-iki magyar-görög hadjárat alatt, első megbizható adatot szolgáltat a következő magyar-szerb szövetség felderitésére.

Hogy országuk régi nagyságát újra helyreállitsák, a Komnénok egyebek közt a szerbeket is jármuk alá akarták hajtani. Természetes dolog volt tehát, hogy a magyarok, normannok és szerbek, a kiknek a görögökben közös veszélyes ellenük volt, ezeknek egyesült erővel ellenszegülni törekedtek. István tehát ily értelemben kötött Urossal véd- és daczszövetséget II. János ellen s igy István érdekében is feküdt, hogy ez érdekközösséget vak trónörökösének a szerb fejedelem egy leányával való egyesitése által még szilárdabb alapra fektesse.

De egyéb indokok is játszhattak itt közbe.

Tudjuk, hogy Ilona, szépségén kivül, még nőnél igazán

[1] Turóczi II. 63: »Quae non post multos dies procuravit Geycham«.

ritka erélyes és szilárd jellemmel dicsekedhetett s hogy czéljai elérésénél s férje és gyermekei uralmának megerősitésénél még a legvérengzőbb eszközöktől sem riadt vissza, — az 1132-iki országgyülésen való fellépése az 1741-iki pozsonyi országgyülésen lejátszódott jelenetek példányképe. Lehet hogy Istvánnak tudomása volt a herczegnő e tulajdonságairól s hogy ép ezért legalkalmasabbnak is találta arra, hogy a vak Bélának mindenünnen veszélyeztetett helyzetében szilárd támaszt nyujtson.

Ilona hozományáról Klaić i. h. (pag. 64, 65) következőleg nyilatkozik: „Üres, mivel sem bizonyitott feltevés, hogy II. Béla ipjától nászajándékúl Boszniát kapta volna. 1135-ben Béla legelőször él „rámai" királyi czimmel.[1] Valószinü, hogy a bosnyák bánok, midőn látták, hogy a hatalmas magyar király rokoni összeköttetésbe jutott a szerb uralkodó házzal, hozzája csatlakoztak. Valamivel később 1135 után Béla az esztergami országgyülésen második fiát, Lászlót, a boszniai herczegi méltósággal ruházta fel, de az ország kormányzatát továbbra is a boszniai bánok kezében hagyta".

Családi életét illetőleg csak azt tudjuk, hogy szerb rokonai egy részét udvarába hivta. Okiratokban tudtommal csak kétszer van szó Ilonáról.[2]

Élete végéről sem maradt fenn hiteles adatunk. Azon körülmény, hogy Béla élete utolsó éveiben az iszákosságra adta magát,[3] arra engedne következtetni, hogy ekkor felesége őrködő szeme már nem vigyázott fölötte. Feltünt továbbá az is, hogy Zsófia leányának a szülei házból való eltávozása alkalmával egy iró sem tolmácsolja az anya bánatát s végre abban találták főbizonyitékát azon feltevésnek, hogy Ilona 1138 körül halt meg, hogy Bélának 1141-ben bekövetkezett halála után nem annak özvegye Ilona, hanem az utóbbinak sógora Belus lett gyámja a

[1] Fejér, II. 82.

[2] Fejér II. 94. egy 1138-ból kelt oklevélben, mely a dömösi prépostságra vonatkozik: „Anno autem ... millesimo centesimo trigesimo octavo, indictione I. epact. XVIII. regnante vero serenissimo et victoriosissimo Rege Bela II. bonae memoriae Almi Ducis filio, cum Helena regina clementissima anno autem regni septimo". „Idem Bela Rex piissimus, cum Helena Regina nihilominus piissima".

Wenzel I. 55/23 év nélkül. András, veszprémi prépost adománylevele a sz. Mártoni apátság javára: „... a piissimo Rege Bela et eius uxore Regina Elena disponendarum rerum suarum facultatem petiit".

[3] Turóczi II. 64.

kiskorú II. Gejza királynak. Ebből következtették, hogy az erélyes Ilona, ha még akkor életben lett volna, nem csikartatta volna ki kezéből kiskorú fia fölötti gyámságát.

Mind e kombinácziókat, Ilonának II. Béla halála előtt bekövetkezett halálát illetőleg megsemmisitette Jaksch[1] lelete.

Jaksch ugyanis a klagenfurti cs. kir. tanulmányi könyvtár egy pergamentkodexében néhány levélfogalmazványra bukkant, melyek közül hat Zsófia II. Béla leányának élettörténetére vonatkozik s a melyek egyike Zsófia anyjához, Ilonához van intézve s következőleg hangzik: Excellentissime matri sue N. regine Nobilissime N. Christi et ipsius ancilla videre d(ominu)m d(eum) in Syon vel regem r(egum) cum[2] decore s(alutem).

Audita[3] dulcissima legatione v(estra) mater et domina, qua humilitatem m(eam) clementer salutare dignata estis excellentia v(estra), gaudens et exultans vehementer in domino grates devotissimas serenitatis v(estre) humiliter refero. Et quia dixistis speciale vobis esse gaudium pro amore sponsi celestis devotissimarum Deo feminarum me elegisse contubernium, quid elegerim, quid invenerim vobis, domina, paucis intimare decrevi.

Dum[4] serenitatis vestre misericordiam oculo cordis intueor, mater et domina, qua me vobis commonentem amplecti fovere nutrire vestra dignata est excellentia, quicquid honoris et glorie, quicquid iocunditatis et gratie vel leticie excogitare filialis[5] valet dilectio, totum vobis unice matri intima devotione exhibeo. Verum tamen, quia gaudium m(eum) gaudium v(estrum) esse non ambigo, facta in me magnalia dei dignitati vestre, domina mater, intimare cupio. Ex quo loco N. inhabitare cepi regnum et patriam Deo miserante inveni. Nam tanta in me patris nostri spiritualis domini scilicet abbatis omniumque mihi commanentium superhabundat gratia, ut velut in horto deliciorum quodam modo videar esse posita".

Jaksch e levél iratását illetőleg azon eredményre jut, hogy az 1146 szept. 11-ike után s 1147 áprilise előtt Admontban lett

[1] Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 1888. Ergänzungsband II. Heft 2. „Zur Lebensgeschichte Sophias, der Tochter König Bélas II. von Ungarn.«

[2] „Cu" röviditő jel nélkül.

[3] „Audita" után „fama" szó ki van törülve.

[4] A levélnek most következő befejezését az V. és VI. közti fogalmazvány tartalmazza.

[5] „Filialis" szó a sor fölé van írva.

irva. De nem szahad elfelednünk, hogy Zsófia ez időben tizennégy évnél idősebb nem volt.[1]

E levélből azt látjuk, hogy Ilona leányához Admontba küldöttséget menesztett, mely tudtára adta neki, mily öröme volt a királynénak, a mikor hallotta, hogy Zsófia, a mennyei vőlegényhez iránti szeretetből jámbor nők kolostorába vonult.

Az is kitünik e levélből, hogy Ilona nem csak hogy nem halt meg férje előtt, hanem hogy még 1146 és 1147 közt életben volt. Hogy Ilona II. Geiza idejében már nem szerepel, annak oka abban kereshető, hogy a derék és jóravaló Belus, kinek Ilona s gyermekei jóléte szivén feküdt, a gyámságot kezébe összpontositotta s Ilona fölöslegesnek találta személyes befolyásával előtérbe lépni.[2]

Ilona halála tehát az 1146 utáni időre tehető. Hogy már 1157-ben nem élt, bizonyitja Geiza egy

[1] „Ha magukból a levelekből akarunk következtetni, akkor úgy találjuk, hogy bennök I. Konrád, salzburgi érsekről még mint életben levőről van szó. E szerint a levelek még 1147 április hava előtt lettek irva (Meiller, Salzburger Regesten 56. 291. sz.). Harmadik levelében, mely magához az érsekhez van intézve, Zsófia az érsek magas életkoráról szól. Első levelében, mely még Regensburgból van intézve II. Geizához, a ki ezen s a következő levelekben önálló fejedelem gyanánt van feltüntetve (Geiza 1146 szept. 11-én lett fegyverképes), Zsófia bánatát s nyomorát szembe állitja fivére „prosperitas rerum"-ának.

Geiza helyzete atyjának, II. Béla, halála után 1141-ben sehogysem mondható kedvezőnek; ő maga még csak 12 éves volt, úgy hogy feltehetjük, hogy uralkodása első éveit anyja befolyása alatt töltötte; Boris is ujra kezdett előállani a magyar trónra támasztott igényeivel. Helyzete legrosszabbra 1146 elején fordult, a mikor is Konrád császár Borisnak segélyét helyezte kilátásba s az utóbbinak ösztönzésére két bajor gróf husvét hetében (márcz. 31-től ápril 6-ig) Pozsonyt ostrom alá vette. Kedvezőbbé vált helyzete, midőn 1146 tavaszán Pozsonyt sikeresen visszafoglalta, a mi arra bátoritotta, hogy bosszúhadjáratra induljon Bajorország ellen.

Azt hiszem tehát, hogy az első (Geizához intézett levél) Pozsony visszafoglalása után, azaz 1146 tavaszán lőn irva. Ekkor már szólhatni Geizának „prosperitas rerum"-áról.

A két, sorrendre nézve, utolsó (V. és VI., az utóbbi anyjához intézett) levél egyidejüleg lett irva. Az első ismét Geiza királyhoz van czimezve s Zsófia benne fivérét „rex Hunnorum victoriosissimus"-nak szólitja. Ez bizonyára nem csak alakiság, hanem nyilván ama nagy győzelem hatása alatt iratott, melyet Geiza 1146 szept. 14-én a bajor herczeg fölött a Lajta mellett aratott. Látjuk tehát, hogy a levelek iratásának ideje 1146 tavasza s ősze közé esik".

[2] Jaksch fenti ellenkező nézetét nem okadatolta.

okirata, a melyben azt mondja: „pro salute animarum matris et patris mei".

Ha e magyar-szerb házassági összeköttetés következményeit tekintjük, úgy első sorban szemünkbe ötlik Belus erélyes kormányzata II. Geiza kiskorusága alatt. Belus sógorát, Csudomil-t, Ilona fivérét, rábeszélte, hogy rázza le a görög jármat és lépjen Magyarországgal hübéri összeköttetésbe. Mánuel, byzanczi császár már 1151-ben lepte meg Csudomilt, ki miután Magyarország részéről segélyt nyerni nem tudott, hegyeibe huzódott vissza. Mánuel a szerbek elszakadását ürügyül használta fel, hogy a következő évben Magyarország teljes meghóditására czélzó terveit keresztül vigye.

Végre meg kell adnunk, hogy mindazon későbbi összeköttetés, mely az Árpádok s a Nemanjidák közt létrejött, nem egyéb, mint utóhangja ama szilárd érdekközösségnek, mely II. Bélának Ilonával való egybekelése folytán a két család közt fennállt.

59. Zsófia.

II. Béla király leánya.

Miután még előbb mint nővérét Gertrudot eljegyezték, II. Béla és szerb Ilona öregebb leányának tekintendő; születési éve 1136/7-re tehető; 1138-ban III. Konrád német császárnak 1137-ben született fiával, Henrikkel jegyezték el s minden valószinüség arra mutat, hogy ez eljegyzés szintén cseh Szobjeszlónak a müve.[1] A következő évben (1139) Béla udvarán pünkösdön nagy ünnepséggel ülték az eljegyzést, s ez alkalommal cseh Szobjeszló is jelen volt.[2] Béla erre leányát, felette értékes ajándékokkal, III. Konrád udvarába küldte.[3]

[1] Kozma folytatója ad 1139.
Chron. Austr. ap. Petz I. 557 ad 1138, ap. Freher I. 444.
Anonymus Leobiensis 581.
Chron. Claustroneob. 445.
Chron. Zvetl. 522 ad 1038.
Chron. Admont. monast. II. 187.
[2] Kozma folytatója ad 1139.
Chron. Bohem. cap. 62 ap. Mencken III. 1701.
Balbini, Epitome hist. rer. Bohem. 224.
Pulkawa ap. Dobner M. M. III. 161.
[3] Igen körülményesen ecseteli az egész dolgot sz. Ottó bambergi püspök

Völegénye már 1150-ben halt meg;[1] mindamellett azonban a királyleány mégis az admonti zárdában maradt, melybe neveltetése czéljából küldtek s melyben ugyanazon évben[2] I. Gottfried apát idejében apácza lett.

Henrik halála után II. Géza háromszor hivta haza Magyarországba, de mind a háromszor eredmény nélkül;[3] egyik tudósító mondja, hogy Géza fegyveres kézzel akarta visszahozatni s hogy ez sem birta Zsófiát hazatérésre.

Az admonti krónika szerint (Petz II. 183) Liukardis, regensburgi (bogeni) grófné, rávette Zsófiát arra, hogy a zárdában maradjon.

Halála évét nem ismerjük. Halála napját Necrolog. Admont (ap. Petz II. 207) következöleg közli: „XVII. Kalend. Octobr. (= sept. 15) Sophia ex Regina Monacha nostrae Congregationis (obiit)".

60. Gertrud.

II. Béla király ifjabb leánya.

Szülei II. Béla király és szerb Ilona.

Némelyek (pl. Albini tab. 17) II. Géza leányának tartják, de Cromerből (ad 1149) tudjuk, hogy II. Gézának a nővére. Minthogy növérét, Zsófiát, még atyja életében eljegyezték, Gertrudot Béla ifjabb leányának (valószinüleg legifjabb gyermekének is) kell tartanunk.

Sz. Ottó bambergi püspök életirója szerint[4] Bélának 1138 ban, midőn Zsófiát a hohenstaufeni Henrikkel eljegyezték, csak egyetlen egy leánya volt; Katona ebből azt következteti, hogy Gertrud csak Zsófiának eljegyzése után, tehát 1138 végén vagy

életirója (Katona III. 531 seqq.). Szerinte többször kérték fel Bélát, hogy e házassági összeköttetést pártolja s e czélból a német császár többrendbeli nagyjait küldte Bélához. A vak Béla búcsúzó leányához kenetteljes beszédet tart, csakhogy a krónikás itt tévesen Bélának egyetlen egy leányáról szól. Midőn a menyasszony és kisérete a Taurushoz, karántáni hegyhez, közeledett, eléjökbe jött Konrád császár küldöttsége azon parancscsal, hogy a királyleányt női kiséretével együtt az admonti apáczákhoz hozzák. A Bélától kapott ajándékait magával vitte Admontba.

[1] Freisingeni Ottó, de gest. Frid. lib. I. cap. 62.

[2] Chron. Admont. ap. Petz II. 188. ad 1150.

[3] V. ö. a 300-ik lapon közölt leveleivel.

Canisius (ed. Basnage T. III. pars II. p. 91.)

[4] Ap. Katona III. 533.

1139 kezdetén született; a krónikásnak Gertrudról valószinüleg nem volt tudomása.[1]

Házassága.

Cromer szerint[2] lengyel III. Msciszlónak első neje Eudoxia, halicsi Wsewolodomir leánya, aztán „verum is (= Msciszló) hac non multis post mortua, nondum exacta a primis nuptiis biennio, aliam duxit, Gertrudem, Geisae regis Vngarorum, sororem, Belae Cacci filiam".

Timon[3] mondja „1149 Henricus seu Miecislaus, dux Poloniae, duxit Gertrudem Geizae regis sororem cum qua et vitam caelibem . . ." Timon itt több tekintetben téved. Henrik és Msciszló két egymástól különböző személy. Henrik Msciszlónak az öcscse, 1166-ban halt meg nőtlenül.

Halála.

Gertrud 1156-ban halt meg.[4]

Házasságának következései.

Ép oly kevéssé mint genezisét, ismerjük e házasság következéseit. Csak azt tudjuk, hogy II. Géza 1149-ben III. Msciszlóval és ennek fitestvéreivel eredmény nélkül vonult Oroszország ellen.[5] Gertrudnak esetleges utódai fiágban kihaltak.

61. III. Msciszló

lengyel fejedelem, II. Béla király veje († 1202).

Származása és születése.

Atyja III. Boleszló lengyel herczeg († 1138 okt. 28), anyja annak második neje Salome, bergi Henrik gróf leánya.[6] Született 1130-ban.

[1] Schier azt hiszi, hogy a krónikásnak Bélának az egyedüli leányától való búcsúzása feletti fájdalmát élénkebben kellett volna ecsetelnie.

[2] Lib. VI. 145.

[3] Epit. Chron. 17.

[4] Cromer i. h. 148: »Adleidam imperatoris sororis filiam Miecislaus tertiam uxorem duxit. Nam alteram, quae fuit Ungara, haud ita multo ante, amiserat susceptis ex ea duobus filiis, Ottone et Stephano«.
Hennel ap. Sommersberg I.

[5] Karamsin II. 197.

[6] Boguchvál 35. Chron. princ. Polon. 42.

Élete.

Atyja halála után Nagy-Lengyelországot kapta. Midőn 1145 folyamában Ulászló nevü bátyja öcsesei ellen ellenségesen lépett fel, Msciszló elég korán vetette magát alája s igy mentette meg birtokát; elüzött testvérei nála találtak menedéket.

1146-ban Ulászlót megvervén, az elüzötteket trónjukba visszahelyezte. 1173-ban megkapta Krakkót s a fejedelmi senioratust, de nem értett hozzá, hogy magát fenntartsa s ennek következtében a krakkói nemesek összeesküvése megbuktatta. Midön még tulajdon fia Ottó mostoha fivérei elleni gyülöletből s hogy öröklési jogait mentse, fellázadt ellene, még Nagy-Lengyelországot is elvesztė, úgy hogy unokaöcscséhez, Msciszlóhoz, Ratiborba volt kénytelen menekülni. A detronizált 1181-ben előbb Gnézen-t, aztán Nagy-Lengyelországot visszafoglalta, de a senior állását már nem tudta megszerezni. Igazságos Kázmér halála után 1194-ben a senioratus ügyében viszályok törtek ki. III. Msciszlót nem kedvelték; Krakkó nemesei és főpapjai Msciszlónak centralistikus és autokratikus hajlamaitól félvén,[1] másodszor is elvesztette a senioratust.

Fegyverrel akarta már most jogait védelmezni, de az Andrjezovi zárda mellett fekvő Wosgara-nál ejtett csata 1195 sept. 13-án Msciszlóra szerencsétlenül ütött ki; megsebesült és csak egy közkatona nagylelküségének köszönhette szabadságát. Most győztes unokaöcscsével, Leskó-val, alkudozni kezdett. Megigérte neki, hogy örökbe fogadja s lovaggá üti, mire Lesko önkénytesen lemondott Krakkó birtokáról s a mágnások uralkodása biztositására megesküdtek. A lázadó főurak egy év mulva (1201-ben) újra elüzték öt, de csel útján megint csak visszahelyezte magát. Leskót nem nevezte ki trónörökösének, de átengedte neki Kujáviát. Mint Krakkó ura meghalt Kalis-ban 1202-ben.[2]

Házassága.

Cromer szerint két neje volt: 1. Eudoxia, halicsi Wsewolodomir leánya, 2. Gertrud, II. Béla király leánya 1149 † 1156.

Az okiratok másképen adják elő.

[1] Schiemann 441.

[2] Az évre és a helyre vonatkozólag Boguchval 55 nyújt adatot. Az évet még az Annal. Crac. maj; Annal. vetust. ap. Sommersberg II. 81 nevezik; a brev. chron. Crac. (II. 82) tévesen teszi 1197-re.

A „Kodeks dyplomatyczny malopolski"[1] (II. 16 ad 1198, „Album patriarchale complectens nomina benefactorum monasterii Miechoviensis Sepulcri Dominici") mondja:

„Mesacho Pollonie Dux et prima uxor ejus Helizabet et filij eorum Odo et Stephanus; item Eudoxia secunda uxor ejus et tres filii eorum Boleslaus, Meseco, Vladislavus". De mivelhogy löweni és brabanti II. Gottfried leánya, Adelheid, III. Msczisziónak is a neje: ennélfogva a Cromer-féle Gertrud és az okirati Erzsébet valószinüleg azonosok.

Gertrud és Msciszló között a következő rokonság állott fenn:

II. Msciszló, lengyel herczeg † 1034

Rixa	I. Kázmér † 1058
— I. Béla magyar király † 1063	I. Ulászló † 1102
I. Géza † 1077	III. Boleszló † 1138
Álmos † 1129	III. Msciszló
II. Béla † 1141	
Gertrud	

A mennyiben Gertrud Erzsébettel azonos, Ottó és István fiai. Ottó (sz. 1156-ban) folytatta az ágát, mely II. Przemisl személyében 1296-ban kihalt.

62. Álmos herczeg.

II. Béla király legifjabb fia.

Szülei II. Béla király és szerb Ilona. Nevét atyai nagyatyja, Álmos herczeg, után nyerte.

Keresztelését illetőleg két tudósitásunk van:

a) Prágai Kozma folytatója (ad 1134) imigyen ir:

„Saepedictus rex Pannoniorum Bela, impietate caecatus fraterna, a genere suo (helyesen a leviro suo) duce scilicet Sobieslao petivit, ut infantem ejus de fonte sanctae regenerationis levaret . . . Cujus petitioni dux Sobieslaus non abnuens venerandum Pragensis ecclesiae praefulem Megnardum ceterosque primates quam plurimos cum infante in Vngariam misit".

Miután a krónikás azon ünnepies fogadtatást ecseteli, melyben a főpap Magyarországban részesült, elbeszéli, hogy a fiut ugyanazon évi pünkösdnapján (jun. 3-án) keresztelték és hogy

[1] Krakkó 1886.

az elutazása előtt dúsan megajándékozott főpap hazatérése alatt súlyosan megbetegedett. Egyidejüleg elbeszéli a krónikás, hogy znaimi Konrádot Béla sógornéjával a szerb Máriával, eljegyezték s hogy Konrád Szobjeszlótól parancsot kapott, hogy hazatérését siettesse, hogy a beteg püspököt az úton még életben találja, Konrád meg is találta még életben s mind azon ajándékokat kapta tőle, melyekkel Béla őt megajándékozta stb.

b) Marignoli[1] következőleg ecseteli a dolgot:

„Tandem missus est (t. i. a főpap) a duce Sobieslao in Vngariam, ut baptisaret filium generi (helyesen: leviri) sui, caecati regis, cum multis proceribus Boemorum, qui a predicto rege multum honorificentius susceptus est, quam quando intronizatus est in Praga. In die tamen Penthecostes baptizavit filium regis, a quo rege donis maximis remuneratus ... duci (= Conrado) se visitanti ... omnia, que de Vngaria receperat, resignavit".

Két majdnem egybehangzó tudósitással van itt dolgunk; a dolog lényegére nézve azonban egymásnak ellenmondanak. Kozma folytatója ugyanis azt mondja, hogy Béla Szobjeszló egyik gyermekének volt a keresztatyja, Marignoli pedig éppen az ellenkezöt állitja.

Kozma folytatója e kérdésben hitelt nem érdemel.

Ki hiszi el, hogy Csehországból egy újszülött gyermeket Magyarországba küldtek s a vele utazó vén, beteges főpap itt megkeresztelte? Ezen előadás oly hihetetlen, hogy nem érdemes, róla csak egy pár szót is szólni.

Egészen másképen hangzik a dolog, ha a tudósitó nyomán a tényállást következőleg fogjuk fel:

Vak Béla sógorát, cseh Szobjeszlót nagyon tisztelte és szerette. Volt is elég oka arra, mert Szobjeszló a fiatal, minden oldaltól veszélyeztetett Bélát Boris trónkövetelő és mások ellen mint Magyarország pártfogója és ügyviselöje támogatta. 1134-ben elhatározták a sógorok, hogy II. Lótár német császárhoz követséget küldenek abból a czélból, hogy közös ellenük, a hatalmas lengyel Boleszló ellen pártfogásába vegye őket. A Péter püspöktől vezetett magyar küldöttség beszólt előbb Prágába, hogy aztán Szobjeszlóval együtt a császárt, a ki Magdeburgban éppen a pünkösdöt ünnepelte, felkeresse.

Bizonyos, hogy a magyar követségnek Prágában még más megbizása is volt.

[1] Ap. Dobner M. M. II. 278.

a) Béla tudatta sógorával, hogy nem sokkal azelőtt fia született s forrón óhajtja, hogy Szobjeszló legyen az újszülöttnél a keresztatyja.

b) Valószinüleg már akkor gondoltak rá, hogy a Przemislidák és Árpádok között már létező sógorsági viszonyt tágitsák, a mennyiben Béla vagy Szobjeszló kezdeményezésére Béla sógornéja, szerb Mária, I. Uros nagyfejedelem leánya és znaimi II. Konrád, Szobjeszló rokona között kötendő házasságot tervbe vettek.

Szobjeszló személyesen Magdeburgba ment; Meinhart prágai püspököt (1122—1134) fényes küldöttség élén Magyarországba küldte, hogy egyrészt az újszülött herczeg keresztelésén urát képviselje, másrészt pedig, hogy a tervezett házassági összeköttetést kieszközölje.

Kozma folytatójának tudósitásából azt következtethetnők, hogy znaimi Konrád a püspökkel egyidejüleg vagy röviddel utána szintén Magyarországba jött, és egy ideig mindketten Béla udvarán tartózkodtak. Hogy Magyarországban a vén, tekintélyes Meinhart püspököt a herczeg keresztelésével megbizták (ha a krónikás „baptisavit“ kifejezését igy értelmezhetjük) koránse tekinthető a hazai papságra sértőnek.

Ilyformán biztosra vehetjük, hogy Álmos herczeget Meinhart prágai püspök 1134 jun. 3-án mint a tulajdonképeni komának, cseh I. Szobjeszlónák a képviselője, keresztelte meg. A herczeg születése tehát 1134 május kezdetére teendő.

E herczeget a hazai irók között Turóczi[1] megemliti, kit Ranzano (Ind. XIV.) teljesen követ.

Mivelhogy Géza és László határozottan Bélának elsőszületett fiai s Bélának 1134 után született fiáról tudomásunk nincs, ennek következtében Istvánt is Béla öregebb fiának kell tekintenünk, Álmos pedig a negyedik és legifjabb fia.

E herczeg életére vonatkozólag nincsenek adataink. Béla nem sokkal 1134 után országát fiai között felosztotta, illetőleg fiai jövőjéről gondoskodott; arra nem akadunk, hogy Álmost tekintetbe vette, de a Béla halála után bekövetkezett viharos korszakban sincs ez Álmosnak nyoma; biztosra vehetjük tehát, hogy e királyfi mint csecsemő vagy életének első 3—4 évében, de mindenesetre még 1141 előtt halt meg.

Blondel ismeri e herczeget, Hübner nem. Pulkawa

[1] II. 64 »Genuitque (Bela) quatuor filios, scilicet . . . Almum«.

téved, a mennyiben azt hiszi, hogy Meinhart püspököt csak azért küldték Prágából Magyarországba, hogy a herczeget itt keresztelje meg. Ez (Fessler helyes megjegyzése szerint) mindenesetre sértőleg hatott volna a magyar papságra; Béla nem is kért keresztelő papot, hamen Szobjeszló herczeg komaságát s végre a középkori irók a „baptisavit“ szót elég gyakran arra használták, hogy ezzel az illetőnek a keresztelésnél közremüködését, vagy azt, hogy assistált vagy hogy a komát képviselte, kifejezzék.

Schier, a ki — mint tudjuk — Bélának már 1141 előtt meghalt Géza nevü fiút tulajdonit, azt hiszi, hogy Álmos Bélának talán nem is a legifjabb, hanem elsö fia. Egyik vélemény se állhat meg.

63 II. Géza király.

(1141—1161 † 1161).

II. Béla és szerb Ilona első gyermeke; született 1130-ban.[1]

Atyját 1141-ben anyai rokona Belus (Géza anyjának sógora) gyámsága alatt követte a trónon; 1146 szept. 11-én nagykorusitották.

Legnagyobb részt a Boris trónkövetelő ellen viselt harczok foglalkoztatták, továbbá sógorát Izjaszlót annak haliesi ellenei ellen támogatta, végre önmagát Manuel görög császárnak saját fivérei László és István által szított ármányai ellen védelmezte — annyiból áll uralkodása. Röviddel halála előtt (1160) hadseregét Dalmátiába vezette, hol Zárát a velenczeiek kezéből kiragadta.

Házassága.

1146-ben Fruzsinával, I. Mstiszló orosz (kievi) nagyherczeg leányával kelt egybe.

Halála.

Turóczi szerint (II. 66) 1161 máj. 31-én halt meg.

Staindel (494 ad 1161) szerint szintén akkor, miután 20 évig, 3 hónapig és 15 napig uralkodott.

[1] II. Gézának 1151-ben kelt okirata ap. Farlati IV. 317, 320: »Ego Geyza secundus Rex, secundi Bele regis filius«.

Fejér II. 147 do 1158 »Ego Geysa secundus ... piissimi Belae regis filius«. Fejér II. 88.

Hogy még II. István életében született, tanusitja Turóczi II. 63.

Ugyanazon keletet adják: Necrol. Admont. 204 („Kautse Rex Ungarorum"), Kézai, Tabb. Claustroneob. (Tom. I. p. 446 ad 1161).

Eltemették Székesfehérvárott.

Utódjai.

Biztosan a következö gyermekeit ismerjük:

1. III. István, sz. 1147, kir. 1161 † 1173.
2. III. Béla, sz. 1148, kir. 1173 † 1196.
3. Erzsébet, sz. 1149/50, férje: 1157 cseh Frigyes.
4. Géza, sz. 1151/3 † 1210 elött.
5. Árpád.
6. Odola, férje 1164 cseh Szvatopluk.
7. Ilona, férje 1174 osztrák Lipót.
8. Margit, férj: András, somogyi föispán.

Bonfin még Álmos és Lajos nevü fiairól is test emlitést — igy mondja Pray; csakhogy Bonfinbán (Dec. II. lib. 6 és 7) Gézának ez állitólagos fiait nem találjuk fel.

X. Leo pápának 1519-ben kelt bullájában a székesfehérvári egyház szabadalmait megerösitvén, egy Imrét Géza fiaként emlit „cum consensu et voluntate Geisae regis et filiorum suorum Emerici et Belae regum". Itt — úgylátszik — III. István helyett Imre van emlitve.

Palma[1] ezt az Imrét Géza gyermekeinek sorrendjébe felveszi.

Pray csak III. Istvánt és III. Bélát ismeri; leányai közül csak Ilonát és Erzsébetet.

III. Incze pápa Imre királynak irja:[2] „cum ipsius (Imre-é) Pater Alexandri jussu a Colocensi Archiepiscopo coronatus fuisset redimitus quo tempore maximas illius adipiscendae difficultates pateretur, quin et circa regni primordia cum bello graviore appeteretur, Sedis apostolicae cura ad pacem atque officium fratres ipsius (III Bélá-é, tehát II. Géza fiai) ac sequaces adductos fuisse". Henninges és Dubravius morva Konrád örgrófnak névtelen nejét Euphrosynének, II. Géza leányának tartják; ezen adat határozottan téves. A tévedés onnan ered, hogy II. Konrád († 1150) morva örgróf neje, Mária, II. Géza anyjának növére volt, de ez már 1134-ben férjhez ment.

[1] Not. rer. Hung. P. III. tab. VI.
[2] Ap. Raynald, Annal. eccl. ad 1204.

64. Fruzsina királyné.

II. Géza király neje.

Neve, származása és születése.

E királyné nevét és származását illetőleg a régibb irodalom sokáig nem volt tisztában.

Pistorius nem is ismeri e nőt; Blondel csak atyjáról tud, Hübner nem is nevezi II. Géza nejét, söt Kempelen[1] I. Géza nejének tartja. Mások Hedvignek, Ilonának, Zsófiának nevezték.[2]

Az első, a ki helyes nyomra akadt, volt Péterffy,[3] a ki IV. Incze pápának 1198-ban kelt, a keresztesek szabadalmait megerősitő bullájából nevét és jelentőségét kibetüzte; csakhogy az évszámban tévedett, a mennyiben IV. Incze csak 1243 jun. 24-én lett pápa.

Cornides következőleg magyarázza Péterffynek emez anachronismusát: IV. Incze pápaságának kilenczedik évében, tehát 1251-ben a kereszteseknek III. Bélától 1193-ban kiállitott szabadalmi levelét erősitette meg s igy történhetett, hogy Péterffy az 1193-iki évet a pápai bulla kiállitási évének vette; Péterffy szedője pedig 3 helyett 8-at vett s igy lett 1193-ból 1198.

Langebeck[4], ki az orosz fejedelmek nemzedékrendjét Sturleson Snorro, a Knythlinga Saga és Vilmos, ebelholti apát nyomán irta, e nő keresztnevét nem ismeri.

Atyját illetőleg az összes irók abban egyeztek meg, hogy orosz fejedelem volt; de különféleképen nevezték.

Turóczi (II. 66) mondja: „duxitque (Géza) exercitum in Rasciam super Lodomerium Ducem, ut vindicaret injuriam soceri sui Minoslai"; e Minoslaus-nevet Turóczi után számtalan iró közölte. Langebeck igy nevezi: „Haraldus seu Izislavus, Rex Ruthenorum"; de Izjaszló Fruzsinának a fitestvére! Schier kiadója, Rosnack igy javitja ki Langebeck-et: „Isislavus seu Minoslaus, Dux Ruthenorum". Rosnack, már ismeri Fruzsina nevét, de Cornides, erről nem lévén meggyőződve[5], Rosnack-ot

[1] Ap. Lentz, Prüf. Gesellschaft etc. Tom. II. 233.
[2] Katona III. 560.
[3] Concil. Regn. Hung. pars I. p. 66 nota h.
[4] I. h. II. 157, Kopenhága 1772—1792.
[5] I. h. 45: »Ha ilyesmit mástól leirnék, meg nem engedném magamnak«.

megrója azért. Wedekind (II. 31) végre azon nyilatkozatra érzi magát jogositva, hogy az összes történetirók meggyőződése szerint „Euphrosyne" nem Monomach leánya".

Miután manapság Fruzsina nevét még az okiratban is találjuk, már meg is van állapitva, hogy atyja I. Mstiszló, kievi nagyfejedelem (sz. 1076, nagyfejedelem 1125, † 1132 ápril 15.); anyja pedig annak második, névleg ismeretlen neje, a novgorodi Sawidics Demeter († 1166 után) leánya.[1]

Minthogy édes nővére (II. Vzevolod nagyfejedelem neje) már 1146 aug. 1-én, tehát oly időben, midőn Fruzsina valószinűleg még hajadon volt, özvegységben élt, fel kell téteieznünk, hogy Fruzsina Mstiszlónak legifjabb leánya volt; születhetett 1130-ban.

Házassága.

Belus, II. Géza király gyámja igen helyesen látta előre, hogy Boris trónkövetelő II. Béla szövetségesei, cseh Szobjeszló, és osztrák Adalbert halála után, a magyar korona eléréséhez vezetendő lépéseit megujitja. Miután Boris Oroszországban orosz fejedelem leányától, a kit férje szégyennel és gyalázattal visszaküldött hazájába, született s ott fel is nőtt, magától értetődött, hogy a trónkövetelő leginkább orosz rokonainak támogatására számithatott. Hogy Borist e támasztól megfoszsza, Belus kitünő sakkhúzást talált abban, hogy az alig tizenhatéves Gézát a már elhunyt Mstiszló kievi nagyfejedelem leányával összeházasitotta. A mennyasszony fivére — a mint már láttuk — leginkább volt hivatva arra, hogy unokatestvérének, Boris, érdekét képviselje s Belus sakkhúzása által lett most belőle Géza sógora.

Pray az egybekelést 1144-re teszi, a mi határozottan téves, miután Géza csak 1130-ban született s 14 éves korában alig nősülhetett volna. Azért teszi Schier az egybekelést 1146-ra, hivatkozván arra, hogy Gézát ez évben felfegyverezték s legelőször szentelt karddal övedzték.[2] Miután pedig e házasságból már

[1] Cornides anyját Krisztinának, Inge svéd király leányának nevezi; de ez Mstiszlónak első neje, a ki már 1122-ben halt meg.

[2] Freisingeni Ottó de reb. gest. Frid. I. Imp. lib. I. cap. 32: »Altera die Rex in praedicto campo ad quandam ligneam Ecclesiam accedit; nam eo usque in puerilibus annis positus, nondum militem induerat, accepta sacerdotali benedictione ad haec instituta, armis accingitur«. — Gézának e nagykorusitása az 1146 szept. 11-én vivott csatában történt, melyről Turóczi II. 65, Freisingeni Ottó Chron. lib. VII. cap. 25. Névtelen ap. Canisius III,

1147 julius havában fiú származott, ennélfogva az egybekelés 1146 nov.—decz. között történt.

Élete.

Géza uralkodása alatt Fruzsinára vonatkozólag nem akadunk valami jelentékeny adatokra. Szeretetreméltósága, kelleme és okossága következtében kedvelték s e körülménynek köszönhette veszélyeztetett bátyja Izjaszló — kit nagy mérvben szeretett, miután atyjuk halála után kiházasitotta — hogy gyakran részesült magyar támogatásban.

II. Géza halálával Fruzsina élete új fordulatot vett. A nagy államférfiúval, Belus-sal, együttesen kiskoru gyermekein gyámságot viselt mindaddig, mig Manuel görög császár ármányai következtében sógora, II. László, trónra nem jutott (1161 jul. 15-én); akkor Fruzsina gyermekeivel együtt Pozsonyba húzodott vissza.

Fiának, III. Istvánnak visszahelyeztetése után ettől felette tisztelve[1] nyugalomban élt és tiszteletben részesült, mig a fiatal királynak rögtöni halála élete csendjének véget nem vetett.

Az István halála után III. Bélával meg nem elégedett párt minden áron az ifjabb királyfi, Gézának, trónöröklését szerette volna s ezért Fruzsina anyakirályné személye körül összpontosult,[2] a ki öregebb fia Bélának győzelme daczára meg nem szünt, elfogott kedvenczének, Gézának, a koronához vezető útat simitani. Midőn a Géza szökése alkalmával megejtett vizsgálatból kitünt, hogy Fruzsinának nagy része volt a szöktetésben, Béla anyját előbb fogságba éjtette[3] (1176), később pedig Görögországba küldte számüzetésbe; legifjabb leánya elkisérte ide.[4]

Halála.

Hogy miképen töltötte életét Görögországban, arról nincs tudomásunk; lehet hogy ott más hangzásu nevet vett fel. Mi-

P. II. 259. tesznek emlitést. — Chron. Claustroneob. Chron. Austr. és a zwettli krónika (ap. Petz I. és Pertz IX.) tévesen teszik 1147-re.

[1] »Vna cum Domina Regina matre nostre«. III. István 1163-ban kelt okirata ap. Fejér II. 167.

[2] Chron. Posoniense ap. Koller. Hist. Episcopi Quinqueeccl. I. 413 Chron. Siloense ad Dobner M. M. I. 89.

[3] »Eodem anno (itt 1176 helyett tévesen áll 1186), dux Geiza . . . intravit Haustriam . . . mater vero ejus tenetur captiva in Bronz«. A következő évről mondja a krónikás: »eodem tempore mater regis in exilium in Greciam mittitur«. Chron. Poson I., Chron. Siloense, Pulkawa.

[4] Fessler II. 128.

dön ifjabb fia Géza 1189-ben Görögországba jött, anyját már nem találta az élők közt, mert ez időtájt mint apácza halt meg Jeruzsálemban — igy mondja Fessler I. 147 s egy egész sereg iró a kik ez állitásuk bizonyitása czéljából Fruzsina leányának, Erzsébetnek, egy 1186-ban kelt okiratára[1] hivatkoznak; de mit mond Erzsébet a töle a keresztesek javára kiállitott okiratában? A következöt: „Anno dominicae incarnationis 1186 ego Elisabeth. ducis Bohemiae Vxor, sequens vestigia Eurosine matris mee, quae domum hospitalis Hierosolymitani semper dilexit et promovit, in qua et habitum postmodum religionis suscepit“. Már pedig Fessler szerint azért ment Géza 1189-ben Görögországba, hogy ott anyját lássa, tehát meg nem halhatott 1189 előtt; továbbá sehogy sem betüzhetjük ki az éppen idézett okiratból, hogy Erzsébet cseh herczegné anyját 1186-ban már mint elhunytat emlitené; lehet, hogy akkor már nem élt, de Erzsébet ugyanezt mondhatta róla még akkor is, ha életben volt.[2] Az Erzsébettől megemlitett alapitványi ház Csehországban volt ugyan, de Erzsébet ez okirata által az összes hozzátartozó birtokokkal a jeruzsálemi hospitalusok házának, mint a rend főhelyének adományozta s ezért gondolja Rosnack, hogy Fruzsina a leányától alapitott szerzetesházban mint apácza halt meg.

Én még egy 1193-ban III. Bélától kiállitott okiratban, melyben anyjának egy Székesfejérvár javára tett alapitványát megerősiti, nem találok bizonyitékot arra, hogy Fruzsina 1193 előtt halt meg. Béla itt mondja:[3] „Tandem domina mater nostra, instinctu divinae inspirationis accensa, pro remedio animae suae, et pro anima mariti sui, patris nostri, piae memoriae, regis Geysae, et pro salute nostra, praefatum monasterium opere desiderato complevit, et variis possessionibus copiosius dotatum ac dilatum, ob religionem et honestatem ipsius domus hospitalis, perpetuis temporibus ei contulit possidendum. Haec igitur sunt nomina praediorum, que a domina matre nostra praefato monasterio sunt collata.“

Mig Béla itt atyját nyomatékosan mint már elhunytat emliti, Fruzsináról egészen igy szól, mintha 1193-ban még élt volna;

[1] Fejér II. 230.
[2] Dudik (IV. 419) mondja: »Eurosina nahm 1186 das Kleid des Johanniterordens an«.
[3] Fejér II. 283.

feltünő továbbá, hogy nem is királynénak, hanem egyszerűen anyjának nevezi; úgy látszik, mintha a kettejük között létezett feszült viszonyt az okirat e szavából kiolvashatnók, egészen mint ha Béla ezt még Fruzsina életében irta volna. Különben 1193-ban legfeljebb 63 éves volt, s igy könnyen feltehető, hogy akkor még élt.

Tetemét Magyarországba hozták, hol Székesfejérvárott a tőle alapitott keresztestemplomban eltemették.[1]

Házasságának következményei.

1. Az által, hogy Fruzsinát az Árpádok családi kötelékébe felvették, Boris trónkövetelőnek minden orosz támogatása megszünt.

2. Kievi II. Izjaszló, Fruzsina fivére, halicsi Vladimirko elleni harczaiban Gézát segitségére hivta, ki, a lengyelekkel együtt, győzedelmét előresegitette. Midőn egy újabb alkalommal fiát, Mstiszlót, Gézához küldte s egy magyar sereg Oroszországba vonult, de a halicsiak által megveretett, Géza és öcscsei László és István 1152 tavaszán személyesen vették át egy nagyobb sereg vezérletét, melylyel a halicsiakat legyőzték, jelentékeny kárpótlás fizetésére és békekötésre kényszeritették.

65. III. István király.

(1161—1173, † 1173.)

Származása és születése.

Szülei II. Géza király[2] és orosz Eufrozine. István mint elsöszülött gyermekük 1147-ben pillantotta meg a napvilágot. VIII. Lajos franczia király, aki a szt. földre vezetett hadjárata alkalmából Géza udvarán tartózkodott — Francziaországot 1147 juniusában hagyta el s ugyanaz évi okt. 4-én Konstantinápolyba

[1] V. Istvánnak 1272 ápr. 6-án kelt okirata: »Cum ad salutandam Ecclesiam sancti Regis, quae est extra muros Castri Albensis, in qua corpus reginae Eufrosinae, matris videlicet Belae Regis felicis recordationis intumulatum est, accessemus«, ap. Pray, Spec. Hierarch. II. 161;

[2] Egyik 1152-i okiratban (Fejér I. 29) „Geza II. vna cum filio suo Stephano Duce".

Wenzel (I. 62), okirat 1152-ból.

ért — volt a herczeg keresztatyja.[1] Születését Schier juliusba teszi.

Élete.

Istvánt, azon módon, hogy atyját a trónon követte, Manuel byzanczi császár — a trónkövetelő herczegek István és László pártfogója — megfenyegette. Anyja Eufrozine, hogy a veszélyektől megmentse, magával vitte Pozsonyba. Azután, hogy László 1162 kezdetén meghalt, Istvánt pedig 1162 junius 19-én elűzték, III. István már bátran léphetett újra a trónra. Uralkodása Manuel ellen vezetett hadjáratainak szakadatlan lánczolata; jobbára Syrmia- és Dalmátiáért folyt a harcz. Ugy látszik korai halálának az okát is Manuel fondorlataiban kereshetjük. Manuel ugyanis, mivel feleségeitől nem született gyermeke, Istvánnak öcsesét Bélát designálta a trónra; 1167-ben azonban gyermeke született, az udvarán tartozkodó Béla ekkor már terhére volt; a magyar trón megüresedésében, a legczélszerübb módját látta tehát annak, hogy a nemrég örökösül kijelölt Bélától szabaduljon. István király 1173 tavaszán várta a szt. földre vonuló Henrik szász herczeget kisérőjével Henrik osztrák herczeggel. A király Esztergamban várta be őket, hogy ünnepiesen fogadhassa; akkor tehát teljesen egészséges volt. A vendégek 1173 junius 4-én érkeztek meg, de már csak a király hullájára akadtak; a megelőző éjjel hirtelen rosszul lett s meghalt. A közvélemény halálát mérgezésnek tulajdonitotta. Halálának éjjelét (vasárnap, IV. non. martii) Kézai adja értésünkre. Végrendelet hátrahagyása nélkül halt meg s Esztergamban temették el.[2]

Házassága.

Igen sok újabbkori iró Istvánnak két feleséget ad; első nejéül Jaroszló halicsi herczeg leányát emlitik.

Manuel igazi keleti álnoksággal Istvántól hatalmas szövetségesét II. cseh Ulászlót az által idegenitette el, hogy 1164-ben Ulászló unokáját, Ilonát, tulajdon unokaöcsesével

[1] Turóczi (II. 66): „Caesaris praecessum egregius Rex Francorum venerabiliter et ut decet christi militem peregrinum, subsecutus a Rege Geysa honorabiliter susceptus est, apud quem aliquamdiu commoratus, compaternitatis vinculo Regi Geysae sociatur".

[2] Turóczi (II. 68); a tab. Claustroneob. (101. l.) szerint Székesfehérvárott temették el; mivelhogy azonban Esztergamban húnyt el, Turóczinak az adata nagyobb hitelt érdemel.

Komnén Péterrel eljegyezte. István Manuel ellenében ugyanilyen úton-módon csatolta magához halicsi Jaroszlót,[1] megkezdte vele a tárgyalásokat, hogy leányának kezét a maga számára megkérje. Jaroszló beleegyezett ebbe és leányát Magyarországba küldte, hogy István udvarán Eufrozina felügyelete alatt — mignem érett korú lesz — neveltessék. Fesslernek az előadása (II. 111) téves, amennyiben azt állitja, hogy Jaroszló leányát nem sokkal atyja halála után eljegyezte Istvánnal, mert Vladimirko, Jaroszló atyja, akkor már tiz éve mult, hogy elhalt († 1153).[2]

A ravasz Manuel alig hogy neszét vette ez eljegyzésnek, sietett, hogy a dolgot elrontsa. Jaroszlónak a következő tartalmu levelet irt: „Eszem ágában sincs, hogy háládatlanságodat újra felhozzam, — óvlak, hogy leányod a magyar királylyal egybekeljen. Rossz megbizhatatlan embernek szolgáltatod ki őt; adta-e már valaha jogérzetének és igazságosságának jelét? Azt az embert, aki sem a természetet, sem pedig a jogot nem tartja tiszteletben, és csak vak önkényét követi, minden rossz tettre képesnek tartom. István nem is veszi el leányodat, de, a menynyiben rajta múlik, mással se köti magát össze — törvény szerint — s ha mégis elvenné, úgy bánik majd vele mint közönséges a csőcselék söpredékéről való nővel. Gondold meg, mire képes veled szemben az, aki fejedelmi személyemet oly nagyon megsértette s nem átalotta nemrég tett esküjével aláválo módon játszani.“[3]

A rágalmazó az orosz- és görögországi közös egyházkötelék és küldöttjei által elérte azt, hogy Jaroszló — Istvánnal kötött szerződését elejtve — Manuelhez csatlakozott. Magától értetődik, hogy az eljegyzést is felbontották, az iránt azonban, hogy melyik fél ejtette el a dolgot — a források eltérők. De hogy nem lett belőle házasság, Kinnamos a következő szavakkal különösen hangsúlyozza: „óvlak, hogy leányod a magyar királylyal egybekeljen“, „István a te leányodat se fogja elvenni...“ „Ha mégis elvenné...“ E szerint tehát a menyasszony nem volt még abban

[1] Nem pedig — mint Horváth irja — Primiszlavot.

[2] Schier az egybekelés idejét — egészen bizonyos benne, hogy István az orosz nőt vette el — 1163-ra teszi, hivatkozván a Farlatinál (T. III. p. 184) előforduló következő okiratra: „Datum per manum Stephani Cancellarii et Dominae Reginae Cancellarii“; óvatosságból azonban hozzáteszi, hogy a „Domina Regina“ alatt a király anyját, Eufrozinát is érthetjük. Nem is kétséges, hogy Eufrozina értendő alatta.

[3] Kinnamos V. k. 16.

a korban, hogy már férjhez mehetett volna, mert különben nehezen bizták volna Eufrozine gondjaira, hogy további kiképzését eszközölje; ha már eladó leány lett volna, nyomban követte volna az eljegyzést a házasság.

Schier azért mégis makacsul ragaszkodik abbeli nézetéhez, hogy, habár Jaroszló Istvánt az igért segitségben nem részesitette, mégis házasságra került a dolog és ebből a házasságból fiú is született.

István, nemsokára rá, hogy az orosz nővel való eljegyzése felbomlott, Ágnessel, Henrik osztrák őrgróf leányával lépett házasságra.[1]

Utódjai.

Schier — amint fentebb már emlitettük — Istvánt Jaroszló leányával házasitja össze; e házasságból származnék — szerinte — Merisa (fiu), akiről István 1166-iki okiratában (Fejér II. 174—175) emlitést tesz. Ez az adat hamis, mert Merisa egészen más személy.

Schier egyébként még egy másik, 1165-ben[2] kelt okirattal is bebizonyitani akarja, hogy Istvánnak volt fia. „Ut inter Proceres — igy szól az okirat — ejusdem castri, Proceres filii, scilicet Stephani Regis existant, ea videlicet causa, quod relictis suis omnibus mecum steterunt intrepide."

Hogy a fiúnak a létele mellett szólhasson, a házas életet ecseteli folytatólag. Azt irja, hogy Jaroszló leányának boldog családi élete nemsokára megszünt.

Henrik osztrák herczeg byzanczi útjából Magyarországba térve, rábeszélte Istvánt, hogy a „tauroskytha" herczegnét taszitsa el magától, küldje vissza s az ő, tulajdon leányával keljen egybe.[3] Nincs motiválva, hogy mi volt oka az elválásnak; Schier nem hiszi, miként a jámbor Henrik, avagy az igazlelkü István valami törvényekbe ütközöt követtek el, s hogy a házasság megkötése mellett kifejezett állitását fenntartsa, azt hiszi,

[1] Broemmelnek az az adata, mintha Istvánnak első neje orosz herczegné lett volna — hamis. Néhány iró abban a nézetben van, hogy az orosz herczeg semmisitette meg az eljegyzést.

Blondel szerint István neje Mária, Izsák sebastokrator leánya. Ő tehát III. István nagybátyjával IV. Istvánnal összetéveszti.

Hübner szerint Ágnes, csak a Babenbergiek tábláján fordul elő.

Pistorius nem is ismeri Istvánnak a feleségét.

[2] Ap. Bel. T. I. 114. l.

[3] Kinnamos VI. k. IV. sz.

hogy a legnagyobb valószinüség szerint Manuelnek Jaroszlóhoz — István az orosz nötöl való elválása után — intézett levele maga Kinnamos szerkesztette, hogy Manuelt okos és elörelátó emberként feltüntesse.

Nincs rá szükség, hogy Kinnamost e gyanu ellenében védelmünkbe vegyük, Schiernek elöadására más ellenvetéseket teszünk:

1. Eltekintve a már fentebb kifejtett okoktól és attól a körülménytől, hogy olyan rövid idő alatt (1165—1166) eljegyzés-házasság-, fiú születése, válás- és Istvánnak második házasságáról szó se lehet, fontolóra kell vennünk, hogy amennyiben István feleségével, Jaroszló leányával már trónutódot szült, nehezen sikerülhetett volna az osztrák herczegnek, hogy a királyt rávegye, miként a csecsemő anyját eltaszitsa magától. Azt az esetleges ellenvetést pedig, hogy a fiatal herczeg talán még anyjának eltaszitását megelözöleg halt meg, az 1166-iki okirat megczáfolja. István ebben nejéről, fiával egyidejüleg tesz emlitést. Neje pedig nem lehetett más, mint az osztrák Ágnes, mert lehetetlen, hogy ugyanabban az évben, midőn fia s ennek anyja részére adományokat tesz, más nővel kelt volna egybe. Halicsi Jaroszló, amennyiben Istvánnal egybekelt leányának már volt fia, már unokája érdekében se állott volna rá egy könnyen Manuel terveire; nem kérte volna leányát, nem fogadhatta közönbösen, hogy leányát eltaszitják s hazaküldik.

2. Az 1165-iki okirat szövegét jó ideig helytelenül fogták, fel. Pray[1] azt hiszi, hogy mindazoknak a tévedése, akik az okiratra támaszkodva, III. Istvánnak fiút tulajdonitanak, a „scilicet“ szóból ered. I. Lajos király (1342—1382) 1349-iki okiratában a „scilicet“ helyébe „sancti“-t tett. E pótlás szerint tehát nem a III. István fiának, hanem a Szt. István fiának kiséretében levő nemesek értendök. Eldöntetlen marad, vajjon az 1349-ben eszközölt kiigazitás-e a helyes; megfelel czélunknak, ha tudjuk, hogy ez okiratnak III. István fiára vonatkozó passusában (mindenesetre kompetens helyen) kétkedtek; s hogy 1165-ben az alig egy éves herczeg nemes kiséretéről szó se lehet!

Istvánnak osztrák Ágnessel kötött házasságából származó gyermekeiről nincs tudomásunk, habár mondják, hogy Ágnes férjének elhunyta alkalmakor áldott állapotban volt s mint ilyent

[1] Hist. Reg. Hung. I. 120.

hozta vissza atyja Osztrákországba,[1] Eufrozina és Géza herczeg párthívei áldott állapotát tetettnek nyilvánitották, s hogy a Bécsben született gyermek 1174-ben mindjárt születése után meghalt.[2]

István azonban 1167-ben, tehát Ágnessel kötött házassága után egy teljes évvel (l. Fejér II. 179) Sebenico polgárainak irja: „Mihi *et filio meo* ..... tributarii ne sitis". Ebböl az okiratból következtetem, hogy Istvánnak 1167-ben — az okirat szerkesztése idejében — csakugyan volt *egy életben levő fia*. Mert, ha gyermektelen volt volna, igy irt volna: „netalán (várandó) fiamnak". — Gyermektelen király trónutódjáról bizonyosan szólhat, mert minden körülmény közt biztos; a fiú azonban nem oly biztos, hogy határozottan — mint István, fentebbi okiratában — präcizirozható. Világos tehát, hogy István halála után miért gondolt egy párt arra, hogy özvegye Ágnes áldott állapotban van; mert ha addig nem szült volna, a terhességet még a Géza herczeggel elégedetlen párt is azonnal kétségbe vonta volna.

66 Ágnes királyné.

III. István magyar király neje.

Származása és születése.

Szülöi II. Henrik, osztrák herczeg († 1177 januárius 13-án) a babenbergi házból és második neje Theodóra, akinek a leszármazását illetöleg nem vagyunk tisztában. Őt ugyanis — minden közelebbi megjelölés nélkül — Komnén Manuel görög császár unokahugának tekintik.[3] († 1184 évi januárius hó 2-án.)

Minthogy szülöi 1146-ban keltek egybe, ö maga pedig há-

[1] Lübecki Arnold, lib. I. cap. 3.

[2] Fessler II. 122. és 124. l.

[3] Chron. Mellic. ad 1149: „Dux Heinricus filius Illustrissimi Marchionis. . . . filiam ejusdem Clarissimi Ducis, scilicet fratris Regis Graecorum nomine Theodoram, uxore accepta, secum adducit".

Tab. Claustroneob. 1194. l.

Wizenberg Konrád krónikája. 293. l.

Hogy Ágnes csakugyan Theodóra, nem pedig elsö nejének a leánya, bizonyitja Arenpeck is Chron. Austr. cz. munkájában (1194. l.): „Vele (t. i. Theodórával) nemzette Ágnest, akit atyja III. István magyar királylyal összeházasitott . . ."

zassága alkalmakor (1166-ban) már érett korban volt, születését 1150/1-re tehetjük, úgy hogy 16 éves korában ment férjhez.

Házassága.

III. István magyar király Osmomyli Jaroszló halicsi fejedelem († 1187) leányával volt 1166 előtt eljegyezve. István ugyanis szövetségestársat keresett a ravasz byzanczi Manuel ellen; az akkori kor szellemében rejlett, hogy ez csak családi összeköttetés útján volt lehetséges, elérhető; ez okból jegyezte el az orosz herczeg leányát. Manuel azonban igazi keleti ravasz, alattomos módon megnyerte az orosz herczeget a maga czéljának, tervének; Istvánnal való köteléke felbomlott; az eljegyzés megsemmisitésével azonban a babenbergi házzal kötötte magát össze.

I. Frigyes császár ugyanis leküldte II. osztrák Henriket Manuelhoz, hogy ez utóbbit kibékitse, egyrészt, másrészt pedig, hogy Magyarország részére békét eszközöljön ki. Frigyes császárnak mindenesetre volt oka, hogy e küldöttségre éppen osztrák Henriket szemelte ki, mert Henrik neje Theodóra által, aki utaztában kisérője volt, a görög császárral közel sógori viszonyban állott.[1]

Manuellal való — sardikai — összejövetelének koránse volt meg a kivánt eredménye; Frigyesnek mitsem használt, Magyarország részére azonban fegyverszünetet kieszközölt. Henriknek Magyarországon keresztül visszautazta alkalmából István király a herczeg közbenjárására, de meg a saját jól felfogott érdekében is rászánta magát, hogy a görög születésü Theodóra leányával, Ágnessel egybekel.[2] Fesslernek előadása szerint (II. 117) István lakodalmát Frigyes császár jelenlétében Bécsben, 1166-ban, ünnepelte meg.

[1] Kinnamos, VI. k. 4. sz.

[2] Chron. Claustroneob. 446 ad 1165: „István magyar király Henrik osztrák herczeg leányával, Ágnessel, kelt egybe".

Chron. Australe. 446. ugyanazt mondja.

Chron. Admont. 189. l. ad 1166: „Henrik osztrák herczeg leányát István magyar király eljegyzi (nőül veszi)".

Chron. Zwettl. vet. 523. uaz.

Chron. Anonym. 560. l. ad 1167: „H(enrik), osztrák herczeget és O(ttó) palotagrófot Görögországba küldték, mivel azonban nem eszközöltek ki semmi egyebet, mint, hogy nagyszerü ajándékokkal elhalmozták, visszatértek. Henrik leányát a magyar királylyal összeházasitja".

Dudik szerint (III. 291) Ágnes-István házassága csak 1167-ben ment végbe.

Henrik különben – amint az alábbi schemából is kitünik — hivatkozhatott egyik testvérének Árpádházbeli leánynyal már kötött házasságára:

Álmos herczeg † 1129 — III. Lipót osztrák herczeg † 1136 nov. 15.

II. Béla, † 1141; Hedvig — 1132 — Adalbert, † 1137(?) nov. 9; III. Henrik † 1177.

II. Géza, † 1161;

III. István király — 1166 — Ágnes

Ágnes férjének (1173 május 3-án bekövetkezett) halálakor áldott állapotban volt,[1] s atyjához Osztrákországba tért vissza. Néhányan a mellett kardoskodnak, hogy karinthiai I. Hermann herczeggel lépett volna házasságra.[2] Második férje 1181. évi október 4-én halt meg;[3] ebből a házasságából a következő gyermekeit ismerjük:

1. II. Ulrik, szül. körülbelül 1176, 1181-ben Karinthia herczege; betegsége miatt 1202 jan. lemond; † 1202.

2. (II.) Bernát, szül. 1176/81, 1202 Karinthia herczege, † 1256 jan. 9 (?) (jan. 10-én temették el).

3. Guta, Przemysl cseh király férje.

Mivel az utóbbi házassága bebizonyitva nincs s akik Ágnesnek e gyermekeket tulajdonitják — újabbkori irók, második házasságának leszármazói kérdésesek; nehány iró szerint gyermektelenül halt meg.[4]

Halála.

Elhalálozási évéül, mivelhogy 1182 és 1184 közt ingadoznak, 1183-at vehetjük fel. Sirja atyjáé mellett a bécsi skót-templomban van.[5] Ez a körülmény arra vall, hogy második férjének halála után is az atyai házba tért vissza.

[1] Lübecki Arnold III. fej.

[2] Aventin. Rittershausen in Genealogia comit. Ortenburg; Lazius: de migr. gentium, VI. könyv, 168. l.; Megiserus, Annal. Carinth. 8. könyv, I. fej.

[3] Chron. Admont. 190. l. „Hermann, karintiai herczeg 1181-ben meghalt". A halálozás napját l. Fröhlich, Archaeologia Carinth. 49. l.

[4] Tab. Claustroneob. 1039. l.

Arenpeck, Chr. 1194. l.

[5] Arenpeck, Chr. 1194 l. „. . . Ágnest, akit atyja III. István magyar királylyal eljegyzett . . . és Bécsben szülői mellett a skót templomban nyugszik."

Ez az a templom, melynek 1161-i alapitási oklevelében az alig 11 éves leány tanuként fungál: „Acta sunt haec coram illustri Conjuge nostra Theodora

67. II. László király.

(† 1162.)

Leszármazása és születése.

Szülei II. Béla király és szerb Ilona.

Mivelhogy anyja 1131 április 28-án (ekkor koronázták meg Székesfehérvárott) áldott állapotban volt, bátyja Géza 1130-ban, Álmos, negyedik testvére 1134-ben született: László születését egész határozottan 1131-re tesszük. Nevét mindenesetre I. László király emlékére kapta. Gyermekkori udvarmestere: Péter comes (1146).

Életfolyása.

A régibbkori irodalom szerint a fiatal herczegről már jó korán gondoskodtak. I. szerb Uros a herczegnek nagyatyja anyai részről, (valószinüleg az energikus Ilona kivánságára, aki hozományának kiadását talán ezáltal kérte ki) azon volt, hogy a Dalmácziával délnyugoton határos, a Boszna és Drina között elterülő földrész, mely azelőtt Rama név alatt volt ismeretes, Szerbiától elkülönitve legyen és mint bosnyák herczegséget, magyar fennhatóság alatt, László herczegnek odaigérte. A régibb irodalom nem tudott róla, hogy ez mikor történt. Petz[1] az admonti könyvtárnak egyik, erre vonatkozó okiratát közzé tette. Keletét kb. 1150-re teszi, holott Fessler 1136-ra. Mivelhogy II. Béla országainak 1139-i felosztása alkalmával Lászlónak Boszniát jelölte ki, valószinü, — mondják — hogy II. Géza alatt is ezt a herczegséget birtokolta.

De a napjainkbeli kritikai kutatás kimutatja, hogy sokkal valóbbszinü, hogy a bosnyák bánok, amennyiben látták, hogy a hatalmas magyar királyok a szerb fejedelmi házzal sógorságban állottak, ő hozzájuk csatlakoztak. Hogy Ilona atyjától Boszniát kapta házassági ajándékúl üres, légből kapott koholmánynál nem egyéb. Béla mindenesetre rövid idővel 1135 után (ekkor nevezi magát Béla először „Rama királyá"-nak — Fejér II. 82) Lászlót, aki akkor még gyermekkorban volt, a bosnyák herczegi méltósággal tüntette ki, a tartomány azonban továbbra is tényleg a bosnyák bánok uralma alatt állott.

Ducissa Austriae et filiis nostris Luipoldo et Henrico, nec non et filia nostra Agnete".

[1] Cod. Dipl. P. I. p. 355: „quod Rex Bela Inclytus in Conventu Strigoniensi, ubi filio suo Ladislao communi Regni Consilio Bosnensem Ducatum dedit".

Hogy László királyi bátyjával miért tűzött össze, nem tudjuk. A régibbkoru irodalom felveszi, hogy Géza a görög Manuellal 1153-ban Szardikában kötött béke alkalmával Boszniát egy bizonyos Borisesnek adta, ez azonban mint magyar hübéres kormányozta a tartományt.

Mivelhogy László ezenközben fejedelmi méltóságától megfosztatott és mert Gézának Bosznia helyett neki felajánlott jószágokkal nem volt megelégedve — Gézával való összekoczczanásának első oka ez lehetett. Manapság a régibb iróknak ebbeli adatait üres, mivel sem igazolt combinatiónál egyébnek nem tartjuk.

Mi csak annyit tudunk, hogy László, midőn öcscse István Konstantinápolyba szökött, egy ideig még Magyarországban maradt, mignem a görög udvari életnek a lidércz-fénye őt is elkápráztatta; 1158-ban ugyanis mint politikai szökevény a görög császári udvarnál tartózkodik; ennek az inditó-okát pedig a leghelyesebben abban találjuk meg, ha feltesszük, hogy Manuelnak intrigái is közbe játszottak, hogy a királyi házat romba döntse s a királyi herczegekkel való személyes közvetetlen érintkezés révén Magyarországra való befolyását biztositsa.[1]

A görög erőlködésnek sikerült is László híveit rávenni, hogy 1161 nyarán (julius 15-én) a fejére tették a koronát.

Halála.

II. László nem sütkérezett sokáig a koronája fényében, fél évvel rá,[2] hogy megkoronázták, (1162 kezdetén) hirtelenül meghalt és Székesfehérvárt temették el.

Házassága.

Katona II. László nejére vonatkozólag oly enormis tévedésekre okot szolgáltatott, mely iránytadó művekbe is becsúszott.

[1] Niketas idejövetelére vonatkozólag irja: „Nemsokára rá Bladislabos, (Istvánnak) másik testvére is, István példája után indulva, eljött ide Mánuelhoz, de nem azért, mert az ő (királyi) bátyja kevésbbé szerette őt, avagy mert szemrehányásaitól tartania kellett volna, hanem mert István testvérének jólétéről értesült. Várakozásaiban nem is csalódott, a császár leszármazásához méltóan, kellő tisztelettel fogadta . . .“

[2] Turóczi II. 67. Halálozásának idejét illetőleg eltérők a nézetek. E tekintetben Katona IV. 22 körülményesen nyilatkozik. Általában véve az a nézet, hogy László 6 nappal koronázása után meghalt. Chr. Claustroneob. ap. Petz I. 446. szerint elhalálozásának napja 1162 januárius 14-e, mások meg 1162 febr. 1-re teszik.

Szokás volt ugyanis, hogy a fejedelmi személyek gyermekeiket még zsenge korukban — jövőjüknek biztositása végett — eljegyezték avagy összeházasitották (igy történt ez pl. II. Béla leányával Zsófiával) és II. Béla fiát Gézát még életében eljegyezte Euphrosyne orosz herczegnével és ide hozta őt Magyarországba, nehogy (Béla) halála után Boris orosz részről részesüljön támogatásban. Katona tehát azt hiszi, hogy Béla másik fiát, Lászlót egy lengyel herczegnövel jegyezte el már csak azért is, hogy Boris e részről se nyerjen segitséget.

Katona (III. 565) jól megfontolt vizsgálódásával arra az eredményre jut, hogy Boguchválnak valamelyik magyar herczeg és III. Boleszló leányának Juditnak házasságára vonatkozó adatai, egyre se illenek úgy, mint éppen II. Lászlóra.

Boguchvál ap. Sommersberg II. 48. erre a Juditra vonatkozólag ezeket irja: „Primo filium regis Pannoniorum virum habuit; de quo nunc principem restitutum genuerat, antequam vir ejus de regno fuisset ejectus. Mortus autem filio regis Pannoniorum, viro ejusdem, Boleslaus Crispus ipsam cuidam principi Russiae dederat in uxorem, de qua plures filios procreaverat, in Alliciensi principatu agens.“ 1102 és 1139 közt (mert ez időben uralkodott a lengyel III. Boleszló) a magyar királyi trónon ült. Kálmán, II. István és II. Béla. Kálmánnak az egyik fia még gyermekkorában, másik fia, II. István, gyermekek hátrahagyása nélkül halt meg. III. Boleszló vejének azonban — Boguchvál szerint — volt fia, a halicsi fejedelemségbe újból beültetett herczeg. Ismeretes az is, hogy Boleszlónak ez a veje (Boguchvalnál i. h. p. 39) előbb Halicsból elüzetett (Qui — t. i. az oroszok — Haliciensem regem, principis Boleslai generum, a regno ejiciunt, qui ad regnum Boleslai, soceri sui, confugiens, apud ipsum cum uxore aliquamdiu fuerat commoratus“.)

Katona szerint ez a hely Borisra se vonatkozhat, mert — Magyarország soh'se tartotta Kálmán első fiának, „cum hoc patre“ Halics királya nem lehetett. Boguchvál pedig Boleszló vejére vonatkoztatva e passust, azt állitja (i. h. pag. 36): „Iste Boleslaus, filiam suam de Ruthena genitam, Colomanno, regis Hungarorum filio, matrimonaliter copulavit; qui nomine dotis, castellaniam de Spiessz, quoad viveret, possidendam assignavit. Quem Colomannum, una cum rege Hungarorum, Haliciensibus in regem praefecerunt, ipsum coronari facientes“.

De mivelhogy Kálmánnak sem törvényes, sem pedig vélt

fiára nem illenek rá ez adatok, mert hiszen II. István fiút nem hagyott hátra maga után — Katona szerint Boguchválnak mindemez III. Boleszló veje mellett felhozott adatai csakis II. Béla egyik fiára lehetnek vonatkozással.

II. Bélának három fia közül IV. István görög nővel, Manuel unokahugával kelt egybe. II. Géza az orosz Eufrozinét — tehát nem lengyel nőt — vette el s ez az Eufrozina férjének halála után is — az okiratok e mellett bizonyitanak — fiánál III. Istvánnál maradt. És mivel Crispus Boleszló Gézának özvegyét nem házasithatta össze valamelyik orosz herczeggel, vak Béla fiai alatt egyedül csak László maradt vissza, aki III. Boleszlónak a leányát nőül vehette. Niketas (Edit. Venet. p. 66) e Lászlóról imigyen nyilatkozik: „Nemsokára ezután másik testvére, követve István példáját, szinte Manuelhez ment. (Szabadságában állott) hogy akivel éppen akar, avagy császári házból származó nővel kelhessen egybe. Mégis tartózkodott ettől a házasságtól, nehogy e hálóba kerülve, lemondjon a hazájába való visszatérésről, s ügyének kárára legyen oda haza“. Katona ebből a passusból azt a következtetést vonja le, — és Kinnamos is osztozik ebben a nézetben — hogy László, amennyiben Niketasnak hitelt tulajdonitunk, okvetetlenül nőtelen volt. De a görög krónikások nem tudhattak arról a körülményről, hogy László már nős volt és házassága volt a tulajdonképpeni oka annak, hogy a neki felajánlott görög nőről lemondott.

Mindenesetre senki se árulta el, hogy nejét mint hivták; de, hogy már feleséges volt, kitünik abból, hogy III. István a Dandulo Cap. XV. P. XV. tanusága szerint Miklóst, Vitale Michieli velenczei doge fiát és arbei grófot, a királyi származásu Máriával, László leányával összeházasitotta.

Továbbá Kinnamos szavai szerint (Edit. Ven. p. 102), melyeket Manuel IV. Istvánhoz intézett: „Testvéred után van egy István nevü unokaöcscséd“ — IV. István testvére alatt Lászlót, az unokaöcscs alatt pedig Lászlónak a fiát is érthetjük, ha csak ez az unokaöcscs nem lenne nagyon is fiatalkoru arra, hogy nagybátyjával, Istvánnal összetéveszthetnők. Egyébként ugyanezzel a nehézséggel találkozunk IV. Istvánnak más unokaöcscseinél is. Ezt a Lászlót Boleszló leányával történt eljegyzése után (a házasság hihetőleg akkor még fiatal korát tekintve nem létesült) a hozomány átvétele végett Halicsba küldték, Boleszló király a halicsiak királyává tette, de ezek nemsokára — Boguchvál elbeszélése szerint — elüzték; erre

azután jegyesével együtt Boleszlóhoz ment. A házasság hihetőleg azután, hogy Boleszló a Boris érdekében Bélával folyton háborúskodott és ez utóbbival kibékült — jött létre.

Habár Katona beismeri, hogy amit ez ügyben elmondott, conjuncturánál nem egyéb: mégis hangsúlyozza, hogy amennyiben Boguchvál adatai nem Lászlóra vonatkoznak, más magyar királyfira egyáltalán nem is vonatkozhatnak. Nem tesz az ellen kifogást, ha elbeszélése valakinek visszatetszik, ha az illető azt mondja, hogy Boguchvál az igazságot hazugsággal keverte, s azt a Kálmánt, II. András fiát, aki majdnem 70 évvel később Boleszló unokájával Salomeval kelt egybe, III. Boleszló vejével összetéveszti.

Szavatolna ez utóbbi conjunkturáért nevezetesen a Boguchváltól kétszer ismételt Kálmán név, mert ez szt. László fia és utódjánál[1] és II. András fiánál, a halicsi királynál előfordul ugyan, másutt azonban nem.

De hogy Boguchválnak ez adatai nem Kálmán magyar királyra vonatkoznak — az tiszta dolog. III. Boleszló — a legpontosabb chronologia bizonyitéka, hogy — 1102 lépett uralomra és 1139-ben meghalt. Kálmán király azonban atyja (I. László) életében, aki 1095-ben halt meg, Boleszló leányát nem vehette nőül, — de a másik Kálmán se, mert — Boguchvál Kálmánja halicsi király volt: ebből ered az elbeszélésben a zavar. Ha valaki mégis hisz Boguchválnak, a tőle előadottak senki másra se vonatkozhatnak inkább, mint II. Lászlóra, II. Béla fiára.

Katonának conjuncturája — mint fentebb már érintettem volt — gonosz gyümölcsöket termett. Horváth vak módon lépre megy. II. László házasságát imigyen ecseteli: Katona adata nyomán acceptálja ő is, hogy Belus gyámgyermekét Lászlót egy lengyel herczegnővel eljegyezte, hogy Boris ellenében lengyel részről támogatva legyen, továbbá átveszi azt is, hogy László Halicsot nászadományként kapta. (I.—261.) Ennél tovább is megy, mert I. 297 seqq. igy folytatja: „III. Boleszló lengyel király neje, Sobieszlava, révén Halics birtokába jutott. Midőn pedig ebből a házasságából született leányát Juditot II. Béla fiával, Lászlóval összeházasitotta, Halicsot nászajándékkép a házaspárnak ajándékozta. László, még mielőtt Manuelhoz menekült Görögországba,

[1] Katona véleménye szerint Kálmán magyar király I. László fia. Borisnak Kálmán nevü fiát fel se veszi, mert Borisot nem ismeri el Kálmán fiának.

és azután, hogy rövid időn át magyar király volt — Judittal Mieczyslaw nevü fiának adott életet. A László halálával megözvegyült Judit egy orosz herczeggel másodszor házasságra lépett, ebből két fia született: Vladimir és Román. A halicsi örökség jogi úton Juditnak Lászlóval kötött első házasságából született fiára, jelesül Mieczyslawra szállott; ez azonban megmérgeztetvén, második, orosz férjével kötött házasságából származó fiai Vladimir és Román összevesztek az örökségen, Vladimir — Román elüzve öt — III. Bélához menekült, hogy tőle segitséget kérjen. De mert leginkább Vladimirt gyanusitották Mieczyslaw megmérgezésével — Béla foglyúl ejtette s a tartományt saját fia, András számára (Boguchvál ap. Sommersberg, II. 48.) elfoglalta."

Mindaz amit Katona és Horváth előadnak, valóságos Augias istállója; e helyütt én természetesen csakis ami Lászlóra vonatkozik — hozhatom tisztába, mert ennek az anyagnak nagy része már Boris alatt feldolgozandó volt.

Elemezzük csak:

1. Katona mindenekelőtt nem bizonyitotta be abbeli állitását, hogy II. Béla még életében Gézát Eufrosynevel, avagy pedig, hogy valamely másik gyermekét Boleszló leányával eljegyezte. Tudjuk hogy Belust Gézának Euphrosynevel való eljegyzését Béla halála után inscenálta. Biztos adatokat arra nézve, hogy Béla még életében eljegyezte volna valamelyik gyermekét, — Zsófia nevü leányának kivételével, nem találunk.

2. Boguchvál III. Boleszlónak a magyar királyfival egybekelt leányát „de Ruthena genitam" nevezi. Megczáfolhatatlan bizonyitékunk van arra nézve, hogy III. Boleszlónak Zbyslawaval, II. Swjaetopolk orosz nagyherczeg idősebbik leányával kötött házassága 1102 és 1103 közt jött létre.[1] Ebből a házasságból két gyermek született:

a) Ulászló (szül. 1105-ben).

b) Swantoslawa (Swjaetoslawa) szül. 1106. április 12-én; Zbyslawának másik, 1106-ban vagy később született leányáról, Swantoslawan kivül nem tudunk. Kétséget sem szenved, — hisz bebizonyitott tény — hogy Zbyslawa 1108-ban meghalt, III. Boleszló pedig már 1110-ben bergi Henrik gróf leányával, Salomeval kelt egybe.[2] Katona már úgy vélekedik, hogy Lászlónak az

[1] Schiemann i. h.

[2] Dlugoss ad 1103 (ő ugyanis 1103 nov. 16-ra teszi a házasság

orosz nővel való házassága csakis Boleszlónak Bélával kötött békeszerződése után létesült. Ezt a békét II. Lothár császár közbenjárásával 1137-ben iniciálta, 1137-ben pedig a kellő formában megkötötték.[1] Feltéve most, hogy a házasság — Katona szerint — 1137-ben létesült: a lengyel herczegné (szül. 1106) 31, férje, László (szül. 1131) ellenben *hat* éves volt! Még természetellenesebb a viszony, amennyiben 1137 előtti időre tesszük és mivelhogy Boleszló Bélával 1132-től 1134/5-ig megszakitás nélkül háborúskodott — kérdem: ugyan mikor jegyezhette el Katona értelmében Béla király fiát Boleszló leányával? Erre időpontot találni, lehetetlen.

Vegyük, — Horváththal — hogy nem Béla, hanem Belus létesitette Lászlónak a lengyel herczegnővel való eljegyzését, illetőleg házasságát — a legjobb esetben ott az évet fogadhatjuk el, amelyben Géza Eufrosynéval egybekelt. Ez pedig az 1146-iki év. Akkor László 15, jegyese (neje) 40 éves. Az pedig hihetetlen, hogy Boleszlónak az idősebbik leánya 40 évig kénytelen volt várakozni, mignem egy 15 éves ifjúnak a nejévé lett!

3. Boris alatt már láttuk, hogy számos forrás szerint III. Boleszlónak (Zbyslawával kötött házasságából) idősebbik leánya először dán Magnusnak (1130—1134) a neje, második férje mindenesetre orosz (Vladimir, de mincki (?) Volodar is); harmadszor pedig a svéd I. Swerkerrel kelt egybe; tehát Lászlóról szó sincs.

Hozzájárul ehez még az a körülmény is, hogy mindazok, akik Boleszlónak ez idősebbik leányát e három férfival összeházasitják, második nevéül nem Juditot, hanem Rikissát adják neki.

4. Boleszló leánya — Katona előadása szerint — II. László halála után egy orosz herczeggel kelt egybe s ezt több fiuval örvendeztette meg. Horváth világosabban szól. László özvegye — irja — Halics örököse, Mieczyslaw anyja (II. Lászlóval kötött házasságából) egy orosz herczeggel kelt egybe. Anélkül, hogy e helyütt ennek az orosz herczegnek a személyét és a tökéletesen elferditve előadott halicsi viszonyokat (l. mi erre vonatkozik Boris alatt) ismertetnők, csak az a megjegyezni valónk,

idejét) pag. 350; ad 1104 p. 355; ad 1106 p. 360; ad 1108 p. 374. — Reánk nézve egészen mellékes az, hogy Dlugoss a második feleségét Adelhaidnak nevezi el.

[1] Cont. Cosm. Pr. ad 1134 ap. Pertz IX. 139; Annal. Saxo (Pertz VI.) az évet 1135-re teszi (hely: Merseburg); freisingeni Ottó Lib. VII. cap. 19. A kellő formában megkötött békét Cont. Cosm. Pr. 1137-re teszi.

hogy Lászlónak az özvegye 1162-ben — ekkor halt meg László — Katona és Horváth szerint már 56 éves volt; ugyan ki lenne olyan könnyü hivő, hogy az orosz herczeg, — még ha mindjárt László halála után vette el az özvegyet — egy 56 éves növel több fiút szült? Ezenkivül azt is tudjuk, hogy severiai Igor fiai, Vladimir és Román, csak 1206-ban, illetőleg 1209-ben lettek halicsi fejedelmekké, tehát 44, resp. 47 évvel rá, hogy László özvegye az orosz herczeggel állitólag egybekelt!

5. Katonának az a kifogása, hogy Boguchwalnak ez a passusa nem Borisra vonatkozik, mert nem öt tartják a magyarok Kálmán valódi fiának, csak olyan meggondolatlan és inconsequens állitás mint az, hogy Béla azon oknál fogva házasitotta össze Lászlót Boleszló leányával, hogy Borisot a trónkövetelőt, Boleszló ne részesitse segitségében. De Katona egészen megfeledkezett arról, hogy Boris akkor, midön — szerinte — László jegyet vált, egészen a jegyesek egybekeléseig csakis Boleszlóban találta meg legmegbizhatóbb és legerélyesebb támogatóját!

Az már, hogy Manuel az 1158-ban hozzá menekült Lászlónak egy görög nő kezét felajánlotta, László azonban ez ajánlatot nem fogadta el — gondolkodóba ejthet!

A visszautasitásnak oka az lehetett, hogy László már nős volt. De ebben az esetben valószinüleg neje és családja nélkül ment Görögországba. A konstantinápolyi udvarnak nem egy példájával bizonyithatjuk, hogy a byzanczi politika, amennyiben czéljának megfelelt, hogy valakit házasság által magához kössön — a már fennálló házas viszonyban nem látott akadályt. A ravasz Manuel is, ha László nejével és gyermekével jött volna udvarába, talált volna útat-módot, hogy a szökevény herczeget görög nővel összeházasitsa; de ez esetben a görög krónikások Lászlónak vele jött nejéről tudtak volna; amennyiben pedig László akkor már özvegy-ember volt, és ez abban az esetben, ha törvényesen egybekelt, a legvalóbbszinü — tökéletesen igaza van Niketasnak, hogy a magyaroknak szemében akkoron nem tetsző házassággal — t. i. ha görög nöt vesz el — a magyaroknak rokonszenvét eljátszani nem akarta és e tekintetben inkább volt azon, hogy a keze ne legyen megkötve.

Eszerint tehát nincs tudomásunk László nejének a chronologiájáról, nincs genealogiájáról se. Hogy nös volt, abból következtethetjük, hogy néhány évvel halála után Lászlónak leányát, a királyi vérből eredö Máriát III. István király férjhez adta.

S mivelhogy egy forrás se emliti meg Máriának az anyját, könnyen elhihetnők, hogy Lászlónak a természetes leánya volt. Dandolónak szavai („királyi származásu“) nem teszik ezt azonban valószinüvé.

68. Mária.

II. László király leánya.

III. István király Dandolo[1] előadása szerint az újonnan kinevezett arbei grófot, Michieli Miklóst, Michieli Vitale velenczei doge fiát, a királyi vérből származó („de stirpe regali“) László leányával, Máriával összeházasitotta. A házasság 1165-ben létesült.

II. László alatt már láttuk, hogy ez Árpádfinak házas életéről valami elfogadható tudósitásunk nincs. Még csak nem is tudjuk bizonyosan, vajjon létesült-e az emlitett házasság s maradtak-e hátra törvényes gyermekei; fogalmunk sincs, hogy nejét hogy hivták, s minő leszármazásu. II. László alatt már valódi értékére leszállitottuk mindazt amit Katona, Horváth s többen Lászlónak III. lengyel Boleszló idősebbik leányával, Judittal való egybekeésére vonatkozólag előadnak.

Habár nagyhamar gyanusithatnók, hogy Mária Lászlónak természetes leánya volt, Dandolo szavai „de stirpe regali“ nem engedik feltételeznünk; hozzájárul ehez az a körülmény is, hogy László a neki felajánlott görög nőt — valószinüleg erre a törvényes lányára való tekintettel — utasitotta vissza.

A László atyaságában netalán kétkedőknek azzal kell visszavágnunk, hogy 1165 körül egyesegyedül László volt az az Árpádfi, aki Mária atya lehetett.

Mivelhogy László 1131-ben született, házassága ha legkorábban, úgy 1150-re esik; Mária születése pedig a legjobb esetben a 12. század ötvenes éveinek elejére.

69. (Michieli) Miklós.

II. László király veje.

Atyja II. Michieli Vitale velenczei doge (1156, † 1173).
Neje Mária, II. László magyar király leánya.

[1] Cap. XV., pag. XV. ap. Katona III. 567.

Midőn I. Manuel 1165-ben a dalmát szárazföldet uralmának alávetette,[1] a velenczeiek ezt szivesen vették; mert a szigeteknek és 1167 óta Zára birtokában lévén, remélték, hogy a görögöktől nemsokára a száraz földet is elnyerik. Arbe városnak kikötötték ezt a privilegiumot, hogy a város négy nemes tagját városi főnöknek (gróf) kijelölheti; a jelöltek közül a velenczei doge nevezi ki a grófot. Amennyiben a kijelölő választmány a négy jelöltet illetőleg nincs nézetazonosságban, két velenczeit designáljon[2] s ha a megszabott idő leteltével e kettő ajánlatát illetőleg is nézeteltérésnek helye forog fenn, szabadságában áll a dogenak, hogy ő maga nevezze ki a grófot. Mivel az arbei képviselő testület egyik polgártársát se tartotta a város főnökségi tisztségre valónak, ez okból nem is tett ajánlatot; igy esett meg, hogy a velenczei doge fiát, Michieli Miklóst nevezték ki grófjukká s e választást az új grófnak atyja nyilvános parancsban azonnal megerősitette.

Mivel a magyar kormány egyátalában nem gyakorolhatott a városi ügyekre befolyást, ezt az eljárást is néma csenddel fogadta; mégis, hogy bármi áron a velenczeiekkel a modus vivendire szert tegyen, s hogy a dalmát száraz-

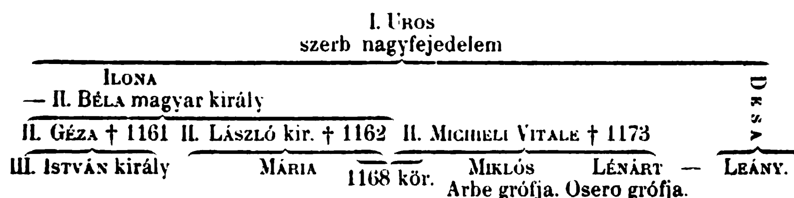
[1] Hertzberg 302. „Mivel azonban IV. István tovább folytatta rablóhadjáratait Magyarország ellen, III. István király hirtelen Zeugminba tört s nagybátyját foglyúl ejtette, aki azután — gyanus körülmények közt — meghalt. Manuel erre nagy energiával fegyvert fogott, Zeugmint és Szyrmiát ostrom alá vette s elfoglalta, Dukas János pedig Kaluphes Nikephorral ezenközben a magyar Dalmatiát (Trau, Sebenico, Spalato, Dioklea és Skardona helységekkel) 1166-ig birtokába vette. Emez értékes szerzemények, melyekért a magyarok a rhomaeusokkal még egyszer komolyan összetüztek, biztositva lőnek ama nagy győzelemmel, melyet a császár unokaöcsese Kontostephanos Andronikos a Zeugmin mellett 1167 julius 18-án vívott ütközetben, Dénes tábornok magyar főseregén aratott. 1168-ban békét kötöttek."

[2] Muratori XII. 290. „Hic dux (Vitalis) Arbensibus indulsit, ut quatuor ex suis civibus in Comitem eligerent et sibi electionem praesentarent, de quibus quem sufficentiorem cognoverit, approbabit; et si in hoc concordes non fuerint ut ex Nobilibus Rivoalti duobus electis unum aptiorem confirmabit; et his non factis, elapsis quinque mensibus, comitis electio ad Ducem spectet, sicut et confirmatio. Illico Nicolaus Michael Ducis natus electione Arbensium et Ducis approbatione eorum factus est comes. Hujus rei privilegium Bulla ducali plumbea communitum apud Arbenses usque in hodiernum diem conservatur illaesum. Quod illorum, errorem, qui asserunt, Alexandrum Papam hanc auctoritatem Sebastiano Ziano duci contulisse, manifeste confundit, cum hoc principialiter non concesserit, sed monstratas literas Imperatori mittendas, Bulla Ducali plumbea communitas, laudavit et approbavit.

földnek esetleges visszafoglalását a byzancziaiak meg nem nehezesitsék: III. István király a velenczei parancsolók barátságos egyetértésének bevezetésül — II. László leányát, Máriát, az ujonnan kinevezett arbei gróffal, Miklóssal, összeházasitotta. E házasságot (legkorábban) 1168-ra tehetjük.

III. István azonban egyedül ezzel a házassággal nem elégedett meg; az új arbei gróf testvérét, Michieli Lénárt oserói grófot (ez is II. Michieli Vitale doge fia volt) „Edessa herczeg leányával" házasitotta össze [1]

Mivelhogy István csakis vele rokoni vagy sógorsági viszonyban álló hölgynek Lénárttal való összeházasitása által köthette magát ez utóbbihoz, — igaza van Engelnek, aki a „dux Edessa"-t Techomyl = Desa szerb fejedelemmel azonositja. Desa (1162-ben szerb fejedelem) III. Istvánnal Manuel császár ellen titkos szövetségre lépett. István Desa leányával a következőkép volt rokonságban:

70. IV. István király.

(† 1164.)

Neve, leszármazása és születése.

Szülői II. Béla király és szerb Ilona; mivelhogy László, idősbbik bátyja még az 1131. év folyamában, másik fivére, Álmos pedig 1134-ben pillantotta meg először a napvilágot, születése 1132/3 ra esik. Atyja valószinüleg elődje, II. István, tiszteletére kereszteltette Istvánnak.

II. Béla fiai trónutódlási sorrendjének szabályozása alkalmával — 1039 körül — Istvánnak Syrmiát szemelte ki. 1154-ig életéből mit se tudunk. Csakis 1154-től kezdve szólnak róla olyan tudósitások, amelyek alapján tisztább képet alkothatunk felőle.

[1] „Filiam Ducis Edessae" Muratori XII. 292.

Ebben az évben ugyanis, avagy talán még 1153-ban István és királyi bátyja II. Géza közt viszálykodás tört ki; ennek az okát különböző módon adják elő.

Radevicus, freisingeni kanonok[1] a következőket irja erről: „Stephanus quorundam criminationibus Regi delatus fuerat quasi ad regnum aspiraret; atque in ea re avunculum amborum, Belum, virum valdo prudentem, ac ad innovandas res idoneum svasorem habere putabatur, pro eo, quod honorificentius habito adolescenti, per studia colendi, ferociae visus est nutrimentum suggere. Rex autem suspectum habens tantum fratris honorem, et peiora re ipsa, de illo veritus, non tam ipsum, quam amicos et familiares eius iam aperte insimulans, omnia facta seu dicta eorum in crimina vertebat; multisque adversus fratrem vulgatis, pluribus ad contestandum subordinatis, per insidias necem fratris dicebatur adoptare.“

De ennél biztosabb támpontot nyujt az alábbi:

Manuel császár rokonát Andronikost Nissa és Branizova parancsnokává tette. Andronikosnak kedve kerekedett, hogy Manuelt trónjától megfossza és az egész birodalomnak urává legyen; e czélból tehát II. Gézával egyetértésre lépett, amennyiben ezúttal való támogatása esetére megigérte, hogy az ő (Géza) javára Nissa- és Branizováról lemond. Géza, Manuelben legfélelmetesebb ellenségét és a trónkövetelő Borisnak pártfogóját látva, ráállott a szövetkezésre. Andronikos, hogy a császárt tévútra vezesse, még hirül is adta neki a dolgot, mintha a cselt ő eszelte volna ki, hogy ennek révén — a csalétekkel — Magyarországban byzanczi párthívekre akar szert tenni, hogy igy az ő segitségükkel Magyarország a byzanczi hatalomnak csakhamar kiszolgáltassék. Ezenközben azonban Manuel már birtokában volt az összes, Andronikos és Géza közt váltott leveleknek, s ennek következtében Andronikost elfogatta.

A magyar udvar István herczeget gyanusitotta azzal, hogy a leveleket elidegenitette. Syrmiai birtoka a lezajlott háborúskodások idejében Manuel kezébe került; azok a jószágok, amelyeket Gézától e helyett kapott, egyáltalában nem elégitették ki; a király azonban a birodalom s a hatalom megosztásáról tudni se akart. Igy esett meg, hogy István párthíveivel 1154-ben Manuelhez ment, aki azután unokhugával eljegyezte.

[1] Ap. Muratori VI. 751.

Radevicus és Guntherus Ligurin.[1] tévesen Belust czinkossággal vádoljak, már pedig Géza iránt táplált hüsége, habár István előszeretetében részesült, minden kétséget kizár.

István 1154-ben még görög részen Magyarország ellen harczolt, de szerencsétlenül s minthogy Manuel, csekély lévén hadereje, nem nyujthatott neki segitséget, a trónkövetelőtől olyképpen szabadult meg, hogy 1157-ben I. Frigyes császárhoz küldte, hadd részesitse őt segitségben ez; I. Frigyes azonban csak a két czivakodó testvér közt való közbenjárásra szoritkozott s midőn Géza küldöttjei királyuknak ügyében — Regensburgban — kedvező eredménynyel eljártak, — Istvánt Velenczén keresztül Konstantinápolyba visszakisértette. Itt sütkérezett még négy évig a byzanczi udvar fényében, mignem bátyjának, II. Lászlónak 1162-ben bekövetkezett halála életefolyásának egészen más irányt adott.

Géza halála után Manuel segitségével László magyar királyságot elnyervén, István (1161) „úr" czimmel volt felruházva; ez nyilván a trónra való várandóságát jelentette.[2] István végre-valahára — azonnal László halála után — (1162 kezdetén) fejére tette a koronát, amelyért oly forrón epedett. 5 hónap és 5 nap mulva királyságának végére járt. Az unokája, III. István, Magyarország törvényes királya ellen vezetett véres hadjárata után mint szökevény Dyo falujában egy asszony hajlékában menedékre és nyugalomra talált; de midőn férje Elek haza jött, elfogta a szökevényt és a királynak kiszolgáltatta. Ez bántatlanul, nagy kegyesen, eleresztette.[3]

Alig, hogy a görög udvarhoz ment a trónjától megfosztott, azon volt, hogy elvesztett királyságát visszaszerezze. Hazája ellen vezetett több rendbeli, rá nézve szerencsétlen hadjárata után 1164-ben utólérte a nemezis.

Ebben az évben ugyanis a győztes magyarok Zimony alá vonultak, e falak mögött sánczolta be magát István Nikephoros Chaluphes görög vezérrel. István király Manuelnek fenyegető levelére Zimony bevételével válaszolt, de a várnak a védőit nem is akarta foglyúl ejteni. A trónkövetelőnek megkegyelmeztetéséből nem volt

[1] Radevicus de reb. Frider. Imp. Cap. XIII., lib. I. Guntherus de gestis Frieder. I. lib. VI. a, V. 403 ad 445.

[2] Fessler I. 99.

[3] Muglen Henrik c. 54. a dolog folyását igy adja elö.

haszna, mert amikor a magyarok Zimonyba bevonultak, már István holt tetemére akadtak.[1]

Halála:

Niketas Choniatas halálát a következőképpen ecseteli: „Ez t. i. Tamás, Istvánnak egyik orvosa) a mérgezés ismerete terén mester, amint István egyik erét véletlenül megvágta, a sebre mérget hintett, mely az egész testén elterjedt s igy az életerejében megtámadott férfi 1163 (1164 helyett!) április 11-én meghalt".

Kinnamos megerősiti ezt, valamint Niketasnak azt az adatát is, hogy a méreggyilkos magyar parancsra járt el igy. Azután igy folytatja:[2] „A magyarok eleinte gonosz felhevülésükben Istvánnak a tetemét nem részesitették bármiféle szent szertartásban, még abban se, melyben a holtak; a város kapuja elé dobott holttestet eltemetetlenül hagyták. Midőn pedig végre mégis felülkerekedett bennük a természetes gerjedelem, Istvánt a sz. István király templomába vitték; ott temették el".

Úgy rémlik, mintha mind a két krónikás a görög részről történt mérgezés gyanúját a magyarokra akarná ráfogni.

Muglen Henrik (cap. 54) mondja: „Darnach liess der Kunig Stephan der gross zu der menig Ader und starb. Derselb ligt begraben zu Weyssenburg" — továbbá (c. 57) „er starb — irja — auf der purg Zenim."

Kézai szerint Fehérvárott nyugszik.

Turóczi (II. 68.) haláláról szólva: „cujus corpus Albae quiescit" mondja.

Schier azt hiszi, hogy tetemét utóbb Fehérvárra szállitották, mert hiszen megkoronázott király volt.

Házassága.

István neje Komnén Mária, I. Manuel unokahuga. Házassága 1155/6-ban létesült.

Gyermekei.

Történeti bizonysággal IV. István leszármazóiról nem szólhatunk.

[1] Fessler I. 110.
[2] Lib. V. n. 17.

Albizius (Stem. Princip. Christianorum Tab. XVII.) beszél Izsák nevü fiáról, aki Cyprus ura volt. De a szigoru kritikát — Izsáknak e leszármazása — nem állja meg.

71. Mária királyné.

IV. István király neje.

Leszármazása és születése.

Atyja Izsák, II. János (Komnén) byzanczi császár harmadszülött fia (atyja szebastokratorrá nevezte ki); anyja pedig Theodóra.[1] Mivelhogy Mária még nővére Theodóra előtt ment férjhez, ez pedig 1144-ben született,[2] Mária születése éve 1144 elöttre esik.

Házassága.

I. Frigyes császár egy izben (jövendöbeli élettársának) elökelö születéséről szólva (mert midőn nejének választására gondolt, mindenesetre a legelöbbkelöt akarta nöül venni) meggyöződött a felöl, hogy Izsák szebastokratornak szépsége és leszármazásánál fogva hires leányát Máriát Byzanczban nevelték; azonnal szerelemre gyúlt e hajadon iránt s követséget küldött a császárhoz (Manuel), hogy a herczegné kezét megkérje; felfogadta, hogy úgy nagybátyjának Konrádnak, mint Palesztinából való visszajövetelekor Itáliát illetöleg tett saját igéreteit teljesiteni fogja. A (görög) császár, midőn a küldöttek hozzá érkeztek, Frigyes ajánlatait sóváran fogadta s annak idején követséget küldött Frigyeshez, hogy kölcsönös határozatukat megerősitsék.[3]

Megerösiti e leánykérést freisingeni Ottó is.[4] „Mivelhogy nem sokkal azelött — irja — a pápai szék követei a királynak nejével kötött házasságát a közeli rokonságra való tekintettel felbontották — újabb mással való házasságkötés létesitése czéljából követséget küldött Görögországba, s nagyjainak tanácsára, Hamelburgi Anzelmet és Sándort (ez egy apuliai gróf volt, kit Róger gróf az ország más elökelöivel, mert uralkodói vágyással gyanusitották öket, elüzte) a követséggel bizta meg.

[1] Henninges, Theatr. genealog. I. 997.
[2] Cohn, Stammtafeln. 1871, 14. tábl.
[3] Kinnamos lib. IV. n. 1.
[4] Lib. II. cap. XI.

A ravasz Manuel, aki rokonait kapzsi terveinek eszközeül használta fel, szépséges unokahugát a császárral úgy akarta összeházasitani, hogy ebből jelentékeny haszna váljék, olyan képtelen követelésekkel állott elő, hogy az első követség mit se végzett; most egy második küldöttséget menesztett Frigyeshez, de ez se ért eredményt.

De mégis, hogy unokahuga kezét politikai czélokra kiaknázza, Máriát a görög udvarhoz menekült magyar trónkövetelővel, Istvánnal[1] házasitotta össze; ezzel egyébként rokonságban is volt:

I. Béla magyar király † 1063

I. Géza † 1077	I. László † 1095
Álmos † 1129	Piroska (Irén) † 1133 férje II. János császár, † 1143
II. Béla † 1141	Izsák
IV. István	Mária

A házasság kétségkivül politikai természetü volt. Manuel ugyanis Boris trónkövetelőnek halála után († 1151) II. Géza ellen viselt hadjáratának eredménytelenségéről meggyőződvén, békét kötött s megigérte, hogy a hozzá menekült trónkövetelőt, Istvánt nem támogatja — a herczeget megnyerni akarta a görög udvarnak s e czélból Máriával való összeházasitására terelte figyelmét.

Mikor létesült a házasság — a következőleg felelhetünk:

Mária nővérét, Theodórát, (szül. 1144-ben) 1157 szeptember havában III. jeruzsálemi Balduin vette nőül.[2] Minthogy István már nősemberként ment görög küldöttséggel I. Frigyes császárhoz, kell, hogy Máriával még 1157 szeptember előtt egybe kelt legyen, Mária tehát — nézetem szerint — Theodóránál idősebb. Mivelhogy István házassága Boris halála után ment végbe, a követség pedig 1157-ben[3] indult el, a házasság megkötésének idejét 1156 végére avagy 1157 elejére kell tennünk.

[1] Niketas: Manuel lib. IV. n. 1.: „István azután, hogy bátyjának leselkedései elől megszabadult, Konstantinápolyba ment, Mánuel császár udvariasan fogadta, számos jótéteményben részesült és Mária, a császár unokahuga, Izsák szebastokrator leányának kezét is elnyerte".

Kinnamos lib. V. n. IV.: „István . . . (a császár) testvérének gyönyörü hajadon leányát, Máriát, Izsák sebastokrator leányát vette nőül".

[2] Broemmel, 50. tábl.

[3] Radevicus ap. Muratori VI. 750 seqq.

Guntherus ap. Katona III. 677, 680.

Máriának további sorsáról minden egyéb irányban — mit se tudunk. Valószinü, hogy István halálával Manuel önző politikai czéljaira újból eszközül felhasználta.

72. Géza (Guitard) herczeg.

Géza, II. Géza magyar király és az orosz Euphrosine fia volt.

Szüleinek ő volt a negyedik gyermeke s a harmadik fia; születése — mert III. Béla 1148-ban született s utána valószinüleg Erzsébet 1149/50-ben — 1151/3-ra esik. A régibbkori irók ebből a Gézából két személyt csináltak: ugyanis II. Gézának hasonnevü fián kivül még valami Guthard, Gothard, Guithard nevüt is tulajdonitanak.[1]

Schier abban a nézetben van, hogy Guthart az a herczeg, aki a korona utáni vágyáért évek hosszu során át börtönnel lakolt meg. II. Géza gyermekei közt — nála — ezenkivül még egy másik is szerepel.

Pray[2] II. Gézának Istvánon és Bélán kivül még más, a többi közt valami Guithard (= Gothard) és Géza nevü gyermekeiről is tesz ugyan emlitést, félig-meddig azonban már sejti, hogy ez a két herczeg, mert hasonlót beszélnek egyikről is, másikról is — talán egy és ugyanaz a személy s azt hiszi, hogy a magyarok Gézának, a németek pedig Guithardnak hivták. Hogy ezután mi volt Gézával — Pray tud róla; Guithard sorsát illetőleg azonban — nézete szerint — mindmegannyi történetiró hallgat.

A régibbkorbeli irodalomban erre vonatkozólag fennlétezett kétség manapság már meg van czáfolva. II. Endrének alábbi okiratával minden kétséget kizáró módon van bebizonyitva, hogy Géza és Guithard egy és ugyanaz a személy s *hogy a szóba vett herczeg eredeti neve Géza*

Midőn III. Istvánnak 1173-ban bekövetkezett halála után a trón betöltésének megtörténnie kellett, majdnem az egész főpapság részéről támogatott párt azon volt, hogy a trónra az arra jogositott, Görögországban felnött Béla helyett, öcsesét, Gé-

[1] Alberich Chron. pag. 347. Lübecki Arnold. lib. cap. 39.
[2] Histor. Regum Hung. I. p. 163.

zát emeljék. Euphrosine, az anyakirályné, aki a szeme előtt nevelkedett Gézának a külföldön nevelkedett és ott hosszabb ideig tartózkodó Béla fölött elsőbbséget adott, e párthoz szított és erélyesen támogatta is.

S amint Béla megkoronázása 1174 jan. 13-án mégis végbement,[1] Géza egy időre békében maradt, úgy hogy fondorlatai napfényre nem kerültek. Azonban 1176-ban az anyjától, és néhány világ- és egyháznagytól is támogatott nagyravágyó szándékait és intrigáit felfedezték; erre azután, hogy a királynak a haragját elkerülje, néhány hívével sógorához, V. Lipót osztrák őrgrófhoz szökött.[2]

Béla a szökevénynek kiszolgáltatását követelte s midőn Lipót erre hajlandónak nem mutatkozott, a déli osztrák területet egészen a Dunáig pusztává tette.[3]

Hogy ez időtájt mi történt Gézával, biztosan nem tudjuk. Vagy kiszolgáltatni kényszerült az őrgróf a szökevényt, avagy pedig a magyarok elleni védőharczában a magyaroknak foglyáúl esett; annyi azonban tény, hogy fogoly lett. De nemsokára megszökött fogságából és Sobieslawhoz Csehországba menekült,[4] talán abban a reményben, hogy Sobieslaw Frigyes császár pártfogását számára megnyeri.[5]

Sobieslaw azonban foglyúl ejtvén, valószinüleg néhány pártosával, bilincsekbe verve Bélához küldte; ez a herczeget súlyos fogságra itélte.[6]

[1] Turóczi, II. 69.

[2] Horváth „Magyarország történeté"-ben tévesen Henriknek nevezi ezt az őrgrófot.

[3] Chron. Austriac. ad 1176. (Pertz S. S. IX.)

[4] Pulkawa (Dobner Monum. III. 104.): „Bela .. misit illum in carcerem, qui evadens vincula Boemian ad Sobieslaum venit".

[5] Horváth Mihály: I. 293. Gerlach cseh krónikája in Font. rer Aust. I. V. 150. „Anno dominice incarnationis 1177 erat rex Ungarie, Bela nomine, disceptationem habens cum fratre suo, pro regno illius terre, quem cum conjecisset in vincula, evasit ille, nescio quomodo, et veniens in Boemiam sperabat per manum ducis Z. adire imperatorem, suscepturus ab eo coronam et subicere ipsi Ungariam. Quem dux Z. fraudulentissime deceptum pessimo usus consilio cepit et fratri suo in Ungariam vinculandum remisit, derogans in hac parte tam fidei suae, quam etiam imperatori in magna quantitate".

[6] Chron. Posoniensis. l. c. ad 1187 (helyesen 1177): „Dux Gejza transivit de Haustria in Boemiam unde a rege fratre suo reductus est in Ungariam" Albericus ad 1167 (recte 1179) pag. 347: Imprimis „adversabatur

Teljes 12 évet töltött Géza a börtönben (1177—1189). Midőn I. Frigyes császárt 1189-iki keresztes hadjáratakor III. Béla Magyarországban a lehető legfényesebben fogadta és megvendégelte, Bélának második neje, a franczia Margit, férjének jó hangulatát (valószinüleg megnyerte a császár szószólását is) felhasználta arra, hogy fogoly sógorát kiszabaditsa; hanem azért 2000 harczos élén mégis elkellett hagynia hazáját és a császárral 'a keresztes hadjáratban résztvennie.

Ez a csapat (élén Ugrin győri püspökkel) vezette a keresztes hadat. Midön azonban a görög területre értek s ott Frigyes és II. (Angelos) Izsák császár közt czivakodás tört ki, melyet itt-ott csak a fegyveres erő szüntetett meg — és Bélának sem sikerült szépszerivel kieszközölnie a két császár közt a békét: nem vélte tanácsosnak, hogy csapatai Frigyes oldalán veje, Izsák ellen harczoljanak. Visszahivta tehát Bulgáriából magyar seregét; nagy részük — élükön Ugrin püspökkel — engedelmeskedett ugyan, egyesek azonban mégis szégyeltek visszavonulni s Géza oldalán maradva további útján is kisérői voltak.[1] Bizonyossággal mondhatjuk, hogy Bélának hazavonulási parancsa Gézára nem vonatkozott és hogy a börtönből való megszabadulása csak a Magyarországból való tartós számkivetésének feltételéhez lett kötve; és ilyen internálásra és számüzetésre a szentföld volt szokásos.

Gézának további sorsa ismeretlen. Igaz ugyan, hogy Pray[2] feltevése szerint Görögországban királyi származásához méltóan nősült meg s hogy gyermekei is voltak, — a házasság ténye

quidam frater suus Guitardus, sed tantem victus fuit et conclusus." Chron Siloens. apud Dobner Monum. I. 89.

[1] Anonymus Canisiusnál (ed. Basnage) Tom. III. Pars II. pag. 506.

Ansbert (39): „quia idem rex (= III. Béla) minus quidem domino imperatori fautor, sed instigator esset indefessus ad nostri omnium perniciem, minus etiam perpendens, quod et in Christi exercitu noblissimum haberet generum, scilicet illustrem ducem Sueviae, virtutum ac probitatum insignibus egregie decoratum" „Tribus igitur tantum comitibus vel baronibus Ungaris cum sociis suis nobiscum remanentibus, sex comites cum omnibus aliis et cum episcopo Jazarensi retro reversi sunt ad propria XIII. kal. decembris (nov. 19).

[2] Histor. Regum Hung. I. 174, hivatkozva az Anonymusra (ap. Canisius)

azonban okiratilag bebizonyitva nincsen. — Van azonban II. Endre magyar királynak 1210-iki évről kelt okiratában néhány olyan rész, melyből következtethetünk. Ugyanis, körülbelül abban az évben, midőn az Andrással elégületlenek ellene összeesküdtek és a már évekkel azelőtt Görögországban tartózkodó Géza fiaihoz követeket küldtek és levelet irtak, amelyben a herczegeket Magyarországba visszahivták és Endrének trónjától való megfosztására felhivták: Domald, Sebenico helytartója, valahogyan tudomására jött az összeesküdtek tervének, a követeket Spalatóban elfogatta, leveleiket elvette és a bilincsekbe vert követekkel együtt a királyhoz küldte. Erre Endre király 1210-ben — a genealogiára nézve fölötte fontos, Domald javára kiállitott adományozó okirata igy szól:[1] „Cum quidam principes Ungariae iniquum adversus nos machinantes consilium, in Graeciam, *ad filios Geichae* cartas et nuncios transmisissent, ut in Ungariam venientes, eorum consilio et auxilio adjuti Regnum nostrum usurparent".

Kár, hogy azokat a leveleknek, melyeket Domald a követektől elvett, mindez ideig sem akadtak nyomára! Az adománylevél a következő tételek felállitására támpontúl szolgál:

1. A hosszabb ideig fogságban tartott, I. Frigyes császárral a kelet ellen vonult s néhány forrás szerint Guithardnak nevezett herczeg a magyar Gézával azonos.

2. Görögországban letelepedett és törvényes házasságra lépett ott s ebből a törvényes házasságából származtak gyermekei, mivelhogy az összeesküdtek bizonyára nem akarták volna András trónjára Gézának törvénytelen gyermekeit ültetni.

3. Nejének nevét, úgy a házasság idejét sem tudjuk; az a körülmény azonban, hogy fiait a trónra meghivták, arra enged következtetni, hogy anyjuk hasonlóképpen uralkodó családból származott. S mert, midőn Géza Görögországba jött, unokahuga Margit, II. (Angelos) Izsák uralkodó császár neje volt, valószinü, hogy Géza ennek a császárnak valamelyik nőrokonával kelt egybe.[2]

S mert fiait 1210-ben meghivták a trónra, nem voltak már gyermekkorukban; feltéve, hogy a legidősebbik akkor 18 éves

T. III. Pars II. pag. 506. Lucius. Memorie istoriche di Tragurio. Venet. 1673. Lib. II. cap. 5.

[1] Fejér III. I. 101.

[2] Izsák nőrokonairól az alábbiakat tudjuk:

volt, e szerint 1192 körül született: Géza tehát 1190 vagy 1191-ben nősült.

4. Mert nem Gézára, hanem fiaira történik hivatkozás és a leveleket is direkt ezekhez intézték — Géza akkor már (tehát 1210 körül) nem élt. Mert az adományozás 1210-iki keletü, halálát az 1210 év előtti időre tehetjük.

5. Hogy hány fia volt, hogy hivták őket — hasonlókép genealogiai viszonyukat se tudjuk. E herczegeknek sorsára, illetőleg kizárólag esetleges utódjaikra vonatkozó kutatásokat az Árpádok genealogiájának azon feladatához sorolnám, melynek megfejtése behatóbb eredményt mutatna, mint Árpádnak Attilától való leszármaztatása okiratos bizonyitékok alapján!

6. Gézának Görögországban töltött életére, úgy fiaira vonatkozólag eszközlendő kutatásoknak abból kell kiindulnia, hogy Géza Görögországban, az ottani udvari szokásnak megfelelően, nevét letette és valami görög hangzásu, mind e mai napig is ismeretlen nevet vett fel.

73. Árpád.

II. Géza király ifjabb fia.

Szülei: II. Géza és orosz Eufrozina.

A régibbkori krónikások közül e herczegről csak Kézai és Muglen Henrik emlékeznek meg.

Angelos Konstantin, görög tengernagy 1152. 1161
neje: Komnén Theodora, I. Elek császár leánya

- Andronikus 1182 3 megvakittatott neje: Kostamonita Eufrosyne, Tivadar titk. logotheta leánya
  - II. Izsák császár † 1204 — neje: 1. N. N. 1186 előtt
    - 1. leány apácza
    - 1. Irén † 1208 jegy.: Róger (sicziliai) † 1194 férje 1197: Fülöp római király † 1208
  - Irén férje Kantakuzenos János
  - Theodora férje I. montferrati Konrád 1187 † 1192 april 28.
  - III. Elek császár neje: Dukaena Eufrosine a Kamateros házból
    - Irén, férje: I. Andronikos Konstostefanos II. Palaeolog Elek 1199 — † 1204 előtt
    - Anna, férje: 1. Komnén Izsák † 1200 előtt 2. I. Tódor császár 1200 febr. 23.
      - I. Theodora
    - Eudokia, férje: 1. I. István szerb kir; eltaszitja 2. 1204 Murzuflus Elek 3. 1204 Sgurus Leó † 1208
- Konstantin
  - Leány férje: Vatatzes Bazil
- Leány férje: Kamytzes Manuel, Protostrator
  - fia Protostrator
    - Leány, férj: 1199 a bolgár Stréz † 1211
- János neje: Dukaena (?) Zoe
  - Anna férje: Zantei Máté palotagróf

Élete folyásáról mit se tudunk. Azt azonban biztosra vehetjük, hogy nem csecsemő korában hunyt el, mert ez esetben Kézai nem ismerte, vagy legalább megemlitésre méltónak nem tartotta volna. Amennyiben gyermek- vagy ifjúkorát megélte, mindenesetre III. Béla után született. Tudvalevő dolog, hogy Géza, Béla öcscse, ezzel szemben mint trónkövetelő lépett fel, ezt pedig, ha Árpád lett volna az idősebb, nem tehette volna. E szerint tehát Árpád szülőinek a legifjabb fia volt. Valószinüleg ifju kora kezdetén halt meg. Néhányan kétségbe vonják és tagadásba veszik, hogy eláltalában létezett. Mossóczy Zakariás[1] tett rá figyelmessé első sorban.

A Schiertől ad 1161 (II. Géza halálozási éve) idézett horvát krónika a következő passust tartalmazza: „I mel ie chetiri szine: Steffana, Bela, Arpada i Geyza".

Kercselics:[2] „Posteriores hos (t. i. Árpád és Géza) puto praeivisse morte genitorem suum, dum horum nulla est apud scriptores memoria a morte patris".

Hasonlóképp kétségbe vonják létesitését Pray, úgy szintén Timon is, mert „különben már senki se jegyzett fel róla valamit".

74. Erzsébet.

II. Géza király legidősebb leánya († 1190).

Szülei II. Géza és orosz Eufrozina. 1146-ban keltek egybe. Ebből a házasságukból első gyermekeik István meg Béla herczegek 1147 és 1148-ban születtek; Erzsébet születése tehát, ha legkorábban, 1149/50-re esik.

Már 1157-ben Frigyesnek, a későbbi cseh herczegnek jegyese (hihetőleg neje is). 1174 óta Altenburgban (Meerana mellett) tartózkodott, mignem férje[3] diszkövetséggel

[1] 1582 márcz 28. — 1586 apr. 10. nyitrai püspök. Telegdyvel együtt a Tripartitumot néhány később hozott törvénynyel kiadta s ehhez a gyüjteményhez „vitae Rerum Hungariae" cz. függeléket csatolt.

[2] Not. praelim. 159. l.

[3] Gerlach 145.: »Ubi cum ea et cum Domina Elisabeth uxore Friderici consistens misericordiae dei expectavit eventum. Et Fridericus quidem quatuor integris annis quibus deinceps principabatur Zobeslaus, modo in Ungaria, modo in curia imperatoris sibi ubicumque potuit, molesto exercebatur exilio".

Uott. 151. ad 1178: „Mittit tum Fridericus primarios quosdam in Altenburg

hazahozta. 1183-ban már mint „Elisabetha ducissa“ szerepel.[1]

Legmaradandóbb emléke életének, hogy 1184-ben, a Venczeltől — I. Szobjeszló fia — Frigyes ellen szított felkelést a bátor Erzsébet, Frigyesnek távolléte idejében szerencsésen leverte.[2] Férjét nem sokkal élve túl, 1190-ben halt meg. Házasságából a következő gyermekei születtek:

1. Vratiszló, † 1180 előtt;

2. Ilona, férje Komnén Péter, I. Manuel byzanczi császár rokona.[3]

3. Zsófia, † 1195 márczius 25. — Férje: I. meisseni Albert; † 1195.

4. Ludmilla, † 1240 aug. 5. Férje: 1. bógeni Albert, † 1198; 2. 1204: bajor Lajos, † 1231 szept. 16.

5. Margit, † . . . . jul. 28.

6. Olga † . . . . jul. 21.

Az Erzsébet házasságából leszármazó fiág tehát már Vratiszlóval kihalt.

pro uxore sua Elisabeth, quae ab Episcopo Friderico et canonicis Pragensis ecclesiae honeste suscepta regnat deinde cum eo feliciter“.

Uott. 152. ad 1179: „Deinde pergit (Szobjeszló) obiram Friderico a curia revertenti, cogitans praeoccupare inparatum, sed uxor eius domina Elisabetha praemisso velociter nuntio facit eum scire, quaecumque geruntur domi“. „Porro domina Elisabeth voto se obligaverat ad Dominum, ut si victoria donaret virum suum, ecclesiam sibi construeret in ipso loco certaminis, quod postmodum devota implevit, nam fundavit, dotavit et ditavit et ita cruciferis tradidit“.

[1] Boczek, I. 309.

[2] Gerlach 181: „sed non obtinuit, quia qui deiuutus erant, pariter cum domina Elisabeth uxore Friderici fortiter resistebant“.

[3] Vinc. Chron. Boem. 136: „Imperator (Graecorum) ampliorem amicitiam inter se et regem Boemie confirmare volens, neptem ejus, filiam domini Friderici, nepoti suo in matrimonium querit, quam rex ex consilio suorum ei se daturum promittit“.

Továbbá (137): „Anno dominice incarnationis 1165 rex Wlad. neptem suam filiam domini Friderici filii sui, maximo Graecorum imperatoris rogatu, per comitem Zemzemmam, (= Sezima) domine nostre regine summum camerarium . . . nepoti ejus in coniugem transmittit. Qui expletis feliciter nuptiis pluribus preciosis donatus muneribus incolumis . . . ad propria revertitur“.

Dudik III. 364—366, IV. 91. („1164 óta Péter, Manuel unokájának jegyese, később neje“).

75. Frigyes.

Cseh herczeg, II. Géza király veje († 1189).

Leszármazása és születése.

Atyja II. Ulászló cseh herczeg (1158 jan. 11. óta király), † 1175 jan. 18.; anyja Gertrud, III. Lipót osztrák örgróf leánya, † 1151 aug. 5. Szülöi 1140-ben keltek egybe s minthogy bizonyosan tudjuk róla, hogy legidősebb gyermekük, születését bizvást 1141-re tehetjük.

Élete.

Frigyes már 1161-ben hübérül kapta Olmützt. Atyja 1173 márczius havában az I. Frigyes császárral folytatott súrlódásoktól fáradtan fia javára lemondott trónjáról. Frigyes császár ezt a lemondást elfogadni nem akarván, Frigyest a nürnbergi birodalmi biróság elé idézte s az ermerdorfi udvarszéki kihallgatáson a választást érvénytelennek nyilvánitotta és II. Szobjeszlót cseh herczeggé avatta. Frigyes túszként a császár udvarán maradt, mignem 1178-ban Velenczében újból hübérül kapta Csehországot és magát Prága birtokába helyezte. Szobjeszló Frigyesnek távolléte alkalmával Prága birtokába jutni igyekezett, de nem ért czélt; a hazatérö Frigyest azonban a lodenitzi tónál legyözte. 1179-ben azonban Frigyes verte le a trónkövetelöt, mire a herczegséget a magáénak tartotta. Nagy adókat hozván be, ez által a nemességet elannyira elkeseritette, hogy azok Konrád Ottót, znaimi herczeget 1182-ben meghivták a trónra.[1] A császár közbenjárásának köszönhette Frigyes, hogy megmaradt a cseh trónon. Frigyes 1184-ben éppen a császárnál volt Mainzban, midőn felkelö alattvalói II. Venczelt, Szobjeszló testvérét hivták meg a trónra. Frigyest csak a németországi segitö hadak, Lipót osztrák herczeg támogatása stb. tartotta meg a korona birtokában. Hogy Venczel szövetségesén, a morva örgrófon, boszut álljon, 1185 végén harczba elegyedett vele s le is győzte öt; ezentúl azonban jó viszonyban volt vele. Frigyes 1189 márczius 25-én — éppen midőn I. Frigyes császárral a szent földre vonulandó hadjárat elökészületeivel foglalkozott, meghalt. A prágai Szt. Vid-templomban porladozik teteme.

[1] Gerlach cseh krónikája 183: „cui successit Cunradus qui et Otto . . . favore interim domine Elisabeth, que castrum Pragense sibi dedit in

Házassága.

Neje Erzsébet, II. Géza magyar király és orosz Eufrozina[1] leánya.

A házasság genezisét illetőleg biztosat nem tudunk; genealogiája az alábbi:

Szár László † 1031 előtt

I. Béla † 1063	I. András † 1061
I. Géza † 1077	Adelhaid — II. cseh Wratisló; 3. neje: a lengyel Svatava
Álmos † 1129	
II. Béla † 1141	3. I. Ulászló † 1125
II. Géza † 1161	II. Ulászló † 1175
Erzsébet	Frigyes † 1189

A Monachus Saranensis[2] az időpontot illetőleg így nyilatkozik: „quoniam videlicet (1157 jan.) idem (I. Dániel prágai püspök 1148—1168) et Henricus frater Vladislai Ducis, cum aliis Boemicae terrae primatibus filiam Ungarici regis Friderico, filio ejusdem Ducis dispensandam detulerunt". De mivel tudjuk, hogy Erzsébet 1157-ben még nem volt eladó leány, igaza van Fesslernek (II. 105), amennyiben azt mondja, hogy Frigyes Erzsébetet 1157-ben csak eljegyezte. Az akkori kor szellemében a gyermekmenyasszonyt Daniel püspök és Henrik herczeg Magyarországból Csehországba hozták, hogy ott házassága idejéig tovább neveljék.

A házasság következése.

Midőn III. István 1163-ban a Manueltól támogatott trónkövetelő, IV. István ellenében szövetségest keresett, Ulászlóra, sógorának, Frigyesnek, atyjára vetette szemét, aki csakugyan .

manus, receptis ab eo sacramentis pro Olomutzensi, sed ipse adeptus, quod voluit, postea eam fefellit".

Vinc. (131) szerint Frigyes már 1160-ban ment Milánóba, hogy ott — atyja rendeletére — Frigyes császárt támogassa. Ugyanezen szerző még azt is mondja, hogy Frigyes azon hadjáratban részt vett, melyet atyja a magyarok támogatására a görögök ellen inditott.

[1] Narratio Altahensis de quorumdam Ducum Bavariae Genealogia (Leibnitz: S. S. rer. Brunsvic. Tom. II. p. 21): »Bela Rex Ungariae, pater Andreae Regis, patris S. Elisabethae et Belae Regis, habuit sorores, quarum . . . alteram duxit Fridericus Dux Bohemiae, frater Otokari Regis, et genuit ex ea Ludmillam.«

Chron. Siloens. (Dobner T. I. p. 81, 84, 90, 92, 95, 119, 121).

Alberich: Chron. ad 1238 (Leibnitz: Access. Hist. Vol. II. 568): »Hic Otto (bajor) fuit de matre Alberti Bequonarii (bogeni), regis Hungariae nepotis (Ludmilla, Frigyes leánya előbb bogeni grófné volt)«.

[2] Fontes rer. bohemicarum II., 264.

szövetségesévé lett is. Manuel e szövetkezés hirére Istvánnal alkudozásokba bocsátkozott, melyeknek folyama alatt Ulászlóval közvetlen érintkezésbe lépett.

Manuel nagyszerü ajándékai és Ulászló unokájának saját rokonával való eljegyzésének tervezgetése által (a házasság utóbb ment végbe) a cseh herczeget elannyira megnyerte a maga érdekének, hogy a magyarokat és István királyt rávette a békére, a melynek következtében a fiatal Béla, Manuelnek designált veje Syrmiát kapta, Manuel pedig a trónkövetelőnek támogatását megtagadni volt kénytelen. A szövetség nem maradt tartós, mert Manuel a cseh segitőhadnak hazavonulása után mindjárt megszegte a békét.

76. Odola

II. Géza király ifjabb leánya.

Szülei: II. Géza és orosz Fruzsina.[1] Férjhezmenetele idejéből következtethetjük, hogy szüleinek második leánya volt.

1164-ben találjuk, hogy Szvatopluk herczeggel, II. Ulászló cseh fejedelem fiával, lépett házasságra. De miután Odola akkor még zsenge koru volt, legfeljebb a nevezett évben történt eljegyzésről lehet szó.

Életéről és haláláról nincsenek adataink.

77. Szvatopluk,

cseh herczegfi, II. Géza király veje.

Leszármazása.

Atyja (II.) Ulászló cseh herczeg,[2] később (1158 jan. 11. óta) király († 1175. jan. 18); anyja Gertrud, III. Lipót osztrák őrgróf († 1181. aug. 15) leánya. Mivel a források[3] — 1146—1147-ből — emlitést tesznek róla és mivel bátyja Frigyes valószinüleg 1141-ben született, felvehetjük, hogy Szvatopluk 1142 és 1146 között született.

[1] Chronogr. Siloensis ap. Dobner Mon. I. 81. Odolának nevezi. Katonánál (III. 744) előfordul mint Hulicha, Palacky-nál mint Helicha. Pistorius ismeri ugyan férjét, de magát a herczegnőt meg nem nevezi.

[2] Boczek I. 276. Vincent. 102: »Dux autem Wlad. (1150) seniores autem filios, Fridericum et Svatopluk militie et patrio ducatus deputat«.

[3] Codex diplomaticus Moraviae I. 253, 258.

Házassága.

III. István magyar király nem bizott eléggé erejében a görög udvartól támogatott trónkövetelővel szemben, azért is szövetséges társakat keresett. E czélból első sorban Frigyes császárhoz közeledett s 5000 ezüst girányi ajándékkal lepte meg, hogy benne szövetségesét megtalálja.[1] Frigyes azonban — jóllehet az ajándékot elfogadta, az olaszországi bonyodalmak miatt nem nyujthatott segitséget, miért is István II. cseh Ulászlóhoz folyamodott, aki idősebb fiát Frigyest már 1157-ben Istvánnak idősebb nőtestvérével Erzsébettel összeházasitotta. Ulászlónak nem volt ellenére s az új köteléket megerősitette egy újabb házas frigygyel: ifjabb fiát Szvatoplukot Istvánnak fiatalabbik nőtestvérével Odolával jegyezte el.[2]

E házasság leszármazóiról nincs tudomásunk.

Halála.

Szvatopluknak elhalálozási évét nem ismerjük.[2] Halála napját (október 15.) a sziléziai — cseh halottas könyvben találjuk meg.[3]

[1] Chron. anonym ad 1164 ap. Petz Scriptor. IX.

[2] Vincent. Annal. ad 1164 (Petz, XVII. 681): »Anno... 1164 Ungari filium Regis Deviae (= Geisae) parvulum sibi Regem constituunt et Regem Bohemiae Wladislaum rogant, ut eis veniat auxilio, quod eis Rex promittit fideliter et ad majorem inter se confirmandam concordiam alteram filiam Reginae filio suo Swatopluco sumit in Conjugem et plurimis sui inter se datis munerbis ad propria redeunt«.

Az »Alteram filiam Reginae«-ből azt következtethetjük, hogy a házasságot Eufrozina negociálta.

Pulkawa ad 1164 (Dobner: Monum. Bohem. hist III. 186).

Chronographus Siloensis (Dobner: Monum. T. I. 81. l.): »Ambo germani Fridericus scilicet et Swatopluc, duas sorores, filias regis Hungariae duxerant«.

Katona, III. 744.

[2] Szvatopluk a Hopf-féle atlas szerint 1160—1174-ig fordul elő.

[3] Gerlach, Chron. Boem. (Font. rer. Austr. I. 5. 142 seqq.)

„Anno dominice incarnacionis 1170. His diebus Zuatopulc filius regis W. frater Friderici, zelo ductus, quod pater suus comitem Woizlavm supra omnes primarios nimis in altum sublevasset, occasionem quam sepe quesierat, nactus ex absentia patris, memoratum virum intra manus regine cultellis confossum interfecit, et eam in manibus, sicut dicitur, cum ipsum defendere vellet, vulneravit. Unde pater eius graviter indignatus, quem capere (non potuit) patria pepulit et usque in Ungariam fugavit. Inde namque ambo germani Fridericus scilicet et Zvatopulc, duas sorores, filias regis Ungarie duxerant, vnde et illucpotius, qam alias fugit. (Qui recuperata terra, nec non et gratia patris, in Teutonia postmodum) peregre mortuus est."

A Frigyes alatt megemlitett, Frigyesnek Erzsébettel kötött házasságának genealogiai levezetése itt is érvényben marad.

II. Ulászló — II. Géza

Szvatopluk, Frigyes ⌣1157⌣ Erzsébet, Odola

1164.

78. Ilona.

II. Géza király ifjabb leánya.

Szülöi: II. Géza király és orosz Eufrozina. Nötestvéreinek házassága idejét tekintetbe véve (1157-ben, illetöleg 1164-ben mentek férjhez), arra a következtetésre jutunk, hogy ö a harmadik leány s születése körülbelül 1158-ra esik. Nevét nagyanyja (atyai részröl) emlékére kapta.[1]

1174-ben (osztrák) V. Lipót vette nöül. A házasság pünkösdkor történt.

1199 deczember 25-én halt meg.[2]

Házasságából három gyermeke született:

1. I. Frigyes, 1195 osztrák herczeg; † 1198 ápr. 16-án.
2. VI. Lipót, 1195 stiriai herczeg, 1198 osztrák herczeg; † 1230 julius 28-án.
3. Ágnes.

Leszármazó fiága 1246 junius 15-én II. Frigyessel kihalt.

79. V. Lipót

osztrák örgróf; II. Géza király veje († 1194).

Származása és születése.

Atyja II. Henrik („Jasomirgott") osztrák herczeg (a Babenberg családból, † 1177 jan. 13.), anyja a görög Theodora († 1184 jan. 2.). Születése minden valószinüséggel 1157-re esik.

Életlefolyása és halála.

Atyja halála után megkapta 1177 febr. 24-én Frigyes császártól az osztrák herczegséget. Cseh Frigyes és II. Szobjeszló herczegek közötti viszályok alatt az elöbbit támogatta. 1182

[1] II. Géza 1157-ben kelt okiratában anyjáról, mint elhunytról emlékezik meg. Az anyjának nevét viselö, 1158 körül született leányának megnevezése hasonlóképpen arra vall, hogy szerb Ilona 1157-ben már nem élt.

[2] Arenpeck Chron. Austr. (Petz): »Domina Helena Conjunx sua (t. i. V. Lipóté) deinde diem obiit anno Domini 1199«.

tavaszán a szent földre ment, honnan csak 1182 deczember havában tért vissza. 1184-ben cseh Frigyest felkelő alattvalói ellen támogatta. 1188 márcz. 27-én újra felvette a keresztet; de a stiriai herczeg trónöröklési viszonyai keresztes hadjáratát akadályozták. 1192-ben követte a herczeget (IV. Ottokárt) a trónon. V. Lipótot leginkább onnan ismerjük, hogy I. Rikhárd angol királyt 1192 decz. 21. fogságba ejtvén, a Duna melletti Dürnstein nevü várban elzáratta, a miért III. Coelestin pápa ki is közösitette.

Midőn lóról leesés következtében halálát érzé, a salzburgi érsektől bizonyos feltételek alatt megkapta az absolutoriumot. Meghalt Gráczban 1194 deczember 31-én; eltemették Heiligenkreuzban.

Házassága.

Ilonával, II. Géza magyar király ifjabb leányával történt egybekelése első sorban genealogiai természetü:

Álmos herczeg † 1129			III. Lipót osztrák herczeg † 1136	
II. Béla † 1141	Ágnes	1132	II. Adalbert	II. Henrik herczeg
II. Géza † 1161				† 1177 jan. 13.
Ilona † 1199	III. István	1166	Ágnes	V. Lipót herczeg † 1194
		1174		

E pár eljegyzését valószinüleg már 1166-ban vették tervbe, midőn III. István Lipót nővérével Ágneszszel kelt egybe.[1] Az egybekelés 1174 pünkösdön történt meg.[2]

80. Margit.

II. Géza király leánya.

Alább (353-ik lapon) majd meglátjuk, hogy III. Incze pápának 1208 április 13-án a veszprémi püspökhöz intézett soraiban előfordul a következő passus: „.... quum bone me-

[1] Pray I. 166. szerint már II. Géza odaigérte volna Ilona kezét Lipótnak.

[2] Arenpeck in Chron. Austr. ap. Petz I. 1204: „Item anno Domini 1174 Dux Leopoldus et frater suus Hainricus de Medling accincti sunt gladiis militaribus Pentecoste. Et eodem die Duci Leopoldo desponsata fuit Domina Helena filia secundi Geysae Regis Hungariae, Belae III. soror, quae tamen in juventute sibi promissa fuit".

Chron. Mellic. 234.

Tab. Claustroneob. 1018 és 1040.

Chron. Australe ad. ann. 1174.

Fejér II. 150 (do 1204) „Sub Liupoldo Duce Austrie ac Stirie, filio Ducis Liupoldi, qui consobrinus fuit Bele regis Ungarorum.

morie Margareta, quondam Vxor bone memorie Andree, Comitis de Symichio, amita carissimi in Christo filii nostri illustris regis Vngariae..."

Tehát e passus értelmében II. András király atyjának nőtestvérével, tehát II. Géza leányával van dolgunk.

Ugyanebből a pápai irományból kivehető az is, hogy ez a Margit András somogyi főispánnak volt a neje, hogy 1208 április 13-án se ő, se pedig férje már nem élt; továbbá, hogy vagyonuk egy részét egyházi czélokra szánták; végre, hogy figyermekük, Andronikus (a pápa irományában csak mint András fia jő elő) 1208 április 13-án még életben volt.

Valamint az összes Árpádházbeli leányokról, akik belföldihez mentek férjhez, mélyen hallgatnak a források: azonképpen vagyunk Margittal is. Mindössze is csak a pápa irományából szerezhetünk róla értesülést.

II. Géza leányai közöl a következőket ismerjük:

1. Erzsébet, † 1190, 1157-ben nőül vette cseh Frigyes.

2. Odola, 1164-ben egybekelt cseh Szvatoplukkal.

3. Ilona, férje 1174-ben osztrák V. Lipót.

A Chron. Posoniense (ap. Endlicher Mon. 57) előadása szerint: „Dux Geyza exiens Ungariam cum Laurencio Comite et multis aliis intravit Haustriam, et soror ejus nupsit in Graecia. Mater vero ejus tenetur captiva in Bronz etc."

Ezenkivül még azt is tudjuk, hogy Eufrozina, II. Géza neje, egy évvel később, hogy Géza herczeg Ausztriába menekült, kénytelen volt elhagyni Magyarországot s Görögországba ment.[1] Fessler állitása szerint fiatalabbik leánya elkisérte ide.

Felmerül már most az a kérdés, hogy II. Gézának ugyan melyik leányával van dolgunk, e helyütt?

Nem ütköznék a kérdés nehézségekbe, ha gyanithatnók, hogy a pozsonyi krónika III. Béla leányát, Margitot érti alatta, II. (Angelos) Izsák, konstantinápolyi császár nejét. S ha a krónikás a keletet helyesen adta volna meg, a valószinüséghez nagyon közel állnánk. Eufrozinének az elutazását s leányának Görögországban, kötött házasságát ugyanis 1187-re teszi, — holott tudjuk, hogy Eufrozina már 1177-ben ment Görögországba, III. Béla leányát pedig II. Izsák császár 1185-ben vette nőül. A krónikás tehát ugyanakkor olyasmiket játszódtat le, amelyek Eufrozinára, avagy unokájára, Margitra nem vonatkozhatnak. Ha

[1] L. a 313-ik lapot.

már most adatai (úgy Fesslernek innen levont következtetése is) helyesek, — e helyütt nem a pápa irományából ismeretes Margittal van dolgunk; vagy pedig II. Gézának már ismertetett leányain kivül volt még egy ismeretlen leánya is; ez kisérte el anyját Eufrozinát 1177-ben Görögországba, avagy pedig – a krónikás előadása szerint — ez időtájt Görögországban ment férjhez.

A görög császári uralkodóháznak ismert tagjai közül II. Géza leányával — 1177-ben — senki se kelt egybe; ha tehát a krónikásnak előadása, hogy t. i. Eufrosyne leánya anyját Görögországba elkisérte, illetőleg, hogy anyjának számkivetésekor Görögországban férjhez ment — való: — amennyiben Eufrozinának ezen leánya Margit — akceptálnunk kell, hogy Margit

a) vagy mint hajadon kisérte el anyját Görögországba s ennek halála után talán visszatért Magyarországba s itt Andrással kelt egybe avagy pedig már mint András neje ment Görögországba; vagy, hogy

b) előbb Görögországban ment férjhez és valószinüleg férje halála után lett András nejévé.

A chronologia e kombinácziókat egytöl-egyig támogatja; Margit ugyanis még mint posthuma (utószülött) 1177-ben már 16 éves volt.

Végezetül tekintetbe kell vennünk azt a körülményt is, hogy András fiának határozottan görög neve — Andronikus — a krónikás adataival feltünően megegyez.

Margitnak egyéb gyermekéről — Andronikus kivételével — nincs tudomásunk. Kétségtelen azonban, hogy mindazok, akik később mint az Árpádokkal rokonságban lévők, — szerepelnek, András és Margit házasságával szükségképpen connexusba hozandók.

81. András somogyi főispán,

II. Géza király veje.

III. Incze pápának 1208. április 13-án[1] kelt, Calanda veszprémi püspökhöz és a bujáni apáthoz intézett okirata a következő helyet tartalmazza: „Graves dilectorum filiorum prioris et fratrum hospitalis Jerosolymitani in Vngaria recepimus querelam, quod, quum bone memorie Margareta, quondam Vxor bone memorie Andree, Comitis de Symichio,

[1] Fejér III. 1. 56.

amita carissimi in Christo filii nostri illustris regis Vngarie, eidem hospitali dotem suam in ultima voluntate legauerit intuitu pietatis; nobilis vir Andronicus, filius Comitis supradicti eandem dotem contra justiciam detinet et eisdem fratribus restituere contradicit ..... Datum Laterani idibus Aprilis pontificatus nostri Anno XI."

Láthatjuk ebből az okiratból, hogy:

1. II. András király atyja nőtestvérének (e szerint tehát II. Géza leányának), Margitnak a férje András somogyi főispán;

2. hogy ez az András főispán 1208. évi aprilis hó 13-án már nem volt az élők sorában és

3. hogy volt neki egy Andronikus nevű fia, aki 1208 apr. 13-án még élt.

Fejér abban a hiedelemben van, hogy II. András, egyik 1198. évben kelt okiratában mint „Andreas Banus" fordul elő. Ez sehogy sincs bebizonyitva.

82. III. Béla király
(1173—1196; † 1196).

Szülei: II. Géza[1] és orosz Euphrosyne. Másodszülött gyermekük.

Nevét atyai részről való nagyatyja után kapta. 1148-ban született.

Életfolyása.

1162-ben mint 14 éves gyermek I. Manuel császár udvarába került, ott Elek nevet nyert és trónörökösnek designáltatott. Görögországban való trónutódlása hajótörést szenvedett, azért is bátyja, III. István halála után 1173-ban visszatért Magyarországba. 1174 január 13-án a kalocsai érsek megkoronázta.

Uralkodásának első évében öcsesének, Gézának trónvágyával kellett küzdenie; később rendezte a dalmát viszonyokat s a Manuel halálával a byzanczi császárságnak rosszra fordult ügyeibe is beleavatkozott. Halicsot elfoglalta, ideiglenesen András fiának adta s a magyar fennhatóságot fölötte megalapitotta. 1189-ben a szent földre vonuló I. Frigyes császárt udvarában fogadta, Velencze

[1] Fejér II. 188. do. 1175: »ego Bela III. secundi Geyzae regis filius« »regnante ... rege Bela III. secundi Geyzae regis filio«.

ellenében eredményes hadjáratot inditott s uralkodásának végső éveiben újra beleavatkozott Byzancz ügyeibe.

Házassága.

a) Eljegyzése: Láttuk már fentebb, hogy Béla 1162-ben Manuel udvarába ment, hogy mint a császár jövendőbeli veje a byzanczi trónt elnyerje. Akkori jegyesét Máriának hivták.

Manuelnak sulzbachi Bertával (Irénével) kötött házasságából ez egyetlen gyermeke született. Születése körülbelül 1149-re esik.[1]

Azután, hogy Bélával való eljegyzése, állitólag a közeli rokonság tekintetéből felbomlott,[2] a csodaszép császárleány kezét számos előkelő herczeg kérte. Habár kezét I. Frigyes fiának és II. (szicziliai) Vilmosnak igérték oda[3] Manuel mégis egy koránsem előkelő „szakáltalan ifjúnak“: montferrati Rajnernek adta nőül.

Ez 1078 márczius havában jegyezte el s 1079 február havában oltárhoz vezette. János nevet s caesari czímet nyert; I.

[1] Niketas szerint 1180-ban már elmult 30 éves. Anyja, Berta 1144-ben ment férjhez és 1160-ban halt meg. Manuelnek III. (jeruzsálemi) Balduinhez irt (ap. Tyrius Vilmos lib. 18. n. 30.) levele igazolja, hogy Mária volt az egyetlen gyermekük.

[2] A rokonság a következő köteléken alapul:

I. Béla magyar király † 1063

I. Géza † 1077		I. László † 1095
Álmos † 1129		Piroska (Irén) † 1133 férje 1104 kör. II. Komnén János † 1143
II. Béla † 1141		
II. Géza † 1161		I. Manuel † 1180
Béla (Elek) szül. 1148	eljegy. 1162.	Mária szül. 1149 kör.

[3] Godefridus Monachus ad 1171 és 1174: „Imperator .... Coloniam intravit, ubi et nuntios Regis Graecorum pro conjunctione filiae ejus filio suo accipit« »Ratisbonam venit (1174), ibi nuntii Regis Graecorum eum iterum adierunt pro conjunctione filiae ejus filio Imperatoris«.

Dandolo, Chron. lib. 9. cap. 15 pars 14 ap. Muratori pars XIV. 292 a Vilmosnak tett odaigérés idejét 1168-ra teszi: »Emanuel Imperator Constantinopolitanus suis nunciis cum Guilelmo Rege pacem composuit, et vinculo juramenti Mariam ejus genitam Regi in uxorem dari promisit; sed cum desisteret, schisma inter eos denuo reviviscit«.

Salernói Romuald. (Salernó érseke 1153/4—1181; † 1181. Irt egy egész 1178-ig terjedő krónikát (ap. Muratori): a vonatkozó passust l. 211. l.)

Andronikos 1183-ban megmérgezte. Ugyanő oltotta ki — ugyancsak ebben az évben — Mária életét is.

b) Házassága: 1. Béla 1168-ban Konstantinápolyban Ágnest (Anna), Chatilloni Rajnold leányát vette nőül.

Első nejének halála után követséget küldött Francziaországba (1184 végén?), hogy az özvegy Margit herczegnő kezét számára megkérjék; midőn pedig a küldöttség üres kézzel tért vissza, Komnén Theodóra kezére pályázott.

Ez Laopardas Andronikos, a legkitünőbb görög hadvezérnek az özvegye volt; férjét, midőn a magyar határról Kis-Ázsiába igyekezett, Adramyttionban foglyúl ejtették és I. Andronikos parancsára — csellel — megvakitották.

Azt hiszik, hogy ez a Theodóra Manuelnek az unokahuga, de nem tudják, hogy melyik férfi vagy nőtestvérének a leszármazója. A genealogiailag hasonlóképpen meg nem határozott Theodórával (aki Irén néven is ismeretes) azonosnak tartják, aki Manuel unokahuga — Tyrusi Vilmosnak a tudósitása e tekintetben a többiekével megegyez — III. antiochiai Bohemund első neje volt; azonban nincs beigazolva, hogy ez a szóba vett nő viselte a Komnén nevet. Du Cange az azonosság mellett nem bizonyit; csak azt hangsúlyozza, hogy bebizonyitott dolog, miként Bohemund görög származású nejét, azután, hogy leánya (Konstantia) született, visszaküldte Konstantinápolyba, innen van, hogy az előkelő és jeles katonai tehetségéről ismert s e miatt kedvelt Laopardas nejévé lőn.

Biztosan tudjuk azt is, hogy Laopardassel neje is foglyúl esett és zárdába dugták. Theodóra férjének a pantepoptai zárdában bekövetkezett halála után apácza lett.

Midőn Béla I. Andronikosnak halála után (1185) az özvegy Laoparda-Komnén Theodóra kezét megkérte, az irányadó görög körökben vita tárgyává lőn, hogy az egyházi törvények szerint újból férjhez mehet-e, mert már letette volt az apácza fogadalmát. A Konstantinápolyba összehivott gyülés most dekretálta, hogy a rend ruháját nem vetheti le és nem is lehet férje a magyar királynak, mivel férjének elhunytával — habár I. Andronikos pressiót gyakorolt — s azóta a kolostorban töltötte életét.[1]

2. Miután Béla Theodóra kezét el nem nyerhette, újból Francziaországra vetette szemét. Ezúttal siker koszoruzta törekvését. 1186

[1] Az egykoru Balsamon Tódor előadása ez.

második felében ugyanis franczia II. Fülöp nőtestvérét Margitot nőül vette.

Halála.

A Chron. Admont; Chr. Claustroneob., Chron. Australe és Alberich szerint 1196-ban halt meg; a halálozás napját illetőleg véleményük eltér: Alberich zöldcsütörtökre, Necr. Adm. aprilis 24-re („Bel Rex Ungariae“), Kézai apr. 23-ára testi (Nono Kal. Maj. feria tertia). E két utóbbi adat — amennyiben halála a 23-a és 24-e közt való éjjelen történt — egyez. Alberich valószinüleg megbetegedésének a napjára gondolt. Biztos datumként 1196 aprilis 23-át kell elfogadnunk. Teteme Székesfehérvárott pihen (Turóczi II. 69).

Utódai.

Első házasságából a következő gyermekei születtek:

1. Imre, szül. 1174; király 1196, † 1204.

2. Margit, szül. 1175; férje: 1. 1185 II. Angelos Izsák byzanczi császár); 2. 1204 Thessalonichi-Montferrati Bonifácz.

3. II. András, szül. 1176 kör.; 1205-ben király, † 1235.

4. fiú.

5. Konstanczia, † 1240. 1199-ben I. cseh Ottokár vette nőül. Harmadik névtelen fiáról Incze pápának (II.) András herczeghez irt, Lateránban 1198 jan. 29-én kelt leveléből van tudomásunk. András ugyanis atyjának kivánságát, hogy keresztes hadat inditson a szentföldre — mindezideig nem teljesitette. Incze a következő feddő sorokat intézte hozzá:[1] „Sciturus es tunc anathemati te vinculo subjacere, et jure quoad tibi, si dictus Rex (Imre) sine prole decederet, in Regno Ungariae competebat ordine geniturae, privandum, et regnum ipsum *ad minorem fratrem tuum* appellatione postposita, devolvendum“. Körülbelül 1210-ben, — ekkor fordultak a II. Andrással elégedetlenek a Konstantinápolyban tartózkodó, a számüzött Géza herczeg fiaihoz — Bélának ez a megnevezetlen fia valószinüleg már nem volt életben, mert sehol sincs róla említés téve, meg azután valószinütlen az a feltevés is, mintha az elégedetlenek az idegen herczegekhez fordultak volna akkor, midőn ő még élt.

[1] Fejér II. 313/4.

83. Ágnes (Anna) királyné.

III. Béla király első neje († 1184).

Neve, leszármazása és születése.

Eredeti nevén — Ágnes — Alberich[1] szólitja először.

Férjhez menetelekor caesarissavá levén, valószinüleg ez alkalommal változtatta nevét Annára. Hiszen a görög udvar más alkalommal is hasonlóképpen járt el: Ágnes franczia herczegné, a fiatal II. Elek jegyesének nevét Annára változtatván. Több rendbeli okirat nyujt bizonyitékot arra nézve, hogy Ágnes Anna nevét Magyarországban is megtartotta. A többi közt IV. Béla 1238-iki okiratában Annának[2] nevezi, Erzsébet magyar királynénak 1281. évben kelt okiratában pedig a következő passus is előfordul: „Anna, bonae memoriae quondam Illustris Regina, consors inclitae recordationis Tertii Belae Regis Ungariae, pro animae suae remedio...“ etc.

Leszármazásával valamivel behatóbban kell foglalkoznunk.

II. Bohemund, antiochiai herczeg 1131 februáriusban egyetlen leánya, Konstanczia hátrahagyása mellett hunyt el. Ez, 1127-ben születvén, kezdetben gyámság alatt állott, 1149-ben uralkodó herczegnővé lön; meghalt 1162/3-ban.

Két izben ment férjhez:

1. VII. Vilmos, poitoui gróf ifjabb fiával, Rajmonddal kelt egybe. Anyja Erzsébet a fiatal herczegné kezét eleinte Manuel byzanczi herczegnek ajánlotta fel; minthogy azonban a tárgyalások ez irányban nem vezettek eredményhez, Rajmonddal való házassága 1136 kezdetén létesült; Rajmond még ugyanebben az évben elnyerte az antiochiai herczegségét.[3] 1149 junius 29-én a halebi Nureddin elleni harczban halt meg.[4]

2. Manuel császár Rajmondnak halála után a neki egy izben már felajánlott, most pedig megözvegyült Konstancziát valamelyik Komnénnel akarta volna összeházasitani, de, amint ez a terv is dugába dölt, Konstanczia másodszor Rajnalddal, chatillon

[1] Ad. ann. 1167 Chron. p. 347 kiadva Lipcsén, 1698.

[2] Fejér IV. 1. 109: »quae fecit fieri Avia nostra, bonae memoriae Domina Anna«.

[3] Rajmondnak okirata. Cod. diplom. Paoli Ord. Melit. 27. l.: »Anno ab Incarnatione Domine M.° C.° XL.° VIII.° (1148), Principatus mei XIII. Indictione XII. prima die februarii«.

[4] Tyr. Vilmos lib. 17. cap. 9.

sur-Marnei (Francziaországban) Henrik és payen Montiayi Irmgard fiával lépett házasságra. 1152-ben keltek egybe, Rajmond uralkodása is ez évben vette kezdetét.[1] 1160. évi november havában Nureddin fogságába esett, innen kiszabadulva 1162/3-ban nejének halálával[2] elvesztette uralmát.

1176 ban másodszor nősült. Ekkor Naplouse Stefániát, Milly Fülöp „de Naplouse", Krak-Montreal herczeg (1168), a templomosok nagymesterének († 1171) leányát, II. thoroni Humfried, jeruzsálemi connetable özvegyét vette el. 1187. évi julius 5-én a tiberiasi fogságban Saladin fosztotta meg életétől.[3]

Konstancziának chatilloni Rajnalddal kötött, második házasságából született a mi Agnesünk.

Mivelhogy szülői 1152-ben keltek egybe, ő pedig 1168 végén lőn Béla magyar király néjévé és mivelhogy első gyermekük (Imre) 1174-ben pillantotta meg először a napvilágot: születése kb. 1154-re tehető.

Házassága.

A ravasz I. Manuel császár a II. Géza halála († 1161) után Magyarországban kitört trónviszálykodásokat arra használta fel, hogy a magyarországi belügyekbe való avatkozása révén erre az országra döntő befolyást szerezzen. Mindenesetre egyéb is volt szándékában, (mert hitelt adhatunk Kinnamosnak), hogy bizonyos ideig a byzanczi koronával a magyarral való esetleges egyesitésén törte a fejét. De midőn a magyarok hangulata Manuel irányában egyszerre kedvezetlenné vált: a kétséges hadi szerencse helyett inkább intrigák által akarta tervét megvalósitani. Elküldte tehát testőrparancsnokát, Paläolog Györgyöt követként Magyarországba s azt üzentette a királynak, hogy a trónkövetelő (IV.) Istvánt továbbra támogatni már nem hajlandó, söt mi több, magyar-baráti érzelmeinek bebizonyitása végett III. István király öcscsét, a fiatal Béla herczeget egyetlen leá-

[1] I. h. p. 34: »Actum hoc est anno Incarnationis Dominice, M.º C.º L.º V.º (1155) tertio principatus mei Anno«. Néhányan 1153-ra teszik a házasság megkötése idejét.

[2] III. Bohemund Konstancziának fia (az első házasságból) M.º C.º L.º XIII.º (1163)-ban kelt okirata (i. h. p. 38) szerint már uralkodik.

[3] Bern. Thesaurius cap. 155.

Marinus Sanutus, Lib. III. cap. IV. pag. 191. (Marino Sanudo Torsello néven is ismeretes velenczei, † 1331/3; megirta a többi közt »Secreta fidelium crucis» 1321-ben Bongars kiadásában megjelent munkáját.)

nyával, Máriával, a praesumtiv trónörökössel, akarja eljegyezni s mert fia nincs, annak idején gondja lesz rá, hogy trónját leánya férjének hagyja.

Ez az ajánlat Magyarország tetszésével találkozván, a követ az akkoron 14 éves Béla herczeggel 1162-ben tért vissza Manuel udvarába.[1] A fiatal herczeg Konstantinápolyban görög csengésü (Alexius = Elek) nevet (Manuelnek atyai részéről való nagyatyja, I. Elek császár után), despotai czimet kapott és csakugyan eljegyezték Máriával, aki egyébként rokona volt (l. a 355-ik lapot).

De az eljegyzés felbomlott a következő két oknál fogva: Elsö sorban mert Manuel nem elégitette ki azt az elfoglalási vágyat, amely öt leányának Bélával való eljegyzésével tulajdonképpen vezérelte; másodsorban pedig második nejétöl, Máriától, antiochiai Konstancziának poitoui Rajmonddal kötött első házasságából származó hires szépségü leányától 1167. évi szept. 10-én fia született, akit Eleknek neveztetett el és — azután, hogy országnagyjait leánya jegyesének tett hüség esküje alul felmentette — 1172-ben megkoronáztatta.

Nehogy azonban a magyar herczeg leányával való házassága révén akarminő jogon a görög trónra igényt támaszthasson s hogy fiát valamely veszélyes trónkeresötöl megszabaditsa, — a jegyeseknek közeli rokonságára való hivatkozással a köteléket azon módon felbontani igyekezett és Bélát mással összeházasitani.

Fentebb már láttuk, hogy Mária nevü feleségének volt egy Agnes nevü mostohanövére, antiochiai Konstanczia és chatilloni Rajnald leánya. A körülbelül 14 éves herczegné mostoha bátyjával Balduinnal (poitoui Rajmond fiával, † 1176-ban a szerecseneknek elleni harczban) Antiochiából Konstantinápolyba jött, hogy nötestvérét, Máriát, akit már 7 év óta nem látott (valószinüleg 1161 végén történt házassága óta) — meglátogassa. Ez az útja Bélával való egybekelését eredményezte. Habár legkevésbbé se tételezhetö fel, mintha Manuel rokonságában más nö nem akadt, akit az Árpádfival összeházasithatott volna, — mégis üdvösnek igérkezett, hogy a megsértett herczeget különösen saját sógornéja kezével, házához kösse.

Ha tekintetbe vesszük, hogy

a) Mária 1161 deczember 25-én Manuellel egybekelt és

b) (II.) Elek 1167. évi szept. 10-én született, akkor világos

[1] Kinnamos lib. V.

hogy Bélának chatilloni Ágnessal való házasságát 1168 végére kell tennünk.

Egyébként ez a házaspár is rokonságban van egymással:

I. Jaroszló, orosz nagyherczeg † 1054

I. Wsewolod † 1093 apr. 13.		Anna † 1074 után; férje: I. Henrik franczia király
II. Vladimir † 1125		I. Fülöp † 1108
I. Mstisló, Kiev ura † 1132		Konstanczia; férje 1106 antiochiai I. Bohemund
Euphrosyne férje: 1146 II. Géza magyar király † 1161		II. Bohemund † 1131
		Konstanczia † 1162/3; férje 2. 1152 chatilloni Rajnald
Béla (Elek)	1168	Ágnes (Anna)

A fiatal házaspár házasságának első éveit Konstantinápolyban, Manuel udvaránál töltötte, mignem III. Istvánnak 1173. évi május 3-án bekövetkezett halálával Magyarországba tért. A szép fiatal Annát (ki akkor első gyermekével viselős volt) előkelő byzancziak kisérték; majd azután Béla oldalán Székesfehérvárba bevonult; az előkelő görög kiséret élén János Protosebastos állott.

Halála.

Ágnes egyike azon magyar királynéknak, akiknek élettörténetéből vajmi keveset tudunk; 1184-ben halt meg.

Irodalom.

Pistorius nem is ismeri.

Hübner kettős hibát követ el; először is Béla második nejének tekinti; másodszor pedig Emanuel görög császár leányának (rokonának) tartja.

Az első, aki körülményes tájékoztatást nyujtott felőle:

Fridvalszky János, a kolozsvári akademián[1] a bölcselet és mennyiségtan tanára. Ő tette közzé 1767-ben Erzsébet királynénak 1281. évben kelt — fentebb már érintett — oklevelét.

Schier Tyrusi Vilmosra hivatkozik, aki Mária királynét Rajmond leányának tartja s azt állitja, hogy Anna Máriánál idősebb, eszerint tehát nem Rajnald, hanem Rajmund idősebb leánya. Tökéletesen magáévá teszi e nézetet Cornides is.[2]

[1] Akkor még akademia.

[2] Schier 131—147, Cornides 338.

Horváth és Szalay leszármazását illetőleg tévedésben vannak. Mind a kettő II. Bohemund leányának tartja. De mivelhogy ez már 1131-ben meghalt, kell, hogy Anna — mint utószülött — 37 éves korában az alig 20 éves Béla neje lett legyen.

Pray szerint (H. R. I. 162) III. antiochiai Bohemund leánya.

Házassága következései.

1. A III. Béla és I. Manuel között létrejött sógorsági viszonynak az lett a következése, hogy a byzanczi udvar Magyarországgal szemben — az eddigi feszült viszonynyal ellentétben — Béla trónraléptétől fogva 1180-ig vagyis Manuelnek haláláig barátságosabb lőn; söt mi több, Béla császári sógorának 1176-ban az ikoniumi szultán ellen Ompudin horvát bán és Leusták erdélyi vajda vezetése alatt magyar segédhadat küldött.

2. Ugyancsak ennek a sógorsági viszonynak a folyományaként jelentkezett, hogy Béla Manuel halála után sógornéjának, az özvegy császárnénak, Máriának, úgy Manuel gyermekeinek az érdekét is a trónbitorló I. Andronikossal szemben a leghathatósabban védelmezte. E czélból 1183-ban a Dunán hadat küldött, amely Belgrád és Branizova vidékét pusztitgatta s midőn Andronikos erre Béla pártfogoltjait megölte, Béja újabb hadat inditott, amely a görög területet egész Nissáig pusztává tette.

84. Margit királyné,

III. Béla király második neje († 1197).

Leszármazása és születése.

Szülei: VII. Lajos franczia király és ennek első neje, kasztiliai Konstanczia († 1160) 1157/8 kezdetén született, mint e házasság első szülöttje.[1]

Életfolyása és házassága.

Még alig hat hónapos korában II. Henrik angol király menyjének szemelte ki. A franczia VII. Lajost Henriknek egyre nagyobbodó hatalma aggasztotta s ez okból minden lehetőt elkö-

[1] Goggeshale Rudolf Chron. Angl. (Coll. Martene és Durand) Tom. V. pag. 807: »Ludovicus duxit Constantiam filiam Imperatoris Hispaniam, ex qua habuit filiam nomine Margitam«.

vetett, csakhogy gyengitse. Henrik azonban ellenesét kibékitette, amennyiben szerződésre lépett vele. Ennek értelmében ugyanis 1155 február hó 28-án született hasonnevü fiát a féléves Margittal eljegyezte és a norman Vexint, melyet a házasság megkötéseig a templomosokra bizott, nyerte el. A kérő Berket Tamás canterburyi főesperes és a király kanczellárja volt.[1]

II. Henrik a herczegnét az eljegyzés után magával vitte Angliába és felnőtteig, további nevelése czéljából Novoburgo Róbert lovag gondjára bizta.[2] Henrik mindazonáltal nem várta meg a jegyesek érettségét, már 1161 november 2-án Novumburgban[3] megünnepelte lakodalmukat; az eljegyzést pedig még a megelőző évi októberben a két királynak összejövetelekor megerősitették.

A házasság 1172 aug. 21-én csakugyan létesült és Margitot 1172 aug. 27-én megkoronázták.

A II. Henrik és fiai között kitört viszálykodásoknak az lett a következése, hogy Margitnak a hozománya végett a londoni és párizsi udvar folytonosan versengett. Az ifjabb Henrik 1183 junius 11-én halt meg. Margit Párisban, 1177-ben, egy Vilmos[4] nevü gyermekkel ajándékozta meg, de ez csak három napig élt.

[1] Dicetoi Rudolf ad 1158: »Thomas Regis Cancellarius in apparatu magno venit Parisios Margaritam filiam Regis Francorum accepturus Henrico filio Regis Anglorum«.

Parisi Máté ad 1158.

[2] Robertus de Monte ad 1159: »Henricus Rex mense Augusto transfretavit in Normanniam et locutus cum rege Francorum Ludovico super Ettam Fluvium de pace et matrimonio contrahendo inter filium suum Henricum et filiam Regis Francorum Margaritam, et praestitis hinc inde sacramentis venit in Argentomagum« »rediens filiam Regis Francorum secum adduxit et eam ad custodiendum et nutriendum Roberto de Novoburgo fideli suo tradidit«.

[3] Rud. de Diceto ad 1160; »Henricus Rex Angliae Margaritam filiam Regis Francorum, quam apud se habebat in custodia, Henrico filio suo desponsari fecit — celebratum est autem matrimonium inter filium Regis Anglorum septennem et filiam Regis Francorum triennem auctoritate scilicet Henrici Pisani et Wilhelmi Papiensis Presbyterorum Cardinalium et Apostolicae sedis Legatorum. Hoc autem factum est apud Novumburgum III. Non. Nov«.

Az itt emlitett biborosok a következők: Moricotti Henrik, pisai, cistercitarendi, promov. 1150, † 1179 és Matingus Vilmos páviai, portói püspök, stb. prom. 1155, † 1177.

[4] Brompton János ad 1177: »Eodem anno circa festum sancta Trinitatis Margaretha uxor iunioris Regis Angliae, quae praegnans ad Regem Franciae Patrem suum abiit, peperit filium nomine Willielmum, qui infra triduum Parisiis obiit et quidam dixerunt, quod abortivus fuit«.

Hoveden ad 1177.

A gyermektelen, 26 éves özvegy bátyja, II. Fülöp párizsi udvarán maradt, mignem III. Béla magyar király nőül kérte. Béla ugyanis 1184 óta özvegy volt. Első neje, Chatilloni Ágnes ugyanazoktól az ősöktől származott le, akiktől Margit:

I. Fülöp, franczia király

Konstanczia férje: 1106 I. antioch. Bohemund † 1110	VI. Lajos franczia király † 1137 aug. 1
II. Bohemund † 1131	VII. Lajos franczia király † 1180 szept. 18.
Konstanczia † 1163, férje: 2. Chatilloni Rajnald 1154, † 1187	
2. Ágnes † 1184 — 1169 III. Béla 1186 —	Margit † 1197

A házasság nem létesülhetett egykönnyen.

Már 1185-ben, a jeruzsálemi patriarchiából és a sz. Jánosrend főnökéből álló küldöttség Párizsba jött, hogy Béla nevében Margit kezét megkérje. A patriarcha kiséretével 1185 jan. 16-án Párizsba ért; a februárt már Angliában töltötte. Világos tehát, hogy Béla már az 1184. év végén megtette a szükséges lépéseket Margit kezét illetőleg.[1]

Ez az első küldöttség üres kézzel jött haza. Ha már most Komnén Theodórát (l. a 356-ik lapot) fogadalma alul feloldják, Margitot Béla nem vette volna nőül; igy azonban II. Henrik angol király közbenjárására Béla egy újabb küldöttséget inditott útnak — 1186-ban. — II. Fülöpnek és Margitnak beleegyezése ezúttal meglepetést keltett.[2]

[1] Bosius Jakab (kb. 1590-ben élt), Hist. Militiae S. Joan. Jerosolym. lib. IX.

Staindel chron. ad 1185 p. 497: »Bela Rex Hungariae misit nuntios ad Philippum Regem poscens sororem ejus Margaretam, relictam Henrici Regis Angliae iunioris«.

[2] Triveth Miklós (szül. 1258 kör. † 1328; a londoni domonkosrend tagja) Chron. ad 1186: »Az angol király s fiának özvegye, Margit, között fennállott surlódások — a hozomány s moringja tekintetében — márczius 10-én barátságos uton kiegyenlitődtek«.

A küldöttséget a legkörülményesebben Rigord (Hist. Franc. 1596. pag. 177) irja le: »Missi sunt nuncii a Bele rege Hungariae, Pannoniae, Cromaciae, Aratiae, Dalmaciae, Ran ad Philippum ... regem Francorum. Audierat enim rex Hungariae Henricum minorem regem Angliae ... de medio fuisse sublatum. Uxorem ejus, nomine Margaritam videlicet sororem regis Franciae Philippi, tum pro sapia (= pro sapientia) et religione ipsius reginae, quae fama multorum referente didicerat, sibi in matrimonium conjungi affectuosissime cupiebat. Interea nuncii Regis Hungariae Parisios venientes, petitionem suam humiliter regi Philippo proposuerunt. — Quorum petitiones benigne suscipiens, convo-

Margit elutazása előtt még megadta végső tiszteletet a Párizsban, 1186. évi augusztus hó 19-én elhalt sógorának, bretagnei Gottfriednek; 1186 aug. 25-én nagy kisérettel elhagyta Párizst és Magyarországnak vette útját.[1]

Kyquinus és Renoldus, hires magyar családok ősei (Turóczi II. 15 tévesen teszi őket (Margittal együtt) I. Béla idejébe) kiséretében voltak. („Kyquin quidem et Renoldi origo est de Hispania cum Regina Margarita conjuge Belae Regis filii Zaar Ladislai Pannoniam adeuntium.")

A lakadalmi ünnepségről, valamint a házasság megkötése napjáról mit se tudunk. Margit egybekelése után Henrik kívánságára, ennek a fia javára a magával vitt hozományát visszaadta.[2]

Ebből egyre-másra következtethetünk:

Margit atyjától a norman Vexinben fekvő Gisorts és egyéb más várat kapott hozományúl, azzal a kikötéssel, hogy az ifj. Henrik elhalta után — amennyiben Margit gyermektelen — Francziaországra mindez visszaszáll. Az öreg Henrik az hitte, hogy valamely királylyal való újabbi házasság által a leghamarabb éri

cavit Archiepiscopos, Episcopos et Principes regni maiores, quorum consilio et sapientia in negotiis suis pertractandis, frequentius uti consueverat. Et habito cum illis consilio Margaritam dilectissimam sororem suam . . . cum Episcopis et Abbatibus terrae suae nuntiis tradens Bele regi Hungariae in legitimam uxorem concessit, nec non ipsis nuntiis dona regalia sufficienter largitus est. Et accepta a rege licentia, nuntij cum regina gaudentes in Hungariam redierunt."

Nangis Vilmos, Chron. ad 1186: »Soror regis Franciae Philippi prius uxor Henrici junioris Regis Angliae defuncti in Ungariam ducitur, Belae Regi Ungariae desponsanda«.

Hoveden ad 1186: »Eodem anno Philippus Rex Francorum dedit Belae Regi Ungariae Margaritam sororem suam in uxorem, quae extiterat Regis Henrici Angliae uxor«.

Chron. Turon. szerint a házasságot hasonlóképpen 1186-ban kötötték meg; Goggesthale téved, amennyiben ő 1183-ra teszi.

Az első, 1185-es küldöttségről (de csakis erről) tudomása van: Trivethnek, Alberichnek és Beauvais Vinczének (domonkosrendi szerzetes, † 1264).

[1] Radulf de Diceto ad 1186: »Margareta, soror Philippi Regis Francorum relicta bonae memoriae Regis Anglorum Henrici . . . . in magno comitatu recessit Parisiis VIII. Kal. Sept. quam Bela Hungariae . . . Rex suscepturus est in uxorem».

[2] Gervasins mon. Dorobornensis ad 1186: »Egerat enim Rex Angliae per internuncios, ut junior Regina Angliae, uxor videlicet filii sui Henrici . . . jam vidua doti suae, castellis et villis cederet, dum in remotioribus partibus se viri alterius amplexibus sociaret«.

el, hogy a hozományt neki engedi át; — Béla második küldöttségének ez okból volt szószólója. Abból pedig, hogy Henrik Margitnak engedményezése révén feljogosítva érezte magát, hogy a hozományt fegyverrel is birtokába vegye — láthatjuk, hogy mi volt oka annak, hogy Margit Béla halála után nem ment Francziaországba.

Halála.

Margit 1197-ben nagy zarándokmenettel Palesztinába indult[1] már haldoklott, midőn oda ért és Ptolomaisban ugyanazon évi szeptember elején jobb létre szenderült.[2]

Margitnak Bélával kötött házasságából született gyermekeiről nincs tudomásunk; mindaz, amit Bonfin, Pistorius és mások Imre és András nevü gyermekeiről mondanak — Ágnesre vonatkozik.

85. Imre király.

(1194—1204; † 1204.)

III. Béla király s első nejének, chatilloni Ágnesnek, legidősebb fia. Nevét valószinüleg rokona, Szt. Imre után kapta. Született 1174-ben.

[1] De Monte Róbert ad 1197: »Archiepiscopus Moguntiae (= I. Wittelsbach Konrád, 1183 nov. 17.; † 1200 okt. 27.) cum multitudine Allemannorum et cum Rege Hungariae et Regina profectus est in Palestinam contra Saracenos«. Béla 1197-ben már nem volt az élők sorában. Schier e helyütt egész helyesen felteszi, hogy a krónikás Béla fogadalmára gondol, ismerte azt s olyképen emlékezik meg róla, mint aki teljesitette.

[2] Hoveden ad 1197: »Eodem anno Margarita quondam Regina Angliae postea Regina Hungariae obiit apud Accon«.

Dandolo András (Chron. lib. X. cap. III. pag. 318. ad ann. IV. Henr. Dand. Ducis — 1196): »His diebus mortuo Bela Rege Hungariae Emericus filius successit in regno, Regina autem cum multo apparatu Achon ivit et cito obiit«.

Lübecki Arnold (lib. V. cap. II.) előadása szerint Margit sz. Móricz napja előtt, tehát körülbelül september közepén halt el.

Chron. Turon. ad 1197: »Tunc Regina Hungariae soror Philippi regis Franciae, mortuo marito, Ptolemaidem transiit ibique paulo post obiit«.

Franc. Pipinus in chr. lib. II. cap. 16 ap. Muratori: »Regis Franciae soror, quum post mortem viri sui multo apparatu Terras Marinas peteret, iamque Ptolemaidem appulisset, paulo post defuncta est«.

Nangis Vilmos ad 1197, de la Guyonie (— Guidonis) Bernát — domonkosrendi, lodévei püspök, † 1331 nov. 13-án 71 éves korában — vit. Clem. Papae III. — c. müvében hasonlókép nyilatkoznak (csakhogy ez utóbbi I. Frigyes császár halálát is — tévesen — hozzáfüzi.)

Életfolyása.

Atyja Béla, még második házassága előtt ifjabb királylyá koronáztatta.[1] 1196-ban követte a trónon.

Az olasz, perugiai pap nevelésében részesült herczeg nem volt gikus ember. Alig hogy atyjának halála után újból megkoronáztatta magát, öcscsével, Andrással kezdetét vette az ellenségeskedés, mely eleinte ez utóbbi javára ütött ki. 1199-ben Imre volt a szerencsésebb, s a menekülő Andrást egészen az osztrák határig üldözte. Csak 1203-ban kötöttek békét. Imre 1202 után Szerbia ellen vonult, Nemanjics Istvánt detronizálta és helyébe ennek testvérét, Wukot ültette be. Innen Bulgáriába ment, egy darab földet elfoglalt s azóta Szerbia és Bulgária királyának nevezte magát.[2] 1203 ban ismét kitört a testvér-harcz; ezúttal játszódott le ellenséges öcscsének a Dráva mentén felütött táborában az a jelenet, mely a mellett szól, hogy Imrében még nem aludt ki egészen az energia.

Rövid életének utolsó éveiben Bulgária ellenében háborúskodott; azután a pápai székkel tárgyalásokat folytatott, végül pedig 1199-ben született fiának a trónutódlást biztositotta. 1204-ben betegeskedni kezdett, ez okból fiának megkoronázását siettette s a fogoly Andrást gyámjává nevezte ki.[3] 1204 november 30-án meghalt.

Egerben nyugszik.[4]

Házassága.

1. A 358-ik lapon már láttuk, hogy Imre anyja chatilloni Ágnes chatilloni Rajnald és antiochiai Konstanczia leánya volt. Ágnesnek még egy másik, Aliçe[5] nevü nőtestvért is tulajdonitanak.

[1] Fejér (II. 220) egyik, 1185-ben kelt okiratában Imre már mint megkoronázott fordul elő. U. o. 220. »Bela III. Hungariae regnum gubernante et Domino H. filio ejus, eo vivente coronato«.

[2] Fejér III. 391. 395.

[3] Lehet, hogy betegségét az a baleset idézte elő, melyről Fejér II. 346-ban találunk emlitést: »... ex quibus (meritis) primordialiter decrevimus enarrandum, quod cum in Maramorisio tempore venationis venatum ivissemus noster ecus velociter cursitans, subtus nos cecidisset, ipse Laurentius Comes solus superveniens a morte tali turpissima et amarissima, invocato Dei auxilio, nos liberavit, et per ecum eundem tam male fuit vulneratus, quod in fine amissionem manus alterius est perpessus«.

[4] Turóczi II. 70.

[5] Alberich. Chron. ad 1167: »In his quoque diebus quidam nobilis

Hogy ez az Aliçe Rajnaldnak a leánya, okiratilag be van bizonyitva; de az én szerény véleményem szerint nem Konstanczia leánya. Nem pedig, mert először véve a legjobb esetet, 1163-ban született s igy 1196-ban már 33 éves volt; azt meg bajos elhinnünk, hogy III. Béla 22 éves fiát vele eljegyezni akarta; másodszor pedig, mert 1204-ben, házassága idejében legalább is 42 éves volt.

Rajnald Konstanczia halála után naplousei Stefániát, Krak és Montreal herczegének özvegyét vette nőül; ez a házasság — Thesaurarius B. szerint — gyermektelen maradt.[1] Schier Aliçet mindazonáltal Stefánia leányának tartja; az imént felhozott okoknál fogva acceptálom e nézetet én is; kivéve, hogy Rajnald Stefánia után még harmadizben is megnősült s ebből a házasságából született Aliçe.

Aliçet, úgy látszik zsenge korában, még nővére Ágnes éltében Magyarországba hozták (amennyiben Rajnald halála után, úgy 1187 végén avagy 1188 elején); III. Béla király trónutódja Imre nejéül kiszemelte és vele eljegyezte is.[2]

Arra a kérdésre, hogy mi indithatta rá III. Bélát, hogy trónörökös fiát Aliçeval összeházasitja, a rendelkezésünkre álló források nyomán még manapság sem adhatunk választ; legvalóbbszinű, hogy nagy vagyonnal Magyarországba jövén, Béla kezelte azt.

Imrének azonban nem kerekedett kedve, hogy anyjának nővérével egybekeljen; valószinüleg idősebb volt nálánál; nem adhatjuk okát, mi vette rá, hogy az atyjától tervbe vett házassági köteléktől megszabaduljon. S hogy annál könnyebb legyen ez,

de Francia Rainaldus de Castellione super Wainam fluviolum ortus multis probitatibus famosus, cum venisset Antiochiam et in bellis clarus existeret, duxit in uxorem Dominam Civitatis relictam Principis Raimundi, et factus est Princeps Antiochiae, de qua Domina tres genuit filias, quarum... secundam Agnetem nomine, quam duxit Bela.... Rex Hungariae.... tertiam Principis Rainaldi filiam duxit Marchisius Estensis in Italia...«.

[1] Cap. 133. p. 770: »Eodem quoque tempore (Damiette elvesztésekor) Principissa Antiochiae, quam Amalricus Rex Raynaldo Principi in uxorem dederat, defuncta est... Filius autem Principissae defunctae.. Boamundus nomine. post mortem Matris Principatum, qui sibi succedebat, iure natura accepit. Raynaldus vero Hierusalem perrexit, cui Rex relictam Domini Krach et montis regalis copulavit in conjugem, de qua nullos liberos genuit«.

[2] Godefridus Monachus (kölni szt. Pantaleon r. szerzetes, élt a 13. században; megirta az 1161—1237. évek eseményeit; Freher Tom. I. 366.): „Bela Rex Ungariae vita decedens duos reliquit filios Hemmeradum et Andream, quorum priori regnum dedit et filiam Principis Antiochiae...“

a megvetettnek néhány jószágot adott, a melynek biztositását Aliçe a pápával realisáltatta. De az eljegyzés felbontása, úgy az adományozás is nem mehetett oly simán, mert különben minek kellett volna a királyi adományozáshoz pápai közbenjárás, hogy az adomány biztosittassék?! III. Incze pápa Aliçe kérésének eleget tett; e tárgyban irt okiratában[1] elöjő a következő passus:

„Innocentius ... delictae ... filiae nobili mulieri Aliz filiae quondam Principis Rainaldi...“ „Specialiter autem donationem quadrigentarum marcharum anni reditus, et centum mansionum servorum, villae etiam, quae dicitur Tornai et aliarum quatuor villarum cum omnibus pertinentiis suis et aliorum tam in annuis vestibus, quam aliis factam tibi a karissimo in Christo filio nostro H. illustri Rege Ungariae sicut in ejusdem Regis autentico continetur, et tu ea juste possides et quiete, auctoritate tibi Apostolica confirmamus et praesentis praecepti patrocinio communimus ... Datum Romae apud S. Petrum XVI. Kal. Julii (jun. 16.) pontificatus nostri anno primo.“ (Inczét 1198 jan. 8-án választották meg s febr. 22-én szentelték fel pápává.)

Emlitésre méltó, hogy a pápa e helyütt Aliçet nem „puella“ avagy „virgo“-nak, hanem, mintha korosabb asszony lenne, „mulier“-nek czimezi.

400 ezüst márkányi évjáradékkal, több fekvőség stb. birtokában a fejedelmi születésü, gazdagon kelengyézett, egyik királyi házzal rokon és a magyar trónutód menyasszonyáúl kiszemelt nö még mindig akadt volna vele egyenrangu férjre.

VI. Azzó (szül. 1170 kör., † 1212 nov. 18.) estei őrgrófnak elsö neje Aldobrandino gróf leánya, második savoyai Eleonóra (de nem I. Tamás gróf leánya!) s ennek 1202 decz. 3-án bekövetkezett halálával Baon Albert, Nandemillius Alberich, Mediolano Márton és Calderio Ferenczczel megkéreté Aliçe kezét. Meg is kapta. Az eljegyzést (a friauli) Clemenaban 1204-ben ünnepelték meg; az erre vonatkozó okiratnak datuma (Schier 164): „Anno ... MCCIIII. Indictione septima die Sabbati, qui fuit octavus exeunte februario (= febr. 22.)“ Továbbá: „Ibi ... professus fuit Dominus Azzo Estensis Marchio, se accepisse in dotem a domina Aliz filia quondam Rainaldi Principis Antiocheni, quam in matrimonio sibi recipiebat, duo millia marcharum argenti ...“

Aliçe nehogy haszon nélkül heverjen pénze, néhány helységet

[1] Muratori, del. Antichita Est. P. I. 379; Fejér II. 320.

vásárolt, melyeket Fülöp római király védelmébe vett. Az erre vonatkozó okirat (Schier 167.) „apud Argentinam" 1208 jun. 18-án kelt; Aliçe itt már mint Azzo neje szerepel. Azzo végrendelete, (Veronában halt meg) melyben Aliçeről megemlékezik (Schier 169) 1212. Ind. XV. Die Dominico, tertio decimo exeunte Novembre" keletü.

Aliçet utoljára egy 1235-iki okirat emliti meg; ebben VII. Azzo a de Carcere kolostor részére adományozást eszközöl „praesente et consentiente ipsa Domina Adelice sua Matre et ejus Verbo" (Muratori P. I.) Muratori (II 21) szerint 1236 ban még élt. Behr szerint 1235-ben már meghalt.

Házasságából születtek:

a) VII. Azzo Novello, szül. 1205 körül, † 1264 febr. 16.

b) Konstanczia, † 1215.

II. Andrásnak estei Beatrixxel kötött házassága révén az Árpádokkal újabb rokonsági viszonyba jutott.

2. Azután, hogy Imre Aliçeval való eljegyzését felbontotta, 1198-ban Konstancziát, II. arragoniai Alfonz király leányát vette nőül. [1]

Utóda.

Egy fiut hagyott hátra, III. Lászlót, szül. 1199, † 1205 máj. 7.

86. Konstanczia királyné.

Imre király neje († 1222).

Neve.

Mutius és Thrithemius [2] Máriának, Rajner barát [3] Margitnak, Galvaneo de Flamma [4] Beatrixnek nevezi.

Leszármazása és születése.

Atyja II. Alfonz, arragoniai király († 1196, apr. 25), anyja Sancha [5] VII. Alfonz kastiliai király leánya († 1208).

[1] Blondel szerint első neje Mária, Manuel görög császár leánya.

[2] Előbbi Res. Germ. XX. k. 19. l.; utóbbi Annal. Hirsaug. ad 1223.

[3] Continuatio Lamberti parvi 63 l.

[4] Manip. Florum 251. fej. (Muratori XI. 667): »Hic duxit in uxorem Beatricem, filiam regis Arragonum, de qua genuit Henricum, qui fuit rex Alamannie, quem Pater ejus postea mori fecit«.

[5] Alberich ad 1141 téved amennyiben szerinte »Rikissa Alfons

Nőtestvérei a következő sorrendben mentek férjhez:

Eleonóra (él még 1209) 1200-ban toulousei VI. Rajmond grófhoz († 1222 aug.).

Sancha 1211 elején az 1197-ben született toulousei VII. Rajmond grófhoz (eltaszitva 1241).

Konstanczia tehát — mert előbb ment férjhez, mint nőtestvérei — a legidősebb leány lehetett. Szülei 1174 jan. 18-án keltek egybe. Konstancziának mind a három bátyja volt hihetőleg a három első gyermek; Konstanczia tehát, mivelhogy legidősebb bátyja, Péter, 1176-ban született, körülbelül 1180-ban pillantotta meg először a napvilágot.

Házassága.

1. 1198-ban Imre magyar király vette el, a házasságot Esztergamban cseh Henrik jelenlétében ünnepelték meg;[1] Imre nejének 12000 márkát s két vármegye jövedelmét biztositotta.[2]

A házasság genesiséről absolute semmit se tudunk. A házaspár ugyanattól a törzsatyától származik ugyan le, ebben azonban nem találjuk meg a házasságra vezető motivumot:

II. lengyel Mcsiszló, † 1034

Rixa, férje: I. Béla magyar király, † 1063		I. Kázmér, † 1058
I. Géza, † 1077		I. Ulászló, † 1102
Álmos, † 1129		III. Boleszló, † 1139
II. Béla, † 1141		II. Ulászló, † 1162/3
II. Géza, † 1161		Richilda, férje: III. kastiliai Alfonz
III. Béla, † 1196		Sancha, férje: II. arrag. Alfonz
Imre	1198	Konstanczia

Imre 1198-ban kénytelen volt eltürni, hogy vele meghasonlott testvére András Horvátország, Dalmátia, Ráma és Chulmia birtokába jutott. Valószinüleg csak azért lépett e házasságra, hogy Hymen rozsás köteléke elfeledtesse vele uralkodása alatt ért kellemetlenségeit. De hogy miért vetette szemét Arragoniára, nem tudjuk.

kastiliai királynak Konstancziát szülte, aki először magyar királynévá lett«. Ez a Rikissa Sancha anyja, tehát Konstanczia nagyanyja.

Corner (chron. Ecc. Tom. I. p. 863) hasonlóképpen téved; szerinte Péter arragoniai király leánya; Péter bátyja.

[1] Dubravius 14 k. 88. l.

[2] Pray, Hist. Reg. Hung. I. 182.

Imrének már 1204-ben bekövetkezett halála özvegyére nehéz, gyógyithatatlan következéseket rótt. Mihelyt András neje Gertrud, férjének uralkodásával a hatalmat az ifjú király, III. László nevében a maga kezében összpontositotta, Konstancziával s ennek híveivel pressióját nagyon is éreztette. Konstanczia ellenállása természetesen a két nő közötti súrlódásra vezetett, melynek gyakori ismétlődése az ő, úgy fia biztonságát koczkára tette. Több egyházi és világnagy tanácsára, tehát Osztrákországba, VI. Lipót őrgrófhoz szökött fiával együtt. Menekülése előtt arany s egyéb értékes tárgyakat 70.000 ezüst márkányi értékben, férjének jogszerint őt illető ajándékait a jeruzsálemi kórházi lovagoknak Esztergamban levő házára bizta hü megőrzésük végett. Fiának (1205) halála után osztrák Lipót bátyjához, Péterhez. hazájába küldte.[1]

Ő, továbbá fia és VI. Lipót őrgróf a következőleg voltak rokonságban:

a) III. Lipót őrgróf, † 1136 nov. 15.

Ágnes, † 1153 jan. 25. férje: II. lengyel Ulászló, † 1162/3	II. Henrik, † 1177 jan. 13.
Rikissa (Richilda) férje: VII. kastiliai Alfonz	V. Lipót, † 1194 decz. 31.
Sancha, férje: II. arrag. Alfonz	
Konstanczia	VI. Lipót

b) II. Géza magyar király, † 1161

III. Béla, † 1196	Ilona, † 1199 decz. 25.
Imre	férje: (osztrák) V. Lipót, † 1194 decz. 31
III. László	VI. Lipót

2. A fiatal özvegy nem maradt sokáig hazájában; az akkori sicziliai király, (a későbbi német császár, II. Frigyes) Frigyes, nejéül szemelte ki. E házasság a pápa közbenjárásával létesült.[2] A házasságot Palermóban, 1209 augusztusában ünnepelték meg.

[1] Chron. Admont. ad 1205 (Petz II. 195): »Post haec (t. i. fiának halála után) Leupoldus dux Reginam liberalissime habitam, et honoratam cum obsequio Regali in terram nativitatis suae fratri suo Ayragonum Regi decenter retransmisit«.

Arenpeck (207) de Leopoldo: »ipse adjutorio fuit Dominae Constantiae filiae Regis Aragonum, relictae olim Emerici Regis Hungariae, ut pacifice cum bonis suis ex Hungaria in Arragoniam veniret«.

Anonym. Leobiensis I. (Petz 801).

Tab. Claustroneob. 1201.

[2] Turóczi (II. 70); „Hujus (Emerici) uxor Constantia filia Regis Arragoniae, Caesari Frederico per consilium Apostolici copulatur".

bátyja, II. Alfonz provençei gróf hozta ide. (Alfonz itt nehány előkelő egyénnel bujakórban halt meg. Halála Broemmel szerint — tévesen — 1209 február.)

Konstanczia második férjével egy fiúnak, Henriknek (szül. 1212, meghalt 1242) adott életet. Cuspinián[1] és mások szerint ebből a házasságából született Jordán fia is, aki még gyermekkorában hunyt el; erről azonban a kortársak nem tudnak.

Halála.

Konstanczia Cataniában, 1222 jún. 23-án halt meg a sógorával, II. András királylyal (a menekülése alkalmával a magyarországi kórházi lovagoknak átadott kincsek visszaszolgáltatása tárgyában) folytatott alkudozások közepette.[2]

Holttestét Palermóba szállították át és csak a királyok meg püspökök számára fenntartott nagy templom kriptájában márványkoporsóban temették el. Nyugvóhelyét nem jelzi felirat, azért az utókor az idők folyamán nem is tudott felőle, hacsak — Fazelli Tamás[3] előadása szerint — Acunei Nándor kastiliai és sicziliai alkirály 1491 október 18-án egyház- és világnagyok jelenlétében meg nem nyittatta volna sirját. Női tetemet találtak benne, fején császári koronával; egyik ércztábián a következő felirat volt olvasható: „Hoc est corpus Dominae Constantiae, III. Romanorum Imperatricis semper Augustae, et Reginae Siciliae, uxoris Domini Imperatoris Friderici et Siciliae Regis et filiae Regis Aragonum. Obiit autem anno Incarnationis 1222 23. Junii 10 ind. in civitate Catanae".

87. III. László király.

(† 1205.)

Szülei: Imre király és arragoniai Konstanczia. 1199-ben született.

[1] Caesares etc. p. 342.

[2] Halálát Stade Albert 1222-re: Richardus de S. Germano (p. 595) 1222-re teszi. („Imperatrix in Sicilia obiit.")

[3] Fazelli Saccában (Sicilia) 1498-ban született. Palermóban a bölcsészet tanára volt. s 1570-ben ugyanitt halt meg. Palermóban 1558-ban megjelent „de rebus siculis" szóló munkája többször kiadatott. Az id. hely: lib. IX. Dec. II. cap. 11.

Pirrus Rochus „Chron. Regum Sicilia" cz. munkájában (47. l.) ugyanezt irja Konstancziáról. (Pirrus 1577-ben született. Hit- és jogtudományi doctor. Fényes carrierje után mint palermói érsek, 1651 szept. 8-án halt meg.)

Atyja, kinek egészsége már nagyon korán rosszra fordult és életereje szemlátomást fogyott, még jókor neszét vette öcscse, András uralomvágyának, azért is a pápához fordult azzal a kérelemmel, hogy országa nagyjait a László iránt való hüségre megeskesse s hogy annál könnyebben menjen a dolog, az alig négy éves Lászlót a kalocsai érsekkel 1204 aug. 26-án megkoronáztassa[1] s ez alkalommal Andrást fogságából kiszabaditván, gyámjáúl kijelölte.

A pápa Imrének (1204 nov. 30-án bekövetkezett) halálával a kiskoru királyt András regens különös figyelmébe ajánlotta; mindazonáltal ez, valamint a többi pápai ajánlat se használt.[2] Neje, Gertrud, az Árpádok történetének gögös és uralomsóvár alakja nem állhatta ki László anyját, a nemeslelkü Konstancziát, elannyira, hogy az özvegy királyné fiával, a koronával s a kincsekkel együtt nehány egyház- és világnagy kiséretében Lipót herczeghez, Bécsbe szökött. Lipót hajlandó volt rá, hogy a menekült ügyét kezébe veszi; Andrásnak, aki a kiskoru királynak kiadásáért áhitott, már fegyveres haddal akart válaszolni, midön Lászlónak 1205 május 7-én bekövetkezett halála a tusakodásnak véget vetett.

A gyermek-király holttestét a györi püspök a székesfehérvári sirboltba vitette.

Nem új dolog, hogy nehányan a magyar uralkodók névsorába Lászlót, mint e néven harmadikat, nem veszik fel. A legtöbb hazai irónk mégis III. László királynak nevezi. Pray (H. R. I. 193) nincs ezekkel egy véleményen; kún Lászlóra és III. Andrásra hivatkozik. De éppen azért, mert atyjának halála után közvetetlenül nem ennek bátyja, András lépett a trónra, hanem unokaöcscse, László nevében uralkodott, a királyok névsorába III. László alatt bevezetendö.

88. Konstanczia

III. Béla király ifjabb leánya († 1240).

Neve okiratilag (l. férjének okiratát ap. Wenzel) beigazolva van.

[1] Turóczi (II. 71.) a napot helyesen adja, de nem az évet. A koronázást — mert az esztergami érseki szék üresedésben volt — a kalocsai érsek végezte (L. III. Incze pápának 1204 nov. 22-én kelt az esztergami káptalanhoz intézett levelét. Dobner II. 349. Katona IV. 739. Fejér II. 453.

[2] V. ö. Dobner II. 342, 352, 353, 354.

Leszármazása és születése.

Szülei III. Béla és neje chatilloni Ágnes. Mivel nötestvére, Margit, elöbb ment férjhez, mint ö, minden valószinüség arra vall, hogy szüleinek az ifjabbik leánya, e szerint tehát — mert 1200-ban már fia született, — az ö születése körülbelöl 1180-ra esik.

Házassága.

I. Frigyes császár 1189-ben Béla vendége lévén Esztergamban, barátságos fogadtatása elannyira elragadtatta, hogy Bélával rokoni köteléket akart kötni, miért is fiát, Frigyes sváb herczeget (szül. 1166-ban) — aki öket elkisérte, Béla leányával, Konstancziával eljegyezte.[1] A házasságot a herczegnek a szt. földről való visszatérte után kellett volna megülniök; a herczeg azonban 1191. jan. 20-án Palesztinában meghalt.

Az igy megözvegyült jegyest csak 1199-ben vették el,[2] midön ugyanis I. Ottokár cseh király elsö nejét magától eltaszitotta s a magyar királyleányban egyenrangu második feleséget keresett.[3]

[1] A Marb. Ann. ap. S. S. XVII. 162. emlitést tesznek I. Frigyesnek névtelen — már 1184-ben meghalt leányáról, aki a magyar király fiával eljegyezve volt. Eszerint tehát a házasság alapját — Béla és Frigyes közt — még 1189 elött kell keresnünk; Konstanczia házassága is az 1184-i jelenetnek kifolyása lehet.

A magyar herczeggel eljegyzett császárleány nevéröl nincs tudomásunk. Hoveden Roger (ap. Savile 623. l.) szerint Fülöp, kölni érsek Frigyes császárnak egyik leányát Rikhárd, poitoui grófnak igérte oda, de amaz nemsokára (1184) meghalt. Itt is ugyanaz a halálozási év, mint a Marb. Ann.-ben; bátran feltehetjük tehát, hogy Frigyesnek ugyanazzal a leányával van dolgunk.

Az Árpád-Hohenstauf házasságokat meghiusitotta a halál. Zsófia vőlegénye is meghalt.

Habár némelyek sváb Frigyesnek jegyesét, a magyar herczegnét (1189-ben), csak kétkedöleg Konstancziában találják meg, mi akadály sem gördül útunkba, hogy öt határozottan Frigyesnek menyasszonyaként tekintsük; hiszen a chronologia úgy, mint III. Bélának ismeretes genealogiája megengedi.

Chron. Austr. ap. Petz I. 566 ad 1189: „Rex etiam Bela Hunganae... dubium: an ob reuerentiam Romanae Majestatis, an ob contracti matrimonii inter aliarum filiarum et Ducem Sueviae post reditum suum vinculum uniendum fecerit".

Conrad. Ussperg. ad 1189: „Alteri quoque filio suo Friderico Duci desponsavit filiam Regis Ungariae, qui tamen morte praeventus ipsam non traduxit".

[2] III. Honorius pápának a salzburgi érsekhez intézett levele.

[3] Contr. Cosm. Prag.: „Rex Przemysl sublimatur in Regem et dimissa uxora sua duxit Constanciam sororem Regis Ungariae".

Elete s halála.

Konstanczia, úgy látszik, közvetetlenül férjével való egybekelésekor a lundenburgi kerületet kezelés végett és fenntartására kapta. Przemyslnek 1230-ban bekövetkezett halála után Konstanczia királyné megmaradt Lundenburg, Kunovic, Göding, Bisenz, Pribislav és Budejovicze birtokában — özvegyi tartás czimén, — IX. Gergely pápa Lateránban, 1231 ápr. 10-én kelt bullájában különös védelmébe veszi. Fiát, Venczel királyt rávette, hogy Osztrákországot pusztitsa, mert II. Frigyes herczeg nejét, Zsófiát, Laskara Mária — Béla magyar trónörökös nejének nőtestvérét — magától eltaszitotta. — 1233-ban czivakodó fiai közt (Venczel és Przemysl) kieszközölte a békét. (A harcz Venczel miatt tört ki). Midőn azonban a morva Przemysl másodizben is felkelt, Venczel Brünntől megfosztotta s Konstancziának, özvegyi tartás czímén adta. 1237-ben minden erejét kifejtette, hogy a testvérharcznak véget vessen. Ezért is 1237-ben Tisnovitzban a zsupánokhoz, a nemesekhez, felhivást intézett, hasonlóképpen a znaimi meg a brünni tartomány népéhez is, hogy hagyják abba a megkezdett harczot s várják meg, mignem a király megjön.

1240 decz. 4-én a tisnovitzi kolostorban halt meg. Teteme kivánsága szerint 1240 decz. 7-én a templom chorusán helyeztetett örök nyugalomra.[1]

Utódjai.

Ottokárral kötött házasságából született gyermekei:

1. Vratiszló, szül. 1200; † fiatalon.

2. Jutta (Bohuslawa) † 12 . . jun. 12. — férje: Bernát karinthiai herczeg; † 1256.

3. Anna, † 1265 jun. 23. Férje 1216 II. Henrik sziléziai herczeg; † 1241 ápr. 9.

4. I. Venczel, szül. 1205; 1230 cseh király, † 1253 szept.

Wenzel VI. 211/133. 1199. I. Ottokár III. Incze pápához: „Cum nos in facie Ecclesiae aliam duxerimus in uxorem, sororem videlicet... Regis Hungarorum..." Ugyanebben az irásában első házasságának megsemmisitését kérelmezi.

I. h. 223/142 — 1201: „et uxoris meae, filiae Regis Ungarorum et Reginae Boemorum Constantiae".

[1] Venczel király anyjához intézett, Prágában, 1239 máj. 1-én kelt okiratával korláttalan rendelkezési joggal ruházza fel birtokait illetőleg. Úgy látszik, unokaöcscsének IV. Bélának adta át.

22. Neje: 1244 Kunigunda, Fülöp német király leánya; † 1248 szept. 13.

5. Ulászló, szül. 1207, 1222 morva őrgróf; † 1226.

6. Ágnes, szül. 1208, szt. Ferenczrendi apátnő; † 1282 márczius 6.[1]

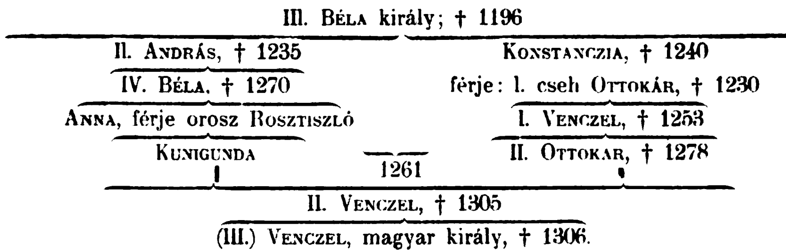
7. Przemysl, szül. 1209, 1226 morva őrgróf, † 1239 okt. 16. Neje: Meráni N.

Konstanczia fiutódjainak ága 1306-ban III. Venczel királylyal kihalt.

Házassága következései.

Konstancziának a magyar-osztrák hadjárat alatti politikai szerepléséről fentebb futólag már megemlékeztünk volt. E házasságnak Magyarország sorsára való jelentősége csak egy évszázad mulva jelentkezett.

Az Árpádház kihaltakor az országnagyok egyik része II. Venczel cseh királynak szánta a magyar koronát, fia (III.) Venczel csakugyan lett is magyar király — s trónraléptét nem csak az a körülmény, hogy Annának, IV. Béla leányának leszármazója volt, hanem az is előmozditotta, hogy Konstanczia, III. Béla leánya, II. Venczel ősanyja volt:

89. I. Ottokár

cseh király, III. Béla király veje († 1230).

Neve, származása és születése.

Helyesebben Przemyslnek nevezhetnők, mert, miként az irók jobbára nevezik, Przemysl Ottokár név alatt Przemyslre úgy, mint Ottokárra gondolhatnánk. Ottokár ez pedig éppen a német neve.

[1] Heimberg Henrik szerint (S. S. XVII. 717) csak 1283-ban.

Szülei II. cseh Ulászló († 1175 jan. 18.) s második neje Jutta, I. Lajos thüringi örgróf († 11 .. szept. 19.) leánya.

Szülei 1153-ban keltek egybe. 1172-ben mint kiskoruról emlékeznek meg róla; ez a körülmény arra enged következtetni, hogy születése körülbelöl 1158—63-ra esik.

Élete.

Testvére, Frigyes, érdekében a morva Konrád Ottóval szemben a znaimi kerületben fekvö Lodenitz mellett sikeresen harczolt — 1185 deczember 10-én. — VI. Henrik császár Konrád Ottónak 1191 szept. 9-én bekövetkezett halála után Ottokárt Csehország hübérurává tette 6000 márka fizetése ellenében. Midön azonban Ottokár ebbeli fizetési kötelezettségét nem teljesitette, VI. Henrik 1193-ban letette. De (Ottokár) III. Ulászló lemondásával újból elnyerte a herczegséget. Fülöp császár a braunschweigi Ottóval szemben, neki nyujtott támogatásaért az örökös királyság méltóságával kitüntette. Ugyanazon a napon, amelyen Fülöpöt Mainzban megkoronázták, a cseh herczeg fejére a tarantaisei érsek ugyanott (avagy Boppardban[1] — 1198 aug. 15-én) rátette a koronát.

Amint késöbb Ottokár Ottónak a pártjára kelt, 1203 aug. 24-én újból megkoronázták és Csehországot a pápa ad hoc kibocsátott bullájával (1204 április 18-án) jövöre a keresztény királyságok sorába felvette. II. Frigyes császár 1212 szept. 26-án megerösiti a cseh királyi méltóságot. Kifelé elért sikerei következtében megerösödve, a koridősbségi sorrend helyett az elsöszülöttségit léptette életbe, amennyiben fiát, Venczelt, 1216-ban trónutódjának megválasztatta. Története 1217—1228 jó hézagos; csak annyit tudunk, hogy Morvaországot ez idöben fiának adta oda s hogy Venczelt 1228-ban megkoronáztatta.

Halála.

1230 deczember 15-én halt meg.

Házassága.

Ottokár már kora ifjúságában (körülbelöl 1180-ban) egybekelt Adelheiddal, Ottó meisseni örgróf leányával s évek hosszu során át boldogan élt vele; házasságából egy fiú — meg három

[1] Schlesinger Gesch. Böhmen's, 99.

leánygyermeke született. De midőn herczeggé, később pedig királylyá lőn, nejét nem elég előkelő születésűnek tartotta, kölcsönös, negyedfoku rokonsággal állott elő s nejét gyermekeivel együtt 1198-ban eltaszitotta magától. Adelheid hasztalanul védelmezte a maga, úgy gyermekeinek becsületét is a királytól kijelölt itélő biróság előtt; a terem ajtajában álló felfegyverzett szolgák nyersen elutasitották, nem engedték meg, hogy a tárgyalási terembe bemenjen.[1] Visszatért hazájába, bátyjához, Ditrik meisseni őrgrófhoz. Ez is hasztalanul panaszkodott a császárnak, meg a pápának.

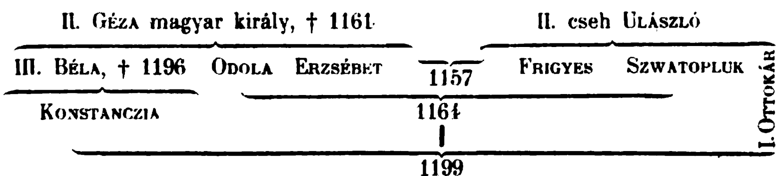
Adelheid a töle alapitott meisseni kereszt-kolostorba vonult vissza; ott halt meg 1211 február 1-én.

2. A királyleány, akiért Ottokár nejét magától eltaszitotta, Konstanczia, III. Béla leánya, Imre magyar uralkodó király nőtestvére. Házassága 1199-ben[2] létesült.

Habár már az eddigiekből is jól tudjuk a házasság genesisét s benne nem látunk egyebet, mint Ottokárnak azt a törekvését, hogy királyi méltóságának megfelelőleg, királyleánynyal lépjen házasságra: mégse szabad megfeledkeznünk arról, hogy két körülmény volt az, mely arra adott impulsust, hogy éppen a magyar király leányát vegye nőül:

a) Konstanczia egy császárfival (sváb Frigyessel) már eljegyezve volt;

b) Ottokárnak mind a két testvére — Frigyes és Szwatopluk — Árpád-leányokkal keltek egybe:

[1] Fejér II. 372. 1199. III. Inczének a cseh püspökhöz intézett irása.

[2] Fontes rer. bohemic. II. 282.

Ebben az évben intézett Ottokár III. Incze pápához megkeresést, hogy Konstancziával kötött házasságát megerösitse. Azt irja ebben, hogy első házasságát atyjának tudta s beleegyezése nélkül kötötte; továbbá, hogy első neje közeli rokona volt. (Okirat: Wenzel VI. 133. sz.; VI. 142. sz.-ban második nejének neve — Konstanczia.)

90. III. Béla király ismeretlen leánya.

III. Béla királynak a „Diplomatarium Hontense"-ben[1] a két ismert herczegnőn kivül még egyik leányáról emlités van téve.

1260-ban ugyanis a pozsonyi káptalan előtt személyesen megjelenik Buken ispán anyjával, Erzsébettel és szóbelileg bevallja, hogy az országban kiütött háborus mozgalmak és szerencsétlen esélyek miatt elannyira elszegényedett, hogy birtokait is elveszitette, úgy tehát nem tehet eleget az országban divó ama szokásnak, hogy anyjának mindazt, a mit hozományként atyja házába hozott — visszaadja s tényleg e czimen még semmit se szolgáltatott ki neki. Mielőtt azonban ezen ügy a rendes birói uton tisztáztatnék, anyja, a ki Endre király nőtestvérének leánya („quia filia sororis Andree esse dinoscebatur") az ország báróiból alakitott választott biróságnak veté alá magát, a kik is egyértelmüleg az ország többi nagyjaival a hozományt 1000 márka értékben állapitották meg. Miután azonban ő — Buken ispán — nincs abban a helyzetben, hogy ily nagy összeget kifizethessen, Csallóközben fekvő négy faluját: Kürth, Paka, Beke és Csütörtökhelyet az összes hozzátartozókkal átadja anyjának; IV. Béla király jóváhagyását, a mint lehetséges, kieszközölni hajlandónak nyilatkozott.

Buken e jóváhagyást tényleg kieszközölte is s IV. Bélának erre vonatkozó okirata Wenzelnél (VII. 543/387.) olvasható.

Tisztázandó tehát az a kérdés, vajjon Endre királynak e helyütt emlitett testvére, Béla király leánya-e?

Kétségkivül áll, hogy az Árpád-kori okiratok a rokonsági viszony és a fok megjelölése s a megállapitása tekintetében nem nagyon megbizhatók; sokszor találjuk azokban a „frater, soror, gener, stb." elnevezéseket alkalmazva oly egyénekre, a kikre a testvéri nővéri vagy női fokozat egyáltalában nem alkalmazható s hogy ez elnevezésekkel csupán — általában véve a rokonsági viszonyt akarták jelezni.

Ha már most Bukennek anyai ágon nagyanyja nem lett volna II. Endre királynak a nőtestvére, hanem csak valamelyik rokona ennek a királynak, a káptalan ezen határozottan ki nem fejezett

[1] 1888. 3. l. 3. sz. Ez okiratot már Wenzel is felvette az »Árpádkori új okmánytár«-ba VII. 535/308. de a Dipl. Hont.-ben olvashatótól némileg eltérő szöveggel.

rokonságot teljes joggal az abban az időben uralkodott IV. Bélára vonatkoztathatta csak s ezt tennie is kellett volna; de az akkor már 25 év óta halott II. Endrére való határozott hivatkozás biztosnak tünteti fel, hogy Erzsébet anyja II. Endre király nőtestvére, eszerint tehát III. Béla leánya volt.

Felmerül továbbá az a kérdés, nem azonos-e ez a királyi herczegasszony III. Bélának ismert két leánya valamelyikével? E kérdésre határozott „nem"-mel kell felelnünk.

Margit herczegné (a görögöknél Mária), a kit mint Béla *legidősebb* leányát ismerünk, 1175-ben született; legjobb esetben *tehát* 1190 körül adhatott egy leánygyermeknek életet. Eltekintve attól, hogy Angelos Izsák görög császárral kötött első házasságából csak két fiát ismerjük és hogy egy görög császári herczegasszony aligha ment volna férjhez Magyarországon magyar alattvalóhoz, meg kell gondolnunk, hogy Béla királynak ez az unokája — nevezetesen Buken anyja, Erzsébet — Buken ispánt csak 1210 körül szülhette; ez időben azonban Margit, mint uralkodó királyné Thessalonikában tartózkodott.

Buken (anyai részröli) nagyanyjában tehát III. Béla királynak egy harmadik leányát kell felismernünk.

Azon körülményen, hogy mindamellett is, miként az egyik nőtestvére a görög császár, a másik pedig uralkodó király felesége volt, magyar főúrhoz ment nőül, azért nem kell megütköznünk, mert atyai nagynénjének, Margitnak, II. Géza leányának példájában, a ki Somogymegye főispánjának, Andrásnak lőn nejévé — nem sokkal annakelötte már volt rá praecedens. De mindenesetre helyesen következtethető ezen nem rangjához illő házasságból az a körülmény, hogy csak atyjának 1196-ban bekövetkezett halála után ment férjhez.

Utódjainak előttünk ismeretes genealogiai viszonyai alapján chronologiailag megczáfolhatatlan és kétségkivül biztos is, hogy anyja Chatilloni Ágnes, Béla első neje volt s hogy 1184 előtt született; éppen igy megállapitható az is, hogy 1260-ban, a mikor unokája Buken a káptalan előtt megjelent, már nem volt életben.

Leánya férjének családja tekintetében a rendelkezésemre álló okiratok csak annyit emlitenek, hogy ez a Hunt-Pázmán nemzetséghez tartozott. A káptalani okirat ép úgy, mint

IV. Bélának a fentebb emlitett jóváhagyó rendelete, Erzsébet fiát „Buken filius Comitis Buken de genere Hunt-Pázmán"-nak nevezi.

Az idősebb Buken, III. Béla veje, Pál, cseklészi gróf fia és testvére Kozmanak.[1]

Erről azonban, hogy mely időben vette nőül Erzsébetet, Béla király unokáját, ki volt apja, voltak e Erzsébetnek testvérei? az okiratok felvilágositást nem nyujtanak; csak azt tudjuk, hogy Béla unokájától, Erzsébettől, két fiu született: II. Buken és II. Kozma[2] és egy leánya: Angyalka.[3]

II. Buken 1260-ban először tünik fel, a midőn is anyjának az emlitett négy falut adja át hozománya értéke fejében („dotalicia sua et res secum adductas in auro, argento, gemmis et preciosissimis lapidibus, ac viginti capita hominum") s mint ebből az okiratból tudjuk, anyagi viszonyai már ez időben teljesen ziláltak voltak.

Anyagi zavarai azonban chronikus bajjá váltak.

1266. évi jan. 26-án[4] a nyitrai káptalan bizonyitja, hogy „nobilis vir Buken filius Buken" a pozsonymegyei Moycheh birtokát Elefánti András ispánnak 165 márka ezüstért eladta.

Három évvel később[5] ugyanazon káptalan bizonyitja, hogy „nobilis vir Buken filius Buken" Moyteh birtokát András ispán, Ders ispán fitestvérének 200 márka ezüstért elzálogositotta.

1269-ben IV. Béla király[6] Böös és Árpádsuka birtokosai közt itél. Miklós gróf az egyik birtokos, Péter fia, szomszédjaként megemlittetik „Buken filius Buken".

1270 deczember 3-ról[7] olvasható „terris Buken filii Buken."

1282 április 22-én[8] a nyitrai káptalan megerősiti, hogy

[1] Fejér, VI. 1. 70—71.

[2] Ez utóbbit Fejér IV. 3. 66. 1262-ben emliti.

[3] Hazai okmánytár VIII. 26. do 1230, melyben Buken comes leánya Angelka a pozsonyi káptalan előtt Torcs nevü birtokát (patonyi) Csamának és fiának Uroch-nak ajándékozza.

[4] Wenzel VIII. 158/110.

[5] I. h. 249/170. 1269 sexta feria ante octavas Exaltacionis. Sancte Crucis.

[6] I. h. 225/153.

[7] Hazai okmánytár. I. 47/29.

[8] Wenzel XII. 370/309.

„vir nobilis Comes Wukken filius Comitis Wukken de genere Hunt-Pazman“ Maichik birtokát András elefánti grófnak eladja. E birtok ezideig 200 márkáért volt elzálogositva s most Buken még 100 márkát vesz kézhez s eladja végleg.

1290-ben II. Bukennel utólszor találkozunk. Nagybátyja I. Kozma ugyanis még a tatárjárás ideje előtt egy Torcs nevü birtokot ajándékozott a pozsonyi czisztercita apáczáknak. II. Buken ezen donácziót visszavonni szándékozott, de elhatározását megváltoztatva, még két szöllövel toldotta meg ezt. [1]

Halálának ideje ismeretlen; hasonlóképen ismeretlen előttünk nejének a neve is.

Gyermekei közül Jánost, Katalint (az okiratban Katha) és még egy leányt ismerünk. [2]

Az 1260-ban történt birtokátruházás alkalmával, Erzsébet szóval kijelenté, hogy a fiától most átvett birtokokat a káptalannál szintén megjelent unokájának, II. Buken leányának, Katalinnak ajándékozza.

Ezt a Katalint, a ki 1260-ban kétségkivül már túl volt a zsenge gyermekkoron, a pozsonyi káptalannak egyik, 1308. május 25-én kelt okiratában[3] találjuk megemlitve.

Ez okiratban Buken gróf leányát Katalint, mint Olgyai Péter özvegyét találjuk megnevezve két fiával, Fakó és Andicscsal (András). Ez okirat szövegében olvasható: „quod nobili domina Katha, relicta magistri petri de Odya filia comitis Buken, cognata comitis Abree bone memorie de Sancto Georgio, unacum duobus filiis suis scilicet Fuko et Andich ab una parte, nobili domina relicta comitis Abree predicti simulcum filio suo Thoma et idem Thomas pro duobus fratribus suis, soilicet Sebus et Petro ab altera coram nobis . . .“

Katalin Ábrahám özvegye által kielégitést nyert követeléseire nézve.

Ez utóbbi okirat sok genealogiai és chronologiai adatot tartalmaz.

E szerint Olgyai Péter és II. Ábrahám, szentgyörgyi gróf, 1308-ban már mindketten elhaltak.

II. Ábrahám szentgyörgyi grófnak az előttünk eddigelé

[1] Hazai okmánytár VIII. 283.
[2] V. ö. »A magyar nemzetségek« czímü művem II. köt. 56. oldalával.
[3] Anjoukori okmánytár I. 151/140.

ismeretes I. Péter és II. Sebuson kivül még egy (idősebb) fia volt, Tamás stb.

Azonban nem tudjuk, vajjon Katalin követelései ez Ábrahám gróffal való rokonságon alapultak-e s milyen természetü, micsoda foku volt ez a rokonság? Okiratilag csak annyi bizonyitható, hogy a szentgyörgyi grófok éppen úgy, miként a Buken (Bökény) ispánok a Hunt-Pázmán nemzetséghez tartoztak.

Olgyai Péter fiai gyermektelenül haltak meg (Andics † 1354 körül).

Az ebben a fejezetben emlitett személyek nemzedékrendje tehát a következő:

Pál, Cseklész ura:

I. Buken. Neje: Erzsébet, Sebus, III. Béla unokája; 1260-ban 1236. még él. — I. Kozma

II. Buken, 1260—1290 — Angyalka, 1230 — II. Kozma, 1262

János † 1304 előtt — Katalin † 1308 után — Leány László 25-e előtt. Férje: Olgyai Péter, † 1308 máj.

Péter — Andics † 1354 körül.

91. II. Izsák császár.

III. Béla király veje († 1204).

Származása és élete.

A Komnén-házból való I. Andronikos császár rövid uralkodása alatt maradását teljesen lehetetlenné tette; távol attól, hogy a trónrajutása alkalmával tett követelményeknek megfeleljen, alattvalói elégedetlenségét uralkodása kegyetlensége által tetőpontra emelte. Egy jóslat szerint annak nevének, ki öt megfosztja trónjától, I betüvel kellett volna kezdődni. Bizva e jövendölésben, a császár nyugalomba ringatta magát s szabad folyást engedett minden uralmát fenyegető támadásnak. Mig székvárosa falain belül az elégedetlenség már nyilt támadásba tört ki, ő avval érte be, hogy mindazokat, kiknek neve I-vel kezdődött s a kik vesztére válhattak, poroszlói figyelmébe ajánlja.

Ezek közé bizonyos Angelos Izsák is tartozott. Mig a császár Meludion nevü palotájába zárkózott, addig híve Hagiochristophorites István mind az ez értelemben gyanus egyénekre ügyelt. István őrködő szeme csakhamar Izsák személyében ismerte fel

a gyanust; s Izsákot, ki különben gyáva, asszonyias jellem volt, veszélyében a kétségbeesés bátoritotta. Midőn tudtára adták, hogy a poroszlók nyomában vannak, 1185 szept. 11-én lóra szállt, rántott karddal üldözői közé vetette magát, letiporta kisérőit és hogy a büntetéstől megmeneküljön, a Zsófia-templomba szökött. A nép rokonszenvesen fogadta, rokonai s a császár ellenségei unszolására kegyetlenkedésekre ragadtatta magát, a mi avval végződött, hogy 1185 szept. 12. reggelén II. Izsák néven császárnak kikiáltották.

Az új császár az ország egyik legelőkelőbb családjából származott. Nagyatyja Konstantin tengernagy, nagyanyja pedig I. Komnén Elek császár leánya, atyja Andronikos végre tábornok volt.

II. Izsák uralkodása ideje nem volt boldog. Mint gyáva, érzékies és gyanakvó ember, nem volt képes sem birodalma érdekeit megóvni, sem pedig dynasztiája jövőjét biztos alapra fektetni.

Már 1186-ban kénytelen volt az addig Görögországhoz tartozott Bulgária függetlenségét elismerni s jóllehet sikerült neki hat ellencsászár támadásának ellenszegülni, végre mégis bátyja Elek fondorkodásainak esett áldozatúl. 1195 márczius havában ugyanis új hadat menesztett a bolgárok ellen; a császár a Maricza völgyében tartózkodott, a tábort Kypselán ütötte fel. A cselszövényes Elek, felhasználván a legfőbb hadúr távollétét, birtokába keritette a császári sátrat s az Izsákkal elégedetlen sereg rokonszenvét is meg tudta nyerni. 1195 april 10-én ki lett bocsátva a pronunciamento, mely III. Eleket nevezte ki új császárnak. Midőn Izsák a Maricza völgyében tett vadászati kirándulásától visszatért a táborba s a trónra jutott császárnak örvendő csapatok ujjongását hallotta, futásnak eredt, de Elek nevü fiával együtt elfogatott. Miután a trónbitorló parancsára megfosztották szeme világától, mint államfoglyot a Diplokionion-nak nevezett konstantinápolyi palotába záratta, a hol 1203 julius 18-ikáig maradt. Ez évben ugyanis a keresztesek a külföldre menekült Elek trónörökös közvetitésére, a trónbitorló III. Eleket megfosztották trónjától. Az utóbbi menekülése folytán a palotában támadt zűrzavart Konstantin, az ország kincstárnoka, arra használta föl, hogy a testőrcsapatokat megvesztegesse s hogy ezek segélyével a vakitott Izsákot családjával együtt a börtönből kiszabaditsa. 1203 april 18-án Izsák másodizben lépett a trónra s kénytelen

volt. IV. Eleket aug. 1-én társuralkodónak elismerni. De Izsák dicsősége nem tartott sokáig. Midőn a fiatal társcsászár és a keresztesek közt az előbbinek annak idejében tett szolgálatok megtérítése ügyében komoly viszályra került a dolog, Dukas Murzuphlus Elek felhasználta a frank befolyással elégedetlen nemzeti pártot, hogy segélyével trónra emelkedjék. IV. Eleket és a halálos beteg Izsákot a Blachernákban elfogták s midőn a trónbitorlót 1204 február 5-én császárrá koronázták, Izsák, háza másodszori bukása hirére kiadta lelkét.

Nejei.

Izsák első felesége mindenesetre még 1185 előtt halt meg; nevét nem ismerjük.

A moreai krónika[1] olasz forditása azt mondja ugyan: „aveva Isazio un fiolo nato della sorella dell' Imperator d' Alemagna", de itt bizonyára összetéveszti a krónikás az Izsák és Fülöp német király közti sógorsági viszonyt.

Midőn Izsák trónra került, külföldi leányt akart nőül venni s e czélból követséget küldött III. Béla magyar királyhoz, hogy annak alig 10 éves leányát, Margitot nőül kérje.[2]

[1] Kiadta Hopf »Chroniques gréco-romanes« Berlin 1873. cz. művében 416. old.

[2] Chron. Austr. ap. Petz. S. S. I. 566 1189. évre azt mondja: »Rex etiam Bela Ungarie gener noviter Graeciae Regis factus«. Itt »gener« helyett »socer«-t kell olvasnunk, miután 1189-ben Béla leánya már neje volt a görög császárnak.

Akropolita állitásai után itélve, Izsák első neje körülbelül 1185 elején halt meg; azt mondja ugyanis: »Midőn Izsák császár Konstantinápolyban uralkodott, neje halála után . . egy magyar leányt, Magyarország uralkodójának leányát vette nőül«. A házasságot Niketas Choniates lib. I. 4. sz. szintén megemliti.

Dandolo (Chron. lib. X. cap. 2. pars III.) a dologról zavart képet ad: »Inter haec Imperator Emanuel Nepoti suo Isaaco Regis Hungariae filiam in conjugem sumpsit«. Schier (Reginae Hungariae primae stirpis, stb.) itt helyesen kétségbe vonja, hogy Izsáknak Manuel életében 1—2 éves leányt igértek volna nőül (Margit ugyanis 1175-ben született s Manuel 1180-ban halt meg) s azt a kérdést veti fel: volt-e tán Izsáknak három felesége? t. i. 1. Béla egy ismeretlen leánya; 2. görög leány s 3. ismét csak III. Béla egy leánya?

Válasszatok, a mit akartok.

Erre nézve meg kell jegyeznünk, hogy:

1. Dandolo állitása, tekintettel arra, hogy a többi krónikás Angelos Izsák és egy magyar herczegnő közti házasságról, mely Manuel közvetitésére jött létre, mit sem tud, hitelt nem érdemel.

Hogy III. Béla alig 10 éves lányát nőül adta az új császárnak, annak politikai háttere volt.

Manuel császár özvegye és leánya Mária, Béla egykori jegyese, Bélához fordultak, hogy a trónbitorló I. Andronikos kegyetlenségei elől ótalomba vegye. Midőn Andronikos Manuel összes örököseit eltette láb alól, Béla a trónbitorlóval szemben ellenséges állást foglalt el s a görög területet Nissáig elpusztította. A bolgár czárnak egy a pápához intézett leveléből[1] kiviláglik, hogy a III. Béla által Andronikos ellenében s Manuel családja érdekében megszállott bolgár terület (mely akkor a görög császárság integráló részét képezte) közvetlen Szerbia határán öt püspökséget foglalt magába, ezek Skupi, Prisrendi, Widin, Pancsova és Lonitz.

Andronikos bukása Bélának éppen kapóra jött s hogy az új császárral baráti viszonyra lépjen, azonnal trónrajutása után leányát nőül adta neki; hozományúl az említett bolgár hóditásokat kapta, melyek fejében Béla készpénzü váltságdijat adatott magának.[2]

Különben is az Árpádok és a byzanczi uralkodók közti sógorosodás azon időben napirenden volt.

Gyermekei.

Izsák első házasságából származó gyermekei:

1. IV. Elek szül. 1183, társcsászárrá koronázva 1203 aug. 1-jén, † 1204 február 8-án.

2. Irén † 1208 aug. 25-én, Róger, Tankred sziczíliai király fiának jegyese, 1197 neje sváb Fülöpnek, a későbbi római királynak († 1208 jun. 21-én).

Izsáknak második, Margit magyar királyleánynyal kötött házasságából a rendelkezésünkre álló genealogiai művek csak Manuelről[3] († 1212 jun. 17-én) tesznek említést. Azok, kik a

2. Ha Manuel valóban még 1180 előtt szánta Izsáknak (e nevet különben a császári család egy másik herczege is viselhette) egy magyar király leányát, nem szükséges okvetlenül, hogy ez III. Béla leánya legyen; hisz esetleg II. Géza vagy fivérei egyike is lehetett atyja.

[1] Raynald ad 1201. Fejér II. 432. III. Incze levele Imre m. királyhoz: »Quod autem scripsisti, quoniam praefatus Ioannitius terram quam pater tuus sorori suae, Imperatrici Graecorum, dedit in dotem, detinet occupatam».

[2] III. Incze 1204. k. brevéje.

[3] Manuel Izsák halála után anyjával Thessalonichba ment, a hol Bonifáczban, Margit második férjében, második atyjára lelt s a ki vele, mint

mellett vannak, hogy Izsáknak Margittól még Manuelen kivül más gyermekei is voltak, az általam ismert müvekben nem emlitik azokat névleg.

A következő okiratokban azonban szó van e házaspár egy másik fiáról is:

a) Egy 1233 szept. 22-én kelt okmányban[1] ezt olvassuk: „quod nos Calo-Johannes filius quondam Jursac Imperatoris Constantinapolitani“...

b) IV. Béla 1235. Tapolcsán nevü birtokot Dénes lovászmesternek adományozza.[2] Az adománylevelen felemlitett főurak közt a következöt is találjuk: „dilecto cognato nostro Calo Johanne Domino Syrmii et Comite de Kewe“.

c) Egy 1238 jan. 29-én kelt okiratban[3] ezt találjuk: „Joanne Angelo Domino“.

d) Ugrin, kalocsai érsek keresztes hadat akart inditani a boszniai eretnekek ellen s e szándéka véghezvitelére János herczeggel alkudozásokba bocsátkozott. János Ugrintól a hadjárat felszerelésére 100 ezüst márkát vett fel. Midön azonban ez alkalommal elvállalt kötelességeiröl megfeledkezett, III. Honorius pápa 1227 jan. 15. kelt levelében figyelmezteti erre.[4]

e) IV. Béla 1241 szept. 23-án Vodiczai Baboneg és István javára szabadságlevelet bocsát ki.[5] A zászlós urak közt ezt találjuk: „dilecto cognato nostro Joanne Domino Syrmie et Comite Wachyensi“.

tulajdon fiával bánt, söt egy ideig Bonifácz azon szándékban volt, hogy mostoha fiát II. Manuel néven a görög császári trónra emelje. A fiatal herczeg azonban hálátlannak bizonyult s kalandos életét 1212 jun. 17-én Nikaeában befejezte.

Hopf amaz állitása, hogy a herczeg 35 évet élt, alaptalan. Manuelnek ez esetben 1177-ben kellett születnie, akkor még anyja csak két éves volt.

Mánuel esetleges feleségét vagy gyermekeit nem ismerjük. Negroponte »hármasurának« I. Vilmosnak (a veronai dalle Carceri házból) elsö neje viseli ugyan Ilona, Salonichi czimz. királynéja (1243—1244) nevét s Hopf Manuelnek vagy mostoha fivérének, Demetriusnak Thessalonich királyának leányát tekinti benne. A nélkül, hogy e genealogiai feltevés érdemleges méltatásába bocsátkoznám, itt csak azt akarom megjegyezni, hogy Ilona semmi esetre sem lehet Manuel leánya, miután Manuel Thessalonichra semmi igényt sem tarthatott s 1212-ben már az élök közt sem volt.

[1] Fejér III. 2. 351;

[2] Fejér IV. 1. 21/27.

[3] Fejér IV. 1. 110/111.

[4] Theiner Mon. Hung. I. 72.

[5] Wenzel Árpádkori új okmánytár VII. 115/71.

f) 1242. mint a Szerémség herczege és Bács főispánja szerepel.[1]

Mivel tehát János egyszer Izsák volt görög császár fiának, máskor Angelosnak nevezi magát, feltétlen bizonyossággal mondhatjuk, hogy II. Izsák és Margit fia volt; mert, ha Margit nem lett volna anyja, Magyarországon alig kapta volna a Szerémséget, Kevét, Bácsot stb. s IV. Béla sem ismerte volna el rokonának.

A mi pedig e nézet mellett leginkább szól, az III. Honorius pápa fent emlitett 1227. kelt és herczegünkhez intézett levele,[2] melyben következő czimmel illeti: „dilecto filio, nobili viro Joanni, nato nobilis mulieris Margaritae, quondam Imperatricis Constantinapolitanae“.

Az egyik okmány tehát atyját Izsák, konstantinápolyi császárnak, a másik anyját Margit, Konstantinápoly volt császárnéjának mondja; azt hiszem, e két okmány elegendő bizonyiték állitásunk mellett.

Fejér azt mondja, hogy János, anyja második férjének halála után (1207) Tessalonichból Magyarországba jött s itt II. Endrétől (anyjával együtt) ama területet kapta, melyet IV. Gergely pápa ulterior Sirmiának nevez. Ez ellen meg kell jegyeznünk, hogy János körülbelül 15 évvel Bonifácz halála után jött Magyarországba.

Katona állitását,[3] hogy János fia volt Bonifácznak, a Fehér III. 2. 351. alatt levő okmány alaposan megczáfolja.

Angelos János herczeg életéből a boszniai patarénusok ellenében foganatba vett hadjáratán és czimein kivül mit sem tudunk. Élete végét és családi viszonyait homály boritja. Jóllehet nincs tudomásunk arról, hogy utódokat hagyott maga után, már maga ama körülmény, hogy Magyarországban élt, s hogy IV. Béla rokona gyanánt tünteti fel, elegendő arra, hogy az Árpádok egyik-másik genealogiailag homályos rokoni viszonyát személyével kapcsolatba hozzuk.

Hogy Margitnak Izsák halála után Manuel és János herczegen kivül (az utóbbit a nem-magyar irók névleg nem ismerik) gyermeke nem volt, határozottsággal bizonyitja a megbizható Robert de Clary „la prise de Constantinople“ cz. müvében, mint ezt értekezésünk folyamán még látni fogjuk.

[1] Pray Spec. Hierarchiae etc. 1779. II. 45.
[2] Egyuttal Fejérnél III. 2. 101.
[3] Hist. crit. reg. Hung. V. 501.

Az Izsák és Margit közti házasság következményei.

1. Izsáknak a magyar királyleánynyal kötött házassága hosszabb időre véget vetett a magyar s görög udvar közt fennállott sok évi ellenséges viszonynak.

2. III. Béla — mint láttuk — összes bolgár foglalásait Margit nászajándékaként Izsáknak adta.

3. Midőn 1189-ben I. Frigyes császár keresztesei és a görög udvar közt viszályra került a dolog, Béla a császár kiséretére rendelt magyar hadsereget visszahivta, nehogy annak a császári táborban való tartózkodása által Magyarországnak a görög udvarral való viszonya csorbát szenvedjen.

4. 1194. őszén Bélának a Száva mellett találkozása volt Izsákkal, mely alkalommal Béla állitólag segélyt igért vejének ellenségei (valószinüleg a bolgárok) ellen.[1] Izsáknak a következő évben közbejött detronizáltatása arra enged következtetni, hogy Béla igéretét be nem váltotta.

92. II. Bonifácz, Montferrat őrgrófja s Thessalonich királya.

III. Béla király veje († 1207).

Származása és élete.

Atyja IV. Vilmos montferrati őrgróf, anyja ausztriai Julietta (vagy Judit), III. Lipót őrgróf leánya — a Babenberg családból — volt. Születési éve ismeretlen, de valószinüséggel a 12. század második felére tehető, miután szülei 1146. keltek egybe; harmadik fia szüleinek.

Mig bátyja Konrád Palesztinában tartózkodott, Bonifácz Montferrat trónján helyettesitette, mely Konrádnak 1192 april 28-án bekövetkezett erőszakos halála után ő rá, mint legközelebbi örökösre szállott. E kis trónon népszerü s kiváló államférfiú, valamint derék hadvezér hirébe jutott.

Midőn champagnei III. Theobald gróf, a Palesztinába vonuló európai hadsereg főparancsnoka 1201 május 24-én váratlanul meghalt, Villehardouin Gottfried tábornagy a franczia vezető körök figyelmét Montferrati Bonifáczra irányitotta, a kit

[1] Niketas Choniata.

személyi elönyei mellett főkép a keleti uralkodó házakhoz való rokoni viszonyai is ajánlottak.[1]

Egy soissonsi találkozáson (1201. őszén) késznek nyilatkozott elvállalni a kereszteshadak főparancsnokságát. 1201. karácsonyán Fülöp császár udvarán a vakitott II. Izsák fiával, Elekkel találkozott, a ki ez alkalommal Bonifácz figyelmét legelőször arra irányitotta, hogy Konstantinápolyt a keresztes haddal vétesse ostrom alá, a minek czélja a detronizált Izsák visszahelyeztetése legyen. 1202 febr. havában Bonifácz III. Incze pápához ment, a ki azonban a tervet nem igen szivesen fogadta. Bonifácz azonban mégis az általános, Dandolo Henrik velenczei doge által szított, hangulathoz csatlakozott s a hontalan Elek hg. tervét magáévá tette. 1203. tavaszán Bonifácz a dogeval egyetemben szándéka kivitelébe fogott. II. Izsák visszahelyeztetése után Bonifácz még tovább is összeköttetésben állott IV. Elekkel, a kinek a III. Elek elleni háború folytatását is megigérte, a minek fejében az ifjú társcsászár egyebek közt Krétasziget átadását helyezte neki kilátásba.

1204 ápr. 13-án Bonifácz részt vett Konstantinápolynak a keresztesek által történt bevételében és a Bukoleon nevü palotát szállta meg, a melyben Izsák szép özvegye, Margit, tartózkodott. Legtöbb kilátása volt most már arra, hogy megteszik „Romániá", az új állam, császárává: de a velenczeiek, kiknek monopolizáló terveik kivitelében nem volt kedvükre ily erélyes férfiu, a gyönge Balduin, flandriai gróf, választását vitték keresztül. Boni-

[1] a) Legidősebb bátyja Vilmos (Hosszukardu melléknévvel) 1176 okt. havában Sybillát, I. Amalrich, jeruzsálemi király leányát vette nőül s e házassága révén Joppe s Aszkalon grófja lett; meghalt 1177 jun. havában.

b) Konrád, a fivérek másodika, 1187 jul. havában a tyrusiak által Tyros őrgrófjává tétetett, 1188. Montferrat őrgrófja; nőül vette 1) 1187. Theodórát, II. Izsák és III. Elek görög császárok nővérét; Theodóra ugyanez évben halt meg. E házassága folytán Konrád 1187 „Caesar" lett. 1187 jul. havában Palesztinába ment, a hol 2) 1190 végén Erzsébetet, I. Amalrich leányát, Sibylla sógornőjének nővérét vette el. 1192 április havában Jeruzsálem királyává tették; 1192 ápr. 28-án azonban az assassinok meggyilkolták.

c) I. Manuel görög császár tudtára adta Vilmosnak, az öreg őrgrófnak, hogy szándékában van leányát, Máriát, egyik fiának nőül adni, s hogy Vilmos küldje le e czélból fiai egyikét Konstantinápolyba. Minthogy Konrád és Bonifácz már akkor nős emberek voltak, az őrgróf — mivel negyedik fia, Frigyes, pap volt (utóbb albyi püspök lett) — Rajner nevü, legifjabb fiát küldte Konstantinápolyba. Itt azután 1178. egybekelt III. Bélának egykori menyasszonyával, miután még János nevet és „Caesar" czimet kapott. Mária 1148., Rajner 1161. született; 1183-ban I. Andronikos megmérgeztette.

fácz a dolgot nem vette igen zokon és beérte avval, hogy Kréta birtokában, mint Balduin legelső hűbérese a nyugatiak által még elfoglalandó területek fölött uralkodjék. E szerződés azonban Balduinnak 1204 május 16-án történt koronáztatása után változást szenvedett. Bonifácz az új császártól az elfoglalandó ázsiai tartományok helyett Thessalonichot a görög megyékkel, mint királyságot Románia főuralma alatt kérte; de 1204 jul. havában fegyvert kellett ragadnia s Didymoteichost és számos más thrák helységét elfoglalnia, mig 1204 szeptemberében főkép Dandolo és Villehardouin Gottfried közbenjárása folytán megkapta Thessalonichot. 1204 őszén a jeles férfiu a régi dél-hellén területek ellen vonult, elfoglalta Thessaliát s számos hűbérállamot alapitott. János bolgár czárnak Thessalonichba való rontása azonban hazahivta (1205) s sikerült is neki megmenteni székvárosát. A vitéz hősnek Henrik konstantinápolyi császárral a Maricza melletti Kypselae közelében volt találkozása; székvárosába térve, csetepatéba keveredett bolgár- (mosynopolisi) csapatokkal, a melynek folyamán a Rhodope hegyén halálos nyíllövés vetett véget életének. Fejét a bolgár czár elé vitték, ki a lovagias férfiu halála fölött végtelen örömbe tört ki.

Nejei.

Bonifácznak csak két — történelmileg bebizonyitott — nejéről van tudomásunk:

1. Eleonóra, III. Humbert szavoyai uralkodó (szül. 1136 aug. 1. † 1188/9 márcz. 4-én) leánya. Első férje Ventimiglia Guido, Alpine őrgrófja volt. Halála éve ismeretlen.

2. Margit (Mária) III. Béla magyar király leánya, II. Izsák görög császár özvegye.

Azonkivül még két nejét emlitik, de nem bizonyos, vajjon valóban lépett-e ezekkel házasságra.

Litta Olaszország hires családjairól tárgyaló nagy genealogiai müvében következő sorrendben emliti Bonifácz nejeit:

1. Ágnes, Henrik császár leánya (vagy Ilona, Buscan őrgrófja leánya).

2. Margit, Almerich magyar király nővére, Angelos Izsák özvegye.

3. Dandolo Henrik doge leánya (velenczei források szerint).

4. Eleonora, III. Umberto szavoyai uralkodó leánya, Ventimiglia Guido özvegye.

Litta itt össze-vissza téveszti az adatokat:

a) Ágnes Bonifácz leánya s felesége Henrik, konstantinápolyi császárnak!

b) Margitot Bonifácz második nejének tartja; pedig tény, hogy csak Eleonora halála után kelt egybe az öt túlélt Margittal; a Szavoyából származó Eleonorához pedig következő megjegyzést köt: „Sono incerte queste nozze, molto piu che un Bonifazio di Montferrato aveva per moglie una Costanza d'Amadeo II. di Savoja, la quale potrebbe essere forte la prima moglie del Bonifazio, di cui trattano soperata la difficolta dell epoca, mentre Costanza appartiene a tempi molto anteriori“.[1]

Gyermekei.

Litta Bonifácz következő gyermekeit említi, a nélkül azonban, hogy megmondaná, mely házasságból valók.

1. Leánya, Malatesta Albert őrgróf neje.
2. Vilmos, 1207. Montferrat őrgrófja.
3. Adelaide, estei Albert, braunschweigi herczeg neje.
4. Leánya „per questa figlia i genovesi nel 1206. allestirono navi, per condurla a Constantinapoli, ove doveva sposare l'imperatore Arrigo di Fiandra, figlio di Baldovina“ etc.
5. Demeter, Thessalia királya.

Mindezek közül történelmileg csak a következőkről van tudomásunk:

Első házasságából:

a) Ágnes, Henrik, konstantinápolyi császár neje, 1207 február 4-én kelt egybe; a fiatal nő gyermekével együtt igen korán halt el.

b) V. (III.) Vilmos, 1207. Montferrat őrgrófja; † 1225 szept. Görögországban; felesége Berta, Cravesano Bonifácz leánya.

c) Alice, II. Manfred, saluzzói őrgróf (1175—1215) felesége.

Második házasságából:

[1] II. Amadeus e leányát, Konstanczát, Blondel (1654) montferrati Bonifácz, Imhoff saluzzoi Bonifácz, Moréri (1740. kiad.) montferrati II. Bonifácz nejének mondja. De semmikép sem bebizonyitott tény, hogy az 1052. elhalt montferrati Bonifácznak lett volna neje. Azonkivül a régibb szerzők (Pingon Philibert, szül. 1525 † 1582 ápr. 18., Galcho, Justiniani, Guichenon) még ama nagy hibát is elkövetik, hogy Eleonóra Bonifácz nejének halála évét 1225-re, első férjeét, Ventimiglia Guidoét 1214 jul. havára teszik, Bonifáczot nyilván Guidóval és Eleonórát Margittal tévesztik össze.

d) Demeter szül. 1205. Thessalonich királya (1207) † 1227. gyermektelenül, felesége a de la Roche házból való volt.[1]

Litta Adelaide-t III. Bonifácz (a szóban levő II. Bonifácz unokája) hasonnevű leányával téveszti össze. Bonifácz (III.) az 1235 decz. 9-ki szerződés értelmében Margittal, IV. Amadé szavoyai fejedelem leányával kelt egybe; meghalt 1254; leánya 1263 szept. 1-je s okt. 26-ka közt braunschweigi Alberttel (I. † 1279 aug. 15.) lépett házasságra, s mint özvegy, másodszor holsteini I. Gerhárdhoz ment nőül (1280 körül); meghalt 1285 febr. 6-án. Némelyek Alessinának is nevezik.

93. Margit.

III. Béla király leánya.

Származása.

Atyja III. Béla magyar király,[2] anyja Béla első neje Chatilloni Ágnes; született 1175.,[3] minthogy első férjhezmenetele alkalmával alig tiz éves.

Házassága és élete.

1. Alig tiz éves korában 1185. az akkor trónrajutott II. Angelos Izsák görög császárhoz adták nőül, mely alkalommal nevét a görög szokásnak megfelelőleg Máriára változtatták.

A fiatal herczegnő jegyese volt ugyan már (VIII.) Ottokár stiria herczegnek,[4] de Béla politikai okokból

[1] Mások szerint neje Beatrix András Guido viennei dauphin leánya. De minthogy V. Amaury, Montfort grófja († 1241). 1222 decz. 13-án kelt okmányában, feleségét András Guido dauphin e leányának mondja, ez állitás alaptalan.

[2] Albericus: „genuit (III. Béla) duas Reginas, Constantiam de Bohemia et Margaretham de Graecia".

[3] III. Béla egyik 1185-ki okmányában (Fejér I. 39.) leánya dajkájáról tesz emlitést; vajjon Margit leányát gondolja-e, bizonytalan.

[4] Ansbert: 24 (fontes rer. Austriac. V.) „Peremptor itaque ejus (t. i. I. Andronikos császáré) Ysaakius Angelus imperium accipuit, et in loco eius regnavit atque (ad) confirmandum regnum suum filiam Bele regis, quae antea duci Styrie Otakiro erat desponsata, in matrimonium accepit".

A szóban levő Ottokar III. (VII.) Ottokár őrgróf († 1164 decz. 31.) e Kunigunda vohburgi III. Diepold őrgróf leányának ifjabb fia; szül. 1163 aug. 19. s fivérét, Lipótot anyja gyámsága alatt követte. 1180. herczegi czimet kapott, 1186 aug. 17. Lipót ausztriai herczegnek átadta Stiriát s meghalt 1192 máj. 8/9.

czélszerűnek látta megsemmisiteni az eljegyzést, s Margitot Izsáknak adni nőül.

E házasság közvetlen következménye egy veszteség volt, mely a byzánczi birodalom létét nagyban fenyegette. Midőn ugyanis 1186-ban a császárnak a fiatal királyleánynyal való egybekelését fényesen megünnepelték, az udvar a költségek fedezésére rendkivüli adót vetett ki; ez a dunai Bolgárország lakósait annyira felbőszitette, hogy Asen János és Péter nevü testvérek vezérlete alatt még ugyanabban az évben Byzáncztól elszakadtak.

Margit Izsák udvarán kora legkiválóbb és legkecsesebb szépségévé fejlődött s 1195. vakitott s trónvesztes férje oldala mellett maradt és fogságát is megosztotta vele. 1203. megszabadult[1] s 1204 febr. havában özvegységre jutott.

2. Montferrati Bonifáczot, mint tudjuk, megválasztották a kereszteshadak főparancsnokának s Elek, Margit mostoha fia unszolására Bonifácz hadjáratot is inditott Konstantinápoly ellen a fogva tartott Izsák javára.

1204 ápr. 13. Bonifácz a Bukoleon-palotát szállta meg, a melyben a franczia Ágnes (két császár özvegye) és Izsák szép özvegye, a magyar Margit, tartózkodtak. Bonifácz 1204 április havában körülbelől 50 éves lehetett; a tehetséges vitéz kezével kinálta meg a császári özvegyet; ez, ki már amúgy is sógorsági viszonyban állt[2] hozzá, el is fogadta azonnal az ajánlatot.

Bonifácz helyesen arra számitott, hogy a tömeg rokonszenve a törvényes császár Izsák özvegye oldalán van; Margit pedig a

[1] Saint Pauli IV. Hugo gróf 1203 kelt levele (Hugo † 1205 febr. végén), mely löweni Henrik barátjához van intézve: „In crastino Deo cooperante fuit civitas reddita nobis, et tunc fuerunt octo dies completi a civitatis obsidione: Tunc vero Tirsacus (—Izsák) Imperator et Imperatrix uxor ejus, videlicet soror Regis Vngariae qui diu in horrore carceris tenti fuerant et inclusi, nobis gratias multimodas referentes mandaverunt, quod per Dei gratiam et nostrum auxilium fuerant a carcere liberati, et quod decus Imperii rehabebant, et nos in crastino veniremus in palatium (Annal. Godefrid. Monach. ap. Freher S. S. Rer. german. I. 269 s köv."

[2]

Angelos Andronikos			Montferrati Vilmos őrgróf	
II. Izsák császár † 1204 neje: Margit magyar herczegnő	Theodóra † 1189 –90	1187	Konrád † 1192	Bonifácz † 1207
		1204 máj.		

hires hősben látta a leghatalmasabb támaszt, a melyet csak nyerhetett; még 1204 máj. 16. előtt megülték az egybekelést.[1]

Margit Bonifácz oldalán gyermekeivel 1205 szept. végén mint királyné vonult be Thessalonichba.[2] Röviddel erre Soffred bibornok (felavatt. III. Lucius által 1185, † 1211) látogatta meg a királyi párt, a minek következménye az volt, hogy a királyné a latin egyház kebelébe tért vissza.

Ámde a mézes hetek nem tartottak sokáig. Alig hogy Bonifácz Thessalonichba érkezett, — mint láttuk — új hadjáratokra indult s a fiatal nőt kormányzónak tette (1204. őszén). Férje távollétét a vad bolgár czár, János, arra használta föl, hogy Thessalonichot megtámadja. Itt a lázadó lakosság egy részéhez egy bolgár martalóczcsapat csatlakozott, mely Sisman, János prošeki helytartója fővezérlete alatt a kormányzó nőt palotájában ostrom alá vette. Bonifácz hirtelen visszatérése (1205 jun. elején) kiszabaditotta a szorongatott nőt veszélyes helyzetéből.

Férjének 1207-ben bekövetkezett korai halálával az Árpádleányt új veszélyek kezdték fenyegetni.

Bonifácznak volt ugyan Margittal gyermeke, de ez, Demetrius, atyja halálakor csak két éves volt. Minthogy Thessalonich sehogysem volt Margit hozománya, hanem Bonifácz tulajdonképi szerzeménye, első fiának, Vilmosnak, joga volt atyai örökének tekinteni Thessalonichot. Vilmos azalatt, mig Bonifácz keleten tartózkodott, Montferrat trónján ült. Midőn atyja haláláról értesült, eleinte hajlandónak mutatkozott, azonnal Thessalonichba menni, vagy, hogy biztositsa magának a koronát, vagy hogy az özvegy mostoha anya és a kiskoru fivér oldalán mint helytartó müködjék; 1207 aug. havában már meg is tette az útra való előkészületeket, midőn utolsó perczben feladta eredeti szándékát;

[1] Niketas: „Bonifácz őrgróf kiséretében, a ki az előbb Angelos Izsákkal egybekelt s annak halálával a város elfoglalása után törvényes nejévé tett magyar Margitot hozta magával".

[2] A már fentebb emlitett Róbert de Clary kortárs erre vonatkozólag igen csinos epizodot beszél el: „Midőn Bonifácz látta, hogy Adrianápolyt karhatalommal be nem veheti, igy szólt azokhoz, kik az ostromolt város falain álltak: „.... nem tudjátok, hogy az Izsák császár felesége volt?" Erre nejét hozta elő s ez igy szólt a néphez: „Nem ismertek már engem, ki császárnétok vagyok és nem ismeritek e két gyermekemet, a kik Izsák császártól valók?" („Ba, de ne me conissies vus, que je sois empereris, et de ne conissies vus mes II. enfans, que jou euch d Kyrsaac l'empereur?") E szavakra két gyermekét hozta, mire a városbeliek egyike igy szólt: „Igen, elismerjük, hogy ez Izsák császár neje s hogy ezek az ő gyermekei" stb.

montferratti ősi trónja érdekeit — úgy látszik — fontosbaknak tekintette, mint a kétes birtokot a keleten; megmaradt Olaszországban s evvel az örökség terhe továbbra is az Árpád-leány vállaira nehezedett.

Most ama feladat várt reá, hogy két éves fia örökét minden ellenével szemben megvédje, annyival is inkább, miután első házasságából származó fia, Angelos Manuel, nagyon is megbizhatatlannak bizonyult s akkortájt számüzetésben élt.

A kormány élére erre Buffa Amadé, a hadsereg főparancsnoka, s helytartónak (Bailo) Oberto (a kövér, névszerint III.), Biandrata grófja, Cario ura, a montferrati uralkodó családnak rokona, állottak, oly férfiak, kiknek nagyravágyása és kevélysége bizonyossá tette, hogy nem fogják magukat egy nő s egy gyönge gyermek parancsainak alávetni; s a következmények e mellett is szólnak.

A két helytartó első cselekményei mindjárt azt mutatták, hogy a Henrik konstantinápolyi császárral való hübéri viszony kedvükre nincsen. Bonifácz élete folyamán, személyes vitézsége és befolyása daczára, nem tett lépéseket arra nézve, hogy a hübéri viszony kötelékein, melyek a konstantinápolyi udvarhoz füzték, lazitson; az okos államférfiu tagadhatatlannak tartotta, hogy új uralma nyugalmas élvezését csakis a latin császárral való jó viszonya segélyével érheti el s hogy a hübéri függőségét megfoszsza az alattvalói viszony többé-kevésbé hirhedt látszatától, Ágnes nevü leányát Henriknek adta nőül. A lombard férfiak egész máskép gondolkodtak; ők, kik Henrik császárt nem tekintették nagyobb urnak mint Bonifácz királyt, uralmuk idejét arra kivánták felhasználni, hogy a hübéri viszony feloldása révén Thessalonich királysága korlátlan uralmára vergődjenek.

A birodalom külső helyzete 1207-ben reményt is nyujtott e szándék megvalósitására, miután a fiatal királyság legveszélyesebb ellenét János czárt, 1207 október havában gyilkos kéz eltette láb alól s utódját Borilt Henrik császár hosszabb időre ártalmatlanná tette; azonkivül pedig Ravano dalle Carceri, Euboea „hármas ura" szintén hasonló czélokat folytatott s hajlandónak mutatkozott a lombardiakkal szövetségre lépni.

A konstantinápolyi udvaron azonban a thessalonichi kormányzók separatistikus terveire figyelni kezdtek. Henrik, hogy Bonifácz alatt fennállott főuralmának új támaszt adjon, birodalmi bárói inditványára felszólitotta a lombárd lovagokat, hogy ideig-

lenesen a montferrati őrgróf nevében tegyék a hűbéri esküt, nehogy annak távollétében a császár főuralmát s a fiatal Demeter koronáját elveszitse; s hogy e felszólitásának nagyobb érvényt biztositson, sereg élén 1208 végén Thessalonichba ment, állitólag azért, hogy lássa vajjon a kormányzók megteszik-e kötelességüket.

A kormányzók azonban teljes határozottsággal oda nyilatkoztak, hogy ők földieikkel elfoglalták az országot s jövőben is Demeter képviseletében fogják kormányozni; ezzel világosan arra akartak utalni, hogy törekvésük: elszakadni a császártól, a mit annyival is inkább véltek napfényre bocsáthatni, mivel az összes észak-görögországi lombard származásu bárók a hangoztatott tervezet mellett voltak, mig a kisebbségben levő thessáliai német urak császári érzelmüek valának. A terv szerint de la Roche Ottót, Athén urát ártalmatlanná akarták tenni, a mire a lombardiai független uralom életbeléptetésének mi sem állott volna útjában.

A szövetségesek természetesen legkevésbé sem gondoltak arra, hogy az alapitandó állam élére a magyar királyleányt vagy annak három éves fiát állitsák; hogy tehát egy olyan férfiut nyerjenek meg ügyöknek, ki egyrészt törvényes igények hangoztatásával léphet fel, másrészt a lombard úttörőknek hálára legyen kötelezve, a szövetségtársak Bonifácz idősb fiához, Vilmos montferrati őrgrófhoz, fordultak s azon ajánlatot tették neki, hogy legott Görögországba jöjjön s Demetrius képviseletében vegye át a kormányzó tisztét, ezután pedig álljon a lombard szövetség élére s tegye fejére a nagyobbodott, független ország koronáját.

Az őrgróf vonakodására a terv kovácsolói még távolról sem gondoltak. Hisz Vilmos már 1207-ben, midőn a kis hübér korona örökének biztositásáról volt szó, hajlandónak mutatkozott keletre vonulni; mennyivel inkább tehető fel, hogy kis olasz őrgrófságát készségesen felcseréli a fényes koronával!

Minden várakozás ellenére, az őrgróf tétovázott; akár azon okból, hogy a szövetségesek megbizhatóságában kételkedett, akár azért, mert a merész vállalat sikerében nem hitt, vagy hogy mostoha anyja és ifjabb fivére érdekeit megnyirbálni nem akarta: elég az hozzá, hogy Vilmos a meghivásnak eleget nem tett. A lombardok, dühöngve a falusi úrfi, a „fattyú őrgróf“ ellen,[1] a ki megtagadja apái vérét, erre saját kezükre kezdtek a terv kivi-

[1] Hopf Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit (Ersch és Gruber Allgemeine Encyclopaedie 85. kötet 228. old.)

telén dolgozni. A Bonifácz által kitünően kiművelt sereggel s néhány erősség birtokában azt vélték, hogy könnyü lesz a császárt sarokba szoritani.

Ámde Henrik e közben szintén időszerünek tartotta, hogy munkához fogjon; belátta, hogy rendet kell csinálnia a szövetséggel, ha nem akar árny-császárrá sülyedni. Kisebb vállalatok a bolgár guerillacsapatok ellen akkor napirenden voltak; egy ily ürügyet használt fel, hogy összpontositsa seregét s ez 1208 decz. havában történt is; Christopolis mellett Ridolfóra, az első lombard várnagyra bukkant s midőn ez a várt megnyitni vonakodott, söt övéinek megtiltotta, hogy a császári sereget élelemmel lássák el, a szövetség hadüzenete in optima forma végbement. Az erre Biandratehez intézett tiltakozás következménye annak daczos válasza volt, hogy „a császárnak az ő országában semmi keresni valója nincsen“; ezzel tehát a császárnak világos fogalma volt az útról, melyen továbbra haladnia kellett.

Miután serege nehány híve csatlakozása folytán erősbödött, decz. 28-án előre vonult, útközben hideg találkozása volt cannossai Albertinó-val, Biandrate bizalmas emberével s decz. 30-án a Thessalonich közelében fekvő chortaitoni apátsághoz ért. Henrik újra megkisérlette a béke útját; a megbizható Cono do Bethune élén küldöttséget menesztett Biandratehez, mely tudtára adja, hogy a császár csak a végett jött, hogy a bárók által azelőtt Bonifácznak tett hódolatot átvegye, különbeni szándéka pedig, megóvni Demeter trónörökös jogait. Biandrate daczosan azt válaszolta, hogy Tessalonich független a császártól s midőn Cono azt inditványozta, hogy az ügyet egy a pápa, a franczia király s német császár által képezendö békebiróság itéletére bizzák s a lombardnak nyiltan szemére vetette felségáruló magaviseletét, az utóbbi oly követelésekkel lépett elő, melyeknek teljesitése a császárt a lombardiak alattvalójává bélyegezte volna: nem kevesebbről volt szó, minthogy a császár adja át a Durazzótól Megaráig terjedő területet, Argost, Peloponnesost, Korinthot stb.

E szükségben — hisz a császár majdnem egészen a lombardok kezében volt — Henrik is ama politikához folyamodott, melyet a görög császárok évszázadok óta sikeresen üztek: a cselhez. Saját és bárói nevében késznek nyilatkozott beleegyezni Biandrate követeléseibe, de csak azon feltétel alatt, hogy a regens királyné ehhez utólagosan beleegyezését adja Henrik t. i. azon észszerü nézetből indult ki, hogy Margit az

alkalmatlansággá kinött lombard urodalomtól szabadulni óhajt s az utóbbi által tett követeléseknek nem fog helyet adni. Ha Biandrate s társai mindazonáltal a viszonyokhoz alkalmazkodni nem akarnának, akkor a dolog egészen más szinezetet nye-; mert hisz ez esetben nyilt lázadók, kik törvényes úrnőjük akaratának ellenszegülnek s ez esetben törvényes úton s a legszigorubb eszközökkel bánhatni el velük. Cono Henrik utasitásával újra elment Obertohoz, hogy az apátságban tartandó megbeszélésre meghivja.

Henrik a gyülölt ellent látszólagos nyájassággal fogadta s ujra ismételte igéretét az emlitett hangsúlyozásával s övéivel együtt megesküdött, hogy Margit s fia jogait tiszteletben fogja tartani.

S ez alkalommal a ravasz olasz alaposan felsült. Másnap a császár 100 lovag kiséretében bevonult a fővárosba; követte a hadsereg, mely most már nem szenvedett hiányt kényelemben s élelmi szerekben; most tehát a császár lett a helyzet ura.

Négy nappal a császári hadsereg bevonulása után Biandrate a császár által tett igéretek beváltását kezdte sürgetni. Henrik erre az összes, a városba gyült bárókat egybehivta s megkérdezte vajjon Biandrate követelésébe beleegyeznek-e. Csak hárman álltak Biandrate részén. Biandrate, a kit a sehogy sem kedvező helyzet felbőszitett, Margithoz sietett s megkérdezte vajjon Henrik az ő tudtával és beleegyezésével jár el ilyképen; Margit három napi meggondolási időt kért s csak ekkor találkozott vele Henrik.

A dolog úgy folyt, a mint Henrik tervezte. Margit királyné császári vendégének elpanaszolta búját; már — azt mondja — a bárók garázdálkodása türhetetlenné válik, félelmében nem mer nekik ellentmondani; a bárók általában arra törnek, hogy őt s fiát a montferrati őrgróf érdekében kizavarják uralmából; most tehát egészen a császár karjaiba veti magát s az óhajához képest nem is egyezik Biandrate s társai követeléseinek teljesitésébe.

Biandrate eltitkolta haragját s most késznek nyilatkozott magát a Cono által inditványozott békebiróság itéletének alávetni, most azonban a császáriak nem akartak e dologról hallani, söt Henrik 1209 január 6-án a királyfit ünnepélyesen lovaggá ütötte s Thessalonich királyává koronázta. Margit özvegyi részének

megerősitését kapta s e részt Henrik még ama területekkel nagyobbitotta, melyeket az ország felosztása alkalmával a keresztes hadnak helyeztek kilátásba, t. i. a Thessaliában levő Archontochori, Bessena, Demetrias és Stalmyros nevü helyekkel. III. Incze pápa 1210 márcz. 31-én helyben hagyja ezen adományozást s „leányát" Máriát gyermekeivel és jószágaival pápai oltalmába veszi. Biandrate, ki továbbra is megtudott maradni országos helytartónak, hódolatot esküdött a császárnak ama óvatos toldalékkal, hogy hüségében annyira megy, a mennyiben az Margit királyné iránti kötelességeivel összeegyeztethető.

Ha Margit most már azon reményben élt, hogy országa nyugalma biztositva van, akkor nagyon is tévedett. Biandrate nem volt azon ember, ki az egyszer eltökélt szándékot könnyedén fel tudta volna adni. A nélkül, hogy a közelmult idők eseményeivel törődött volna, megszállta hü lombardjaival a királyné serraei és christopolisi erődjeit s oly magaviseletet tanusitott, mely semmikép sem fért össze a királyi tisztviselőével. Margit, kit Henrik oltalma bátoritott, a két erőd azonnali visszaadását követelte s Biandratet elfogatta; s addig akarta fogságban tartani, mig kiüritteti a két erődöt. A daczos olasz, kit vérig bántott a királyné e váratlan erélye, lemondott helytartói méltóságáról.

Margit azonban a fenyegetéssel be nem érte, hanem a lombardokat e két erődből kiüzetni készült. Sainsi Vilmos, a frank csapatok marsallja, Serrae-be vonult, de ott a Biandrate által feltüzelt várparancsnok, Hugó, részéről ellenállásra talált; époly könnyen beszéltette magát rá a marsall Biandrate társai által, hogy Christopolis ellen vonuljon. E közben Henrik császár is készült, hogy személyesen Serrae ellen vonuljon. Midőn Biandrate a dolog komoly voltáról meggyőződött, újra cselhez fordult; azt igérte ugyanis a császárnak, hogy a két erősséget kardcsapás nélkül átadja neki, ha őt barátjával, Vento Péterrel oda küldik; a kárán okult Henrik, daczára annak, hogy elővigyázatból Biandratéval a megbizható Bethune Cono és Cahieux Anzelm vezérlete alatt nehány frank urat szándékozott küldeni, mégis lépre ment volna; már is azt igérte a fondorkodó olasznak, hogy visszaszolgáltatja neki elkobzott jószágait, midőn Sains azt jelentette, hogy Serrae jelenlegi megerősittetésében majdnem bevehetetlen, s hogy az őrség arra törekszik, hogy az erődöt átadja Boril bolgár czárnak. A veszély azonban szerencsésen elvonult, mivel a Zichnae mellett táborozó frankokhoz segélyért

fordult a város lakossága, a mire Sains azok segélyével Serraebe vonult s a lombardok által védett várat meghódolásra kényszeritette.

Henrik erre Biandratét Cono kiséretében Christopolisba küldte, miután az ottani parancsnok is lázadni kezdett; az őrséget ugyanis hosszabb időre ellátta élelmi szerekkel, frank csapatot támadt meg s több frank urat fogságba hurczolt. A józan gondolkozásu Cono átlátta Biandrate csalárd terveit, a szomszéd Drama-t, frank katonákkal szállotta meg s Biandratét pedig Serraeben fogságba vetették.

A lázadás azonban a főczinkos bebörtönöztetésével még nem érte végét; a szövetségtársak áruló munkájukat folytatták s abban semminemü kudarczuk által nem zavartatták magukat: sőt egy vereség, melyet a lombardok Christopolisban egy rohamuk alkalmával szenvedtek, továbbá frank csapatoknak Thessalonichba való vonulása nem volt képes véget vetni a lázadó üzelmeknek.

Ez alkalommal Pice Roland, Platamonae lombard ura eszköznek használtatta fel magát; követet küldött ugyanis a császárhoz azon kérelemmel, hogy az a lombardok ellenében, a kik folyton szorongatják, megvédje. Henrik, ki megörült azon, hogy ellenét lekenyerezheti, Cahieu Anzelmet segédcsapatok élén Pice-hez küldte; midőn azonban Cahieu oda ért, a város kapuit zárva találta s szerencséjére bizalmasan tudtára adták, hogy a gaz Roland őt és övéit lesben meg akarja támadni. Szerencséje volt, hogy még idejekorán vonulhatott vissza Zichnae felé s tudtára adta a császárnak a történteket.

Henrik erre azt határozta, hogy az áruló üzelmeknek egy csapással fog véget vetni.

Katzenellenbogen Bertold, mint Margit tanácsosa Salonichiben maradt s a sereget mozgósitotta; ez részint vizen, részint szárazon Kytrosig ért, hol a hü Dhaun Wirich székelt; maga Henrik hajón követte a sereget. Conónak, ki a szárazföldi hadsereget vezérelte, igen nehéz útja volt, miután az egész vidéket elöntötte a viz, éjjel pedig nagy hideg állt be. Kytrosba elérve, a császárnak azt hozták hirül, hogy a salonichii őrség fellázadt; az egész dolog azonban alaptalannak bizonyult s Cono, ki a lázadás hirére egy csapattal oda sietett, az őrséget csak néhány frank csapattal megerősitette.

Henrik erre egy, fivére Eustach és Cahieu Anzelm vezérlete

alatt álló hadtestnek azon meghagyást adta, hogy a klisurai hegyszoroson át Banitza völgyébe vonuljon. Ekkor minden várakozás ellenére 1209 márcz. 26-án a lázadók követe, Manchicourt Róbert jelent meg a császári főhadiszálláson s kijelentette, hogy a lombardok készek a császárhoz csatlakozni s őt Thessalonichba követni, ha Biandratét újra méltóságábá helyezi s ha a császár Chortaitonba vonul vissza. A császár azonban, ki az előzményeken tanult, márcz. 29-én Kytrosból előre vonult s a követ ajánlatait el nem fogadta. A lázadók a larissai erődben (Thessaliában) öszpontosultak. Henrik, a nélkül, hogy az újonnan tett ajánlatokra hallgatott volna, Larissa ellen ment s a lázadókat megadásra szólította fel. Midőn azonban ezek Buffa marsallal élükön, követeléseiket gúnyosan ismételték s békebiróságot kértek, Henrik átkelt a Peneios hidján. Robert de Boves (a Coucy házból) kelt először át rajta, őt követték a többiek s az ellenséget, a ki kirohanást kisérlett meg, visszaszoritották; Cono közeledése végre eldöntötte az ütközet kimenetelét, úgy hogy az ellenség a várba menekült s a győzőnek tömeges zsákmányt hagyott hátra.

Az 1209-iki hadjárat további eseményei nem nyujtanak közelebbi részleteket Margit történetét illetőleg s csakis világos képet nyujtanak arról, hogy nyilatkoztatja magát Henrik a frank hübérállamok végleges főurának; ez események tehát tárgyunkat közelebbről nem érdeklik. [1]

Itt még csak azt akarjuk megemliteni, hogy Biandrate, jóllehet a császár a lombardok kérésére szabadon bocsátotta, mindig a király ellen konspirált s végre is közönséges büntevővé sülyedt alá, ki arra tört, hogy a császárt ágyában meggyilkoltassa, a mely törekvés azonban Ravano dalle Carcere fejedelem óvatosságán hajótörést szenvedett.

Midőn hire járt, hogy Boril bolgár czár a császárt megtámadni készül, Henrik kénytelen volt Thessalonich ügyeit egy időre figyelmen kivül hagyni; Biandrate megragadta az alkalmat, hogy hizelgéseivel újra tegyen szert némi befolyásra s tényleg el is nyerte újra a saloniki helytartóságot; miután azonban a császárnak a bolgárok elleni hadjáratban nem nyujtott segédkezet, söt régi szándékaival újra kezdett előállani, a császár fivérét, Eustach herczeget s Katzenellenbogen Bertold grófot rendelte Margit mellé. Miután ezek egyebek közt ama meg-

[1] V. ö. az erre vonatkozó adatokat Hopf i. m. 230. old. s köv., a kinek világos leirását a hadjáratok ecsetelésében követtem.

hagyást is kapták, hogy Biandrate magaviseletét ellenőrizzék s a császár eddigi ellenében, I. Mihály epirosi fejedelemben barátot nyert, az áruló Biandrate belátta, hogy szerepét a keleten már lejátszotta, elhagyta tehát Thessalonichot s Olaszországba ment, hogy ott Vilmos őrgróf felösztökélése által Margit elleni ármányait folytassa.

1216-ig Margit uralma minden nevezetes esemény nélkül folyik. Ez évben újra merülnek fel a lombardok fondorkodó üzelmei. Biandrate visszajött, hogy a helytartói méltóságot a montferrati őrgróf nevében bitorolja.

Margit szorongatott állapotában III. Honorius pápához és Henrik császárhoz fordult. Az előbbi azzal érte be, hogy Margitot s a fiatal Demetert 1216 aug. 13-án különös oltalmába vegye, [1] mig Henrik azonnal Salonichba sietett, Demetert újra királylyá koronázta s mindent megkisérelt, a mi Margit uralmának megszilárditására szolgálhatott; Margit legnagyobb szerencsétlenségére azonban meghalt a lovagias császár 1216 jun. 11-én s Hopf nézete [2] helyes is lesz, hogy Biandrate méregkeverő keze vetett véget Henrik életének.

Henrik halála természetesen több alkalmat nyujtott Biandratenak, hogy üzelmeit folytassa. Henrik utódja (Courtenay-i) Péter császár már 1217. keronáztatása alkalmával Vilmos őrgrófot, mint a kiskoru Demeter gyámját elismeri a birodalom társhűbéresének. III. Honorius pápa is rokonszenvesen fogadta az új politikát (1213 ápr. 13.), a mennyiben a fiatal királyt tekintettel fivérei érdemeire, védelmébe veszi, a császár hübéri viszonyát helybenhagyja s Margitnak is igéri oltalmát a papság túlkapásai ellenében. Margit ugyanis még mindig kormányzója volt a birodalomnak. Miután Biandrate a helyzetet még sem tartotta igen kedvezőnek, hazájába ment vissza; Margit oldala mellé most Pallavicini Guido, Boronicza ura állt, a ki a „bailo“ czimét vette fel.

Most azonban olyan ellene támadt Margitnak, kivel sem ő, sem a többi görög urak meg nem birtak; hisz Henrik császár Görögország második „Arese“, már nem volt az élők közt.

Tódor, Epiros despotája hóditási vágya most a nő és gyenge gyermek által kormányozott s gyenge és rosszul szervezett sereggel ellátott Thessalonichra czélzott. A 15 éves Demeter

[1] Raynald Annal. eccles. 1216. 21., 25. sz.
[2] i. h. 246.

elhagyta hazáját, hogy Magyarországon keresztül II. Frigyeshez menjen segélykérés végett; Márton érsek vele utazott, hogy Olaszországban is kérjen segitséget. Vilmos őrgróf most Biandratét állitotta újra egy sereg élére, hogy a szorongatott királyságot tartsa meg a montferrati ház számára; a pápa ismételten figyelmeztette Tódort eljárása helytelenségére.

Mig azonban a nyugatról igért segélynyujtás csak lassan haladt, Tódor sietve vonult előre keleten, hogy elérje kitüzött czélját; 1222. Thessalonich kapui előtt állt: Margit, a ki képtelen volt ellenállani, kénytelen volt saját szemével nézni országa bukását.

A nyugat kisérletei, melyek arra czéloztak, hogy az országot kiragadják a győző kezéből, sikertelenek maradtak. Sem a pápa pénze, sem Velencze segitsége, sem Vilmos hadserege nem volt képes az országot újra önállóvá tenni. Vilmos 1225 márczius havában Görögországba vonult, de már ugyanez év szeptemberében meghalt ugyanott; valószinüleg megmérgezték.[1] Halála folytán az expediczió csapatjai is feloszlottak; Thessalonich Tódor birtokában maradt. Midőn Demeter két évvel ezután (1227) szintén meghalt, egyenes férfi örökösök hiányában II. Frigyes császárt tette egyenes utódjává. Ez 1230-ban igényeit III. Bonifácz őrgrófra († 1254), Vilmos fiára ruházta át, s midőn 1284. Montferati Jolantha (Irén), V. Vilmos őrgróf leánya II. Andronikos görög császárral házasságra lépett, Montferrat a Palaeologok javára lemondott jogigényeiről.

A magyar irók Thessalonich bukása után mit sem tudnak Margit felől s ha további történetét — a mennyire lehet — ismerni akarjuk, néhány kisebb szabású adatra, melyet a pápai okmányok szolgáltatnak, kell támaszkodnunk.

Katona szerint[2] Margit már 1207., tehát azonnal Bonifácz halála után Magyarországba ment; a mint azonban az eddigiekből tudjuk, még 15 évvel utóbb Thessalonichban tartózkodik.

1223 márczius 30-án[3] III. Honorius pápa Margitot, Konstantinápoly volt császárnéját újra különös oltalmába veszi. Ez okmányban felszámlálja azon jószágokat, melyeket Margit Magyarországban bir s a melyeket fivérétől, II. Endre királytól ka-

[1] Benvenuto di S. Georgio ap. Muratori XXIII. 372. S. Germanói Rikhárd ap. Pertz. S. S. XIX. 344/5.

[2] V. 501.

[3] Wenzel I. 190/110.

pott volt („specialiter autem castrum Kewe cum toto Comitatu... Varod quoque, Perben, Camanc et Zilzeng... Regale insuper predium, quod Elyad vulgariter appellatur... nec non et alia tria in Bachaciensi provincia constituta; videlicet Soya, Curth et Mirislou... que de concessione karissimi in Christo filii nostri Andree Illustris Regis Ungarie, fratris tui, te legitime proponis adeptam, sicut ea omnia iuste possides et quiete, et in privilegiis eiusdem Regis exinde confectis plenius continentur"...)

Margit tehát Thessalonich bukása után első házasságából származó ifjabb fiával, János herczeggel hazájába tért vissza, a hol fivérétől II. Endre királytól az okmányban emlitett birtokokat kapta. Hogy meddig volt ezek birtokában, s hogy meddig kormányozta a Szerémséget, hol és mikor halt meg, ezt okmányilag kimutatni nem tudom.[1]

94. Sz. Omeri Miklós.

III. Béla király veje.

Buchon 1845-ben megjelent „Recherches historiques sur la Principauté française de Morée" cz. művében (II. k., 495—503. old.) Avesnes Balduin latin krónikájából s egyéb kéziratokból a St.-Omeri várnagyok nemzedékrendjét állitotta össze, a melynek folyamán a családfa következő részletére találunk:

De Tabarie (St. Omer) Vilmos
neje: Avesnes Ida

I. Miklós
neje: De la Roche N. Salonichi királynéja

Béla, fél Thebae ura
neje: 1. thebaei hölgy. 2. N., a magyar király nővére.

Eme Buchon által felállitott családtörténeti adatok utólag konfusiónak bizonyultak. Hopf helyesen itélt tehát, midőn St. Omeri

[1] Luccari beszéli, hogy Radoszló szerb király Uriczától, a Szerémség úrnőjétől, a magyar király rokonától, elvette a Szerémséget, Szerbiába vitte, de Raguza közbenjárására hazájába bocsátotta.

Hogy Radoszló e hadi tette mennyiben alapszik valóságon, azt nem tudom eldönteni; csak azt jegyzem meg, hogy Radoszló idejében (uralk. 1222. óta) Margit tényleg birta a Szerémséget. Uricza semmiesetre sem keresztneve az illetőnek, hanem görög vagy szláv alakja a magyar „úrnő" szónak („mati bila Ungarskago krala", mint Brankovics szerb történetiró mondja.)

Béla második feleségét (az első ugyanis de la Roche Bonne thebaei hölgy volt) állitólagos anyjával, N. de la Roche, Salonichi királynéjával azonositotta s azon állitás alapján, hogy I. Miklós egy salonichii királynét vett nőül, ebben csakis a két izben özvegységre jutott magyar Margitot ismerte fel. Béla állitólagos második felesége „N., a magyar király nővére“ ennélfogva Béla anyja és I. Miklós felesége; kézzelfogható, hogy a keleti frank uraknál sem azelőtt, sem azután elő nem forduló Béla név Hopfnál Béla magyar származását hathatósan támogatta.

Bármennyire is tiszteljük Hopf éles szemü kritikáját, az általa nyujtott adatokban mégis csak egy merész kombináczió eredményét s nem a birálati kutatás megdönthetetlen bizonyosságu vivmányát kell tekintenünk; mivel, mig Hopf gyakran a kevésbé fontosabbat chronologiai s okirati adatokkal támogatja, ama határozottsággal tett állitásában, mely szerint St.-Omeri I. Miklós az özvegy Margittal kelt egybe, csakis Buchonra hivatkozik, jeléül annak, hogy más bizonyitékok nem álltak rendelkezésére.

Lássuk már most, hogy bizonyitható Margit harmadik házassága a rendelkezésemre álló érvanyag alapján.

1. St.-Omeri Béla, Thebae társura (1240 k.) neve teljes bizonyossággal arra mutat, hogy e frank-keleti úr eme e házakban szokatlan nevet csakis anyja magyar származásának köszöni.

2. Evvel ama feltevés, hogy anyai nagyatyja egy Béla, magyar király volt, mindinkább szilárdabb alapot nyer. A moreai krónika olasz forditásában[1] még következő helyre találunk: „Avuta la seconda ripulsa, dimando consiglio alli baroni suoi, i quali la consigliorono, che si maritasse e tolesse il fratello di S. Omer, signor di Tebbe, che ero uomo, che porria ajutar, il qua lera detto Miser Juanne, il qual avea un' altro fratello detto Miser Otto, e cosi la sposo. Questi 3 fratelli avean madre la fiola di Bella Re d' Ongaria“.

3. Az 1333—1334 közt irt úgynevezett „livre de la conqueste de Constantinople stb.“ a három St.-Omer fivér magyar származását szintén bizonyitja: „Ces trois freres (Nicolas, Otthe és Jehan) de Saint-Omer si furent moult gentils homes, car messire Belas leur pere de Saint-Omer si ot pour moullier la

[1] Kiadta Hopf a Croniques gréco-romanes cz. gyüjteményben. Berlin 1873, 457. old.

suer du roy d' Onguerie, et li dux Guis (Vilmos) de la Roche si estoit leurs cousins germains".

A 2. és 3. alatt felhozott források bármily megbizhatatlanok is azok chronologiai tekintetben, a frank uralom s a frank családok keleti történetére nézve oly fontos segédeszközöket nyujtanak, hogy a legkiválóbb források közé kell sorolnunk.

Mindkét kútfő amaz adata, hogy egy magyar királyleány — 2. szerint közvetetlen Béla király leánya — nőül ment egy St.-Omerhez, daczára a kor és személyek összetévesztésének, hatalmas érvet szolgáltat.

Lučić dalmát történész müvéből a spalatoi Domnus-templom ajtajának egy feliratát ismerjük, mely egyebek közt a következő helyet is tartalmazza:

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Jacet hoc sub lapide nobilis Giulielm }
Jacet heros inclitus, aperit quem tell } us
Nepos Bele tertii, regis Ungaror }
Margarite genitus, Domine Graecor } um
Dicti regis filia Grecis Dominatr }
Constantinopoleos sceptri imperatr } ix

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Quartum Belam prosequens, ejus consobrin }
Ad mare pervenerat, usque Dalmatin } um
Ubi ad commercia vite celsior }
Mortis soluit debitum jussu Creator } is
Anni Christi fluxerant mille cum ducent }
Quadraginta duo plus comperto legent } is
Aprili vigesima die jam transact }
Que Guilielmi spiritus rediit ad astr } a
Heu accedit inclita sponsa Margarita.

A szóban levő feliratban Vilmossal, Margit, IV. Béla 1242. Kliszszán elhunyt idősebb leányának jegyesével van dolgunk. A felirat világosan III. Béla unokájának s Margit görög császárné fiának nevezi; a „nemes hős" a tatárjárás alkalmával IV. Béla kiséretében volt, Dalmácziába jutott, a hol 1242. april 20. után elhunyt.

Miután a sirfelirat Vilmos atyjára nézve nem nyujt felvilágositást, az eddigi irodalom azon kényszerhelyzetben volt, hogy Vilmost vagy Izsák császár, vagy Bonifácz király fiának tartsa. Jóllehet Bonifácznak első házasságából volt már Vilmos nevü fia, Katona mégis azt állitja, hogy a siriratban emlitett Vilmos, Margit és Bonifácz fia. Eme mindeddig genealogiai talánynak tekintett Vilmos a sirfelirat révén hathatós bi-

zonyitékot képez Margit és St.-Omeri I. Miklós egybekelése mellett, minthogy az összes rendelkezésünkre álló források Miklósnak két fiát, Bélát s Vilmost emlitik.[1]

Minthogy az eddigiek alapján, a mennyire ez a manap rendelkezésünkre álló kútfők segélyével kritikailag megvilágitható, st.-omeri I. Miklóst az Árpádok rokonának kell tekintenünk, szükségesnek tartom egyuttal egyet-mást családjáról és utódjairól mondani.

A flandriai st.-omeri várnagyok együttal a falkenbergi (fauquemberguesi) grófság urai is voltak. Már az első keresztes hadjárat idejében találkozunk Jeruzsálemben St.-Omer várnagyjaival: Vilmossal, Hugóval és Gottfriddal. Hugó a galilaeai fejedelemséget kapta, Gottfrid egyike volt a templomosok rendje alapitóinak 1118-ban.

1148 körül falkenbergi Walther, st.-omeri várnagyra bukkanunk, a ki III. Balduin jeruzsálemi király udvarán tartózkodott. Néhány évvel később a galilaeai fejedelmi széken találjuk, Esquive, Tiberiás úrnőjével való egybekelése alkalmával.

Halála után özvegye II. Rajmond, tripolisi fejedelemmel († 1187.) kelt egybe; — Walther négy fia anyjuk halála után „tiberiási“ melléknevet nyer.

Hugó és Rudolf, Walther fiai, keleten maradtak, mig fivéreik,

[1] Avesnes Balduin: „Quintus nomine Nicolaus (t. i. St.-Omeri Vilmos ötödik fia) cum aliis ivit in Graeciam et ibi duxit uxorem reginam Thessalonicae . . . ex qua duos genuit filios. Quorum primogenitus, nomine Bilas, fratre suo Wilhelmo sine haerede mortuo . . .”

Egy Buchon által kiadott ó-franczia kéziratos krónika következőleg nyilatkozik: Ida (d'Avesnes) ötödik fia, Miklós, Konstantinápolyba ment . . . nőül vette Salonichi királynéját . . . ettől két fia született . . . Az idősebbnek Bylas, a másiknak Vilmos volt a neve; az utóbbi örökös nélkül halt meg . . .”

Megjegyzendő még, hogy Avesnes Balduin krónikás st.-omeri Miklós rokona volt:

Avesnes Miklós
neje: Matild, Henri de Namur, de la Roche grófjának leánya,
Valcours Detre özvegye

Jakab † 1191 neje 1180 Ameline, Guise Burkhárd lánya	Ida férje st.-omeri Vilmos Tiberiás czimz. fejed.
Burkhard † 1243/4 neje: 1212/3 Margit IX. (flandriai) Balduin leánya elvált tőle 1221, † 1232	I. Miklós st.-omeri várnagy neje: Margit magyar herczegnő
Balduin a krónikás † 1256	

Vilmos és Ottó (az utóbbi templomos volt) Flandriába visszatértek, a hol Vilmos Idával, Avesnes Miklós leányával kelt egybe.

E házasságból öt fiu és hat leány származott. Vilmos, fiai legidősebbike, atyját követte st.-omeri várnagyságában és meghalt a nélkül, hogy Loos Imaine-vel kötött házasságából hagyott volna gyermekeket maga után. A várnagyság erre hasonnevü öcscsére szállott, ki szintén gyermektelenül halt meg. Miután halálakor egyetlen egy fivére sem élt s Miklós fivére utódjai keleten tartózkodtak, a várnagyság és a falkenbergi grófság ayre-i Philipp(on) lovagra mentek át, a ki Beatrix-et, Vilmos nővérét birta nőül.[1]

Vilmos egyéb fivérei közül Jakab és Miklós keletre mentek, Jakab (1204—1219.) ott tekintélyes birtokokat szerzett, de két izben kötött házasságából nem született gyermeke.

Miklós[2] Jakabbal Konstantinápolyba ment, (valószinüleg IX. Balduin császár kiséretében, mint ez Jakabra nézve határozottan áll), ott Thebae vidékén nagyterjedelmü földbirtokokhoz jutott és a mint láttuk, az özvegy Margitot, Thessalonichi királynéját vette nőül. Sem az egybekelés, sem halála évét nem ismerjük. Csak azt tudjuk, hogy az 1210 május 2-án Ravennikán kötött szerződést, a mely az egyházak és a thessalonichi királyság világi hübérei közti viszony rendezését czélozta, szintén aláirta. Utóljára 1212. találkozunk vele, a midőn is a Brindisi melletti prémontrei kolostornak Hermokastron falvat adományozza.[3] Halála mindenesetre 1222 előtt következett be, mert különben felesége, Margit, nem ment volna el Magyarországba.

Mind e források megegyeznek abban, hogy e házasságból csak két fia, Béla és Vilmos származott, az előbbit anyjának, az utóbbit apjának atyja után nevezték.

Azon körülmény, hogy I. Miklós csak két gyermekéről van tudomásunk, a mellett bizonyit, hogy Margit harmadik férje nemsokára 1212 után halt meg.

Béla 1240 körül, mint Thebae társura szerepel. Utódjai előkelő szerepet játszanak a keleten, de ezek története már nem tartozik e lapok keretébe; az Árpádok történetére csak Vilmos, Margit ifjabb fia, bir érdekkel.

Az egyedüli magyar kútfő, (az idézett sirfelirat) azt mondja, hogy Vilmos 1242 ápril végén meghalt Dalmácziában, miután

[1] Vilmos többi testvéreit illet. l. a st.-omeri várnagyok családtábláját.
[2] E nevet anyai nagyatyja, Avesnes Miklós után kapta.
[3] Epist. Innoc. III. XV. 68.

unokabátyját, Bélát, a tatárok elleni hadjárataiban kisérte s annak ifjabb leányát, Margitot eljegyezte magának. Erről a nem-magyar iróknak nem volt tudomásuk. Nekünk pedig e tény magyarázatul szolgál az általuk nyújtott adatokra nézve.

Buchon és — az ő állitásai nyomán — Hopf, Vilmosról csak azt tudják, hogy először Nápolyba, később Flandriába vonult. Buchon ugyanis azt mondja, hogy a palazzo Capuano levéltárában Nápolyban st.-omeri Vilmosról, Béla fivéréről és st.-omeri Miklós, Béla fiáról szóló okmányokra bukkant. Pag. 65. Reg. 1270 B) alatt a következőt találta: „Guillermus castellanus Sancti Homerii, cui proventus Marilyani et Ruffus de Soliaco, cui quedam bona pheudalia existentia in Aversa et pertinentiis ejus etc."

Pag. 136. Reg. 1290. B) alatt Buchon továbbá egy 1281 jun. 12. (XI. Indict.) kelt okiratra akadt, mely szerint Vilmos, St.-Omer várnagyja azon jószágaitól, melyeket a nápolyi királyságban kapott volt, megfosztatik, mert elhagyta azokat. Buchon kétségen kivülinek tartja, hogy Vilmos Nápolyból Flandriába tért vissza, mivel később sem Nápolyban, sem az achajai fejedelemségben nem akadnak nyomára.

Ez állitás ellenében megjegyzendőnek tartom a következőket:

Az okmány kelte, mely alatt Vilmos Marigliano nápolyi várost kapta, fájdalom! nem áll rendelkezésemre. Tegyük most már fel, hogy a Buchon-féle Vilmos Margit fia s hogy a dalmát sirfelirat valódi és megbizható, akkor magától értetődik, hogy az adományozás 1242 előtt történt s akkor Buchon megjegyzése Vilmos eltünését illetőleg szintén meg van világitva: Vilmos ugyanis nápolyi birtokai elhagyása után nem ment Flandriába, hanem szorongatott unokabátyjának, IV. Bélának sietett segitségére, eljegyezte annak leányát, Margitot s meghalt 1242. Dalmácziában s miután nehezen feltehető, hogy IV. Béla udvari kanczelláriája hivatalosan tudatta volna Vilmos halálát a nápolyi kormánynyal, nem kell csodálkoznunk azon, — feltéve, hogy Buchon az okmány keltében nem tévedett, — hogy Vilmost még 39 évvel halála után elveszettnek tartják s hogy csak ekkor veszti el véglegesen birtokait.

A Registri Angiovini 378 kötetükben bizonyára még egyetmást tudnak st.-omeri Vilmosról; de miután nem vagyok azon helyzetben, hogy ez ügyben személyesen kutassak, csakis az eddigiekben nyújtott adatokra kell szoritkoznom.

Még csak azt akarom megjegyezni, hogy Vilmos, mint Margit fia, a sirfelirat értelmében nápolyi birtokát hohenstaufeni II. Frigyes császártól, mint nápolyi királytól kaphatta.

A Falkenberg-St.-Omer család keleti ágának utolsó férfisarjadéka 1314 jan. 30-án III. Miklóssal szállt sirba. Közelebbi összehasonlitás czéljának a függelékhez mellékelt családfa szolgáljon.

95. II. András király.

(1205—1235, † 1235.)

Leszármazása és születése.

Szülei III. Béla király és ennek első neje Chatilloni Ágnes.

Mivelhogy bátyja, Imre, 1174-ben, nőtestvére Margit 1175-ben született, ő maga pedig szüleinek a második fia, — születése 1076/7-re esik.

Palesztinába vezetett hadjárata következtében a „jeruzsálemi“ melléknevet viseli.

Életfolyása.

Atyja, még mielőtt másodszor megnősült (1186), rajta volt, hogy első házasságából született gyermekeiről gondoskodjék. Andrásnak ez okból a röviddel azelőtt elfoglalt halicsi fejedelemséget adta. Ottani uralkodásáról körülményes leirásunk nincs; csak annyit tudunk, hogy a Bélától szorongatott Jaroslawics Vladimir halicsi herczeg lengyel támogatással újból fejedelemmé lett és — mivelhogy Béla fia segitségére nem jött — a különben se popularis András kénytelen volt 1189-ben leköszönni.[1] A trónjától megfosztott fejedelem ide haza nem részesült kárpótlásban. Béla országának részeiből mit se hagyományozott neki, de igen, meghagyta, hogy keresztes hadat vezessen. Mindenesetre nehezére esett Andrásnak, hogy atyjától egy talpalatnyi földet se kapott, s igy tehát bátyjától, Imre királytól kivánta hogy javára Horvát- és Dalmátországról lemondjon. A dolog testvér harczra jutott, melynek az lön a vége, hogy András 1198-ban Dalmáczia, Horvátország, Ráma

[1] Kadlubek: „Quia tamen (t i. Jaroslawics Vladimir) ad piissimi Casimiri numen confugit, nec solum temeritatis indulsionem, sed et gratiam ... assequitur... Ab ejus namque serenitate missus palacii princeps Nicolaus ille famosissimus, et filium Regis Ungariae, quod cunctis videbatur orientalibus impossibile, cum omnibus Pannoniorum copiis ac potestatibus potenter eradicat et exulem illum Regem restituit".

és Chulmia birtokába karhatalommal belehelyezkedett. 1199-ben a testvérek között kitört újabb viszálykodás után András Lipóthoz Osztrákországba szökött;[1] 1200 végén azonban megint Horvát- és Dalmátország ura.[2] De midőn az ellenségedeskedés 1203-ban újból ismétlődött, Andrást Kheene várába zárták[3] s Imre ebből csak röviddel halála előtt szabaditá ki, akkor nevezti ki fia, László gyámjává.[4]

András 1205 május 7-ig a kiskoru III. László nevében uralkodott. Ugyanaz évi május 29-én pedig — jó hosszu ideig epedett érte — királylyá koronázták.

1206-ban Dániel halicsi fejedelmet támogatja; 1213-ban újra Halicson van és másodszülött fiát, Kálmánt (1214) halicsi fejedelemmé teszi. 1217 közepén Palesztina felé vonult, szept. 8-án Cyprusba érkezett. A Libanon völgyében megmérgezett italt adtak neki; elővigyázóan előbb megizlelte; ettől megbetegedett.[5] 1218 februárban haza kerekedik. 1221-ben megint csak a halicsi viszonyok foglalkoztatják; de alig hogy e viszályok végüket érik, a trónörökössel, Bélával gyül meg a baja. Éltének hátralevő napjait az osztrák Frigyessel való ellenségeskedésével tölté ki.

Halála.

András 1235 végén hunyt el, teteme Egerben nyugszik.[6]

Házassága.

Három izben nősült:

1. Kb. 1203-ban Meráni Bertold leányát, Gertrudot († 1214 vette nőül,

2. 1215-ben courtenayi Péter leányával, Jolantával († kb. 1233) kelt egybe,

3. 1234-ben I. estei Aldobrandin leányával, Beatrixxal († 1245).

[1] Chron. Claustroneob. ap. Petz, IX.; Chron. Australe ad 1199 ap. Freher I.

[2] Farlati okiratok V. 356. IV. 8. Kerchelich Hist. Epp. Zagrab 324.

[3] Fejér okl. do 1209, III. 1. 86: „Dum in carcere in castro Kheene detineremur".

[4] Thomas, Archidiac. Spal. Hist. Salonit. cap. 24.

[5] Thomas Spal. i. h. cap. 6.

[6] Turóczi II. 73: „cujus corpus in monasterio de Egrus feliciter requiescit".

Utódjai.

Gertruddal kötött házasságából szülött gyermekei a következő öt:[1]

1. Mária, szül. 1203/4, II. Asen János bolgár czár neje, † 1237.
2. IV. Béla, szül. 1206, király 1235, † 1270.
3. Erzsébet, szül. 1207, IV. thüringiai Lajos neje, † 1231.
4. Kálmán, szül. 1208, halicsi király, † 1241.
5. András, szül. 1210/12, (halála éve ismeretlen).

Második házasságából:

6. Jolán, szül. kb. 1219, egybekelt 1235-ben I. arragoniai Jakabbal. Meghalt 1254-ben.

Harmadik házasságából:

7. István (Posthumus), szül. 1236, † 1271.

Számos körülmény arra enged következtetni, hogy Andrásnak az imént ismertett gyermekein kivül még más gyermekei is voltak, mi tehát ezeket a feltevéseket valódi értékükre redukáljuk:

a) Tudjuk, hogy András 1206 és 1212 közt halicsi Romanovics Dánielt azzal az igérettel dédelgette, hogy leányával összeházasitja.[2] Igaz ugyan, hogy Andrásnak ez idő tájt két hajadon leánya volt (Mária meg Erzsébet, — mindenesetre még zsenge korúak lehettek), de azért ne gondoljunk valamelyik előttünk ismeretlen leányára; valószinüleg Máriáról volt akkor a szó, mert hiszen Dániel is csak 1201-ben született.

b) II. András 1219-ben kelt iratában, melyben gyermekeinek, András, Béla és Mária eljegyzését a pápának értésére adja, a többi közt igy nyilatkozik: „Noverit etiam vestra sanctitas, Zultanum Iconiae ad nos suum destinasse nuncium, ut si aliquam filiarum nostrarum, aut cognatam sibi traderemus uxorem Christianissimi fidem assumeret".

Bajos lenne meghatároznunk, vajjon Andrásnak a stilusa-e ez, avagy az ikoniai szultán fejezi-e ki magát igy. Ez utóbbi esetben közönbös; a szultán András családi viszonyait nem ismerhette közelebbről s a magyar királynak valószinüleg tetszés szerinti leányára vagy nőrokonára aspirált. Amennyiben maga

[1] Alberich ad 1213: „Regina Hungariae Gertrudis Uxor Regis Andreae per conspirationem Principum et Baronum de Hungaria interficitur, tribus filiis et filiabus duabus superstitibus relictis".

[2] Roepell I. 411.

András vetette gondolatait papirra, a dolognak nagyobb családtörténelmi érdeke van. Amikor ugyanis a szultán ajánlatát megtette, Andrásnak második leánya, Erzsébet már nem volt szabad; ez okból tehát csakis a bolgár czárral utólag eljegyzett Máriáról lehet a szó; Jolán akkoron — ha egyáltalában 1219 előtt született, de ez kétségbe vonandó — alig lehetett 2—3 éves, a szultánnak nőül adni pedig aránylag már érett leányt lehetett: ebből következtethető, hogy Andrásnak Márián kivül lehetett még egy másik (idősebb) leánya is. Még érdekesebb Andrásnak saját stilizálásában a „cognatam" kifejezés, mert a királynak jelenlevő — előttünk ismeretlen — nőrokonaira következtethetünk ebből...

c) Walter, karleoli püspök 1225-ben[1] III. Henrik angol királynak jelenti, hogy a magyar király (II. András) II. Frigyes német császárhoz követséget küldött „et pro maritagio filii sui obtulit ei pecuniam magnam", de a császár nem áhitozott pénzre, stb. A jelentés szövegéből gyanithatjuk, hogy András fiát a német császárleánynyal, vagy leányát pedig a császár fiával összeházasitani akarta.

Az első esetben csakis András herczeg jöhet szóba; de mert Frigyes császárnak 1225-ben törvényes ágyból született leánya még nem volt, továbbá, mivelhogy András már több éve Mstislaw Chrobry leányával eljegyezve volt, figyermekeknek pedig pénzbeli hozományt adni — nem dívott, sokkal helyesebben járunk el, ha az a nézetünk, hogy András leányát Frigyes fiának nejéül szánta. Ez a fiú pedig nem lehetett más, mint az 1211-ben(?) született Henrik herczeg, a trónutód, aki 1225 nov. 18-án osztrák Margittal (VI. Lipót leánya) kelt egybe; a magyar herczegné alatt csakis Jolánt gondolhatjuk.

d) IX. Gergely emlitést test Andráshoz intézett Perusiában, 1235 aug. 22-én kelt levelében II. András egyik unokájáról.[2] V. István akkor még nem volt életben, András udvarán vagy Mária avagy pedig Erzsébet fia tartózkodhatott 1235-ben; avagy talán, „nepoti" alatt nőtestvére fiát kell értenünk, s ez a legvalóbbszinü, ha fontolóra vesszük, hogy András testvérének, Margitnak fiai Magyarországban tartózkodtak.

[1] Wenzel, Árpádkori újabb okmánytár XI. 126. sz.

[2] Raynald ad ann. 1235: „Redditibus tuis, sicut asseris, per Regales munificientias assignatis, ex eis tribus partibus tuis filiis et Nepoti, sola, ut creditur, quarta tibi retenta".

e) Mouskes Fülöp[1] emlitést tesz valami Sándorról s András fiaként szerepelteti.

f) Rudolphi[2] Zingvat (Zigva) András leánya és Erzsébet nővéreként tünteti fel. Valószinüleg IV. Béla leányával, Kingával (Kunigunda) téveszti össze.

g) Castellinus Lukács[3] Andrásnak Margit nevü leányt tulajdonit, aki domonkosrendi apácza. („S. Margarita filia Andreae Regis Ungariae Monialis ordinis S. Dominici, quam illustrissimam virginem vocans...“ Anyját nem nevezi meg; e helyütt is IV. Bélának hasonnevü (II. Margit, † 1271) leányával való összetévesztés forog fenn.

h) Végezetül néhányan még Imre nevü fiáról is szólnak; e helyütt is tévedés forog fenn, királyi bátyjával cserélik fel.

96. Gertrud királyné.

II. András király első neje († 1214).

Neve, leszármazása és születése.

Fiának, Kálmánnak 1226-ban kelt okiratában olvassuk:[4] „Nos itaque pietatem nostre recordantes Genitricis, Domine Gethrudis beate memorie regine Hungarie ejusdemque mortis amaritudine commoti etc....“

Wenzel (XI. 184 122.): IV. Béla 1225-ben Gertrud lelkiüdvéért Topuska fejedelemasszonyt megajándékozza: „pro salutate anime pie matris nostre Gertrudis, Regine illustris“.

Lange Pál[5] szerint az ö és testvéreinek szülei rochlitzi Dedo és Mechthilda; ezek azonban nagyszülei — anyai részről.

Szülei valósággal[6] IV. Andechsi Bertold (1180-ban merani

[1] Mus, Meuze is † 1283 decz. 24-én mint tournayi püspök; Francziaország történetét — melynek egy részét Du Cange is felhasználta — versben megirta.

[2] Historiarum Seraphicae Religionis, lib. I. pag. 243.

[3] Luc. Castellini a domonkosrend fővicáriusa, 1629-ban cantazaroi (Calabriában) püspök, † 1631; munkája: „Liber de certitudine gloriae Sanctorum Canonizatorum“.

[4] Fejér VI. 2. 363.

[5] Zwickauban született; 1487-ben domonkosrendi szerzetes; megirta a zeitzi püspököknek (968—1515) krónikáját (Pistorius kiad. 1583); az idézett adatot Pistor I. Chron. Citizense 1159. l. tartalmazza.

[6] Patriarch. Aquil. 24. l.
Ant. Bellonius u. o. 42. l.
Mind a kettö ap. Muratori Tom. XVI.

herczeg, 1181 horvát és dalmát fejedelem, 1188-ban isztriai őrgróf, született 1138, † 1204 aug. 13—15.) és ennek második neje: Ágnes, Dedo, groitschi gróf és Rochlitz urának († 1194/5 márczius 24-én; első neje kb. 1160-ban Kunigunda, — alkalmasint III. Eckbert pütteni gróf leánya; † 1176 julius 15-én) a leánya.

Gertrud testvérei:

1. Eckbert 1202. bambergi püspök; † 1237 jun. 5-én.[1]

2. Ottó, 1180 ban merani herczeg, 1215—1230 isztriai őrgróf, burgundi palotagróf; † 1234 május 6-án.

3. Henrik, 1205—1209. isztriai őrgróf; † 1228 julius 17-én.

4. Bertold, szül. 1180; 1206 kalocsai érsek, 1218 aglei patriarcha, 1230 isztriai őrgróf; † 1251/2 május 23-án.

Nőtestvérei:

1. Ágnes, 1196-ban (junius) II. Fülöp franczia király neje; elvált tőle 1201; † 1201 julius 20.

2. Hedvig, I. Henrik boroszlói herczeg († 1238 márcz. 19.) neje; † 1243 okt. 15.; 1267 márczius 26-án kanonizálva. Hét gyermekének születése éveit illetőleg csakis II. Henrikével vagyunk tisztában; ez 1191-ben született.

3. Matild, a Würzburg mellett fekvő Kitzing fejedelem asszonya.[2]

Nőtestvéreinek férjhezmenetele az egyedüli támpont, melyet születése évének megállapitásánál alkalmazhatunk. Hedvig, 1191 előtt ment férjhez (mert fia, Henrik már 1191-ben született), Ágnes 1196-ban kelt egybe — ezek Gertrudnak idősebb nővérei; Gertrud tehát körülbelül 1184/6-ban látta meg először a napvilágot.

Ifjú korában Adolf, a későbbi szepesi, szt. Mártonról czimzett apát volt tanitója.

Házassága.

Gertrudot Imre király öcscse, András herczeg, a későbbi II. András király vette nőül.[3]

[1] Wenzel (VI. 379/232) ad 1216: »Ekebertus.... Babinbergensis Episcopum ... qualiter pie et semper felicis memorie soror nostra Gerdrudis Regina Vngarie«.

[2] Beszélnek az itt felsorolt nőtestvérein kivül még egyről, aki állitólag Nemanja István szerb fejedelem fiával kelt egybe; v. ö. Oefele: Az Andechs grófok tört. Innsbruck. 1877.

[3] Turóczi (II. 72.): »ejus (Andrásnak) uxore, quae fuit Gertrudis, de Allemannia»;

Ranzano (Ind. XV.) »ex Gertrulda uxore, quae fuit natione Germana«.

A házasság genesisét napvilágra hozni leghamarabb genealogiai uton lehet:

a) VII. LAJOS franczia király — IV. merani BERTOLD

III. BÉLA király — MARGIT † 1197 — II. FÜLÖP — 1196 jun. — ÁGNES, † 1201 — GERTRUD

1. neje 1186: chatilloni ÁGNES; † 1184;

II. ANDRÁS

b) I. BÉLA magyar király, † 1061

I. GÉZA † 1077 — ZSÓFIA † 1095, férje; 1062 I. (weimari, isztriai) ULRIK † 1070

ÁLMOS † 1129 — POPPO, † 1098 jan. 13.

II. BÉLA † 1141 — ZSÓFIA, † 1156 szept. 5-én férje: andechsi BERTOLD † 1151 jun. 26.

II. GÉZA † 1161 — III. BERTOLD † 1188 (?) decz. 14.

III. BÉLA † 1196 — IV. BERTOLD † 1204

ANDRÁS — GERTRUD

Egyik Schiertől idézett, a bécsi udvari könyvtárban lévő (1190—1269-ig érő) rimes krónika szerint nehány osztrák előkelő nemes, akiknek kegyét András Osztrákországba menekültekor (1199) megnyerte, nagyon rajta volt, hogy Gertrud András neje legyen. A rimes krónika igy hangzik:

Hoc tempore Bela Rex regnavit in Ungaria.
Bela per Ungariam tercio regnante
Laudes et Victorias suis cumulante
Laudem (tandem?) fato concite sibi demandante
Moritur — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
A Regno latissimo fratre effugante
Andreas ivit ad Austriam Henrico micante — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Ungari superstitem querunt et gaudenter
Revocant ab Austria locantque decenter.
Circumquaque queritant, reginaque procantur.
Nobili prosapia sic consiliantur.
Nobiles ex Austria proci destinantur
In Ducis Meraniae nata prosperantur
Gertrudisque filia Ducis palliatur
Et Andree conjugis vite consors datur.

Schier a házasságot 1205-re teszi. Ez az időmeghatározás egyáltalában meg nem állhat.

Nézetem szerint Gertrud már 1203-ban férjnél volt; emellett kettős bizonyitékot hozhatok fel:

1. Midőn Imre király Andrást az ellene 1203-ban a Dráva mentén felütött ellenséges táborából kivezette, Gertrudot — aki a testvérek közötti viszálynak fennhéjázó és uralomra vágyó természeténél fogva okozója volt — összes vagyonától megfosztottnak nyilvánitották s visszaküldték szüleihez.[1]

2. III. Incze pápa Andráshoz irt, 1203 nov. 5-én kelt levelében megigéri, hogy amennyiben távolléte alatt fia születik (t. i. Andrásnak), örökösét Imrének esetleges felbujtatásai ellenében védelmébe veszi.[2] Eszerint tehát András még csak röviddel 1203 előtt nösült.

Gertrudnak összeférhetetlen természete és a nagyzás hóbortjával határos uralomszomjusága őt magát, de az országot is csupa gyógyithatatlan következésekbe sodorták. Ő miatta szökött Osztrákországba Konstanczia, az özvegy királyné, III. Lászlóval; s ha a fiatal király el nem hal, rajta mult volna, hogy Magyarország és Ausztria közt hadjárat üt ki. Dölyfösségét Béla fia s unokája V. István örökölték.

Férjének uralomralépte még több alkalmat nyujtott arra nézve, hogy tökéletesen uralkodjék e gyenge teremtésen.[3] Tévútra vezette őt egészen; nejének rokonságát tüntette ki a legelőbbkelő hazai hivatalokkal; mindig csak a nejét léptette előtérbe; hozzájárult még mindehez a királynénak szertelen pazarlása, hogy fejedelmi udvara a külfölddel szemben a legragyogóbb pompában tündököljön. Midőn azután az a gyanu terjedt el, hogy Bánk nádor csodaszép nejének a megszégyenitését a királyné testvére az ő közremüködésével, támogatásával okozta: a keserüség pohara csordultig megtelt.

Halála.

András az országból távol volt és a kormányzással valószinüleg Gertrudot testvérével Bertolddal bizta meg:[4] ekkor határozták el a királyné gyülölői, hogy megölik.

[1] Oefele, SS. rer. Boic. T. II. p. 335. Tamás Archid.: Hist. Salon. c. 24.

[2] Fejér (II. 415/6): »Volumus etiam, vt, si Dominus interim masculum tibi dare dignetur haeredem, in tuo tibi ducatu succedat; et donec ad legitimam aetatem pervenerit, apostolicae sedis praesidio specialius foveatur«. Dobner, Mon. II. 340.

[3] »Erat autem Andreas Rex vir quietus et bonus, regina vero mulier virtuosa et fortis, quae feminae cogitationi virilem animum inserens, regni tractabat negotia.« Thüringiai Ditrik: Vita S. Elisabethae ap. Canisium Tom. VI. Pars I. 119. l.

[4] Fejér (III. 1. 149): »D. Andreas rex ... profecturus ... in exercitum

Meggyilkolásának idejét, helyét, úgy gyilkosainak személyét illetöleg eltérök a nézetek.

A már idézett rimes krónika szerint a királyné egy szabadban feláIlitott sátorban tartózkodván, esett áldozatúl;[1] mások ismét azt állitják, hogy a királyi palotában ölték meg.

A Chron. Mellic (237), Weichstephanense (403), Schyrense (412), Salisb. (439), Dlugoss, Necrolog. Admont (IV. Kal. Oct.... Gerdrudis Regina), Oefele (II. 232), Chron. Augustanum (518) adatai szerint halála napja 1213 szeptember 28-a. Némelyek a rimes krónikából következtetve, azt vitatják, hogy a gyilkosság csak 1214 tavaszán történt. Erre az a megjegyzésünk, hogy a királyné 1213 szeptember 28-án még egészen jól mulathatott a szabad sátorban.[2]

Ennek ellenében ismerünk egy okiratot, (Wenzel I. 132/66), melyből kitünik, hogy Gertrud, férje távollétében 1214-ben Urias pannonhalmi apát ügyében itél. E szerint tehát csak 1214. elsö felében gyilkolhatták meg.

Gyilkosa, — az Annal. Henrici Steronis és Anonymus Leobiensis szerint — Péter, bihari föispán.[3] II. András egyik okiratában (Katona V. 204.) Simon bánt, Mihály bán testvérét mondja gyilkosnak.[4] Muglen és Turóczi (II. 72.) szerint Bánk

contra Gubatos nobilissimae Gertrudi reginae Hungariae et Ven. Bertholdo colocensi archiepiscopo et universis principibus communiter in curia circa ipsam reginam tunc temporis commorantibus pleno jure .... dimisit deficiendam«.

[1] »campestri tentorio regina necatur«.

[2] A kronologiát l. Katona (V. 185. és 195.)

[3] Oefele (II. 335. és I. 666.) és Canisius (IV. 179.) szerint Pétert egy éjjelre rá megölték. Hermann, altaichi apát (Oefele I. 666.) — † 1275 — megerösiti ez állitást.

[4] Hazai okmánytár (VI. 20/14.): II. András 1228-ban Simont megfosztja két birtokától s Dénesnek adományozta: »quod cum Simon banus, frater Michaelis Bani, novo et inaudito genere iniquitatis et nequicie ad invencionibus detestabilibus, crudeliter et enormiter armatus unacum suis complicibus, viris sanguinum et dolosis ad dedecus et oprobrium Corone regie conspirantibus, mortis bone memorie Gertrudis... karissime coniugis nostre particeps extitisset«.

Wenzel (VIII. 259. 176.) IV. István 1270-ben Mihály föispánnak, András gróf fiának több birtokot adományoz: »In recompensacionem ... serviciorum eidem volenter grata vicissitudine occurrere ... terras seu villas Simeonis sine herede decedentis, qui aviam nostram Reginam Hungarie felicis recordinationis crimen lese Majestatis committendo interfecit, Lonya, Bolterag, Bacy, Zolonka et Lonya vocatas, ad ipsum Simeonem titulo empcionis devolutas, et villas Zentmiklos et Zolwa nuncupatas, quas quondam eidem Simeoni Andreas Rex avus noster

is részt vett a gyilkosságban; úgy látszik azonban, hogy ő csak a tett kieszelője és czinkosa volt.[1]

Gertrudnak hamvai a pilisi cziszterczitarendieknek kolostorában nyugosznak.[2]

97. Jolán királyné

II. András király második neje († 1233).

Neve, leszármazása és születése.

Az okiratokban Yoles, Hyolenz, Jole, Hyole, Jolans, Violanta stb. néven is előfordul; mind e variatio azonban a legtöbbnél csak a kiejtés dolga.

Atyja courtenayi II. Péter, (1216. konstantinápolyi [latin] császár, † 1218 jan. előtt) a Capetingok házából.[3] Anyját Jolantának hivják, V. hennegaui és flandriai (VIII.) Balduin leánya, Namur örökösnője, 1193. junius 24-e és julius 1-e közt ment férjhez; 1219 augusztusában meghalt, Jolán nevét ő utána az ő tiszteletére kapta. Ez a közülmény, valamint korai házassága[4] is arra enged következtetni, hogy szüleinek legidősebb gyermeke volt. Saját, tulajdon leánya már 1235-ben ment férjhez, ő tehát Andrással való házassága idejekor 17—18 éves lehetett, születése tehát kb. 1197/8-ra esik.

Házassága.

II. András, a megözvegyült magyar király 1215-ben vette el s Görögországból — az 1220-ban kelt okirat tanusága szerint[5] — új hazájába ment.

bona memorie contulerat et postmodum ad manus Regias pure et simpliciter fuerant devolute, prefato Comiti Michaeli . . . dedimus . . .«

[1] Fejér (IV. 1. 68.) IV. Béla 1237-ben a bélakúti zárda részére adományt tesz: »de possessionibus haereditariis quondam Petri filii Gurwey, quae sua infidelitate exigente, quia crimen laesae Majestatis matrem nostram occidendo commiserat, ad manus regias sunt devolutae« »Petri de prenotato crimine condemnati«. V. ö. Hazai okmánytár VIII. 36.

[2] Turóczi (II. 72.): »cujus corpus in monasterio Griseorum monachorum de Pelis tumulatur«.

[3] Horváth (I. 339) Pétert tévesen VI. Lajos franczia király fiának veszi. VI. Lajos Péter nagyatyja volt.

[4] Nőtestvére Margit († 1270 julius 17-én) már körülbelül 1210-ben issouduni III. Rudolffal († nemsokára 1212 után) kelt egybe.

[5] Fejér (III. 1. 286.) A király ez okiratában egyik előkelő származású,

András Varasd, Somogy, Szala és Szyrmia jövedelmeit (a bánságon kivül) biztositja Jolán számára.[1] Palesztinába utazása

Ahalyz (Aliçe) nevü leányt megajándékoz — András herczegnek ajája — s ezúttal különösen hangsúlyozza azokat az érdemeit, melyeket nejével szemben, még mielőtt Görögországból magával hozta — szerzett „... quaudam puellam ... ex ingenui sanguinis parentibus oriundam, de remotis Francie partibus secum in suis serviciis in Hungariam adduxisse (t. i. „nostra conju Karissima, Regina Y o l e s“) ... cujus innumerabilia tam in mari, quam in terra uxori nostre, a n t e q u a m a d n o s d e G r a e c i a a d d u c e r e t u r cum indesinenti fidelitate exhibita servitia.“

W e n z e l (XI. 141. 90.) II. András 1217-ben Orosznak nemességet ad: „quod nos nostri fideli Wruz jobagionis Sancti Regis de Zala servicium nobis in adventu nostre Karissime c o n i u g i s Y o l e s fideliter inpensum cognoscentes“ ...

W e n z e l (VI. 550. 346.) II. András 1234-ben Bertold fiához, Francuhoz: „pro eo etiam, quod cum carissima conjuge nostra domina G(ertrud) inclita Regina beate memorie a medio sublata, nuncios nostros ad traducendam nobis dominam Y. Reginam pie recordacionis mitteremus, idem Francu in propriis expensis in eundo cum illis et redeundo cum eadem domina usque ad nos, totum factum nostrum ad honorem nostrum in illa parte pertractavit...“

W e n z e l (VI. 569. 356.) II. András 1235-ben tanusitja, hogy Torda Miklós grófnak eladatott: „nos illud predium (= Torda) cuidam nobili viro Salterio fideli militi Karissime conjugis nostre Y. bone recordacionis Regine Hungarie ... contulimus ...“ „Postmodum autem, cum idem Salterius non recusans propter nos subire laborem, ad honorem nostrum et Karissime filie nostre J o l e t h domicelle, quam in legitimum thorum Incliti Regis Aragonye duximus copulandam, honorifice proficisceretur ...“

W e n z e l (VI. 383. 234.) II. András 1217-ben a vasvári templomot jogaiban megerősiti: „dictus ... Petrus Geuryensis Episcopus .... qui nobis ... maxime tunc, dum Constantinopolim ad transducendam carissimam conjugem nostram Reginam Y o l e n transmisissemus ... diligentia servivisset ...“

H a z a i o k m á n y t á r (VII/6.) II. Andrásnak 1217-iki okirata: »Hinc est utique quod nos nostri fideli Vruz Jobagionis sancti regis de Zala servicium nobis in adventu nostre Karissime conjugi Y o l e s fideliter impensum ...

H a z a i o k m á n y t á r (IV.) II. Andrásnak 1217 febr. 8-án kelt okirata: »Quod cum inprocinctu itineris essemus in Transmarinas partes proficiscentes, dilectus ac fidelis noster Petrus Geuryensis Episcopus, qui nobis a primevis iuventutis sue temporibus et deinceps in legacionibus nostris extra regnum proprys sumptibus et expensis quampluries deferendis et maxime tunc cum Constantinopolim ad transducendam carissimam conjugem nostram Reginam Y o l e m transmisissemus, idem Petrus Episcopus dilectus et fidelis noster inter ceteros nobiles et primates regni nostri fideliter et Excellenter summopere summaque diligencia servivisset.«

W e n z e l (I. 223. 133.) II. Andrásnak 1227-iki okirata: »quod cum Jacobus filius Zochyu de villa Ganu (= Gönyő) ... qui etiam de jobbagionibus ad nostram Reginam pertinentibus, qui ad exercitum ire solent originem duxerat, ex consensu et beneplacito nostro ac carissime conjugis nostre domine Y o l e s Regine«.

[1] III. Honorius pápának, Lateranban, 1222. jul. 7-én kelt levele. (Ann. VI.)

előtt, külföldön bekövetkezhető halála esetére a máramarosi sóaknákból 8000 márkányi, úgy a pesti, bodrogmegyei stb. szerecsenek (?) jövedelmeit is biztositotta neki. [1]

E házasság genesise kettős:

a) Andrásnak mostohaanyja, a franczia Margit, Jolán atyjának, Péternek unokatestvére volt:

VI. Lajos franczia király, † 1137 aug. 1-én

VII. Lajos † 1180	(courtenayi) I. Péter † 1183 ápr. 10. előtt
Margit † 1197 férje: 2. III. Béla magyar király (1186) (ennek első neje: chatilloni Ágnes)	(II.) Péter császár † 1218 jan. előtt
1. II. András	Jolánta

1215

b) András már régóta tervezgette, hogy haddal a szent földre vonul. Első nejének elhalálozásával ebbeli tervének kivitelével komolyan foglalkozván; rajta volt, hogy Jolántával való házassága révén, — mert igy a kelet uralkodó köreivel rokonságot kötött — az ige testet öltsön; mert az időtájt, midőn Jolán kezét elnyerni akarta, mivel sincs igazolva, hogy a konstantinápolyi császári koronára gondolt volna.

Jolán életéből mi sem ismeretes. Ennek az okát pedig megtaláljuk abban a körülményben, hogy okulva elődjének, Gertudnak tragikus halálán, nem akart elégületlenségre okot adni, azért a kormányzati ügyekbe nem is avatkozott bele. Csakis egy esetet tudunk felhozni kivételkép, t. i. mostohafiának, Kálmánnak orosz fogságából való kiszabaditásakor. Visszavonultságában rejlik az oka annak is, hogy igen sok iró nem is szerepelteti András második nejeként.

Midőn testvére Róbert, a konstantinápolyi császári korona átvételeért utazott, Magyarországban megállapodott (1220 végén — 1221 elején), hogy nőtestvérét meglátogassa; Róbertet kellő tisztelettel fogadták és Béla trónörökös Bulgárián keresztül, egészen országának határáig elkisérte. [2]

[1] Úgy látszik, hogy e jövedelmek részben Béla nejének, András menyének, jegyajándékát képezték.

[2] Pipin Ferencz (bolognai domonkosr. szerzetes; a 14. században élt, irt a többi közt 1176—1214. terjedő krónikát) lib. I. cap. 39. 623. l.

»Accepto Henricus (recte: Robertus) itinere transivit Hungariam visurus Reginam sororem ipsius, ut ipsius opitulante favore per Hungarorum et Blancorum regna securus transiret. Quod et factum est.«

Sabellicus (Marcus Anton. Coccius, szül. Vicovaroban 1436, † Velenczében, 1506/8) Dec. I. lib. VIII.

Halála.

Jolán 1233-ban halt meg s az egri cziszterczita r. kolostorban temették el. Halálos ágyánál ott volt Jakab, praenestei biboros, apostoli követ, meg néhány püspök.[1]

Mindössze is csak egy, hasonnevü leányt hagyott hátra. Du Cange II. (bolgár) Asen János nejét, Annát, Jolán leányának tartja; nyilvánvaló azonban, hogy Gertrud leányával, Máriával téveszti össze.

Házassága következményei.

Politikai tekintetben alig kimutathatók. Andrásnak a keletre vonatkozólag táplált reménye csak jámbor óhajtás maradt. Valamint, hogy az igért konstantinápolyi császárság is csak igéret maradt,[2] az örmény s egyéb más trón megszerzése eredmény nélkül való volt.

98. Estei Beatrix királyné.[3]

II. András magyar király harmadik neje († 1245).

Turóczi, a magyar krónikairók hőse, II. Andrásnak harmadik házasságát illetőleg rosszul volt tájékoztatva. Szerinte (II. 82.) a király Itáliában az estei őrgróf vendége volt (az 1218-iki keresztes hadjárat után), s Beatrixxel megismerkedvén, ugyanaz nap keltek egybe, midőn egymást első izben megpillantották.

Du Cange, Hist. de Constantinople sous les Emper. François, II. r. III. k. 74. l.

Mouskes Fülöp (Mus, Meuze) tournayi püspök, élt a 13. században, † 1283 decz. 24-én; megirta Francziaország történetét 1240-ig — 214. l.

Chron. Thuring. Tom. I. 92. l.

[1] Alberich (ad 1217 Hyolenznek nevezi) ad 1233: »Regina Hiolenz de Hungaria in praesentia Cardinalis et Episcoporum moritur, et in Abbatia de Aegris sepelitur«.

[2] Fejér (III. 1. 187.) III. Honorius pápának 1217 jan. 30-án kelt levele Andráshoz: »quod universitas Latinorum in Graecia commorantium ad te suos nuncios destinarunt, in Imperatorem Constantinopolitanum te vel nobilem virum, Comitem Antissiodorensem (II. courtenayi Péter ugyanis auxerrei gróf volt) tuum socerum electuros«.

[3] Minthogy e nő történetét, akivel a hazai kútfők úgyszólván nem is foglalkoztak, jobbára külföldi kiadatlan forrásokból meritették, e tekintetben leginkább br. Nyáry Albertnek 1868-ban megjelent, magyar nyelven irt és közzétett kutatásaihoz tartottam magam, amelyekben Posthumus István, ennek anyja s állitólagos óseit, a Crouy-Chaneleket illetőleg (habár olykor elfogult és egyoldalu) valóságos specialista.

Ily formán tehát Beatrix a király második neje lenne. Természetesen, a krónikásnak ebbeli tévedését az újabbkori jeles irók szinte átvették.[1]

Míg a magyar források közül — Turóczi kivételével — egyik se gondol Andrásnak itáliai útjára: az itáliai annalisták annál többet beszélnek róla. Megemlitik II. Andrásnak zarándokútját, a melynek idejét a magyar források egyáltalában elhallgatják. Nem a pápai szék felszólitásának engedett a király, hanem sajátszerü vallásos érzése vezérelte e tekintetben. A keresztes hadjárat alkalmával tengeri vihar érte; alig várva megszabadulást, az egykori csanádi püspök, Szt. Gellértnek fenyegető alakját látta álmában, aki a Szt. Istvánnak a Pétertemplom megújitása czéljából Ravennában tett s az utána következő magyar királyok részéről elhanyagolt 35 ezüst márkányi alapitványra emlékeztette.[2]

András megszabadulását valami mennyei hatalomnak tudta be, azonnal megújitotta az alapitványt és a ravennai templomot azért nem látogatta azonnal (amit szt. Gellért kedveért akart megtenni), mert távolléte által Magyarországban nagy zürzavar támadt (Nyáry pedig azt hiszi, hogy később második házassága akadályozta).

Tizenöt évre rá, hogy ezek az események történtek, 1233-ban, másodszor özvegyülvén meg, tette meg ezt a zarándokútját.

Itáliában tartózkodása alatt az estei őrgrófot és Ferrara urát, VII. Azzót (Novello) akinek anyai részről rokona volt,[3] is

[1] Murer, vit. B. Elisab. lib. I. cap. 1. pag. 123: »Andreas secundis nuptiis cum Beatrice Aldebragdini marchionis Estensis filia contractis«; Piespordius, stemma Austriacum p. 7. Wading in B. Salomea; Henninges; Hübner Taf. 108.

[2] Thesaurus Antiquitatum et Hist. Italiae, ed. Graevius, Lugd. Batav. 1712. Tom. VIII. — Hieron. Rubei Historiarum Ravennatarum lib. VI. pag. 390. (Graevius János György szül. Szászországban, Naumburgban, 1632. jan. 29-én, † 1703. jan. 11-én. A XVII. sz. egyik legnagyobb kritikusa, utrechti tanár); Rossi (Rubess) Jeromos, ravennai születésü; VIII. Kelemen orvosa, † 1607 szept. 8-án, 68 éves korában.

Lustri Ravennati, Serafino Pasolinótól, Bologna, 1679. T. II. p. 188. — Sardi fogalmazványai a modenai palota levéltárában.

[3] A rokonság anyjának nőtestvére révén állott fenn:

Chatilloni Rajnald, † 1187

Ágnes (Anna) † 1184 férje: III. Béla magyar király	Alice, † 1235 férje: 1204 febr. 22. estei VI. Azzo
II. András király	VII. Azzo őrgróf

megakarta látogatni; s ez okból Velenczébe ment, azután lassan, rövid útakat téve, lóháton városról-városra, Estebe érkezett.[1]

Az italiai annalisták nem győzik eléggé dicsérni azt a pazar fényt, pompát, melyet az őrgróf udvarában való fogadtatásakor kifejtettek. Az özvegy, öreges királynak a szivét egy körülbelül 23 éves leánynak szépsége újból felfrissitette.

Beatrix — igy hivták — I. Aldobrandin, VII. Azzo mostohatestvérének a leánya volt. Hasonnevü anyja az ő bölcsője mellett lett a halál martalékává, atyját is nemsokkal ezután, 1215 okt. 10-én győzedelemteljes harczai közepette — megmérgezték.

Beatrix már mint 3 éves gyermek mostoha nagyanyja Aliçe és mostohabátyja VII. Azzo gyámsága alatt állott. Habár a ferrarai történetirók dicsőitik azt a gondosságot, melyben Azzo elárvult unokáját részesité, ebbeli magatartása azonban kiszámitott külső látszat határain túl nem terjedt.[2]

Az árván igaz részvéttel csakis nagynénje I. (a később szentté avatott) Beatrix csüngött,[3] de a kolostorban kedélyileg megedzett aszketikus hajadon se nyugtatta meg makacs rajongásával a gyermek szivének húrjait.

Beatrixnek örömtelen gyermekkora jellemére komoly befolyással volt (az a tudat, hogy elszigetelten él s valamelyik, vele elkövetett jogtalanság), mi által testi szépséggel[4] párosult méltóságteljes alakja nemesitve lett.

Nevezetesen Amerigo Peguilain († kb. 1270), a provençali dalos, a leány kék szemében és a mélyen aláhullámzó aranyfür-

[1] »Il Re Andrea veramente pian piano cavalcando di città in città« ap. Leoniceno Istoria Atestina, pag. 116, a modenai könyvtárban őrzött kézirat; VIII. E. 9.

[2] Manzini Luigi, Quistione Di Diritto sul titulo Di Marchesi d'Este. Modena 1863. pag. 22.

[3] Tomasini, Vita Della B. Beatrice, Padua 1673. pag. 12.

[4] Benvenuti immolensis Comment. in Dantis Comoed. pag. 1048 ap. Muratori antiqu. Ital. Medii Aevi, Milano. 1738. Tom. I.: »Quia Domus Estensis habuit omnes naturaliter corpore pulcros.«

Hippolyt. Anglerius, de Antiquitate Urbi Atestina pag. 21 ap. Thesaurus Ant. et Hist. Ital. l. c. Tom. VII. pars I.: »Hujus enim forma et prudentia tanta fuit, ut eam Andreas secundus exposcerit in uxorem«.

»Beatrice sua figliola molto bella« irja Barbaro Marco »Genealogia delle famiglie patrice« Vol. III. p. 168.; a kézirat a velenczei Márk-könyvtárban van, VII. osztály, 925—928. sz.

Turóczy II. 82: »Ille vero Marchio, cognoscens regem esse viduum filiam suam (»unokahuga« helyett) excellenter pulchram«.

tökben a fejedelmi szépség költői ideálját messze földön ismeretes költeményeiben megénekelte.[1]

Hogy Beatrix ilyen szépsége mellett 23. életévében még hajadon, nagybátyja Azzo volt annak oka, mert a családi öröklés sorrendje szerint édes fiának, a gyenge és beteges Rinaldonak[2] halála esetében az őrgrófság a nő-ágra szállott volna. Beatrixnak ugyanis Azzo nőtestvére mellett Azzo három leányával szemben elsőbbsége volt. Ez okból nővérét ideje korán kolostorba küldte; unokahugát is hasonló sorsban akarta részesiteni, hogy azután magánvagyonát a saját előnyére kezelhesse.[3]

Beatrix vallásossága mellett büszke és becsvágyó volt, jól tudta, hogy minden tekintetben hivatott rá, hogy előkelő állást betöltsön; magasröptü terveinek a kolostor falai szükek valának.

Ily ellenkező törekvések és érdekkülönbség közepette jött Estere az özvegy András. Azzo a fejedelmi vendég tiszteletére a király személyének pohárnokáúl fényesen felékesitett unokáját alkalmazta.[4]

[1] Beatrix — a régi codexek szerint — kivétel nélkül — hosszu, szőke haju, kék szemü, kerekded arczu, kissé felpittyesztett ajku, kis száju volt. Annak a dalosnak versei, melyekben öt megénekelte, — V. Ferencz modenai herczegnek, 1859-ben Modenából magával vitt hires énekgyüjteményében foglaltatnak. Peguilainnek Beatrixra vonatkozó verseiről Frizzi Antal is megemlékezik: »Memorie per la Storia di Ferrara«, Ferraraban 1793-ban megjelent munkájában. (Tom. III. pag. 147.)

Beatrix dús hajáról Ariosto (Orlando furioso, Florenz, 1849. Cante 13, stanz. 64.) is beszél.

[2] Nyáry szerint az Este-családnak más férfi tagja akkor már nem élt. Ennek ellenében az a megjegyzésünk, hogy Azzonak volt valami Contardo nevü fia, aki csak 1249-ben halt meg.

[3] Gio Batt. Pigna, »Historia De Principi Di Este«, Ferrara, 1570, lib II. pag. 138. »Avendola persuasa ad esser Monacca«.

Manzini l. c. pag. 21.

[4] Leoniceno l. c. pag. 116: »Il quale (t. i. Azzo) per fargli honore (come si richieda ad un tanto Principe) volse che Beatrice sua Nepote di rara Belta, a Tavola lo servisse per Copiera«.

Ebendorfer Chron. Aust. pag. 764. ap. Petz Lips. 1721. Tom. II.: »Regem Ungariae ... ad prandium regio cultu praeparatum invitato, filiam suam (unokahuga helyett) quam plurima venustate tam morum, quam corporis habebat, sibi ad mensam ministerium exhibere deposuit«.

Nyáry e helyütt abból a határozott nézetből indul ki, hogy akkoron Azzo udvarában az őrgróf-családnak — Beatrix kivételével — egyetlen egy nőtagja se volt jelen. Az őrgróf ifjabb leánya, II. Szt. Beatrix (»vita della Beata Beatrice Seconda,« Ferrara, 1777 — Barafuldi —) akkor már a pompozai kolostorban gyászolta jegyesének halálát; a másik kettő pedig jó

Poharazás közben az „örök asszonyi" elemi hatását gyakorolta; a király szerelemre gyúlt a billikomöntő őrgrófi hajadon iránt, s nyomban, „azon helyben" megkérte kezét és Beatrixnek latin nevére való czélzással azt mondta, hogy ő nevének megfelelőleg boldoggá teszi majd, mert olyan gyönyörü és nemes, előkelő leszármazásnak örvendő nő csak király neje lehet; kell, hogy az legyen.[1]

E fényes kérő részéről tett ajánlat Azzonak unokahugára vonatkozó terveit illetőleg megváltoztatta. Engedékenységének oka különben még politikai természetü is volt.

Már jó ideje nem viselkedett II. Frigyes, a hatalmas császár az őrgróffal szemben jóindulattal, ez utóbbinak welf-baráti hajlamánál fogva. Azonkivül meg az itáliai pártmozgalmak is sokkal provokálóbban jelentkeztek, semhogy a számitó őrgróf — ha csak egy pillanatra is — a kiegyenlités reményével számitott volna. A közeledő viharnak előhirnökeit, Beatrix örökjoga miatt, magába vissza fojtotta, midőn fontolóra vette azt az előnyt, mely unokájának házasságával, szemben Frigyessel, érheti; azt a reményt is táplálta ezenfelül, hogy Beatrixnak egy hatvan éves emberrel kötött házasságából gyermekek nem születnek.[2]

messze innen ment férjhez; neje sem élt volt akkor, tehát Beatrix vette át a háziasszony szerepét. stb.

Nyáry határozottan téved e helyütt: az őrgróf anyja, András nagynénje csak 1235-ben halt meg. Tudjuk, hogy neje, Johanna 1233 november 19-én halt el; ha tehát András 1233 nov. 19-e után Estében volt — Nyárynak a feleségére való hivatkozást illetőleg igaza van. Leányaira vonatkozólag az a megjegyzésünk, hogy még csak elgondolni is lehetetlen, miként a 28 éves őrgrófnak »már régen férjhez adott« leányai lettek volna.

Hogy Azzo anyja helyett, aminthogy kellett volna, unokáját bizta meg a háznak képviselésével, e fondorkodó olasznak ravasz kiszámitásánál egyébnek nem tekinthetjük.

Schier azt hiszi, hogy Andrásnak előrehaladott kora nem szólhat egyeseknek amaz állitása mellett, mintha Beatrixet a keresztes hadjáratból való visszatérésekor ismerte meg; nem is volt sohase Olaszországban. Sikeresebben megoldható a kérdés, ha meggondoljuk, hogy VI. Azzo neje. Alisia, aki mindenét a magyar udvarnak köszönhette — akkoron még élt. Immár 20 év óta tartózkodott Estében, midőn András követei által megkérte Beatrixet. Schier e részben igen észszerüen Alisia közbenjárását megemliti, azonban megfeledkezik róla. hogy már 1204 ősze óta Estében időzett.

[1] Leoniceno l. c. pag. 116: »Dicendo poi che portava il nome di Beatrice, volerla far beata, perche un si bello aspetto, con si chiaro nome d'altri feci moglie che d'un Re non meritava«.

[2] »Ei credette, che avendo il re 60 anni, ella non avrebbe avuto prole,« Jacobo Leone, Gli Stati Uniti D'Europa o La Barbarie, Torino 1863, pag. 39.

Azonközben a ravasz olasz unokahugának, a könnyelmü és vak szenvedélyü Andrással való kiházasitását saját önző, alattomos érdekeinek kizsákmányolására felhasználta. Családfői minőségében a házassághoz beleegyezését addigra halasztotta, (Beatrix vagyoni viszonyainak ürügye alatt), mignem a házasság megkötését várva-váró király nemcsak a maga személyében lemondott Beatrix javairól, de még a leányt is rávette, hogy Azzo javára az öröklött tartományokról lemondjon.[1]

Beatrix a királyi méltóság reményében, szép, tartós jövőt látott, igen könnyen beleegyezhetőnek hitte, hogy egy királynénak kisszerü birtokról lemondjon.

Erre azon módon megtörtént az eljegyzés, Roland, ferrarai érsek jelenlétében.[2] András azután a házasság létesitéséhez szükséges előkészületek megtevése czéljából sietősen visszautazott Magyarországba.

A magyar küldöttség közbejött ismeretlen akadályok miatt, csak a következő, 1234. évben jöhetett meg Ferrarába a menyasszonyért s nyilvánosan, a királytól ezúttal megkivánt népünnepség alkalmával egy értékes karpereczet nászajándékként átnyujtottak neki; néhány napra rá Beatrix új hazájába költözött.[3]

Magyarországi kisérésén kivül VII. Azzo,[4] a kinek maga-

Nem áll Schiernek az a feltevése, mintha Frigyes császár ennek a házasságnak a létesitésén fáradozott, mert jegyzője a lakodalmon részt vett, s hogy követei később Beatrixnek segitségére voltak.

[1] Leoniceno l. c. pag. 116: „E coisi anchor che Azzo Marchese ricusasse dar gliela per non haver da Dotarla come ad un Re si convenia, senza Dote alcune fu concluso il Parentato“.

[2] Ferraro Doro Antiqua, Libanoni, Ferrara 1655. Pars II. pag. 61.

[3] „Essendosi trattato di mandare madonna Beatrice... ma per li grandissimi travagli della partialita de si era andata in longo, ma essendo un poco acquietate le cose, fú concluso tal Maridazza e cosi detto Re mando un Ambascieria a Ferrara accompagnata de molti suoi Baroni ... et il detto Ambasciatore... quando fu datto il contratto per parola alhora appresento a madonna Beatrice un belissimo bacilato d'oro per parte del suo signore, et lei acceto molto volontieri, che di cio furono fatte grandissime allegrezze qui in Ferrara et dopo alchuni giorni essendo all' ordine tutto quello, che bisognava per mandaria a marito, si partirono per Ongaria".

Marano, Chronica di Ferrara, pag. 34, a kézirat a modenai palotai könyvtárban VII. D. 10 jegy alatt előfekszik.

[4] „Qual fú accompagnata à Marito dal Marchese Azzo, suo Barba": Chronich. di Ferrara, pag. 35. A kézirat a modenai palota könyvtárában, II. * 6 jegy alatt.

tartása unokájával szemben egészen megváltozott. Ferrarából kétszáz lovassal[1] ment vele.

A nászkiséretben ott találjuk Treviso, Padua és Mantua legelőbbkelő férfiait, nevezetesen Guidót, a hires mantuai püspököt, a vitéz Berlinghieri Henriket és egyéb országnagyokat.

Beatrix utazása diadalmenet volt, ahová csak ért, üdvözlő küldöttség fogadta s elhalmozták ajándékokkal. Igy pl. Trevisóban két napi pihenőt tartván, tiszteletére népünnepet rendeztek s elutazásakor ezüst serleggel tüntették ki.[2]

A menyasszony Magyarországban érkezvén, május 14-én (vasárnapi napon) Székesfehérvárott a szűz Máriához czimzett templomban tartotta meg Andrással való egybekelését. A történet tanusága szerint ez ünnepség alatt jelen voltak a magyar királyi herczegeken kivül még Azzo őrgróf és osztrák Frigyes herczeg is.

A házassági szertartást a mantuai püspök végezte. II. András fiatal nejének a házassági szerződésben nászajándék czimén stipulált 5000 ezüst márkán és a magyar királynéknak egyébként is adományozott javakon kivül még élete idejére 1000 ezüst márkát ajándékozott évjáradékúl.

A vonatkozó okiratot Róbert esztergomi érseken és Bertold veszprémi püspökön kivül még tiz olasz mágnás irta alá tanu minőségben.[3]

„Et fu accompagnata da Marchese Azzo all suo sposo" Isnardi: Chronica Della Casa d'Este, pag. 10; a kézirat a modenai palota könyvtárában IX. G. 12 jegy alatt.

Rolandini, Chron. lib. III. cap. 9.: „Domina Beatrix olim filia Marchionis Aldovrandini sociata quam pluribus Baronibus et Nobilibus de Marchia Anconitana, et aliunde Episcopo etiam Mantuano, sicut sapienter disposuit D. Azo Estensis Marchio ejus Patruus, ivit honorabiliter et magnifice ad Regem Hungariae, qui eam vocavit solemniter in suam Dominam et uxorem".

Néhány krónikás szerint Azzo otthon maradt.

[1] „Che seco havevano ducento cavalli, oltre alla Corte con che i marito haveva mandato a pipliarla". Pigna, Hist. de Principi di Este, 1570, lib. II. pag. 138.

[2] Giov. Bonifaccio, Istoria di Trivigi, Venezia 1744, p. 176.

[3] „Et incontenti interrogatus idem Dominus Andreas Dei gratia Rex Ungariae a Domino Guidocto Dei gratia Episcopo Mantuano, si volebat Beatricem, filiam felicis memoriac quondam Domini Aldovrandini Marchionis Estensis, in suam uxorem legitimam et in ipsam ut in quod sic volebat, et sibi placebat, et dicebat, et faciebat in omnibus, ut dictum est superius. Et eodem modo interrogata predicta Domina Beatrix ab eodem Domino Episcopo Mantuano: si volebat Dominum Andream Dei gratia Regem Ungariae in suum virum legitimum, et in ipsum tanquam in virum legitimum per verba de

Beatrix becsvágyó kivánságainak végéhez érve, még mindig nem volt teljesen megnyugodva; vészfelhök tornyosultak a királyi pár fölött.

II. András ezzel a házassággal Azzo javára teljesitendő olynemü kötelezettségeket vett át, hogy Magyarországnak olasz német háború kitörése esetében, II. Frigyes császárral okvetetlenül conflictusba kellett jönnie, anélkül, hogy az Este-háztól — melynek politikai hatásköre messze esett és nagyon jelentéktelen volt — némi kis hasznot huzott volna. Frigyes osztrák herczeg ezt a politikai hátrányt felhasználta, még a házasság, ünnepségek idejében néhány magyar mágnással szövetkezve, összeesküvésre bujtogatott, mely végre is háborúvá fajult.

Eltekintve, hogy II. András királyi jövedelmének háromnegyed részét átengedte unokájának s a maga számára csak egy negyed részt tartott meg,[1] továbbá, hogy Beatrix szépségén és fiatal korán kivül egyebet nem hozott a házhoz: a házassági ünnepség és az olaszoknak adott gazdag ajándékok[2] irtózatos összegre rúgtak; már magában véve a fiatal királyné számára kiszabott összeg is elég volt arra, hogy az amúgy is pangó állampénztárt egészen tönkre tegye. András pénzzavarában adósságának kifizetését halasztgatta, a papok javait jogtalanul újabb adóval terhelte s ez okból, ha Róbert érsek közbe nem vetette volna magát, kis hiján mult, hogy kiközösitették. Nem csoda tehát, hogy a közvélemény ily rossz politikai és pénzügyi okoknál fogva, András házasságáról nem nyilatkozott kedvezően.

A fiatal királynénak a közvéleménynél veszélyesebb ellensége támadt mostoha fiainak, az ifju király Béla és Kálmán herczeg személyében, mert mindaketten tartottak töle, hogy ebből a házasságból eredő sarjadék az ő és gyermekeik érdekeinek árthat.[3] A királyi családban meghasonlást főképpen Béla

presenti consentire? Respondit: quod sic volebat et sic placebat, et dicebat et faciebat in omnibus ut dictum est". „His itaque interrogationibus et responsionibus sic factis, idem Dominus Andreas Rex, eandem Dominam Beatricem desponsavit annulo maritali, consentiendo in eam, ut dictum est in omnibus per omnia. Et de omnibus praedictis, plura Instrumenta uno tenore inde fieri rogata sunt." Antichita Delle Estensi. L. A. Muratori Modena. 1717. Pars I. pag. 420—421. (Hazai oklevéltár 1. l.)

[1] Pray, Annal. 1764. Bécs, Pars I. Lib. IV. pag. 243.

[2] Teatro Genealogico et Istorio dell' Antiche et Illustre Famiglie di Ferrara — Alfonzo Maresti, Ferrara 1677, Tom. I. p. 137. 159. és köv.

[3] »Hoc autem matrimonium Filiis regis, Belae scilicet et Colomanno

neje a trónörökösné, (illetőleg az ifjabb királyné) Mária szította; ide s tova két éve már (akkor halt meg a királyné, Jolán) megszokta, hogy az udvar s az ország első asszonyát nézzék benne; őt, a görög császárleányt éppen nem örvendeztette meg az a gondolat, hogy most már a fiatalabb, szegény, gyülölt latin fajból, egy őrgróftól származó Beatrix részesüljön elsőbbségben;[1] ezenfelül akkoron több leánygyermeke is volt, méltán aggódhatott tehát, hogy ipjának halálával az idősebb királynénak reá eső jövedelmét Beatrix megvonja tőle.

A mindegyre elkeseredettebben folyó családi surlódások Beatrixot Béla elleneinek táborába üzték s ez által — úgy Dénes, az általánosan gyülölt nádornak kedvezményezésével is — az ország ellenszenvét maga irányában felkeltette; még tovább is mentek: gyanusitották, hogy a nádorral intim viszonya van.[2] Úgy látszik, Salome, Kálmán herczeg neje volt az egyedüli a királyi családban, a kivel jó lábon állott; ez gyermektelen lévén, anyagilag biztositva is volt, mindenesetre kevésbbé tartózkodó magatartást tanusithatott. Ezt pedig onnan következtetjük, hogy a fiatal, életvidám királyné a vele hasonkorban levő Salomét meg akarta nyerni,[3] hogy együtt mulassanak, szórakozzanak.

Mig a helyzet napról-napra elmérgesedett: Beatrixet a legnagyobb csapás, mely rövid idejü szerencséjét érhette, sujtotta: II. András tizenhat hónapi házasság után 1235. évi szeptember hó utolsó napjaiban jobb létre szenderült.[4] Halálával nemcsak egyedüli támaszát, hanem néhány barátját is elvesztette. A bosszú-

displicuit vehementer; timebant enim, ne pater senex filios de juvencula generaret« Muratori S. S. 1729, Tom. XV. Chron. Estense. Anonym. pag. 306.

[1] »Uxor ejus, Astari (Lascaris helyett) Graecorum Principis filia . . . . Latini generis inimica . . . etc. Monachi Patav. Chronica pag. 717. ap. Muratori Tom. VIII.

[2] »Secundo, quia imposuerunt ei, quod e Dionyso quodam conceperat« Monumenta Historica ad Provincias Parmensem et Placentinam pertinentia, Parma 1857. Cron. Fr. Salinbene Parmensis p. 53.

[3] In vita B. Beatricis (A. A. SS. Hung. p. 334): »Saepius excitabatur (= Salome) a Regina Andreae Regis sui soceri secunda (»tertia« helyett) uxore, Marchionis Estensis filia, ut ad ludos et ad spectacula aulica prodiret, quod illa constanter recusavit, dicens: Domina omnem tibi parata sum exhibere obedientiam, sed vereor in virorum prodire conspectum, mihi timeo comparendo, illis caveo latendo.«

[4] Anonym. Leobiensis p. 813 ad 1235.

Albericus p. 556 ad 1235: »Andreas Rex Hungariae moritur et sepelitur in Waradino, reclamantibus Abbate ex fratribus de Pelisio et super hoc causam agentibus«.

vágyó IV. Béla, nejének felbujtására, atyjának tanácsadóit szigoruan megbüntette, mert megengedték, hogy anyjának Gertrudnak helyét, atyjának még 60 éves korában betöltsék. Dénes volt az első áldozat; szeme fényétől megfosztatta őt. Majd meg azt a régi szokást, hogy a gyermektelen királyné férje halála után mindjárt elhagyja az országot,[1] Beatrixre a legszigorúbban alkalmazni akarta. Erre a szép özvegy az egyház- és világnagyok előtt kijelentette, hogy áldott állapotban van. Ennél jobban mi egyéb se mérgesitette volna el helyzetét; Béla neje éppen ettől félt; Béla az özvegyet azonnal biztos őrizet alá helyezte.[2]

Azonközben, hogy a fogolylyá tett nőnek kebelét a még csak születendő gyermekeért való félelem — a Béla részéről történt fenyegetődzés miatt — töltötte el,[3] II. András ravatalánál a külföldi fejedelmek, nevezetesen pedig Frigyes császár követei gyülekeztek. A halottnak ünnepies eltakaritása[4] után a császár követei az utazáshoz már az előkészületeket megtették volt, midőn Fülöp, az elhalt király olasz orvosa, hajnalhasadtakor titokban megjelent náluk[5] és sürgősen felszólitotta őket, hogy elutazásuk előtt haladéktalanul kérjenek az özvegy királynéhoz bebocsáttatást, a ki a császárra vonatkozó fontos dolgokat közöl majd velük.[6]

[1] Anonym. Leobiensis ap. Petz, Lib. III. p. 868: „Hoc tempore (= 1291) Regnum Hungariae haeredibus viduatur. Stephanus enim Belae IV. filius tres habuit filios Ladezlaum, Colomanum, Stephanum. Stephanus autem, adhuc Patre Styriam tenente, sororem Marchionis Estensis duxerat. Quo mortuo cum fratribus consors, quia filium non habuit, juxta morem terrae de Regno exire compellitur etc".

[2] Turóczi 82: „Convocatis principibus regni Hungariae, archiepiscopis et episcopis, se gravidam prole manifestis indiciis demonstravit".

Cronicon Patavinum p. 1132 in Ant. Ital. Medii aevi Tom. IV: „Beatrix Regina praegnans timore crudelis privigni, qui faciebat eam diligenter custodire".

Muratori, Della Antichitá Estensi et Italiene, Modena 1717, Pars I. pag. 421: „Bela... lascio la briglia all' odio suo contra della Regina Beatrice sua Matrigna, con farla custodire da guardie, e tenerla come prigionera".

Hippolyt. Anglerius. de Ant. Urb. Atest. pag. 21. in Thesaurus Ant. Tom. VII.: „Verum cum Rex ejus Vir obiisset, ipsaque gravida foret, convocatis Primoribus Regni ecclesiasticis et secularibus rem ita se habere ostendit".

[3] Pigna, hist. dei Principi di Este pag. 181: „Et per non restare con pericolo del parto, che fosse per uscire di lei".

[4] „His diebus Bella rex patrio more Andreae regi optimo funerales exequias celebrari magno pomparum apparatu instituerat". Fr. Johannis Ferrar. Chron. Estense pag. 25. a kézirat a modenai könyvtárban XII. H. 29 jegy alatt.

[5] Sardi: Bozze, A kézirat uott G. 40. j. a.

[6] Fr. Johannis i. h. pag. 36.

Ilyformán azután a titokban megtartott összejövetel alkalmával a királyné szóval elpanaszolta a küldöttségnek szorult helyzetét, amelybe ártatlanul jutott, és összetett kézzel kérte, hogy ellenségeinek körmei közül kiszabaditsák; a küldöttség meg is igérte ezt.[1]

Mialatt a küldöttség a királynál a bucsúlátogatáson volt, az özvegy királyné férfi ruhába öltözött, a vár udvarán a küldöttséget váró személyzet közé vegyült, lóra ült s az elutazó követekkel együtt gyorsan elvágtatott.[2]

Ily módon Németországba szökvén, legelőször Kolmarban, azután meg mostohaunokájánál a még gyermekkorában levő II. Hermann thüringiai tartománygrófhoz tartozó Szt.-Erzsébet sanyargatásáról ismert Werda nevü városban talált menhelyre; ez utóbbi városban lett a Szt.-Istvánról elnevezett Istvánnak („posthumus" utószülött) anyjává.

Beatrix körülbelül fél évig tartózkodott Németországban, de azután a honvágy erőt vett rajta. Ő, aki két évvel azelőtt királyi nászkisérettel indult el, most mint bolygó özvegy jött vissza, gyermekét a ló hátán egy kosárban maga előtt tartva,[3] a fáradságos és veszélyes útat két szolgája kiséretében téve meg, hogy szenvedése a családi tüzhelynél végét érje. Megváltozott szerencséjének a kereke s ezt otthon is éreznie kellett. Vagyontalan létére, (atyai hagyományáról még házassága előtt lemondott Azzo javára, a nászajándékoktól és az özvegytartásától IV. Béla fosztotta meg) csak Azzo nagylelküségére számithatott.

De a szükkeblü ember nem azért erőszakolta ki unokahuga vagyonát, hogy haszonélvezetébe most visszaadja. Beatrix 1236 aug. 1-én érkezvén Veronába, amint nagybátyjában ennyire csalódott, félbeszakitotta Ferrara felé vezető útját s a helyszinén Lendenari Alard gróf, atyja egykori bajtársának, vendégszerető házába vonult vissza; néhány hónap mulva azonban a Montecchi

[1] Fr. Johan. Ferr. i. h.: „Beatrix suspirans... Igitur ut opem ferunt misere cancellatis manibus supplex exposuit".

[2] Fr. Joh. Ferrar. i. h. „Illi valedicentes Belle, equos accendunt. Et vestigio Beatrix assumta virili toga... cum eisdem profecta est." Chron. Patav. pag. 1132 in Ant. Ital. Med. Aevi. Tom. IV: „Imperator suos legatos ad Regem Ungariae destinavit. Tunc Beatrix Regina... junxit se in reversione societate Imperialium Legatorum, induta veste virili; et sic decluso Rege qui eam faciebat cum summa diligentia custodire".

[3] Gasp. Sardi, Bozze (a kézirat a modenai könyvtárban van IX. G. 40. j. alatt): »Et cosi accompagnata d. dui servi a cavallo porto seco il bambino in una cesta«.

és Capuletti pártnak heves küzdelmei s a közeledő császári csapatnak ostromlása miatt, innen is Estébe menekülni volt kénytelen,[1] itt azután IV. Incze pápa, aki őszintén megsajnálta, 35 olasz kolostorra kivetett alamizsnát (a mai érték szerint kb. 20,000 frankot készpénzben) utalványozott neki.[2]

Beatrixnak már most főgondja arra irányult, hogy fia származásához méltó polczra emelkedjék s e czélból IV. Bélához fordult. Béla azonban, nejétől felingerelve, a Dénes fiának kikiáltott fattyúgyermekről tudni se akart s az Árpádház tagjainak sorából kizárta.

Erre azután Beatrix, akit ilyen nagy sértéssel illettek, saját és fia érdekeinek képviselésével Velencze köztársaságot bizta meg s midőn végső reménye is megtört, jellemszilárdsága mellett is elveszett a bátorsága, hogy tovább küzdjön. Csalódva reményében, mit sem talált a mi a harcznak továbbfolytatására bátoritotta volna. Politikai szerepe az 1245-i dalmát hadjárattal megszünt.

Azután, hogy a fiatal István Azzo udvarában a lovagiasság iskolájába lépett s már nem szorult anyjának ápolására, nagynénje egykori nevelője példájára, Beatrix is Este városához közel fekvő Gemula kolostorba ment, mert büszkesége nem törött meg annyira, hogy nem-király neje legyen; — mint az egykoru krónika hangsúlyozza — inkább szerette volna Krisztust, a királyok királyát férjeül választani.[3] De alig, hogy jámbor életet kezdett élni,[4] még ugyanabban az évben meghalt. Teteme e kolostor sirboltjában, nagynénje mellett nyugszik.[5]

Sirköve porrá lőn.

[1] Chron. Patav. i. h. pag. 1132.

[2] Ant. Frizzi, Memorie per la Storia di Ferrara, Ferrara 1793, Tom. III. pag. 121—122.

[3] Hyppol. Anglerius. Ant. Nob. Atest. p. 22. in Thesaur. etc. Tom. VII: »Ceterum, cum Beatrix esset animo sublimi, et nollet ulli viro inferiore tanto Rege nubere: nupsit Christo, omnium Regum Domino«.

[4] »Vera Beata si virtutes eroicae Beatam efficere possunt« De laudibus Estensium. Andreas Fr. előszavában; Szirony-féle kodex, a modenai könyvtárban. V. B. 22. j. alatt.

»Che essende restata Vedova mori finalmente Beata.« Il lorelio de Co. Giacome Zabarelli, Dove si vedino le origini di Este, Padua, 1664. pag. 53.

[5] Hipp. Anglerius i. h.: »Constat autem Gemulam parum a civitate Atestina distare, unde non mirum, si de duabus Beatricibus egimus, Sancta et Regina: hac namque in hoc Coenobio sepultam habuerint«.

99. Mária bolgár czárné,

II. András király öregebb leánya († 1237).

Alberich és Euthymij (szláv krónikás) Annának, a görög Akropolita Máriának nevezi.[1]

Voltaképpen pedig II. András magyar királynak és meráni Gertrudnak leánya.

Schier ezen herczegnő születését 1205 végére teszi; azt mondja, hogy szülei 1205 elején keltek egybe. Azonban a házasság éve helytelen, nem lehet tehát Mária születési évének sem elfogadnunk.

III. Incze pápa 1203. évi november 5-én kelt s II. Andráshoz intézett levelében igéretet tesz az iránt, hogy ha (II. Andrásnak) fia születnék, nagybátyjának, Imrének netaláni áskálódásai ellenében örökjószága (nyilván a trónra czéloz) tekintetében megvédi őt. De mert az akkori remélt fiú nem jött a világra (IV. Béla csak 1206-ban született) és II. Andrásnak másik leánya Erzsébet is csak 1207-ben született, bátran felvehetjük, hogy az 1203. évi november hó 5-én kelt oklevélben emlitett gyermek okvetetlen Mária herczegné volt; születését 1203 végére, vagy 1204 elejére kell tennünk.

1219-ben atyja II. Asên Jánosnak, bolgár czárnak odaigérte. Midőn ugyanis ebben az évben II. András Palesztinából hazájába akart visszatérni, II. Asên János feltartóztatta és erőnek-erejével arra kényszeritette, hogy idősebb leányát vele összeházasitsa.[2]

Asent ebbeli kivánságára mindenféle politikai tekintet kényszeritette; elannyira, hogy első nejét magától elüzni se átallotta.

Ameddig ugyanis a bolgár czárok a római egyház hívei voltak, a pápa kegyében részesültek. Mihelyt azonban a görög egyházat jó szemmel nézték és a pápák várakozásukban megcsalva látták magukat, Bulgária ellen nyiltan keresztes hadjára-

[1] Pistorius, „A magyar királyok genealogiájá"-ban Annának, IV. Béla leányának hivja.

[2] L. Tamás, spalatói főesperes: „Historia Salonitana" 26. fej.; „Miután (András) Görögországot elhagyva, Bulgáriába ért, itt Occan bolgár király feltartóztatta és mindaddig el nem eresztette, mig arra nézve, hogy leányát neki nőül adja, biztos garancziát nem nyujtott". L. Theiner: Mon. Hung. I. 21 ad 1219. „Cum Azeno Bulgariae imperatore mediante nostra filia matrimonium celebravimus."

tokat hirdettek és a magyar uralkodókat egyenesen felhivták, hogy Bolgárországot hatalmukba vegyék.

E tekintetben nagyon félhetett II. Asên János is s ez volt egyik oka, hogy a magyar király rokonságát kereste.

Másik okát pedig II. Andrásnak akkor már létezett s a bolgár czártól is előnyösnek ismert rokonságában kell keresnünk.

Mielőtt még Bulgáriába jött volna, trónutódját, II. Laskaris Tódor, nikäai császár leányával már eljegyezte volt. II. András maga, neje, Jolán révén sógorságban állott a byzanczi trónörökössel, Courtenay Róberttel és I. Tivadar nikäai császár 1219-ben Jolán nőtestvérével, a magyar király sógornéjával kelt egybe. A bolgár czár kedvezőbb politikát nem is képzelt, mint, ha azzal a férfival lép rokonságba, aki a görög uralkodó családokkal oly sokszoros rokoni viszonyban állott.

Máriának házassága ugyanakkor következett be, midőn Courtenay Róbert, az új konstantinápolyi császár, magyarországi útja közben a magyar király palotájában kipihente magát. Miután Róbert 1221 öszén ért Konstantinápolyba, (koronázása idejét némelyek 1221 márcz. 25-ére, mások május 25-ére teszik), Máriának egybekelését nagyobb valószinüséggel tehetjük 1221 január-február havára, mint 1221 végére. A fiatal czárné megmaradt katholikus vallása mellett; de az orthodox egyház mi akadályt sem gördített az elé, hogy örök emléket nyerjen.

Mária 1237 kezdetén férjét Drinápolyba elkisérte, aki azzal a tervvel ment oda, hogy eddigi szövetségtársától, Vatatzes János nikäai császártól megszabaduljon; de már Tzurullon városának ostromlása alkalmakor (ez a város János tulajdona volt és Thráczıában feküdt) Asen János arról értesült, hogy neje, fia és a tirnovai patriarcha járványban meghaltak. [1]

IV. Béla 1238 junius 7-ről keltezett és IX. Gergely pápához intézett levelében „felicis recordationis"-nak nevezi Máriát. [2]

Mária férfiutódai kihaltak.

[1] Logotheta György: „Midőn Tzurullum vára ostromolva lett, Asénnek hirül adták, hogy Mária magyar születésü neje meghalt".

Különben Tamás spalatói főesperes is bizonyitja, (Hist. Salonit. 26. fej.) hogy Mária ez idötájt meghalt.

[2] Rajnald ad 1238 n. XII. — Jirećek („a bolgárok története") 261 Tzurullon ostrom alá vételét és Mária halálát 1239-re teszi. IV. Bélának okirata ennek határozottan ellenmond.

100. II. Asên János czár.

II. András király veje († 1241).

Szülei: I. Asên János bolgár czár[1] és neje Ilona (aki mint apácza Eugenia nevet vett fel).

I. Asên Jánosnak 1196-ban bekövetkezett halálakor fiai: Asen János és Sándor még kiskoruak voltak, s azért Kalojan lett az uralkodó. Ennek megöletése után természetesen Asên János volt a legközelebbi trónörökös. De mert Boril nevü unokaöcscse János özvegyével egybekelt s ezáltal nyiltan kijelentette trónigényét, a herczegek nevelői és gyámjai velük külföldre menekülni tanácsosnak tartották. Arról, hogy Oroszországba mentek volna, az orosz krónikások mit se tudnak. Asên János külföldi tartózkodása alatt sem volt tétlen, s 1210-ben külföldön szerzett segitő hadának élén hazájába visszatért és Boril ellenében aratott első diadala után az egész országot hatalmába vette; ezalatt Boril Tirnovában besánczolta magát. Hét évig tartó hadjárat után Borilnak ez utóbbi állomása is elveszett, s II. Asên János 1218-ban Bulgária egyeduralkodójává lett. Ő volt a legdicsőbb bolgár czár; a politikai és hadjárati eredmények egyaránt, úgy nemes szive is kitüntetik II. Asên Jánost; e kiváló tulajdonságok méltó helyet biztositanak számára a történet lapjain.

1241 junius havában halt meg.[2]

Nejeiről és gyermekeiről l. „a középkori délszláv uralkodók" czimü müvem 160-ik lapját.

101. Szt. Erzsébet.

II. András király ifjabb leánya († 1231).

Szülei II. András király és meráni Gertrud. A második leány s a harmadik gyermek; 1207-ben a pozsonyi királyi várban, (mások szerint a zemplénmegyei Sárospatakon) született.

Születésekor a magyar bányák igazgatója Klingsor Miklós, akit mint szerelemdalost, tudóst és titkos müvészt egyaránt becsültek I. Hermann thüringiai őrgróf udvarában tartózkodott Eisenachban s itt — a hagiographusok szerint — Erzsébet születésének

[1] Felirat Tirnova székesegyházán: „Én Asên János 6738-ban (1230 Kr. sz. u.) .... Bulgária egyeduralkodója ..... az öreg Asennek fia („Syn starago Asênê carê") uralkodásom 12. évében". A Pomenik Ilona anyaságáról tesz tanuságot. Némelyek II. Asên Jánost tévesen Kaloján fiának tartják.

[2] Albericus 578.: „Circa festum S. Joannis Assanus Rex mortuus est".

éjjelén a csillagokból annak az őrgróf fiával, Lajossal, való egybekelését megjövendölte volna. Ez az őrgrófi udvarnak nagy örömet okozott...... Klingsor azután, hogy Eisenachban elvállalt kötelezettségeit — néhány szerelemdalos közt felmerült ügyben ugyanis választó biró volt — teljesitette, visszatért Magyarországba s hihetőleg ő figyelmeztette II. Andrást és nejét Gertrudot Erzsébetnek a thüringiai trónutóddal leendő egybekelésére.

I. Herman 1212-ben fényes követséget (élén gróf Naumburg Menyhért, Vargel Walterrel. és Bertával, Bendeleben Egenolf özvegyével) küldött a 4—5 éves herczegnőért Magyarországba, hogy további nevelése végett Thüringiába vigyék. Gertrud leányát koronával s ékszerekkel diszitett ezüst bölcsőben átadta; ezenfelül még olyan pompásak voltak a vele küldött ajándékok (aranylánczl, arany- s ezüstedények, drágakövek, gyürük, ezüst kád, selyem, bársony, stb.). aminőkhöz foghatót Thüringiában még nem láttak. Gertrud azonkivül még megüzentette a jegyesnek, hogy gazdagabb ajándékokkal is fog neki kedveskedni.

Kétséget nem szenved, hogy a fiatal herczegnőt számos magyar úr, asszony meg a szolgálószemélyzet elkisérte thüringiai útján; biztosra vehetjük azt is, hogy nehány magyar részint mint a magyar udvarnak követe, részint pedig, mint akik Erzsébet közbenjárására jövőjüket akarták megalapitani, tartózkodtak Thüringiában s miközben egyrészük visszatért Magyarországba, másik részük Thüringiában maradt s valószinüleg új-német családok ősei lettek. Eddigelé két erre vonatkozó okirati adatnak jöhettem nyomára:

a) IV. Béla társkirály 1230-ban[1] megerősiti II. Andrásnak, Bertold gróf fiai, Franko és István javára tett, sopronmegyei Muthsa község adományozását s ezt a t. b. igy indokolja: „presertim... cum idem Bertholdus... per circulum anni extra Regnum cum sorore nostra ex mandato patris nostri in Thuringia una simul cum uxore sua in gravibus expensis et famosa conversacione ad honorem totius Regni commendabiliter laboraverit".

b) IV. Béla 1244-ben[2] megengedi, hogy Farkas és Dávid pozsonymegyei birtokukon szt. Erzsébet tiszteletére templomot s plébániát alapitsanak; az okirat igy hangzik: „quod cum beata Elyzabet soror nostra in Christo Carissima in regno Turingie

[1] Wenzel, Árpádkori okmánytár, VI. 485/304.
[2] Hazai oklevéltár 11. l.

maritali viduata esset consorcio, antequam animam meritis plenam felicibus tradidisset bonis inhesuram perhempnibus, quidam, qui ex regnicolis nostris illuc secum sue deponsacionis tempore iuerant, ad nos reuersi fuissent, videlicet Farcasus et David in retribucionem seruiciorum suorum eidem sorori nostre beate Elyzabet inpensorum..... petiuerunt..... etc."

A b) okirat hangsúlyozza, hogy Farkas és Dávid Erzsébet eljegyzése alkalmából Thüringiába mentek s azután újból visszatértek Magyarországba, az a) okirat csak annyit mond, hogy Bertold gróf nejével együtt II. András parancsára Erzsébet herczegnővel Thüringiában egy éven keresztül foglalkozott.

A jegyeseknek templomi felavatása Thüringiában ment végbe. Erzsébet-et Lajos nötestvérével, a szép Ágnessal[1] s valami Jutta nevü nemes leánynyal nevelték fel. Az utóbbi egyike annak a négy udvari hölgynek, akiket késöbben oldala mellé rendeltek; a másik három neve Eisentraut, Erzsébet és Irmgard; nevezettek elseje egy bigott özvegy, legmeghittebbje volt.

Erzsébetben még gyermekéveiben kifejlődött az a rajongó szenvedély, mely túlzásában lemond minden földi élvezetről, az emberiséget bűneitől megtisztitani, és olyan tulajdonságokra szert tenni igyekszik, melyekkel felruházva a szenteket dicsfény veszi körül, — s ez olyan irányt vett benne, mely lehetövé tette, hogy az udvarban és országban szigorúsága miatt egyaránt rettegett Marburgi Konrád tökéletesen uralkodott fölötte.

A gyermek-herczegné aszketikus hajlamai jövendöbeli napjánál Zsófiánál s leányánál Ágnesnál nem találtak visszhangra; rá is vették Lajost, hogy vagy kolostorba küldje a leányt, vagy vissza Magyarországba, de „arany hegyekért" se akarta megtenni. A házasság 1221-ben történt meg s az esketés az eisenachi templomban nagy pompával ment végbe; az egész ünnepi menet gyalog vonult oda. Három napig tartott a tivornyázás, tánczmulatság s a lovagjáték és annyi ajándék lett szétosztva, hogy a különben takarékos örgróf Lajos kénytelen volt 100 ezüst márkát kölcsön venni és mert a fizetési határidőn tartozását ki nem egyenlithette, a georgenthali kolostor javára tiz nottlebeni telekről s egy udvarról lemondania kellett.

Házas életüket is Erzsébetnek aszketikai hajlama hatotta át.

[1] Körülbelül 1206-(?)ban született; 1. 1225 november 18-án Henrik osztrák herczeg, 2. (?) I. Albrecht szász herczeg neje.

Még Lajos is hajlandóságot mutatott a dicsfény után való vágyhoz, neje nézetének azért sokszor nem is mondott ellene. A fiatal házastárs egymást kölcsönösen csak „testvér"-nek nevezte a társalgásban, de Erzsébet, más herczegi udvaroknál elfogadott etiquette ellenére mindig férje oldalán étkezett. Házas életéből, aszketikai gerjedelmeinek fénypontja, melyről tudunk, pazarlással határos, de igen sokszor helytelen irányu jótékonysága. Férje 1227-ben a szt. földre vonult, hogy a II. Frigyes császártól elhatározott keresztes hadjáratban részt vegyen. Sagittarius szerint Erzsébet, aki áldott állapotban volt, midőn férje szándéka felül értesült, félelmében földre rogyott és csak hosszas, fáradságos vigasztalás után nyugodott meg; mindaketten megállapodtak abban, hogy a születendő gyermeket a templomnak felajánlják.

Erzsébet néhány napjárásnyira követte férjét, mignem a végleges elválásra figyelmeztették; éjjel megváltak s az elválás alkalmával Lajos gyürüt adott neki; a gyürü kövét illetőleg a szentek életirói eltérően nyilatkoznak — mindazonáltal megegyeznek abban, hogy halálának óráján — 1227 szept. 11-én halt meg — Erzsébet gyürüje megrepedt.

Erzsébet, Lajos elutazta óta gyászruhát öltött magára s a gyászhirt e szavakkal fogadta: „.... most pedig az legyen vigasztalóm, akinek a kegyelme nem hagyja el az özvegyeket s árvákat!"

Az új fejedelem, Raspe Henrik, tanácsosaitól tévútra vezett, fiatal, könnyelmü ember, özvegy sógornéját valamennyi jövedelmétől elütötte, gyermekeivel együtt elüzte a Wartburgból és kis hijan mult, hogy Eisenachban való felvételüket is megtiltotta; egy pap azonban felfogadta őket s a lekötött zálogért fukar módon élelmezésben részesitette őket és lakást is adott nekik. Télnek idején legifjabb gyermekével karján, a másokkal kézen vándorolt, segitség nélkül; — egy nő, akit mikor szerencsés volt számos jótéteményben részesitett, most a magyar királyleányt gyermekeivel együtt sárba lökte; — hanem azért ne legyünk iránta részvéttel, mert a hagiographusok szerint nevetve mondott Istennek köszönetet, azért, hogy egyszerre ily megvetésben részesül. A tőle alapitott kórházba akart menni, nagynénje azonban, Zsófia fejedelemasszony Kitzingenbe hivatta; anyjának testvére, bambergi Eckbert püspök, bottensteini várába fogadta, egy papot két udvarhölgyet, két komornát és két szolgálót adott melléje és

szabad választására bizta, hogy Magyarországba menjen vagy itt maradjon, mignem másodszor férjhez megy, de ez utóbbitól hallani se akart. Nemsokára rá férjének hullája Palästinából ért; rheinhardsbrunni temetésén részt vett; a hagiographusok azon adatával, hogy sorsával nagyon meg volt elégedve nagy ellentétben áll azon adat, hogy ez alkalommal köszivü sógora ellen panaszt emelt. Mindamellett, hogy a 22 éves özvegy sógorával kibékült és wartburgi birtokára újra visszahelyeztetett Judit és Eisentraut, valamint a vakbuzgó Konrád kiséretében Marburgba vándorolt, melyen kivül Raspe Henrik 500 ezüst márkányi évjáradékat és fizetésére kötelezte magát. Konrád vezetése alatt itt aszkéta életet élt, mely a legpregnansabb kifejezését abban lelte, hogy a mester gyakran megverte. Még mikor Wartburgban tartózkodott II. Andrásnak követsége, melynek élén Panyas (valószinüleg a magyar Ponych, Ponith ez) állott, felkereste, hogy atyja udvarába visszahivják. Éppen akkor találkoztak vele midőn bérért font. Marburgi életét még nagyon jónak érezvén, Wehrda falunak egyik nyomorult, az eldőléshez közel álló viskójába vonult vissza, innen pedig Konrádnak rábeszélésére a tőle alapitott és fenntartott marburgi kórházba ment. Itt meg is halt 1231 nov. 19-én 14 napig tartó betegség után.

Külsejéről szólva a krónikások szerint „szt. Erzsébet jól táplált testü, barna és szép, komoly életü, tiszta erkölcsü nö vala".

IX. Gergely 1235 évi május 27-ki bullájával, „Gloriosus in majestate" szentté avatta.

Gyermekei:

1. II. Hermann, szül. 1223 márcz. 28-án, őrgróf, † (nőtelenül) 1241 január 2-án.

2. Zsófia, szül. 1224, † 1282. Férje: 1242 V. Henrik, brabanti herczeg, † 1248 január 22-én.

3. Gertrud, szül. 1225, altenburgi (Wetzlar mellett) apáczafejedelemasszony.

Az Erzsébettől leszármazó fiág tehát kihalt; Zsófia leányának utódjai azonban élnek még manapság is a hesseni herczegi családban; Erzsébet vére pedig a nőágnak kétszeres megszakitásával átment az utolsó Rákóczyakba.[1]

[1] L. „Der Deutsche Herold", Berlin 1887. 21. l.

102. IV. Lajos

thüringi őrgróf, II. András király veje († 1227).

Leszármazása és születése.

Szülei: I. Hermann thüringi őrgróf († 1217 április 26-án) és Zsófia, I. Ottó bajor herczeg leánya, † 1232 julius 15-én. Született 1200 október 28-án.

Életfolyása.

Lajost 1218-ban nagy ünnepélyességgel lovaggá avatták s atyja után ő vette kezeibe a kormány gyeplőit, öcscsét pedig néhány vidék helytartójává kinevezte. 1219-ben összetüzött a mainzi érsekkel, mert kiközösitéssel fenyegette. Lajos sógorának meisseni Ditriknek halála után (1221) unokaöcscsének, Ditrik fiának Henriknek, jogait ennek anyja s az ettől felbujtatott meisseni országnagyok ellen viselt háborúban megvédte s ez alkalommal 1223-ban egész Rochlitzig előrenyomult. 1225-ben Lengyelország ellen vezetett hadjáratot s ekkor meg Lebust foglalta el.

Lajos a szép, középtermetü, barátságos, nemes tulajdonságokkal felruházott ifjú minden hősiessége mellett se volt hiányában azon túlzott vallásos rajongásnak, mely annak idején oly sok derék férfit jellemzett. Résztvett tehát ő is a II. Frigyes császártól szervezett keresztes hadjáratban és 1227-ben mint a lotharingiak, svábok, frankok, szászok, hesseniek és thüringiek fővezére a szt. földre vonult. Egészen Brundusiumig ért, itt azonban a császárnak hosszas ideig való tartózkodása alatt a különféle országból összetoborzott sereg közt ragály ütött ki. Lajos azután, hogy Frigyessel értekezett, az Andrásszigeten Otrantóba hajózott, hogy a császárnétól búcsút vegyen, avagy mert a járvány őt is megtámadta, hogy felgyógyuljon? Itt halt meg 1227 szeptember 11-én. Földi maradványait ünnepi kisérettel visszaszállitották hazájába s Reinhardsbrunnban örök nyugalomra helyezték.

Házassága.

A gyermek Lajost már 1212-ben eljegyezték az ötéves Erzsébettel, II. András magyar király és meráni Gertrud leányával. 1221-ben egybekeltek. E házasság genesise minden mystikus-

vallásos indító okon kivül még a következő genealogiai kötelékben keresendő:

a) I. BÉLA magyar király, † 1063

I. GÉZA, † 1077	ZSÓFIA, † 1095 férje: I. weimari ULRIK, † 1070
ÁLMOS, † 1129	RICHARDISZ (?) férje: I. scheyerni ECKHARD, † 1101
II. BÉLA, † 1141	OTTÓ, bajor palotagróf † 1155
II. GÉZA, † 1161	I. OTTÓ, bajor herczeg † 1183
III. BÉLA, † 1196	ZSÓFIA, szül. 1171 kör., † 1238 jul. 15. férje: 1196/7 I. thüringi HERMANN † 1217
II. ANDRÁS, † 1235	
ERZSÉBET, szül. 1207 † 1207	IV. LAJOS, szül. 1200, † 1227

1212/1221

b) III. BÉLA király, † 1196 — I. thüringi LAJOS, † 1140

II. ANDRÁS † 1235 — KONSTANCZIA (1199)	JUTTA férje: 1153 II. ULÁSZLÓ cseh király, † 1175 — II. LAJOS † 1172 okt. 14.
	I. OTTOKÁR, † 1230 — I. HERMANN † 1217
	IV. LAJOS † 1227
ERZSÉBET, † 1231	1212/1221

103. Jolán,

II. András király ifjabb leánya († 1251).

Neve, származása és születése.

Jolench (okiratokban), Hyolens, Jolans, Hioles stb. néven ismeretes.

Szülei: II. András király és második neje courtenayi Jolán; nevét anyjáé után kapta.

Minthogy András 1219, III. Honorius pápához irt levelében azt állitja, miként ez időben hajadon leánya nincs,[1] — Jolántának születése vagy 1219 végére, vagy későbbre esik.

Házassága.

I. Jakab arragóniai királynak a neje; Barcelonában, 1235 szept. 8-án kelt vele egybe.[2] A fiatal királynét rokona, Dénes

[1] Pray, 215. l. Gesta Dei per Francos szerint.

[2] Alberich ad 1235: „Filiam Regis Hungariae Hyolens (Jacobus uxorem duxit".

Chron. Barcinonense (Spicilegium d'Acherii Tom. III. p. 141) „Anno 1235 intravit Domina Regina Hungariae Barcinonem".

főispán[1] és Bertalan pécsi püspök kisérte el; ez utóbbi e házasság czéljából már negyedizben járt Arragoniában. András király utazási költségeit megtéritvén, küldetéséről — 1235-ben kelt okiratában[2] — igy nyilatkozik: „cum enim venerabilis pater Dominus Bartholomeus Quinqueecclesiensis Episcopus, noster Baro fidelissimus, regis et regni nostri in obsequiis semel et secundo et tertio laboraverit extra regnum suis proximis cum expensis et ecclesie sue damnis, seu dispendys sumtuosis; videlicet ad illustrem Principem, Dominum regem Arragonum pro nostra filia carissima, domina Jolenth, ipsi illustri regi matrimonialiter copulanda, quam etiam demum inibi quartam explendam viam, in regnum duxit Arragonum in thorum et consortium dicti regis“.

Jolántának hozományát illetőleg IX. Gergely pápa — aki e házasság megkötésénél is közbenjárt — egyik okiratában igy nyilatkozik:[3] „Gregorius Episcopus. . . Fratri Episcopo Quinqueecclesiarum et delictis filiis Magistris militiae Templi et Hospitalis Yerosolymitani in Ungaria salutem et Apostolicam benedictionem . . . Matrimonium nuper inter charissimum filium . . . Illustrem Regem Aragonum et delictam in Christo filiam . . . . natam clarissimi in Christo filii nostri . . . Illustris Regis Ungariae contracto legitime, sicut iidem Reges suis nobis litteris intimarunt, dictus Rex Ungariae pro dote duodecim millium marcarum argenti, quam pro ipsa filia sua constituit, quosdam redditus qui tricesima vulgariter appellantur, praefato Regi Aragonum obligavit tamdiu percipiendos ab ipso, donec ex eis praedictam summam integre fuerit assecutus. Quapropter ad supplicationem Regem ipsorum districte vobis per Apostolica scripta mandantes praecipimus, quatenus praedictos proventus ad opus memorati

Indiculus rerum ab Aragoniae Regibus gestorum (in Hispania illustrata Tom. III. 81) ad 1235: „Jolans Regina ex Pannonia ad Virum Regio comitatu deducta Barcinonem appellit. Ea in urbe nuptiarum solemnia A. D. VI. Id. Sept. celebrantur".

[1] Indiculus rerum. ab Arag. etc. l. c. T. III. p. 141: „Reginam in Hispaniam proficiscentem comitati fuerunt Episcopus Quinqueecclesiensis et Comes Dionysius, cui cognatio cum Regina erat: qui magnis praemiis a Rege donatur et filios habuit Amorem Dionysium et Gabrielem Dionysium: atque inde Dionysiorum familia exoritur maxime insignis atque illustris quae in Urreas insita fuit".

[2] Fejér, III. 2. 431.

[3] Raynald ad 1235 n. 26.

Regis Aragonum studeatis annis singulis diligenter colligere et fideliter custodire. Datum Perusii quinto Idus Augusti Pontificatus nostri anno IX. (1235 aug. 9).[1] A pápa tehát mintegy jót állt a hozományért.

A házasság genesise ismeretlen. Genealogia útján még a leghamarabb rájöhetünk:

II. (arragoniai) ALFONZ, † 1196		III. BÉLA magyar király, † 1196	
II. PÉTER, † 1213;	KONSTANCZIA, † 1222 — 1198 — IMRE, † 1204		II. ANDRÁS, † 1235
I. JAKAB	1235		JOLÁNTA

Jolán tulajdonságaira nézve egyik forrás imigy nyilatkozik:[2] „Praestantissima omnium ejus seculi foeminarum, vere digna, quae ex ultimis gentibus connubio Principis post homines natos fortissimi et animi maxime excelsi et indicti adjungeretur; non modo consiliorum sed et discriminum periculorumque omnium socia atque consors".

Halála.

1251. okt. 9-én halt meg.[3]

Utódjai.

Házasságából a következő gyermekei születtek:

1. III. Péter, szül. 1239, arrag. király, † 1285 nov. 10.
2. I. Jakab, szül. 1243, Majorka királya, † 1312 máj. 14.
3. Nándor, roussilloni és cerdagnei gróf, Montpellier ura;
4. Sancho, 1266 toledói érsek;
5. Jolán, † 1278; férje: 1249 castiliai X. Alfonz;
6. Konstanczia, férje: castiliai Manó, Penafiel ura;
7. Sancha, mint betegápolónő Jeruzsalemben élt;
8. Mária, † 1307, a Trinitaires de Cannes (a perpignani egyházmegyében) fejedelemasszonya;
9. Eleonora, fiatalon halt meg;
10. Izabella, szül. 1247, † 1271, jan. 22/23. — férje: 1262 máj. 28-án franczia III. Fülöp.

Jolán fiága utódjai 1410-ben kihaltak.

[1] Ex regest. ann. IX. c. 186; Fejér III. 2. 448.
[2] Indiculus etc. l. c. T. III. p. 81. ad 1235.
[3] Chron. Barcinonense i. h.: „Anno 1254 (?) septimo Id. Octob. Domina Ilioles de Hungaria Regina Aragonum, uxor Domini Regis Jacobi quondam, decessit in Aragonia apud Sanctam Mariam de Sales".

104. I. Jakab,

Arragonia királya, II. András király veje († 1276).

Leszármazása és születése.

Szülei: II. Péter arragoniai király († 1213 szept. 12.) és Mária, montpellieri VIII. Vilmos gróf († 1213 ápr.) leánya. Montpellierben 1208 febr. 1-én született.

Életfolyása.

A kiskoru gyermek még Montfort Simon hatalmában volt, midőn atyja ez utóbbi ellen viselt hadjáratában elesett. Simon, aki 1210—1214-ig nevelte a herczeget, csakis a pápa felhivására szolgáltatta ki. Sancho, roussilloni gróf, a fiatal király nagybátyja 1214—1218-ig átvette a gyámságot. Emennek a trónra táplált aspirátiója mellett Jakab vette kezébe az uralom gyeplőit. 1225-ben megkezdte hadjáratait a mohamedánok ellen Valencziáért és a Balearokért. 1229 és 1233 közt Mallorkát, 1233-ban Minorkát, 1235-ben Iviçat, 1232—1253 Valencziát egészen (1232-ben Morella, 1238 szept. 28-án Valenczia városát, 1244-ben Xativát) elfoglalta, 1240/1-ben a roussilloni, cerdagnei, valespiri, conflauti és capciri területeket örökölte; 1268-ban a szt. földre akart vonulni, azonban csak Sicziliáig jutott, itt hajóhada szétszóródott, mire hazájába visszatért. Granada elfoglalása iránt is tett kisérletet, de eredménytelenül. 1276 julius 25-én — a cistercita rendi szerzetes ruhájában halt meg.

Házassága.

Több izben nősült és ugyan:

1. Elenórát, VIII. (IX.) castiliai Alfonz leányát 1221-ben vette nőül; 1229-ben elvált töle.

2. 1235-ben Jolantával, II. András magyar király és courtenayi Jolán leányával kelt egybe.

3. Titokban Vidaure Terézzel lépett házasságra.

Utódjai.

Első házasságából született:

Alfonz, † 1260 utód hátrahagyása nélkül.

Harmadik házasságából:

Jakab, az Exericai urak őse.

Péter, az Ayervek és Paternoik, simarii grófok, grotteriai őrgrófok, cassanoi herczegek, alessanoi herczegek őse.

Jakab és Péter herczegek (a harmadik házasságból) az 1272-iki végrendelet értelmében a második házasságból leszármazó fiutódok kihalása esetében örökösöknek nyilvánittattak és csak e fiutódok kihalása esetében öröklik Jakab leányai a trónt. Néhány túljogszerüen eljáró iró mégis mindkét herczeget természetes gyermeknek deklarálja.

Jakab végrendeletében gondoskodott még természetes fiairól Sancho Nándor- és Péter Nándorról is.

Második házasságából született gyermekeit a 446-ik lapon.

105. Kálmán halicsi király.

II. András király ifjabb fia († 1241).

Leszármazása és születése.

Atyja II. András király, anyja merani Gertrud.[1] 1208-ban született, szüleinek második fia.[2]

Életfolyása.

Midőn a halicsiak 1211-ben fejedelmüket szeveriai Igorevics Vladimirt, testvérével Románnal együtt megölték, II. András magyar király a tiz éves Romanovics Dánielt tette fejedelmükké. Ezt a boljárok 1212/3-ban Mstiszló (a „néma“) herczeg szövetségével elüzték; de ezzel se lévén megelégedve, a halicsiak felkérték Andrást, hogy Magyarországhoz való közelebbi csatlakozásuk végett, másodszülött fiát, Kálmánt adja uralkodójuknak.[3] András

[1] Kálmánnak 1226-iki okirata (Fejér VI. 2. 363.): „Nos itaque pietatem nostre recordantes Genitricis, Domine Gethrudis“.

[2] A pápának II. Andráshoz intézett, 1222. jan. 27-én kelt levele (Fejér III. 1. 356/7.): „quod cum dudum (Colomanno) regi, nato tuo secundo genito . . . .“

[3] II. Andrásnak 1214-ben kelt, a pápához intézett sorai (ap. Raynald ad 1214.): „Noverit sanctitas vestra, quod Galicienses principes et populus, nostrae ditioni subjecti, humiliter a nobis postularunt ut filium nostrum Colomannum ipsis in Regem praeficeremus, in unitate et obedientia sacrosanctae Romanae ecclesiae perseveraturis in posterum, salvo tamen eo, quod fas illis fit, a ritu proprio non recedere. Verum ne hunc expediens nobis et vobis illorum propositum et dilatione sustineat impedimentum, quod quidem multis de causis accidere posse constet, si legatum ad hoc exequendum a latere vestro destinatum praestolamur; a sanctitate vestra postulamur, quatenus Venerabili in

tehát 1213 végén Halicsba vonult s 1214 kezdetén fiát, Kálmánt királylyá tette, akit János esztergomi érsekkel élén egy sereg Halicsba hozott s ott megkoronázták.[1]

Andrásnak távolléte alatt (mert Halicsból visszatért Magyarországba) novgorodi Chrobry Mstiszláv rátámadt Kálmánra és elüzte; a halicsiak erre fejedelmüknek megválasztották (mint ilyen II. Mstiszláv). András palesztinai útjáról visszatérve, sikerült ugyan, hogy Gyula nádor Kálmánt fegyveres erővel Halics birtokába visszahelyezte, Andrásnak nem volt mégse módjában, hogy állandóan megtartsa itt. II. Mstiszláv nemsokára orosz segitséggel tért vissza, Gyulát legyőzte, ez seregének romjaival éppen csak hogy menekülhetett Halicsba. A magyar őrség kénytelen volt Halics várát átadni. Kálmán, neje, és Gyula foglyúl estek; az előbbieket Tortscheskbe vitték. Kálmán nejével együtt csak hosszas tárgyalás után nyerte vissza szabadságát, Halicsról azonban Mstiszláv javára lemondania kellett.[2] András 1224 után fiát ismételten Halics birtokába visszahelyezni akarta; sikerült is neki, de csak rövid időre, másfél év multán elhagyni volt kénytelen e tartományt. András most idősebb fiát, Béla trónörököst küldte Halics ellen, de ennek se sikerült — egynéhány győzedelmes csatája után — a halicsi várat bevennie, nem hódithatta meg a tartományt, miért is végül Romanovics Dánielnek átengedte.[3] Dlugossnak amaz állitása, mintha Kálmán 1222-ban egy hadsereg élén újból bevette Halicsot s 1225-ben megmérgezték volna, az utóbbi passusra nézve merö hazugságnál nem egyéb.

Kálmán 1226 óta Horvát- és Dalmátország kormányzója, okirataiban azonban királyi czimet visel.[4]

Bátyját, IV. Bélát trónralépte óta hüen támogatta, nevezetesen Ausztria ellen vívott csatáiban, továbbá, midőn a tatárok

Christo Patri. nostro Strigoniensi archiepiscopo detis in mandatis, ut apostolica fretus auctoritate, dictum filium nostrum eis in Regem inungat et sacramentum super obedientia sanctae Romanae ecclesiae ab eodem exhibendum recipiat."

[1] III. Honorius pápának 1222-iki levele. Fejér III. 1. 355. Dlugoss VI. 604.

[2] Katona (V. 364.) Dlugoss (VI. 610) A pápának II. Andráshoz intézett 1226-ban kelt levele (ap. Raynald: n. 42, ep. 204.)

[3] V. ö. Bélának 1235-ben kelt Dénes főlovászmester részére tett adományozó oklevelét (Fejér IV. 1. 23.)

[4] 1226-iki okiratában (ap. Farlati III. Sacr. IV. 337. Thom. Archid. Hist. Salon. cap. 31.): „Colomannus Ruthenorum Rex et largitate gloriosi patris nostri Andreae Hung. regis Dux Dalmatiae atque Croatiae."

Magyarországba törtek, igen nagy buzgalmat fejtett ki és hadászati szempontból is kiváló jártasságát beigazolta.

A Sajó mellett vívott csatában derekasan küzdött az elveszett ügyért.

Halála.

A Sajó mentén vívott véres csatában csapatával bátran áttört a tatár táboron, halálveszélylyel páros lovaglással Pestre ért, innen pedig Szlavoniába menekült; mivelhogy azonban a csatában kapott sebeit elhanyagolta, nemsokára rá, még 1241. folyamában meghalt;[1] a csázmai domonkosrendi szerzetesek zárdájában temették el.

Házassága.

1214-ben, mindamellett, hogy még ifjú korát élte, Salomeval, a lengyel Lesczek leányával kelt egybe. Szüzies házasságban élt vele; gyermektelenül költözött a másvilágra.

106. Salome.

II. András király menyje († 1267).

Leszármazása és születése.

Szülei Lesczek (a „fehér"), krakkói herczeg és Grzymislava, Sándor belzi herczeg leánya.[2] Született 1211-ben.

Házassága és élete.

Midőn a halicsiak II. András magyar királyt 1214-ben felkérték, hogy fiát, Kálmánt tegye meg fejedelmükül, András a sendomiri nádor, Pacoslav közbenjárására rászánta magát, hogy Kálmánt Lesczek leányával összeházasitja. Mivel ezidőtájt Halicsnak ügyeit illetőleg a lengyel befolyás a magyar fölött túlsúlyban volt, — Lengyelország Halicscsal határos vala, Kál-

[1] IX. Gergely pápa 1241 jun. 16-iki okirata (l. Wenzel VII. 79. sz.) Wenzel (VII. 126. 82.) IV. Béla 1242 okt. 3-án kelt okirata: „ad peticionem Karissimi fratris nostri piissime recordationis Regis Colomanni".

[2] V. ö. V. Boleszlóval.

Dlugoss szerint Salome Lesczek nőtestvére; ő ellenében mondotta és döntötte el Narusczevicz, hogy leánya. — V. Boleszló: „quondam Galitiae Regina"-nak nevezi.

mán tehát hamarabb tehetett szert lengyel, mint magyar segitségre, mert Magyarország hamarosan csak szép időben és járható utakon küldhetett segitséget a hegységeken keresztül — András e házasság által Lesczeknek érdekeit a fiatal Kálmánéval azonositottnak vélte. Habár Salomét az égnek szentelték,[1] a házasság mégis létrejött.[2] Az esztergami érsek, mint pápai meghatalmazott, koronázta meg Halicsban nagy ünnepiesség kifejtése mellett a fiatal párt s a király s a herczeg esküt tettek, hogy a házasságot felbontani nem fogják soha.[3]

Midőn Chrobry Mstiszló 1219/20-ban Halicsot ostromolni kezdte, az oroszok éjjel a városba hatoltak; a fiatal pár a „kedves asszonyunk" templomba vonult, azonban az élelemhiány miatt

[1] Néhány legendairó szerint Leskó ezt a leányát nem akarta sohasem férjhez adni, mert fogadalma értelmében kolostorba szánta. (Narusczevics IV. 185. a Zaluski-féle könyvtár egyik kézirata szerint, mely Szt. Salome életének leirását tartalmazza.) András Leskót azzal fenyegette, hogy országát elpusztitja, ha leányát a herczeggel el nem jegyzi. Leskó szilárd maradt s azt üzentette Andrásnak, hogy az Isten hatalmánál az övé se lehet nagyobb. Leskó csakis országnagyjainak rábeszélésére egyezett bele ebbe.

Az egész elbeszélés a hagiografok tákolmánya és mivel némelyek szerint Salome csak 3 éves volt, midőn további nevelése végett András udvarába hozták. Fessler azt hiszi, hogy a hagiografok ezzel Salome szüziességét védeimükbe venni akarják.

[2] Wenzel VI. 374/227. 1215. II. András III. Incze pápához: „regamus... ut cursorem cum litteris vestris ad cognatum nostrum L. Ducem Poloniae dirigere dignemini. commendantes cognationem inter nos et ipsum mediante filii nostri et filie sue matrimoniis contractam . . ."

[3] A pápának 1222. jan. 27-iki. II. Andráshoz irt levele: „quod cum dudum filio tuo secundo — filiam nobilis viri ducis Poloniae matrimonialiter copulasses, tam a te, quam de ipso Duce corporali juramento praestito, quod neuter Vestrum dissolvi hujusmodi matrimonium procuraret, quinimo Regem praedictum in obtinendo Regnum ipsum defenderetis, toto tempore vitae Vestrae". (Fejér III. 1. 356 7.)

A házaspár különben rokon volt egymással:

II. lengyel Msciszló, † 1034

I. Kázmér, † 1058		Rixa, férje: I. Béla magy. kir. † 1063
I. Ulászló, † 1102		I. Géza, † 1077
III. Boleszló, † 1139		Álmos, † 1129
II. Kázmér, † 1194 máj. 4.		II. Béla, † 1141
Lesczek (a „fehér") † 1227		II. Géza, † 1161
		III. Béla, † 1196
		II. András, † 1235
Salome, 1267	1214	Kálmán, † 1241

meg kellett adnia magát. Salomet férjével együtt Tortscheskbe foglyúl vitték; csak 1222-ben szabadultak innen.

Ettől fogva férje, Kálmán, oldala mellett volt (aki a galicziai királyi korona elvesztése után Szlavonia herczegévé lőn) Magyarországban. Úgy látszik, ő volt az egyedüli királyi házbeli tag, aki II. András harmadik nejével, estei Beatrixxal szemben barátságos magatartást tanusitott.

A hagiografok adatai szerint férjével ronskii Hyacinthus (az Oldrovans nemzetségből) szt. domonkos rendi szerzetesnek fogadalmat tett, mely szerint házas életében is szüztiszta marad és tartozkodó lesz. Nem csoda tehát, hogy a 30 éves özvegy Kálmánnak 1241-ben bekövetkezett halála után többé nem ment férjhez. Lengyelországba visszatérve a zavichosti szt. Klárarendbe lépett.[1]

Halála.

Salome a szt. Klára kolostorban kb. 26 évet töltvén, meghalt. (1267.) Hét hóval halála után épen maradt tetemét a krakkói minorita-templomban nyilvános tisztelet czéljából kitették. Mindazonáltal Pistorius nevét se ismeri.

107. András herczeg,

II. András király harmadik fia.

Leszármazása és születése.

Szülei: II. András és első neje, meráni Gertrud. III. Honorius pápának 1217 febr. 11-én[2] kelt irásában, melyet II. András-

[1] Wading III. 112. I. ad 1244: „Provinciae Bohemiae et Poloniae minister quartus frater Raymondus, qui fuerit a secretis beatae Salomeae, reginae Halitiae, seu Galatiae, et procurator domus illius quum hoc anno apud Sandomiriam capitulum provinciale celebrasset: beatam Salomeam ad ordinem sanctae Clarae suscepit et Deo consecravit." IV. Incze pápának Anagnában, 1254 aug. 3-án kelt levele: „sorori Salomeae, ordinis S. Damiani, natae quondam L. Cracoviae et Sandom. Ducis" (megigéri, hogy az esetben, ha bátyja neki — amenynyiben gyermektelenül hal el — valamit hátrahagy, védelmébe veszi, megerősiti és az ő, úgy a kolostor haszonélvezetébe adja.) ap. Fejér IV. 2. 250.

Boleszló (Krakkói és sendomiri) 1255 maj. 18. (Fejér IV. 2. 235.): „. . . interventu venerabilis sponsae Christi, germanae sororis videlicet Salomeae, quondam Galliciae reginae" (nehány privilegium megerősitése).

[2] Az irás keletje: 3. Id. feb. Pontif. ann. 1. — III. Honorius 1216 julius 18-án lőn megválasztva és julius 24-én avattatott pápává, pápaságának első éve (febr. 11-én) 1217-re teendő.

hoz intézett, előfordul a következő passus, mely a mellett bizonyit, hogy anyja Gertrud: „ad hanc dispositionem, quam de terra tua fecisti, regnum Hungariae primogenito tuo Belae, regnum vero Haliciae Colomanno reliquens et eorum alterutri, vel utrique sine liberis decedenti, Andream instituens successorem — auctoritate Apostolica confirmamus". Anyjának halála idejekor még zsenge gyermekkorban lehetett, születése tehát kb. 1210/12-re tehető. Ezt II. Andrásnak 1220-ban kelt okiratából következtetem. Ebben ugyanis a második nejével, Jolántával, Magyarországba jött, franczia születésü Aliçet megajándékozza s Aliçe érdemeinek felsorolása alkalmával megemlékezik arról a gondos ápolásról, melyben András herczeget részesitette s a melyről közvetlenül értesülést szerzett;[1] valószinü tehát, hogy Aliçet Magyarországba érkeztével (1215) András herczeg dajkájává nevezték ki.

Eljegyzése.

II. András jeruzsálemi útjából hazatértekor a fiatal Andrást II. Leo örmény királynak ifjabb (präsumptiv trónörökös) leányával, Izabellával eljegyezte. András király ugyanis Palesztinában a még csak megszerzendő kincsek felosztása végett kissé korán összetüzött a latin herczegekkel. Ezt az összekoczczanást néhány keleti uralkodó herczeg — a magyar királyhoz való közeledése révén — saját előnyére kiaknázta. Leo örmény király Antiochiából követséget küldött hozzá, felajánlván leánya, Izabella kezét harmadik fiának, Andrásnak[2] (Béla akkor valószinüleg már jegyes volt, Kálmán egybekelt volt a lengyel Salomevel); II. András ezt az ajánlatot elfogadta azzal a feltétellel, hogy András herczeg legyen Leo utóda az örmény trónon.[3]

Ez ügyben úgy András, mint Leo 1219-ben a pápához, III. Honoriushoz, fordultak; ez az eljegyzést megerősitette és kikötötte, hogy a herczeg jegyesének keze révén, (még a meny-

[1] Fejér III. 1. 286.: „Cujus justam et idoneam esse . . . petitionem predicte etiam Ahalyz pro oculis nostris habentes indefessam circa filium nostrum Andream sedulitatem"

[2] Pray, Annal. I. 214.

[3] Leo talán nem is Andrásra herczegre gondolt, hanem általában véve Andrásnak valamelyik fiára; igy pl. arról, hogy Kálmán herczeg szive már nem szabad, nem is tudhatott. Valószinü, hogy maga András jelölte ki erre legifjabb fiát, mert trónutódját Bélát — ha ugyan még nem volt jegyes — csak nem designálhatta Örményország trónjára s ő csak azon volt, hogy családja tagjai királyok legyenek.

asszony halála esetében is — látszik, hogy a magyar király minden áron csak az örmény trónutódlást czélozta) az örmény trónt örökölje. I. Laskaris Tódor nikeai császár is igéretet tett Andrásnak arra nézve, hogy rajta lesz, miként a herczeg az örmény trónt elnyerje. Mindazonáltal az Árpád-háznak ez irányu várandóságából épp úgy nem lett semmi, mint Béla-Elek herczeg byzancziéból.

Leo ugyanis már 1220-ban meghalt. Brienne János, jeruzsálemi király — Leónak idősebbik leányát kb. 1216 óta birta nőül — alig hogy hirét vette ipja halálának, Örményországba jött, hogy mint neje örökségét annektálja. Mivelhogy azonban az ország nagyjai követelték, hogy János Ptolemaisban tartózkodó nejét Örményországba hozza, elutazni volt kénytelen.

Elutaztakor IV. Bohemund antiochiai herczeg (a Poitou-házból) fia, Fülöp, megkérte Izabella kezét s azt 1221-ben a királysággal együtt megkapta; ennek következtében János épp oly üres kézzel távozott, mint András. Habár Fülöp már 1222-ben meghalt, II. András fiának jogait nem vitathatta, mert Halicsnak második fia, Kálmán számára való megszerzése nagyon igénybe vette.[1] Chrobry Mstiszló, novgorodi herczeg, ugyanis Kálmán királyt Halicsból kiszoritotta s fogságába ejtette. Hosszas tárgyalások után végre 1221-ben, András és Mstiszló személyes összetalálkozása alkalmával elhatározták, hogy András herczeget Mstiszló leányával Ilonával (Mária) eljegyzik és Halics három év mulva a fiatal házaspárra száll.[2]

De András királynak sehogyse tetszett ez a kierőszakolt eljegyzés s azért Kálmán megszabadulása után a pápához fordult, hogy Mstiszlónak tett kötelező igérete alul feloldja, III. Honorius pápa azonban nem volt erre hajlandó.[3] A pápának

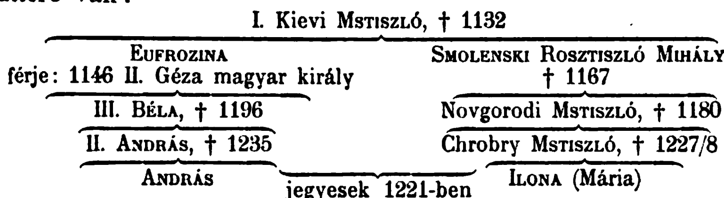
[1] András herczegnek örmény jegyese 1224-ben rokonával, az örmény I. Hethummal kelt egybe. (1269-ig uralk., lemondása után 1271-ben mint barát halt meg.)

[2] III. Honorius pápa erre vonatkozólag 1222 jan. 27-én a következőket irja II. Andrásnak: „quum ipsos (t. i. Kálmánt s fiatal nejét Salomet) aliter liberare non posses, juramento praestito promisisti, quod et filio tuo tertio (t. i. Andrást) genito concesseris ipsi regnum praefatum (= Halics), filiam nobilis viri Misozlaw matrimonialiter copulares, super quo utique apostolicae provisionis suffragium postulasti . . ."

[3] A pápa levelét l. f. (Fejér III. 1. 356. seqq.): „In eo vero, quod spectat ad aliud matrimonium contrahendum, expedire non videmus ut absolvaris a nobis. Quum enim sicut accepimus, praefatus filius tuus et filia supradicti M. in

e tárgyban irt leveléből kitünik, hogy András fiát ennek az eljegyzésnek felbontása után valamely más herczegnővel akarta összeházasitani, de mégse tudjuk, koronasóvár szemeit merre szegezte.

Az orosz eljegyzésnek egyébként a következő genealogiai háttere van:

Halála.

Orosz tudósitások szerint András herczeg 1221-ben Chrobry Mstiszlótól Przemyslt, 1227-ben Halicsot (Swenigorod nélkül) kapta, 1227-ben Ilonával (Mária) kelt egybe s 1234-ben meghalt. Minderről a magyar kútfők mélyen hallgatnak. A herczegnek életsorsáról — 1222 után — mit se tudunk. A történetirók véleménye szerint 1224-ben már nem volt az élők sorában s Mstiszló leányát nem vette nőül. Hogy pedig az orosz herczeg 1224-ben Halicsot mindazonáltal átadta Magyarországnak — szerződésszerüleg — azzal okolják meg, hogy valószinüleg Romanovics Dániel (aki szintén igényt támasztott Halicsra), szorongatta. Mindenesetre feltünő, hogy II. Andrásnak harmadik (1234-i) házasságánál sehol sincs róla emlités téve; az is különös, hogy IV. Béla megkoronázása alkalmával (halicsi) Dániel vezette a király lovát; ezt a functiót pedig mindenesetre András teljesitette volna, ha ugyan még életben és jelen lett volna; mi okunk sincs tehát abban, hogy ebben az orosz adatban, mely halálát 1234-re teszi, kételkedjünk; de nem állhatjuk meg, hogy ne mutassunk rá arra a határozott adatra is, t. i., hogy András 1224-ben még élt. (Halicsi) Kálmán 1232-i okiratában[1] több párthivét akkoron teljesitett szolgálataiért megdicséri: „quum frater noster, dux Andreas, a quibusdam vesano ductus consilio, in regnum nostrum videlicet Sclavoniae violenter irruisset“.

Ebből az okiratból következtethetjük:

1. András 1230/31-ben kell, hogy életben lett legyen, mert

minori existant constituti aetate, antequam ad nubiles deveniant annos, tibi cautius et consultius provideri poterit in casu".

[1] Fejér III. 2. 286.

Kálmán híveit csak András ellenséges betörésének leverése után dicsérhette meg.

2. Mert az okiratban „András herczegről“ (dux) van a szó, alig hihető, hogy András akkor Halics vagy más orosz terület herczege volt. Hihetetlen az is, hogy mint souverain vagy félsouverain uralkodó bátyját a törvényesen rászállott tulajdonától ellenséges invasióval akarta megfosztani.

3. Elég okunk van arra, hogy feltételezzük, miként András herczeg még Slavoniába való betörését megelőzőleg, atyja s az udvar előtt kegyvesztett lőn, hogy vagy a csatatéren lelte halálát, vagy büntetésből börtönbe vetették, avagy, hogy a külföldön halt meg, mint Árpádházi enfant terrible.[1]

4. Ebből folyólag tehát az orosz Ilonával (Mária) való házassága kérdéses.[2]

1245 jun. 12-én (Hazai okmánytár VIII. 45) IV. Béla róla mint már elhunytról szól („illustris memorie Andree duci Gallicie“).

108. IV. Béla király.

(1235—1270, † 1270.)

Leszármazása, neve és születése.

Szülei: II. András és első neje meráni Gertrud. Nevét atyai részről való nagyatyja után kapta.

Születése évét illetőleg a következő támpontjaink vannak: II. András 1206-ban — meráni Gertrud akkor áldott állapotban volt — III. Incze pápát felkérte, hogy Magyarország egyházi és világi nagyjait szólítsa fel, miként azok várandó fiának hűségesküt tegyenek. Ez a pápai mandátum Ferentiniben, a pápa[3] uralkodásának 9-ik évében junius 7-én kelt. Midőn a pápa

[1] Ennek a herczegnek életfolyása illetőleg bizonytalanságban ringatódzunk. Ez a körülmény arra szolgáltatott okot, hogy néhány család ő tőle származtatja le magát. A legismeretesebb az a versió (Timon: Epit. Chron.), hogy András Velenczének vette útját s ott fia, Márkus által lőn a Cro(u)y-család ősatyja. V. ö. a II. fejezettel.

[2] Fessler (II. 445.) szerint jegyese Mária, nemsokára rá, hogy a pápa az eljegyzést feloldani nem volt hajlandó, meghalt; de ebbeli állítását nem bizonyítja.

[3] Ap. Raynald ad 1206. és Fejér III. 1. 37. „Ideoque . . . monemur et exhortamur in Domino . . . quatenus proli quae regi nascitur eidem, quod auctore domino, futurum speratur in proximo, juramentum fidelitatis ad mandatum patris ipsius sine difficultate praestitis . . .“ „Datum Ferentï VII. Id. jun. ann. pont. 9.“ Incze 1198 jan. 8-án lőn pápa; e szerint tehát 1206 jan. 8-án már nyolcz éve pápáskodott. Béla tehát 1206 január 7-én még nem volt életben.

a gyermek születéséről értesült, a királyt ennek sógora, Ekbert bambergi püspök levele útján (Róma, u. a. évi nov. 29-én) meggratulálta.[1] Néhányan azt hiszik, hogy Andrásnak más fiáról van szó e helyütt. De mert az képtelen dolog volt volna, hogy minden áron az ifjabb fiának tegyék le a hűségesküt s mivel 1223-ban Béla érettségét kétségbe vonták (nejét, Máriát illetőleg) — csakis Andrásnak elsőszülött fiáról lehet itt a szó. Schiernek az a megjegyzése, hogy ez adat mellett bizonyit az a körülmény is, miként Gertrud Imre halála után férjhez ment, alapjában véve hamis. Béla tehát, nagyon valószinü, hogy 1206 november elején született. És mert születése küszöbön állott, András Halics alul — ide vonult seregével — elvonult.[2]

Életfolyása.

A már gyermekkorában megkoronázott Béla, mint az atyjának nyomoruságos uralkodásával elégedetlen reformpárt vezére 1222-ben már atyjával viszálykodott. A Béla és András közötti újabb összekoczczanás alkalmakor előbbi kénytelen volt Lipót osztrák herczegnél menedéket keresni. IX. Gergely pápa s a herczeg közbenjárására kibékültek; Béla horvát és slavon kormányzóvá lőn, utóbb azonban cserélt és Erdély, valamint a Tiszántúli vidékek kormányzója lett. 1239-ben (már mint király — 1235-ben lépett a trónra) Magyarországban letelepitette a vezérükkel (Kuthen, Kotjan) ide jött kunokat. 1241-ben a tatárokkal vívott szerencsétlen csata után kénytelen volt Frigyes osztrák herczeghez menekülni. Innen Klissába, majd meg Trauba vonult. A tatároknak elvonulásával — főkhánjuk Oktai ugyanis meghalt — megszabadult esetleges fogságából. 1246-ban osztrák Frigyes ellen vezetett hadjáratot, ettől fogva 1254-ig cseh Ottokár ellen, ennek végeztével Stiria (1254-ben) Magyarországra szállt, 1262-ben

[1] Raynald n. 26.

[2] Fejér IV. 3. 387/8. 1267 IV. Béla okirata: „Quod cum olim inclytae recordationis Dominus Rex Andreas, pater karissimus, in partibus Wesprimiensibus circa villam, quae vocatur Bylge, ante nativitatis nostrae exordium silvaticae venationis solatio intenderet, et vacaret, idem tunc intellecto, quod nos proles videlicet, ei plurimum exoptata, dati essemus in lucem, divina gratia largiente, Deo immensas gratias agens; ob publicam nostrae nativitatis gratulationem, et diem laetitiae eximiam et insignem, praedictam villam Bylga... in jus et proprietatem Ecclesiae beati Michaelis de Wesprimio, in cujus territorio Dominus Oriens ex alto karissimum patrem nostrum taliter visitabat, dedit...“

azonban újabb ellenségeskedések után Stiriáról lemondania kellett. Ugyanez évben vették kezdetüket a surlódások István trónörökössel (nemezis, II. Andrásnak Imre ellen való fellázadása három generatión keresztül megboszulta magát); 1264-ben, 1267-ben ismétlődtek.

Halála.

Legkedvesebb fia Béla halála az ösz Bélát is sirba vitte. 1270 májusában[1] jobblétre szenderült. Teteme Béla és Mária mellett a töle nemrég alapitott esztergami minorita-templomban nyugszik.

Közös síriratuk — Turóczy szerint — igy hangzott:

Aspice rem charam, tres cingunt Virginis aram
Rex, Dux, Regina, quibus assint gaudia trina.
Dum licuit; tua dum viguit; Rex Bela, potestas;
Translatuit, pax firma fuit, regnavit honestas.

Házassága.

Alig van Árpádházi herczeg, a kinek oly különböző nevü feleségeket imputálnak, mint éppen IV. Béla. Schier szerint első nejét Katalinnak hivták. Ezt állitja, hogy egyik okirat ifjabb királynénak nevezi öt, ez okból tehát kell, hogy a kiskoru Bélával összeházasitották legyen. Körülbelül 1217-ben halt meg. Jóllehet Schier egyik adatát se motiválja vagy bizonyitja be, mégis igazat ad Podlubek J. S.-nek (lib. II. cap. 2.), a mennyiben azt mondja, hogy IV. Béla 1219-ben, Máriával egybekeltekor — szerinte — özvegyember.

Boguchvál krónikájának II. kötetében abbeli nézetének ad kifejezést, hogy Béla neje Szt.-Hedvig nővére volt; Boguchvál tehát Béla anyját (Gertrud) nejével összetéveszti.

Albizzi (17. tab.) szerint konstantinápolyi Jole, de ez mostoha anyja. Ugyanez az iró második nejeként brandenburgi Kunigundát emliti meg, ez azonban menyje.

[1] Turóczi szerint (II. 76) május 7-én; a chron. Bud. szerint május 3-án. V. Istvánnak 1270-ben kelt okiratából azonban kitünik, (Fejér V. 1. 20 21) hogy halála mindenesetre május közepén állott be.

Halála évét Sigfried (meisseni születésü barát, a 14. században élt, irt 1307-ig terjedő krónikát, (Pistorius P. I. p. 1046) és Mon. Euphord. (Pistorius i. h. p. 433) egybehangzóan 1270-re teszik; az elhalálozás napját illetőleg a kútfők nem bizonyosak.

Pistorius szerint első nejét Máriának (az orosz Mstiszló leánya) hivták; ez a Mária meg öcscse, András, menyasszonya.

Utódai.

1. Kunigunda, szül. 1224, † 1292; férje: 1239 lengyel V. Boleszló, szül. 1221, † 1279 decz. 7.
2. Margit (idősebb), † 1242.
3. Anna, férj. 1243 Tschernigovi Rostiszló, † 1263.
4. Katalin † 1242.
5. Erzsébet, † 1271 okt. 24/25. férje: 1244 (alsó-bajor) I. Henrik, † 1290 febr. 3/4.
6. Konstanczia, férje: Przemysli Leo, † 1301.
7. Ilona (Jolán), † 1298 márcz. 6.; férje: 1256 kalisi Boleszló, † 1279.
8. V. István, szül. 1239, † 1272 aug. 1.
9. Margit (ifj.) szül. 1242, † 1271 jan. 18-án a nyulak szigetén, apácza fejedelemasszony.
10. Béla, szül. 1242 után, † 1269, neje: 1264 okt. 25. brandenburgi Kunigunda, † 1288 után.

A mai hazai irodalom Béla leányainak sorába Sabinát, II. Mózes nádor, nejét is felveszi; alább majd meglátjuk, mi igaz van a dologban.

Archid. Gnesensis krónikájában előfordul a következő passus (p. 92): „Item anno Domini 1241 Tharsis Rex intravit Ungariam cum multis exercitibus, cui occurrit Bela Rex Ungariae et Colomannus filius ejus in proelio“. Béla testvére, Kálmánnal van összetévesztve. Épp oly kevéssé áll, hogy az V. Istvánnak 1262-iki okiratában (Pray p. 313) testvéreként szereplő Mihály, Bélának a fia. Halicsi és macsói Anna fia ez, tehát István unokaöcscse, IV. Béla unokája.

IV. Sándor pápa 1259-ben IV. Bélának, Béla egyik gyermekének tatár gyermekkel való összeházasitása alkalmával irja: „Si ergo quod absit, filium vel filiam tuam contingat gentilis connubii contagio maculari“. Schiernek az a nézete, hogy Bélának egyik leánya 1259-ben még hajadon volt (avagy volt egy más ismeretlen leánya is). De mert bizonyosak vagyunk benne, hogy Bélának legutóbb férjhez ment leánya, Ilona, 1259 előtt kelt egybe — Bélának hajadon leányáról nem is lehet szó.

109. Mária királyné.

IV. Béla király neje († 1270).

I. Laskaris Tódor, nikeai császár és Angela Anna[1] második leánya.

Midőn II. András 1218 február havában a szent föld ellen vezetett eredménytelen hadjárata után visszatért, útközben azon gondolkozott, hogy az elmaradt hadi babérokat fényes házassági tervekkel pótolja. Ennek az volt a kifolyása, hogy az alig 12 éves magyar trónörökös Béla[2] Máriával eljegyezve lőn. Ebből arra következtethetünk, hogy a menyasszony se lehetett nálánál sokkal idősebb.

András a herczegnét mindjárt magával vitte Magyarországba. 1220-ban királynévá koronázták s az akkoron 14 éves Bélával tényleg összeházasitották. Az András uralkodásával elégedetlenek száma 1221 óta egyre nőtt s egy részük Bélához fordult, hogy közte és atyja között viszálykodást támasszanak és Bélát az uralom elfoglalására rávegyék. Ez okból Bélának családi életébe beleavatkoztak és sikerült is nekik, különben szeretett neje ellenében olyan antipatiát támasztaniok, hogy, habár királynévá már megkoronázták volt („ipsam nihilominus omni solempnitate adhibita in Reginam Hungariae coronari faciens et inungi") —

[1] Akropolita Laskaris Tódorról irt történetében 15. fej.: „Ez (Tódor), mint már fentebb előadtam, nejével Annával három leánygyermeket szült. Irént, Máriát és Eudokiát. A másodszülött Máriát a Jeruzsálemből területükön keresztül hazatérő magyar király fiával házasitotta össze".

Pachymeres IV. k. 29. fej.: »Ez az uralkodó (Tódor) három leánynak volt az atyja; egyiküket a magyar király vette nőül, a mostani uralkodónak ő az anyja«.

Pernold ad 1230: »Zophia, filia Theodori Laskaris. Graeci Imperatoris, soror Mariae, conjugis Belae quarti, Vngariae Regis«.

Dlugoss valamelyik Elek császár leányának tartja; Blondel János császár leányának; Pistorius szerint »filia Graeci Imperatoris, aliis Micislai Haliciensis«.

[2] II. Andrásnak Honorius pápához intézett, 1219-ben kelt levele: »Ut securum peregrinationis, divino fulti auxilio, pararemus transitum, filiam Comneni Theodori Lascari filio nostro duximus in uxorem«.

Tamás A. D. Spal. i. h. 26. fej.: »Deinde transivit in Graeciam, ubi affinitate contracta cum Lascaro Rege Graecorum, ultra progreditur; accepit enim filiam ejus filio suo primogenito Belae in uxorem«.

V. ö. az alábbi okiratokkal.

még ő maga kérelmezte a pápától, hogy a házasságot felbontsa.[1] A pápa a dolog megvizsgálásával a nagyváradi és váczi püspököket bizta meg. Jelentésük 1223-ban kelt (l. Fejér III. 1. 413/4.). Kitünik ebből, hogy Béla, még mielőtt András Mária kezét számára megkérte, már királylyá koronázva volt, hogy András s a Görögországból vele jött országnagyok esküvel kötelezték magukat arra, hogy a párnak összeházasitásán lesznek; továbbá: „... ipsam nihilominus omni solempnitate adhibita in Reginam Hungariae coronari faciens et inungi; cui supradictus Bela illustris cum omni dilectione et tranquillitata, in aetate legitima jam existens, cohabitavit per totum biennium et amplius (eszerint már 1220 közepén), ut maritus. Nunc autem Diabolo seminante zizaniam et quorumdam malivolis suggestionibus perversorum, vir legitimam, cui postquam ad aetatem legitimam uterque pervenerat et per biennium et amplius cohabitarat ... in totius regni scandalum ... demisit uxorem“.

A megbizottak jelentést tettek, hogy a házasság 1220 óta tényleg áll fenn s mivel feloldására nem találtak okot — Bélát kérelmével elutasitották. Az izgatások mindazonáltal tovább tartattak, mignem Béla nejét, akivel már több mint két éven keresztül házassági közösségben élt és királynévá koronázva volt — egy időre elküldte magától.[2] Mihelyt azonban az Andráspártról keringő hireknek alaptalanságáról meggyőződést szerzett és belátta, hogy az egész szövevényes hazugság intrigánál nem egyéb, — ilyen értelemben irt neki a pápa is — nejét atyjának akarata ellenére is, újból visszavette magához. S midőn Bélának azt a ténykedését ellenesei atyja iránt való engedetlenségnek deklarálták, hogy mindennemü üldözést elkerüljön, 1223-ban Máriával együtt Lipót osztrák herczeghez menekült. De már 1225-ben kibékült az apa fiával.

Béla 1241-ben a tatár berohanás hirére nejét gyermekeivel együtt Frigyes osztrák herczeghez küldte. Béla a Sajó mellett vívott szerencsétlen csata után Hainburgban jött össze Máriával; innen nagyobb biztonság kedvéért Spalatóba kisérte, a hová a tél beálltával maga is követte. Midőn a tatárok 1242 évi márcziusban Trau előtt táboroztak, Máriát gyermekeivel s a kiséretükben levő hölgyeket hajóra küldte, hogy szükség esetében megmenekülhessenek; de a tatárok egy havi tétlenség után elvonultak.

[1] Fejér, III. 1. 384 do. 1222 máj. 28.
[2] L. Fejérnek fentebbi (l. 1. 413) okiratát.

Azon módon, hogy eltávoztak, Béla (1242 aprilis—május) visszatért Magyarországba. Máriát, akit leányainak Katalin- és Margitnak 1242-ben bekövetkezett halála nagyon megrenditett és közel volt a lebetegedéshez — szeptemberig Klissában hagyta vissza.

Mária ritka jóságu anya volt; gyermekeit, amikor csak lehetett, ő maga szoptatta. Mindazonáltal jeles tulajdonságait Spalató polgáraival szemben tanusitott magatartása, Estei Beatrix irányában éreztett dölyfössége s a nem-görögök iránt táplált gyülölete nagyon elhomályositja. Dölyfössége némi tekintetben fiára, Istvánra is ráragadt.

1270-ben nem sokára, hogy férje után[1] halt meg; teteme az esztergami minoritatemplomban nyugszik.

110. Katalin.

IV. Béla ifjabb leánya († 1242).

Spalatói Tamás,[2] Farlati[3] és Lucius[4] tesznek róla emlitést. Allitólag a spalatói szt. Domnus templomban nyugszik. Lucius szerint az emlitett templom kapuján levő felirat kezdete igy hangzik:

»Catharina inclita et fulgens Margari } ta
In hoc arcto tumulo jacent absque vi } ta
Bele III. filie, regis Hungaro } rum
Et Mariae Lascari regine Graeco } rum
Ab impiis Tartaris fuerunt fuga } tae.
Mortuo in Clissio, huc Spalatum transla } tae.

Katalin tehát Klissában 1242-ben halt meg s holttestét Spalatóba szállitották át.

Mivelhogy Béla leánya (Kunigunda 1239-ben már férjnél volt s ugyanebből a feliratból azt is tudjuk, hogy Margit, Katalinnak ugyancsak Klissában 1242-ben elhunyt nötestvére már eljegyezve volt, Anna pedig, Béla másik leánya csak 1243-ban ment férjhez, ennélfogva Katalin Béla és Laskaris Mária harmadik leánya; hihetöleg serdülö hajadon korában hunyt el.

[1] Halicsi Kunigundának hozzá intézett, 1270-ben kelt vigasztaló levele amellett szól, hogy férjét túlélte. L. Wenzel III. rész.

[2] Hist. Salon. cap. 40.

[3] Ill. sacr. IV. 341.

[4] Dalmát történetében.

III. Anna,

IV. Béla leánya és

Halicsi Rosztiszló.

IV. Béla király veje († 1263).

Rosztiszló leszármazása.

Rosztiszló leszármazására vonatkozólag a régibbkori irodalom nem egyez meg.

Engel[1] egyideig, orosz adatokra támaszkodva, a szerb uralkodóház sarjadékának tekintette. E forrás szerint egyideig szerb király volt. Neje Eudokia, III. Elek császár leánya. Ezzel azonban meghasonlott stb.[2] Testvére, Wladislaw, trónjától megfosztotta és valószinüleg IV. Bélához Dalmácziába szökött, ez azután leányával Annával összeházasitotta és Halics fejedelmévé tette.

A téves nézet a szerb, orosz és byzanczi genealogia nem ismerésén alapul. Összetévesztetik Radoszló István szerb királylyal; ez 1224 óta uralkodott, lemondott, miután testvére Ulászló (III.) István kényszeritette, 1234-ben, atyja pedig, Nemanjic (I.) István 1195-ben III. Elek leányát, Eudokiát vette nőül. (Ez volt az első házassága.)

Cornides egyik hátrahagyott kéziratában, „de Radislao Duce Gallicae“ cz. értekezésében, abbeli nézetének adott kifejezést, hogy Rosztiszló bolgár eredetü. Engel azután, hogy Cornides nézetével megismerkedett, előbbi véleményét feladta és a második kiadásban megjelent munkájában Cornides nézetét szórólszóra idézi.[3]

Rosztiszló leszármazását illetőleg egész új fordulat állott be, midőn „Dux Galliciae“ czimére rájöttek; az a nézet terjedt el, hogy Rosztiszló tulajdonképen az orosz uralkodó családból származott.[4]

Pogodin Mihály, az orosz történelem tanára Moszkvában az I. Jaroszló halálától († 1054) a mongolok uralmáig (1240)

[1] „Geschichte von Halitsch und Wladimir bis 1772, II. Bd., Wien 1792, 8. l.“

[2] Engel azt hiszi, hogy Eudokiát Courtenay Róbert nejével I. Laskaris Tódor császár leányával, összetévesztenünk nem szabad. Az elövigyázatra való figyelmeztetés felesleges; a jó genealogusnak tudnia kell, hogy Laskara Eudokia Róberttel csak eljegyezve volt (1221 és 1225) és 1226-ban cahieui Anzelm vette nőül.

[3] „Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken, sowie der Königreiche Halitsch und Wladimir, Halle, 1796, 560., 561. l.“

[4] Wenzel, Rosztizlaw, galicziai herczeg, Budapest, 1887. 4. l.

terjedő időben a nagy számu (6, 7, 8, 10) részherczegségekben élt herczegeknek számát kb. 300-ra teszi; közöttük 23 Rosztiszló nevü, ezek között, ismét négynek az atyját Mstiszlónak hivják.[1]

Természetes dolog, hogy nehézségekbe ütközött, a mi Rosztiszlóvunkra rátalálni. Engel tehát második kiadásban megjelent munkájában Mstiszló fiának és „Mstiszlavics Rosztiszló“ — II. András magyar király fiának, Kálmán galicziai királynak hü pártosa — unokájának tartja. Ebben a nézetben az egyedüli. Szalay kivételével, a legtöbb magyar és cseh iró osztozott.[2]

Az orosz forrásoknak körülbelül félévszázadon keresztül eszközölt teljesebb és tökéletesebb kiadása és azoknak gondosabb tanulmányozása következtében mégis az a nézet emelkedett érvényre, hogy az Árpádok genealogiájában előforduló Rosztiszló nem a Mstiszlavics-Roman, hanem az Olgovics-Wsewolod-féle Rurik ágból származott.

Atyja Tschernigow herczege, Wsewolodics Mihály,[3] anyja pedig Romanovics Dániel, halicsi fejedelem, leánya.

Élete.[4]

Atyját, Mihályt a novgorodi bennlakók 1229-ben felszólitották, hogy vegye át az ottani uralmat, miután 1224 és 1225 között amúgy is birlalta. Közbejött körülmények Novgorodból Tschernigovba hivták, miért is bizva a novgorodiak hüségében fiát, Rosztiszlót Novgorodban hagyta, a bennlakók azonban 1230 évi május 3-a után visszaküldték.

Amint II. András király meghalt (1235-ben) s Dániel újból ura lett a halicsi fejedelemségnek, tschernigowi Mihály az ottani boljárok közt pártot szervezett. Dániel a Mihály és pártosai ellen

[1] Izszljedovanija, zamjescanija i lekcij o Ruszkoi isztorij, IV. k. Moskva 1855. XI—XX. l.

[2] Wenzel, i. h. figyelmeztet arra a nagy valószinütlenségre, amelylyel néhány neves történetiró Rosztiszlaw leszármazását illető nézeteit támogatja. Lorenz Ottokár (Deutsche Geschichte im 13. u. 14. Jahrhundert, Bécs, 1863, I. k. 108. l.) Rosztiszlaw-ot Romanovics Dániellal összetéveszti és „Béla unokájának, reusseni Romannak“ tekinti.

[3] Ez a nézetet legelsőbben is a „Nik. Arcybysew. powjesctwowanie o Roszszii, Moszkau, 1837“ vallotta és azóta az orosz egyetemes irodalomban is érvényre jutott.

[4] Rosztiszlaw életét Palaczky tárgyalja „O Ruském knjzeti Rosztislawowi“ cz. munkájában. (Casopis, a cseh muzeum folyóirata, 1842, I. k. 23—24. l. oroszra ford. Bodjánszki O. a moszkvai egyetem tört. rég. társulatának „Cstenje“-jében, 1846, a materidlij inosztranije osztályban, 3—16. l.)

(Tortscheskben) vívott harczban engedni volt kénytelen, mire Mihály 1238-ban fiát, Rosztiszlót Halics részfejedelmévé tette (csak a nyugati részek: Przemysl és tartozékai, maradtak Dániel birtokában). Erre azután Dániel 1238-ban Magyarországgal szövetségre lépett s midőn csapataival 1239-ben Halics előtt megjelent, a nép átpártolt hozzá.

Az orosz források szerint Rosztiszló atyjával már 1240-ben elment IV. Béla udvarába, és állítólag már akkor megkérte Anna herczegné kezét, de kosarat kapott.

Rosztiszló atyja révén 1242-től 1243-ig Tschernigow fejedelme volt. Az országába betörő tatárok elől atyjával együtt IV. Bélához menekült. Mihályt a tatárok ölték meg 1246 szept. 20-án, Rosztiszló azóta Magyarországban élt.

Azután, hogy 1243-ban Anna herczegnőt nőül vette, csak természetes dolognak tűnik fel, hogy IV. Béla kedvencz leányának férjéről gondoskodott is. Kedvező alkalom nyilt erre azon körülménynél fogva, hogy a Sajó mellett vívott 1241-iki csata után Kálmán király halálával a haliesi királyság betöltetlen volt és az általános nagy zavarban nem tudták, mi lett Dániellel. Lőrincz tábornokot egy magyar csapat élére állították, hogy Rosztiszlót Halicsba elkisérje. Dániel időközben hazatérvén, rátámadt a magyar tábornokra, megverte s ez alkalommal Rosztiszló is életveszélyben forgott. Mindez 1243-ban történt.[1] Rosztiszló Halicsért 1249 decz. 17-én küzdött legutoljára, ekkor a Sana mellett vívott ütközetben Dániel fényes diadalt aratott Rosztiszló fölött, hogy Galicziára vonatkozólag táplált igényeitől egyszer s mindenkorra elütötte.

Rosztiszló azután, hogy fejedelmi szerepét Halicsban leját-

[1] „Primo ipsum (Laurentium) cum carissimo genero nostro Ratislao duce Galliciae in partes Russiae cum ceteris Regni nostri magnatibus duximus transmittendum, qui sub castro Iroslo [Jaroszlaw vára] Ruthenis quam plurimis in perniciem ipsius generi nostri exeuntibus de eodem, et armatam expeditionem in nostram dirigentibus aciem, se objecit, ubi transfosso hostili lancea crure suo extitit lethaliter vulneratus. Deinde cicatrice sui vulneris nondum obducta, cum Daniel Ruthenorum Rex ad campestre proelium contra ipsum generum nostrum prodiisset, strenuitas ejusdem Magistri Laurentii quendam de Rusciae Baronibus impulsu dejecit lanceali, quem supradictus gener noster fecit capite detruncari. In quo conflictu cum equus supradicti Ducis generi nostri perdilecti fuisset interfectus, idem Magister Laurentius equum, quo vehebatur, eidem Duci tradidit et se inter hostes consertissimos posuit etc.) Timon, Imago nov. Hungar. cap. XIII.; Fejér IV. I. 396, III. 197; IV. I. 389, II. 32, 65.

szotta, tevékenységét második hazája és ennek királya, ipja ügyeinek érdekében fejtette ki.

1245-ben még „dux Galiciae".[1]

1247 óta (az egész) Slavonia bánja.[2]

Az 1254—1255-ös években már „Dominus de Machou".[3]

A macsói bánság az Usorától és Solitól keletre, a mai északi Szerbiában, a Drina, Száva, Duna és Morava folyók között feküdt s nagyobbrészt a Kolubara folyóvidéke övezte. Abból a földterületből képezték, mely még III. Béla alatt a magyar koronára szállott és IV. Béla alatt Magyarországnak védőbástyája volt a szerbek és bolgárok ellenében egyrészt, másrészt pedig a délszlávok ellen vezetett harczokban kiindulópontúl szolgált.[4] IV. Béla Rosztiszlónak azért engedte át ezt a fontos bánságot, és pedig önálló területképen, hogy Halicsért kárpótolja és nem is báni minőségben birlalta azt, hanem mint fejedelem; legalább azt vehetjük ki okiratilag hitelt érdemlő cziméből („Dominus de Machou").[5] Hogy mint ilyen Magyarországnak s a dynastiának legéletbevágóbb kérdéseire is hathatós befolyást gyakorolt, — alantabb majd meglátjuk.

Állása, mint a macsói bánságnak független ura — elég alkalmat nyujtott neki arra is, hogy a szomszédos Bulgária ügyeibe beavatkozzék.

Akropolita előadása szerint[6] I. Asên Mihály bolgár czár (körülbelül 1255-ben) „Rossos Uros"-nak, a magyar király vejének leányával egybekelt. Ily módon Rossos Uros abba a

[1] Fejér, IV. I. 396.

[2] Fejér IV. 1. 454. („Ratislao illustri duce Gallicie et bano totius Sclavoniae.")

[3] Fejér IV. II. 218 és 314.

[4] Klaić, Bosznia története.

[5] Wenzel i. h. 15 arra is figyelmeztet, hogy Rosztiszló 1260-ban — Horneck nek majdnem egykoru feljegyzése szerint — mint Macsó királya („König von Matschaw") részt vett a IV. Béla és II. Ottokár között folyt békealkudozások tárgyalásán, tehát a galicziai és szerb királyokkal egyenrangu volt:

„...Der König von Rassen (= Galiczia)
Und der König von Matschaw
Und der Kunig von Sirvey
Wiss't daz die drey
Durch Recht daz nicht versmahent,
Daz sy je Chron auphahent
Von der Unger Herren. (Petz, III. 81.)

[6] Bonni kiadás, 1836. 134. l.

helyzetbe jutott, hogy Bulgária ügyeibe beleárthatta magát. Igy pl. 1257 tavaszán veje és II. nikeai Tódor császár között kieszközölte a békét.

Amint azután a bitorló II. Kálmán a fiatal özvegy czárnét, Rossos Uros leányát nőül vette, Rossos Uros, akinek ez a házasság sehogyse volt inyére, 1258-ban seregével Tirnováig nyomult előre, mire a bitorló menekült s eközben megölték.

Habár görög források Rossos Urosnak Bulgáriában véghez vitt eredményes ténykedései közül egyedül csak azt ismerik el, hogy leányát a bitorló keze közül kiragadva, haza vitte — a nyugati források bizonyitják, hogy Rossos Uros — a mi Rosztiszlónk — a bitorló fölött aratott viadal után egyidőre a bolgár helyzet urává lőn, rövid időre a maga kezében összpontositotta az uralom gyeplőit és fennhatósága alatt Mytzest nevezte ki bolgár czárrá.[1]

Sok iró szerint ez a Rossos Uros nem Rosztiszló, hanem más valaki. Nevezetesen Palacky 1841-ben[2] azt akarta bizonyitgatni, hogy az Akropolita-féle tudósitás nem Rosztiszlóra, hanem I. Uros István, szerb királyra vonatkozik.

Palacky feltevése mellett főképp az orosz Golubinsky és a legújabb bolgár történetiró: Jireček[3] szállott síkra. Ez utóbbi azt állitja, hogy az Akropolita-féle *Οὖρος* a szerb Urosnak felel meg, a byzancziak meg *Οὔρεσις*-nek irják.

Hogy Rossos Uros alatt a mi Rosztiszlónk értendő, a mellett már régebben is nyilatkoztak; a többi közt Gebhardi, Engel, Fessler, Palanzov K. H.[4] Wenzel is melléjük sorakozik Rosztiszlóról irt, már többször megemlitett értekezésében.

Azok az érvek, melyeket nézetének igazolására felhoz, etymologiai, politikai, és genealogiai természetüek.

1. Wenzel abból a nézetből indul ki, hogy a „Dominus de Machou“ „Herr“ a magyar „úr“-ral azonos jelentésü; de az „úr“

[1] Rosztiszló körülbelül ekkor vette fel a »bolgár czár« czimet. E mellett bizonyit a gróf Zichy-féle okirat gyüjtemény I. k. 3. l. („Nos Razlaus Dux Galaciae ac Imperator Bulgarorum“).

Egyébként l. „A középkori délszláv uralkodók genealogiai története“ cz. Temesvárott, 1891-ben megjelent munkámat.

[2] „Rosztiszló orosz herczeg“ czimen megjelent munkájában. Radhost. II. 272.

[3] A bolgárok története, 1876. 266., 270. l.

[4] „Rostiszlaw Macsevski“ cz., az orosz közoktatásügyi miniszteriumnak közlönyében, 71. kötet.

szót úgy a nyugati, mint a keleti irók a „vezér" jelentményében használják.[1] Ebből következik, hogy az Akropolita-féle Rossos Uros orosz leszármazásu „ur"-at jelöl; az 1254-ben kelt okiratban előforduló „Dominus de Machou", a „vezér" avagy „fejedelem"-nek tökéletesen megfelel.

2. Ahoz, hogy oly jelentős történeti tényt, minő Rosztiszlónak bolgár közbenjárása, eltagadjuk, Wenzel szerint nem elégséges valamely személynek kétes megnevezése; ahoz mindenesetre forrásként elismert adatok szükségesek, mert Rosztiszlónak bolgár szereplése történeti tény. Végezetül pedig a személynevek bizonytalansága sincs kellőképpen kijelentve. Uros Istvánt orosz-magyar úrnak nem nevezhetjük; a byzanczi irók mindig „Uresis"-nek czimezik.

3. Akropolitának azt a határozott adatát, hogy Rossos Uros a magyar király veje volt, semmiképpen se vonatkoztathatjuk a szerb Uros Istvánra; ennek a neje Ilona, s habár nyugati születésü volt, a magyar király leánya — semmi esetre se.

4. Nemcsak Cornides nyilatkozik amellett, hogy Rosztiszló bolgár eredetü, számos egyéb régibb és újabbkori iró is; igy pl. Neplach,[2] Pulkava[3] stb. Valahányszor ezek Rosztiszló leányáról, Kunigundáról szólnak, mindmegannyiszor Rosztiszlaus, avagy Hosztiszlaus bolgár herczeg leányának nevezik. Dlugoss is azt állitja, hogy Griffina, a krakkói Lesczek („a fekete") neje, bolgár születésü.[4]

5. Rosztiszló „Imperator Bulgarorum"-nak nevezi magát.[5]

A Wenzel-féle fejtegetést utolsó betüig magunkévá teszszük, beigazoltnak tekintjük s még a következőket füzzük hozzá:

1. A dolognak etymologiai részét illetőleg megengedem,

[1] Pl. Kinnamos és Choniata Niketas szerint Manuel császár II. Lászlót Magyarország trónjára emelte és kivüle még testvérét Istvánt a magyarországi „úr" méltóságába (τὴν Οὐρούμ ἀπεκλήρωσαν) helyezte; Kinnamos bonni kiadása, 1836. 203, Niketas 1835. 165.

A nyugati (nevezetesen német) krónikások a 10. sz.-beli magyar történet ecsetelése alkalmával megemlékeznek „Assur", „Sur", „Sura" magyar vezérekről; de ezek nem tulajdonnevek, hanem a magyar „úr"-nak (Herr) elferditései.

[2] „Filiam Rostyslai Ducis Bulgarorum", Petz II. 1033; Dobner: Monum. VII. 113.

[3] „Cunegundem filiam Hostislai Ducis Bulgarorum, neptem Belae Regis Ungarorum" Dobner, III. 231.

[4] „Matrona Bulgariae orta". Lipcse, 1711. VII. 858.

[5] Zichy f. okmánytár. I. 3.

hogy „Uros“ a magyar „úr“-nak a görögösitése; mindazonáltal az a nézetem, hogy a „Rossos“ szónak — mintha az „orosz“ szó lenne — nyelvi magyarázata siker nélkül való. Az a véleményem, hogy „Rossos“ „Ros“-nak a görögösitett alakja, Rosztiszló nevének kezdő szótagjának.

2. A mi a dolognak politikai oldalát illeti, fontolóra kell vennünk. hogy I. Mihály czár azért vette nőül a bolgár Rossos Uros leányát, hogy e házasság által a görög udvarnak aspiráczióit ellensúlyozza.

Világos, hogy az egyensúlyt hamarább elérhette azáltal, ha a magyar király vejéhez csatlakozik, mint ha az akkor politikailag még számot nem tevő Nemanjidákhoz szegődik — házassági kapocs folytán mindkét esetben — azután meg I. Uros Istvánnak ilynevü leányáról nincs is emlités téve.

3. Egészen eltekintve, hogy Akropolita szerint Rossos Uros világosan a magyar király vejének tekintetik: nem szabad felednünk azt se, hogy Mihálynak egy Árpádkori herczegnővel való házassága már atyjának házasságában is präcedensre akadt s ezt a frigyet úgy a magyar, mint a bolgár genealogia és politika igazolta is:

II. András magyar király, † 1235			II. Asen János † 1241
IV. Béla, † 1270	Mária, † 1237	1220/1	3. neje: Laskara Irén
Anna, férje: Rosztiszló			3. I. (Asên) Mihály † 1257
Leány	1255 körül		

Teljesen osztozom tehát abban a nézetben, ***hogy Rossos Uros alatt kizárólag csakis a macsói Rosztiszlót kell értenünk.***

Házassága.

Neje Anna, magyar herczegnő, IV. Béla király és Laskara Mária leánya.

Bebizonyitott tény, hogy Annának nőtestvére Kunigunda szüleinek első gyermeke és az 1242-ben elhalt Margit herczegnő (az idősebbik) már eljegyezve volt, Anna tehát a legjobb esetben Béla harmadik leánya, születése pedig 1226/7-re tehető.

Igen sokan „Ágnes“-nek is nevezik; mivelhogy azonban leánya Kunigunda 1262 julius 15-én kiállitott okiratában (l. lentebb) „venerabilis mater nostra Anna de Galatia etc.“ irja róla, nevét illetőleg nincs kétkedni valónk.[1]

[1] Fejér IV. III. 235 IV. Orbán pápának a magyarországi préd. szerzetes-

Ifjúkorára vonatkozó adatok nem állanak rendelkezésünkre.

Rosztiszló herczeg Tschernigovi Mihály herczegnek a fia, — az orosz források szerint — már 1240-ben megkérte kezét, de akkor kosarat kapott. (Az a körülmény, hogy már 1240-ben megkérték a kezét, egy okkal több, hogy Béla harmadik leányának tartsuk. Határozott tudomásunk van a felől, hogy Kunigunda már 1239-ben férjhez ment, Margit pedig unokabátyjával, Vilmossal volt eljegyezve. Katalin 1240-ben még életben volt s valószinüleg Annánál fiatalabb, mert különben Rosztiszló biztosan az idősebb herczegnőt kérte volna meg).

Hanem azért 1243-ban mégis csak Rosztiszlóval kelt egybe s mindaddig, míg férje élt, atyjának udvarán töltötte idejét. Ez a körülmény valószinüleg annak az oka, hogy Béla leányai közül őt szerette legjobban s ezért rá gyakorolta legnagyobb befolyását.

Anna 1261 márcz. havában férjestül, családostul Bécsben időzik s ez alkalommal cseh II. Ottokár beleszeretett leányába, Kunigundába, megkérte s odaadták neki. Kunigunda lakodalmát 1261 október 25-én ülték meg s Anna azután gyakrabban meglátogatta leányát Prágában. Nevezetesen tudunk róla, hogy Kunigunda a wissehradi templom javára kiállitott, 1262 julius 15-i keletű okiratában „venerabilis mater nostra Anna de Galatia, de Machou et de Rodna“ [1] is tanu minőségben szerepel.[1]

Midőn 1263-ban megözvegyült, IV. Béla, kedves leánya s leánya gyermekeinek sorsáról fejedelmileg gondoskodott.

1264-ben az özvegynek és gyermekeinek néhány magyarországi várat adott, azonkivül a macsói bánságból, továbbá Usora és Soliból herczegséget alkotva, átadta Annának s fiainak. Egy ideig Syrmia és Braničevó is ehez a herczegséghez tartozott. Mindazonáltal megmaradtak a bánok Macsóban és Usorában,

rendnek tartomány-főnökéhez irt 1264 julius 15-i okiratában: „Exhibita nobis dilecte in Christo filia, nobilis mulieris Agnetis, vidue Ducisse Gallicie, de Bosna et de Mazo Domine…“

Fejér IV. III. 210 IV. Orbán a veszprémi püspökkel V. István királyhoz. küldött okiratában: „Sane charissima in Christo filia nostra Agna vidua soror tua Ducissa Galliciae ac de Bozna et de Mazo Domina…“ (1264 jul. 16.)

Wenzel III. 128 88. sz. IV. Béla és V. István között létrejött 1266-iki békekötés: „Domina Anna Ducissa, filia nostra carissima“.

Wenzel III., 136. 92. sz. „Anna…“

II. cseh Ottokár és V. István között létrejött 1271-iki békekötésben: „Domina Anna…“

[1] Emler József: Regesta dipl. et epist. Bohemiae et Moraviae II. 147. l. 1882.

csakhogy ezek, hasonlóképen, mint a felső-boszniai, Anna herczegné alattvalói voltak.[1]

Mint bosnyák és macsói herczegnő első ízben 1264-ben történik róla emlités.[2]

V. István, aki azáltal, hogy nővére elsőbbségben részesült, saját érdekében megcsorbitva érezte magát,[3] utóbbit megfosztotta (1264-ben) néhány magyarországi birtokától, de a pápa közbenjárására még ugyanabban az évben visszakapta. IV. Orbán 1264-ben arra intette Istvánt, hogy az özvegyet és árváit jogaiban ne zavarja.[4]

Béla még halála előtt rajta volt, hogy Anna jövőjét tőle telhetőleg biztositsa. 1270. évi ápr. havában halálának előérzetében levélileg II. Ottokárhoz fordult, melyben felkéri, hogy halála után Rosztiszló özvegyét és annak gyermekeit vegye védelmébe, szükség esetén pedig nyujtson nekik menedéket.[5]

Béla halála után Anna volt az okozója annak a feszült viszonynak, mely V. István, IV. László és cseh Ottokár között fennállott.

Anna, aki atyját végső betegségében ápolta, szinte nélkülözhetetlenné vált s a halálos betegre gyakorolt befolyását elannyira kiaknázta, hogy a királyi család kincseit is kézhez vehette. Alig, hogy a király szemét (1270 májusban) örökre becsukta, Anna a kincsekkel (korona, értékes kard, arany lánczok, drága kövek, gyöngyökből készült csillag, arany s ezüst edények, ékszerek stb.) Prágában szökött vejéhez. Az 1270 évi julius 25-én — a Pozsony közelében fekvő egyik Duna-szigeten — kötött békében Ottokár arra kötelezte magát, hogy a rablott kincseket visszaadja. Minthogy azonban igéretét be nem váltotta,

[1] Klaić. i. h.

[2] Theiner I. 273. 276. Fejér IV. 3., 230., 236.; IV. Orbánnak 1264. évi julius 15. és 16-ról kelt levele: „Agna vidua, ducissa Gallitie ac de Bosna et Mazo Domina".

[3] Talán nem is igazságtalanul. Minthogy Béla 1264-ben az Annának s Anna gyermekeinek adományozott magyar birtokokra a pápa megerősitését kérte, gyanithatjuk, hogy nem egészen jogosan járt el, s Annának olyan birtokokat adományozott, a melyekre Istvánnak jogosabb igénye lehetett.

[4] Fejér IV. 3., 210., 236. Theiner I. 273., 276. Wenzel, III. 101.

[5] Palacky. Ueber Formelbücher, I. p. 268.: »...et filiam dulcissimam matrem vestram dilectissimam ac omnes nostros barones, qui fuerint perseverantes in fidelitate, quum ad vos refugium habuerint, amplexo paterno recipiatis, consilium et auxilium opportuno tempore eisdem impendentes, cum ad vestra confinia post nostrum decessum contingerit eosdem devenire«.

1271-ben véres ütközetre került a dolog, mely az Istvántól julius 3-án, Ottokártól pedig julius 14-én aláirt békével vette végét. Ebben a békében István a rablott jószágokra formált igényéről lemondott; e helyütt van rodnai és macsói Annáról legutoljára okirati emlités téve.

Még azt se tudjuk, hogy meddig volt Bosznia és Macsó herczegnője, minthogy fia Béla még életében követte e méltóságában. Annyi bizonyos, hogy Csehországba való menekülése óta egy hiteles forrás sem emlékezik meg róla, mintha Magyarországban tartózkodott volna és csak szt. Margit legendájában találunk 1271 után való életére vonatkozólag némi nyomot. A legenda ugyanis IV. Lászlónak 1274-ben történt súlyos megbetegedéséről szólva, mindama herczegnőket felsorolja, akik a beteg király környezetében voltak. „Körülte valának — igy hangzik a legenda — Anna, német herczegasszony, István király, az ifjú László atyjának ifjabb testvére". Jóllehet a legenda vastag genealogiai hibákkal teli (Anna ugyanis Istvánnál idősebb volt s nem német herczegnő) — mindazonáltal kénytelenek vagyunk elismerni, hogy — mert V. Istvánnak más Anna nevü nőtestvére nem volt — itt macsói Annáról van a szó. A nyulak szigetén levő kolostorban tartózkodását — itt feküdt a király betegen — az alábbi kétrendbeli tény valószinüvé teszi. Először V. István, (ennek a haragjától félhetett leginkább), már nem élt. Másodszor meg, leánya Margit 1274-ben a nyulak szigetén levő kolostorban tartózkodott.

Halála.

Rosztiszló 1263-ban halt meg.[1]

Utódai.

„Rosztiszló családjában szt. István vére szt. Wladimirével egyesült. Amily örömmel konstatálhatjuk új hazája iránt való hüségét és buzgó ragaszkodását: azonképpen éber emlékben tartják az orosz források is a Rurik-családtól való leszármazásának a tényét".[2]

[1] Az alábbi okiratokban fiai már mint árvák felemlitvék: Fejér IV. III. 235., 1264 jul. 15-én; Fejér IV. III. 210, 1264 jul. 16-án; Wenzel III. 101. 1264 jul. 16-án.

[2] Wenzel i. h. 17.

Rosztiszlónak Annával kötött házasságából született gyermekei közül a következőket ismerjük:

1. Mihály, nevét atyai nagyatyjától nyerte. Úgy látszik, hogy a IV. Béla és V. István között kitört zavargások alkalmával István mellett volt; erre vall az a körülmény, hogy István az 1262-iki — atyjával kötött — békébe unokaöcscsét, Mihályt is belevonta.[1]

Rosztiszló halála után Mihály is Bélához csatlakozott s ez okból — mint családja többi tagjának — neki is sokat kellett eltűrnie az erőszakoskodó és szenvedélyes Istvántól.

Egy ideig Macsó és Bosznia bánjaként szerepel, 1270 óta nyoma veszett. Klaič szerint már 1268-ban meghalt. Mivel netáni nejéről, de gyermekeiről se maradt ránk adat, Brümmelnek az az állitása, hogy a bosznyák herczegeknek és bánoknak ő a törzsatyja — alap nélkül való kombináczió. Szükölködik bizonyiték nélkül az is, hogy — mint néhányan[2] — Mytzes bolgár czárnak tekinthessék.

2. Béla nevét anyai nagyatyja után kapta. Atyja után a macsói és a bosnyák bánság örökébe lépett s mint ilyen az V. István és II. Ottokár között 1271-ben létrejött békében a magyarok részéről szerepel. István halála után azonban güszingi Henrik gróf a magyar-cseh ügyekben felmerült differencziák alkalmából 1272-ben a Margitszigeten megölte.[3] Nem tudván nejéről és gyermekeiről, a bosznyák herczegek törzsatyjának nem tekinthetjük.

3. Névtelen leánya 1255 körül I. Mihály bolgár czárhoz ment férjhez. Mivel nőtestvérei közül ő kelt egybe legelőbb,

[1] Fejér IV. 3. 76.: „Interposito etiam consimili promittimus sacramento, quod si in subsidium Mihaelis Ducis, charissimi fratris („unokaöcscs" helyett!) nostri exercitum aliquem mittere nos contingat, non mittemus per terram carissimi patris nostri..."

[2] Pl: Scharbergi Bedeus József tört. gen. földr. atlasza a magyar bir. történetéhez; Szeben, 1851. IV. tábl. (német nyelven).

Mytzesre vonatkozólag l. „Délszláv uralkodók" cz. könyvemet.

[3] Post mortem Stephani Regis quidam Comes Henricus de Guzzing, qui de Vngaria eiectus fuerat et receptus a Rege Bohemiae in Hungariam est reversus, et reconciliatus domino Ladislao tunc in Regem solemniter coronato. Accidit autem, ut cum Domine Bela, Duce de Marsawe (= Macsó) avunculo Regis praedicti et consobrino Regis Bohemiae comes idem in verba contumeliosa prorumpens occasione praesumtae proditionis contra supradictum Dominum Ladislaum ipsum Ducem Belam in insula apud Budam miserabile nece prosterneret". Annales Altahenses, Katona VI. 626.

méltán a legidősebbnek, de szülei legidősebb gyermekének is tarthatjuk. E szerint tehát 1244-ben született és már 11 éves korában lett eljegyezve. Hogy férjének halála után, ennek trón-utódja, II. Kálmán vele törvényes házasságra lépett-e, avagy, hogy a megölt Mihály után maradt örökségképp szó nélkül vette-e át, eddigelé bizonytalan. További sorsát illetőleg semmiféle adatokkal se rendelkezünk.

4. Kunigunda, korának egyik legszebb asszonya. Midőn 1261 márcz. hóban szüleivel Bécsben időzött, II. Ottokár cseh király beleszeretett s megkérte. 1261 okt. 25-én ünnepelték lakodalmát. 1279/80-ban titokban rosenbergi Zavissal kelt egybe; † 1285 szept. 24-én.

5. Grifina † 1291, a fekete Leskó († 1288 szept. 30) krakkói és sandomiri herczeg neje.[1]

Minden alaposság nélkül szükölködik némelyeknek az az állitása, mintha Rosztiszlónak Sabina nevü leánya is lenne, aki Mojs nádorral kelt egybe.[2]

6. Az eddig felsorolt leánygyermekekhez hozzávehetjük még Margitot (az „ifjabbikat")[3], a nyulak szigetén levő Domonkos-rendi zárda fejedelemasszonyát.

„Soror Margareta, ez vala István Kyralnak nennyenek Anna azonnak leánya" (Szt. Margit életében) 1278-ban (ekkor tette le a fogadalmat) 28 éves volt; születése tehát 1250-re esik. Még csak 4 éves volt (1254), mikor a rendbe lépett. Hihetőleg a legfiatalabb leánygyermeke szüleinek. 1272-ben Erzsébet, V. István leányának oldalán, a nyulak szigetén apácza; 1290-ben ugyanott fejedelemasszony. (Wenzel IX. 519. IV. László: „domine Margarete — irja — sororis nostre Karissime, filia Anne Ducisse . . .")

[1] „Ducissa Gryphina Lestkonis nigri Cracoviensis, Sandomiriensis Ducis relicta ad Venceslaum Bohemiae Ducem (Regem helyett!) nepotem suum ex sorore Cunegunda genitum, nuntios mittit, donans illi donatione perpetua, et auctoritate, quam in se per Lestkonem nigrum, maritum olim suum, litteris etiam publicis attestantibus astruebat transfusam, Cracoviensem et Sandomiriensem Ducatus etc." Dlugoss i. h. VII. 858.

[2] Wenzel, i. h. 20.

[3] Azért „ifjabb", mert IV. Bélának Margit nevü leánya († 1271) ugyancsak ennek a kolostornak a fejedelemasszonya volt.

Csodálatos, hogy Wenzel Rosztiszlónak eme leányáról nem bir tudomással, pedig okmánytárában felvette. (IX., 519. do. 1290.)

Házassága jelentősége és következései.

1. Rosztiszlónak hadi kudarcza halicsi Dániel ellenében azt eredményezte, hogy Halics és az Árpádok koronája között az összeköttetés egyszersmindenkorra megszünt.

2. Rosztiszló II. osztrák Frigyes ellen inditott hadjáratban (1246 jul. 15.) vagy az egyesült magyar sereget, avagy pedig az előhad egyik részét vezényelte.[1]

3. A Kroissenbrunn mellett 1260 jul. 12-én vívott csatában Rosztiszló ipja, IV. Béla szövetségeseként a macsói és bolgár csapatokat vezette.[2]

4. Bulgáriában való szereplése következtében Magyarországot a csehek ellen viselt hadjáratban bolgár harczerővel támogathatta, egyrészt, másrészt pedig a magyar hatalom tekintélyét és fenhatóságát Bulgáriában rövid időre helyreállitotta.

5. Végezetül nem szabad megfeledkeznünk arról a nagy befolyásáról se, amelyet mint IV. Béla kedvencz leányának férje és „carissimus gener" Magyarórszágnak belügyeire Béla tanácsadója és segédeként gyakorolt.[3] Legutóljára pedig leányának, Kunigundának II. cseh Ottokárral való házassága ez utóbbi unokájának, III. Venczelnek a magyar királyi trónra elökészitette az útat.

112. Kunigunda

IV. Béla király legidősebb leánya († 1292).

Származása és születése.

Szüleinek, IV. Béla[4] és Laskara Máriának első gyermeke. Minthogy a Béla és Mária közötti családi surlódások megvizsgá-

[1] Wenzel, Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez, Budapest. 1884. 16. s köv. l.

[2] II. Ottokárnak 1260. okt. 8-án kelt, IV. Sándor pápához irt levele: „innumeram multitudinem inhumanorum hominum Cumanorum, Ungarorum et diversorum Sclavorum, Siculorum quoque et Walachorum, Bezzeniorum et Ismahelitarum, Scismaticorum etiam, utpote Graecorum, Bulgarorum, Rusciensium et Bosniensium" Emler, Regesta Bohemiae et Moraviae II. Prága, 1882. 103. l.

[3] Az ő javaslataira stb. vonatkozik Fejér IV. 2. 214,. és Hazai okmánytár VI. 98. a. okiratok.

[4] Férje, Boleszló 1257-ben kelt okirata: „Dominam Cunigundim Illustrissimi regis Hungarie Domini Bele filiam".

lásával 1223-ban megbizott főpapok gyermeküktől nem tesznek említést, Kunigunda pedig már 1224-ben született, határozottan ő a legidősebb gyermekük. A mennyiben anyja 1223-ban már áldott állapotban lett volna, a főpapok ezt a körülményt a házasság védelmére igen alkalmas eszköz gyanánt felhasználták volna.

A hagiografok is születését elannyira kiszinezik, hogy talán nem érdektelen, a mennyiben e helyütt visszaadjuk:[1]

„Cunegundis beatae ortus singularis fuit et mirificus, tuturam illius sanctitatem in conceptione et in partu evidenti indicio portendens. Genitrix enim illius Maria, Hungariae Regina conceptu tam illustris virginis foecundata, onus se grave et suae conditioni difficile ferre in utero frequentius in auribus virorum et matronarum querebatur. Cum autem partui se proximam sentiret, et ex partu imminenti se quam maxime periclitandam vereretur, ad solita remedia confugiens coelestium praesidia sibi precabatur adesse. Et ecclesiam quidem, ad implorandum sanctorum patrocinia, ob hujuscemodi causam ingressa, et orationi procumbens in genua, devotissime dedita, Genitricem Dei, Virginem Mariam caeterosque sanctos ex nomine pronuntiatos non tam precibus, quam profundis suspiciis et fletibus implorans precabatur, primum ut felicem faustumque partum in honorem Dei et Catholicorum profectum illi edere liceret. Atque illi in hac ipsa oratione sedulius perseveranti, mirum in modum vox divinitus emissa et quae pavoris illi periculum demeret, intonuit aiens: Pone — inquit — metum, Maria, et orationes tuas in conspectu Altissimi scias exauditas fore: nam et in partu periclitari non poteris, quae gratia Redemptoris praeventa fers onus saluberrimum, paritura filiam ingenuam, et tibi et populis plurimis et animabus innumeris ineffabiles profectus et gaudia allaturam; illam enim Dominus Deus ex te mirabilius nasci disposuit in honorem suum, laudem et gloriam, mirificaturus illam in linguis, nationibus et populis et gentem exteram vobis vicinam illius sanctimonia, vita, doctrina, conversatione exemplo et merito adjuturus.

Habár IV. László egyik (Fejér V. 2. 239) okiratában „charissimae sororis nostrae"-nak nevezi — ez genealogiailag helytelen kifejezésmódnál nem egyéb; az Árpádok okirataiban egyébként ez időtájt akadunk ilyenekre többször is.

[1] Boguchval ap. Sommersberg II. 60.

Breviarium Roman. ad usum F. F. Minor. ad 27. july Lect. IV. in Acta Sanctorum Julii. Tom. V. p. 672.

Eo divinae vocis audito oraculo, celebrata in Deum jugi gratiarum actione fletibus madens et lacrymis, quasi quodam imbre coelesti sensit se perfusam et omni pavore atque periclitationis metu, quo diebus superioribus angebatur, a se prorsus effugato, in devotionis fervorem et divinum amorem superno chrismate liquefactam et ardentius incensam. Ex eo autem tempore et deinceps usque in partus diem, in raram religionem versa, sanctis actionibus se totam mancipans, aut suspiriosis, aut profundis in Ecclesia excubabat deprecationibus, per pietatis et misericordiae opera in Ecclesias Dei, ministros ejus, miserabiles denique personas et quoslibet pupillos et viduas, aut egestate aliqua, aut necessitate pressos liberales eleemosynas effundebat.

Cum vero tempus pariendi advenisset, sacro ante quatuor diebus refecta Dominici corporis viatico, in horam partus perveniens, filiam pulcherrimam et omnibus lineamentis perfectam, omni periculo sed et dolore ... circumscripto in lucem anno millesimo ducentesimo vicesimo quarto effudit. Quae illico ortus sui primitiis caeterorum ex more et foemina genitorem jus et morem supergressa, non vagitum dedit, non lacrymas aut gemitus aliquos effudit: sed castissimae Virginis Mariae Genitricis Dei, praesentiam jam sentiens ad salutandam illam gràtia coelesti supplente, quod natura minus habuerat, Virgo et ipsa Domini futura, ora laxat, atque in laudem ipsius diserto praeconatur sermone, naturae vitae lege inquiens: Ave Regina coelorum, Mater Regis Angelorum. Terruit haec sua vox omnes matronas, quae coram aderant et singulae ad inusitatae et dearticulatae vocis sonum ab infantula prolatum stupefactae singulari admiratione percellebantur; murmureque una ad altarem edito, quid sibi tam nova et inusitata vox in aetate infirmae vellet, percontabantur. Sola illius genitrix Maria Hungariae Regina scrupulosius rem considerans, alio mentis jubilo exaltare coepit, oraculi sibi divinitas facti verificatum videns, et verificandam amplius sperans fiducialius praesagium: mirantes foeminas bono animo esse jubens oraculi visionem eis ex ordine narrat atque in Deum gratiarum debitas concinit laudes. Id novum in auribus alterius parentis Belae Hungariae Regis pontificumque et Optimatum ac procerum ejus celebri sermone vulgatum, novam singulis exultationem attulit et ad glorificandam clementinam altissimi mentes singulorum coegit.“ A hagiografok továbbá elbeszélik, hogy a leányka ez első szavak után „Ave Maria“ elnémult, mignem idővel természetes módon megoldódott

a nyelve. Ezt szülei, később pedig Kunigunda is szent hivatása jelének tekintették s mindent elkövettek, hogy szentté neveljék. Állitólag minorita rendü szerzeteseknek volt a hivatása, hogy az Istennek tetsző életpályán teendő fogadalmára előkészitsék.

Házassága és életfolyása.

Kunigundát 15 éves korában, gazdagon kelengyézve[1] 1239-ben lengyel Boleszló vette nőül.[2]

Az exaltált vallásos érzéssel járt, hogy a házaspár kerek 40 évig való együttélése alatt nem szegte meg a szüziességre tett fogadalmát. Ennek a folyománya az a körülmény, hogy Kunigunda életéből csak vallásos cselekedeteinek lánczolatát ismerjük.[3] Férjének halála napján (1279 decz. 7-én), mig a koporsóban feküdt, nőtestvérével Ilonával (kalischi Boleszló özvegyével) együtt a krakkói minoritatemplomban Szt.-Klára fátyolát és bünbánati ruháját öltötte magára. Az elhunytnak temetésén igy vettek részt, azután a sandeci Kláraszüzek kolostorába mentek.[4] Ezt a kolostort 1286 végén, avagy 1287 elején a tatárok fenyegették; Kunigunda erre övéivel Czorstin sziklavárába (nem messze Kroscienko városától, a Dunajec partjánál) menekült.

Hogy kortársai s a hagiografok mennyire hittek szentségében, igazolja előadásuk, mely szerint 37 év alatt 800 halottnak életét, 60 vaknak szeme-világát, 15 bilincsbe vert fogolynak

[1] Férje krakkói és sendomiri Boleszló 1257. márcz. okleveléből (Corcin városában keltezve; Fejér IV. 2. 443. s köv.) Sandecet ajándékozza neki hozományának kompenzácziójakép: „... non solum auro, argento et lapidibus preciosis, gloriose, regali providencia et magnificentia, ditatam, verum virtutum etiam ac nobilium morum dotibus plurimum..."

Sandecnek Kunigunda részére történt adományozása a bárók beleegyezésével történt, mert Boleszló a tatár betörés által pénzzavarban szenvedett s a zsoldos hadakat hozományából fizette ki.

[2] Kunigunda 1289-i okiratában (Hazai okmánytár 249 sz. 344. l.) Podolin városát a férje részéről adott privilegiumaiban megerősiti s kiterjeszti — „nos Kunegundis Relicta serenissimi Bolezlai bone memorie quondam ducis Cracoviensis et Sandomiriensis sub ordine sancti Francisci apud sandech diuinis mancipata".

Boguchvál házasságát 1238-ra teszi.

Archidiac. Gnesensis: „Item anno 1239 Boleslaus filius Lestconis filiam Belae Regis Ungariae duxit uxorem".

[3] 1273-ban közbenjárt azonban, hogy a lázadó Roland a szepesi királyi várat a magyar királyi csapatoknak átadta.

[4] Annal. Crac. maj. ad 1279.

A sandeci szt. Klára-szüzek kolostora részére tett 1280-i alapitványát l. Fejér V. 3. 43.

szabadságát és 700 betegnek Istenhez való fohászkodásával egészségét visszaadta.[1]

Halála.

1292 julius 24-én halt meg. A milyen csodálatosan irnak születéséről: olymódon ecsetelik a hagiografok halálát is. Elhunyta pillanatában igen sok vallásos ember látta lelkét, a mint a legtisztább világosságban az ég felé fölszállt.

Házasságának következései.

L. Konstanczia, IV. Béla király ifjabb leánya cz. alatt.

113. V. Boleszló

lengyel herczeg, IV. Béla király veje († 1279).

Leszármazása és születése.

Atyja Lesczek[2] Krakkó és Sendomir herczege († 1228 nov. 14.), anyja Grzymiszlava, belzi Sándor orosz herczeg leánya.

1221-ben született.

Életfolyása.

Az atyjának halála után a fiatal Boleszló fölött való gyámságra vágyók között kitört elienségeskedések alkalmakor, anyja a krakkói nagyok beleegyezésével, Henrik boroszlói herczegre ruházta a gyámságot azzal a kikötéssel, hogy fia számára Sendomir birtokát biztositsa. Mégis nagybátyja, Konrád lett a gyám.

Mikor Boleszló felserdült és Konrádtól atyai örökségét kikérte, nagybátyja (kb. 1230-ban) a Visztula mellett levő Sieciechov várába záratta. Boleszló azonban kimenekült fogságából,[3] nagy-

[1] Dlugoss VI. 663., VII. 817., 863. Frankovics: Vita B. Cunegundis (lengyelből Petrykovszky forditotta le, N.-Szombat, 1744).

[2] A krakkói káptalanban őrzött okiraton levő pecsétjén a következő feliratra akadunk: „Boleslavi filii Lestconis Ducis Polonie". 1255 május 18-án kelt okiratában (Fejér IV. 2. 354. és 355. l.) megemlékszik atyjáról, Lesczekről, anyjáról Grimislawáról, nejéről Kunigundáról, a magyar király leányáról, végre nővéréről Salomeról, az egykori galicziai királynőről. Róla és családjáról szól a „Kodeks diplomaticky malipolski" (I. 80., 99., 105., 106., 135., 145., 183., 187.,

[3] Boleszlónak 1252-i okirata: „considerantes fidelitatem et probitatem . . Clementis de Ruszcza . . . qui sua industria nos de captivitate patrui nostri ducis Conradi liberavit".

bátyját sziléziai segitséggel Krakkóból — melyről időközben Henrik javára lemondott — elüzte.

Boleszló még a lithvánok Mazoviába való betörése elől Magyarországba vonult vissza. A krakkóiak a mongolok betörésekor fejedelmükké tették; mindazonáltal éveken keresztül kellett mazoviai Konráddal szemben védekeznie és csak 1247-ben lett Krakkó és Sendomir egyedüli ura. A mongolok elől 1259-ben megint Magyarországba szökött; néhány hónapra rá Kujávia ellen viselt hadat; 1260 junius—julius havában IV. Bélát segitette a csehek ellenében. 1266-ban Oroszország ellen vonult, s ugyanezen évi junius 19-én halicsi Schwarnót legyőzte. 1270 aug. 26-án V. Istvánnal II. cseh Ottokár ellenében szövetséget kötött. 1271-ben Istvánt Ottokár ellenében segitette. 1271—1275 között a belhoni felkelést lecsendesitette és oppelni Ulászló ellen hadjáratot inditott.

Halála.

Krakkóban 1279. évi decz. 10-én (vasárnap) halt meg.[1]

Házassága.

Neje — 1239-ben — IV. Béla legidősebb leánya, Kunigunda. Mivelhogy nőtestvére Salome, Béla testvérével, Kálmánnal kelt egybe, a házasság genezisét megállapitanunk könnyü lesz:

II. András magyar király			Lengyel Lesczek „a fehér"	
IV. Béla, † 1270	Kálmán	1214	Salome	V. Boleszló
Kunigunda		1239	† 1267	szül. 1221

A házasságát ő maga — 1257 márcz. 2-án kelt okiratában[2] — imigyen okolja meg: „... quod nos ab ineunte aetate ... ut melius et quietius ... possemus nostri Principatus gubernacula possidere ... de consilio maturo ... Domini Vislai, Cracoviensis Episcopi, decretoque omnium optimatum nostorum et Baronum ... conjunximus nobis copula maritali generosissimam Dominam Cunnegundim, Illustrissimi regis Hungarie Domini Bele, filiam, non solum auro ..."

Magyarországban Kálmán herczegnek házasságán kivül

[1] Az évszámot az Annal. Cracov. maj., a napot az Annal. Cracov. min. után használtam fel. A tőle kiállitott legutolsó okirat 1279 jun. 18-án kelt (Roeppell. — Stenzel: Urkundenbuch. 70.)

[2] Fejér, IV. 2. 443.

hihetőleg még más körülményt is tekintetbe vettek. 1239-ben ugyanis Magyarországban hire járt a tatárok bősz terveinek. Mi volt tehát természetesebb, mint, hogy a szomszédos Boleszlóval — házasság révén — a kilátásba helyezett ellenség ellenében érdekközösséget kössenek.[1]

Boleszló esküvője alkalmakor megfogadta, hogy nejének szüziességét nem töri meg, igy tehát gyermektelenül halt meg. Kárpótlásúl „a szégyenlősös“, „szemérmes“ melléknevet kapta.

114. Erzsébet,

IV. Béla király ifjabb leánya († 1271).

Szülei: IV. Béla és Laskara Mária; nevét nénje, szt. Erzsébet emlékére kapta.

Szüleinek negyedik gyermeke lehetett és — házasságából következtetve — a 13. század harminczas éveinek derekán született, körülbelül 1236/7-ben, valószinüleg nénje halála után.

1244- vagy 1247-ben Henrik, a későbbi alsó-bajor herczeg, vette nőül.

Életéről édes-keveset tudunk; de annál jobban ismerjük a krónikásoknak szép jellemét dicsérő szavait.[2]

1271 évi október 24/25-én halt meg. Alattvalói meggyászolták.[3]

Gyermekei.

1. Ágnes, 1254 januárban született; † 1315 okt. 29-én.
2. Ágnes, 1255 julius 17-én született; † 1257.
3. Ágnes, 1256 okt. 29-én született; † 1260 máj. 10-én.

[1] A házasságról emlitést tesznek az Annal. Cracov. maj., Annal. Cracov. min., Boguchval (60. l.), Annal. Gnezn. ap. Sommersberg II. 95. l.

[2] Annal. Altah. (Canisius ed. Basnage IV. 192 ad 1258): „Tunc ibi praedictus dominus Henricus, Dux Bavariae, cum domina Elisabeth, uxore sua, virtutibus et sanguine nobilissima, morabatur“.

Ugyanigy nyilatkoznak (Oefele I. 684) haláláról is: „quae quum esset femina virtuosa et omni bonitate praeclara“ „morte sua toti provinciae inconsolabilem luctum fecit“.

[3] Chron. Osterhof. (ap. Schier): „Domina Elisabeth Ducissa Bawariae filia Bele Regis Ungariae 9. Kalend. Nov. diem clausit extremum“.

Annal. Altah.: „Ipsa vero ducissa in subsequenti autumno IX. Kal. Nov. diem clausit extremum“. Ez az 1272. évet veszi fel elhalálozási éveül; ellenben Canisius ed. Basnage IV. 199-ben: 1271.

1270-ben még hirül adta cseh Kunigundának IV. Béla halálát. (Wenzel, III. 135. sz.)

4. Erzsébet, 1258 márcz. 12-én született; seligenthali apácza 1270; † 1315 aug. 8-án.

5. Zsófia, † 1282 febr. 4-én. Férje: 1277 nov. 8-án XIV. Poppo, hennebergi gróf, † 1291 febr. 4-én.

6. III. Ottó, szül. 1261 febr. 11, 1290 alsó-bajor herczeg, 1305 decz. 5 1308-ig magyar király; † 1312 szept. 9-én. Neje:

a) 1276 Katalin, habsburgi Rudolf leánya; † 1283 ápr. 4.

b) 1309 máj. 18-án Ágnes, III. (glogaui) Henrik leánya; † 1361 decz. 25.

7. Henrik, szül. 1262 febr. 23-án; † 1280 szept. 16.

8. Katalin, szül. 1267 junius 9-én; † 1303 jan. 9-e után; férje: 1287 Frigyes (Tuta) meisseni őrgróf, † 1291.

9. III. Lajos, szül. 1269 okt. 9., 1290 alsó-bajorors. herczeg; † 1296 máj. 13.

10. István, szül. 1271 márcz. 14-én,[1] alsó-bajorors. herczeg; † 1310 decz. 21.

A fiág 1340 decz. 20-án, István unokájával, Jánossal kihalt.

Házassága következései:

IV. Béla kb. 1249-ben bájor Ottóval, Erzsébet ipjával, Osztrákország ellen szövetséget kötött, mert maga Ottó is igényt formált az Ennsen túl fekvő, Bajorországtól mintegy 100 évvel azelőtt elszakitott Felső-Ausztriára. 1252/3-ban[2] Bélát a bajor csapatok is segitették.

E házasságnak jelentősebb következései csak később, az Árpádok kihaltakor jelentkeztek.[3] Ottó, Erzsébet fia, akkor a

[1] Annal. Altah. (Oefele I. 684): „1272 (recte 1271) Domina Elisabeth, ducissa Bavariae, peperit filium II. Idus Martii, qui baptizatus ab Hermanno, abbate Altahensi (ez annal. szerzője), vocatus est Stephanus".

[2] Chron. Altah.: „1253 Otto dux Bavariae, volens occurrere cum filio Henrico Belae, regi Vngariae, qui tunc, sicut superiori anno, cum copiis Hungarorum et Cumanorum Austriam et Moraviam intraverat, sed a munimentis et militibus superioris Austriae impeditur... auxilio itaque Mainhardi, comitis Goritiae et Ezelini de Tarvisio, Henricus, filius Ottonis, per vallem Tridentinam vadit in Vngariam ad socerum suum Belam".

[3] Ottó 1261 febr. 11-én született. Chron. August. (Freher I. 534 ad 1261): „Domina Elisabeth Ducissa Bavariae peperit filium in proxima nocte post festum S. Scholasticae Virginis, quem Dominus Heinricus Dux nominari fecit Ottonem".

Anonymus Compil. Chron. (Oefele II. 337): „... Elisabeth filiam Belae Regis Ungariae, quae genuit Ottonem Regem..."

András, regensburgi kanonok (Schilter. 31. l.): ... „Heinricus obiit... relinquens... Ottonem, postea Regem Hungariae..."

magyar koronára igényt támasztott s egy ideig magyar király is volt.

115. Henrik,

alsó-bajorországi herczeg; IV. Béla király veje († 1290).

Leszármazása és születése.

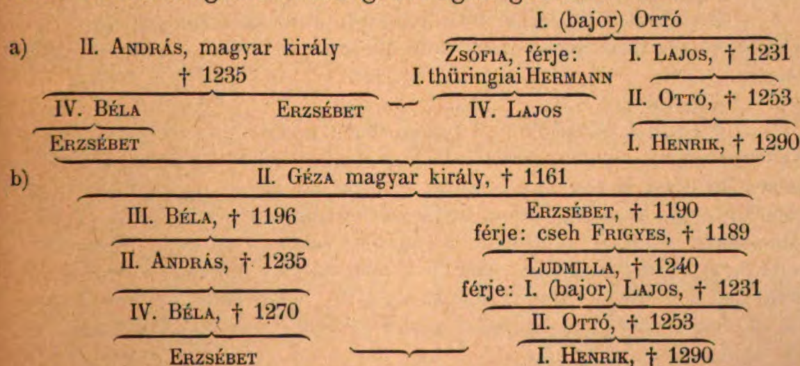
Atyja II. Ottó bajor herczeg († 1253 nov. 29.), anyja Ágnes, Henrik, rajnai palotagróf leánya; († 1267 aug. [nov.?] 16). Másodszülött fiu, 1235 nov. 19-én született.

Életfolyása, halála.

Atyjának halálával bátyjával, II. Lajossal („a szigoru") közösen uralkodott. De nemsokára rá kettészakadtak; 1254-ben elhatározták, hogy tartományukat felosztják, 1255 márcz. 28-án végre is hajtották a felosztást. E naptól fogva Henrik Alsó-Bajorország herczege. Sváb Konrádin tönkretétele után (1268) a választott biróság határozata szerint a Konradintól II. Lajosnak elzálogositott jószágok egy részét, (nevezetesen Regensburg, Cham, Kehlheim, Erding, Landshut, Burghausen és Reichenhallt) a keleti részekkel együtt, Osztrák- és Csehország határáig kapta, mire fejedelmi lakát Landshutban ütötte fel. Habsburgi Rudolf, hogy cseh Ottokár ellen megnyerje magának, 1276-ban az Ennsen túl fekvő tartományt adta neki, de ezt 1279-ben — bátyjával hadakozva, Straubing mellett vereséget szenvedett — ismét elvesztette. Csak 1285-ben békültek ki. 1290 február 3/4-én halt meg. Fiainak azt a tanácsot adta, hogy országukat ne osszák fel.

Házassága.

IV. Béla magyar király ifjabb leányát, Erzsébetet vette nőül. E házasságnak kettős genealogiai genezise van:

A házasság megkötése idejét illetőleg eltérők az adatok. A Chron. August., Annal. Altahenses és Chron. Osterhof[1] 1244-re teszi.

A Chron. Admontense szerint 1247-re[2] esnék.

A Chron. Bavar.-ban[3] az évszám nincs meghatározva. „Transactis aliquibus annis filius Ottonis Ducis Heinricus duxit filiam Belae Regis Ungariae, nomine Elisabeth".

Regensburgi András[4] valamint a Compilatio chronologica[5] se emlitik meg az egybekelés évét.

Katona[6] 1244 mellett nyilatkozik s az újabb genealogiai munkák — túlnyomó többséggel — átvették ez évszámot. Arról azonban semmi esetre se szabad megfeledkeznünk, hogy az 1235-ben született Henrik részéről való házasságkötésnek megtörténtéről sem 1244-ben, sem pedig 1247-ben nem lehet szó.

Henrik nagyon becsülte nejét s ennek atyját; bizonyitja ezt 1275-ki, a római biborosokhoz intézett levele.[7]

[1] Chr. Aug. (Freher I. 525.): „Heinricus, filius Ottonis, ducis Bavariae duxit uxorem dominam Elisabeth, filiam Belae regis Vngariae."

Ann. Alt. (Oefele I. 673.): „1244 Henricus, filius Ottonis, ducis Boiorum, duxit uxorem Elisabetham, filiam Belae, regis Hungariae".

Chron. Osterh. (Schier): „Heinricus filius Ottonis Ducis Bavariae duxit in uxorem Elisabeth filiam Belae Begis Hungariae".

[2] (Petz, II. 199.) „Dominus H. dux Bavariae duxit in uxorem dominam Elisabeth, filiam regis Vngariae".

[3] Petz II. 77.

[4] Regensburgi András káptalani és szt. Magnus kolostori kanonok. a regensbergi városban, 1438-ban még élt; a jelzett passust „Chronicon de Ducibus Bavariae usque ad annum 1439" c. (Schilter, SS. rer. Germ. 31 l.) munkája tartalmazza. „Henricus dux Bavariae — igy hangzik ez a passus — filius Ottonis, Comitis Palatini Rheni et Ducis Bavariae, duxit in uxorem Elisabeth, filiam Belae Regis Ungariae, qui fuit frater S. Elisabeth . . ."

[5] (Oefele II. 337.) „Otto filius Ludovici Ducis et Ludmillae duxit Agnetem Palatinam, quae genuit Hainricum, qui duxit Elisabeth, filiam Belae Regis Ungariae . . ."

[6] VI. 188.

[7] Fejér V. 2. 289/91.: „O vtinam dorsa vestra... scintilla mediante... contemplentur... statum nostrum... discutiant actiones, quibus a teneriori aetate bonorum et maiorum consiliis et precipue bonae recordationis inclyti quondam regis Vugariae, Belae, soceri nostri, paternis eruditionibus et exemplis edocti, sanctam Romanam Ecclesiam didicimus in timore omni revereri... O vtinam erga vos optatum nostra suspiria debeant inuenire sola, tium, qui non solum vtroque dudum parente, verum etiam praedicto socero nostro, imo et piae memoriae ipsius filia, charissima consorte nostra orbati . . ."

116. Konstanczia.

IV. Béla király ifjabb leánya.

Leszármazása, születése.

Szülei IV. Béla király[1] és Laskara Mária. Nőtestvéreinek egybekelése éveiből következtetve a hatodik leánygyermeke szüleinek s a 13. század 30-as éveinek kezdetén született.

Házassága.

Dlugoss[2] feltevése szerint halicsi Dánielnek a neje, Leo és Románnak az anyja, 1266-ban megözvegyült, azután beállott apáczának. Dlugossnak ezt a hamis adatát későbbi hirneves irók (még manapság is) átvették. A többi közt Engel,[3] Fessler,[4] Szabó Károly,[5] Szalay stb. Konstancziát Dániel nejeként tünteti fel.

Narusczevicz[6] azonban már kimutatta, hogy Dániel fiával, Leóval kelt egybe; ezt az adatot — Leo alatt meglátjuk még — mindenképpen helyesnek tarthatjuk. Leóval kötött házassága 1251/2-ben ment végbe.

Ellenben Dániel neje:

1. Anna, (Chrobry), halicsi Mstiszló leánya, 1219.
2. Litván Mindowg nagyherczeg unokahuga.

Utódjai.

Magyar Konstanczia
férje: 1251/2 halicsi Leó, † 1301

I. György, † 1316

András, † 1324 — Leó, † 1324

II. György, † 1336? — Mária, férje: Troiden

Boleszló, † 1340 (kétséges; sokan II. Györgygyel azonosnak tartják).

[1] Hazai okmánytár VIII. 97, hol egyúttal tudtunkra adatik, hogy 1264-ben férjével, a krakkói és sendomiri herczeggel együtt atyját, Béla királyt meglátogatta.

[2] Vita B. Cunegund. cap. II. 21. 22.

[3] Geschichte von Halics, 570. (Itt mint Dániel második neje.)

[4] II. 576, hasonlóképp.

[5] „Kun László"-jában (1286 végén, avagy 1287 elején) Dániel orosz herczeg özvegyének veszi.

[6] VII. p. 25.

Házassága következései:

Leó, alig hogy egybekelt, apósát Csehország ellen inditott hadjáratában támogatta (1255). krakkói V. Boleszlóval szövetkezve Troppau vidékére támadt, innen pusztitgatva Morvaországot,[1] mignem 1254 aprilis 3-án békét kötött. A Kroissenbrunn mellett vivott csatában (1260. évi julius 12-én) galicziai csapatok is támogatták Bélát.

117. Leó

halicsi fejedelem, IV. Béla király veje († 1301).

Származása és születése:

Atyja (Romanovics) Dániel halicsi herczeg (később király; szül. 1201, † 1266) a Rurik-házból;[2] anyja Anna, a Rurik nb. Mstiszláv (Chrobry), novgorodi, halicsi, przemysli stb. herczeg († 1227/8) leánya. Leó volt legidősebb gyermekük, hihetőleg a 13. század huszas éveinek első felében született.

Atyja przemysli herczeggé tette, legifjabb fiát Schwarnót pedig Halics örökösévé, melyet 1266-ban csakugyan birtokába is vett.

Woischalg, litván herczeg, akinek nővére Schwarnonál volt férjnél, 1267-ben sógóra javára Litvániáról lemondott; Leó, aki öcscsére örökrésze (Halics és Cholm) miatt irigykedett, Schwarnonak egyre növekedő hatalmát nem jó szemmel nézvén, Woischalgot barátság ürügye alatt Vladimirba csalta s itt 1267 decz. 9-én csellel, sajátkezüleg megölte. Schwarno halála után Leó kapta (1269) Halics, Cholm és Drohicsint.

Midőn 1257-ben a nyugati sikság tatárjainak főnöke, Churremschak, Bakutat elfoglalta, Leó nemsokára elüzte és sikerült is Leónak, hogy egy tatár főnököt elfogott. Burundai, tatár vezér 1260-ban Leó atyját, Dánielt, magához hivatván, ez többek közt Leót is odaküldte. Burundai az összes erősitett helyeknek lerontását követelte töle. Leó kénytelen volt Lemberget (Lwow) lerom-

[1] Palacky, Gesch. Böhmens, II. p. 145.

[2] Fejér X. 3. 285.: „Et ecce Ego Dux Leo, filius regis Danielis, inito consilio cum senatoribus nostris, Proavus noster, Rex magnus Vladimirus et Pater noster“ „Et in meo verbo nulli est cedendum nec debet recipi a meis filiis“ (Dat. Dei Jovis 8/3. Anno 6809 (1301.)

bolni és Burundait Lengyelországon keresztül vonulása alatt elkisérni. Leó azontúl, a hányszor haszon hárult reá, úgy járt el mint a tatárok szövetségese; még tatár testőrséget is tartott.

1271-ben V. István a II. (cseh) Ottokárral kötött békébe öt is belevonta.[1] Mint a tatárok vasallusa a kievi herczegséget birtokolta. 1278-ban csapatai Ottokár oldalán Habsburgi Rudolf ellen harczoltak.[2]

1280-ban, Leskó (a fekete) lengyel herczeg halála után tett kisérlete, hogy Lengyelországtól Krakkót és Sendomirt elszakitsa, eredménytelenül maradt. 1287-ben a mongolok Vladimirbe is betörtek s itt a szövetséges oroszokkal a Lengyelországban szerzett zsákmányon osztozkodtak. Leó a mongolok elbizakodottsága következtében 1300 körül elhagyta Kievet és Luzkba visszavonult.[3]

Leót vad, durva, féktelen embernek ismerik; alatta, jóllehet „Halics királya" czimet viselt, e herczegség jelentőségét egészen elvesztette. Maradandó emlék mindössze is csak a tőle elnevezett Lemberg város (Lwow) alapitása; erre azután sok gondot forditott.

Halála.

1301-ben halt meg.

Házassága.

Azután, hogy atyja Dániel a tatároknál tett hódoló utazásáról (1250 okt. 25-én indult el) visszatért és országát a hatalmas Batu kezéből, hübérként kapta meg (25 nap mulva elbocsátották), a bel- és szomszédos külföldi herczegek szemében tekintélye nagyot nött. Azt hitték, hogy mint a tatárok kedvencze és vasallusa a rettegett tatár hatalomnak egy részét ő tükrözi vissza.

IV. Béla, tudjuk, nagyon félt a tatároktól s II. cseh Ottokárral Ausztriáért hadi lábon állott. Most már, hogy Dánielt érdekeinek (nevezetesen a tatárok ellen) megnyerje, Jordánt, Arnold

[1] Fejér V. 1. 126. seqq.: „Leonem generum nostrum (csakugyan IV. Béla veje volt) Ruthenorum Ducem".

[2] Chron. Leobiense: „Otakarus Leonem Regem Ruthenorum... largo congiario allicit".

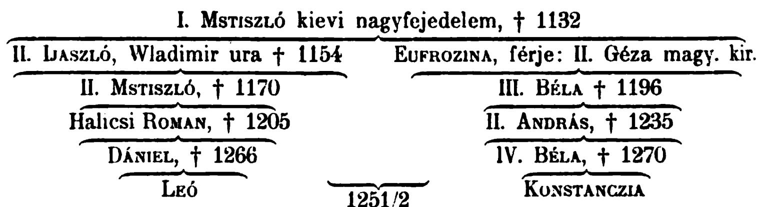
Cont. Mart. Pol. (Eckard Corp. hist. med. aevi p. 1427.): „Ottakarus contra Rudolphum ... Regem Ruthenorum excitavit".

[3] Mint luzki herczegnek a litván Gediminnel többféle harczot kellett harczolnia.

szepesi főispán fiát elküldte, hogy az orosz és lengyel udvaroknak a magyar királyi udvarral — házasság révén való szövetsége tárgyában közbenjárjon, azt eszközlésbe vegye.[1]

Számos irónak abbeli hibás adata ellenére (l. a 485-ik lapot), hogy Béla maga jegyezte el leányát Dániellel — 1251/2-ben Dániel fia Leó és Béla leánya, Konstanczia egybekeltek.[2]

Egyébként a házaspár rokonságban volt és pedig:

Leó utódait l. a 485-ik lapon.

[1] Néhány az utóbbi orosz- lengyel- magyar házasságokra vonatkozó okirat áll rendelkezésünkre, de mert a házas felek nincsenek megnevezve, kronologiai tévedésekre adtak okot:

a) Katona (VI. 251.) Jordan részére kiállitott, 1256-ban kelt dicsérő okiratról szól .... „ob sedulum famulatum in legationibus nostris — igy hangzik az okirat — in Rutheniam et Poloniam deferendis". Alkalmasint a Dániel családjabeli és az áhitatos Boleszló meg a magyar Ilona közt kötött házasság értendő alatta.

b) Bélának IV. Incze pápához intézett, dátum nélkül, Potokában decz. 11-én kelt levelében: „Nos vero propter bonum Christianitatis, majestatem Regiam humiliando, duas filias nostras duobus Ducibus Ruthenorum et tertiam Duci Poloniae tradidimus in uxores, ut per ipsos et alios amicos nostros, qui sunt ex parte orientis sciremus nova de Tartaris, ut sic eorum conatibus — commodius resistere valeremus".

E két orosz vő alatt Rosztiszlaw és Leó értendő; általános az a nézet, hogy a lengyel vő alatt Kalischi Boleszló értendő; Pray Hist. R. I. 256. szerint e házasságok pláne 1247 körül, midőn hire járta Magyarországszerte egy újabb tatár betörésnek — köttettek. — Mivelhogy IV. Incze pápa már 1254 decz. 7-én meghalt, amennyiben Boleszló (Kalischi) házasságát 1256-ra tesszük, e helyütt csakis az 1239-ben egybekelt V. (Szemérmes) Boleszlóra gondolhatunk.

c) Wenzel 164/107.: IV. Béla 1244. ápr. 22-én Kovárszeget Obichk fiának Miklósnak adományozza: „Ad partes Ruscie et ad partes Bulgarie in nostra legacione profectus, ab Illustrissimo Duce Danela, qui Tartarorum Principe visitato ad propria rediens universum statum Tartarorum, prout viderat et cognoverat, edisserendum nobis promiserat stili officio conditum, reportavit; in Bulgaria vero per plures menses involuntarie detentus, negocium etiam, pro qua eum miseramus, promocioni reddidit commendande".

[2] Roepell (I. 521.) szerint a házasság 1254-ben létesült; minden esetre késöre tette!

118. Ilona (Jolán).

IV. Béla király ifjabb leánya († 1298).

Szülei IV. Béla és Laskara Mária.

Egyik 1266 decz. 6-án kelt okirat Elenának,[1] egy másik (1277 april 25-ről keltezve) Jolántának[2] nevezi.

Schier szerint ő a legifjabb leánya szüleinek; ezt a nézetet nagyon valószinüvé is teszi az a körülmény, hogy legkésőbb ment férjhez. Ugy látszik, közvetetlenül V. István előtt (tehát 1238 körül) született.

Házassága.

1256-ban Boleszló kalischi herczeg, a későbbi lengyelországi nagyherczeggel kelt egybe. Körülbelül egy évig visszahagyták V. Boleszlónál, sógoránál, Krakkóban, mignem férje Kalischba vitte.[3]

Boguchwal előadása szerint még a leghamarabb feltételezhetjük, hogy Ilona nővérénél, Kunigundánál Krakkóban (valószinüleg látógatója alkalmával) 1256-ban megismerkedett Boleszlóval s hihetőleg ugyanott megkötötték a házasságot, még mielőtt herczegségébe ünnepiesen bevonult volna.

Dlugoss (I. 745) is 1256 mellett nyilatkozik.

E házasságnak kettős a genezise:

a) A házaspár a következőleg volt egymással rokon:

	II. Béla király, † 1141	
II. Géza, † 1161		Gertrud, † 1156
III. Béla, † 1196		férje: III. (lengyel) Msciszló, † 1202
II. András, † 1235		Ottó
IV. Béla, † 1270		Ulászló (Odonic), † 1239
Ilona	1257	Boleszló

[1] Az első okirat a poseni elnöki levéltárban található; a másodikat l. Jabczynski Arch. theol. I. 3. 361. l. A hagiographok Jolántának nevezik.

[2] A Hazai okmánytár (VIII. 97.) egyik okirata — a melyből tudjuk, hogy 1264-ben férjével, a kalischi herczeggel együtt, IV. Bélát meglátogatta — „Jolen"-nek nevezi. Igen valószinü, hogy Béla e leányát mostoha anyja vagy mostoha nővérének nevére kereszteltette.

[3] Boguchwal (Sommersberg) II. 71.: „Anno 1258 Boleslaus, Poloniae dux frater Przemislonis iam defuncti († 1257) Helenam Bele regis filiam, quam anno vno ante obitum Przemislonis, fratris sui (tehát 1256-ban) apud Boleslaum, ducem Cracoviae, sibi copulaverat in uxorem, in terram suam de terra Cracoviensi abduxit cum sollemnitate regali".

b) IV. Béla 1241-ben a tatároktól egészen pusztává tett országát nagy keservesen restaurálván, hatalmas dynastiákkal — házasság révén — nem köthetett rokonságot. A tatár csordáknak betörésétől egyre növekvő félelem szükségessé tette, hogy a lengyel és orosz herczegekkel közös ellenségük ellen szoros frigyre lépjen. Ennek a politikai kényszerüségnek folyományaként jelentkezik Boleszlónak Ilonával kötött házassága.[1]

Halála.

Ilona életéből mindössze csak jámborságáról tudunk, amelynek szentté avatását köszönhette. Férjének 1279-ben bekövetkezett halálával nőtestvérével, Kunigundával együtt a sz. Klára-rendbe lépett.[2] 1286 végén, avagy 1287 elején, midőn a tatárok a sandeczi kolostort fenyegették, Ilona az ugyanott apáczaként élő nőtestvéreivel együtt Czorstin sziklavárába — nem messze a Dunajecz partján fekvő Krosczienko városhoz — menekült.

1298 márczius 6-án jobb létre szenderült.

Házasságából két leánya született.

119. Boleszló kalischi herczeg.

IV. Béla király veje († 1279).

Szülei: Ulászló (Odonicz), nagy Lengyelország herczege († 1239) és Helinga (Hedvig), I. Mestwin, Hátsó-Pomeránia herczegének a leánya († 1250 jan. 1.). Szülei 1222-ben keltek egybe; ő az ifjabb fiu; mellékneve „az áhitatos".

Boleszló atyja halálával valószinüleg testvérével, I. Przemysllel[3] közösen örökölte birtokait. 1247-ben Kalischt kapta a Proznavidékkel nyugaton az Obráig, éjszakon a Wartháig. Két évre rá újabb felosztás jött létre; Boleszló ezúttal Gnezen, Bie-

[1] IV. Béla Potokában (évszám nélkül) decz. 11-én kelt, IV. Incze pápához intézett soraiban: „Nos vero — irja — propter bonum Christianitatis, majestatem regiam humiliando, duas filias nostras, duobus Ducibus Ruthenorum (t. i. Rosztiszló s Leó) et tertiam Duci Poloniae tradidimus in uxores, ut per ipsos et alios amicos nostros, qui sunt ex parte orientis, sciremus nova — de Tartaris, ut sic eorum conatibus — commodius resistere valeremus". Minthogy IV. Incze 1254 decz. 7-én már meghalt, Béla a lengyel herczeggel összeházasitott leány alatt csakis az 1239-ben egybekelt Kunigundát érthette.

[2] Annal. Crac. maj. ad ann. 1279.

[3] V. ö. Roepell I. 492. 10-ik jegyzet.

chow, Ortrow, Nakel, Uscie, Czarnikow és Snyn vidékét kapta. 1250-ben (máj. 10.) Przemysl fogságába esett, birtokát egytöl-egyig elvesztette s három évig fogságban maradt; csak 1253 husvétkor szabadult ki s hosszas tárgyalás után Gnezen, Kalisch s egyébb birtokát visszakapta.

Midőn Przemysl 1257 junius 4-én elhalt, Boleszló unokaöcscse, II. Przemysl kiskorusága alatt Nagy-Lengyelországot uralma alatt egyesitette, mignem az örökös felnőtt, akkor azután neki adta át a birtokot. Boleszló 1257 óta okirataiban „dux Poloniae majoris"-nak nevezte magát, 1262-ben meg éppen „dux totius Poloniae".

Kujaviával 1258 óta jó ideig háborúskodott; közben Kujáviában néhány várost elfoglalt. 1271-ben sógorát, V. Istvánt, II. cseh Ottokár ellen támogatta; azt azonban, vajjon a hadjáratban személyesen részt vett-e, bizonyosan nem tudjuk.

1279 április 7-én halt meg.[1]

Házassága.

1257-ben IV. Béla leányát, Ilonát, vette nőül.

Utódai.

Leányai a következők:

1. Hedvig, férje: lengyel Lokjetek Ulászló.

2. Erzsébet, szül. 1263, † 1304 szept. 28; férje: liegnitzi és boroszlói V. Henrik, † 1296 febr. 22.

3. Anna, az atyjától alapitott Klára kolostorba ment.[2]

120. (ifj.) Margit

IV. Béla király ifjabb leánya († 1271).

Neve, születése és származása.

Szülei IV. Béla és Laskara Mária még e herczegné születése előtt megfogadták, hogy jövendőbeli gyermeküket a tatárok részéről fenyegető veszedelem elől való szerencsés megmenekülés

[1] Az évszám és napra adat: Annal. Cracov. maj.; Dlugoss I. 816. Utolsó okirata (ap. Roeppell) 1277 április 25-én kelt, (Jabczynszki, Archiv. theolog. I. 3. 361. l.)

[2] Baczko 71. l. Vita Hedvig 111. l.

után egészen az egyházi életnek szentelik. Mária 1242-ben, az idősebbik Margit halála után Klissában leánygyermeknek életet adván, ez az elhunyt idősebbik testvér nevét kapta.

Életfolyása és halála.

Bertalan veszprémi püspök 1240-ben a domonkosrendi nőszerzetet Magyarországba hozta, városában a Katalinakolostort építtette számukra s fentartására négy falu püspöki tizedének 50-ed részét kivetette.[1] Az alapitvány, de az egész apáczarend is általában véve elannyira megtetszett IV. Bélának s nejének, hogy négyéves leányukat, Margitot, Olympias özvegy nádorné veszprémi fönöknőnek — az egyháziakra leendő előkészités czéljából — nevelésére bizták.

Ezenközben építtette Béla a nyulak szigetén a domonkosrendi nőszerzetnek a nagyszerü Máriakolostort s azután, hogy a rend nagymestere, Romanis Humbert, átvette a kolostort és nagyszámu kiválasztott apáczával benépesitette, — 1254-ben a 12 éves herczegnőt Olympias iskolájából ide áttették s az apácza fogadalom letételére előkészitették. A szigetet később Szt. Margit nevéről nevezték el,[2] maga a kolostor rövid idő mulva ajándékozások útján az ország leggazdagabb s leghiresebb apáczakolostora lett.

A gyönyörü szépségü királyleány itt töltötte éveit vallásos cselekedetek s rajongó előkészületek gyakorlásával, hogy méltó legyen a túléletre.[3] Annyira áthatotta szüleinek fogadalma, hogy apáczának szánták, hogy a világi élettel való cseréről hallani se akart.

A legenda szerint több herczeg, különösen pedig egy megnevezetlen lengyel törte magát utána; de még II. Ottokár cseh

[1] Katona, V. 893.

[2] Wenzel (VIII. 70. 47.) 12. Kal. Jan. 1263 IV. Orbán pápa Mária magyar királynéhoz: „Sic etenim per inspirationem Dei micificam factum esse conspicitur, quod idem Rex (IV. Béla) ad gloriam Regis et Regine Celorum, carissimam in Christo filiam nostram Margaritam natam suam obtulit gloriose Virgine, suis laudibus in eodem monasterio (in insula Danubii ad honorem gloriose Virginis Marie) perpetuo servituram".

[3] Wenzel (VIII. 167. 116.) IV. Béla a margitszigeti kolostor részére 1267-ben adományozást tesz: „quod Domina Margareta karissima filia nostra de claustro sororum Beate Virginis de Insula..."

Ugyanott (VIII. 202. 135.) V. István 1268-iki okiratában: „quod domina Margareta Karissima soror nostra et alie domine sorores de Insula sancte Marie..."

király is a magyar fővárosban tett, 1261-iki látogatása alkalmával megpillantván a szép, anyjának görög typusára valló herczegnőt, legott megkérte kezét, de ő szüleinek fogadalmára hivatkozván, állhatatosan visszautasitotta.

Margit rövid ideig tartó lázban, kolostorának fejedelemasszonyaként 1271 jan. 18-án (vasárnap reggel) halt meg.[1]

Vonásai halála után rendkivüli fényben ragyogván — a jelenlevők szentségének bizonyitékát látták ebben, miért is V. István X. Gergely pápánál szentté avatását sürgette.

Az e czélból megejtett vizsgálás eredmény nélkül maradt, miért is újabb bizottság küldetett ki, hogy a csodát megvizsgálják; a dolog mindazonáltal a magyar udvarnál úgy, mintRómában feledésbe ment. Habár I. Mátyás és III. Ferdinand is közbenjártak, Margitot mégse avatták szentté; a magyarországi domonkostemplomoknak azonban a pápai szék megengedte, hogy Margitot boldogként tiszteljék.[2]

121. Béla herczeg

IV. Béla király ifjabb fia († 1269).

Leszármazása és születése.

Szülei IV. Béla király s neje Laskara Mária. Minthogy V. István, az idősebbik fiuk 1239-ben született s arról, hogy Mária királyné a tatárok berohanásakor szült, nem tudunk, első gyermeke (az ifjabb Margit) a berohanás után csak 1242-ben pillantotta meg először a világot, Béla, ha legkorábban, úgy 1243-ban születhetett.

Életfolyása.

Minthogy szülei — István trónörökös fölött — elsőbbségben részesitették, természetes, hogy eljegyzése után (1260) jókora appanaget kapott. Atyja 1260/1-ben Horvátországot, Dalmácziát s a Dráva vidéket Baranya, Valkó, Somogy és Zalamegyékkel ajándékozta neki. Horvátországot és Dalmácziát nevében bán kormányozta. Az uralom gyeplőit ő maga csak 1264-iki házassága után vette kezébe. IV. Béla, a közte és István között kitört 1267-iki zavargás alkalmával elsőszülött fiának mellőzésével, az

[1] Knauz: Magyar Sion 1867. 569.

[2] A Margit életére vonatkozólag bővebben l. Némethy Lajos: Adatok az árpádházi boldog Margit ereklyéinek történetéhez. Budapest, 1884.

ifjabbikat, Bélát, akarta utódjáúl designálni. A fiatal Béla e terv keresztülvitele érdekében a Duna felé közeledő István ellen hadat küldött. Az Izsaszeg mellett vívott csata Istvánra szerencsésen ütött ki, mire Béla menekült. István jóvoltából megmaradt herczegségének birtokában.

Halála.

Béla herczeg 1269-ben halt meg, midőn Mária herczegnőnek a nápolyi trónörökössel való eljegyzését István udvarán ünnepelték.[1] Esztergamban temették el, az atyjától épitetett minorita templomban.

Házassága.

IV. Bélának 1254 szept. 16-án kelt IV. Incze pápához irt levelében ráakadunk a következő passusra: „ut si discretioni Vestrae visum fuerit copulam matrimonii inter carissimum filium nostrum Belam et neptem Vestram fine debito consummari, in aliis legationibus nostris et specialiter in ista eidem finem indubitatam petimus adhiberi ... verum tamen si id Vestrae resederit voluntati ad perficiendum ipsum contractum nuncios vestros cum pleno mandato ad nos dirigatis ut ipsis mediantibus praefatum negocium finem et effectum debitum sortiatur“.[2]

Láthatjuk ebből az okiratból, hogy IV. Béla 1254 nyarán Béla herczeget IV. Incze pápa unokahugával összeházasitani akarta. Ezen nincs mit csodálkoznunk. Incze pápa az elökelö Fiesco, lavagnai grófi családból származott le.[3] Csakis a pápának 1254 deczember 7-én bekövetkezett halálán mult, hogy a terv meg nem valósult.

[1] Schiernek abbeli adata, mintha Béla csak atyja elhunytával halt meg, valótlan. A Chron. Austr. ap. Freher I. 62. szerint: „1269 filius regis Vngarorum Belae, etiam vocatur Bela, hoc anno obiit.“ 1269 junius 20-án még életben volt; bizonyitja ezt Farlati III. 284.: „Millesimo ducentesimo sexagesimo nono, indictione XII, die XII. Kal. Julii Temporibus domini Belae, incliti Sclavoniae ducis et nostri domini Johannis Archiepiscopi.“

Hogy még atyja előtt halt meg, IV. Béla maga bizonyitja, (ap. Fejér IV. 3. 495.) mely 1269 okt. 3-án kelt okiratában: „Cum manus Domini ostendentis mundi prospera fore transitoria et caduca afflictionibus in illatis, nos orbans filio charissimo Bela . . .“

[2] Fejér IV. 2. 243.

[3] Bizonyosan nem tudjuk, hogy a pápa melyik unokahugáról lehet itt a szó. Guichenon Histoire de Savoye (1660) cz. művében IV. Incze pápa legközelebbi rokonainak a nemzedékrendjét a következőleg mutatja be:

Algu tatár vezérnek követei 1258-ban Bokharából Béla udvarán megjelentek azzal az ajánlattal, hogy ha IV. Béla a keresztények ellenében segitségükre lesz, a khán hajlandó Béla leányát fiával, vagy leányát Béla fiával összeházasitani.[1] Mivel (V.) István akkor már nős ember volt, csakis Béla herczeg jöhet szóba. IV. Béla azonban az ajánlatot visszautasitotta.

Bélának brandenburgi Kunigunda herczegnövel való eljegyzése elvileg 1260-ban létesült. Valósággal 1261-ben jegyezték el; a mesés pompával kifejtett házasságot pedig 1264 okt. 25-én ünnepelték meg.

Béla herczeg gyermektelenül halt meg; azonban halicsi Kunigundának 1267-ben kelt IV. Bélához intézett leveléből tudjuk, hogy Béla neje áldott állapotban volt: „Gratulamur etiam in his, quae grata Vobis sunt, scilicet de inpraegnatione nostrae sororis carissimae, uxoris domini Belae, vestri filii fratris nostri". A mennyiben született is gyermeke, még 1269 előtt elhunyt.

Blondel szerint Béla „Dux de Marsaw caesus an. 1272". Unokaöcscsével, az 1272-ben megölt Béla macsói herczeggel cseréli fel. Hübner ezt a herczeget nem is ismeri.

122. Kunigunda.

IV. Béla király menyje († 1288 után).

Származása és születése.

Szülei: III. brandenburgi Ottó őrgróf, a Ballenstädt-házból († 1267 okt. 9-én) és cseh Bozena (Beatrix) † 1267 után, de

Fiesco Hugó, conte palatino
neje: genuai de Gulli N.

Rubaldó	Sinibaldó	Theodozius	Obizzo	Margit
biboros	(IV. Incze pápa)	neje: Camillo, Capo Corp. urának a leánya	Argentina férj: Spinola Konrád	férj: Sanvitale Guerino (pármai)

Ottó	Parcival	Albert	Beatrix	Leány
(VI. Hádrián pápa)	biboros		férj: II. (Savoyai) Tamás	férj: Bonifác carettói őrgróf

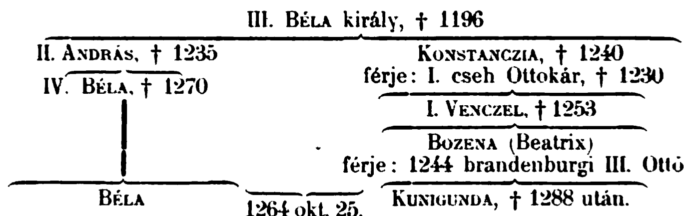
IV. Inczének e stemmában feltüntetett unokahugai közül mindenesetre Beatrixot nem jelölték ki Béla számára, mivel ő már jóval 1254 előtt férjhez ment.

[1] L. a pápának IV. Bélához irt 1259-ben kelt levelét (Pray. Annal. I. r. p. 302.) Fessler (II. 587.) szerint Béla leányának a khán unokaöcscsével való összeházasitásáról van a szó. IV. Orbán pápa (Wenzel III. 57.) 1264-ben felszólitja a magyar egyháznagyokat, hogy a magyar királyi ház tagjainak tatárokkal való összeházasitásába ne adják beleegyezésüket.

még 1300 előtt. Szülei 1244-ben keltek egybe; Kunigunda valószinüleg idősebbik leányuk s mint ilyen körülbelül 1247-ben született.

Házassága.

Midőn IV. Bélát István fiával együtt II. cseh Ottokár 1260-ban Kroissenbrunn mellett vívott harczben legyőzte, Béla békéért könyörgött. Az elészabott feltételek közt benne foglaltatott az is, hogy ifjabb fia Béla, Ottokár unokahugával, brandenburgi Kunigundával összeházasittassék.[1] 1261 évi április havában a Béla és Ottokár között kötött béke megerősitése végett a találkozás Bécsben megtörténvén, a különben egymással rokonságban levő párnak az eljegyzése tényleg végbement[2]:

Az 1264 évi október 25-én megkötött házasságot olyan pazar pompával ünnepelték meg, hogy leirása is kulturtörténeti jelentőségü: „Már az elökészületek is oly nagy feltünést keltettek, hogy egynehány európai fejedelem követet küldött Bécsbe, hogy meggyöződést szerezzen a tudósitás valóságáról. Fischamenden Bécsen alul — itt kellett volna az ünnepséget megtartani — iszonyu mennyiségü eleség és bor volt felhalmozva. Oly nagy volt a bőség — irja valamelyik egykoru költő — hogy ha két tartománynak a lakossága holt részegre itta volna, akkor se fogyott volna el a készlet. Az eleség öt olyan nagy rakásban volt felhalmozva, mint a legmagasabb templomtorony; a Dunaszigetét mindenfajta hizó-marha özönlötte el; a közeli pusztában a kenyeret 1000 muth buzából sütötték; tyúk pedig annyi volt, hogy ha Osztrák- és Morvaország valamennyi csize és verebe tyúk lett volna, se lehetett több. Nem a valódi szükséggel kellett számolni, hanem, hogy nagy legyen a fölösleg, Ottokár igy rendelte el. Ottokár 20.000 ezüst márkáért idegen államok-

[1] Arenpeck. — Monach. Patav.
Arenpeck és Cont. Mart. Poloni szerint Kunigunda Istvánnak a neje.
[2] Ottokárnak a pápához intézett levele.

ban posztót, kelmét és ékszereket vásároltatott a sátrak s azok feldiszitésére, a tervet maga eszelte ki. Midőn az ünnepség ideje közeledett, a Dunán át olyan széles hidat üttetett fel, hogy 10 lovas kényelmesen lovagolhatott egymás mellett. Több ezer főre rúgó kiváncsi ember özönlött oda és mértföldnyi körületen tapodták le a füvet. A réten a herczegek számára 14 asztal volt fentartva, mindmegannyit bársony, paltekin és pliad födte s a legdrágább ételek voltak rajta. A házasság ünnepségén reggel legelsőbben is Ottokár jelent meg a lengyel herczegek, német őrgrófok, tartományának grófjai s a legelőbbkelő nemeseinek környezetében. Valamennyi drága ruhába öltözött; az előkelő asszonyságok és hajadonok is megjelentek, drága ékszerekkel diszitvék. De a menyasszony pompájával túlragyogta valamenynyit. Tyranti, aranynyal átszött ruhát viselt; olyan fényes volt, hogy megvakitotta a szemet. Szőke fürtös fejét diadema fedte, mely értékesebb volt az angol király koronájánál, keblét olyan csatt ékesitette, hogy országokat lehetett volna venni érte. Ruhájáról aranynyal ékesitett, hermelinnel bélelt, gyöngyökkel és nemeskövekkel megrakott köpeny hullámzott alá, a nyakát czoboly prémezte. A magyarok skárlátban és hermelinben jelentek meg, sokan közülük, nyakukon túl érő nyest ködmenben. A németeknek különösen szakáluk tünt fel, amelybe a magyarok tatár szokás szerint gyöngyöt meg drágaköveket szőtek. A németek kiváncsian szemlélték fehér üngeiket is, melyek „őzbak módjára“ bukkantak elő a kabátokból. Mise után a püspökök megáldották a házasságot. Azután az ünnepségen résztvevők a hosszu asztalok mellett helyet foglalva, hozzáláttak a lakomához és zeneszó mellett arany és ezüst tálakon étkeztek. Ezenközben kezdetét vette a nagy lovagjáték s ezzel a pompás ünnep befejeződött. Nem bocsátották valamennyi lovagot a „Bohurd“ elé, mert nagyon sokan jelentkeztek. A kiválasztottak cindellel bevont, cseh fehér meg vörös szinekkel két részre osztott kalpagot kaptak jelvényül. A kortársak azt állitják, hogy eddigelé egyetlenegy császár- vagy királynak a lakadalma alkalmával se fejtettek ki olyan pompát, mint ezúttal.“ [1]

Cont. cosm. Prag. — ad 1264 — hasonlóképpen a magyar nemzeti szokást ecsetelvén — nagyban egyez az iménti leirással: Midőn ugyanis Béla király jegyesének atyjával és Ottokárral Kunigunda moringjára nézve megállapodott, a fiatal Béla herczeg,

[1] Schlesinger i. h. 143.

A tatárok betörése miatt az alig két éves herczeget anyja 1241-ben osztrák földre vitte. 1245 évi Istvánnapkor királylyá koronázták s Szlavonia herczegévé kinevezték.[1] IV. Béla a cseh Ottokárral 1254-ben kötött béke alkalmával Stiriát kapta; ezt a fiatal királynak, Istvánnak ajándékozta oda, akinek nevében István, Slavonia bánja kormányzott. 1258-ban maga a fiatal király vette át Stiria kormányzását, 1260-ban azonban már elvesztette. 1262-ben vette kezdetét az atyja és fia között az a huzamosb ideig tartó ellenségeskedés, melynek azonban genealogiai érdeke nincs, csupán Istvánnak büszke és uralomravágyó karakterét világitják meg.

István atyjának halála után Székesfehérvárott másodizben megkoronáztatta magát.

Halála.

István 1272 nyarán Szerbiába ment, hogy véget vessen az Uros István szerb király és ennek fia Dragutin, V. István veje közti ellenségeskedéseknek (természetesen Dragutin pártját fogta). Ott időzése alkalmával hozták neki hirül ifjabb fiának, Andrásnak Ausztriába való elszöktetését. Ez a gonosztett annyira elkeseritette, hogy legott elhagyta a tábort és vágtatva haza indult, hogy fiát visszahozza.[2] Az idegek felcsigázása s a tikkasztó hőség elannyira beteggé tette, hogy Budára érve, tökéletesen kimerült volt. A városból a Margitszigetre — leánya itt apácza volt — átvitette magát; itt halt meg 1272 aug. 1-én. Ugyancsak itt temették el.[3]

Házassága.

Neje kún Erzsébet; hásassága kb. 1255/6-ra esik.

Gyermekeit

a következő sorrendben állitottam össze:

1. Katalin, a legidősebb (mert legelöbb — 1269 körül — ment férjhez), Dragutin szerb király neje.

soproni várhoz tartozó Padar nevü várföldet Zách nb. Konrádnak, a királyné pinczemesterének adományozza, mert a királyt István herczeg születésének örömhirével megörvendeztette.

[1] IV. Bélának 1246. jan. 10-iki okirata (Fejér IV. 1. 401.)

[2] Ottokár levele, Fejér V. 2. 315.

[3] Egyik 1267-iki okiratában megemlékezik orvosáról Jánosról, akinek halála után a neki adományozott birtokokról másként rendelkezik. (Fejér IV. 3. 411. l.)

2. Mária, (mert 1269-ben ment férjhez), II. Károly nápolyi király neje.

3. Anna (mert 1271-ben kelt egybe), II. Andronikos görög császár neje.

4. Erzsébet (mert IV. László előtt született), apácza a Margit-szigeten: állitólag előbb Milutin szerb király neje; egybekelt Rosenberg Zavissel.

5. IV. László, trónutódja, szül. 1262, † 1290.

6. András, szül. 1268, † 1277.

7. Ismeretlen leány, Svetsláv Jakab, bolgár despota jegyese vagy neje.

V. Istvánnak eme történetileg és okiratilag kimutatott gyermekein kivül néhány iró még a következőket veszi fel:

a) egy másik András, akit László 1290-ben Csehországban megfojtott; Kézai és mások szerint László testvére, de nem mondják, vajjon törvényes-e.?[1]

b) Kálmán, akiről Horneck (I. R. 97. l.) tesz emlitést;

c) István. Erről meg Ritius Mihály,[2] de egyedül csak ő tesz emlitést; lehet, hogy zsenge gyermekkorában hunyt el. A külföldi irók szerint pedig V. István éppen csak két fiugyermeket hagyott hátra.[3]

Mindemez adatokra az az ellenvetésünk, hogy a IV. László születéséig (1262) a fiatal házaspár, István-Erzsébet olyan gyümölcsöző házassága (István tudvalevőleg 32 éves korában halt meg), valószinüvé teszi, hogy 1262 és 1272 közt még több gyermek születhetett (a vélt Andráson kivül); hogy ezek a fentebb felsoroltak közé felvéve vannak-e, erre manapság nem felelhetünk.

Csodálatos az a körülmény is, hogy a források V. Istvánnak eme nagyszámu kétségbevont fiugyermekein kivül, egyetlenegy kétségbe vont, illetőleg fölös számu leányáról se tesznek emlitést; mert amit Schier Erzsébetről, az apáczáról mond, igen könnyen a helyes kerékvágásba lehetne terelni.

[1] Chron. Austr. ad 1290: „Ladislaus Rex Ungariae a quodam Comano occisus est; quidam, qui dicebat se fratrem suum esse, et potenter volebat regnare, submersus est“.

Dlugoss, Hist. Pol. Lib. VII. (in vita B. Salomeae-ben is.)

[2] Lib. de Regibus Hung. 76. l.

[3] Horneck: „Zwen Sün er liecz, Ladisla der ain hiez (der ander der hiez Cholman)“.

Némely régibb iró még V. Istvánnak András, Salomo és László nevü fiairól tesz emlitést, kik IV. Lászlóval együtt az Ottokár ellen vivott csatában részt vettek. Az egész Kézai krónikájának inkorrekt felfogásánál nem egyébb. Ott áll: „mely hadjáratban azon nap a Bastech nb. Renold fia Renold tartá a király zászlaját emberül és hatalmasan; testvérei András, Salomo és László... a király úr mellett állván". András, Salomo és László pedig nem a király, hanem Bastech nb. Renoldnak a testvérei (v. ö. „A magyar nemzetségek" czimü müvemmel, II. 413).

124. Kún Erzsébet királyné.

V. István király neje.

Leszármazása.

Erzsébet egy 1273. évi okiraton függő pecsétén „Imperatoris Cumanorum filia"-nak nevezte magát; e szerint tehát kún eredetü. Egyébként az alábbi okiratok és krónikások is e mellett szólva — bebizonyitott dolognak vehetjük. Más helyzetben vagyunk szüleinek meghatározását illetőleg.

A belhoni irók (Desericzky, Pray, Budai Ferencz, Fessler II. 581, Gyárfás, Mangold 1883-ban megjelent Magyarország története 53. oldalán, stb.) szerint a Magyarországban 1241-ben megölt kún fejedelemnek, Kötenynek (Kuthen) a leánya volt. Nem bizonyitnak ez állitás mellett sem az Erzsébet-féle pecsét, sem a külföldi irók adatai, de még a kronologiai-genealogiai kombinácziók se.

1. Egyik külföldi iró se nevezi meg az atyját.[1]

2. Rogerius[2] olyan értelemben nyujt e felől felvilágositást,

[1] Pachymeres lib. IV: „Ő (V. István) kún eredetü asszonyt birt nőül, aki el volt fogva, azonban — mondják, hogy felette szép volt s a fogságából trónra emeltetett". Rajnald az 1273. évről szólva, megemliti az olmützi püspöknek (Schauenburg Brunó 1245—81) a pápához irt levelét, mely igy hangzik: „Haec vero sunt pericula a regno Hungariae Christianitati imminentia: primum quod in ipso regno Cumano manu tenentur, qui non solum alienigenis, sed etiam ipsius regni incolis atrociter sunt infesti . . . Ecce ipsa Regina Hungariae est Cumana; proximi parentes ejus gentiles sunt et fuerunt.

[2] Carmen. miserabile. etc.

hogy IV. Béla a magyarok részéről keletkezett lázadás miatt a tatárokkal kötött szövetséggel vádolt Kötenyt, nejével és gyermekeivel együtt őrizet alá vétette s a felbujtatott nép Kötenyt övéivel (cum suis) meggyilkolta.

Köteny annakelőtte Oroszországban polovczi khán volt (az irók szerint Kotjan, Kotjän, Kotjak, Cothan, Cuthen), a tatárok ellen a Kalkanál vívott 1223 junius 16-iki szerencsétlen kimenetelü csatában részt vett; mivelhogy pedig Batu khánnak — amint követelte — magát elrendelnie nem akarta, az astrakani csata elvesztése után 40,000-nyi főből álló kúnnal 1239-ben Magyarországba menekült; IV. Béla elfogadta alattvalójának és területet is kijelölt nekik. De mert a vitéz Mstiszlaw (Chrobry) toropezi herczeg, Nowgorod, Halics stb. ura, már jóval 1239 előtt, amidőn Köteny Magyarországba vándorolt, nőül birta Köteny leányát,[1] Anna nevü leánya (számitásom szerint Köteny unokája) pedig 1219-ben Dániel halicsi fejedelemmel már egybekelt volt, Köteny 1241-ben (amikor övéivel megölték) már olyan öreg korban volt, hogy arra, miként egy — vagy két — éves leánygyermeket hagyott hátra — aki állitólag az 1239-ben született Istvánnak még ifjú korában nejévé lett — arra, mondom, gondolni se lehet.

Egyébként a netalán erre nézve fenálló kétséget eloszlatja az alábbi táblázat:

		Köteny (Kotjan)	
II. András magyar király		Leány férje: Mstiszló † 1228	Erzsébet
IV. Béla	András ~	Ilona (Mária	
V. István	eljegyezve 1221		

Ez a stemma (melynek csak az esetben van teljes bizonyitó ereje, ha Chrobry Mstiszlónak csakugyan nem volt más neje mint Kotjan leánya) szerint bajos elhinnünk, mert András herczeg már 1221-ben jegyese volt Köteny *unokájának* és (orosz források szerint) 1227-ben egybekelt vele,[2] hogy a majdnem 20 évvel fiatalabb unokaöcscse V. István kora ifjúságában nőül vette volna Köteny leányát.[3]

[1] „A tatároktól 1222 őszén legyőzött Kotjak polovczi khán akkoron már Mstiszló halicsi fejedelem apósa volt." Schiemann, Oroszország, 1886. 159. l.

[2] Strahl, Oroszország története, I. 348.

[3] Erzsébet kún rokonairól a következőket tudjuk:

a) IV. Béla király (1255 okt. 21.) Zeyhanus kún herczeg kérésére a Szöllős nevü földet Albert fiainak adományozza. A herczeg a királynak a „carissimus cognatusa". (Hazai okmánytár VIII. 62.)

Erzsébet tehát Köteny családjából származtatott; annak a kún fönöknek lehetett leánya, a ki a kúnokat a tatárjárás után Magyarországba visszavezette; de Köteny leányának nem tarthatjuk. Születését illetőleg bátran felvehetjük, hogy V. Istvánnal egykoru volt, e szerint tehát 1240-re tehetjük.

Házassága és élete.

IV. Béla trónutódját Istvánt kún Erzsébettel eljegyezte és összeházasitotta.

Tudjuk, hogy IV. Béla a Kötenynek megöletése után Magyarországból kivonult kúnokat — akik hogy e véres tettet részben megboszulják a tatárokkal egy követ fújtak — pusztává lett országának megnépesitése végett 1242/3 táján Bulgáriából visszahivta. Nemsokára rá, hogy hire járt, hogy a tatárok ismét betörnek Magyarországba, — az évszámot határozottan nem tudjuk — Béla tartott attól, hogy a kún fejedelemnek 1241-ben történt meggyilkolásához hasonló scenák ismétlődhetnek; hogy azonban ennek elejét vegye, és a kúnok nemzeti érzésének hizelegjen: trónutódját Erzsébettel eljegyezte. Érezhette Béla, hogy ez a házasság magyar trónutódjának éppen nem egyenrangu, ő azonban csak a kényszernek engedett s a pápához irott levelében némileg mentegetődzik e házasságot illetőleg. Ugyanis a többi közt: „Cumanos“ — irja — „etiam in regno nostro recepimus et proh dolor! per paganos, infideles Ecclesiae conculcamur. Amplius — filio nostro primogenito, Cumanam quamdam conjunximus, ut per hoc vitaremus deterius, et, ut occasionem aliquam nancisci possemus, per quam valeremus eosdem, sicut jam pluries fecimus, ad baptismi lavacrum convocare...“ [1]

Különös, hogy Béla a pápához irt levelében a kényszerüség kicsikarta házasságot nem szépiti azzal, hogy fiának menyasszonya fejedelmi házból származik, hanem csak úgy megvetőleg „Cumanam quamdam“-nak nevezi. Ha Kötenynek leánya vagy unokája lett volna — hisz maga a kúnfejedelem leányának

b) IV. László király 1289-ben (Wenzel IV. 336.) rokonát a kún Arbuz-t és ennek két unokáját (et duos nepotes eiusdem) emliti.
Alig csalódunk, ha mind a kettőt Erzsébet fivéreinek tartjuk.

[1] IV. Bélának IV. Incze pápához irt levele (Datum: in Potoka, III. Id. Dec. évszám nélkül). Pray: Hist. Regum I. 256. IV. Inczét Anagniban 1243 jún. 24-én választották meg, 1243 jún. 28-án felavatták, 1244 jún. 28-án II. Frigyes császár elől Lyonba szökött s itt maradt 1251 tavaszáig. Ha tehát Béla a pápához czimzett levelét még annak Itáliában tartózkodása alatt irta volt, 1243 július előtti keletünek kell lennie.

vallja magát — ezt a körülményt emlités nélkül nem hagyhatta. És Béla mégis megengedte, hogy ez a házasság létesüljön.

A házasság létrejöttére nézve biztosabb támpontunk van.

Tudjuk, hogy István, az ifjabb király, 1258-ban Stiria ellen vonult, hogy az országnak kormányzását személyesen átvegye; neje, Erzsébet is elkisérte oda.[1]

István 1258-ban már 19 éves volt; eszerint tehát a házasság létesülése 1253/5-re tehető.[2]

A fiatal házaspár lakóhelye — mint már megemlitettük — 1258 óta a Stiriában fekvő Pettau volt.

Nagyon természetes, hogy Erzsébet, mint a magyar trónutód jegyese a keresztény hitre áttért; egyébként Cont. Cosm. Prag., Marignola és egyik, saját okirata is bizonyitja. Valószinü, hogy az Erzsébet nevet a keresztségben nyerte, s mert születésének évét nem tudjuk, azt se tudhatjuk, hogy megkeresztelése előtt valami kún nevet viselt-e?

Erzsébetet 1270-ben Székesfehérvárott királynévá koronázták s ez alkalommal arra kötelezték, hogy a nemesek jogait tiszteletben tartsa.[3]

1272 augusztus 1-én megözvegyült. Egy ideig kiskoru fia László helyett uralkodott; azonban tanácsosaival oly sok és nagy zavart idézett elő, hogy elfogták és Turul várába zárták.[4]

Béla macsói herczegnek 1272-ben bekövetkezett halála óta a macsói és boszniai báni méltóság betöltetlen maradt. 1280-ban László mindakét bánságot anyjának adta, aki azonkivül még Vukovo és Pozsega megyéket és valószinüleg Syrmiát is kormányozta.[5]

[1] Horneck. P. I. cap. 49. »Auch chom die Kuniginn seine frawe zu ihm dargevarn«.

[2] Okiratilag van bebizonyitva, hogy IV. Béla 14 éves korában Laskara Máriával egybekelt. Pray, Hist. R. I. 262. István és Erzsébet egybekelése idejét egész biztonsággal 1254-re teszi. Schier tartózkodóbb; azt hiszi, hogy a házasság István fiatalságára való tekintettel 1254 előtt aligha létesült.

[3] Fejér, V. I. 237.: „De appositionis coronae capiti nostro promisimus juramento, quod jura nobilium per antecessores nostros indebite alienata et injuste occupata reddi faciemus.“ (Erzsébet lev.)

[4] Cum quidam infideles — regni nostri apud Albam ante tempus coronationis carissimi filii nostri regis Ladislai contra nostram Excellentiam manu armata insurgentes.“ (Erzs. levele I. Fejér V., 2. 131.) Azután még a szintén elfogott Lászlónak egyik levelében ad 1273, Fejér V. 2. 425.: „Cum per Finta palatinum captivati fuissemus.“

[5] Fejér V. III. 35. 37.

Klaič abban a nézetben van, hogy csak 1282-ig volt Macsó-Bosznia herczegnője s László még 1282-ben sógorának, a trónjától megfosztott szerb Dragutin Istvánnak adta Macsót és Boszniát. Ugyanő ad 1282: „Elyzabeth, dei gratia major Regina Hungariae, ducissa totius Sclavoniae, de Macho et de Bozna" (ap. Fejér IV., 3. 128.); van még egy másik keletü okiratunk, ebben Erzsébet: „Elizabeth dei gratia major Regina Hungariae Ducissa de Macho et de Bozna"-ként szerepel.[1] Tehát okiratilag van bebizonyitva, hogy Erzsébet még 1284-ben Macsó és Bosznia herczegnője volt.

Halála.

A legszebb[2] Árpádházbeli királyné elhalálozásának évét nem tudjuk. A tőle eredt legutolsó okirat „in villa Oronas" (Aranyos, Baranyamegye) 1290 május 3-iki keletü. l. Wenzel IX. 524. l. Ágnes királyné egy 1295 máj. 1-én kelt okiratában (Wenzel X. 180.) róla mint már nem élőről szól („Dominus Bela et Stephanus, Illustres Reges Vngariae, et consortes eorundem piarum recordacionum").

III. András 1298. évről kelt okiratában (l. Wenzel XII. 494) megemlékezik ugyan róla, de világosan csak IV. Lászlóról mondja, hogy meghalt.

Legvalóbbszinü, hogy a margitszigeti kolostor falai közt halt meg.

125. Katalin.

V. István király legöregebb leánya.

Neve okiratilag meg van állapitva.[3] Atyjának 1242-ben Klissában meghalt nővére után Katalinnak nevezték el. Luccari szerint Erzsébet volt a neve. Minthogy szülei V. István magyar király és kún Erzsébet, 1255 körül keltek egybe, s első fiuk az egybehangzó feljegyzések szerint 1262-ben született, világos, hogy V. Istvánnak 1262 előtt született gyermekei leányok voltak.

[1] Hazai okmánytár VIII. 34. l.

[2] Pachymeresnek az az adata, hogy szépsége végett a rabszolgaságból a trónra jutott, vagy tudatlanságon, vagy a tények elferditésén alapul.

[3] Fessler: Geschichte der Ungarn. II. 601. István első szülött leányának nevezi.

Miután továbbá Katalin nőtestvérei közt elsőnek lett kiházasitva, úgy joggal tarthatjuk őt szülei legelső gyermekének és születése évét 1256—57-re tehetjük.

Egybekelésére vonatkozólag Pejacsevics és Engel a következő feltevéseket állitják fel:

IV. Bélának s V. Istvánnak Ottokár ellen kiküldött segitő csapataiban Ottokárnak a pápához intézett jelentése szerint rasciaiak is voltak, ami talán szerb csapatok jelenlétére is enged következtetni; a magyar király kiséretében 1261. márczius havában Bécsbe jött fejedelmek közt Uros István is ott volt két fiával; feltehetjük tehát, hogy 1261-ben a szerb trónörökös már István leányának jegyese (férje) volt, vagy pedig, hogy a fiatal pár egybekelését már ekkor elhatározták. Az is valószinü, hogy a büszke István egyidejüleg ama feltételt is szabta, hogy Uros István még életében mondjon le trónjáról fia, Dragutin javára, stb.

Az én nézetem szerint e feltevés *sem a jelzett időpontra, sem a házasság emlitett eredetére nézve igazolva nincs.*

Eltekintve a pár gyermekkorától — Katalin 1261-ben legfeljebb 4—5 éves lehetett — azt akarom megjegyezni, hogy — (v. ö. „A középkori délszláv uralkodók“ cz. müvemmel) — az 1261-ben Bécsben megjelent három szerb király alatt nem Uros Istvánt s két fiát, hanem az Uros, Radoslaw s Ulászló nevü fitestvéreket kell értenünk.

Azonkivül arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy IV. Béla s V. István okiratai értelmében 1269 ig a két udvar nemcsak hogy feszült viszonyban volt, hanem, hogy háborút is viseltek egymással, ami nem történt volna akkor, ha a két udvar már 1261-ben rokoni viszonyban van. Jogunk van tehát ama feltevésnek helyt adni, hogy Dragutin István eljegyzése s egybekelése V. István legidősebb leányával a két állam közt létrejött béke zálogának tekintendő s hogy 1269 első felében létesült.

A kevély Istvánnak — aki nagyanyja Gertrud s anyja Mária dölyfösségét örökölte — semmi esetre sem volt inyére leányának eme semmikép se fényes kiházasittatása; de két mozzanat játszott itt közbe, mely beleegyezésre birta.

Egyrészt a szövetség tisztán politikai érdekü volt s arra irányult, hogy Magyarországnak szükség esetén segédkezet nyujtson Ottokárral és egyéb ellenséggel szemben, másrészt pedig már vak Bélának a szerb Ilonával való egybekelésében is a szövetségnek egy korábbi esetét látták; különben is a fiatal pár közt a következő rokoni viszony létezett:

I. Uros, szerb nagyfejedelem

Desa	Ilona 1129 fel: II. Béla m. királynak
Nemanja István † 1200 febr. 13	II. Géza, † 1161
I. István király † 1227	III. Béla, † 1196
I. Uros István † 1277	II. András, † 1235
	IV. Béla, † 1270
	V. István, † 1272
Dragutin István	Katalin

1269 körül.

A házasság létrejöttének időpontjára nézve semminemü adatunk sem maradt fenn; csak annyit tudunk, hogy Katalin 1269 körül a szerb udvaron tartózkodott, — mert midőn ez időtájt Dragutin megbetegedése következtében görög követség jelent meg a szerb király udvarán, hogy Milutin herczegnek császári herczegnővel való egybekelése ügyében alkudozásokba bocsátkozzék, az öreg Uros csak elbámulta a küldöttség udvarias modorát s nagy számu podgyászát. Midőn tudtára adták, hogy ez a herczegnő podgyászának csak egy része, s hogy a java még csak jön, azt mondta: „Mineküink oly elpuhitó dolgokra szükségünk nincsen; lám, menyem egyszerü házi ruhájában ül rokkája mellett; ily egyszerüen s háziasan tölti nálunk idejét“.

1282-ig Katalin megosztotta férjével Szerbia trónját, ezután meg herczegségébe követte. Itt Pachymeres szerint tiltott viszonyba lépett sógorával Milutinnal. Az utóbbiról ugyanis rebesgették, hogy mig bátyja túlzott jámborságában kinozta testét s a nejével való nemi közösüléstől tartózkodott, ő játszotta a férj szerepét.[1]

Az utolsó tudositás, mely Katalinról szól, azt mondja, hogy rövid idővel anyósa Ilona halála után († 1314) Simonis (Milutin nejének) kiséretében, ki nála látogatóban volt, Milutin udvarába ment s itt igen szivélyes fogadtatásban részesülvén, gazdagon megajándékozva küldték vissza.

E házassági összeköttetés egyik fontos következése, hogy V. István 1272 nyarán magyar hadsereg élén Szerbiába vonult,

[1] Raics Katalin s Milutin védelmére kel s Pachymerest szerbellenes érzelmünek mondja. E mellett azon dicséretre hivatkozik, amelyben Dániel érsek Milutin királyt részesité; továbbá az e királytól alapitott számos egyházra s püspökségre s arra, hogy Milutint népe az „ájtatos“ melléknévvel tüntette ki, stb. De tekintettel Milutinnak a házasságra s a házas életre vonatkozó nézeteire, Raics hivatkozását nem tekintjük elegendőnek Pachymeres állitásának megczáfolására.

hogy a veje s ennek atyja között kitört viszálykodásoknak Dragutinra nézve kedvező eredménynyel véget vessen. Ez életébe került, amennyiben egy Magyarországból nyert tudósitás hirére, nagy sebességgel haza sietett, de a nyári hőség halálos betegségbe ejtette; ennek következtében nemsokára meg is halt.

Hogy Katalin mindamellett, hogy férje csak a Szerémség kormányzója volt, mégis politikailag szerepet játszott, s hogy Árpádházi származását külföldön is becsülték, ezt azon körülmény is igazolja, hogy II. Károly nápolyi király 1300 jan. 12-én „Magnifice Principisse Domine Catarine Illustri Regine Servie carissime sorori nostre" czim alatt Martell Károly fiának magyar trónkövetelése ügyében levelet küldött.[1]

Hogy e szövetség következtében az Ottokár ellen harczoló magyarok közt szerbek is voltak, azt Ottokárnak a pápához intézett jelentése kétségtelenné teszi.

126. Dragutin István.

Szerb király, V. István király veje († 1316).

Az okiratokban rendesen István néven[2] fordul elö, nemkülönben érmein is.

Szülei: I. Uros István, szerb király († 1277) és a frank Ilona († 1314).

Minthogy atyjának csak hosszabb házassága után született, ez az elsőszülött fiú születésén való örömében a drágát és becsest jelentö Dragutin nevet adta neki. Születése évét illetöleg semminemü adatunk nincs.

Csak 1269 körül hallunk valamit felöle. Ekkor ugyanis atyját komolyan felszólitotta, hogy mondjon le javára a trónról. A régibb irodalom, mely szerint Dragutin herczeg már 1261 körül kelt egybe az ifjabb magyar király, V. István, leányával, felteszi, hogy már a házassági alkudozások alkalmával azon feltétel lön kikötve, hogy Uros István még életében adja át trónját Dragutin fiának. Engel (228) nem téved, midön azon feltevésnek ad kifejezést, hogy István büszke jelleme ezen feltétel-

[1] Hopf 85 366. a következő forrást idézi: Fasc. Ang. 27. sz. fol. 88., 91., 93. Ellenben Wenzel (Dipl. eml. az Anjoukorból, I. 122.) szerint az elvesztett Reg. Ang. 27. köt. 565. lapján fordul elő.

[2] Wenzel IV. 318 203. do. 1288 aug. 8. IV. Miklos pápa levele Ilona királynéhoz: „magnificos viros Stephanum et Urosium, Illustres Reges Sclavorum natos tuos".

szabást valószinüvé is teszi. Különben arra mutatnak a később bekövetkezett események is, hogy az öreg király igéretét a házasság alkalmával kilátásba helyezte, de határozottsággal korántsem váltotta be. 1269 körül azonban a fiatal herczeg közbejött akadály miatt nem volt abban a helyzetben, hogy trónkövetelésének erélyesen kifejezést adhasson. Egy, Jelecso városa közelében tett, lovaglása alkalmával lováról lebukott s ez alkalommal lábát oly súlyosan megsebesitette, hogy fellábadásán kételkedtek. Az öreg király ennélfogva máris ifjabb fiának, mint prezumtiv trónörökösnek a kiházasitására gondolt. Dragutin állapota azonban jobbra fordult s valószinüleg ő semmisitette meg öcscsének házassági tervét.

Ipjának 1270-ben bekövetkezett trónrajutása alkalmával Dragutin újra előállott trónigényeinek hangoztatásával. Mennyit ért el akkor Dragutin, azt biztosan nem állithatjuk; okiratilag bebizonyitott tény az, hogy V. István a közte és II. Ottokár cseh király között létrejött béke 1271 julius 3-ikáról szóló ratifikálása alkalmával szövetségesei közt — „Regem Serviae et Stephanum filium ejus juniorem regem Serviae generum nostrum“ is emliti. Dragutin tehát akkor már „ifjabb király“ volt, éppen úgy, mint V. István, ki hosszabb időn át mint „ifjabb király“ szerepelt IV. Béla mellett. 1271 után Dragutin állitólag ipja támogatása mellett határozottsággal s erőszakkal kelt ki atyja ellen, hogy őt koronájától megfossza. Tudjuk azt is, hogy V. István 1272 nyarán személyesen vonult Szerbiába, hogy veje ügyében az öreg Uros ellen állást foglaljon; — e szándékát fia András elraboltatása hirére életével fizette meg.

Atyja halála után Dragutin 1277—1282 uralkodott; 1282-ben azonban öcscse Milutin arra kényszeritette, hogy javára mondjon le a trónról.[1]

[1] A régibb irodalom az egész dolgot Milutint illetőleg igen kedvező világitásban mutatja be. Dragutin — igy szólnak a források — nem érezte magát igen biztosnak az erőszakosan kicsikart trónon; 1269 óta megsérült lábán újra fellépő fájdalmai — Pachymeres határozottan állitja, hogy megsérülése még trónörökös korában jött létre; Dániel érsek pedig azt állitja, hogy már királysága idejében érte e baj s hogy isteni büntetést látott benne — a szemrehányások, melyekkel anyja, Ilona, őt illette, lelkiismereti furdalásaival egyetemben nem kedveltették meg vele az uralkodás gyönyöreit s midőn vallásos életében is folyton nyugtalanitotta búja, átadta koronáját öcscsének, Milutinnak, azon feltétellel, hogy Milutin bátyja halála után arról fia — t. i. Dragutin fia — javára mondjon le. Dragutin ugyan csakhamar megbánta az alkut, s Milutint trónjától eltávolitotta, de az utóbbi a papság segitségével oda

Trónjától megfosztva, sógorához, IV. László magyar királyhoz fordult, aki a macsó-boszniai herczegség kormányzásával, mely eddig anyósa, a kún Erzsébet kezében volt, megbizta; azonkivül még Branicsevot, Belgrádot s a Szerémséget is kormányozta. Hosszu uralkodása nem egyéb, mint szakadatlan lánczolata vallásos cselekvényeinek.[1]

1316 márczius 12-én[2] elhunyt. Halála előtt állitólag maga köré gyüjtötte országa püspökeit s boljárjait s nekik szóbelileg, Milutin öcscsének pedig irásbelileg figyelmébe ajánlotta Ulászló nevü fiát. Végtére Theoktist néven szerzetesnek avatta fel magát. Tetemét Rassa városába vitték, s ott a tőle emelt György vértanu-kolostorba temették el. Felesége, Katalin, magyar herczegné.

127. Mária.

V. István király leánya († 1323).

V. István és kún Erzsébet leánya. Mivelhogy testvére Katalin ő előtte ment férjhez, másodszülött gyermeknek kell tekintenünk. Születése, úgy látszik, 1257/8-ra esik. Nevét atyai részről való nagyanyjának emlékére kapta.

V. Istvánnak nagyszámu leánya közt ő az egyedüli, akiről mindmegannyi irónak tudomása van.

vitte, hogy Dragutin újra — s most már mindenkorra — lemondott trónjáról s valódi remete életet élt.

A régibb irodalom szerint 1275-ben ment végbe. Egykoru kézirat (Miklosich Mon. Serb. 561. Starine V, 31. ap. Jirecek) befejező jegyzetéből tudjuk azonban, hogy 6794 (1285 szept. 1. — 1286 szept. 1.) Milutin uralkodásának ötödik éve volt.

[1] Nagyban buzgólkodott a bogomilek üldözésében s megtéritésében; bő adományokat osztogatott a szegényeknek s kolostoroknak; palotáját a betegek s gyámoltalanok menedékévé tette; testét kinozta, sanyargatta s hogy a jámbor s áhitatos férfiu minden feltételének megfeleljen, még a nejével való nemi közösüléstől is tartózkodott. Igy jellemzi őt a régibb irodalom. Okiratilag bebizonyitott tény, hogy a pápa 1288-ban mindkét fitestvért meg akarta nyerni a katholicismusnak. Dragutin katholikus is lett, s a pápa 1291 márcz. 15-én kelt levelében az áttértnek s országának felajánlja oltalmát.

[2] Miklosich 70.: »Bi vi prystavj se Stefanj kralj, Theoktistij monachj«. Klaić szerint 1314-ben, Miklosich szerint 1316-ban halt meg.

Házassága.

1269-ben Károly nápolyi herczeg a Capet-Anjou házból (a későbbi II. Károly király) vette nőül. Csák nb. Tamás özvegye, Ágnes kisérte Nápolyba.[1]

Halála.

1323. évi márczius 25-én halt meg.

Utódai.

Következő gyermekei voltak:

1. Martell Károly, szül. 1272-ben; 1290-ben magyar királylyá koronáztatott; † 1295 (pünkösd és szept. 8-a között). Neje: 1288 habsburgi Klementina, † 1295.

2. Lajos, szül. 1275 febr. 9-én; 1296 decz. 27-én toulousei püspök; † 1297 aug. 19-én.

3. Margit, † 1299 decz. 31-én; férje: 1290 aug. 16-án Valois Károly, szül. 1270, † 1325 decz. 16-án.

4. Róbert, szül. 1277, † 1343 jan. 16-án; nápolyi király. Neje: 1. 1297 márcz. arragoniai Jolánta, † 1302; 2. 1305 mallorkai Sancha, † 1345 jul. 28-án.

5. Berengar Rajmond, † 1307. Nőtelen.

6. János, † 1308 márcz. 16-a után.

7. Trisztán, szül. 1283/8; fiatalon halt meg.

8. Péter, gravinai gróf, † 1315 aug. 29-én.

9. Fülöp, tarenti-achajai herczeg stb., † 1332 decz. 26-án. Neje: 1. 1294 Angela Thamar, I. Nikephor epirusi despota leánya; 1309-ben elvált tőle. 2. 1313 julius 30-án Valois Katalin, szül. 1303, † 1345/6.

10. Blanka, † 1310 okt. 14-én. Férje: 1295 nov. 1-én II. arragoniai Jakab, szül. kb. 1252-ben, † 1327 nov. 5-én.

[1] V. Istvánnak 1269-ben kelt okirata (ap. Katona VI. 501.) „. . . quod consideratis servitiorum meritis nobilis Dominae relictae videlicet Comitis Thomae, filii Schalaucii de genere Chaak, Agnes nuncupatae . . . maxime tamen pro eo, quod eamdem dominam misimus cum domina Maria, filia nostra carissima, quam videlicet filio domini regis Caroli, serenissimi principis, tradidimus in consortem, nuncia extitit et relatrix.” (Némileg módositva Wenzel VIII. 239/162).

Turóczi II. 63.: „Rex Stephanus quintus . . . inter alias filias habuit unam, nomine Maria vocatam, quam Carolo Claudo filio Caroli magni, qui . . . fuit rex Sicilae, tradiderat in uxorem.“

11. Eleonora, szül. 1289 aug., † 1341 aug. 9-én. 1302 májusban II. szicziliai Frigyes (szül. 1271/2, † 1336 jun. 25) vette nőül.

12. Mária; férje: 1. 1304 szept. mallorkai Sanchó; † 1324 szept. 4-én; 2. 1328 körül III. xerikai Jakab.

13. Beatrix, † 1321 előtt; férje: 1. 1305 april VIII. estei Azzo; † 1308 jan. 31-én. 2. 1309 Beaux-Montesgayeux Bertrand; 3. (?) Viennei Róbert.

14. János, durazzói herczeg, † 1335 april 5-én. Neje: 1. 1317 Hennegaui Matild, szül. 1293 nov. 29-én — elvált töle 1321 — † 1323 decz. után; 2. 1321 nov. 14. perigordi Ágnes, † 1345. Mária utódainak ez a fiága 1414 aug. 6-án László nápolyi királylyal kihalt.

Házassága következései.

Dynastiai tekintetben az Árpádházi leányok házasságai között Máriaé a legfontosabb. Mária bátyja, IV. László, halála után úgy viselkedett, mint magyar trónörökös s a pápai szék beleegyezésével elsőszülött fiát, Martell Károlyt 1290 szept. 8-án Nápolyban magyar királylyá koronáztatta. Az 1292 január 16-án kelt okirat értelmében Magyarországra való összes jogairól Martell Károly javára lemondott. Jóllehet ez a herczeg csak mint trónkövetelő halt meg, Mária házasságának mégis az lett a következése, hogy Martell Károly fia, 1308-ban I. Károly néven a magyar királyi trónra lépett; továbbá, hogy az idösebb ág, az Anjou házból, egészen 1395. évi május 17-ig Magyarországban uralkodott.

128. II. Károly.

Nápolyi király, V. István király veje († 1309).

Leszármazása és születése.

Szülei I. Károly (a franczia Capetingek idősebbik Anjouagából) nápolyi király († 1285 jan. 7-én) és első neje, Beatrix, IV. provencei Rajmond Berengar gróf († 1267 juliusban) leánya. 1248-ban született. Nevét atyja után kapta.

Életfolyása és halála.

Atyja életében Salerno herczege és Mont-Saint-Ange ura czimét viselte. Az atyja és III. Péter arragoniai király között — aki Szicziliát elfoglalta — kitört harczban élénk részt vett.

Ekkor érte az a szerencsétlenség, hogy Lauria Roger arragoniai tengernagy csele következtében, a nápolyi kikötőt elhagyva, tengeri ütközetbe bocsátkozott; hajója azonban elveszett s a tengernagy fogságába esett. Konstanczia királyné, Péter neje, Hohenstaufi leány, a Károly atyja által elhalt utolsó Hohenstauf Konradin haláláért boszut akarván állani, a herczeget is megöletni akarta, de az ifjunak resignáló s az isteni gondviselésbe vetett bizalma a boszuvágyó asszonyra kiengesztelő hatást gyakorolt.

Fogságának ideje alatt meghalt atyja, I. Károly király. Az új király, II. Károly nem foglalhatta el trónját, mert ellenségei nem bocsátották el. Ezenközben a pápa követet, III. franczia Fülöp pedig fiát, I. Artois Róbertet küldte Nápolyba helytartóúl. Károly legutóbb III. arragoniai Alfonz fogságában volt, midőn Anglia közbenjárására és Francziaország pressiója folytán 1289-ben azzal a kikötéssel szabadult ki fogságából, hogy a békét Francziaország s Arragonia közt újból helyreállitsa. 1289 május 29-én — pünkösdkor — IV. Miklós pápa koronázta meg. Nagy fáradsággal 1290-ben a Francziaország s Arragonia közt való feszült viszonyt kiegyenlitette. De amint szicziliai Jakab — bátyja III. Alfonz halálával — Arragoniát örökölte, újból kitört az ellenségeskedés, mignem Alfonz 1295-ben Károly javára Szicziliáról lemondott. 1302-ben azonban Sziczilia egészen Frigyes, Alfonz öcscse birtokába ment át.

Károly jóságosan uralkodott, az egyháznak jótevője, védője és szolgája volt. 1309 május 6-án Casenovában — Nápoly mellett — fejezte be életét. Elöbb a szt. domonkosrend templomában takaritották el tetemét, utóbb Arlesba (Provenceban) szállitották át, itt nyugszik a töle alapitott názareti szt. Mária bazilikában.

Házassága.

I. Károly nápolyi király hohenstaufi Konradin és badeni Frigyes kivégzésével Németország ellenségeskedését magára vonta, azért szövetségeseket keresett, — IV. Béla meg fia István (társkirály) a magyar partvidék biztositása czéljából pedig Velencze ellenében. Az akkori korszellem hozta magával, hogy a politikai védő- és támadószövetséget házasság útján kötötték meg. I. Károly és V. István között a védő- és támadószövetség Melfiben 1269 szept. 14-én jött létre[1] és 1269 szept. 15-én Károly deputatiót

[1] Fejér IV. 3. 508.

küldött Magyarországba, felhatalmazva azt, hogy házasság ügyében eljárjon: („ad tractandum et faciendum et complendum cum Domino dicto rege Vngariae sponsalia et matrimonia inter filios nostros et filias nostras et filios et filias dicti Regis“ Melf.)[1] A küldöttségben részt vett Bernát a cassinói kolostor apátja vezetése alatt de Curbano Amely báró és de Brulio Bernát mester. Bizonyosan tudjuk, hogy az akkoron 21 éves trónörökös, Károly, V. István leányát, Máriát, 1269. évi őszének elején eljegyezte. A házasság alkalmasint csak 1269 végén vagy 1270 elején létesült.

129. Anna.

V. István király fiatalabb leánya († 1281).

Leszármazása, neve és születése.

Szülei V. István király és kún Erzsébet.

Mindazt, amit róla tudunk, a byzanczi iróknak köszönhetjük.

E herczegnő eredetileg (illetőleg Magyarországban) más nevet viselt. Kitünik ez Pachymeresnek[2] a következő szavaiból: „Az idősb császár a hajadonnak még Anna nevet *is* adott“.

Tudjuk, hogy az idegenek byzanczi (udvari) szokás szerint — a mennyiben a császári családdal házasság révén rokonsági viszonyba léptek s lakóhelyüket Görögországban ütötték fel — görög csengésü nevet kaptak. Megesett ez a férfiakkal is; példa rá I. Manuel császárnak veje, Montferrati Rajner, aki Joannes, (III.) Béla magyar herczeg, aki Elek (Alexius), de a vak Álmos is, aki Görögországban Konstantin nevet nyert.

Egész legio azoknak a nőknek száma, akiknek hazájukban nyert nevét a görög udvar megmásitotta. Az egyes példákból pedig kivehető, hogy a neveknek görögösitésekor nem jártak el egészen tetszés szerint, hanem jobbára olyan nevet kerestek, melynek hangzása, legalább első szótagja avagy a kezdőbetüje az eredetivel azonos volt. Igy a magyar Piroskából: Irene (az ir

[1] Fejér IV. 3. 510. Az okirat szövegéből kitünik, hogy már 1269 szeptemberben mindkét házbeli más tagok, mint Károly és Mária köztleendő családi összeköttetés volt a terv.

[2] l. c. ap. Possinus, lib. IV. cap. 29. p. 177—180.; ap. Stritter III. 696.

szótag közös), III. Béla leányának nevéből Margitból: Mária (az első szótag: Mar közös) lett.

· Fontolóra véve, hogy chatilloni Agnes, III. Béla neje, midőn „caesarissá"-vá lön, Anna nevet kapott s hogy a franczia Ágnes nevét is, midőn II. Elek nejévé lett, Annára változtatták — igen könnyen arra a feltévésre jutunk, hogy V. István leányát, aki Görögországba érkeztekor — mint a trónörökös menyasszonya — Anna nevet nyert, eredetileg *Ágnesnak* hivták.[1]

Születését illetőleg bizvást feltehetjük az alábbiakat:

Tudvalevő dolog, hogy Katalin legelőbb ment férjhez nőtestvérei közül; utána valószinüleg Anonyma (l. a 521-ik lapot) s csak ezután Mária, (mert ő [illetőleg gyermekei] a magyar korona örökösének tekintette magát). Ha már most Annát közvetetlenül Mária után vesszük, születése (amennyiben Katalin születése évéül 1256/7-et veszük) 1260-ra esik; ez megfelelne férje (1258/9) és első fiának születése évének (1277).

Házassága.

Annát Paläolog Andronikos herczeg (mint császár II.) vette nöül.[2]

[1] Meibom Henrik (szül. Lemgoban, 1555-ben; 1558-ban helmstädti történettanár; meghalt ugyanott 1625-ben) a not. ad Bullam Auream Andronici Imperatoris P. I. p. 473-ban abbeli nézetének ad kifejezést, hogy Annát eredetileg Máriának hivták. Meibom azonban egészen megfeledkezik arról, hogy a magyar Anjouk törszanyját, akit nápolyi Károly vett el 1269-ben, az 1323-ban elhalt V. István leányát Máriának hivták; adata azért csak nevetségessé vált.

[2] Fejér (IV. 3. 344.) V. Istvánnak 1262-ben kelt okirata (Berényi-Bertalan fiaihoz: Kuncsed és Jobhoz): „praeprimis autem propter profusionem sanquinis fratris eorum Ders, in Graecia, sub vexillo regio, contra Palaeologum Imperatorem Graecorum expedito, viriliter dimicando occumbentis." Ugyanigy 1266-ban (Fejér IV. 3. 345).

Fejér (IV. 3. 468.) V. Istvánnak 1268-iki okirata: „attendentes merita Marcelli, filii Jacobus ... quae idem nobis ... specialiter in Graecia ... exhibuit".

Hazai okmánytár (VII. 19/17.) IV. Bélának 1230. okirata: „Nos igitur considerantes ... servicium Lob patris ipsius et Thome fratris eiusdem, quod exhibuerunt in Graecia fideliter invigilantes Regie maiestati et honori usque ad sanguinis effusionem dimicando se morti tradere non formidantes..."

U. a. Wenzel (VI. 486. 305.) IV. Béla 1230-ban megerősiti III. Bélának adományozásait, melyeket Lob és Tamás részére, Görögországban szerzett érdemük elismeréseül tett: „Nos ergo considerantes fidele et excellentissimum servicium Lob patris ipsius (t. i. Chama) et Thome fratris eiusdem, quod exhibuerunt in Grecia, fideliter invigilantes Regie Majestati,

Habár fentebb Annának görög leszármazását illetőleg a byzancziaik részéről hangsúlyozott előtérbe léptetést megemlitettük már, mégis czélszerünek véljük, hogy Pachymeres munkájából az erre vonatkozó passusokat (ad Possinus, Veleneze, 1729, IV. k. 29, 17—180. fej. ap. Strittner T. III. p. 696.) közöljük: „Itt (Magyarországban) egy király uralkodott, a ki anyja, az idősebb Laskaris leánya révén részben román (görög) eredetü volt" . . . „Az elsötől (az idősebb Laskaris leányától) származott a mostani magyar király (V. István), királyi atyjának fia és örököse; egy, valamikor fogoly kún nőt vett el, de — mondják, hogy kiváló szépségénél fogva szolgaságából a trónra emelte s nőül vette; ezzel egy leánynak adott életet, a kit, mert az előkelő román Laskaris vérből származott, a császár arra, hogy fia és designált utódja elvegye, érdemesnek tartott" . . .

Pachymeresnek előadására az a megjegyzésünk, hogy kún Erzsébet anyasága nincsen inyére; ösztönszerüleg is azon van, hogy az olvasónak plausibilis okot szolgáltasson arra nézve, hogy a nagy és fenséges görög császár örökösét azzal a leánynyal adja össze, a kinek az anyja kevésbbé előkelő születésü; ösztönszerüleg is érzi, hogy az olvasó majd igy gondolkozik: ha Mihály császár a kún nő anyaságán túlteszi magát, e házasság megkötéséhez mindenesetre valami kényszeritő ok járult. Pachymeres minden áron elhitetni akarja velünk, hogy a császárt csakis a laskári leszármazása vezérelte — előadásának tonusa olyan, hogy azon nézetemre, hogy a házasság Istvánnak néhány „in Graeciam" vezetett hadjáratának a folyománya, nagyon rászolgál.

et honori usque ad sanguinis effusionem dimicando se morti tradere non formidantes; quorum probitas et insignia facta et servicia fideliter exhibita Ompudinus tunc Banus et Leustachius Voyvoda ad aures Bele Regis et notitiam retulerunt, cum quibus dicti homines in Graecia militaverunt."

Wenzel (VIII. 196. 133.) V. Istvánnak 1268-iki okirata: „Preterea cum exercitum nostrum in Greciam misissemus, ipse Alexander Banus ante omnes alios collecta sua multitudine intrepidus aciem Grecorum penetravit, et non cum minima effusione sui sanguinis et suorum victoriam habuit nobis adoptatam".

Wenzel (VIII. 33. 24.) V. István 1262-ben Aladár kincstárost öt birtokkal ajándékozza meg: „consideratis serviciorum meritis Aladaris . . . que idem . . . patri nostro . . . exponendo se pre ceteris casibus fortuitiis in eundo in Graeciam et inibi in pluribus eventibus et fortunis moram per triennium protrahendo sollempni negociq Regni promoto".

Fejér (IV. 3. 463.) V. Istvánnak 1268-iki okiratával Marczelt, Jakab fiát nemessé teszi: „quae idem nobis in diversis articulis, multis fortunae casibus et specialiter in Graecia . . . exhibuit . . ."

Halála.

Pachymeres[1] ecseteli azt a nagy fájdalmat, mely Mihály császárt Anna halálával sújtotta, továbbá vigasztalását a levert férjjel szemben. Anna halálozási éve Possinus[2] szerint 1281-re esik; ezt az adatot az irányadó irók mind elfogadták.

Utódai.

Egyetértenek az összes források (Pachymeres, Nikephoros Gregoras, Kantakuzenos[3]) az iránt, hogy Annának két fia volt: Mihály és Konstantin.

Mihály 1277-ben született és 1320 okt. 12 én halt meg. 1293-ban Máriát (Xeniát) vette nőül, II. örmény. Leó († 1333) leányát; trónörökös korában halt meg; a még uralkodó Paläolog-császárok ő tőle származtak le. Annának utolsó ismert — még keresztény — fiutódja András, 1502 április 7-én Rómában gyermektelenül hunyt el. De, hogy ő vele Anna fiutódjai kihaltak-e, nem-e, erre a kérdésre nem adhatunk választ, mert az utolsó császári Paläologok utódjai, nevezetesen ennek az Andrásnak hasonnevü unokaöcscse ivadékai az izlam hitre való áttérésük után már nem registrálhatók.

Konstantinnak mindössze egy leányát és természetes fiát smerjük.

130. II. Andronikos császár

V. István király veje († 1332).

Leszármazása, születése, életfolyása.

Atyja VIII. (Paläolog) Mihály császár, a Paläolog-dynastia alapitója († 1282 decz. 11.); anyja: Dukäna Theodóra († 1304 febr. 16.), Dukas János leánya. Születése 1258/9-re esik; nevét atyai részről való nagyatyja Paläolog Andronikos fődomestikus emlékére kapta. Nemsokára rá, hogy 15. életévét betöltötte, atyja császári czimmel ruházta fel. Mint trónörökös csak oly kevés fényes tulajdonságot árult el, mint trónralépte 1282 után. Atyjá-

[1] i. h. ed. Possinus, IV. k. 28. f.

[2] Observat. chronol. Pachymeres kiadásához; 140. l.

[3] Az előbbi kettő ap. Stritter III. 697; utóbbi I. 5.

nak a gyengéje, rossz tulajdonsága, u. m. perfidiája mind egyesült benne s habár a fiatal császárnak barátjai bölcseségét, tudományosságát és jámborságát dicsérték is benne — atyjának jeles és genialis oldala nem volt meg benne. Egyébként irodalmilag müködött; energia és vezetö ideák nélkül szükölködött; babonás, zsarnokoskodó, akaratos volt; valami nagyszerünek a létesitéséhez hiányzott a képessége; hogy másnak adja át a főszerepet, bizalmatlan; személyére nézve egyszerü, de udvarára és a templomokra[1] roppant nagy összeget pazarolt el.

Szerencsétlen uralkodása (úgy benn, mint künn) és többszörös, unokája, Andronikos ellen inditott hadjárata után, ez utóbbi 1328. évi április 23. és 24. közt való éjen Konstantinápolyt bevette, mire Andronikost azonnal lemondásra kényszeritették. Eleinte még a palotájában tartózkodhatott, nem alkalmatlankodott itt neki senki se. De midön két év mulva a fiatal Andronikos veszélyesen megbetegedett, az új hatalmasok az öregnek a trón netaláni visszaszerzését megakadályozni igyekeztek. Synadenos, az egyik hangadó, arra kényszeritette a szembeteg aggastyánt, hogy kolostorba menjen; mint Antonius nevü barát 1332 február 13-án itt fejezte be életét.

Házassága.

I. Andronikost atyja még ifjú korában V. István magyar király leányával (a kit csak Anna néven ismerünk) házasitotta össze.

Az eddig ismert krónikás források és pedig valamennyi arra enged következtetni, hogy e házasságnál a magyar és görög udvar közt már oly régóta fennálló genealogiai összeköttetés volt az irányadó. Mivel hogy V. Istvánnak az anyja Laskara volt, a magyar herczegné is Laskara-vérböl származott, ö közte és Andronikos közt az alábbi rokonság állott fenn:

III. Elek (Angelos), konstantinápolyi császár

Irén férje: 1200 Paläolog Elek, † 1204 elött	Anna, † 1218 elött férje: I. Laskaris Tódor, szül. 1176, nikeai császár, † 1222
Leány férje: Paläolog Andronikos	Mária, † 1270 férje: 1218 IV. Béla magyar király, † 1270
VIII. Mihály császár, † 1282	V. István király, † 1272
II. Andronikos	Anna,

[1] Hertzberg F. G. (a byzancziak története, 1883.) igy jellemzi öt.

Mihály császár ezen közel rokoni viszonynak megfontolásával követséget küldött Magyarországba, hogy Anna herczegnő kezét Andronikos számára megkérjék. A küldöttség élén állott Germanos expatriarcha és — hogy a világi hatalom se legyen kizárva — Laskaris Tódor császár testvére, tehát V. Istvánnak nagybátyja,[1] az a férfi, a ki kipróbált szolgálatain kivül és a megbizásnak is megfelelő korán kivül, a vőlegény atyjával való rokonságánál fogva is az ügy megvalósitására a legalkalmatosabbnak bizonyult.

A követség küldetése helyére érve, a megbizásnak kedvezően megfelelt elannyira, hogy a fiatal herczegnővel, mint a görög trónörökös jegyesével nemsokára visszatérhettek. A házassági ünnepségek itt, a Zsófia-templomban játszódtak le; József patriarcha nagy pompa kifejtése közt adta őket össze.

Mindennek az idejére nézve a források nagyon is eltérők.

Pachymeres (azután, hogy i. h. a küldöttségnek az eredményes eljárását s a Zsófia-templomban végbement házasságot ecsetelte) igy szól: „A következő, (t. i. a házasság után való) évi november 8-án az atyja (Mihály császár) a patriarcha jelenlétében és segédlete mellett mindkettőt (= a fiatal házaspárt) megkoronázta". Pachymeres — láthatja mindenki — két egymásra következő évnek az eseményeit egy lélekzetre adja elő.

Gregoras Nikephoros[2] az 1267 évben történt napfogyatkozásról szólva, igy folytatja tovább: „Egy hosszu időnek a lefolyása után a császár Andronikost a paeoniai Annával házasitja össze és egyúttal az uralmat is kijelöli számára".

Schier, úgy szintén Pray is, a házasságot 1272-re teszik, anélkül azonban, hogy okát adnák, miért? E tekintetben valószinüleg Possinust követik, aki a Pachymeres kiadásában felvett observat. chronologic. 135. l. Mihály követségének elküldését 1271-re, Andronikos házasságát pedig 1272-re teszi.

Az eddig előadottakra a következő megjegyzésem:

a) Quoad genesim: A 13. század hatodik évtizedének utolsó éveiben kelt okirataiból[3] tudjuk, hogy (V.) Istvánnak „in Graeciam" és „contra Palaeologum imperatorem Graecorum" hadjáratot inditott s hogy a byzanczi területeket pusztitgatta.

[1] Pachymeres lib. II. cap. 29. Possinus kiadása, a Corp. hist. Byzantin. Venet. 1729.

[2] Stritter T. III. p. 696.

[3] Fejér IV. 2., 344., 469., 3.: 54.

V. Istvánnak a byzanczi császárság ellen vezetett hadjáratairól, a hadjárat meginditásának az okáról, tartamáról és kimeneteléről a történelem éppen semmit se emlit meg; Andronikosnak Annával kötött házassága némi irányban felvilágositást nyujt. Világos dolog ugyanis, hogy a Mihály császár részéről szándékolt házasság volt a záróköve azoknak a béketárgyalásoknak, amelyek Istvánnak Görögországba való ellenséges berohanásának elejét vették. Mindenesetre el kell ismernünk, hogy a krónikásoktól oly gyakran hangsúlyozott genealogiai viszonyoknak volt köszönhető a házasság létesülése.

b) Quoad tempus: A magyar okiratok közül e házasságról mindössze is csak az V. István és II. cseh Ottokár között létrejött 1271 julius 3-án kelt békeszerződésben van emlités téve. Azok közt, akik a béke kedvezményében részesültek, megemliti István „Andronicum minorem Imperatorem Graecorum, generum nostrum.[1] Ez okirat minden kétséget kizárólag a mellett bizonyit, hogy:

1. Andronikos 1271 elsö felében már az ifjabb császár czimét viselte és

2. hogy ugyanekkor már el volt jegyezve Annával. Ha már Pachymeres szavait: „a (házasság után) következő évi november 8-án mindakettőt megkoronázta“, valóknak vesszük, — a koronázás 1270 évi november 8-án ment végbe s mivelhogy Pachymeres a házasság idejét egy évvel elöbbre teszi — ennek 1269-ben kellett történnie; amennyiben a koronázás 1271 november 8-án létesült volna — pl. Katona véleménye ez — István 1271 julius 3-án Andronikost ifjabb görög császárnak nem nevezhette volna. Leghelyesebben járunk el tehát, ha a házasság ünnepségét, (mert a házasság létesüléséről a párnak fiatal korát tekintve, akkoron szó sem lehetett), *1269-re* tesszük.

II. Andronikos Anna halála után 1284-ben Montferrati Jolánt (Görögországban: Irene) vette nöül, aki 1317-ben halt meg.

[1] Fejér V. 1. 124/6.

131. Svetsláv Jakab bolgár despota.

V. István király veje († 1277).

Wenzel XII. 8. lap 3. sz. a következő 1270 szeptember 10-ről kelt okiratra akadunk, melyben V. István magyar király Ponych bánt a hütelen Miklós (Arnold főispán fia) javaival megajándékozza. Ponych érdemei közt az okiratban a következő van feljegyezve: „Porro cum *Zuetislaus Bulgarorum Imperator, carissimus gener noster,* tum nostre Majestati oppositus, terram nostram de Zeurina miserabiliter deuastasset, nos injuriam nostram hujus modi propulsantes, cum ad Bulgariam congregato exercitu venissemus, dictus Ponych Banus, ibidem incepte fidelitatis ardore flagrans castrum *Pleun* Bulgarorum obtinuit expugnando". Hogy ezt a felette nevezetes passust megvilágitsuk és V. Istvánnak „gener"-jét (Zvetislaus, bolgár uralkodót) kritikailag s genealogiailag méltányoljuk, messzebb a multba kell visszanyulnunk.

A magyar udvarnak Bulgáriához való viszonya Mária magyar herczegnőnek 1237-ben bekövetkezett halála által koránsem szünt meg; az a körülmény, hogy II. Asên János bolgár czár nejének, Máriának, fiai gyermektelenül haltak meg, sem változtatott a dolgon; söt azt találjuk, hogy egyrészröl ezen házasság, másrészröl pedig a pápai szék biztatása által, a magyar királyok némelykor erélyesebben, máskor meg enyhén nyilvánuló módon avatkoznak Bulgária ügyeibe, hogy ott túlsúlyra tegyenek szert.

A magyar udvarnak az a beavatkozása, melyet néhány hatalmas boljár s az uralkodó körök nem jó szemmel néztek, mindenesetre oka volt a IV. Béla utolsó éveiben oly gyakori guerilla-harczoknak a magyar és a bolgár nép között, melyeket különben úgy politikailag, mint hadászatilag nem igen ismerünk s melyekröl csak az okiratok adnak némi hirt.

II. Asên János fiának, I. Asên Mihály bolgár czárnak, IV. Béla vejének Rosztiszló macsói bán leányával (1255 körül) történt házassága által a magyar udvarnak viszonya Bulgáriához erösebb formát vett. Rosztiszló 1257 öszén kieszközölte a békét, veje és II. Tivadar nikeai császár között; midön pedig Rosztiszló Mihálynak meggyilkoltatása után leányának egybekelésébe II. Kál-

mánnal beleegyezni vonakodott, haddal vonult Tirnova ellen; Kálmánnak menekülnie kellett, miközben megöletett.

Mint már láttuk is, semmi kétség azon, hogy Rosztiszlónak ez a diadala kivívta, hogy általa a helyzet urává lett; okiratilag igazolva van, hogy Bulgaria imperatorának nevezte magát s hogy még a bolgár hadak is — a magyarok részén — harczoltak a cseh Ottokár ellen. Főuralmának hatalmas kifejezését adta az által, hogy Mytzest, a meggyilkolt Mihály czár sógorát, Bulgária királyává tette és pedig, mert ő maga is magyar hűbéres volt, a magyarok fenhatósága alatt. Természetes, hogy Rosztiszló a magyar csapatok közreműködésének köszönhette a Bulgáriában elért eredményt.

Miután Konstantin czár Mytzest 1258/9-ben kiszoritotta, az utóbbinak a magyarok hathatós támogatása lett szükséges; a magyaroknak pedig eltávozásuk után beavatkozásuk miatt, a magyar határt pusztitó bolgárokkal kellett küzdeniök; ezek alatt nem kizárólag Konstantin czár csapatait kell értenünk, hanem néhány bolgár dynasta alattvalóit és zsoldosait is, akik a zavarosban halásztak.

Ez az az időpont, melyben az ifjabb magyar király István, a bolgár hadjáratokban több izben (egyik okirat szerint két izben személyes, háromszor pedig tábornokainak vezetése alatt) kitüntette magát. Elsö izben Viddin előtt a tábort ostrommal körülkeritette. Másodszor pedig abban a hadjáratban vett részt, melyben a Gosztonyi testvérek kitüntették magukat és egészen Tirnováig nyomult előre.

Hogy Mytzesnek Bulgária hegyes vidékein hosszabb ideig tartó maradása volt, azt nyilván István támogatásának köszönhette és mert ez utóbbi maga vette be Viddint, amint okiratilag is igazolva van,[1] könnyen érthető, hogy tekintélye Bulgáriában semmivel sem állhatott egy főuré mögött, amit különben IV. László is egyik okiratában eléggé megerősit.

Az István és atyja közt legutóbb kitört ellenségeskedés azt eredményezte, hogy Konstantin Mytzest — mert István már

[1] Viddin bevételéről a krónikások a következőket jegyezték fel: Kézai IV. 13.: »Ez (V. István) Budun városát is uralma alá hajtotta és a meddig csak élt, a bolgár urakat engedékenységre késztette«. — Turóczi II. 77. »qui praeterea Budam civitatem Bulgarorum expugnavit, et Bulgaros superavit, Regem sorum sibi compulit deservire.....«

nem támogatta többé — 1265-ben elkergette és menekvésre kényszeritette; mint tudjuk, Mytzes legutóbb a görög udvarnál volt.

Az 1270. évi deczember 10-ről kelt okirat igazolja, hogy a magyar-bolgár ellenségeskedés Mytzes szökése után sem szünt meg; szól pedig ez Istvánnak, illetve Ponych bánnak egyik hadjáratáról, a bolgároktól pusztitott szörényi bánság védelmezéséről; ez a hadjárat különben az 1267/9 évekre esik. Azt is kimutatja az okirat, hogy nem Konstantin czár, hanem „Zuetislaus, Imperator Bulgarorum" volt a magyarok ellensége, aki 1270. évi deczember 10-e előtt igaz ugyan, hogy István királylyal szembe szállt, de 1270 deczember 10-én már Magyarország leghübb védencze, Istvánnak „gener"-eként szerepel.

Ugyan ki volt ez a „Zuetislaus Imperator Bulgarorum."? Micsoda összeköttetésben volt V. István családjával?

Neve — Szvetslav Jakab — először az 1262. évben jön elö. Ekkor küldte meg II. Kyrill kievi érseknek a kánoni törvények másolatát; ez alkalommal kisérö levelében leszármazásáról is tesz emlitést: „Vseja ruskyja zemli, blagoderžavnago rodia mojego, ich že otrasl i korěn az bych svjatych ot'c mojich."[1] Ő tehát orosz herczegek utódjának vallja magát és mert a Svjaetoslav név a Rurikoknál igen gyakran előfordul, ö is (talán anyai részről) ezen családból származhatott.

Konstantin uralkodása alatt a Balkán vidékein találjuk, mint független despotát, (Jireček azt hiszi, hogy „nyugaton"; 1270 decz. 10-ről kelt okiratunk Plevna emlitése által közelebbi felvilágositást nyujt) és a byzancziak előtt „Sphentostlabos" név alatt ismeretes.

Ez a hatalmas boljár az 1260—1270. éveket úgy látszik arra használta fel, hogy Mytzes és Konstantin hátrányára olyan területet szerzett, mely felett mint önálló uralkodó a Bulgáriában uralkodó czárnak mintegy ellenczárjaként akart uralkodni. Szvjaetoszláv II. Tivadar nikeai császárnak (névleg ismeretlen) leányával történt házassága által nagyon elökelö rokonságba jutott. Nejének idösebb nötestvére 1256 óta az epirusi koronaherczeggel, a másik 1258 óta Bulgária uralkodó czárjával Konstantinnal kelt egybe és — ami a fö volt — mint (a bolgár) Ilona leánya, neje a magyar királyleánynak, Máriának, unokája volt. Az elért

[1] Vostokov: A rumjancovi könyvtár kodexeinek leirása. (Orosz.) Szent-Pétervár, 1842. 290. l.

eredmény elbizakodottá tette s büszke volt az előkelő rokonságra; mindazonáltal a nálánál még büszkébb Istvánnak fellépése nem felelt meg annyira mint várta volna. Istvánnak 1270. decz. 10-ről kelt okirata igazolja, hogy 1267 és 1269 közt Svetszláv rabló hadával a szörényi bánságot fenyegette. A magyarok által legyőzetve és mert Konstantin czár s valószinüleg a görög udvar sem rokonszenvezett vele, birtokának és uralmának biztositása végett V. István magyar királyhoz csatlakozott, mindenben s egészen alávetvén magát a magyar fennhatóságnak.

Valószinüleg innen ered a „gener“ és „Imperator Bulgarorum“ elnevezés.

Az akkori korszellem szerint védő- és daczszövetségről házasság nélkül szó se lehetett; e czélból jegyezte el V. István egyik leányát Svetszláv Jakabbal; innen magyarázható, hogy vejét Bulgária uralkodójává előléptette, de a „Bulgarum Imperator“ még sokáig sem volt „Imperator Germaniae“ s ezután is csak Konstantin bolgár czár elleni sakkhuzás volt az egész.

A házasságot István és Svetszláv közt kötött katonai conventio előzte meg. Ugyanis 1270-ben István Sámson fiait, Péter és Jakab, Gerend falubeli testvéreket[1] katonai szolgálataikért megjutalmazza, azon szolgálataikért is, melyeket azon expeditio alatt szereztek, melyet István, Miklós és László vajdák vezetése alatt Zvetiszláv segélyezése czéljából a görögök ellen küldött.

Ezen házasság megkötése évére a következőket kell megjegyeznünk. Az okirat tartalmából egyáltalában ki nem vehető, vajjon Svetszláv a Ponych ellen vezetett hadjárata előtt vagy utána lett Istvánnak „gener“-e; az én véleményem az, hogy az utóbbi majdnem megczáfolhatatlan, mert a „tunc nostrae Majestati oppositus“ magyarázza, hogy István ezzel azt akarja mondani, hogy Svetszláv a hadjárat előtt még nem volt „gener“-e; ezzel a passussal némiképpen magyarázatát adja, mint lehet az, hogy egykori ellenségét most már „carissimus gener noster“-nek nevezi.

Svetszlávnak első neje, a nikeai császár leánya ezen eljegyzés idejekor már nem lehetett életben; különben még ha életben lett volna is, sem görditett volna akadályt az új házasság elé, hiszen majdnem mindegyik szerb és bolgár uralkodó, ha előbbkelő vagy reá nézve előnyt nyujtó feleségre lehetett

[1] Hazai okmánytár VI. 166.

kilátása, első nejétől elvált; e tekintetben Konstantin czár járt elöl példájával, midőn ugyanis első nejétől trónraléptekor elvált, hogy II. Tivadar leányát vehesse nőül.

Arra vonatkozólag, hogy „gener“ alatt egyedül és kizárólag V. István vejét kell értenünk, manapság határozott igennel felelhetünk. Igaz ugyan, hogy az Árpádok sokszor beszélnek oly generről is, aki nem annak a leányát vette nőül, akiről az okiratban emlités téve van, és hogy a „gener“ neje alatt általában oly nőt kell érteni, aki általában csak Árpádházi herczegnő; mindazonáltal mig kimutatva nincs, hogy Svetszláv mást, mint István leányát birt nőül: addig e „gener“ alatt István leányának jegyesét vagy férjét kell értenünk! Különben Svetszlávnak ez a viszonya, az akkori időben ismert magyar herczegnők más valamelyikére nem is vonatkoztatható.

Bizonyossággal nem mondhatjuk meg, vajjon 1270. végén Istvánnak melyik leánya volt Svetszláv jegyese, avagy neje. Katalin akkor már Dragutin István szerb fejedelem, Mária pedig nápolyi Károly neje volt. Talán a későbbi apácza, Erzsébet volt az? Nem hiszen, mert 1. okiratilag igazolva van, hogy 1270-ben már kolostorban volt és 2. mert az V. István és cseh Ottokár között létrejött, 1271 julius 3-án kelt békeszerződésben[1] Svetszláv „Imperator Bulgarorum“-nak van czimezve „gener“ hozzáadása nélkül, ellenben Dragutin István, Paläolog Andronikos és mások V. István vejei és rokonaiként szerepelnek. Miután István és Svetszláv közt — a béke-okiratból láthatólag — a barátságos viszony nem szünt meg, a „gener“ szónak kimaradása minden bizonynyal azt jelenti, hogy Svetszlávnak jegyese (avagy neje) 1270 deczember 10-e és 1271 julius 3-a közt halt meg,[2] s ennek következtében Istvánnak Mária és Erzsébet nevü leányai közé még egy leánygyermeke beigtatandó.

Schauenburgi Brunó, olmützi püspöknek X. Gergely pápához intézett, 1272-ben kelt okiratában[3] a következő helyet találjuk: „Due filie Regis Ungariae Ruthenis, qui sunt scismatici, desponsatae fuerunt. Soror juvenis hujus Regis Vathatio est tra-

[1] Fejér V. I. 124—126.

[2] Mert különben 1271 julius 3-ika előtt az eljegyzés még a barátságos viszonynak kölcsönös fentartásával és sérelem nélkül megszünt volna.

[3] Wenzel, IV. 10/6.

dita Ecclesie inimico". IV. Bélának az oroszokkal eljegyzett leányai alatt pedig csak Anna és Konstanczia értendők.

Nehezebb feladat „Vathatius"-sal házasságra lépett herczegnéről helyes felvilágositást adni. Annyi bizonyos, hogy az ifjabb királynak egyik nőtestvére s V. István leánya. A „Vatatzes" nevet pedig tudtommal csak az 1254 október 30-án elhalt (III.) Dukas János nikeai császár viselte; ellenben fia II. Tivadar és unokája IV. János a „Laskaris" előnévvel éltek; az utóbbi 1261 deczember 25-én már megvakitva és Dakibyzában bebörtönözve volt; úgy látszik, egyáltalában meg se nősült.

Véleményem szerint Brunónak adata egyedül s kizárólag az ifjabb IV. László király nőtestvérére (V. István leányára), Annára vonatkozik, aki is Paläolog Mihály császár fiának, Andronikos görög trónörökös feleségeként 1272-ben Konstantinápolyban időzött. Tehát Mihály vagy fia, kell, hogy viselték legyen a „Vatatzes" nevet, avagy pedig csak a püspök tette hozzá — önkényüleg — a Paläologhoz, hogy ez által a nyugati egyházzal ellenséges fejedelmet — amilyen III. János tényleg volt is — feltüntesse. Ha ez a feltevésem beigazolható nem lenne, akkor V. Istvánnak az Árpádházbeliek nemzedékrendi táblázatába eddig még fel nem vett leányával lenne dolgunk, akit Svetszláv despotával is lehetőleg összeköttetésbe kellene hoznunk.[1]

Pachymeres szerint despotánk tragikus halállal halt meg. Konstantin neje, Kantakuzena Mária, aki férjének betegségekor a kormány gyeplőit magához ragadta és kiskorú fiának Mihály jövőjét minden eshetőség ellen biztositani igyekezett, attól tartott, hogy a hatalmas Svetszláv a herczegnek egykor útját állja. Hogy a despotát eláltassa, megigérte neki a trónutódi jogot az esetre, ha második, ifjabb fiaként adoptáltatja magát. Az öreg ember oly nevetség tárgyává tette magát az által, hogy Tirnovában, számos gyertya világitása mellett az oltár előtt körülvetvén a fiatal czárné köpönyegét, a hat éves Mihály öcscse lett. Alig hogy a „Bolgár királynének a fiatal Mihály után második fia" czimével ellátva lett, a cselszövő czárné őt és hozzátartozóit megvakittatván, eltette láb alul.

Svetszlávnak netáni utódjairól tudomásunk nincs.

[1] Engelnek az a védelme, hogy Svetslav a magyar udvarra támaszkodott, mert Istvánnak leánya Anna 1271-ben a görög trónutóddal egybekelt, bizonyitékainkkal meg van czáfolva, mert Svetslav már 1270-ben Istvánnak »gener«-e volt. Ezt hamarább segitette volna elöre Konstantinnak közeledése Mihály császárhoz (1270 a császár unokájával való egybekelése).

132. Erzsébet.

V. István király ifj. leánya.

Erzsébet szülei V. István s kún Erzsébet. Nevét s származását több okmány emliti.[1] Mindenesetre ifjabb lánya szüleinek s 1262 előtt született. Épúgy mint Margit nagynénje († 1271), ő is négy éves korában a nyulakszigeti kolostorba hozatott,[2] a hol nagynénje mellett nyerte neveltetését.

1270-ben[3] róla, mint müködő személyről okmányilag van szó, s legio számra megy az okmányok sora, mely 1270 óta emlékszik meg róla. E helyütt nehányat fogunk felsorolni, melyek minden egyes évben való működését bizonyitják:

1272 Wenzel VIII. $^{891}/_{266}$ „domine Elisabeth karissime filie nostre“.

1275 i. h. IX. $^{125}/_{80}$ IV. Lászlónak a nyulakszigeti kolostor javára kibocsátott adománylevelében: „domina Elisabeth karissima soror nostra“-nak szólitja; i. h. XII. $^{140}/_{122}$ 125.

1276 aug. 24. i. h. IX. $^{144}/_{96}$ IV. László adományozása.

1277 i. h. IV. $^{76}/_{87}$, $^{80}/_{40}$. IX. $^{176}/_{118}$, 141.

1278 i. h. IX. $^{208}/_{141}$, IV. László Erzsébet fejedelemasszonyt birói mentességben részesiti; 143, 185; XII. 187. Fejér V. 2. 446. „Dominae Elisabeth charissimae sorori nostrae et Priorissae“.

1279 i. h. IX. 236.

1280 i. h. XII. $^{290}/_{240}$, $^{297}/_{246}$. 265.

[1] A régibb irodalom mindazonáltal alig ismerte. Horneck I. 204. fej. Zavis nejének s László nagynénjének, unokanövérének nevezi. Schier két személyt is csinál belőle. Zavis nejét ő Gitkethának (Judith) nevezi, a ki azelőtt apácza volt és azután pápai engedélylyel férjhez ment. Azonkivöl ő még egy Erzsébet nevü Szt. Domonkosi apáczát ismer, a ki a nyulak szigetén tartózkodik. Azt állitja, hogy e kettő (Gilketha s Erzsébet) a megölt Béla macsói herczeg († 1272) földi maradványait örök nyugalomra helyezte (ez állitásában Herm. Altahensisre hivatkozik).

[2] V. István az e kolostornak 1265. kiadott mentességi levelében következőleg szól (Fejér IV. III. 296) »... monasterii ejusdem Virginis gloriosae, de insula Sanctae Mariae in qua Domina soror nostra et filia charissima inter Dominas sorores sub religiosi habitus honestate Domini nostri et genitricis ejusdem reginae coelestis obsequiis sunt locatae«.

[3] V. István ez évben a nyulakszigeti kolostor 1259-ben kiállitott alapitó levelét megerősiti s azt mondja: »petens instantissime verbo domine Elisabeth karissime filie nostre ... peticionibus justis condescendentes« (Wenzel XII. 15. 17. 18.).

1281 i. h. XII. $^{381}/_{278}$.

1282 i. h. IX. 253. Hazai okmánytár VI. 283. old. 204. sz.[1]

1283 i. h. IV. $^{255}/_{158}$. nov. 28. „soror etiam nostra amantissima domina Elisabeth de Insula virgo Deo dicata". (IV. László levele).

i. h. IV. $^{257}/_{159}$. szept. 28. Erzsébet ifjabb királyné levele: „virgo Deo devota domina Elisabeth sanctimonialis de Insula Virginis Gloriose nostra cognata charissima, Illustris Domini nostri Hungarie Regis soror".

i. h. IX. $^{255}/_{253}$. IV. László adományozása. („Elysabeth karissime sorori nostre").

i. h. IX. $^{270}/_{255}$. Kozma, komáromi kuriai biró levele: domine Elisabeth sororis Domine Regis de insula Beate Marie.

1283—1285 „Comes Bartolomeus nobilis de genere Kata"[2] mint „officialis domine Elisabeth de insula dominarum", szerepel. Katona Hist. crit. VII. 920. Knauz, Monum. Eccl. Strig. II. 196. Turul 1888. 161. old.

1286 Wenzel IX. $^{242}/_{314}$. IV. László Paagh helységet a nyulakszigeti kolostornak adományozza. „quia Paulus dictus Chomoz de genere Chak populos et possessiones Ecclesiae Beate virginis et domine Elysabeth sororis nostre karissime de insula devastavit et destruxit, quandam villam ipsus Paagh vocatam... predicte domine sorore nostre... contulimus... Datum Bude feria quinta proxima post Dominicam Palmarum anno Domini M⁰CC⁰ octuagesimo sexto".

1287 jan. 25. i. h. IX. 382.

1288 jun. 5. i. h. IX. $^{471}/_{338}$. IV. László levele... ad peticionem et instanciam domini Zavisy Ducis de Opavia karissimi generis (!azaz sógornak!) et Domine Elisabeth consortis ejusdem sororis nostre karissime".

[1] »Domina Elysabeth filia illustris quondam Regis Stephani felicis recordacionis sororque incliti regis Ladislay de Insula beatae virginis«. Ez okmányában Erzsébet beleegyezését adja ahhoz, hogy János apát Telkén a budai hegyekben levő szőlőkertet eladhassa.

[2] Már 1270-ben van szó bizonyos Káta nb. István, mint Erzsébet hivatalnokáról (»quod Comes Stephanus de genere Kata officialis domine Elisabeth karissime filie nostre aliarumque sororum de insula . . .« Wenzel XII. 23 17 . . . Ugyancsak e kötetben 24/18. 1270. évből való okmányban V. István Erzsébet javára megerősiti IV. Béla 1268-ban kelt adománylevelét Ujbecse birtokát illetőleg.

1289 i. h. IV. $^{340}/_{217}$ „Elisabeth sorori nostre germane“.
1290 Mária Magdolna előtti vasárnapon, IV. László levele: „ad peticionem et instanciam domine Elysabeth, sororis nostre Karissime“ i. h. IV.

Erzsébet további életéről a következőket tudjuk.[1]

1300 jul. 9. elejébe mennek Manfredoniába Károly király emberei Erzsébetnek, a nápolyi királyné nővérének, ki Magyarországból Szicziliába utazik.
1303 márcz. 2. „Domina Elisabet sorore Regine Marie consortis nostre habet pro usu necessariorum suorum uncias auri triginta annuas“.
1306 nov. 18. gondoskodik II. Károly azon adósságok törlesztéséről „ad que Magnifica mulier Elisabeth sororia sua certis creditoribus suis tenetur“.
1308 jul. 9. (Monasterium Sancti Petri ad Castellum de Neapoli) „quod sub speciali nostra protectione et defensione consistit, et in cuius claustrali ambitu venerabilis mulier domina Elisabeth filia bone memorie Regis Vngarie, soror nostra dilecta alieque monastice mulieres degunt sub Beati Dominici confessoris regulla“.
1313 „De Elisabeth de Vngaria in monasterio Sancti Petri ad Castellum“ (tehát Nápolyban).
1326 május 31. (i. h. p. 245). Szó lévén Mária királyné († 1323) hagyatékáról, a következőket olvassuk: „Argentum duorum sigillorum, unius magni et alterius parvi, que fuerunt quondam domine Elisabeth sororis domine Regine“.

Házassága.

Engel Erzsébet házasságát következőleg vázolja: 1286 körül V. István leánya, ki apácza volt, látógatóba jött nővéréhez, szerb Dragutin nejéhez, Szerémországba; ott megismerkedett Milutinnal, Dragutin fivérével, a ki megszerette. Milutin erre azonnal elküldte eddigi nejét. Hiába hozták fel a kettős egyházi akadályt, hogy t. i. még élő felesége van s hogy Erzsébetet, ujabb aráját, apáczai fogadalma az egyházhoz köti. Levétette vele apáczaruháját s minden teketória nélkül a férj jogaiba lé-

[1] Diplomatiai emlékek az Anjoukorból (kiadta Wenzel) p. 154., 171., 175., 179., 198.

pett. Ducange-ra támaszkodva, Engel azt állitja, hogy e házasságból két leánya született: Tzaritza (Czáricza) s Néda.

Engel továbbá azon feltevésnek ad kifejezést, hogy Ilona özvegy szerb királyné, hogy az új házasság botrányát enyhitse s hogy annak törvényessé tételét a magyar herczegnő apácza-fogadalmának megszüntetése által kieszközölje, a pápához fordult s ennek ezért kettős viszontszolgálatot helyezett kilátásba, első sorban Milutin s vele egész Szerbiának a kath. egyház kebelébe való térését, másodszor a patarénusok kiirtását Boszniában, mely országot Milutin új sógorától IV. László magyar királytól nászajándékúl kapott volt „jóllehet Pál, brebiri gróf, kún Lászlónak a boszniai bánság fejében pénzt előlegezett".

Erzsébet Engel szerint 1296-ig neje Milutinnak. Ez évben elküldte s egy bolgár herczegnőt vett el. Szabó Károlyt illeti az érdem, hogy Engel állitásai tarthatatlanságára figyelmeztetett.[1] S ebben arra hivatkozik, hogy két 1287-ben kelt okmány[2] szerint Erzsébet 1287-ben fejedelemasszony Pesten, hogy 1287 második felében nőül ment Rosenberg Zavišhoz s e házassága előtt szakadatlanul a kolostorban tartózkodott.

Az imént közölt adatokból látjuk tehát, hogy:

1. Miután Erzsébet 1265—1287 a nyulakszigeti kolostorban tartózkodott, 1287 végén Zavišhoz ment nőül, 1288, 1289 és 1290-ben férjével együtt van róla szó s annak 1290 augusztus havában bekövetkezett halála után visszatért a kolostorba, ennélfogva 1286-ban nem mehetett Milutinhoz nőül.

2. Boszniát 1286-ban Milutin nem kaphatta hozományúl, mivel IV. László Boszniát (és Macsót) már előbb (1283) detronizált sógorának adományozta, a ki e herczegséget 1316-ig kormányozta.

3. Milutin ennélfogva 1296-ban nem taszithatta el magától Erzsébetet, mivel az akkor rosenbergi Zaviš özvegye vala.

[1] Magyar tört. életrajzok, 6. rész, Kún László.

[2] Wenzel IX. 453. 1287 jul. 6-án kelt okmányában, kún László Erzsébet nővére panasza folytán meghagyja Buda városa elöljárósága s tanácsának, hogy — miután a Zalankeménből s Zimonyból jövő kereskedőktől nem szedték be a nyulakszigeti kolostort megillető vámot — Erzsébet megbizottjait teljes kárpótlásban részesitsék.

Egy másik, 1287 jul. 20-án kelt okmányában (Wenzel IX. 454. tévesen 1290-re van téve) Erzsébet nővére közbenjárására visszavonja ama parancsát, melylyel Buda városának a nagy vásár megtartását megengedte, miután a vásár folytán a kolostor vámbevételei jelentékeny kárt vallanának.

4. A Milutin s Erzsébet közti házasság tarthatatlanságával természetesen elesik egyszersmind Erzsébet anyai volta, Milutin két leányát Nedát (Anna) s Czáriczát illetőleg.

133. Rosenberg Zavis.

V. István király veje († 1290).

A cseh Rosenberg család krummaui és skalini ágából való; előfordul mint „Falkensteini“ is (1274—1290).

Rosenberg Zaviš, a Wittkovec ősrégi cseh családnak sarja, egykoron II. Ottokárnak leghatalmasabb ellensége, a Marchmezőn vívott csatáról való visszatérte után a hatalom és fenség tekintetében nagyon is hátramaradt cseh birodalomnak egyik legtekintélyesebb és legirányadóbb emberévé lőn.

Midőn Ottokár özvegyét, a magyar eredetü, vakitóan szép Kunigundát 7 éves fiával Venczellel együtt, ez utóbbinak gyámja, Brandenburgi Ottó, Ottokárnak egyik rokona, Prágának 1279 jan. 25-én történt elfoglalása után a besingi sziklavárba vonszolták, néhány napra rá csel utján megmenekült fogságából s eleinte egyik prágai kolostorban rejtőzött el; innen Znaimba, utóbb meg Troppauba szökött; itt találjuk az Ottó durvasága elől menekülő s a királyné zászlaja alá sorakozó mágnások közt Rosenberg Zavišt is.

Ez a szép férfi, a bátor és szellemes lovag, akit kortársai nemcsak mint költőt dicsőitenek, de a büvészet mesterének is nevezik, nemsokára megnyerte a királyné szivét. A királynének kedvenczével — aki mint udvarmestere közvetetlen közelében volt — szemben tanusitott különösen intim viszonya nem maradhatott titok s a királyné régi hívei körében nyilvános megütközéssel találkozott. A lázadó elégületlenség akkor hágott tetőpontjára, midőn a Zavišsal titokban egybekelt Kunigundának 1280 kezdetén fia született, s ezt akarta a troppaui herczegség örökébe helyezni, amelyet férje, Ottokár, természetes fia Miklós (akkoron magyar fogoly) javára rendelt örökül s amelynek birtokába csakis özvegyi tartás czimén jutott.

Csehország nagyjai akkoron az egyetlen Zaviš kivételével, aki az özvegy és gyermeke érdekében kitartóan megtett mindent védelmükre, Miklós gyámjának, Bruno olmützi püspök részén voltak és a püspök által felszabaditott Miklóst Habsburgi Rudolf

római királynak tudtával és beleegyezésével fegyveres erővel atyai örökségébe helyezték.

Brandenburgi Ottó 1283-ban szigoru feltételek mellett szabadon bocsátotta Venczelt, aki 12 éves korában Csehország kormányzását vette át, melyet hívei az ő nevében Habsburgi Rudolf befolyása alatt vezettek. A gyermekes király szivének sugallatát követve, anyját Kunigundát udvarába hivta s ami nagyon természetes, anyja kedvéért Zaviš is kegyeibe jutott, jóllehet utóbbit atyja, mint hütelen árulót, számkivetésbe küldte.

Zaviš a trón közelében módját ejtette, hogy már 1284 elején királyi főudvarmesterré lőn, a főbb hivatalokat és méltóságokat pedig rokonainak és párthíveinek kezére játszotta.

Nemsokára rá, junius elején, az özvegy királynéval való egybekelését a prágai királyi palotában rendkivüli pompa kifejtése mellett ünnepelte meg, mire mint az ifjú királynak törvényes mostoha atyjaként az ország gyeplőit ügyes kezébe ragadta és vezette, az uralkodása ellen fellázadó nagyokat fegyverhatalommal leverte s a tőlük elfoglalt királyi várakat ostrommal visszahóditotta.

Jóllehet Habsburgi Rudolf a hatalomnak oly magas polczára eljutott Zavišban — akit egykor, mint Ottokár árulóját, pártjába vett — nem bizott, s jóllehet e két férfi között olyan nagymérvü feszültség állott be, hogy Zavis, 1285 január 24-én, midőn Rudolf leányának Juditnak Venczellel való lakodalmát Egerben ünnepelte, habár nejét, Kunigundát, úgy mostohafiát oda kisérte, mégis tanácsosabbnak tartotta, hogy Eger falain kivül maradjon: Zaviš mindazonáltal nemcsak nejének élte ideje alatt, hanem még ennek elhalálozása után — 1285 szept. 24-én — is mintegy két évig fenn tartotta magát kényes természetü állásában. Irigyesei és ellenségei megmozgattak minden követ, csakhogy nyakát szegjék: őt, rokonai és párthíveit okolták, hogy az országes hivatalokat egyéni meggazdagodásukra kizsákmányolják; a korona megsértésének tekintették, hogy Zaviš kezeli Kunigundának egész vagyonát, Ottokár kincseivel együtt, holott a királyné végrendeletileg Zavišsal nemzett fia, János javára, — az ő gyámsága alatt — hagyta hátra; a vas szigorusággal kormányzó Zaviš bünéül tudták be, hogy titokban a koronára sovárog s a király életére tör, amit a különben is hiszékeny Venczel nagy hamar elhihetett.

Rudolf leányát közvetetlenül az Egerben megtartott eskü-

vési ünnepség után valószinüleg azért vitte haza magával, mert Prágában mindaddig, mig a hatalom gyeplői Zavišnál összpontosultak, nem hitte biztosban; de nagyobb annak a valószinüsége, hogy midőn Rudolf leányát néhány év mulva Prágába kisérte, királyi vejével azon feltételt kötötte ki, hogy mostohaatyját, Zavišt udvarából távolitsa el, mert be van bizonyitva, miként Zaviš attól fogva, hogy a fiatal királynénak Prágába bevonulásával új emberek vették kezükbe a hatalmat, — az udvartól egészen visszavonult s ez időtől fogva a magyar udvarnak a kegyét kereste, hogy az ő megsemmisitésére törő cseh és német ellenségeinek ellenében lehetőleg védje magát.

Zaviš a fiatal magyar király elé azzal a kéréssel járult, hogy az akkoron kb. 24 éves Erzsébet herczegnőt neki feleségül adja.

László kún születésü anyjának, Erzsébetnek vérével egyúttal a cseh Przemyslidák királyi családja ellenében táplált gyülöletet is magába szitta, — édes örömest beleegyezett e házasságba s a fejedelemnö részére szükségelt dispenzáczió megszerzésére is vállalkozott.

Zaviš fényes kiserettel indult arájához, Czaslaun innen azonban ellensége, Lichtenburgi Hinko rátámadt, kiséretét szétverte, kincseitől megrabolta, öt magát pedig foglyúl ejtette volna, ha ugyan az opatoviczi kolostor falai közt nem talál menedéket. E leverése után Zaviš még nagyobb és fényesebb kiséretet gyüjtött maga köré, ezzel Székesfehérvárra vonult s ott nagy pompával ünnepelte házasságát. Nejét innen a cseh-morva határon fekvő „Fürstenberg"-be vitte; itt egy ideig, távol a világ zajától édes nyugalomban töltötte napjait, mignem — fia születése után — mostohafiának, Venczelnek fogságába jutott. (Bövebben Palacky: Csehország története, II. k. I. R. 355 - 360.)

Zavišt, több mint másfél évi börtönfogsága után, Venczel cseh király parancsára, troppaui Miklós, Ottokárnak természetes fia — a Witkovcektől bátran védett Hluboka vár ostromlása közben, 1290 aug. 24-én a rokonság s a várkatonaság jelenlétében lefejezte, mert — jóllehet a várból a vérpadra hurczolták — nem vehették rá, hogy azáltal megmentse életét, hogy rokonát a vár átadására rábeszélje, hanem még a vérpadról is a még fokozottabb mérvü, hősies ellenállásra buzditotta.

Utódai.

Első nejétől (Kunigundtól) egy János nevü fia született (1280), ki Jessko nevet is visel, sz. Jánosrendi vitéz s a Hopf-féle családfán 1285-től 1290-ig szerepel.

Erzsébettől pedig szintén származik egy János nevü fia (1288).[1] Ezt a Hopf-féle táblázat nem ismeri. Ismeri ugyan még Zavišnek egy második fiát, de meg nem nevezi. Szerinte 1346-ban halt meg. Sem az első, sem a második fiu utódait nem ismerjük.

134. IV. László király.

(1272—1290, † 1290).

Leszármazása és születése.

Szülei V. István király és a szép kún Erzsébet. Születése 1262-re esik.[2] Ő első szülött fiuk.

[1] V. ö. Szabó fenntidézett munkájával.

[2] Erre vonatkozólag három okirat áll rendelkezésünkre:

a) Wenzel (VIII. 24. sz. 33. l.) Az ifjabb király, V. István 1262-ben neje kincstárosát, Aladárt Forró, Devecser, Fancsal, Euzd és Gutával megajándékozza: „in recompensensacionem serviciorum ipsius, quamvis grata vicissitudine occurrere debuissemus maxime, quam et precipue, quia egregy et superexcellentis gaudiij ac primiciales solempnitatis matrimonij nostri, de nativitate, scilicet karissimi primogeniti nostri, Ducis videlicet Ladizlai, nuncius extitit et domina Regina consorte nostra karissima destinante, per quod nobis dulcor filialis atrativus ingessit primicialem materiam gaudiorum."

b) Wenzel (VIII. 60. l.) V. István 1263-iki, az ifjabb királyné kincstárosa, Aladár javára — azon alkalommal, hogy első fiának születéséről szóló hirrel megörvendeztette — kiállitott adományozó-oklevelében megemliti, hogy röviddel azelött öt falut ajándékozott neki.

c) Fejér (IV. 3. 138.) IV. Béla 1263-ban Domonkos mesternek Hippolit birtokát adja: „quod cum Rex Stephanus, karissimus filius noster, nato sibi primogenito, Duce videlicet Ladislao ad annunciandum gaudium destinasset ad nos Dominicum Magistrum pincernarum suorum Comitem de Zemlen . . ." „Nos, qui profuso gaudio hujusmodi exultantes, ex officio suscepti regiminis tenemur annunciationem gaudii jam dicti . . . tum propter annunciationem gaudii prefacti, — de qua plurimum fuimus, ut decuit, gratulati."

László tehát atyjának távollétében született. Az örömhirt neki Aladár, a királyné tárnokmestere hozta meg; az öreg királyt, IV. Bélát pedig István pinczemestere, Domonkos zempléni főispán értesitette a herczeg születéséről.

Hogy László, tekintet nélkül a tényleg csakugyan nem uralkodott Lászlóra, Imre király fiára, magát „III. László“-nak nevezte, az 1276. és 1283. évi okiratokon függő pecsétek[1] (Pray: „Syntagna de sigillis“ Tab. VI.) bizonyitják. Kortársai, pl. neje Izabella 1289-ki (Wenzel IV. 341.) az esztergomi káptalan 1285. és 1292-ki okiratában — ugyancsak igy nevezi; III. András 1295 szept. 9-én kelt okiratában; „exhibuerunt nobis privilegium domini Ladislai tertii, bonae memoriae quondam inclyti regis Hungariae, patruelis fratris nostri carissimi“. Mégis IV. Lászlónak hivják. (Lásd a 374-ik lapot).

Életfolyása.

Az értelmes, jámbor Muthmer prépost[2] volt nevelője. Még csak tiz éves volt atyja elhaltával, ekkor koronázták meg 1272 szept. első napjaiban.[3] Kezdetben anyja gyámsága alatt állott. A cseh Ottokár már 1273-ban haddal megtámadta Magyarországot, mignem Habsburgi Rudolfnak német császárrá koronázása az ellenségeskedésnek elejét vette. László 1275-ben Rudolf oldala mellé állt s 1278-ban Ottokár ellen viselt hadjáratában támogatta. Erre azután IV. Béla óta az Árpádoknak Csehországban levő családi kincsét visszakapta. László a következő éveket buja módra kún nők és leányok társaságában töltötte el, ami az országnagyok elégedetlenségére és külföldi hatalmaknak beavatkozására vezetett; végezetül rövid időre fogságba jutott. Kiszabadulva innen, 1282-ben a felkelő kúnokat leverte. Úgy látszott, mintha egy időre magába tért volna; 1285-ben a kúnokat újolag megverte. Ez utóbbi győzelem után azonban most még inkább mint valaha a kún nőkkel buja életet élt; nem törődött az országát fenyegető belső politikai zavarokkal, nem a külföldről jövő veszélylyel.

Házassága.

Kora ifjúságában Izabellával (Erzsébet) I. Károly (nápolyi Anjou, a Kapeting-házból) leányával házasitották össze. Izabella alatt meglátjuk, hogy szerencsétlen volt házassága; addig ment, hogy nejét börtönbe vetette.

Annál inkább kedvelte ágyasait, a szép kún leányokat és nőket. Három kún nő nevét jegyezte fel a történet, akik ke-

[1] „Sigillum Ladislai Tertii regis, quinti Stephani regis filii.“
[2] Wagner: Annal. Specusii III. R. 10.
[3] Knauz kortana szerint szeptember 3-án.

gyeiben részesültek: Edua, Mandula és Kupcsek;[1] de nem egyedül ezek karjában feledkezett meg uralkodói kötelességéről.

Halála.

Midön Eduát, azt a kún nőt, aki legtovább lánczolta magához — elhanyagolta, ez rokonaival Árbocz, Törtel és Kemenescsel összeesküvést szított a király élete ellen; az alig 28 éves férfit 1290 julius 10-én — északa idején, valószinüleg kún nő karján, Keresztszeg közelében meggyilkolták.

Ranzano nejét tévesen II. Károly szicziliai király leányának tartja (Blondel Máriának nevezi) és több gyermeket tulajdonit neki;[2] a többi források egyetlen egyről se tudnak.

135. Izabella (Erzsébet) királyné.

IV. László király neje.

Neve, leszármazása és születése.

Pistorius nem is ismeri; Blondel (de igen sok más, nevezetesen franczia genealogus is) Máriának nevezi; a legtöbben ingadoznak, hol Izabellának, hol meg Erzsébetnek hivják. (A külföldi irók Izabellának, a magyarok Erzsébetnek.) Okiratilag bebizonyitott tény, hogy okiratain 1276 nov. 27-ig mint magyar királyné Izabella néven szerepel s csak 1276 végével vette fel a magyarul szebben csengö Erzsébet nevet; egyik 1277-iki okiratában mégis Izabella néven fungál.

Erzsébet, még élő anyósára való tekintettel nevét „az ifjabb királyné"-val toldja meg. Szülei, úgy a pápa okiratai is Izabellának nevezik.

Atyja I. Anjou Károly (a kapetingi házból) 1220 márczius-

[1] Turóczi (II. 79.): „sed spreto thoro conjugali, filiabus adhaesit Cumanorum, Ayduam, Cupchek et Mandulam vocatis ac alias quam plures in concubinas habebat".

Ranzano Ind. XVI.: „... sed ipse ... cum Comanis mulieribus, licet essent a Christiana Religione alienae, omnem suam vitam, libidinose vivendo, consumsit".

[2] Ind. XVI. „Duxerat hic Rex (Ladislaus) uxorem filiam Caroli secundi Siciliae Regis, ex qua plures suscepit filios. Sed ipse, uxore liberisque despectis" ...

Különben a László nevü, Árpádházi királyok között egy sincs, aki fiúgyermeket hagyott hátra maga után.

ban született, 1265 junius 28-án nápolyi királylyá avatták, 1266 jan. 6-án megkoronázták; † 1285 jan. 7-én. Anyja Beatrix, IV. Rajmond Berengar provencei gróf örökös leánya; egybekelt 1245 jan. 31-én; † 1267 juliusban.

Izabella születése kb. 1264/5-re esik, mert a herczegnő az 1262-ben született IV. Lászlónál semmiesetre sem volt idősebb.[1]

Anyja 1266-ban 3000 „libr. Turonenses"-t hagyott neki hátra végrendeletileg.[2]

Házassága.

Izabellát IV. László magyar király vette nőül.

A házasság, illetőleg megkötése ideje iránt egyáltalában nem vagyunk tisztában.

Atyja, I. Károly nápolyi király a Terra di Lavoro „Justiciarus"-ainak (biró-helyettes) és a molisei kormányzónak 1270-ben jelenti: „quod Izabellam karissimam filiam suam nuper copulaverit maritali conjugio egregio Duci Ladislao primogenito illustris Regis Ungariae et pro dote eidem filiae ducenta millia marcarum argenti concesserit exhiberi".[3]

Mivelhogy László akkor még csak 8 éves volt, szó se lehet arról, hogy a házasság már akkor létesült; 1270-ben in optima forma a két gyermek jövendőbeli házasságát foglalták szerződésbe.

Az a körülmény, hogy Izabellát 1270-ben még V. István udvarába küldték, koránsem bizonyit a házasság mellett, akkori időbeli elég példát hozhatnánk fel erre. Szabó Károly[4] abbeli nézetének ad kifejezést, hogy László csakugyan a nápolyi leánynyal és akkor kelt egybe, midőn 1277 végén (15 éves korában) Hainburgban Rudolf császárral összejött s nagykorunak nyilvánitván magát, az uralmat személyesen átvette. A pápa Izabellát már 1272-ben „consors Ladislai"-nak nevezi, „consors nostra carissima"-nak nevezi magát László is egyik, még gyermekkorából

[1] Schier szerint születése atyjának Nápoly és Sziczilia megszerzése iránt tett kisérleteinek idejére esik.

[2] »Item Izabellam filiam nostram instituimus nobis haeredem in tribus millibus libris Turonensibus, et hanc pecuniae quantitatem Carolus haeres noster solvere teneatur, volentes eandam Izabellim hac pecuniae quantitate jure institutionis esse contractam.« Spicileg D'Acherii T. III. p. 660. ed Paris 1723.

[3] Wenzel VIII. p. 315., 210. sz.

[4] »Kún László«-jában.

eredő okiratában, de mindez házasságának idejére nézve nem enged következtetést vonni. Az a körülmény, hogy 1276 és 1277 közt eredeti nevét Erzsébettel cserélte fel, szintoly kevéssé jogosit fel arra, hogy talán ez időtájt kötött házassága hozta magával a névcserét.

Atyjának 1270. évi, a lavoroi stb. tisztviselőknek mihez tartása végett kiadott rendelete, szeptember 15-e után adatott ki, mert V. István és I. Károly szept. 14-én kötöttek békét egymással.[1] De, hogy már egy évvel azelőtt tervezték Lászlónak Károly leányával való összeházasitását, kitünik Károlynak a nápolyi kérök részére kiállitott, (1269-ben kelt) hatalmazványából. (L. a 514-ik lapot.)

A házasság genezisét természetesen ugyanazon politikai motivumokban kell keresnünk, mint amelyek Mária herczegnőnek Izabella bátyjával, Károlylyal, kötött házassága alkalmával előtérbe léptek. A következő viszony állott fenn:

V. István magyar király, † 1272 — I. nápolyi Károly, † 1285

II. László, Mária — 1269 jegyesek — II. Károly, Izabella

(II. László és Izabella:) 1270-ben jegyesek.

Izabella a királynét megillető jószágokon felül még 1275-ben a Szepességet kapta. (Ez a körülmény se nyujt támogató pontot házasságának megállapitására nézve).

Életfolyása.

Izabellának nagyon korai házassága tele volt boldogtalansággal. László — előszeretettel viseltetvén a szép, emanczipált kún leányok és nök iránt — feleségét elhanyagolta, söt annyira ment, hogy egy ideig a Margitszigeten őrizet alatt tartotta s itt bizony sok nélkülözésnek volt kitéve. Börtönét, melyben 1286 vége óta sínylődött, 1287 őszén hagyta el.[2]

[1] Wenzel VIII. p. 312/3., 208. sz.; Károly egy másik (i. h. 9. sz.) okiratban a pápa s a biborosok karát e béke megerősitésére kéri. (Szept. 15. Ind. 13. do 1270.)

[2] Turóczi (II. 79.) a házasságát ímigyen ecseteli: »Iste enim Rex Ladislaus filiam Regis Caroli de Apulia in conjugium habebat. Sed spreto thoro conjugali, filiabus adhaesit Cumanorum . . .«

Ebendorfer (lib. V.) majdnem szóról-szóra ugyanigy ir: »filiam Caroli Regis Apuliae habuit thori socium, sed ea despecta atque repudiata, denique spreto conjugali . . . . filiabus adhaesit Cumanorum paganorum . . .«

IV. Honorius pápa ez alkalommal Lászlónak a következőket irta: »Positus es in spectaculum gentibus ut tanquam criminosus merearis a singulis devotari

Izabella férjének halála után is Magyarországban maradt. Csak 1300-ban ment vissza hazájába. 1300 juliusában Manfredoniába, ez év végével pedig Nápolyba ért.[1] Hazájába visszatérését motiválja az a körülmény, hogy unokaöcscse, nápolyi Róbert Károly III. Andrással szemben fellépett, ő tehát, mint a trónkövetelő nagynénje, kényes helyzetbe jutott.

pro eo maxime, quod, religione Christiana postposita vel potius abjecta in contemptum divini nominis te cum Tartaris, Saracenis, Neugeriis, paganis inversatione damnata confoederare te diceris, specialiter vivendi cum eisdem Neugeriis norma sumpta et abjecta, imo potius carceri tradita immaniter Uxore propria videlicet charissima in christo filia nostra E(lisabetha) Regina Ungariae illustri, desaeviens in te ipsum et regiam domum Ungariae, quae consuevit claris germinibus foecundari, in ipsius domus exterminium thorum foedare non metuis conjugalem«. Rajnald ad 1287 (Fejér V. 3. 358.).

Wenzel (IV. 324., 206.) Theiner (I. 359.) IV. Miklós pápa 1288 aug. 8-án Lodomer érsekhez: »Continebatur... inter alia in ipsius predecessoris (IV. Honorius) litteris... quod carissimus filius noster Ladislaus Rex Ungariae Illustris quasi alienatus ab utero Matris Ecclesiae... a carissima in Christo filia nostra Elisabetha Regina Ungariae Illustri consorte sua, non sine conjugalis thori feda violatione divertens, non solum infidelibus se copulavit mulieribus impudenter, verum etiam, ut liberius se fedaret cum illis, dictam Reginam carceri subventionis auxilio, idem Rex eiusdem Regine nobilitatis quam ex Regali traxit prosapia, consideratione postposita, ipsam fame ac nuditate, subtractis sibi nihilominus aliis necessariis, affligebat, propter quod dicta Regina inter angustias maximas constituta, lacrimis irrigatur assiduis et suspiciis fatigabatur amaris etc...«

Wenzel (IV. 341., 218.). Egy 1289-ben kelt okirat szintén Erzsébet fogságát ecseteli: »in nostri memoriam ex animo revocantes ut non nostris excessibus provenientibus, sed ex suggestione emulorum nostorum iniqua, nobis apud Ecclesiam Beate Virginis de Insula Budensi per eundem dominum Regem Ladislaum in ergastulo carceris conclusis indigne«.

Fejér (V. 3. 462.) és az uzdi adományozási oklevélben (Pray Hung. Reg. I. 302.) is van erre vonatkozólag emlités: »Meritoriis servitiis in nostri memoriam revocatis, quae dum non nostris meritis exigentibus, sed ex iniqua suggestione Aemulorum nostorum apud Ecclesiam B. M. Virginis de insula Budensi, per illustrissimum Principem, dominum regem Ladislaum consortem nostrum carissimum, in ergastulo carceris inclusae fuissemus indigne et per spacium non modicum detentae nobis impenderunt.«

Hazai okmánytár: (VI. 343., 248.) 1289-iki okirat: »in Ergastulo Carceris concluse fuissemus indigne et per spacium non modici temporis detente (apud Ecclesiam beate Marie virgini de Insula Budensi)«.

Hazai okmánytár (IV. 73., 51.) 1290 szept. 6. előtt: »quod cum de Claustro ecclesie beate virginis de Insula, ubi sub arcta custodia meritis nostris non exigentibus, per emulorum suggescionem impudicam nos indebitae persequentium detinebamur, Strigonium venissemus...«

[1] Az 1290. szept. 27-től 1300 julius 9-ig terjedő, erre vonatkozó adatokat magában foglalja Wenzel: Dipl. emlékek az Anjoukorból (I. 73., 113., 121., 132., 138., 153., 154.).

Fennena, III. András neje 1291[1] okiratában „socrus nostra carissima"-nak nevezi; olyan körülmény ez, mely fényesen illustrálja a fiatal özvegy s az uralkodó királyné közt fennálló egyetértést.

Halála.

Izabella Nápolyban, a Szt. Péterről elnevezett domonkosrendi kolostorban végezte be napjait. (Wenzel, dipl. emlékek az Anjou-korból: I. 169., 172.).

Utódjai.

Hogy házasságából születtek-e gyermekei, mit se tudunk; de már az eddigiekből is világosan kitünik, hogy a házaspár házassági közösségben nem sokáig élt. Néhányan, hogy a házasság gyermektelen maradt, Izabella magtalanságának tulajdonitják.[2]

136. Ifj.[3] András herczeg.

V. István király ifjabbik fia († 1278).

A)

V. István király és Kún Erzsébet ifjabb fia. IV. László Habsburgi Rudolfhoz irt levele szerint 1276-ban „nyolcz éves", tehát 1268-ban született.

Kora ifjuságában, 1272-ben még atyja életében „Pektári" Joachim, horvát bán, titokban Ausztriába szöktette. Habár ennek a szöktetésnek az oka kellőkép megvilágositva nincs, majdnem biztosra vehetjük, hogy Habsburgi Rudolfnak tudtával történt, aki leányának a präsumtiv trónörökössel s az Árpádok családjának fentartójával való eljegyzése által az Anjou-háznak, illetőleg sánta Károlynak, a magyar királyleánynyal, Máriával kötött (András herczeg nőtestvérének) házasságával kilátásba helyezett reményeit akarta ellensúlyozni. Felvehetjük azt is, hogy — habár

[1] Wenzel (X. 30. Izabella 1280-iki adományozásának megujitása): »Domine Elisabeth quondam regine Hungarie, consortis Domini Ladizlai Regis inclyte recordationis socrus nostre carissime«.

[2] Kerchelich nézete szerint László azért taszitotta el magától nejét, mert Dalmatiát moringként kérte tőle, nem pedig magtalanságáért. De ez állitás mivel sem lévén igazolva, kombináczionál egyébnek nem tarthatjuk.

[3] Igy kell neveznünk, mert II. Andrásnak fia is e néven szerepel mint herczeg családja történetében.

Joachim bán csak 1274—1276-ban a magyar udvarnak nyilt kegyét újból elnyerte, addig azonban felségárulónak tekintették — Erzsébetnek, a szép anyakirálynénak tudtával — aki szivesen vette volna a királyleánynyal való eljegyzést — történt a szöktetés.

András herczeg már 1276-ban, hazatérte után megkapta a praesumtiv trónörököst megillető tótországi herczegséget és mert a királyi családnak szaporitásának kérdése mindinkább előtérbe lépett, jókorán kezdtek a herczeg élettársáról gondoskodni. Habsburgi Rudolf nemcsak annak a lehetőségét látta szeme előtt, hogy a magyar korona leányának eljegyzése által családjához közelebb lesz hozva, hanem hatalmas ellensége II. cseh Ottokár ellenében erős szövetségtársra is szüksége volt. Mivelhogy a bécsi, úgy a magyar királyi család érdekközössége és hajlandósága találkozott, nem volt messze az az idő, amikor a herczegnek Habsburgi leánynyal kell majd egybekelnie.

Ismerjük már IV. Lászlónak 1274. évi Rudolf császárhoz, öcscsének Andrásnak Rudolf leányával való eljegyzéséről irt levelét.[1] 1276-ban egy meg nem nevezett püspök Klementina császárleánynak András herczeggel való egybekelése fölött örömét fejezi ki.[2]

[1] Wenzel, IV. 19., 20., 21. sz. Super matrimonio contrahendo inter filiam vestram principaliter, si extat, aut filii vestri vel filiae seu sororis filiam et fratrem nostrum carissimum Andream, Inclytum Ducem Slavoniae et Croatiae, infra octeanum constitutum, de omnium Procerum et Baronum vestrorum (!) consilio, magnifico (Meinhardo) Comiti Tyrolensi et Goritiae, cognato nostro caro, vices nostras duximus committendas«. (19).

»Super iniendis arrhis, sponsaliis, seu matrimonio contrahendo nomine ejusdem Ducis Andreae, fratris nostri carissimi inter ipsum Ducem Andream ac filiam domini R. Serenissimi Regis Romanorum, seu filii sui vel filiae aut sororis filiam, quamvis inter absentes, spiritus tamen unione praesentes, proponendum, tractandum, matrimonium contrahendum per verba de praesenti aut quolibet amminiculo juris . . .« (20).

»Super quo utique, et super hoc praecipue quod filiam nostram inclyto A. filio vestro cupitis matrimonalis vinculi foedere conniri quod auxit in pectore nostro diffusius materiam gaudiorum«. (21. Rudolfnak András anyjához irt levele.)

[2] Wenzel IV. 47. sz. »Sane super sponsalibus inter Dominam nostram filiam vestram (Clementinam) et illustrem Principem (Andream) Ducem Slavoniae, de consensu sanctissimi Patris nostri

Rudolf és László között 1277 julius 13-án szerződés jött létre, amelylyel András herczegnek, Szlavónia helytartójának Rudolf leányával való tényleges eljegyzését megpecsételték. Miután azt a záradékot fűzték hozzá, hogy csak akkor lesz a szerződés érvényes, ha Rudolf követei a herczegen nem találnak valami lényeges testi fogyatkozást („si defectus notabilis expers repertus fuerit, sponsalia solida manebunt"), a házassági terminusnak kitűzésére vonatkozólag a módozatokat is megállapitották.[1]

Még világosabban szól III. Miklós pápának nápolyi Martell Károlyhoz András eljegyzésére vonatkozólag irt, 1280. évről keletkezett levele; ez a következő passust tartalmazza:[2] „Nicolaus ... nobili viro Carolo, Filio Caroli Siciliae, et ... nobili mulieri Clementiae, natae ... Rudolphi". „Verum licet inter te, filia Clementia, et quondam Andream, germanum carissimi in Christo Filii Illustris Regis Vngariae, avunculum tuum, praedicte Carole, tum viventem sponsalia dudum contracta dicantur", „etiamsi inter te praefata Clementia, et praedictum Andream ... sponsalia vera fuissent".

A házasságból semmi se lett, mert a herczeg nemsokára rá, hogy ezt a szerződést megkötötték, elköltözött az élők sorából.

Halálának ideje mind e mai napig bizonyosan megállapitva nincs. Rudolfot Ottokáron aratott diadala után követség értesitette a herczeg haláláról. Ez alkalommal IV. Lászlóhoz czimzett, 1278-iki keletü levelében egyebek közt ezeket irja: „licet dilectus nobis quondam (András) illustris filiae nostrae sponsus, ut dicitur cursu proh dolor nimis praecipiti viam transiverit brevis vitae".[3] Halála itt van legelőször megemlitve. Mivel pedig tudjuk, hogy

et Domini, Sanctae Rom Ecclesiae Summi Pontificis laudabiliter ordinatis laudes omnipotenti Deo referimus«.

[1] Fejér, V. 2. 388.: »Et sponsalia contracta inter illustrem A. ducem totius Slavoniae, et Croatiae, fratrem ipsius regis Hungariae et filiam nostram Carissimam Clemenciam, matrimonio subsecuto, die ad hoc per Ladislaum illustrem Regem Hungariae et per nos, vel per intermedios muncios nostros solempnes laudabiliter consummentur«. dat. Wienne, III. Idus Julii, indictione, V. Anno Domini 1277.

[2] Fejér, VII. 2. 86/87.

[3] Fejér, V. 2., 456.

a velenczei András (később király e néven III.) csak ennek a herczegnek halála után lehetett Szlavónia helytartója s mint Szlavónia helytartójának 1278 május 27-ről kelt okirata birtokunkban van s bizonyosra vehetjük, hogy 1278 május 27-én a trónutódot megillető Szlavóniát már kormányozta: András mindenesetre *1278 kezdetén* halt meg.

Hogy halála már az 1277. év végén következett be, már csak azért is valószinütlen, mert nehezen hihető, hogy Rudolf, leendő vejének haláláról csak nyolcz hónappal később vett értesülést, (eszerint András 1277 deczember 31-én halt volna meg) avagy pedig feltéve, hogy a halálozásról már előbb is tudomása volt, csak nyolcz hónapi várakozás után kereste fel Lászlót soraival, amelyben részvétének ad kifejezést.

Rudolfnak tervei András herczeg halálával nem szenvedtek hajótörést. Nem tett le arról az eszméről, hogy a magyar koronát a Habsburg-házzal közelebb hozza. S mivelhogy a korona egyik örököse korán elhunyt, leányát, Klementinát (aki azzal eljegyezve volt) most nápolyi Martell Károly herczeggel, a präsumtiv magyar trónörökössel, a magyar Mária legidősebb fiával jegyezte el. Klementina fia, mint I. Károly, Magyarország trónjára jutott. Klementinának kétrendbeli eljegyzése mindama folyományoknak a kiinduló pontja, a melyek alapján az Árpádok koronája Habsburgi Rudolf utódjaira előbb ideiglenesen, azután meg maradandólag átszállott.

B)

Ál-Andrások.

Amily czáfolhatatlannak tünik fel az ifjabb András herczegnek okiratilag bebizonyitott, korai elhalálozása, nem kevésbbé beigazolt az a tény is, hogy a korán elhunytnak szerepét rövidebb-hosszabb időközben csalók játszották tovább. Az erre vonatkozó, előttem ismeretes időrendi és okirati anyag az alábbiakat foglalja magában:

a) Oefele (S. S. rer. boic.) II. 339.: a magyar királyt 1290-ben ölték meg. Utódja lett Asti (=Este) Juno.

A magyar királynak (IV. Lászlónak) öcscsét vizbe fojtották, igy jutott azután az astei őrgróf az uralomra.

b) Hist. Austral. plen. ap. Freher I. 480.: Lászlót, a ma-

gyar királyt valamelyik kún ölte meg, egyvalakit pedig, aki László király öcscsének hiresztelte magát s a koronát erövel magához ragadni akarta, vizbe fojtottak.

c) III. András király is irja okiratában (Katona, Histor. crit. reg. Hung. VI. 1023): „Midön mi... a jog s a trónöröklés útján magyar királylyá lettünk, egyvalaki, aki András herczeg nevét felvette... felségünket megtámadta".

d) Dlugoss (Histor. Polon. lib. VII. 856) szerint még IV. László király attól való félelmében, hogy a gyalázatos tettei miatt vele elégedetlen alattvalói András herczeget elsőbbségben részesitik, elüzte, avagy, midön fogságából megszökött, üldözöket küldött utána; ezeknek megölniök kellett volna öt. Midön András ennek hirét vette, Lengyelországba szökött s legelőször is a sandeci zárdában élő nagynénjéhez (IV. Béla leánya) ment. Ez a testén levő anyajegyről felismerte s néhány napig magánál marasztalta. Erre azután Przemysl, Krakkó és Nagylengyelország herczege Chrobertzet felajánlott neki lakóhelyül. László biztatására néhány magyar Chrobertzban meglátogatta s elöadták, hogy László elül menekülnek s hozzá csatlakoznak hü alattvalóiként... S a Nida vizéhez elcsalván, oda befullasztották. A vizbe öltnek testére nehány halász a Nida vizében ráakadt s azután, először a kortzini minoritakolostorba, onnan pedig nénje, Kunigunda krakói herczegné rendeletére november 18-án a sandeci kolostorba (ahol apácza volt) átszállitották.

Dlugossnak elbeszélése valószinütlenséggel, helylyel-közzel meg lehetetlenséggel vegyes; és nem is lehet másnak tekinteni, mint IV. László öcscse, András herczegnek vizbeölésére vonatkozólag már másoktól is megemlitett adatok kiegészitésének.

e) 1317 márczius 26 án[1] nápolyi Róbert király, ifjabb András herczeg nővérének, a magyar Máriának fia, majorkai Sancho királynak az alábbiakat irja:

„Kedvességed soraival értésemre adta, hogy börtönében bezárva tart valakit, aki anyánk, a királyné öcscsének mondja és általánosságban „András herczegnek" nevezteti magát; ez mindenesetre a valóság nélkül szükölködik s a hazugság bélyegét hordja magán. A jó emlékezetü András herczeg, anyánknak öcscse még 30 évvel azelött szenderült jobb létre; erről egyébként Magyar-

[1] Registri Angioini B. 208.; Róbert okiratai, I. k. 142. Közzétéve a dipl. emlékekben az Anjoukorból. I. 208.

ors·ágban úgy, mint a határos vidékeken mindenütt biztos tudomással birnak. Letelt már 20 év anélkül, hogy László úrnak, a dicső emlékezetü magyar királynak, anyánk elsőszülött testvérének halála óta a pápának, biborosainak, Magyarországba különféle időközökben küldött követeinek avagy pedig ányánknak az említett Andrásról, tartózkodásáról és életéről felvilágositást nyujtottak volna. Mivelhogy az ilyes valóság nélkül szükölködő dolgokkal a népet többnyire félrevezetik, hamis nézetre téritvén és izgatottságba hozván, anyánkkal gondoskodtunk róla, hogy ezt a csalót biztos helyen megbizható őrizet alatt tartsák, nehogy a magyar nép hazug állitásaitól kecsegtetve valami botrányra csábittassék. Kérjük tehát Kedvességedet, hogy a nevezett csalót, ha tetszik, megbizható őrizettel Montpellierbe kisértetni, ezt azután embereivel a provencei seneschalnak, avagy pedig annak a megbizható követnek, aki ezt a levelet átadja, tudomására hozni kegyeskedjék, hogy a nevezettet Provenceben avagy más valamilyen biztos várban bebörtönöztethessék".

Róbert királynak ugyanazon (nápolyi) keletü kibocsátványában — valószinüleg a seneschalhoz intézve — a következő foglaltatik:

„Parancsoljuk s hüségedben bizva, elvárjuk, hogy azonnal e levélnek vétele után valaminő megbizható követet, akinek a hüségére feltétlenül számitandó, kellő időben alkalmas kisérettel Montpellierbe küldsz, aki Andrást is átveszi, Provencebe kiséri s ezt a csalót biztos kisérettel valamely várba vezeti, ahol véleményed szerint buzgó és megbizható őrizet alatt jobban és biztosabban tartható a fogságban."

Összefoglalva már most az eddigieket, arra az eredményre jutunk, hogy III. András magyar és Róbert nápolyi kirá y nyujtotta adatok szerint IV. László halála után fellépett egy ál-Árpádfi, aki András herczegnek, V. István fiának, hazudta magát. Hogy ál-Árpád, András herczegnek (1278. év elején bekövetkezett) okiratilag bebizonyitott halála bizonyitja. Hogy azonban a III. Andrástól emlitett a montpellieri fogolylyal azonos-e, avagy, hogy két ál-Andrással van-e dolgunk, végezetül pedig, hogy a krónikásoknak IV. László öcscsére vonatkozólag elmondott vizbe öléséről mit tarthatunk, ezekre a kérdésekre az eddig rendelkezésünkre álló anyag nyomán apodiktikus bizonyossággal választ nem adhatunk.

137. (Posthumus) István.

II. András király utószülött fia († 1271).

Leszármazása és születése.

Atyja II. András király,[1] anyja Beatrix, I. Aldobrandino estei őrgróf leánya. II. András 1235-ben meghalt, mire Beatrix Magyarországból menekülni volt kénytelen. István 1236-ban, Werda nevü városkában született. Nevét az első magyar király után kapta.[2]

Az alig hat hónapos herczeg kosárban, melyet anyja a lovon maga előtt tartott, vonult be anyja hazájába. Hiába kisérelte meg anyja, hogy IV. Bélát rávegye, miként öcscsét származásához méltóan neveltesse. Béla, görög születésü nejétől felingerelve,[3] mit se akart tudni a Dénes fiának kikiáltott fattyúgyermekről és formálisan kirekesztette az Árpád-ház tagjainak sorából.[4]

[1] Blondel szerint II. András fia, András herczeg († 1234) az atyja. E herczeg életét többnyire br. Nyáry Albert kutatásai szerint ecseteljük.

[2] „Filium posthumum peperit, a primo Pannoniorum Rege Stephano vocatum" Thes. Ant. et Hist. Ital. Tom. VII. Pars I.: Cynthius Gyraldus, de Ferraria et Attestinis Principum, pag. 15.

„In Alemaniam ad Terram Columbae confugit, deinde ad civitatem Vordae de Ducato Kiapi (?) ibidem peperit filium". Antiqu. Ital. Medii Aevi T. IV. Chr. Pat. p. 1132.

„In Alemanniam fugit... ibidem peperit filium" S. S. rer. Ital. Tom. IX. Riccobaldi ferrariensis Hist. Imperator. pag. 228.

„In Germaniam fugit... ibidem filium peperit". Peregrinus Priscianus, Hist. Ferrariae Lib. VII. pag. 87. A kézirat a modenai levéltárban.

„Ad partus tempus in Germania apud imperatoriam maiestatem exegit." Fr. Johannis ferrar. Chron. Estens. pag. 26.

Hasonlóan nyilatkoznak még:

Chronicha di ferrara (kézirat a modenai könyvtárban II* 16 jegy alatt) pag. 53.

Cronica di Gregorio bona memoria pag. 4. (Kézirat a modenai könyvtárban, ugyanazon jegy alatt).

Isnardi: Cronica Della Casa D'Este, pag. 10. (Kézirat a modenai könyvtárban IX. G. 12. jegy alatt).

[3] Chron. Mon. Patavin (S. S. rer. Ital Tom. VIII. p. 717.): „Exensare autem Regem Belam tunc quidam conabantur, dicentes, quod Rex benigne fratrem tractasset, nisi uxor ejus... impedisset, quae Regem a clementia modis, quibus poterat assidue retrahebat. Dicebat namque Regi praefata Regina Latini generis inimica: Nequaquam filius Lombardae simul cum filiis meis Regnum Ungariae possidebit."

[4] „Et ideo filii Regis Hungariae fratrem eum non appellabant, nec ad habendam paternam haereditatem admittebant. Et hoc dubium multis annis

Beatrix, akit női méltóságában és anyai érzésében kétszeresen megsebezték, a magyar udvarnál megtagadott ügyének kiegyenlitését Velencze köztársaságra bizta, mely akkor Zára birtoklása miatt IV. Bélával amúgy is hadi lábon állott; és Velencze kapva-kapott, hogy az utószülött herczegen elkövetett jogsértés ürügye alatt háború mellett nyilatkozzék.

Velencze 1243 junius 5-én szerencsésen be is vette Zárát; de midőn Béla személyesen megjelent Dalmácziában, a doge Tiepoli Jakab tartott tőle, hogy a király látogatása Zarának újból való visszafoglalásával összefüggésben van; sietett is az elfoglalt tartomány birtoklását biztositani, olyképpen, hogy követjei: Dandolo Péter és Justiniano István 1245. évi aug. 6-án Bélával békét kötöttek. A hatodik pontban kötelezte magát a doge, hogy Béla és utódjainak ellenségeit, nevezetesen Beatrixet és fiát, Istvánt, nem támogatja, sem őket, se pedig követjeiket nem bocsátja szine elé és megtiltja, hogy a magyar királyi házzal szemben tanusitott ellenséges magatartásuk miatt a köztársaság területén tovább is tartózkodjanak.[1]

Itt (anyjának 1245-ben bekövetkezett halálával) veszi kezdetét Istvánnak önálló

életpályája.

A fiatal herczeg gyermekkorát egészen, ifjúkorát pedig kezdetben anyai nagybátyja, Azzo udvarában töltötte,[2] itt végezte a lovagiasság iskoláját. Anyagi helyzetéről még IV. Incze pápa gondoskodott, amennyiben 1250 február 25-én „nobili viro Stephano, nato clarae memoriae Regis Hungariae Hauret et de Conversani Comitatus et Terbeze S. Petri et solite villas... et terram quamdam in Pennensi dioecesi... haereditario jure etc."[3] adományozza.

Nagybátyjának VII. (Novello) Azzonak, a többi közt törvényes fia is volt. Ez, Rinaldo (szül. 1221), 1233-ban váltott jegyet a tragikus haláláról ismeretes Romano Alberich leányával, Adelhaiddal s 1235-ben nőül vette. Mint II. Frigyes kezese, 1239-ben a szü-

apud Regem Hungariae fuit". Monum. Hist. ad Provinc. Parm. et Placent. pertinentia. Cron. Fr. Salinbene, Parm. 1857., pag. 53.

[1] Fontes Rerum Austriacarum, II. oszt. XIII. kötet, II. rész. Bécs, 1856. 421. l.

[2] Memorie per la Storia di ferrara, Frizzi, Ferrara 1793, Tom. III. pag. 105.

[3] Fejér IV. II. 72.

löi háztól megvált s a kéjben uszó apuliai Gifon-várkastélyba internálták, — Adelheid ide is követte, de még az ő áldozatkészsége se menthette meg a kicsapongásaitól. 1251-ben meghalt s nemsokára rá Adelheid is — magtalanul.[1]

Most, hogy Rinaldo meghalt, Azzon kivül más Este nem volt életben; az estei örgrófságnak tehát az őrgrófi dynastia nöágára kellett szállania.[2]

Igaz ugyan, hogy Azzonak is voltak leányai; az egyik — Nyáry szerint — korán megözvegyült; a másik férjétöl elvált s a harmadik már hosszabb ideje volt apácza; unokája tehát ezek egyikétől se lett.

Az idösb nöágról való leszármazás alapján már most Posthumus István volt az estei hübérbirtok örököse. VII. Azzo azonban még Rinaldo életében magához vette ennek házasságon kivül született fiát, a négy éves Vilmost, a szebben hangzó Obizzo nevet adta neki[3] s nem is titkolta, hogy Istvánnak elébe helyezi.

Azzónak eljárása Ferrarában általános visszatetszést szült,[4]

[1] Dell' origine della cittá di Ferrare. Alessandro de Monte pag. 96. (Kézirat a modenai könyvtárban VIII. 1. szám alatt): „L' anno 1251 mori Rinaldo figlio del Marchese Azzo IX. mentre stava prigione in Puglia, ed in istesso tempo mori Adelaide sua Moglie". Annali di Ferrara Filippo Rodi 271 (modenai könyvtárban IX. E. 4. a.) „et in istesso tempo morte Adelaide sua moglie". Verci, Storia degli Ezzelini Bassano MDCCLIII. Tom. II. pag. 294.: „Adelaide ando col suo marito nell'exilio et fini con lui".

Ezzelino da Romano v. Cesare Cantu Milano, 1854, 367. etc. „Ed ivi con lui fini".

[2] I. Frigyes császárnak 1160-ban kelt. I. estei Obizzohoz intézett hübéri oklevele: „Eo quidem pacto quod isti Marchiones et eorum haeredes masculi et feminae debent ab eo feudum tenere, succedendo unus alteri, ipsi et suis haredes masculi, tantum ipsis deficientibus faeminae succederant." Christ. Lud. Scheid: Origines Guelficae, Hannov. 1751. Tom. II., 375.

[3] Mario Equicola (a kézirat a modenai könyvtárban VIII. E. 4. jegy alatt), Genealogia de Signori da Este: „Fere venire a se in Ferrara Guillielmo similissimo al padre: per Innocentio IV. opero che fusse legittimato. di Guillielmo fu nuncinato Obizzo."

Ugyane mellett bizonyit még:

Baruffaldi: Vita della Beata Beatrice II. d'Este, Ferr. 1727. pag. 25.

Gasp. Sardi, Hist. Ferraresi, Ferr. 1556. p. 122—123.

Guido Panceroli, Rer. Hist. Patriae suae, 1847. p. 210.

[4] Mon. Patav. Chron. 145. a Thes. Antich. Ital. 8. részében: „Mirabantur plurimi tunc temporis quod Marchio postposito Illustro Stephano filio suae neptis scilicet, Reginae Beatricis et filiis naturalibus quam plurimis, ferventissime amore sui pectoris abundantius effuderit in nepotem."

mert Obizzónak, mint aki házasságon kivül született gyermek, nem volt a hűbéri törvények szerint se öröklési joga, se képessége egyrészt, másrészt pedig az általa jogában ilymódon megröviditett, a balsorstól sújtott és jeles tulajdonságokkal felruházott Istvánnak élénken pártját fogták. Istvánnak a testalkata ugyanis korán kifejlődött, komoly méltósága balsorsával volt összhangzásban; vonásai királyi származásra, speciell atyjára, Andrásra emlékeztettek.[1]

Hét éves volt csak (tehát 1243-ban), midőn anyja kezéből Azzo udvarába[2] jött, hogy itt lovagias nevelésben részesüljön; anyja két évre rá meghalt.

Az élet iskolája a gyermekből korán érett fiút csinált. Az udvarban honoló vigság és öröm közepette is fogva tartotta szivét az a fájó érzés, hogy bátyja Magyarországban, nagybátyja pedig Olaszországban lealacsonyitotta.

A kolostorok anyjának halála után vonakodtak a pápától rájuk kivetett összeget a herczegnek kiszolgáltatni; s a résztvevő IV. Incze pápának csakis egy újabbi rendelete mentette meg a nélkülözésektől.[3]

Ezenfelül még Azzonak barátságtalan viselkedése is elkeseritette; ilyformán könnyen érthető, főképpen azután, hogy a Ferrarán keresztül Romába zarándokló szerzetesek hazájának és a magyar dynastia viszonyait ismertették vele,[4] hogy királyi származásának büszke tudata szivében mély gyökeret vert.

Mig Rinaldo fogságban volt, Este elnyeréséhez reményt fü-

[1] Bonfin (baseli kiadás, 1568.) Dec. II. Lib. IX. pag. 334.: „Paciebat rumori fidem pueri elegantia, regiaque indoles, quae citra controversiam hunc regio genere natum esse testabatur."

[2] Mont. Pat. Chron. 717. ap. Muratori VIII. Frizzi i. h. Tom. III. p. 73.

[3] Antiquitates Italicae Medii Aevi. Mediolani Tom. V. 1055—1058. L. Wenzel (Árpádkori új okmánytár) II. 112. A pápai okirat 1245 június 27-én kelt. Montelungo Gergely pápai nunczius hirdette ki Ferrarában.

Frizzi i. h. III. 121.: „Perché i monasterj e le Chiese tassate da Innocenzo IV. per il sostentamento di ambidua ritardavano il pagar le loro porzioni al sopravvivente Stefano, quel Pontifice con Lettera d'7 di Maggio di quell anno ordinò é Gregorió di Montelongo il constrigere i debitori al loro dovere".

[4] Salinbene i. h. 53.: „Et multi fratres Minores de Hungaria qui transibant per Ferrariam, volebant ipsum videre, et dicebant quod Regi Hungariae patri suo in habitudine corporis optime similis videbatur."

zött,[1] Magyarországgal nem gondolt. De amint Obizzo tette be a lábát, ezt a reményét is feladta.[2]

Boszut akart állani, amikor csak szerét tehette.[3]

II. Frigyes legyözte a Welfeket s ezt a körülmény a VII. Azzotól kiüzött, Ravennában tartózkodó Ghibellinek arra használtak fel, hogy Azzónak megbuktatása czéljából összeesküdtek. A velenczei fogságban 1244-ben elhalt vezetöjük, Torello Salinguerra helyébe Ferrara jövendöbeli uráúl István herczeget jelölték ki, mint akinek van jogczime és népszerü ember.[4]

De Azzo folyton éber volt; még mielött Ferrarába vonultak a csapatok — Menardo és Parthenoval élükön — Azzo serege egészen váratlanul körülfogta és csaknem egy szál emberig lekaszabolta.[5]

[1] Salinbene i. h. 53. „Cum nutriretur Ferrariae in Marchionis Hestensis curia, et speraretur quod ei propinquitatis iure deberet succedere, tamquam filius neptis filiae Aldovrandini fratris".

[2] Salinbene i. h. 53.

[3] Ebendorfer 764. Chron. Austr. ap. Petz II.: „Quo adolescente quum avum suum iam senio fessum conspiceret, coepit contra ipsum dolos exquirere, quomodo Marchionatum Estensem possit ab eodem abripere.

Turóczi 82.: „Usurpare dolose marchionatum voluit avi sui."

[4] Ciro Spondone. Attioni De Re Dell' Ungaria. Bologna MDCII. pag. 44.: „Il quale (Stefano) nell' Italia fu da tutti per Re dell' Ungaria tenuto: molto ben ne dava egli i segni; poscia che oltre alle operazioni sue, che spiravano certo che d' heroico, non essendo a pena della fanciulezza uscito, tento di cacciare l' Avo di stato".

Bonfin i. h. 338.: „Quum immatura imperandi cupiditate percitus, avum dominato ejicere conatur. Sed quum res e sententia minus evenisset, hinc ejectus".

Rondoni, Succesi di Ferrara (kézirat a modenai könyvtárban, VIII. C. 17. jegy alatt), pag. 23.: „Stavano nel stato di Ravenna molti fuora usiti di Ferrara i quali erano Jaccomo Trotto, Nicolo Casotti et Ziliolo di Rizzardi, quali l'anno 1247 alii 20 marso vennero nel ferrarese etc."

Megjegyzendö, hogy Azzo ellen Istvánnak gyermekkorában csak egy ízben — 1247 — létesült összeesküvés.

[5] Gasparo Sardi, Libro Delle Historie Ferraresi, Ferrara 1646, pag. 66.: „L'Anno 1247 I Ghibellini fuggiti habitarono ne Borghi di Ravenna. et quidati da Marchesino Manardo, et Parthen peo huomo gia potente in Ferrara della parte di Salinguerra, correano rubbando ville, et paludi del Ferrarese pigliando le navi, che novi avano per lo Po. Ando loro contra Gigluilo Giustinello, li vinse".

Caroli Sigonii Historiarum De Italiae ... Francofurti 1591, pag. 68.: „anno 1247 Ferrarienses etiam exules, qui jussu Friderici Ravennae agebant. etc."

Cronaca Estense, pag. 537. (kézirat a modenai könyvtárban II*

Trotti, Carotti és Riciardi a hóhér bárdja alatt vérzettek el. Az összeesküvést szító ferrarabeliek közül csak egynehány kerülhette ki Azzo haragját meneküléssel.

István, barátjainak segitségével Traversari Péterhez, Ravenna urához[1] szökött; ennek a leányával, Erzsébettel, még zsenge korában jegyet váltott, anyja Beatrix kivánságára.[2] Péter kapva-kapott az alkalmon hogy a királyfit vejévé tegye; a házasság nyomban létesült, Istvánnak egyidejüleg a „Traversari“ nevet adta és családja férfi tagjainak névsorába felvette.[3]

Azzót Istvánnak ravennai tartózkodása s a sógorság nyugtalanitotta. Az Istvánnak eltávolitását illetőleg tervezett fondorlatai Erzsébet életében eredmény nélkül valók maradtak. De a hogy rövid idő mulva meghalt[4] és II. Frigyes császár Parma alatt vereséget szenvedett (1248), ezzel a Welfek ügye, illetöleg Azzonak hatalmi állása olyannyira más fordulatot vett, hogy a Traversariknak a bátorsága megszünt, hogy Azzóval István eltávolitását illetöleg kenyeret törjenek. István tehát ez okból Arragoniába ment s rövid ideig mostohanövére, Jolán, udvarában tartózkodott.[5]

jegy alatt); „Anno 1247 Die Maggio furuno presse per Messer Biliolo quatro cento homini dei Maltraversi di Ferrara li quali tutti furono morti in vendetta di Messer Salinguerra.

Nyáry egészen megfeledkezett arról, hogy István 1247-ben még csak 11 éves fiú volt, itt tehát csak nevében működő regensségről lehetett szó.

[1] Sallinbene i. h. 53. „Stefanus de Ferraria fuit expulsus et habitavit Ravennae“.

Cronica di M. Gregorio bona memoria (kézirat a modenai könyvtárban, II* 16 j. a.) p. 39. Szinte olyan értelemben nyilatkozik, hogy István egyenesen Ravennába ment.

Luigi Manzini, la Legittimita dei governi assoluti, Modena 1863, p. 25 . . . „la quale (la sommosa armata) fu pero spenta fin dal suo principio per cui il giovane principe fu costretto rifugiarsi in Ravenna.“

[2] Peregrin. Priscianus, Histor. Ferraria (a modenai könyvtárban kézirat) lib. XII. 87.: „Azzonne Marchione, et Regina mater (sic?) sic procurantibus“.

[3] Muratori, Delle Antichitá Estensi, Modena 1717. I. 421.: „Finattoché accasatosi con una Nipote di Pietro Traversari (nevezetesen I. Péteré) . . . riporto in dote l'ampiaereditá di quella Nolissima Famiglia, e insieme per attestato di Girolamo Rossi il titolo di Dominus Domus Traversariorum.“

[4] Nyáry halálát 1248-ra teszi.

[5] Ciro Spondone i. h. 44.: „Che egli si accorgesse che della sua vicinanza, di nuovo si fosse insospettito l'Avo.“ Bonfin 334.

M. Equicola, Genealogia Princ. Estensium (a kézirat a modenai könyvtárban VIII. E. 4. j. a. 1248. rovat).

István a magyar évkönyvek szerint elöbb Arragoniába ment s csak azután szökött Ravennába.[1] Az újabbkori olasz történetirók kutatásai azonban a mellett szólnak, hogy Ravennából Spanyolországba vonult.[2]

Midőn (Nyáry szerint már 1249-ben) az olasz földre újra betette lábát, Ravennában Traversari Péter és a velenczeiek közt, ez utóbbiak részéről, valamely ravennai földtért illetőleg vitatott fenségjog fölött alkudozások folytak. István herczeg ez alkalommal Velenczébe ment s ott nemsokára másodszor megnősült. Egyik leánynak rokonai ugyanis, nevezetesen pedig bátyja, Morosini Albert, a királyfi jelenlétéről tudomást szerezve, Morosini Tommasinát menyasszonyáúl ajánlották. Hogy István e házasság révén iszonyu vagyonra,[3] meg azután nagy befolyásu összeköttetésekre is szert tett, aggasztotta Azzót, de még inkább az a körülmény, hogy Istvánnak házassága nemsokára boldogabbá lőn András herczegnek megszületésével.[4]

Most, hogy Azzo nem találta helyén levőnek Velenczét haragra lobbantania, Istvánnal szemben megváltoztatta magatartását: szinlelésre vette a dolgot és a vonzalom hamis álczája alatt, ellenséges czélzatu lépéseit titokban forralva, akarta megtéveszteni az ifjút.[5]

[1] Turóczi II. 82.: „Stephanus fugiens abiit in Hispaniam ad Jacobum Regem Aragoniae, qui habebat in uxorem sororem istius Stephani, filiam Andreae, Regis Hungariae“.

[2] Jacopo Leone, Gli Stati Uniti d'Europa o La Barbarie. Turin 1864, pag. 47.: „Constretto a rifugiarsi in Ravenna, si ammogliò colla figlia di Pietro Traversari . . . Recossi . . . 1248 presso Giacomo Re di Arragona“.

Luigi Manzini, Quistione di diritto sul Titolo di Marchese D'Este, Modena 1863, 25.: „Per cui il giovane principe fu costretto rifugiarsi in Ravenna . . . recossi poi presso Giacomo Re di Arragona a cui per piu legami era congiunto“.

Hasonló értelemben nyilatkozik Sardi is a XIV. században: Bozze (kézirat a modenai könyvtárban, IX. G. 40. j.)

[3] Bonfin 334.: »Ex Maurocenorum familia nati et nimirum ditissimi filiam amicorum consilio advitus uxorem duxit, cui Thomassina nomen erat: socerique patrimonium amplissimum iure dotis accepit«.

Ebendorfer, Cron. Austr. 765. ap. Petz II.

Ciro Spondone i. h. 44.

Sponcir Otto, Historia Della Attioni De Re Dell'Ungaria, Venetia 1685, pag. 31.

Ens Gáspár, Rer. Hung. Hist. Coloniae — Agrippinae 1604. p. 72. »Amplissima dote adscitus«.

[4] L. III. András alatt.

[5] Luigi Manzini i. h. 26. »Azzo VII. credeva oportuno di cambiara

Nyáry abban a nézetben van, hogy Istvánnak nyilvános fellépése — az őrgróf mellett — Velenczében kötött házasságának kifolyása volt; tiszta dolog azonban, hogy Nyáry az erre vonatkozó időpontokat, tekintet nélkül István életkorára, össze-vissza hányja. Igy pl. a magyar herczeg az őrgróf mellett már 1250-ben szerepel a IV. Inczétől összehivott választmányban,[1] továbbá az őrgrófnak 1252. évi április hó 7-én és 1260-ban kelt hivatalos kibocsátványában István neve az első hivatalos tanuk közt előfordul.[2]

Ettől fogva Istvánnak tevékenysége jobbára a velenczei politikai viszonyokra terjedt ki. Ravenna volt a küzdőtér, ide vezette magasröptü törekvése a velenczei befolyás aegise alatt, de különben is, mint polgár és a Traversari család tagja[3] a közélet mezején játszva szerepét kifejthette — mások jogának megsértése nélkül — kitünő tehetségét.

Idők multával Ravennában Traversari-ellenes párt keletkezett s ez a körülmény arra késztette a családot, hogy külső támogatásra tegyen szert; s mert Istvánnak velenczei közbenjárása alkalmából akadtak ilyenre, ettől a pillanattól fogva Ravennában István lett a helyzet ura.[4]

allora di condotta verso Stefano Postumo le di cui relazioni e richezze gia potenti indussero il forbo Marchese adusare per lo innanzi maggior prudenza e segreto né suci intrighi«.

[1] Rubeis, Hist. Ravenn. 408—409. ap. Thesaur. Ant. Hist. Ital. Tom. VII. Vol. I.: »Per idem tempus, cum Innocentius, Pont. max. rogatu Guilelmi e Monte Jongo. Tripolitani clerici, et Pontifici Legati et nobilium virum Stephani, Regis Pannoniae filii, Marchioni Estensis, Comitis Veronensis etc«.

[2] Muratori, Antiqu. Ital. i. h. Tom. I. 803.: »Presentibus testibus rogatis Domino Stefano Dei gratia, Sclavoniae Duce«.

Muratori, Delle Antichitá Estensi, Modena 1740, Pars II. p. 14—15.: »Anno ejusdem Nativitatis Millesimo Ducentesimo Sexagesimo. Indictione Tertia, Padue, die Dominico VIII. intrante Augusto; in generali Consilio congregato in Palatio Comunis Padue, tempore Alexandri Pape presentibus testibus, venerabilibus Patribus Dominis Johanne de Forzate Episcopo Paduano, Fratre Bartholomeo Episcopo Vicentino, Nobili Viro Domino Stephano Deigratia Duce Sclavoniae etc«.

[3] Serafino Pasolino, Lustri Ravennati, Bologna 1689, Pars II. pag. 205.: »Viveva in Ravenna 1253 Stephano . . . pubblicandosi Signore della Casa Traversari, e cio fu dopo la morte della prima moglie«.

[4] A magyar tudósitások olyan értelemben nyujtanak tudósitást, hogy Istvánt Ravennában podestává választották. Nyáry szerint ez az adat hamis, mert podesta csak idegen lehetett. Ellenben István ravennai polgár s Traversari családtag volt.

Ebendorfer, Cron. Austr. 746. ap. Petz 2. felveszi, hogy István

Habár az elégületlenek 1263-ban Ravennát majdnem idegen beavatkozás áldozatává tették, azonban Istvánnak erélye és Fontana Fülöp érsek békeszózata lecsendesitette a zavart és az igy létrejött békés megállapodást a pártvezérek a Ursino templom oltáránál ünnepies esküvel megpecsételték.[1]

De azonközben, hogy figyelmét Ravenna ügyei vették igénybe, ellenségei: a gaz Carrara Guidó és Fontana Frigyes személye ellen Azzo szivébe a harag magvait hintegették; másrészt pedig a képmutató Obizzo gyakorlott hizelgéssel rávette Azzot, hogy az estei örökösödési sorrendet felforgassa.[2]

Ennek a következéseként jelentkezett az a körülmény, hogy az őrgróf Obizzot titokban már 1252-ben a római székkel és Vilmos ellencsászárral,[3] 1262. évi „november 23-án pedig a ferrarai tanácscsal törvényesitette s a pápa egyik nőrokonával eljegyezte.[4]

Azzo halálos ágyán (1264) Istvánnal szemben tanusitott álnok politikájától az álczát végleg ledobta. Már néhány nappal halála előtt összpontositotta a guelfeket Ferrarában s az őrgrófság legkitünőbb lovagjait különféle álvádak ürügye alatt részint számüzette, részint bebörtönöztette[5] s 1264 évi február hó 14-én

Bolognában volt podesta, (»Ad Potestatis officium a Bonoviensibus eligitur«) a bolognai. de a többi olasz szerzők is hallgatnak erről.

[1] Rubei i. h. p. 423.: »Ceterum cum inter se ipsi Ravennates difficile convenirent, ac potius hoc tempore ad arma denuo adcurrissent in aede Ursiana, ad aram, accamque sanctorum vocantam Quarto Non. Octobr. venerunt ad congressum et colloquium Stephanus, Andreae Pannoniae Regis filius, dominus domus Traversariorum«.

[2] Mon. Patav. Cron. 1719 ap. Muratori VIII. »Sed speculum suae gratissimae faciei Marchionis vultu saepissime representans. ejus curas, et solicitudines minuebat. Ilius namque pendebat in collo, et oculis ampleribus et colloquis meli fluis ducedinem amoris de ipsius pectore hauriebat«.

[3] Chron. Estense 313. ap. Muratori T. XV.: »Et fecit ipsos (t. i. Obizzot és nőtestvéreit) fieri legitimos per Dominum Papam Innocentium quartum et per Regem Alemanniae scilicet per Imperatorem«.

Cronica Estense di Fra Paolo da Lignano, p. 79. (Kézirat a modenai levéltárban).

A törvényesitésre vonatkozó okiratokat Peregrinus Priscianus (Hist. Ferrar. c.) munkája tartalmazza. Lib., XII. qag. 76—77.

[4] A modenai levéltárban őrzött eredeti okiratot Nyáry közölte »Studio Storico-Araldico«-jában, Turin 1865, 217—220. l.

[5] Ant. Frizzi, Memorie per la Storia di Ferrara 1793, III. p. 166.: „Poche ebbe il marchese Azzo Novello nominato erede nel suo testamento il nipote Obizzo. non parendogli che tanto bastasse ad assicurare il giovinetto la Signoria di Ferrara, col consiglio di Aldigero Fontana il primo in taviezza et

kelt végrendeletével István mellőzésével, a törvényesitett Obbizot helyezte az estei hübér örökébe. Fülöp ravennai érseknek[1] a titkos tanácsban a magyar herczeg érdekében mondott beszédét túlkiabálták s az őrgróf elhalálozási napjának reggelén Fontana Frigyes, a zsoldos hadtól körülvett, a ferrarai vásártérre összehivott népnek dühös beszédben értésére adta, hogy azokat, akik Obizzo kormányának ellentállanak, kegyetlenül kiirtják.[2] A polgárságnak józanabbul gondolkozó részét ezt az előzmény meglepte, elannyira, hogy akik a számüzendők és bebörtönözendők vagyonára számitottak, kikiáltották Obbizót fejedelmül,[3] mire a hódoló okiratot még aznap (febr. 16-án) átnyujtották neki.

Mindazonáltal II. Obizzo háboritlanul nem élvezhette fejedelmi hatalmát; a számüzöttek a jogaitól megfosztott István köré sereglettek, fegyverrel akarván Obizzot a trónról való lemondásra kényszeriteni.[4]

autorita nella sua corte, chiamo anticipatemente in questa cittá quelli amici potenti delle provincie vicine, che noi vedemmo anche testimonii del testamento, e mando in bando sotto varii pretesti molti cittadini sospetti. Eben credette egli necessarie tali cautele mentre non erano uniformi, certamente il genio e le mire dei suoi concittadini".

[1] Frizzi i. h. 167.: „Altri avrebbe viduto piu volentieri eletto il nipote Stefano nato di Beatrice ... Aldigiero Fontana ... con eloquente ragionamento si studio di persuaderli ad elegger Obizzo a Signor loro. Ma insorse Filippo Fontana il celebre Arciv. di Ravenna con alquanti altri nobili, e oppose nel giovanetto l'età di soli diecisette anniche contava allora e quindi l'intertezza di suo riuscita."

Chronica parua. A che modo la inclita Città di Ferrara hebbe origine et a che modo fu edificata (kézirat a modenai levéltárban), 45—46. l.: „Ma Philippo arcivescovo di Ravenna: conli Nobillj molto possenti della cittàl contradicano, alla sententia di Aldighieri dicendo: questo; Il quale Tu Vogli far tuo puro Signore e uno fanciullo: Non sapiamo da che costumi elo debbia essere; ne onde lui sia natto."

Annali di Ferrara di Filip. Rodi p. 268. (kézirat a modenai levéltárban IX. E. 4. a.): „Che non havesse ragione, o termine di governar."

[2] Frizzi i. h. III. 167.: „Minaccio agli averzari l'ultimo esterminio."

[3] Frizzi i. h. III. 167.

Mon. Patav. Chron. 719.

Isnardi Cronica della casa d'Este, p. 14—15. (kézirat a modenai könyvtárban, IX. G. 12. j. a.): „Ma non fu gridato da tutt fiat dopo fatto da tutti silencio".

[4] Manzini i. h. 29.: „Oppose egli (István) puro la suo resistenza".

Gasparo Sardi, libro delle Historie Ferraresi, Ferrara 1646, p. 78.: „Andati a Galera nel Bolognese, indi con molti partiggiani loro ad Argenta Castello di Bonifacio Arcivescovo di Ravenna, molestavano continuo mente il Ferrarese".

Zavarából I. Károly nápolyi királylyal kötött szövetsége mentette ki.[1] 1267 körül azután a Polentani-család felkelést inscenált s ennek következtében a Traversarikat Istvánnal együtt elüzték.[2]

Vajjon István Estere, úgy a Traversarik javaira vonatkozó igényeinek megvalósitásáról lemondott-e, nem tudjuk; életéből három évet nem ismerünk; Ferrara és Ravenna évkönyveibe azonban véres betükkel vannak leirva. Nyáry nem gondolja, hogy a békétlen, kitartó István azon volt, hogy a viszonyok szeme elött szépen lejátszódjanak.

De különben is nem Itália volt törekvésének végczélja. Legforróbb vágyai az Adria, túloldali partján, a sötétségben elvesző látkör felé vonták. Itália mosolygó ege az elvesztett hazája felett érzett tompa fájdalmát elaltatni nem volt képes; itáliai hübérjoga, királyi örökségéhez képest, melyre Magyarországban igényt tartott, egy nagy vagyon hulladékának tünt fel elötte. Azonkivül még — mert szeplötlen lovag hivatását töltötte be[3]—

Fr. Johannis Ferrar. Chron. Est. pag. 39. (a kézirat a modenai könyvtárban XII. H. 29. j. a.)

[1] Giuseppe Del Guidice, Codice Diplomatico del Regno di Carlo I. e II. D'Angiò, Nápoly 1863, Vol. I. p. 42.: „Vera vice dictus Dominus Rex promisit nomine suo . . . juvare ipsos Nobiles Marchionem (Obizzo), et Comitem. et heredes eorum . . . contra omnes inimicos ipsorum Nobilium et heredem suorum et dictorum Comunium Civitatis Mantue et Ferrariae, quos habent."

[2] Battista Pagliarino, Chroniche Di Vizenza 1673, pag. 259.: „Imperoche Pietro Traversar, il quale diede suo figliuola per moglie a Stefano Re D'Ungaria, essendo cacciato da Ravenna . . . navigó per il mare Adriatico et venendo con la moglie, figliuoli, et con li suoi arnesi per il fiume Bacchiglione arrivó nel Vicentinio".

Manzini i. h. 29.: „ma fallitegli (István) le forze ritirrossi presso i suoi o Venezia".

[3] Cronica di Venezia névtelen szerzöje, p. 49. (kézirat a modenai könyvtárban, VIII. E. 3. j.. a.): „. . . il quale (István) fu homo valoroso e pien do ogni virtu e bontada."

Storie Veneto, Tom. I. p. 227. (kézirat ugyanott IV. E. 16. j. a.): „Il qual Steffano era nobile et valeroso huomo."

Leoniceno i. h. 116.: „Stefano, il quale divento cavalliero honorato".

Cronaca Veneziana della Città fino al MCCCCX. pag. 77. (kézirat a velenczei könyvtárban XVIII. sz. a.): „. . . messer Stephano, lo qual iera valloroso homo".

Cronaca Veneziana dal principio della Città sino al 1388, cap. 6. (kézirat a velenczei szt. Márkhoz cz. könyvtárban, VII. oszt. XXXVIII. sz. a.): „Stefano lo qual si fo po homo valoroso."

Sardi: Bozze.

Cronaca Veneziana (kézirat ugyanott XXI. sz. a.): „lo qual da possia lui divine valoroso et ardito et savio homo".

bosszút kellett állania az anyján ejtett gyalázatért s bebizonyitania törvényes ágyból való születését. Ez okból bátyjának bosszantására, aki öt kitagadta (Kálmán már 1241-ben meghalt) önhatalmilag „Szlavonia herczege“ czimét felvette,[1] mindamellett, hogy IV. Béla Szlavoniát már 1245-ben hűbérül adta fiának, V. Istvánnak.

Ekkor tört ki az 1271-i háború V. István magyar és II. Ottokár cseh király közt, mely István sorsára döntő befolyást gyakorolt. Istvánnak váratlan berohanása Osztrákországba a büszke cseh királyt bosszura ösztönözte; kétszeresen bosszut akart állani ő rajta.

Italiára is kiterjedő politikai viszonyai[2] szükségképpen István herczeggel is érintkezésbe hozták.

Közös gyülölet, közös bosszuvágy lánczolta egymáshoz a két, különben tehetségeikben eltérő embert.

Nem volt nehéz, hogy Ottó a herczegnek ebben a véres drámában szerepet adjon, mert az V. Istvántól elüzöttek, IV. Béla tanácsadói: a hatalmas Németújvári Henrik, Iván, István, Lőrincz, Miklós és több más országnagy a cseh és magyar udvar közt a meghasonlás magvait hintették szét. Nyáry azt mondja, hogy Ottokár legelsőbben is e menekültektől Istvánt Magyarország királyának kikiáltatta.[3]

[1] Antiquit. Ital. Med. Aevi. Tom. I. 803.
Muratori. Ant. Estens. Pars. II. 14.

[2] Aeneas Sylvius, hist. Boëm., Cap. 27.: „Veronenses, exinde Faltrenses, Tervisini et multi ex Foro Julii ultro sese ei submiserunt.“

[3] Nyáry ezúttal óvatosan hangsúlyozza, hogy a magyar évkönyvek Istvánnak magyar királylyá történt proklamatiójáról mit se tudnak; ez okból állitása mellett több olasz iróra hivatkozik, akik Istvánt többnyire magyar királynak nevezik.

I. B. Pigna Hist. De Principi di Este, Ferrara 1570, p. 206.: „. . . dopo l'haver maritato una figliula a Stefano Re d' Ongaria“.

Batt. Pagliarino, Croniche di Vizenza, Vecenza 1663, p. 259.: „il quale diede suo figliulo (Traversari) per moglie à Stefano Re d'Ungaria“.

Del Taglia: Famiglie Venete (kézirat a modenai könyvtárban VIII. F. 7.): „fu poi . . . eletto Re d'Ungaria, e volse haver per moglie La Sigra Tomasina Morosini.“

Cappelletti, Storia della Repubbl. di Venezia, Vol. III. p. 93.: „Stefano . . . divento re.“

Cronaca Veneziana dal primo Dogo Paoluccio Anafesto (kézirat a velenczei szt. Márk-féle könyvtárban, XIX. j. a.): „. . . Tomasina, la qual aveva per marido uno messer Stefano che fo re de Ongoria“.

Ciro Spontone i. h. 43.: „il quale (István) nell Italia fu da tutti per Re dell Ungaria tenuto“.

A cseh királynak 150,000 főből álló hadseregével Posthumus István Magyarországon megjelenvén, ezzel kezdetét vette a polgárháboru.

Ottokár szövetségeseivel egyik győzelmet a másik után aratta. Dévény, Pozsony, Szt.-György, Bazin, Nagyszombat és Nyitra, azután meg, hogy a Dunántúlra tette lábát, Kőszeg, Óvár, Mosony és Győr a szövetségesek kezébe jutottak s a könnyü lovasság — állitólag — egészen a Tiszáig előrenyomult.[1] Ottokár V. Istvánnak békeajánlatait nem fogadta el s csapatait a magyar király ellen a Rábcza túlsó partján állitotta fel. Most azután V. István megemberelte magát, a cseh sereget legyőzte, visszaverte a felkelőket s a háboru fáklyáját Ottokár országai felé forditotta. Habár győzött, mégis félt az ellenében felléptetett trónigénylőtől, elannyira, hogy 1271 január 3-án Pozsonyban békét kötött, amelynek értelmében átengedte a cseh királynak Stiriát, Krajnát és Karinthiát, úgy a nővére, Anna által Prágába vitt családi kincseket, csak azért, hogy a magyar kivándorlókkal, de kivált Istvánnal, az estei őrgróf unokájával mindennemü összeköttetést megszakitson.[2]

Ottokár 1271. évi julius 14-én Prágában megerősitette e békét; X. Gergely pápa is egy külön okiratban.[3]

A gyalázatos módon cserben hagyott Posthumus István félévi árnyékuralma után a hü Tommasina kiséretében Italiába visszatért.[4]

Újra megpezsdült ugyan az élet a királyi pompával diszitett Szt. Julián palotájában, de az Árpád-herczegnek dicsőségszomju-

Habár ezek az italiai irók, akikre Nyáry mint tanukra hivatkozik, Istvánt magyar királynak titulálják, nem nyujtanak bizonyitékot arra nézve, hogy Ottokár Istvánt Magyarország királyává proklamáltatta. Nyárynak állitását ez okból combinatiónál — de mindenesetre helyesen indokolt vélelmezésnél egyébnek nem tekinthetjük.

[1] Palacky, Csehország története, Prága, 1839, II. kötet, I. oszt. 218. old.

[2] Fejér, V, I. 113. seqq.: „Tunc ad pacem firmandam constitutum; „ut Ungariae rex a Philippi electi Aquileensis, et Bohemus a Stedhani Lombardi, nepotis marchionis Estensis foedere discederent".

[3] Wenzel, III. 254., 276.

[4] Cappelletti i. h. III. 93.: „L'lo constrinsero à riparatore à Venezia colla moglie: e con un figliulo che aveva auuto da lei, il quale nominavasi Andrea".

sága még most se hagyott nyugtot, de a csak 35 éves emberen viharos multja nyomot hagyott.[1]

Halála.

A velenczei Szt. Mihálytemplom 1271-ben fényes szertartásnak volt tanuja: akkor helyezték örök nyugalomra a Morosini család sirboltjában Posthumus István földi maradványait.

Végrendelete.

Mircse János, magyar történetbuvár 1882-ben a velenczei Archivo Procuratori di San-Marco-ban felfedezte az ugyanott százezrekre menő végrendeletek közt Posthumus István herczeg végrendeletét; ezt, az Árpád-házból egyes-egyedül fenmaradt okiratot a magyar tudományos akadémia 1882. évi deczember hó 4-i ülésén hü másolatban bemutatták.

A végrendelet, melynek létezeséről 1882-ig senki se tudott, 1271 április 10-én[2] a herczegnek velenczei házában jött létre, több tanu jelenlétében. Ő maga mondta tollba Miklós jegyzőnek, aki őt „méltóságos“ István urnak, Szlavonia herczege és az elhalt András magyar király fiának“ nevezi.

Kiskoru fiát, Andrást tette meg általános örökösének, de nem hagyott hátra mást, mint igényt Szlavoniára és az estei őrgrófságra.

Kiskorusága idejére gyámjáúl nejét, Thommasinát, sógorait Morosini Albertet és Marinus Gradenigót nevezte ki. S ha András mint kiskoru meghal, jogai Morosini Albertre mennek át s ha mindakettő fiutód nélkül hal el, jogozataik átszállanak a római székre.

Andráson kivül még két természetes fiáról gondoskodik, Szlavonia jövedelméből 1000, az estei őrgrófságéból 100 ezüst márka életjáradékot juttat egynek-egynek; s ez összeg azóta lesz fizetendő, amióta örökösei Szlavonia, illetőleg Este birtokába helyezkednek. Ennek feltételezésével még nejének, sógorainak, a pápának s a biborosoknak is — ezeknek párt-

[1] Cappelletti i. h. 93.: „Egli andò in casa Morosini, ore cadde malato e mori. Il principe Andrea, erede di tutti i diritti paterni, si fermó lungo tempo a Venezia, in qualità di simplice privato“.

[2] Ez az adat azért fontos, mert láthatjuk ebből, hogy István a pozsonyi béke megerősitésekor már Velenczében tartózkodott.

fogásába ajánlva örököseit — hagy életjáradékot. A magyar trónról nem tesz emlitést, mert V. Istvánnak akkoron két fia volt s ennélfogva jogosnak véli, hogy mint Szlavonia várományosa, erről intézkedjék is. Természetes fiait nem nevezi meg végrendeletében.

A végrendelet, melyre Mircse János ráakadt, nem eredeti példány, hanem négy évvel később lett szerkesztve, melyet a zárai jegyző Morosini Albertnek hiteles alakban kiállitott.[1]

Házassága.

István két izben nösült. 1. Erzsébettel, Traversari Péter leányával kelt egybe Ravennában; 2. Tommasinát, Morosini Mihály leányát vette nőül Velenczében.

Utódai.

Első házasságából született:

1. István, fiatalon halt meg.

Második házasságából:

2. András, mint Magyarország királya, e néven III. † 1301.

Végrendeletében szól még két természetes fiáról, nevüket azonban nem adja.

138. Traversara Erzsébet.

Posthumus István herczeg első neje.

Mikoron az utószülött István herczeg anyjának, a szerencsétlen Beatrixnek, reménye, hogy a magyar királyi udvar fiát istápolja, a Velencze és IV. Béla közt létrejött békeszerződés következtében megszünt, egyedül csak arra volt gondja, hogy kilenczéves fiának jövőjét szerencsés házassággal biztositsa.

Nyáry előadása szerint már ő maga választott ki valamely ravennai Traversari családtagot fia jövendőbeli nejéül. Hogy éppen ő rája vetette szemét, több oka volt rá.

A Traversari család ugyanis a Romagnában fekvő nagy kiterjedésü birtokainál és összeköttetéseinél fogva egyike volt Itália akkori legfényesebb családjainak. Ravennát a 13. század elejétől fogva birtokolták. I. Péter — alatta érte el a család hatalmának

[1] Hazai okmánytár VIII. 431.

fénypontját[1] — Beatrix atyjának, estei Aldobrandinnak, a legőszintébb barátja volt s távollétében meghatalmazottjának nevezte ki.[2]

Azután meg ez a család néhány fejedelmi házasságot is felmutathatott. Pál, az előbbieknek a fia, Andronikát, görög császári herczegnőt birta nőül. Fia, II. Péter, két leányát már herczegekkel házasitotta össze (az egyiket Brittaniában, Spanyolországban a másikat), ez okból választotta ki Beatrix a harmadik leányt fia jövendőbeli nejéül. Az eljegyzés VII. Azzo közbenjárására 1245-ben megtörtént.[3]

Nehezen hihetjük el — mert okirati vagy legalább többrendbeli egykoru autentikus tudósitás nélkül szükölködünk — hogy az alig 9 éves István már jegyet váltott s — a krónikák szerint — csak 17 évvel később vette nőül jegyesét. Anélkül, hogy valami kritikai megjegyzést tennénk, csak az ez irányu tudósitásokra szoritkozunk.

Az eljegyzésről a paduai barát (ap. Muratori) Lib. III. p. 717. imigy ir: „A fenséges István, II. András magyar király és a nemes Beatrix fia ... hosszabb ideig volt már az estei őrgróf udvarában, remélve, hogy bátyja, IV. Béla magyar király megszánja s a nagy kiterjedésü országnak legalább egy kis részét neki adja, azonban nem jutott czélhoz, mert a király szive kőkemény maradt: 1262-ben nőül vette Traversari Vilmos, Traversari Péter, a legelőbbkelő ravennai polgár fiának leányát, aki az atyai vagyont majdan örökli. Igy tehát, mert bátyjának perfidiája nem türt meg társkirályt, ennek a királynak (= II. Andrásnak) a fia kényszerülve volt, hogy habár vagyonos, de nagyon alatta álló nővel keljen egybe."

Riccobaldi († kb. 1313.) a barátnak kortársa „Historia Imperatorum" cz. (egészen az 1298. évig terjedő) müvében az előbbitől eltérőleg: „Hic (= István) conjugio habuit — irja — neptem Paulli Traversarii de Ravenna".

Már az eddigiekből is látjuk, hogy az István ipjára vonatkozó legrégibb tudósitások egymástól eltérők: majd Vilmosnak, majd meg Péternek nevezik. Az újabbkori irók azonban, akiket

[1] Sirirata: „Regum Socius Petrus Stemmatis Magnorum Traversariorum Ravennatis urbis vetustissimae Rector auspiciis semper usus melioribus". Lesagre Memorie di Ravenna Antica, Girolamo Fabri Venetia 1664. 202. l.

[2] Frizzi, Memorie per la Stor. di Ferrara. Vol. III. 72. l.

[3] Peregrino Priscianus, Hist. Ferrar. Lib. XII. p. 87.: „Azzone Marchione et Regina Mater sic procurantibus" (kézirat a modenai levéltárban).

Nyáry felhasznált, egész határozottan II. Traversari Pétert tekintik Erzsébet atyjának. Maga Nyáry is Milanoban a hatvanas években kiadott művében („Posthumus István és az esztei örökség“) István nejének nevét Biankának mondja.

István első házasságának időpontját — a Nyárytól felhasznált és az én rendelkezésemre is álló forrásokat tekintetbe véve — sehogyse határozhatjuk meg; a Nyárytól nyujtott évszámok a legnagyobb valószinütlenség bélyegét hordják magukon, mert olyan időszakot ölelnek fel, melynek végén István alig volt 14 éves. Ez okból tehát a paduai baráttól Erzsébet egybekelésére vonatkozólag nyujtott évszámot (1262), habár későre tette, mégis sokkal valóbbszinünek kell tekintenünk, mint a melyet Nyáry vitat (1249), annyival is inkább, mert Erzsébetnek mindjárt házassága első évében gyermeket tulajdonit.

Istvánnak Erzsébettel kötött házasságát nem mondhatjuk a legszerencsésebbnek; a vallásos rajongástól áthatott Erzsébet legtöbb idejét kórházban töltötte, sajátkezüleg ápolta ott a betegeket, lemondott az úrnő, a birtokosnő cziméről csak azért, hogy nőszolgálói „testvér“-nek nevezhessék; végezetül pedig méltóságának tetőpontját látta abban, hogy keresztény.[1]

Az eddigiek szerint Erzsébetnek elhalálozási évét kronologiai biztonsággal megállapitani lehetetlen; csak annyit tudunk, hogy házasságának mindjárt az első évében, fiut szülvén, meghalt. A Nyáry-féle évszám 1250, határozottan korai időre esik, hisz Posthumus István akkoron még alig volt 15 éves; mindenesetre valóbbszinü, ha a paduai baráttal egyértelmüleg — bár valamivel későre van téve — 1263-ra tesszük.

139. Marosina Tommasina (Katalin)

Posthumus István herczeg második neje.

Posthumus István mozgalmas élet után, miközben Ravennában első neje jobb létre szenderült, ő maga pedig sógora, I. arragoniai Jakab udvarán élvezte a vendégbarátságot, másodizben — az időpontot a már eddig kifejtett okok miatt megállapitani

[1] Tommaso Tomai, Historia di Ravenna, Ravenna 1580, p. 280. „Era di tanta humiltà, che con le proprie mani serviva nelli hospitali i poveri infermi, et voleva esser chiamata della sue serve non signora et patrona, ma sorella et soleva dire che la maggior dignitá che lei havesse al mondo era di esser cristiana.“

nem lehet — lépett a ravennai földre. Tudjuk már, hogy Traversari Péter és a velenczeiek közt, ez utóbbiak részéről igényelt, néhány ravennai peres telkekre vonatkozólag vitatott fenségjog fölött tárgyalások voltak folyamatban. A herczeg ennek lebonyolítása végett Velenczébe jött s itt a fiatal, gyermektelen özvegy ember a legelőbbkelő körök figyelmét magára vonta.

A Morosini család a velenczei tiz legelőbbkelő család egyike volt.[1]

Morosini Marino 1249–1252 ig doge volt. E család ősei — számos jeles tagjuk volt — az illyr partoktól Mantua és Velencze felé huzódtak s itt már a 8. században magas hivatalaik és terjedelmes birtokuknál fogva nagy szerepet játszottak. Nemzetségüknek az az ága, melyet ferdepólyás czimeréről „Sbarra"-nak neveztek,[2] nagy szerepet vitt.

Morosino-Sbarra Mihály dús-gazdagságánál fogva nagy hirre tett szert. Fián, Alberten kivül még két leánya volt; az egyik Gradenigo Marino neje lett; a másikat, Tommasinát,[3] kiszemelték rokonai, nevezetesen pedig bátyja Albert a fiatal magyar herczeg jövendőbeli nejéül. Tommasina személyében az ünnepelt asszony tulajdonságai mind összpontosultak — Morosino Marino doge unokája, dúsgazdag ember leánya volt, hozzá még fiatal, szép szőke teremtés.[4] Rokonai tehát mitse riszkiroztak, midőn a gyönyörü leányt a herczeg menyasszonyáúl felajánlották.[5]

[1] Crist. Tentori, Saggio sulla Storia della Republica di Venezzia, Venezia 1730. Tom. II. p. 315.: „Contarini, Tiepolo, Morosini, Michieli, Boardi, Senudo, Gradenico, Memmo, Venieri, Dandolo, Polani estinta a dinostri, Barozzi, Giustiniani, Cornaro, Bragadino, Bembo. Questesono le sole XVI. Famiglie antiche alle quali concedono gli acversarij il titolo di Tribunizie chiamando le premie XII. col nome di Apostoliche, d'ultime quattro con quello di Evangelisti."

[2] Barbaro Marco, Genealogia delle famiglie patrizie, vol. III. 168. k. (kézirat a velenczei Márkkönyvtárban, VII. oszt. 925—928. sz. a.) A Morosini-Sbarra ág eredeti czímere: arany mezőben balról kék ferde pólya.

[3] Mircse („Századok", 1869. 59. l.) „Tommasina Teresiná"-nak nevezi „Tommasina Katarina" név alatt is előfordul. Fejér VI. 2. 37. do 1296, hol III. András anyját „Domine . . . Katerine matri nostre"-nek nevezi).

[4] Turóczi: „Pulchram et oculis gratiosam."

A Morosini-Gatterburg család kastélyában lévő arczkép, (melyet sokkal később festettek vászonra), után festménye a budapesti nemzeti muzeumban megvan.

[5] Turóczi II. 82.: „Ibi (Venet.) autem vir quidam civis Venetensis civitatis, potior et ditior cognoscens et sciens veraciter, hunc esse filium Regis Hungariae, tradidit ei filiam suam in uxorem et omnium bonorum suorum participem eum constituit".

Habár a velenczi országnagyoknak (és pedig mind a két nemüeknek) törvényileg meg volt tíltva, hogy idegen herczegi személyekkel nem kelhetnek egybe, a nagy tanács ezúttal nemcsak felmentette a leányt a tilalom alul, hanem még elömozditotta is e házasságot.[1]

Néhány velenczei iró szerint az állam akkor adoptálta Tommasinát. Nyáry megczáfolja ezt: „Che venisse adottata della Repubblica, come pia tardi la Cornaro, et la Capello lo scrive il Daru, ma senz alcun fondamento". (Tre documenti della famiglia Morosini pubblicata la prima volta in occasione della felicissime nozze del Conte Luigi Michiel guardia nobile di Sua Maesta e Assessore Municipale colla contessa Annetta Morosini dal Professore Ab. Francesco Nardi. Padova 1840.)

Hogy István velenczei nemessé lett, a többi közt Leoniceno is (i. h. 116: „E fu creato gentilhuomo Venetiano") bizonyitja.

A velenczei kormánynak ez irányu magaviselete — Ravennára egyrészt, másrészt pedig — s ebben leljük a főokot — a vőlegényre való tekintettel történt. Ennek politikai jelentőségéről úgy Magyarországra mint Ferrarára nézve is meggyőződést szerezhetett és a magyar királyoknak Dalmáczia teljes birtoklására irányzott igényei ellensúlyozására az ő személye igen alkalmasnak mutatkozott.[2]

Azután, hogy a Morosinik szt. juliani palotájában megkötötték a házassági szerződést,[3] az ünnepies esküvő a Mihálytemplomban megtörtént.[4]

Gio. Batt. Pigna, Hist. De Principi di Este, Ferrara 1570, 206. l.: „Fu pero raccolto da Albertino Morosino, che volendo tentare la fortuna, gli loco anche in matrimonio Tomasina sua sorella."

[1] Guiseppe Cappelletti, Storia della Repubblica di Venetia 1850, Vol. III. 93. l.: „Abbiamo veduto in addietro, che la politica di Venezia aveva indotto il maggior Consiglio a vietare; matrimonii delle case nobili veneziane con principi stranieri. Tuttavolta à quessa legge fu derogato poco dopo. Fu permesso il matrimonio di Tomassina Morosini col figiliolo di Andrea re di Ungheria, il quale nominavati Stephano: e cio ni vista de vantaggi, che ne sperava lo stato".

[2] Cappelletti i. h. III. 93.: „Per aver quindi tranquilla è fedele altresi la Dalmazia".

[3] Marco Barbaro i. h. III.: „Ho veduto io Marco Barbaro, quanto ho scritto nell' Historie d'Ungheria, et in casa di missier Joanne Battista fu de missier Giacomo da Sant Anzolo descedente del detto missier Albertino, nella qual casa furono fatte nozze della detta Tomasina".

Francesco Nardi i. h.... „... a S. Giuliano, nel palazzo Morosini".

[4] Ezt a templomot a Morosini család alapitotta és Albert, Mihály arkangyal

Habár e házasság családi hiuságnak, becsvágynak és politikai kiszámitásnak volt a folyománya, mégis szerencsés vala, át meg áthatotta a szerelem.[1]

A velenczei patricius ragyogó szépségü leányának hősi keblében forrón érző sziv is lakott; mikor férjének komor multjára édes enyelgéssel a feledés varázs-fátyolát szőtte, egyúttal vezető csillaga volt merész törekvéseiben és az édes czél elérésére férjét további küzdelemre sarkalta; energiát, kitartást, és cselekvő képességet öntött belé s a lovagjáték és énekhangok közepette se engedte vele elfeledtetni missióját.[2]

A sorscsapásokkal daczoló, büszke jellem, aki vas következetességével elvégre mégis csak eredményt arat, akit a költői varázs is megihletett, aki a biboron kivül ibolyát hord okosságának jelképeül: István első, jámbor nejének ellentéte második felesége, Morosina Tommasina, akit kortársai „Adria királynéja“-, „új Eszter“- és „ibolyás hölgy“-nek neveznek.[3]

Tommasina — Nyáry szerint — férje ennek a cseh Ottokár oldalán Magyarország ellen vezetett hadjáratába elkisérte és azután, hogy férje iránt táplált hő szerelmét kimutatta, férjének minden bajában osztozva, vele együtt visszatért Velenczébe. Ezúttal csak az a megjegyezni valónk, hogy ennek okvetetlenül 1271. évi aprilis 10-e előtt kellett megtörténnie.

Tommasina férjének 1271-ben bekövetkezett halála után czimerét a gyászoló özvegy jelvényével, fekete gyászfátyollal övezte (Cordeliere, Laqueatus cinctus, Cingulum laqueatum) és egészen élte fogytáig igy használta.[4]

A nemes velenczei nőnek azt a hősiességét, melylyel az utolsó Árpádfi sorsán csüngött, fiának Andrásnak trónralépte végre valahára megjutalmazhatta. András 1291. évi augusztus 28-a után (az I. osztrák Alberttel kötött hainburgi béke után) magához

tiszteletére restauráltatta. (l. Flaminio Cornelio, Ecclesiae Venetae Antiquis Monumentis, Venetiis 1749, Tom. XII., 292. l.) Már nem áll fenn; a mostani szt. István-templom mellett volt.

[1] Nardi i. h.: „Vide (István) Tomassina Morosini, si ne invaghi.“

Romanin, Storia di Venezzia, Lib. VII. 324.: „Forte invaghisse della sorella dilui Tomasina“.

[2] Casimir Freschot, Lipregi Dell Nobilta Veneta Venezia 1682, 93. l.: „i lieti canti di festeggiati gratie al Cielo.“ Tommasina ugyanis nagy kedvelője volt az énekek- és ünnepségeknek.

[3] Freschot i. h. 87. l.

[4] Freschot i. h. 87. l.

hozta anyját Magyarországba; 1292 szept. 18-án megérkezett Zárára.[1] Az idősebb királyné méltóságát kapta meg és fiának uralkodása alatt „Ducissa totius Sclavoniae et Gubernatrix partium citradanubialium usque maritima"-nak nevezi magát okirataiban.[2]

Elhalálozásának évére, valamint sorsára vonatkozólag fiának halála után (ha egyáltalában túlélte; legutolsó okirata, melyre ráakadtam: 1300-ik évről van keltezve) nem állanak adatok rendelkezésünkre; valószinüleg visszament Velenczébe, hogy férje oldalán a Mihály-templomban nyugalomra térjen, a melyet életében nem talált meg.

140. István herczeg.

Posthumus István herczeg idősebb fia.

Arról már tudunk, hogy Traversara Erzsébet férjét fiúgyermekkel ajándékozta meg, de ez anyjának életébe került.[3]

Ez a herczeg, (neve atyjáéval, Istvánnal, azonos) nemsokára rá hogy anyja elhalt, ő is jobb létre szenderült.

141. III. András király.

(1290—1301, 1301.)

Leszármazása és születése.

Szülei (Posthumus) István, II. András király[4] és neje velenczei Morosini Tommasina (Katalin) utószülött fia.

A német krónikások általában estei Andrásnak, de lombardi Andrásnak[5] is nevezik. Nevét királyi nagyatyja után kapta.

[1] Lucius, Lib. IV. cap. X.

[2] Wenzel X., 115., 121., 122., 123., 126: 1295; X., 144.: 1296; X., 148., 263.: 1300.

[3] Riccobaldi i. h.: „quae moriens superstitem filium reliquit".

[4] Chron. Leob. ap. Petz I. 868. szerint V. Istvánnak volt egy István nevü fia, aki, még mikor atyja Stiriát kormányozta, az estei őrgróf nőtestvérét vette el stb. s ebből a házasságból származott András. A krónikás tehát II. Andrást V. Istvánnal összetéveszti!

[5] Chron. Claustro Neob. 470. ap. Petz I.: „Eodem Anno Andreas Marchio de Esto Longobardus."

Ebendorfer, Cron. Austr. 762—764. ap. Petz II.: „Marchionem

Születési évére vonatkozólag hibázik minden biztos támpont. Horváth 1860-as kiadásu történetében Andrásnak születési évét megközelitőleg 1260-ra teszi; de, amennyiben a Monach. Patav.-nak hitelt adhatunk,[1] (Posthumus) István csak 1262-ben, Ravennában nősült, eszerint tehát második házassága Tommasinával a legjobb esetben is csak 1263—1264 között történhetett, András születése pedig körülbelül 1265-re tehető.

Életfolyása.

András Velenczében, anyai családja, a gazdag és tekintélyes Morosinik körében nyerte nevelését. Anyja, valamint bátyja Morosini Albert se feledkeztek meg róla, hogy a gyermeket olyan nevelésben részesitsék, mely egy király unokájához s a magyar korona törvényes örököséhez illő. Atyja végrendelete szerint Szlavonia várományosa; hogy a királyi korona is övezze a gyermek fejét, István 1271-ben nem gondolt rá.

András herczeg, IV. László öcscsének halála után 1278 kezdetén az Árpád-családot csak László s a velenczei András képviselte. S mert László gyermektelen maradt, természetes, hogy a trónutód jogaiba András lépett, innen veszi magyarázatát az a körülmény, hogy András, akinek jogaiért nagyratörő anyai rokonsága mindent megkisérlett Magyarországon belül úgy mint kivül, — 1278 május 27-én már egy töle kiállitott okiratban mint „Andreas Dei gratia dux totius Slavoniae, Dalmatiae et Croatie“ szerepel.[2]

Hogy Szlavoniát mely ideig kormányozta, ez a kérdés egyáltalában nincs tisztázva. Engel[3] azt hiszi, hogy egy zászlós urak- s főpapságból álló párt 1285—1286 közt László helyébe Andrást akarta a trónra emelni. Szabó[4] abban a véleményben van, hogy András mint Szlavonia herczege, ebben az állásában

Andream praefatus Arnoldus suae addicit captivitati ... consilium tandem complacuit, eis vocare Marchionem Estensem“.

Matthei cujusdam vel Gregor. Hageni: Germanicum Austriae chronicon 1111. ap. Petz I.: „Die chomen fu Margraffs Andres pflegerin“.

Pertz XI. 749.: „Ipso anno novus rex Ungarorum Dictus De est ivit contra Viennam“.

[1] A paduai barátnak kronikája, ap. Muratori, Tom. V. Az erre vonatkozó hely a III. k. 717. l. Schier czitálása szerint 208. l.

[2] Fejér V. 2. 471.

[3] I. 431. A magyar birod. tört. 1813. kiad.

[4] „Kún László“-jában.

Lászlónak féltékenysége és az udvari ármányok miatt nem tarthatta magát sokáig s hogy a Dráván túl kitört 1278-ki lázadás András ügyének ártott; ilyen körülmények között tehát kényszerülve volt, hogy velenczei magánember módjára visszavonuljon. Az osztrák annalesek (ap. Petz. IX. 716) egykoru bécsi folytatója szerint ugyanis „Andreas marchio de Aeste Lombardus quidam" 1290 ben másodizben Magyarországba jön, „prius ab Ungaris repulsus et fugatus".

Horneck[1] szerint András trigaui Arnold kezébe esett, ez pedig, mivelhogy a remélt nagy váltságdijat nem kapta meg, I. osztrák Albertnek kiszolgáltatta. Hornecknak azt az adatát, hogy András megkoronázása előtt Bécsben Albertnek foglya volt, — a Hist. Austral. plen. ap. Freher s a klosterneuburgi krónika is bizonyitja. Mindez adatok közül okiratilag bebizonyitva egy sincs; csak annyi igaz belőlük, hogy András egy ízben (nincs kétségen kivül helyezve, 1286- avagy 1290-ben-e; valószinüleg 1286-ban) egy álló éven át Iván grófnak, Güssingi Henrik bán fiának a fogságában volt, mert ezt mint király 1294-ben okiratilag elismeri.[2]

Nagy Iván már most „Az utolsó Árpádkirály trónralépte" czimü munkájában (17. l.) összevonja, hogy a német krónikásnak abbeli adatát, miként András 1286-ban Iván fogságába jutott, elismernünk kell; de Iván mégse szolgáltatta ki Albertnek, hanem velenczei és magyar barátjainak támogatása mellett a külföldön bevárta László halálát.

András azután, hogy László 1290. évi julius 10-én meghalt, a magyar trónra jutott.

Alighogy László tetemeit Csanádban örök nyugalomra helyezték, Andrást megkoronázása végett országos küldöttség hazájába hivta.[3] András nagybátyja Morosini Albert oldalán tette lábát Magyarországba, de a leselkedő németújvári Iván feltartóztatta; azután végre, hogy a leselkedővel kiegyezett, 1290. évi julius 23-án Székesfehérvárott megkoronáztatta magát.[4]

[1] Petz, Tom. III. p. 350—354.

[2] Fejér VI. 1. 300.

[3] Katona szerint VII. 1022. nem Osztrák-, hanem Magyarország déli határáról tért vissza.

[4] Turóczi (32.) a koronázás idejét julius 28-ra teszi. Podhraczkynak a budai krónikához irt megjegyzése szerint (214. l.) a váradi krónikában a koronázás julius 23-ra, vasárnapra esik, 28-án pedig pénteki nap volt. Ez okból nyilatkozik Nagy (i. h. 18.) julius 23-a mellett.

Több krónikás említést tesz valami András nevü bitorlóról, aki királyunknak trónját vitássá akarta tenni s ez okból vizbe ölték. A lengyelek előadása szerint[1] ez András volt, IV. László öcscse, akit azután vizbe öletett. A Hist. Austral. plen. ap. Freher I. 480 erre vonatkozólag igy ir: „et quidam qui dicebat, se fratrem suum (t. i. IV. Lászlóét) esse et potenter volebat regnare, submersus est". Compil. chronol. rer. Boicarban ap. Oefele II. 339 ad 1290: „Item frater regis Ungariae submersus est hic praevaluit iste Comes de est". Ugyancsak ezzel a kérdéssel foglalkozik a királynak egyik okirata is (ap. Katona, VI. 1023): „quum nos ... in solium et gubernaculum regni Hungariae fuissemus sublimati, et quidam, qui se ducem Andream nominabat... contra nostram regiam procedere niteretur majestatem". Valószinü tehát, hogy mindaz, amit Dlugoss András herczegről mond, erre a szédelgőre vonatkozik és a bitorlót nem László követei, hanem III. András emberei ölték meg (l. különben az 543-ik lapot).

Házassága.

Azon nézet mellett, hogy a Lászlóval elégedetlen párt Andrást akarta trónra emelni, határozottan szól az a tény, hogy Morosini Albert, aki unokaöcscsének jövője érdekében mindenre kész volt, Andrást Klárával, II. Albert görczi gróf és Eufémia, II. Henrik ortenburgi gróf leányával eljegyezte.

II. görczi Albert akkoron hatalmas és gazdag dynasta volt s neje révén ipjának, II. Henrik Karinthiában fekvő ortenburgi javainak örököse. 1286 május 31-én megtörtént az eljegyzés s ugyanazon évi junius 6-án a triesti tengeröböl mellett, Duino (Tibein) várában ünnepiesen aláirták a szerződést.[2] A megerősitésnél Morosini Albert fungált mint főszemély, ő volt az egésznek a lelke, az okirat szavai szerint: „Fenséges András úrnak, Isten kegyelméből Szlavonia herczegének, néhai András Magyarország király unokájának követe és megbizottja"; a vőlegény részéről azonkivül még tanu minőségben szerepeltek Zeno János, Gritti Berthold, Gussoni Bertold és Pasqualigo Marino, mindmegannyi előkelő velenczei családból.

Az okirat egészen a végső stadiumig érettnek előadja a dolgot;

[1] Dlugoss VII. 856.
[2] Wenzel IV, 181. sz.

hogy az eljegyzés tényleg megtörténjék, az esküinek az evangeliumra avagy egyáltalában ünnepies segédlet mellett való letétben, a külső alakszerüségen kivül nem maradt más hátra. Hogy ez is meglegyen, a vőlegény részéről Morosini Albert és Pasqualigo Marino ünnepies esküt tettek, szt. János oltára előtt a keresztre téve kezüket.

Hogy az eljegyzésből mégse lett házasság, - annak oka titok. Engel[1] egész határozottan állitja, hogy a görczi gróf egyedül és kizárólag azért egyezett bele ebbe a házasságba, mert azt hitte, hogy András még László halála előtt és Klárával való egybekelésekor trónra lép s mert nem igy történt, a házasságból semmi se lett. De mert ez nincs bebizonyitva, a mellett kell állást foglalnunk, hogy András, amint 1290-ben felajánlották neki a trónt, kényszerokokból Klára helyett mást kellett nőül vennie (l. az 572-ik lapot). Tudjuk, hogy Klára 1296-ban még élt, anyja akkor hardeggi és plajeni jószágából 2000 aquileai denárt utalványozott neki.[2]

Amint András trónra lépett

1. 1290-ben Fennenával, Ziemomysl kujáviai herczeg leányával,

2. 1296-ban Ágnessal, I. Albert császár leányával († 1364) kelt egybe.

Halála.

Az Annal. Altah., Chron. Salisburg., Chron. Bavar. szerint 1300-ban halt meg.

Ennek ellenében az alábbi források halálát 1301-re teszik: Turóczi I. 83[3] Necrolog Wettingense ap. Schier 243. (Turóczival azonos napot vesz fel); Chron. Zvetlense; Anonymus Bohemus ap. Menken, III. 1739; Chron. Aust. ap. Freher, I. 468; Austral. hist. plen. és a klosterneuburgi krónika.

A gyengélkedő ember gyakran volt beteg. Rómába küldött követe Bonzano 1300 szept. 18-ról keltezett Morosini Mihály, Zára grófja, a király rokonához czimzett levelében irja, hogy a király egészséges volt, amikor eltávozott („Dominus Rex sanus

[1] I. h. I., 432.

[2] Coronini, Tentamen. Geneal. Com. Goritiae, 158 és 355. I. Pray 1764-ben kiadott Annaleseiben (I. 355.) Coronini után tévesen Klára Eufemiának nevezte, később azonban tévedésére rájött.

[3] „Interim anno Domini 1301 in festo S. Felicii idem rex Andreas in castro Budensi requievit in domino et sepultus est in ecclesia sancti Joannis evangelistae apud fratres minores.“

erat"); ez a körülmény arra mutat, hogy gyakrabban beteges-kedett; s mert már 1301 jan. 14-én meghalt, mindenesetre sínylődött ezt megelőzőleg néhány hétig. Hanem azért mégis csak feltünö marad, hogy egy nappal halála előtt valaminö irást aláirt.

Timon[1] szerint megmérgezték. Olasz születésü komornokját e gaztett végrehajtására Domonkos és Dömötör, kétes származásu emberek felbérelték. Habár az egykoru irók mitse tudnak erről, Fessler mégis hitelt ad Timonnak, „mint a ki soha, semmit se költött."

Utódjai.

Csak első házasságából született leányát Erzsébetet ismerjük. III. Andrással tehát az Árpádház a budai szt. Jánoshoz czimzett ferenczrendi templomban örök nyugalomra tért.

142. Fennena királyné

II. András király első neje († 1295).

Leszármazása.

Atyját Zemichnek (Ziemomysl) hivták. (1291. évi pecsétjére a következő szavak voltak vésve: „S. Fennene Dei Gracia Filie Zemo..." a többi olvashatatlan), Kujavia-Leszlau herczege († 1287 okt. 1.). Anyja, Salome (1312-ben még él, † 1314 okt. 12.). II. Sambor, liubesowi herczeg († 1278 nov. 13) és kassubi Matild, II. mecklenburgi Borwin Henrik herczeg leányának a leánya. († 1256 után).[2]

Házassága.

Dlugoss (I. 848.) azt a nézetet terjesztgette, hogy Fennena atyját, mert alattvalói helyett idegeneknek kedvezett, számüzték és számkivetéseinek tizenkettedik évében 1287 okt. 1-én meg-

[1] Epitome chronol. 42. l.

[2] Lad. Suntheim in Pomeranic. ap. Oefele, Tom. II. p. 630.: „Salomea filia Ducis Pomeraniae uxor Seimomysl Ducis Cuiaviae in Polonia... genuit... Phennenam filiam Reginam Ungariae..."

Mjechow Mátyás (Chron. Pol. lib. II. cap. 56. p. 169.): „Huic Semovito seu Zemomislao Pater adhuc vivens Salomeam Virginem Swatopelii Pomeranii Ducis filiam in uxorem desponsaverat ex qua... genuit... Fennenam."

halt. Igy történt tehát, hogy Fennena, atyja számüzetése következtében 1290 előtt hosszabb ideig Magyarországban tartózkodott.

Tudjuk, hogy III. Andrást koronázásra vonultakor németujvári Iván feltartóztatta és több feltételekhez kötötte szabadon bocsátását. Hornek és Link[1] erre azt mondják, hogy Iván a szabadon bocsátás feltételeihez azt is hozzátette, hogy András még trónralépte előtt nöül vegye Fennenát; Ivánt erre a számkivetett herczegnő iránt érzett szánalmán kivül még az a körülmény is rábirta, hogy Andrásnak egy osztrák herczegnövel való házasságát megakadályozza. Ez okból semmisitették meg Andrásnak a görczi gróf leányával való eljegyzését. E versiót Nagy i. h. a következő szavakkal magáévá teszi: „másrészt András úgy, mint környezete nem találták tanácsosnak, hogy ellenszegülvén, pocsékolják el az időt; söt mi több, András örülve azon, hogy Ivánt megnyerte magának, Fennenát most már örömest nézte arájának.

Van azonban néhány ezzel homlokegyenest ellenkező tudósitás is; ezek szerint András Fennenával még 1290 előtt kelt egybe s Fennena férjét 1290-ben Fehérvárra elkisérte stb.

Egészen eltekintve, hogy e házasság megkötésére nézve vonatkozó chronikai adatok a házasság genesisének megvilágitására biztos támogató pontot nem nyujtanak a Ziemomysl számkivetésére stb. vonatkozó adatokat is némileg megdöntik az okiratok. Mint „dux Cujaviae“ 1284 junius 1-én és 1286 aug. 28-án, úgy 1287 szept. 29-én[2] mindmegannyi Leszlauban kiállitott okirata áll rendelkezésünkre.

Azt az adatot, hogy Fennenát számkivetett atyja halála után, András vette nöül,[3] egy okirat nagyon kérdésessé teszi. Ziemomysl özvegye ugyanis Leszlauban, 1288 szept. 8-án kelt okiratában (eredetije a poseni elnöki levéltárban) három kiskoru fia nevében regensnek nevezi magát: „Dei gracia ducissa Cujaviae et domina Vladyslaviae“.

Azoknak adatai szerint, akik Andrásnak megkoronázása előtt Albert oltalma alatt való Osztrákországban tartózkodása

[1] Előbbi Pars I. cap. 269. és 386.; utóbbi Annal. Zwetl. I. 466.

[2] Az elsöt l. ap. Narusczevicz VII. 22.; a két utóbbi pedig a poseni elnöki levéltárban található.

[3] Katona IV. 1030.: „Zemomisli .... filiam, in Hungaria post obitum patris exulem, Andreas uxorem accepit“.

mellett kardoskodnak, házassága koronázásával egyidejüleg jött létre.[1]

Eszerint tehát Fennenával kötött házasságának genesisét és idejét illetőleg pozitiv adat nem marad hátra; mindössze is csak a házaspár között fennálló alábbi rokoni viszony bizonyos:

II. lengyel Mszcisló, † 1034

Rixa, férje: I. Béla magyar király, † 1063		I. Kázmér herczeg, † 1058
I. Géza, † 1077		I. Ulászló, † 1102
Álmos, † 1129		III. Boleszló, † 1139
II. Béla, † 1141		II. Kázmér, † 1194
II. Géza, † 1161		Konrád, † 1247
III. Béla, † 1196		Kázmér, † 1267
II. András, † 1235		Zimomysl, † 1287
István, † 1271		
III. András	1290 körül	Fennena.

Halála.

Benedek veszprémi püspökről, mint „Aulae Domine Reginae charissimae consortis nostrae Cancellarius“-ról 1294-ben még emlités van téve. Fejér (V.) ugyanez évről kelt egyik okiratot tartalmaz, melyben Fennena Mária királynénak a Benedek s utódai javára tett ajándékozásokat megerősiti. 1295 szept. 8-án (Hazai okmánytár VII. 242) különben még él. Minthogy pedig Andrásnak 1296-ban már más neje van, a legnagyobb valószinüség szerint Fennena 1295-ben halt meg.[2]

Irodalom.

Mig Thuróczi László és Schmitth egész általánosságban a glogaui herczegektől vezetik le: Horneck, Hagen-Sefner és Ebendorfer[3] II. Konrád glogaui herczeg leányának tartják.

[1] Katona VI. 1003.: „Andreas igitur una cum uxore jam coronatus“.

[2] Fessler szerint (II., 718.) 1295-ben Martell Károly elhunyta után halt meg. De Fessler még oly komoly hangon előadott állitását mivel sem bizonyitja.

[3] Thuróczi: Ungaria cum suis Regibus p. 268. n. 23.
Schmitth, Epp. Agr. T. I., p. 219.
Horneck, I. cap. 386. p. 360.
Ebendorfer Chron. col. III.

De az az egyetlen glogaui Konrád, akire ez az atyafiság egyáltalában ráillenék, I. Konrád, aki 1273 április 18-a és 1274 október 9-e közt halt meg, nem pedig, mint Dlugoss (VIII.), Cromer (XI. 577.) és Mjechow (IV. cap. 4.) felveszik, 1290-ben a hercsegség ura. A tévedés onnan ered, hogy ezek az irók I. Konrádnak Eufemia (Offena) nevü leányát, aki 1266 (szept. 7-e előtt) II. görczi Alberttel kelt egybe, 1304-ben pedig már elhalt volt[1] — Fennenával összecserélték.

Murer „Vit. B. Elisabethae ord. S. Domin. c. 1. n. 2. szerint atyja szicziliai király, Papebrock Dan. a Murerhez irt jegyzeteiben (A. A. S. S. T. II. ad Mai.) Manfrednek nevezi. Schier e helyütt tévedésben leledzik; ő ugyanis Silesia-t Siciliával téveszti össze.

Hasonlóképpen téved Pray is; a görczi (Klára) Eufemiának III. András jegyesének, nem pedig nejének tekinti.

Mjechow i. h. és vele együtt még más lengyel iró is V. István magyar király nejének veszik (Mj. „Fennenam, quae Stephano Regi Hungariae nupserat“); ezt az adatot különben Blondel is (aki Fenvenának nevezi) átvette.

Ebendorfer (Chron. 675.) a házaspár megkoronázását augusztus 6-ra teszi; Thuróczi a IV. László halálától számitott tizennyolczadik napra. Dandalo András krónikájának a folytatója 402. l.: „Anno Domini 1290 mensis Augusti in vigilia S. Dominici de Nobilium atque Magnatum Hungariae beneplacito serenissimus Andreaninus de regno Hungarico honorabiliter exstitit coronatus“. Schiernek a nézete az, hogy a mondott ünnepséget később tartották meg.

143 Ágnes királyné.

III. András király második neje († 1364).

Leszármazása és születése.

I. Albert osztrák herczegnek (később német császár, † 1308 május 1-én) és Erzsébet, V. Menyhért görczi gróf († 1313

[1] S. S. rer. Silesiae II. 112.
Coronini. Tent. geneal. com. Goritiae, Tab. III. és pag. 156.
L'art de vérifier les dates (1819, 8°.) XVII. pag. 60.

október 28.), leányának másodszülött leánya. 1281 május 18-án született.[1]

Házassága.

Már legzsengébb korában kifejlődött benne az exaltált jámborság és bigottság elannyira, hogy ezekért lemondott a tánczról s mindenféle más szórakozásról s ez egész életének irányt adott.[2]

Állitólag szende, gyenge testalkatu gyermek volt, elannyira, hogy midőn idősebb nőtestvére, Anna, ruhát szabott, a szövet maradékából még mindig maradt a fiatal Ágnes számára egy ruhára való.[3]

Valószinüleg Diessenhofen Konrád mester volt az udvarmestere.

Ágnest még zsenge korában a római Colonna Frigyessel[4] jegyezték el, a tudósitások adatai azonban arra engednek következtetni, hogy Ágnesnek a házasélettel szemben való idegenkedése volt oka egyáltalában annak, hogy ebből az eljegyzésből nem lett házasság.[5]

Strassburgi Albert és mezitlábu Winterthuri

[1] Behr: Genealogie der in Europa regierenden Fürstenhäuser, II. kiadás, 205. táb.

Liebenau Hermann: „Lebensgeschichte der Königin Agnes von Ungarn" (Regensburg, 1868) 1280 mellett nyilatkozik, a születés napját azonban nem adja.

[2] Ebendorfer 747. l.: „Secunda filia Alberti Regis Agnes Deo devota, quae hujus mundi spectacula, hastiludia, et choreas et torneamenta possetenus declinavit et in precibus ad Deum suum creatorem assidua extitit, et si talis fuit iunior caeteris, tamen seniores excessit in bonis moribus".

[3] Liebenau i. h. 8.: „Eme körülménynek annál is inkább adhatunk hitelt, mert pecsétképe s ruháinak maradéka bizonyitják, hogy nem ruharedőkbe burkolta tagjait, hanem az akkori szokásnak megfelelőleg különféle szinü szövetekből készitett ruhát".

[4] Diego de Lequille: „de rebus austriacis" (262. lapon) igy nevezi.

[5] Ebendorfer i. h.: „Haec (Ágnes) in flore juventutis Romano cuidam de Columna fuit desponsata, sed tamen ipsius tandem thorum declinavit".

Hagen-Seffner, (Petz I. 1137.): „Sie ward vermehelt an ainen Herrn von der Columpnen (den wir von der Sewle sprechen zu devtsche) ainen edlen Römer: doch unterstund sie mit Gebette, daz sie ward seines bettes überhaben".

Gerbert, Crypta nova p. 104.: „Item es was oech ein red daz sy (Agnes) solt gemählet sin einem Römschen Herrn von der Calupin, do vernahm sy etwas in der Sach das sy Jemal ungoetlich dunket, vnd verhiess vnser Fromen Nünzig tusend ave Maria, das die gemehelschaft wendig wurde, das och geschah".

János (a krónikások előadása szerint III. András magyar király az osztrák Alberttel vívott csatában (1291 augusztus 28-án) ez utóbbitól leányát, Ágnest élettársúl kérte; Albert előbb elutasitotta kérésével, majd később azonban czélt ért. Schier meg éppen azt hiszi, hogy Ágnest még Fennenával való házassága előtt kérte meg. Ágnes akkor alig lehetett 10—11 éves, Fennena pedig mint András neje 1295 szept. 8-án még élt, e szerint tehát az András és Albert közt létrejött 1291-iki békekötés alkalmával Ágnesnak eljegyzése nem is jöhetett szóba.[1]

Fennena körülbelül 1295-ben halt meg anélkül, hogy férjét fiugyermekkel megajándékozta volna. András tehát a trónutódlás biztositása czéljából újabb, másodszor való nősülésre szánta rá magát. De, mert az akkori időben a házasság révén politikai szövetséges társakat kerestek és találtak s András, Fennena halálával inkább rászorult szövetségesekre, mint valaha, azon volt, hogy második házassága által elleneivel szemközt a legjobb támaszra tegyen szert.

Ugyanis elődje, IV. Lászlónak, gyenge uralkodása alatt, számos országnagy törvényellenes úton-módon a koronajavakra rátette kezét. Minthogy pedig András az erőszakkal elvett birtokokat a legszigorúbb eszközök felhasználásával is visszakebelezni akarta a királyi birtokba, az elégedetlenek száma egyre gyarapodott s a lázadó országnagyok vetélytársa, nápolyi Róbert Károlyhoz pártoltak át. Minthogy András már 1293-ban Róbert Károly atyja ellen osztrák Alberttel és másokkal szövetséget kötött, Albert pedig most Andrásban kereste szövetségesét vetélytársa, nassaui Adolf ellenében, András 1296-ban megujitotta Alberttel a szövetséget s vele meg az évi február havában (Bécsben) Ágnest eljegyezte.[2]

[1] Chron. Claustroneob. (Rauch I. 9.)

Pray: Annal.; Pertz III. 9. XI., 658.; be van bizonyitva, hogy Ágnes 1291. év végén (deczember 2-án), midőn András Pozsonynak nagy szabadságot adott, még nem volt e város birtokosa.

[2] Az idő meghatározását illetőleg a források eltérők. 1295-öt veszik fel:

Annal. Leob. Cont. S. flor.: „Eodem anno ante carnisprivium Andreas Rex Ungarie cum maxima solemnitate duxit Uxorem filiam Alberti ducis Austrie".

Heimburg H. annal. ap. Pertz XVII. 718 ugyanigy.

1296:

Annal. Zwetl. (ap. Pertz XI, 658.): „Eodem, anno dux Austrie filiam suam Regi Ungarie copulavit."

Atyja (1297 november 2-án Bécsben) 40,000 ezüst márkányi hozományt adott neki, továbbá a weiteneggi várat és grófságot stb. András király pedig nejének, Ágnesnek menyasszonyi hitbérül Pozsony városát és megyét a Csallóköz regalejával együtt — okiratilag megerősitve adta.

Életfolyása.

Ágnes 1296 február hó 6-án történt eljegyzése után rövid időre még Bécsben maradt. A házasságot ugyanitt tartották meg 1297-ben a nyár végével, de tekintettel Albert egyik nőtestvérének halálára, minden nyilvános pompa, ünnepség mellőzésével.

Ágnes királynénak Magyarországon töltött életéből — 1296-tól 1301-ig — nagyon kevés konkrét adat áll rendelkezésünkre. A veszprémi püspök koronázta meg. András, valahányszor csak mint legfőbb biró körülutazta országát, alattvalóinak igazságot szolgáltatott és törvényt mondott felettük, fiatal nejét magával vitte s ily alkalmakkor módját kereste, hogy áhitatos, a földi gyönyöröket megvető érzékét tényleg érvényre juttassa, igy pl. Székesfehérvárott a még pogány kunokat megtériteni akarta s Benedek veszprémi püspöknek az egyházához tartozó csallóköziek báránytizedét visszaadta, melyet a királynénak utalványoztak.[1]

Férjének 1301-ben bekövetkezett halálával szomoru napokra ébredt az özvegy. A husz éves asszony elhunyt férjének lelki üdvösségeért ostorozta testét,[2] az özvegy, „kinek jámbor és

Ebendorfer (ap. Petz II. 765.)

Chron. Claustroneob. (ap. Pertz I. 472.): „1296 Albertus dux Austriae filiam suam Kathennam (hiba, ugyanez a zwetli krónikában is) regi Vngariae copulavit".

Paltramus Vatzo, p. 723.

A legújabb genealogiai munkák 1296 február 13-át veszik az egybekelés napjáúl.

[1] Fejér IV. 2. 20. do 1299 apr. 29.

Mint magyar királynénak nagy fejedelmi pecsétjét — 1298 julius 27-e előtti időből való — ismerjük; a trónon ülve, lombbal diszitett koronával van ábrázolva. Hátsó oldalán e szavak olvashatók: „Albert osztrák herczeg leánya."

[2] Ebendorfer (ap. Petz II., 765.): (Agnes regina) in viduitate degens, induta ad nudam carnem cilicio, desuper viduitatis vestibus tegebatur; incessanter exorans pro sui viri salute, ut si fors ipsum ab vite negligentiam levis macula foedasset..."

Fryger 105; Horneck etc.

szigoru érzékét a szeretetnek földi gyönyörüsége nem nyugtatta meg, gyülölködésében emberi dolog meg nem inditotta“ (Fessler), aki alattvalóit példaadóan otthonosságra, istenfélésre és tiszta erkölcsösségre megtanitotta bár,[1] azoknak szeretetében még se részesült.

1301 január 17-én a királyi várat átadta az országnagyoknak. *Hanthaler*[2] szerint férjének halála után a szt.-mártoni benczésekhez ment; mások szerint mostohagyermekével, Erzsébettel együtt Budán fogságban tartották; csak annyi bizonyos, hogy Ágnest és Erzsébetet (mostohaleányát) Landenberg Ármin osztrák marsal és Güssingi János fegyveres kisérete Magyarországból Bécsbe vitte.[3]

A fiatal özvegynek kérőkben nem volt hiánya. Hoffmann néhány iró adata után közli, hogy vratiszlói Henrik herczeg nejévé lett; Zepke csak annyit emlit, hogy Henrik hiába igyekezett vele jegyet váltani. Ennek ellenében megjegyzendő, hogy itt csakis boroszlói (VI.) Henrikről lehet a szó, aki 1294 márcz. 18-án született és 1335 nov. 23/24-én halt meg. Tehát 13—14 évvel fiatalabb Ágnesnál. Minthogy 1310-ben neje Anna, Ágnesünk nőtestvére († 1327 márcz. 19. [?]) — az összetévesztés nyilvánvaló.

Atyját, I. Albert császárt 1308 május 1-én meggyilkolták, Liebenau fentebb már idézett Ágnesünk biografiájában megczáfolja mindazt, amit azon félelmetes bosszuról, melyet Ágnes a gyilkosságban részeseken és a gyilkossággal gyanusitott egyéneken állt olvashatni; hogy a becsület megmentése sikerült-e neki s mennyiben, e lapok hasábjain kivül esik.

Ágnesnek atyja meggyilkolásától a svájczi, königsfeldeni kolostorba lépéséig tartózkodását illetőleg nem egyeznek az adatok. Némelyek szerint atyjának meggyilkolása után egy ideig Nezsideren, Magyarországban tartózkodott.[4] Nászajándékát, melyet mostohaleánya számára jelölt ki, bátyjáinak más jószágokért átengedte. Magyar birtokát később testvére a „szép“ Frigyes Ró-

[1] Fryger 104.: „Agnes schätzte das rein keusch Leben mit Worten und mit Geberden, davon si öch ir gemahel Küng Andres sunder liebe gewan.“

Ebendorfer i. h.: „Cum qua (Agnete Andreas rex) quinquennio supervixit et sicut ipsa timorata et Deo devota extitit, ita virum suum Regem timere Deum docuit.“

[2] Fasti Lilienses 3.

[3] Ebendorfer (ap. Petz II. 766).

Gerbert M. Crypta nova 56. és 104.

[4] Murer in vit. B. Elisabeth. n. II.; Timon Epitome etc.

bert Károly magyar királynak visszaadta, midőn ez utóbbi a bajor Lajos ellen vívott csatájában (1323 febr. 20.) segédhaddal támogatta.[1]

Ágnes anyja 1310-ben Königsfeldenben tette le a klarisszák és mezitlábasok kettős kolostorának alapkövét. Agnes, anyjának halála után ebbe a kolostorba vonult s itt élte át még hátralevő napjait,[2] részint a kolostor belügyeit vezetve, részint meg a schweizi kerületek czivakodó pártjai közt a közvetitő szerepét vevén át.[3]

Halála.

A 84 éves asszony 1364 april 23-án megbetegedett,[4] ugyanaz évi junius 11-én meghalt[5] s junius 16-án Königsfeldenben temették el. Ágnes királynénak tetemét 1770. évi szeptember 10-én Mária Terézia királynő megkeresésére a berni kormány Königsfeldenből az új fejedelmi sirboltba szt. Blasienbe, innen pedig a szt. blasieni alapitványnak megszüntetése után a Karinthiában fekvő szt. Pálra vitték át. A koporsó megnyitásakor látták, hogy Ágnes nem királynéi, hanem a klarissák ruháját öltötte magára. A szt. páli alapitványi templomban nyugszik a Baselben és Königsfeldenben eltemetett Habsburgokon kivül Ágnes magyar királyné és minden tetem egy kis szekrényben egymástól elválasztva.[6]

Utódjai.

Fessler szerint túlcsigázott vallásos rajongásában abbeli óhaját fejezte ki, hogy házassága magtalan maradjon; kivánsága teljesült, gyermekei nem voltak.[7]

[1] Murer i. h.
Strassburgi Albert 681. l.
Cont. Martin. Pol. (ap. Eccard I. 1443. ad ann. 1315).

[2] 1313 jun. 14-én Nezsider (később Zumbathely) helységet az esztergami káptalannak adományozza s ez adományát megerősíti a „Künstfueld"-ben kelt, 1322 jan. 18-iki okiratában (ap. Fejér VI. 2. 237).

[3] L. bővebben Liebenaut.

[4] Chron. Clevi fryger etc. Crypta nova 110.: „An Sant Georgientag was es daz sy der Siechtag anstiess."

[5] Necrol. S. Verene in Zurzach.
Anniv. Witodur. Geschichtsfreund XIV. 201.
Necrol. fratr. Minor. in Vienna (ap. Petz II. 487).
Annivers. der Minderbrüder in Schaffhausen ap. Liebenau. A datum 1360 június 10., 15., 1364 június 27-e stb. közt változik. V. ö. Liebenau i. h.

[6] Liebenau i. h. 590.

[7] Strassburgi Albert: „Item Agnes ducem Andream Regem Hungariae sine liberis defuncta, quae hodierno die ducit vitam sanctam et beatam."

Herrgott[1] szerint volt egy Ágnes nevü leánya, aki vele együtt volt és élt Königsfeldenben; világos, hogy Ágnest összetéveszti Erzsébettel. III. András leányával. Fugger azt állitja, hogy némelyek szerint leánykája, Ágnes még gyermekkorában halt meg; mások ismét Katalin nevü leánygyermeket tulajdonitanak neki.

144. Erzsébet herczegnő.

III. András király leánya († 1338).

Leszármazása és születése.

Szülei III. András király és kujáviai Fennena; 1291/2-ben született.[2] Születése az ország fővárosában olyan nagy örömet okozott, hogy az általános lelkesedés fokozására nyilvános helyeken borforrás folyt, ihatott abból tetszése szerint, ingyen, mindenki; egyidejüleg megkondultak az összes harangok s a nemesség egytől-egyig sietett a királyi várba, hogy szerencsekivánataikat kifejezzék.[3]

Házassága.

I. osztrák Albert kezdeményezéséből 1298-ban közte, II. Venczel cseh és III. András magyar király közt coalitio jött létre. E szövetség éle főképp osztrák Albert javára a vetélytársa nassaui Adolf ellen irányult. András e coalitiótól II. Venczel részéről Róbert Károly nápolyi trónigénylő ellen hathatós támogatást és sikeres védelmet várt.

András február hó elején nejével Ágnessel, pompás kisérettel Bécsbe érkezett, s hogy az új szövetség még szorosabban összefüzze őket, leányát Erzsébetet február 12-én II. Venczelnek eljegyezte az ugyanazon évi október 6-án született fiával, Venczel trónutódjával. Albert herczeg hallatlan pompával ünnepelte meg ezt az eljegyzést; a töméntelen számu vendég a legválasztékosabb ünnepségben gyönyörködött.[4]

[1] Geneal. dom. Habsburg. T. III. Pars II. pag. 24.

[2] Schier 1290/1-re teszi születését; de mert a legtöbb iró szerint 1298-ban már 6 éves volt, születését 1292-re kell helyeznünk. Murer a megbizhatatlan tőszi krónikára támaszkodva, 1297-re teszi születését.

[3] Murer, 1. és 2. fej. egy akkoron a magyar fővárosban tartózkodó konstanczi polgár nyomán igy adja elő.

[4] Pertz, XVII. 720.
Pray Annal. I. 365.
Chron. Zwetl. recent. ap. Petz I. 533.

A fiatal herczegnő ezután Bécsben maradt Albert gyermekei közt, hogy rövid ideig ott nevelkedjék.[1]

Andrásnak halála után, amint a fiatal Venczel lett trónutódjaként megkoronázva, az országnagyok megujitották az eljegyzés feltételeit;[2] mégse lett belőle házasság; Venczel ugyanis — mint király — 1305 okt. 5-én Violát, I. Meskó tescheni herczeg leányát vette nőül,[3] mert azt, akivel gyermekkorában eljegyezték — megvetette.[4]

Életfolyása és halála.

Erzsébet atyjának halála után egy ideig mostohaanyjánál tartózkodott Bécsben. A tőszi krónika szerint Henrik herczeg, Ágnes királyné testvére, a már apáczáskodó Erzsébetet nőül akarta venni s a megszentelt fátyolt letépte fejéről.[5]

Nem levén hazája, szülei, a fiatal herczegnőnek, — az évet bizonyosan nem határozhatjuk meg — a tőszi domonkosrendiek kolostorába ment; mostohaanyja Ágnes itt sok izben bizonyitékát adta őszinte részvétének.[6]

[1] Murer n. 3.

[2] Chron. Placent. 593.: »Perempto Rege Hungariae illi successit (t. i. Ladislao Andreas) in regno avito, eoque defuncto ejus nata superstes a proceribus regni data est nurus regi Bohemiae.

[3] 1321 szept. 21-én halt meg, azután, hogy Venczel 1306 aug. 4-én jobb létre szenderült, Rosenberg Péterrel († 1347 okt. 14.) kelt egybe 1316-ban. Mint királyné Erzsébetnek nevezte magát.

[4] Horneck, P. II. cap. 755, pag. 744. cap. 772. cap. 764.

[5] Herrgott, P. II. T. III. Henrik korára való tekintettel ennek ellenmond.

Henrik (»a barátságos«, »szelid«) 1299 szept. 15-én született és 1327 febr. 3-án halt meg. Mert a krónika a leánykérést 1310/12-re teszi, Henrik akkor 11—12 éves lehetett. 1314 októberben kelt egybe Erzsébettel, III. (virneburgi) Rupert leányával; † 1343 szept. 14-én; azt hiszem, hogy nejének (Erzsébetnek) neve alkalmat szolgáltatott arra nézve, hogy a magyar Erzsébetet Henrik arájának tekintik; igaza van Schiernek, hogy csakis III. Andrásnak leányát érthetjük alatta, mert aligha lehetett Andrásnak két hasonnevü leánya.

[6] 1318 évi augusztus 8-án a tőszi domonkoskolostor fejedelem asszonya s a convent nyugtatványozza Ágnes királynénak a 200 ezüst márkát, melyet mostohaleánya, Erzsébet tartása fejében, midőn ez apáczává lett, teljesitett, azzal a kikötéssel, hogy ezt az adományt Erzsébet halála után elhalt atyja, III. András lelkiüdvösségére forditsák. Hormayr, Archiv, X. 443. XXI. sz. Argovia V. 38.

Tapogr. pag. 37. ap. Fryger: »Sy (Ágnes királyné) hatt eine stieftochter

Jelvénye egy kereszt, tövében kalásszal.

A tőszi krónika szerint Erzsébet a domonkosrendi **apácza**, az Árpádhoz utolsó sarja[1] 1338 május 6-án halt meg.

die Küng Andres von Ungern kint was bi einen andern Frowen. Die fuort si mit ir von Ungern her in diese land, vnd macht si ein closterfrowen zu Toess, vnd besorgte si erlichen ir leben und fuor offt zuo ir gen Toess. si gab öch ein crütz dar, das hatt hundert mark an Silber«.

Petz, Cod. Diplom. P. III. p. 14 ad 1338: »Hiez tözze den Predigerine zwo Marchk und Schwester Elsbeten des Chüniges Tochter von Ungern, di in demselben Closter ist, fünff Marchk«.

[1] Állitólagos sirkövéről l. Müller J.: Svajczi nevezetes maradványok és régiségek, III. 4. táb. 1775. A sirkő Bussnang apácza fejedelemasszonyra vonatkozik.

II.

Az Árpádház meg nem határozható és állitólagos (koholt) rokonai.

I. Orosz összeköttetések.

Az orosz kútfők[1] erre vonatkozólag a következő adatokat szolgáltatják:

a) Igorevics Szvjetoszló nagyherczegnek (sz. 942, † 972) neje Predszlava, magyar herczegnő.

b) I. Vladimir nagyherczegnek második leánya Premiszláva, a magyar király neje (v. ö. a 112-ik lappal).

c) I. Vladimir fia, Szvjetoszló, magyar herczegnővel kelt egybe (v. ö. a 22-ik lappal).

d) Nestor szent Istvánnak egy 1000 körül I. Vladimir nagyherczeghez menesztett küldöttségről szól.

e) Tmuratakani Vladimirovics Rosztiszlónak neje magyar születésü nő volt; férjének 1065 február 3-án bekövetkezett halála után Izjaszló nagyherczeg megengedte az özvegynek, hogy hazájába visszatérjen.

2. Bajor összeköttetések.

Ebersbergensis Vid[2] krónikás mondja: „Wernerus... habuit in uxorem filiam regis Hungariae, quae Beatrix vocitabatur sororque Agnetis uxoris Arnoldi".

Hogy e nővérek a keresztségben „Agnesz" és „Beatrix" nevet kaptak, regensburgi András[3] következőleg állitja: „duas

[1] Strahl I. 150.
[2] Cap. XI. apud Oefele II. 709.
[3] A Regensburg melletti sz. Magnusról nevezett kolostor karpapja, hol

sorores, Agnetem et Beatricem, filias regis Ungarorum baptisatas in castro Scheyrense acceperunt uxores".

Itt tehát két nővérrel, magyar fejedelem leányaival van dolgunk, kik a Scheyerni kastélyban két német fejedelemhez férjhez menvén, az Ágnes és Beatrix nevet felvették.

Beatrix férje Ebersbergensis Vid szerint Verner; de más irók máskép nevezik. Némelyek azt hiszik, hogy ez tulajdonképen Bertold, Karinthia kormányzója 927—930, bajor herczeg 937, † 945 decz. 23, gonosz Arnulf bajor herczeg fivére, mig Hübner Beatrix férjét karinthiai Eberhardnak nevezi. Bertoldról tudjuk, hogy 940 után lotharingiai Gizelbert herczegnek 930-ban született leányát vette nőül; Beatrixnak kellett tehát e szerint első nejének lennie. Bertold fia Henrik Wiltrudtól született.

Gonosz Arnulf († 937 jul. 14.) első neje Gerberg rotenburgi Rudolf, frank gróf leánya (e Rudolf I. Konrád német király fivére, 892 óta würzburgi püspök, † 908[1]). Arnulfnak elvitázhatatlan gyermekeit Gerberg szülte.

E bajor magyar házassági összeköttetések geneziséről a következőt mondhatjuk:

Bajor- és Magyarország között az első érintkezések ellenséges természetüek voltak. Bajor Luitpold, gonosz Arnulf atyja, 907 augusztusában a dunai csatában a magyarok ellen esett. Arnulf, atyjának utódja, a magyarok elleni háborút folytatván, anyja testvéreivel, Erchanger és Bertold sváb grófokkal egyetemben megverte a magyarokat. Mindamellett találjuk, hogy Arnulf és két nagybátyja nem sokára ezután I. Konrád király ellen a magyarokat segitségre hivták, (915, 916).

De miután Konrád király elleneit legyözte, Erchangert és Bertoldot — neje fivéreit — lefejeztette, Arnulf annyira megijedett, hogy hasonló sorstól menekülendő, 917-ben, nejével és gyermekeivel Magyarországba menekült, hol a fiatal Zoltán herczeg barátságosan fogadta. Arnulf Konrád haláláig, tehát 918 végéig maradt Magyarországban. Konrád halálának hirére Arnulf

1438-ban még élt. Krónikája eredetileg csak 1438-ig ér, de folytatták. Az idézett hely: »Chronicon de Ducibus Bavariae usque ad. an. 1430« ap. Kulpis, Scriptores rerum. Germ. pag. 16.

[1] Lásd »Glossen zur fränkischen Kaisergenealogie« czimü értekezésemet a berlini »Vierteljahrsschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie«-ban 1886 pag. 391.

visszatért hazájába s azóta nem is bántották a magyarok, — legalább addig mig Arnulf élt — Bajorországot.[1]

Arnulfnak e viszonya a magyar udvarhoz hozta valószinüleg magával, hogy ő is, fivére is magyar herczegnővel házasságot kötött. Ágnesről mondják, hogy Arnulfnak Lajost és Adelhaidot szülte. A két nővér származásáról a későbbi irók eltérőleg nyilatkoznak. Hübner pl. mondja, hogy mind a kettő Taksony fejedelem leányai, mig Ágnes mások szerint (azokhoz tartozik még egy ujabb magyar lexikon is) Zoltán leánya, Taksony nővére.

Taksony a magyar krónikás szerint 931-ben született, Arnulf 937-ben halt meg. A hat éves Taksony 937-ben tehát nem lehetett az ezen évben elhalt Arnulf ipja.

Zoltán a magyar kútfő szerint 896 körül született: legjobb esetben életének tizenhetedik évében születhetett neki leánya, tehát 921 körül; ha e leány Arnulfnak gyermeket szült, akkor első születésekor legalább is 16 évesnek kellett lennie, ő tehát 937 körül mehetett férjhez; pedig tudjuk, hogy Arnulf már 937-ben elhunyt s hogy már felnőtt gyermekeket hagyott maga után. De azt is tudjuk, hogy 917-ben — mikor a magyar kútfő szerint Zoltán körülbelül 21 éves volt — nejével és gyermekeivel Magyarországba menekült, hol 918-ig maradt.

Elmélkedéseink eredménye az: hogy Ágnes és Beatrix csak az esetben lehettek Zoltán leányai, ha Zoltán sokkal 896 előtt született, a mi a görög császár tudósitása értelmében majdnem bizonyos. Ellenkező esetben pedig Árpádnak, vagy valamely más fiának a leányai.

Arnulfnak e házasságából egy felette érdekes körülményre akadunk, t. i. hogy szt. István és bajor Gizella között már egybekelésük előtt egy bizonyos sógorsági kapocs létezett, a mint ezt a következő stemma mutatja:

Zoltán (vagy más Árpádfi), † 949

Taksony, † 972	Ágnes — bajor Arnulf, † 937 jul. 14. (ennek első nejétől)
Géza, † 997 neje: 1) erdélyi Sarolta, † 972 előtt 2) 973 lengyel Adelhaid	Judit, † 987 (?) jun. 28. — 938 kör. I. Henrik bajor hg. † 955
	II. Henrik bajor hg., † 995 aug. 28.
I. István 995	Gizella.

[1] Sigebert ad ann. 914.
Contin. Rheginon. ad. ann. 917.
Liutprand II. 7.

3. Koppán (Kupa).

A krónikások elbeszélik, hogy kopasz Zirind fia Koppán már Géza fejedelem alatt birta a somogyi herczegséget, hogy Géza halála után ennek özvegyének kezét kérte, István és a kereszténység ellen fellázadt s hogy István a német Venczelin nevü lovag segitségével legyőzte. Mondják is, hogy e Koppán István rokona.[1]

A rokonságra vonatkozólag semminemü támponttal nem rendelkezünk. Ha igaz, akkor ez csak valami nőágon való rokonság lehetett, Ranzano különben is csak mondja, hogy Koppán és István anyja között valami rokonság létezett.

4. Zoltán.

Szent István király 1002-ben, II. Gyula erdélyi fejedelem legyőzetése után Erdély kormányzását Zoltán nevü rokonára bizta. Turóczi t. i. (II. 30) mondja: „locavit ibi unum, proavum suum, nomine Zoltan, qui postea haereditavit illas partes Transilvanas et ideo vulgariter dici solet Erdéli Zoltán. Erat enim ille antiquissimus, qui vixerat usque tempora sancti Regis, et ideo voluit ipsum esse super gentes opulentes".

E rokonságot közelebbről meg nem határozhatjuk.

5. Himiltrud és Tuta.

Rumpler Angelus, formbachi apát Himiltrudot, a formbachi zárda alapitóját (1095), e zárdáról irt történetében[2] határozottan a magyar király leányának nevezi.

[1] Turóczi (II. 28.) ezt nem állitja; ellenben Ranzano (Ind. VIII.) mondja: „Tentavit omni cura matrimonie sibi jungere Saroltam ipsius matrem (ez hiba; Géza özvegye a lengyel Adelhaid), quamquam erat illi consanguinitate propinqua".

Koppán végét elbeszélik merzeburgi Ditmár és Mugeln (ez utóbbi mondja: „Darnach liess der heylig Sant Stephan den Hertzogen Cuspan tailn in vier teil und sand das ein tail gen Strigon, daz ander gen Vespren, daz dritt gen Mauri, daz virde gen Erdeleh". Ditmár nem igy adja elő).

[2] Lib. I. Petz, thesaur. anecdot. novissim. III. köt. 3-ik rész, 426. l.

A „Compilatio chronologica rerum Boicarum“-ban[1] következőt olvashatni: „MCIX. H. A. obiit Ekbertus Comes Moranensis erector in Varenpach et ibidem sepultus, quod primitus fundavit Yrmeltrudis Regina Vngariae“.

Cornides Schier szerint (253) Himiltrudot a neuburgi grófok családjába sorozza. De miután fenebbi adat szerint csak 1095-ben alapitotta a formbachi zárdát, nem igen lehet őt szt. István leányai közé sorozni, mert a zárda alapitása éppen száz évvel Iztván házassága után történt.

Cornides még Tuta nevü nőt is emlit, kit szintén magyar királyleánynak tartanak.

Gerold pl.[2] azt mondja, hogy a subeni klastrom templomában következő sirirattal ellátott kö léteznék: „Hier leit die Hochgeborne Chünigliches Geschlechts zu Vngern, genant Tuta, Stiffterin diss gegenwärtigen Rottschauss hir zu Suben gestorben 1136 Calendis May“. Cornides tagadja e Tuta magyar származását s következőleg folytatja elmélkedéseit:

Himiltrud, a formbachi klastrom alapitója, kit szintén magyar származásunak tartanak, e Tuta édes nővére volt. Ezt tanusitja egy 1100 körül kiállitott okirat,[3] melyben nemcsak Subennak Tuta általi alapitása, hanem Formbach alapitása (Himiltrud által), Tuta és Himiltrud nővéreknek szülei is emlittetnek: „Duae namque sorores Touta et Himiltrud tam nobilissimis, quam etiam ditissimis parentibus ortae etc“.

Himiltrud atyja, Hesso, illetőleg Henrik, Formbach és Neuburg grófja; tehát magától érthető, hogy e szerint Tuta szintén Henriknek, nem pedig magyar királynak a leánya.

E Hesso létezését egy 1140-böl származó okirat tanusitja, mely a fennebbi müben a formbachi emlékek között[4] fordul elő s következőleg kezdődik: „Notum sit omnibus... quod domina Himiltrudis filia Hessonis dotavit ecclesiam Sanctae Mariae Dei Genitricis Formbacensem cum praedio suo nomine Kemenaten...“[5]

[1] Oefele, S. S. rer. Boicar. II. 332.

[2] Addit. ad Hundii Metrop. Salisburg. III. 370.

[3] Kiadva 1765 Münchenben a Miksa-féle akadémia által közzétett Monumenta Boica Vol. II. Monum. Formbac. in Cod. traditionum No. 127. 98. l.

[4] Ugyanott 130.; pag. 100.

[5] Tutáról következőleg szólnak a „Monum. Boic.“ Vol. II. a „Monum. Subenens.“-hoz való előszóban (513-ik lapon): „Sacra Subenae incunabula debentur Tuotae, Heinrici Neuburgensis ac Formbacensis comitis filiae, Himiltrudis, quae Formbacensem ecclesiam prima fundavit, sorori. Illam quidem am-

Cornides még hozzáteszi, hogy valamennyi tudósitónak egyező véleménye szerint ezen emlék legfölebb a XVI-ik századig ér.

Erre a következő megjegyezni valóm van:

1. A mi a fennebbi, 1109-ben elhalt Ekbert grófot illeti, ez nem más mint formbachi és pütteni I. Ekbert gróf, ki 1109-ben halt el.

2. Neuburgi Henrik 1094-ben fordul elő mint formbachi II. Thimo gróf fia s I. Ekbert fivére. Hopf atlaszában sem neje, sem netáni gyermekei nincsenek emlitve, mi különben annak lehetőségét sehogy ki nem zárja, hogy a fent nevezett nővérek leányai lehettek.

3. Tutát Henninges[1] is magyar királynénak tartja, midőn a következőt mondja: „Sibotho (a peilsteini grófok családjából) Weir et Suben coenobia a Tuta regina Ungariae fundata locupletavit circa A. C. 1146".

A formbachi nemzedékrend tehát következőleg összeállitandó:

bitiosa maiorum simplicitas reginam Hungariae nuncupavit, quin et superest in Templo Subenensi monumentum, cui litteris Germanicis inscriptum legitur: Toutam Reginam Subenensium fundatricem exuvias mortales deposuisse An. 1136".

[1] Theatr. Genealogicum I. 1122.

N.

Menyhért 950 (a trauni kerületben) | I. Ulrik 950 (a schweinachi kerületben)

Menyhért 950 (a trauni kerületben) gyermeke:
I. Arnold 980, † 1020 körül Wels és Lambach ura.

I. Arnold gyermekei:
II. Arnold, † 1057 — weinsbergi Reginlindisz; Aribo, † 1056 előtt

II. Arnold gyermekei:
III. Arnold pütteni † 1056 előtt — Hazecha; Gottfried † 1055; Adalbert würzburgi püspök 1045, † 1090 okt. 6.; Matild 1106 kör.

I. Ulrik 950 (a schweinachi kerületben) gyermekei:
Arnold, Brunó, Menyhért, Pilgrim 983; Formbachi I. Thimo 985, † 1002

Formbachi I. Thimo gyermekei:
II. Ulrik 1048, † 1079 kör.; I. Henrik 1025, † 1046; Formbachi II Thimo † 1049; Több gyermek

Formbachi II Thimo gyermekei (Matild mellett):
I. Ekbert, † 1109 formbachi és pütteni gróf; Frigyes haldenslebeni gróf; II. Henrik 1094 neuburgi gróf; Leány — bogeni I. Hartvig, † 1074 (l. I. László alatt, a 192-ik lapon).

II. Henrik gyermekei:
Himiltrud, Tuta

6. Damoszló herczeg.

II. Géza király 1158-ban a Szentbenedek pécsváradi apátság szabadalmait megerősitvén, többi között emliti, hogy az apátság egyik szabadalmát szent István király után, szent László előtt Damoslaus herczeg állitotta ki,[1] hogy az apátságot többszörösen megajándékozta s hogy az oltár alatt el is temették. Midőn testét hosszu évek mulva kiásták, hogy a sz. Benedekzárdába átvigyék, koporsójában (vagy sirboltjában, az okirat mondja „in sepulchro") annyi tiszta olajt találtak, hogy 5—6 „sextarii" segitségével alig tudták kimeriteni. Ez olajt a csontokkal együtt az új helyiségbe szállitották át. A Damoszló herczegtől az apátságnak adott helységeket felsorolván, az okirat többi között mondja: „ex parte Quescii Abae Regis" a miből következtethetjük, hogy Damoszló herczeg adományozásakor az Aba királyra való visszaemlékezés még igen élénk lehetett.

Annyit az okirat.

A nagyváradi krónika pedig a következőt tartalmazza: „Dux autem Ladislaus Calvus de quo supra, habuit filium, qui Domyzlo vocabatur".

Az okirati anyag Damoszló herczegről semminemü genealogiai felvilágositást nem ad; annyi azonban czáfolhatatlan, hogy Damoszló herczeg, a pécsváradi apátság jótévője, Árpádházi tag, mert különben nem emlitené őt II. Géza és IV. László szent István, szent László és II. Béla királyokkal egy húzamban; továbbá tudjuk az okiratból, hogy Damoszló adományozása 1041 és 1077 között történt, mert már Aba királyról test emlitést.

A mi a nagyváradi krónika adatát illeti, ezt egészben el nem fogadhatjuk. Miután e krónika és más tudósitók között szár László és Vazul gyermekeire vonatkozólag nézeteltérés van, a mennyiben a többiek szerint szár Lászlónak András, Béla és Levente nevü fiai voltak, ennek következtében Damoszlót Vazul fiának kell tartanunk.

Cseh hangzásu neve valószinüleg onnan ered, hogy cseh anyától született.

Miután tudjuk, hogy szár László fiai Vazul megvakitatása után 1031/2-ben Csehországba Udalrik herczeg udvarába mene-

[1] Fejér II. 147—151. v. ö. Fejér V. 2. 172. do. 1274.

kültek, minden biztossággal mondhatjuk, hogy Damoszló is ugyanezt tette. Hogy mikor hagyta el Csehországot, hol és mikor telepedett le újra Magyarországban, hol és mikor végezte be életét, melyek voltak a családi viszonyai? ezt mind nem tudjuk; de van erre nézve némi kombinácziónk.

*
* *

A krónikások elbeszélik, hogy 1042-ben, midőn III. Henrik császár az elüzött Péter király érdekében Magyarországban Aba Sámuellel háborúskodott, a Morva-Garam közt levő terület lakossága kijelentette előtte, hogy Pétert semmi áron vissza nem fogadja királyúl és hogy a császár a vele levő Brzetiszló cseh herczeg kérésére és a lakosság megegyezésével az általa elfoglalt városokat, szent István egyik rokonának adta, ki a cseh hadsereggel együtt részt vett a hadjáratban.[1] Csak hogy sz. Istvánnak e rokona nem tarthatta magát az új szerzésben. Aba Sámuel kiszoritotta, ugy hogy újra futnia kellett Csehországba.[2]

Ha szemügyre vesszük, hogy az 1031/2-ben Csehországba menekült Árpádfiak közül csak az maradhatott a cseh udvarban (a többiek, mint tudjuk Lengyel- illetőleg Oroszországba mentek), ki a cseh uralkodó házzal valamely közelebb családi érintkezésben állt, akkor a krónikások fennebbi adatai majdnem teljes világositást nyujtanak azon kérdés megfejtésére, hogy ki volt István királynak itt szóban forgó rokona?

Ha az eddig ismert Árpádházi tagokat kombinácziónk kiinduló pontjául vesszük, akkor a következő képet kapjuk: Vazul fia Damoszló, kit cseh herczegnőtől születettnek vesszünk, 1031/2-ben Csehországba menekült Ulrik herczeghez, ki talán anyai nagyatyja volt. Midőn Ulrik fia és utódja, Bretiszló, III. Henrik császárral együtt Aba Sámuel ellen vonult, magától érthető, hogy a számüzött Árpádfi a cseh hadsereg ótalmában hazájába visszatért s igy csak természetesnek találjuk, hogy a

[1] Hermann. Contr. (Chron. ad 1042 Pertz VII. 124.): „Et subactis partium illarum Ungariis, cum Petrum recipere nollent" „quendam alium ex illis, item apud Boemos exulantem, ducem eis constituit".

Annal. Altahenses (Pertz XX. 798.): „Novem ibi civitates rex deditione cepit quas rogatu Bratezlavi et consensu incolarum fratrueli Stephani regis, qui cum eodem duce advenerat, dedit".

[2] Hermann Contr. ad 1042.: „quem tamen Ovo statim post discessum regis resistere non valentem in Boemiam repulit".

császár, minthogy a magyarok Pétert nem akarták elfogadni Damoszlót bizta meg az elfoglalt terület kormányzásával. Tudjuk, hogy nem tarthatta magát az új szerzésben s hogy Aba seregei kiszoritották. Hogy újra menekült Csehországba, ez csak erősebb bizonyiték arra nézve, hogy valamely szorosabb rokonsági kapocs kötötte őt össze a cseh udvarral. Aba elüzetése és I. András trónralépte után visszatért másodszor hazájába, hol — az időpontot meg nem határozhatjuk — mint dux (vezér) élt és többi között a pécsváradi apátságot nagy adományozásban részesitette. Tetemét a nevezett apátságban helyezték örök nyugalomra.

7. Looz-i Zsófia.

Középkori irók egy Looz-i Zsófiát, magyar herczegnét, magyar király s egy huy-i herczegné anyjának emlitnek.

Looz (Loss, Borgloon) a belga Limburg tartománynak egyik falva, mely valamikor város és egy grófság székhelye volt. Birtokosai az előkelő Looz-család ősei voltak.

A Looz-i urak a régibb irók szerint Rudolf (Raoul), hennegaui II. Reginar gróf állitólagos fiától származnak. Ennek a Rudolfnak a sarja azon Looz-i Arnulf († 1099), kinek hét fia közül János a corsváremi, Detre a hornesi és Arnulf († 1138) a loozi ágat alapitotta; mindezekből mai napság csak a looz-corsváremi ág létezik. [1]

Ugyanez Arnulfnak († 1099) a leánya Butkens szerint Zsófia „duchesse en Hongrie“, mig Mantelius művében (pag. 50) Emmo leánya s ezen Arnulfnak a nővére. Ugyanott találjuk is: „ista Sophia (Ducissa in Hungaria) genuit Regem de Hungaria et ducissam de Hui“ (Huy = Häu, város a belga lüttichi kerületben).

Zsófia a 12-ik század első felében élhetett. Allitólagos magyar férjéről és gyermekeiről a rendelkezésemre álló kútfők nem adnak felvilágositást.

[1] E család őseiről: I. Mantelius, Historiae Lossensis libri X. Lüttich, 1717; Butkens, Trophées du duché de Brabant, Supplement, Hága, 1726. Tom. II. 49—62; I. V. Degen, Historische Anmerkungen über das Haus Looz, Bécs 1791.

8. Miskócz nb. Domonkos és Bors.

E két személynek az Árpádokkal való rokonsága a következőleg van beigazolva:

III. Béla 1194-ben Domonkost a borsodmegyei Pél nevü birtokkal ajándékozza meg s ezért viszont Borcha nevü örökjószágát kapta. A király a vonatkozó okiratban[1] az alábbiakat mondja:

„Quod cum quandam terram nomine Borcha de nostro dilecto cognato, scilicet de Dominico Bano, quae fuit hereditaria, benigne receperimus“. — „Supra dicto dilecto cognato Dominico Bano ... confirmavimus possidendam“.

Az 1194 után kiállitott okiratokban Domonkosnak a családja, a királyi családdal való rokonság hangsúlyozása nélkül van fel. emlitve; IV. Béla 1226-ban erősiti csak meg újból ezt a rokonságot.

IV. Béla az emlitett évben[2] egyik rokonától, Bors gróftól, Domonkos fiától („quod Bors comes, cognatus noster“) a borsmonostori kolostor fölött való kegyuri jogot kapta, miért is IV. Béla még abban az évben a II. Andrástól nyert javadalmaiban megerősiti őt s ujabb immunitással ruházza fel.

Domonkosra és családjára vonatkozólag a többi közt az alábbi adatok állanak rendelkezésünkre:

1193-ban[3] Domonkos királyi udvarbiró és bodroghmegyei főispán.

1194-ben[4] kelt okirat szerint: „Ego Dominicus Banus ... per consilium ac consensum Regis Bele, consencientibus ac simul dantibus uxore mea et filio meo, Abbati et fratribus Sanctae Crucis ... dedi VIII. predia mea ... in perpetuum possidenda; quatenus crucem, quam susceperam, et viam, quam ad sepulchrum Domini pergere debueram, reciperent a me, et cenobium ordinis ipsorum construerent in honore Gloriose semper Virginis Marie“. A kolostort 300 ezüst márkával, 100 ökörrel, 50 tehénnel, 1000 juhhal, 10 „mansiones servorum“-mal és a következő helyiségekkel ajándékozza meg: Menyhart, Babaduri, (állitólag

[1] Wenzel XI. 56/37.
[2] Fejér III. 2. 87.
[3] Wenzel XI. 56.
[4] I. h. 57/38.

itt épitették a kolostort s temették el), Prezne, Mychsa, Zaka, Vkas, Baran, Dag.

1195-ben[1] III. Béla ezt az alapitványt megerősiti a borsmonostori vagy kedhelyi apátságnak: „quod cum dilectus ac fidelis Baro noster Dominicus Banus". Megnevezi a következő praediumokat: „Meynhart, Mychse, Parasne, Hukec, Boron, Soaka, Dag. quod defuncto ipso h e r e s s u u s de illis villis unam sibi eligeret.[2]

„Dominicus Banus" ez utóbbi okiratban, valamint az 1194-ben kötött csereszerződésben is az országnagyok közt foglal helyet.

1207 február 26-án[3] III. Incze pápa különös oltalmába veszi a borsmonostori czisztercita rendü kolostort és jogait. A vonatkozó okirat szövege: „... specialiter autem possessionis Satelbach, Mulchberch, Miscendorff, Grasental, Baranstorff et Dogendorf cum pertinentiis suis, quas quondam Dominus (=Domonkos) contulit monasterio vestro..."

Ugyanez a pápa még ebben az évben kelt másik okiratában az apátságot jogainak akármilyen néven nevezendő megsértése ellen biztositja.[4]

1223-ban[5] Bors gróf a családjától alapitott apátság javaival rendelkezik: „Ego Comes Bors... pro salute anime mee parentumque meorum". Az apátságnak adományozza a következő birtokokat: Sumuld, Stancht és Dunazelt. Minthogy azonban Pous mester azt állitja, hogy a nevezett birtokokat Borstól megvette, — Bors kárpótlásúl az apátságot Mycha és Fluecendorff nevü birtokaival ajándékozza meg és halála után az osztrák határon fekvő Hetezer nevü birtoknak a felét kapja, melynek a másik felét az apátság már Bors szüleitől kapta. II. András király 1225-ben[6] megerősiti a borsmonostori alapitó levelet. Bizonyitja, hogy Domonkos bán tette az alapitványt, fia pedig, Bors gróf („noster cognatus") teljesen átvette. Ez okiratból tudjuk, hogy Bors comes neje V e l e k h e r c z e g (d u x) l e á n y a, de hogy kicsoda e Velek herczeg, nem tudjuk.

[1] i. h. 58/39.

[2] Ez okiratnak német forditása a 15. századból való „unser Graf Dominicus Ban — Die praedia: Menestorff, Strobelsdorf, Prossing. Munichhof, Barastorf, Purcelstorff, Dag".

[3] W e n z e l I. 94/53.

[4] i. h. 95/54.

[5] i. h. 195/113.

[6] F e j é r III. 2. 59—71. S o p r o n m e g y e i o k l e v é l t á r I. 9.

II. Bors, Domonkos bánnak a fia 1227 és 1233 közt[1] mint hetedik borsodmegyei főispán jő elő.

Bors grófnak a neje „A." 1231-ben végrendelkezik.[2]

A végrendeletben következő rokonsági viszonyait emliti:

1. Van neki egy Margit nevü nővére.

2. Nővérének, István bán nejének a leánya: Anna 1231-ben még hajadon. Margitnél tartózkodik.

3. Anyja Görögországból hozott neki egy szönyeget, melyet most a pozsonyi szerzeteseknek hagyományoz. Ugy látszik, hogy anyja is Görögországból való.

Miskócz nb. Bors gróf főispán 1236 előtt[3] az atyjától, Domonkos bántól alapitott kedhelyi kolostor részére néhány, készpénzből, gabonanemüből és szarvasmarhából álló ajándékot adományoz, menyhárti és proszszingi birtokából.

1237-ben[4] „Bors Comes de genere Myskouch" „dum circa finem vitae egrotantes laboramus" a már többször emlitett apátságot Szabadkát, Lockath, villa Tousloth, villa Hirrich, villa Pel-lel ajándékozza meg. „Item in confinio Tevtonie villam magnam, que vocatur Hetezer, cuius partem mediam a tempore parentum meorum Ecclesia possidebat etc." „Et quia nullus nobis superstes remansit filius, in Patronatus eiusdem Ecclesie Excellentissimo B(ele) Regi debito jure relinquimus".

1233-ben[5] az ifjabb király, Béla megerősiti a „monasterium Domini Bani de Monte in honorem Sancte Marie" az atyjától, II. Andrástól adományozott Sydan helyiség birtokában.

Egy izben évszám nélkül emlitik.[6]

Az eddigieket összefoglalva a következő eredményre jutunk: Domonkos bán, akit III. Béla király 1194-ki oklevelében rokonának nevez, Miskócz-nemzetségbeli; szülei ismeretlenek. Megfogadta, hogy a keresztes hadjáratban részt vesz s 1194-ben, hogy fogadalmát teljesitse, a borsmonostori kolostort alapitotta[7]

[1] Turul 1884, 147. l.

[2] Orsz. levéltár. Diplom. osztály 164. sz. Fejér III. 2. 269.

[3] Orsz. levéltár, Diplom. oszt. 777. sz.

[4] Wenzel XI. 299/209.

[5] Wenzel I. 308/188.

[6] Bors grófnak a nevezett apátság részére tett adományozása alkalmával: „Quod ego Bors Comes secundum antiquam condicionem Patris mei" (Fejér VII. 2. 206.)

[7] 1355. julius 13-án (Hazai okmánytár III. 166.) a fenti kolostor apátja „Wir abt Symon von Sand Marienperg"-nek nevezi magát. A kolostor magyar

1207 február 26-án már nincs az élők sorában.

Névleg ismeretlen neje 1194-ben még él.

Gyermekei közül ismerjük fiát, Borst és egyik név szerint ismeretlen leányát, Hunt-Pázmán nb. I. Sebes szt. györgyi és bazini gróf nejét.[1]

9. Dénes comes.

Midőn Jolán, II. András király leánya 1235 szeptember havában Aragoniába ment (tudjuk, hogy aragóniai I. Jakab királyhoz ment férjhez), elkisérte őt Bertalan pécsi püspök és saját (t. i. Jolán-é) rokona Dénes comes.

Bertalan küldetését okiratilag tudjuk bebizonyitani;[2] Dénes és a magyar királyleány közötti rokonságról pedig az „Indiculus rerum ab Aragoniae Regibus gestarum" (in „Hispania Illustrata" III. 141.) következőleg nyilatkozik: „Reginam in Hispaniam proficiscentem comitati fuerunt Episcopus Quinqueecclesiensis es Comes Dionysius, cui cognatio cum Regina erat: qui magnis praemiis a Rege donatur et filios habuit Amorem

neve: borsmonostori; manapság, a helységet Klastromnak nevezik. (Sopron megye.) Az osztrák liliomvölgyi apátsághoz tartozik.

[1] 1231 apr. 27-én kelt okirat (Fejér VI. 2. 233.): „. . . hogy én, Sebis gróf, néhai Tamás, nyitrai föispánnak a fia, a Hunt nemzetségből, Domonkos bánnak a veje, nem az én érdemeim, hanem Bors gróf, Domonkos bán fiának bőkezűsége következtében lettem utódjaimmal együtt a „montis sanctae Mariae", az osztrák szt. kereszt egyik fióktemplomának a törvényes kegyura. Mivel az adományozónak minden jóságáért háladatlan lenni nem akarok, a nevezett templomnak, ameddig csak élek, évenkint 10 ezüst márkát adok; utódjaimat pedig irásbelileg a következőkkel bizom meg: Amennyiben vagyonom egészen és épen élő fiaimra marad, ők is ugyanezt az összeget fizessék; amennyiben azonban vagyonom megcsökkenve száll rájuk s nem lennének abban a helyzetben, hogy fizessék, akaratuk ellenére ne legyenek rá kényszerithetők. Kelt Szt.-Ábrahamban, stb."

Borsról már 1194-ben van emlités téve; később borsodmegyei főispán; az atyjától alapitott kolostort szertelen sok ajándékkal halmazza el s valószinűleg 1237-ben hal meg. Ismeretlen neje 1231-ben végrendelkezik. Fia nem maradt utána.

Hogy honnan ered Domonkosnak rokonsága a királyi családdal. — az okiratokból meghatározni nem lehet; annyit azonban apodiktikus bizonyossággal állithatunk, hogy Domonkos bán egyik Árpádházbeli leánynak az utódja, avagy pedig, hogy a királyi házzal sógorsági viszonyban állott. Lehet különben, hogy a rokonság Velek herczeg révén jött létre.

[2] Fejér III. 2. 431.

Dionysium et Gabrielem Dionysium, atque inde Dionysiorum familia exoritur maxime insignis atque illustris quae in Urreas insita fuit“.

II. András idejéből ismerünk ugyan két, Dénes nevü, országnagyot.[1] Az egyik a Tomaj nb. Dénes, a Lossoncziak és lossonczi Bánffyak őse, a másik a Jurle nb. Szentgróti Dénes. Mind a kettőből lett nádor, de arról, hogy egyikök elkisérte volna Jolánt Aragoniába s hogy két fia ott alapitotta volna a Dénes családot, nincs okleveles tudomásunk.

10. II. Moys nádor.

I. Származása és élete.

Atyja, I. Moys (Mayus, Moyus, Moyses) már 1209-ben mint Vasvármegye főispánja (Comes Castri Ferrei) szerepel.[2] 1228 közepétől 1232-ig Magyarország nádori székén találjuk.[3] Mint ilyen 1228-ban megveszi Pósa fiaitól azoknak Ygolban fekvő birtokát.[4]

I. Moys nemzetségét nem ismerjük; testvéréiől csak egyetlen egyszer találunk emlitést; II. András t. i. 1231-ben Monoszló nembeli Tamás bánt megajándékozván, az illető okiratban olvassuk[5] hogy a somogymegyei Füred nevü falu Moys nádor fitestvére, Miklós tulajdonához tartozik.

Hogy I. Moys II. Moysnak az atyja, az a következőkből tünik ki. Mária királyné, IV. Béla neje elvette a fiatal Moys néhány birtokát. Midőn ez 1272-ben az elkobozott birtokok

[1] V. ö. „A magyar nemzetségek“ czimü müvemmel (II. köt).

[2] Wenzel, VI. 325. (Moys) — Fejér III. 1. 89. (Moys seu Moyses).

[3] Mint ilyen egyebek közt következő okiratokban fordul elő. 1228. Fejér III. 2. 140. (Mayus nádor); 1229. Wenzel VI. 476. (Moyse Comiti Palatino); XI. 212. (Moyse Palatino et Comite Byhoriensi); 1230. Fejér III. 2. 206. (Moys); III. 2. 213. (Moys); Hazai okmánytár VI. 25. (Moyse palatino et comite bichoriensi); 1231. Fejér III. 2. 254/5. (Moys); 1232. Wenzel VI. 502. (Moyses).

[4] A székesfehérvári káptalan bizonyitja, hogy Pósa fiai Bot és Jakab Ygolban levő birtokukat (250 hold szántóföld, erdő, stb.) Moys nádornak (kit Bensa nevü udvarbirája képvisel) 12 márkáért eladták. (1228 Wenzel XI. 209.)

Hogy I. Moys még 1232-ben nádor, az még II. András 1232-ben kelt okiratából (Fejér V. 1. 305/6.) is kitünik, melyben Belse nemeseit adományozza. (Moyse Palatino comite existente.)

[5] Wenzel, XI. 218.

visszatéritése ügyében kún Erzsébethez fordult, a királyné az ügy megvizsgálásával Fülöp váczi püspököt bizta meg s midőn az utóbbi a kérvényező állitásait valóknak találta, Erzsébet úgy szolgáltatta vissza a birtokot, ahógy azokat Moys atyja birta. Erzsébet a fiatal Moyst határozottan Moys volt nádor fiának, mondja.[1]

Erzsébet, ifjabb királyné, IV. László neje, 1276-ban a birtokok visszaadását megerősitvén, erről világos képet nyujt, a mennyiben nemcsak azt bizonyitja, hogy II. Moys a nádor fia, hanem egyúttal I. Moys halálára nézve is némi felvilágositást nyujt. I. Moys valószinüleg még II. András előtt († 1235) halt meg, miután Mária már uralkodó királynéként van feltüntetve.[2]

II. Moys anyját a következő támogató pont segitségével határozhatjuk meg: 1256 aug. 25-én[3] a székesfehérvári káptalan előtt a Monoszló nembeliek (Gergely, Tamás bán fia Tamás és István, Tamás bán unokái; Péter fia Péter, András fiai Kenéz és Miklós) Sándor zanai föispánt és Moys verbázi föispánt s a király főtálnokát a Makariás leánya Venys után járó leánynegyedi illetőségre nézve kielégitik. Sándor és Moys Venys követelésének kielégitéseül egynéhány szolgát kapnak.

Ez okiratból tehát tudjuk, hogy Sándor és Moys testvérek s hogy Makariás leánya, a Monoszló nembeli Venys minden kétségen kivül nevezett két fitestvérnek az anyja, tehát I. Moys nádor neje volt.

A Monoszlaiaknál két Makariás fordul elő, kik között az öregebb Tamás bán atyja. Ifjabb Makariással és ennek fiaival,

[1] A királyné elismeri, hogy Moys nádor, Sopronmegye föispánja s a kúnok birája kéri tőle, hogy az atyja Moys volt nádor birtokához tartozott, Mária királynétól elkobozott öt falut (Kosut, Belch, Chop, Furnos és Rakusi) neki visszaadja. (Fejér V. 1. 237). Ezt az okiratot némi eltéréssel még Fejér V. 2. 58. seqq. is találjuk. Az elkobzott jószágok visszaadásáról Fejér V. 2. 372. is tesz emlitést.

[2] „Cum Moys Palatinus, bonae memoriae, quasdam terras seu villas Kosut, videlicet Rakusy, Belch, Furnuches et Chap vocatas, in comitatu Tholnensi existentes, ad tempus vitae suae pacificae possedisset et demum post mortem ipsius Moys Palatini eaedem terrae seu villae a Magistro Moys, filio praedicti Moys Palatini, per Dominam Mariam illustrem reginam Hungariae felicis recordinationis, aviam nostram charissimam, indebite alienatae et receptae extitissent…"

[3] Hazai okmánytár VII. 51.

az egyik ág kihalván, a császmai káptalan előtt a monoszlói családbeliek a kihalt ág után maradt horvátországi és Száva körüli, valamint a magyarországi pátkai és monoszlói birtokokon megosztoznak.[1] Ha már most kérdezzük, hogy melyik Makariás leánya volt I. Moys neje Venys, akkor azt kell felelnünk, hogy tekintettel arra, hogy II. Moys és Sándor 1256-ban mindenesetre már érettkorúak voltak, anyjuk csakis az idősebb Makáriás leánya s így Tamás bán nőtestvére lehetett.

II. Moys fitestvéréről Sándorról tudjuk, hogy 1233-ban mint a király pristaldusa és kardhordozója szerepel.[2] Mint zanai főispán még más okiratokban is előfordul.[3] II. Moys testvérei közül Sándoron kivül még egyik nőtestvérét is ismerjük, aki Nánával, a Kalan nemzetségből származó Pósa főispán fiával gyermektelen házasságban élt.[4]

[1] Hazai okmánytár VII. 33. ddo 1247. jan.

[2] II. András király 1233-ban Miklósnak, a szolgálatban megőszült Detre főispán fiának a liptómegyei Ujfalut adományozza, (Wenzel, I. 304.)

[3] Pl. Moyssal együtt 1258/9 táján Hazai okmánytár VI. 96.; Fejér IV. 2. 451. és 519. do. 1258.

[4] 1256 október 30-án a gyermektelen Nana de genere Kalani megkapja az engedélyt, hogy neje és nőtestvére fiainak javára végrendelkezhessen. (Fejér IV. 2. 377.)

1257 október 18-án a Kalan nb. Nana comes baranyamegyei birtokát. Samód helységet a Dráva és Unna között nejének Moys volt nádor leányának adományozza. (Fejér IV. 2. 418. és Wenzel XI. 434.) V. István megerősiti ezt 1263-ban (Wenzel XI. 527).

1266 május 25-én kelt a nyulakszigetének tett adománylevélben olvassuk: „nobilis vir Nana Comes, Filius Pousae Comitis de genere Calan" „una cum nobili Domina uxore sua, filia Moysis, condam Comitis Palatini" „Nana Comes cum Domina uxore sua, filia Comitis Moyus, quondam Comitis Palatini" (Fejér. VII. 2. 32.)

Nana comes családja következőkép alakul:

KALAN nb. NÁNA

PÓSA † 1255 előtt. Neje: 1. ERZSÉBET, az 1255 előtt † Poch gróf leánya. 2. HÉDER nembeli Hedrik gróf leánya.

1. II. NÁNA † gy. n. 1270 előtt Neje: I. Moys nádor leánya, 1256—1270.	1. LUCZIA. Férje: WECHSCH († 1256 előtt) Csanád nb. Weich fia. JÁNOS.

II. Nána nejének elhalálozási évét nem ismerjük. V. István 1272-ben (Fejér V. 1. 254.) II. Moysra vonatkozólag ezeket mondja: „ratione sororis et duarum filiarum suarum inter ipsas sorores existentibus." Vajjon ifj. Moysnak ez a nőtestvére (apácza a Nyulakszigetén) azonos-e Nána nejével, azt határozottsággal nem mondhatni ugyan, de nagyon valószinü.

Többi rokonairól az okiratok csak határozatlan adatokat nyujtanak.[1]

1244-ben Moyssal mint országbiróval találkozunk.[2]

1251 nov. 23-án mint fölovászmester („mares-callus")szerepel.[3]

1252-ben részt vett az osztrák-morva hadjáratban, hol Korsalach nevü vár előtt a magyar had egyik vezetője volt.[4]

1254-ben fölovászmester és Györmegye föispánja.[5]

1258-ban kir. főtárnokmester és Vrbász főispánja.[6]

1260-ban Béla királytól birtokai felett szabad rendelkezési

[1] 1263. IV. Béla megerösiti az ábráni czisztercita apátság alapító levelét s abban Moys következö rokonai szerepelnek:

Miklós com. fiai: Miklós mr. és István,

Moys mr. Sándor testvérével együtt.

Bélának ezen 1263-ban kiállitott megerösitö levelét IV. László 1273-ban átirván, (Fejér V. 2. 89.) ebben Moys következö rokonairól szól:

„Moys, Somogymegye föispánja . . ."

„István, Salamon, Sándor testvérei". (Ugyanezen okiratot némi stiláris eltéréssel Fejér V. 1. 261-ben is találjuk. A prépostságnak adományozott jószágok: Alfalu, Varelug, Chyka, Kürd, Popd, Laasz, Némethy, Tengueld, Both, Keurustig, Pythur, Cuer.

Maga Moys ezeket még Dalathával és Buguztou-val pótolja.

László egyuttal Moysnak egy ábráni apátságra vonatkozó okiratát is jóváhagyja, melyben következö rokonait emliti:

„Moys nádor".

„István Com., Miklós com. fia . . . «

„Salomo mr., a kir. tálnokok kanczellárja, Miklós mr. fia".

„Sándor mr. Sándor com. fia".

Az utóbbi okirat 1272-ben kelt és 1273-ban IV. László megerösiti (Fejér. V. 2. 30). Itt maga Moys az apátságnak Dalachá-t s a többi birtokot adományozza.

Egy 1270 decz. 1-én V. Istvántól jóváhagyott okiratban (Fejér V. 1. 97 azt olvassuk, hogy IV. Béla idejében, 1270-ben Moyus nádor és Sándor nevü „frater"-e a király elött megosztozkodtak s hogy csak Kaporuska, Visz. Csaba, Dalatha és Albalma nevü jószágokat közösen tartották vissza.

[2] 1244 október 15-én IV. Bélától Devecser fiai számára kiállitott okiratában találjuk Moys országbirónak Zdencs nevü birtokát (Wenzel VII. 160.) Garai Miklós nádornak egy 1409-ben kelt itéletéböl a következö adat tünik ki: IV. Bélának 1245 augusztus 8-án kiállitott oklevele tanusitja, hogy Moys, Moys volt nádor fia, a Somogy megyében fekvö Szdench nevü birtokot a királytól kapta.

[3] Fejér IV. 2. 108. Wenzel VII. 321.

[4] Wenzel VII. 339.

[5] Fejér IV. 2. 418. („Moys Magistro Agazonum et comite de Gorva [Geuro, Jaurinensis]").

[6] Fejér IV. 2. 451.

jogot nyer. Ez évben Béla herczeg tárnokmestere, Somogy- és Varasdmegye főispánja.[1]

1263-ban még mindig Béla herczeg tárnokmestere és Somogy- s Varasdmegye főispánja, de ugyanazon évben Sopronmeg Varasdmegye főispánja.[2]

1265-ben Somogy- és Varasdmegye főispánja.[3]

1267-ben első végrendeletével, illetőleg annak IV. Béla királytól való megerősitésével találkozunk. Ez évben Somogy- és Varasdmegye főispánja.[4]

1270-ben V. Istvánnak valamelyik okiratára akadunk (a Csák-nembeli Domonkos és Mihály testvéreknek Köröst illető adománylevele), melyben Lőrincz mint nádor, Moys pedig mint „banus totius Sclavoniae" szerepel.[5]

Akkor, midőn még IV. Béla idejében, 1270 kezdetén Sándor rokonával együtt Béla előtt összes birtokait felosztja (Kaparuska, Visz, Csaba, Dalatha, és Altalva kivételével) még mint Moys mr. Béla hg. tárnokmestere fordul elő, de midőn V. István 1270 deczember 1-én a feloszlatást jóváhagyja, akkor Moyssal mint nádorral találkozunk.[6]

E méltóságot különben viselte már előbb is. V. István ugyanis már 1270 november 17-én következöleg czimezi: „Moys Palatinus, Comes Supruniensis et Judex Cumanorum, dilectus et fidelis noster". Napkelte nélküli többrendbeli okiratban ez évben még nádorként szerepel s ezenkivül más hivatalt is visel.

[1] Quod nos . . . Moys, Magistro Tavarnicorum Belae Ducis . . . concessimus . . . ut de possessionibus suis hereditariis, emticiis etiam acquisitis . . . dandi, conferendi et reliquendi Dominae uxori suae et filiabus ipsius . . . habeat facultatem". (Hazai oklevéltár 38.) V. István ez okiratot 1270 nov. 17-én megerösiti. (Fejér V. 1. 42 és Hazai oklevéltár 38.)

[2] IV. Bélának az ábráni cistercita apátság alapitásáról szóló okirata és ennek IV. László részéről történt megerösitése. (Do. 1273 ap. Fejér V. 2. 89).

1263 aug. 3-án (Wenzel III. 34.) olvassuk: „Magistri Moys summi Camerarii carissimi filii nostri Belae Ducis, Comitis Symigiensis et Varasdiensis".

Ő maga ez évben következő czimmel él: „Nos Moys. Mag. Tavern. Belae Ducis, Comes Symigiensis et de Vorosdino". (Wenzel. VIII. 80/55.)

V. ö. IV. Bélának az ábráni monostor részére tett adományozásokról szóló okiratával. (Fejér IV. 3, 111.)

[3] Hazai okmánytár. VII. 66.

[4] Wenzel XI. 566. IV. László e végrendeletet 1273-ban erösiti meg. (Wenzel XII. 73/80.)

[5] Fejér V. 1. 241.

[6] Fejér V. 1. 97.

Igy egy okiratban, melyben Fülöp érseket Esztergammegye főispáni székébe igtatja, ily czimről van szó: „Comes Sopro-niensis et Scybiniensis“.[1]

Egy másik, ez évben kelt okiratában következő czimmel él: „Nos Moys Dei gratia Palatinus et Comes Supruniensis et Judex Cumanorum“.[2]

1271-ben nádor, Somogymegye főispánja s a kúnok főbirája.[3]

1272-ben ugyane czimeket egyebek között a következő időkben használja: Ind. 15.; Kal. ult Jan.; továbbá febr. 1., 16. és 26-án; márcz. 19., 21. (ez alkalommal csak mint Moys Palatinus) és 22-én; április 6. és 28-án (Moyses); május 1. és 23-án; jun. 16-án és sokszor a nap keletének meghatározása nélkül is.[4]

Ugyanebben az évben mint Tótország bánja is szerepel.[5]

1273-ban szinte mint nádorral találkozunk vele; egyúttal Somogymegye főispánja május 23-án, jun. 24 én és 28-án, augusztus 24-én (Moyses), decz. 19-én (Moyses).[6]

Ellenben egyik ugyanebben az évben kelt okiratban, melyben IV. Lászlótól engedélyt kér, hogy adományozhasson és hagyományozhasson, csak a következőleg van czimezve: „vir nobilis Moyses Comes Symögiensis“.[7] Ugyanezzel a czimmel él („Moys, Comes Symegiensis“) még ez évben, midőn IV. László Moysnak az ábráni kolostor javára 1270-ben nyujtott szabadalmát megerősiti. Egyébként meg kell jegyeznünk, hogy 1273 jan. 19-én a főúri méltóságok között szó van valami Imréről is, Somogymegye főispánjáról.[8]

1273 május 12-én IV. László Moys mesternek és Sándornak

[1] Fejér V. 1. 42. seqq. (Az 1260-ban nyert szabad birtokrendelkezési jog megerősitése) és i. h. 21.

[2] Ygolban kelt okiratában (Fejér V. 1. 79—81.). a melyben kosuki vendégeinek jogait és kötelességeit körülirja. Ugyancsak e czimét viseli az az okirat is, amelyben övéivel egyetemben az ábráni kolostort adományozásban részesiti. (Fejér V. 1. 85).

[3] 1271 Ind. XIV. s egy meg nem határozott hónap 7 kal. ap. Fejér V. 1. 137. és 151.

[4] Fejér V. I. 137., 151., 178., 180., 183., 185., 186., 192., 199., 204., 207., 209., 213., 216., 226., 230., 233., 237., 245., 250., 252., 257., 261. V. II. 130.

[5] Fejér V. 1. 241.

[6] Fejér V. II. 102., 106., 109., 116., 127., 129.

[7] Fejér V. 2. 84.

[8] Fejér V. 2. 89., 110., 120.

egy már 1263-ban IV. Bélától helybenhagyott adománylevelét megerősiti; ebben László következőleg nevezi: „Magister Moys, Comes Simigensis dilectus et fidelis Baro noster“ „Nos itaque justis eisdem Magistri Moysi petitionibus inclinati...“[1] Ugyancsak ezzel a czimmel (Baro) azon okiratban is találkozunk, melyben IV. László Moysnak már IV. Bélától helybenhagyott végrendeletét ratifikálja.[2]

1274-ben kelt okirat következőleg nevezi: „Magistro Tavernicorum Dominae reginae, charissimae consortis nostrae (tehát Izabella királyné tárnokmestere), Comite Symigiensi“; e czimmel él még 1274 jan. 26-án, április 26-án, máj. 31-én, aug. 17-én („Comes Symigiensis“ nélkül), aug. 21-én, szept. 8-án is. Ez évi február 10-én azonban csak mint somogyi főispán fordul elő, mig Roland mester Izabella királyné tárnokmestere; márcz. 9-én szintén csak mint Somogy főispánja szerepel.[3] Ez évben Joachimról, mint a királyné tárnokmesteréről, más alkalommal pedig mint Somogy- és Zalamegye főispánjáról is van szó;[4] végre meg kell jegyeznünk azt is, hogy Moys tárnoki méltóságán kivül ez évben még Szepesmegye főispáni méltóságát is viseli.[5]

1275-ben (jun. 3-án), mint a királyné tárnokmestere és Szepesmegye főispánja („Comes de Scypus“) szerepel, mig ellenben Sopron- úgy Somogymegye főispánja is bizonyos Péter,[6] de tárnoki tisztségét csak 1275 első feléig viseli, miután az ez évben Székesfehérvárott tartott országgyülés alkalmával részt vesz a Csákok és Ugrin szörémi bántól (későbbi fölovászmester) IV. László ellen szított összeesküvésben.[7]

[1] Fejér V. 2. 87.

[2] Wenzel XII. 80.

[3] Fejér V. II. 146., 154., 157., 163., 166., 171. (Moyse), 174., 175., 179., 185., 187., 190., 195., 199., 201., 203., 206., 213., 215., 235., 238. VII/V. 592.

[4] Fejér V. II. 168., 209.

[5] Wenzel IX. 93., 55. Csabát a margitszigeti kolostornak adományozza.

[6] Fejér V. 2., 245.

[7] Szabó Károly (Kún László 33. seqq.) azt mondja, hogy a lázadás egyik vezére Magister Mois, Mois volt nádor fia, anyai ágon való vérrokona a királynak. Ez azonban nem felel meg a valóságnak. Ifj. Moys az 1270—1272-iki nádor anyai ágon nem rokona a királynak (anyja Monoszló nembeli Venys!) s nincs is hasonnevü fia; itt legfeljebb csakis arról lehet a szó, hogy az összeesküvő felesége révén rokona a királyi családnak.

Az összeesküvésről, a többi közt a következő okiratok tesznek tanubizonyságot:

a) »Cum pridie Magister Moys, Vgrinus et eorundem ... contra Nos et

Az összeesküvők azonban csakhamar kegyelmet nyertek, mert 1275 utolsó hónapjaiban Ugrint már az országbiró székében találjuk; deczember havában erdélyi vajda; Moys pedig decz. 2 án újból Somogy főispánja s Roland a királyné tárnokmestere.[1]

1276-ban mint „Moys Judex Curiae nostrae et Comes Symigiensis“ szerepel, jóllehet ugyanazon évi augusztus 9-én Gergely bánról, mint Somogymegye főispánjáról is szó van.[2] Ő maga ez évben néhányszor a következő czimet használja: „Nos Moys Judex Curiae Domini Regis, Comes Symigiensis“.[3]

Ugyanez évben kún Erzsébet a Mária királyné részéről töle elvett birtokait visszaszolgáltatja (l. fent).

1279-ben IV. László Magister Moys, a királyné tárnokmesterének a margit-szigeti apácza-zárda javára adományezott birtokait átirja, egyúttal azoknak határait más egyházi és világi urak birtokaival szemben szabályozza.[4]

II. Végrendelete és halála.

1280 szeptember 26-án, Moys ifj. Erzsébet királyné tárnokmestere Budán Tamás váczi püspök (a királyné kanczellárja) s a budai káptalan képviselői jelenlétében teszi végrendeletét, amelyben a már előbb emlitett, a margit-szigeti zárda javára tett adományozásait megerősiti és egyéb ügyeit rendezi.[5]

Nostros in Frowen (recte Feewen = Föveny) presumtuose elevato vexillo irruere voluissent . . .« (1275 szept. 27. ap. Fejér V. 2., 268.) Borit Miklós, Márton fia javára tett adományozás, az ez alkalommal tanusitott hűsége jutalmáúl).

b) Szabó szerint amaz okirat, melyben László a Magister Moys és Simontól, Salamo fiától elvett három falvat („erecto vexillo una cum Magistro Moys contra nos presumsit“) Zólyomban aug. 24-én Belusnak, Belus fiának adja, ugyanezen évben kelt. Fejérnél ez okiratra három izben rábukkanunk: 1. helyesen évszám nélkül V. 3., 512.; 2. VII. 5., 459.; 3. hibásan 1284. V. 3. 240.

[1] Elötte Dénes, Zalamegye föispánja, a tárnokmester. (Julius 11-én, szept. 27-én, ap. Fejér VII. 252., 256., 270., 279.)

[2] Fejér. V. II. 337., 340.

[3] Wenzel IX. 157. A Chuy Dénes és fitestvére között folyt per a margitszigeti kolostor ügyében. Ez évi márczius 8-án és 25-én kelt okiratban Lőrincz és File testvérek közötti peres ügy eldöntése és egy, ezt megelőzőleg létrejött egyesség alkalmával. Hazai okmánytár, VI. 215. és 217.

[4] Fejér V. II. 528. Wenzel IX. 227.

[5] Hazai okmánytár VI. 258.

A végrendelet főbb pontjai a következők:

Minthogy IV. László már 1281 január hó 2-án Moys özvegyének kivánságára, ratifikálja a végrendeletet, Moys, mint a királyné tárnokmestere 1280 évi szeptember 26-a és 1281 jan. 2-a közötti időben, tehát minden bizonynyal *1280 végén* halt meg.

1. A tőle alapitott ábráni monostornak a következő birtokokat adományozza:

a) Villa Abram (Ábránfalu bizonyosan a Dunán túl feküdt; ma azonban a Dunán túl hasonló nevü helyet nem találunk).

b) Vareley (valószinüleg a mai Váralja nevü falu — Tolnamegyében Bonyhádtól délnyugatra).

c) Alfalu (már nem létezik).

d) Chyka (valószinüleg a mai Cziko nevü falu Tolnában Bonyhádtól délkeletre).

e) Kurbu (a mai Görbő Tolnában Pinczehely mellett).

f) Kurd (Tolnában a Kapos folyó mellett).

g) Popd (Papd puszta Tolnában Kurdtól délkeletre).

h) Laaz (Lázi puszta Kurd mellett).

i) Nemty (Németi falu a Kapos mellett Simontornyától délre).

j) Chebrach (Csibrák falu Kurd mellett).

k) Euse in Tenguld (Tengöd falu Tolnában Iregtől nyugatra).

l) Bot (Bót puszta Fejérmegyében Bicske szomszédságában).

2. A margitszigeti zárdáé marad:

a) Igal (ma mezőváros Somogymegyében).

b) 2 Posony nevü falu.

c) Burkud.

d) Aszlav.

e) Rakosy (ma Ráksi falu).

f) Belch (ma Kis-Bécz-puszta).

g) Kosuk (ma Kazsok falu).

h) Eche (ma Ecseny falu).

i) Surenthe (mindezek Somogymegyében fekvő birtokok).

3. Neje „de nobili orta prosapia" a következő birtokokat kapja:

a) Izdench.

b) Rácsa.

c) Mesithe.

d) Ulga.

e) Chap.

4. Nőtestvérének, a székesfehérvári apáczának a következőket hagyományozza:

a) Nyék.

b) Zokol.

5. Sándor, unokaöcscse kapja Megeriche-t, esetleg még Musynát és Boguldot is.

6. Veje, Henrik, Henrik volt bán fia kapja Gorduát.

7. Leánya. Miklós vajda (Móricz fia) nejének Megyest és Somlyót szánta.

III. Neje.

Moys feleségét, „Szabinát“, általában IV. Béla király és Laskaris Mária leányának tartják. Lássuk már most, miként nyilatkoznak erre vonatkozólag a fenmaradt okiratok!

a) IV. Béla 1260-ban kelt oklevelében (Fejér V. I. 42-44 l. fentebb) Moys nejét következőleg szólitja: „Dominae uxori suae“.

b) Ugyancsak ő 1267-ben megerősiti Moys mester végrendeletét, s ez alkalommal mondja: „domine uxori sue... dedit et reliquit... Igol, Posoni, Burkud, Uzlar...“ [1]

De nagyon is feltünő, hogy IV. Béla e két oklevelében, melyben (habár névleg nem is emliti) Moys nejéről szól, egy árva szóval sem mondja, hogy leánya! Mig az a) alatti okiratban Moysról a leghizelgőbb módon emlékezik meg, addig Moys nejét, az ő állitólagos leányát egyszerüen csak Moys nejének mondja s mig pl. az a) alatti oklevélben Béla fiáról mint „charissimi filii nostri“-ról szól: addig egyik okiratban sem emlékezik meg Moysról mint vejéről, hanem kizárólag hivatalos állásáról. Ellenben tudjuk, hogy Béla Rosztiszló nevü vejét pl. minden alkalommal és mindenkor „carissimus gener“ névvel illeti.

c) Az idézett okiratok egyike sem nevezi Moyst Béla király vejének, vagy V. István, avagy pedig IV. László rokonának.

d) Moys 1280 szeptember 26-án kelt végrendelete következőleg szól nejéről: „Item Domine Corsorti sue, *de nobili orte prosapia,* ratione dotis pro rerum paraphernalium...“ Igaz ugyan, hogy e helyütt szó van Moys nejének „előkelő családból való származásáról“, de nyoma sincs annak, mint ha Béla leányának neveznék; Tamás püspök s a budai káptalan képviselői, ha már tekintettel voltak is Moys nejének előkelő származására, bizonyára annak királyi vérből való eredetét is hangsúlyozták volna. A dolog olyan egyszerü, hogy minden egyéb érvelés csak puszta szószaporitás lenne.

e) Mária királyné, mint több idézett okiratból látjuk, Moysnak néhány atyjától örökölt birtokát jogtalanul elkoboztatta; s hihető-e, hogy ugyanez a királyné (már az elkoboztatás után vagy annak előtte, az egyre megy) nőül adta volna neki leányát?

[1] Wenzel XI. 405.

Moys 1280 végén halt meg; ez időtől kezdve az okiratok nejét egyszerüen csak „Moys özvegyé"-nek nevezik.

f) IV. László 1281 jan. 2-án okiratot állit ki az özvegynek; genealogiai fontosságánál fogva idézzük belőle a következő passust:

„Quod nobilis Domina Sabina, *soror nostra carissima* relicta magistri Moys, felicis recordinationis..."[1]

g) Ugyane király egy másik, hasonló keletü okiratában[2] a következőket olvassuk: „per nobilem Dominam Sabinam eiusdem Domini Ladislai regis sororem, relictam videlicet Moys".

h) Egy másik okirat[3] utal Lászlónak egyik 1281 jan. 2-án kelt okiratára; a következő passus is előfordul benne: „per nobilem Dominam sororem eiusdem Domini Ladislai Regis, relictam videlicet Magistri Moys".

i) 1287 jan. 25-én[4] IV. László Erzsébet herczegnének, Moys özvegye részéről tett adományozást megerősitvén, a következőt mondja; „quod cum ad Dominam Elisabeth sororem nostram carissimam accessissemus ad Insulam Virginis Gloriose, Domina relicta Magistri Moys *cognata nostra* nobis retulit oraculo vive vocis, quod quandam terram Zopukum, quam... ex collatione... consortis nostre... habuit... donavit... etidem domini Elisabeth, non Ecclesie, sed persone..."

Mit bizonyithatnak ezek az okiratok?! Mást nem, mint, hogy IV. László király 1281 jan. 2-án Moys özvegyét „soror charissima"-nak, 1287 jan. 25-én pedig „cognata nostra"-nak, III. András király pedig 1296-ban „soror nostra"-nak mondja.[5]

„Szabina" azonban semmi esetre sem lehetett az akkoron (1281) 19 éves László nőtestvére, mert Szabinának már 1281-ben férjnél levő leányai voltak s alig hihető, hogy a büszke V. István gyermekkorát élő leányát, Szabinát, alattvalójának, Moysnak, aggastyánnak adta volna nőül. Mivel azonban a „soror" szónak még az „unokanővér" (cousine) jelentményén kivül egyéb értelme nincsen s mivel Szabinát még mint László unokatestvérét se helyezhetjük el az Árpádok családfáján; mivelhogy továbbá e kifejezés semmikép sem jogosit fel arra, hogy Szabinát László nagynénjének (amita) tartsuk, az 1287-ben kelt ok-

[1] Fejér V. 3. 78.
[2] Fejér VII. 3. 88.
[3] Fejér X. 4. 858.
[4] Wenzel XII. 458. 382.
[5] Lásd a következő lapot.

irattal egyetértőleg azon nézetnek kell kifejezést adnunk, hogy a „soror" szó e helyütt Szabinának a királyi családdal való rokoni viszonyára utal s hogy az okirat itt a „soror" szót a távolabb rokonság kifejezésére szélesebb értelemben használja, a mint ez az Árpádok okirataiban gyakrabban is előfordul.

j) A budai káptalan előtt Moys özvegye 1281-ben[1] férje rokonával (III.) Moyssal egynéhány birtokban megosztozik. Moys nádor végrendeletében t. i. akként rendelkezett, hogy unokaöcscse Sándor vagy Musyna és Bokoa, vagy pedig Medericha nevü birtokot kapja (Musyna és Bokoa Sándornak Cseresnye nevü birtoka mellett voltak; Medericha pedig Moysnak Racha nevü jószága mellett). De mivel Sándor meghalt (1281), még mielött ebbeli elhatározását közölhette volna, fia Moys most átveszi a végrendelet keresztülvitelét, a mennyiben Musynát és Bokoát saját részére megtartja, Mederichát ellenben Moys özvegyének hagyja.

k) III. András király adományozásaiban szintén megemlékezik Moys özvegyéről, de arról, hogy IV. Béla leánya[2] — nem szól.

l) László király 1283 okt. 19-én[3] Bagamér és Cheptelek nevü birtokokat Moys mr. özvegyének adományozván, öt azokba a budai káptalan által a kijelölt határok között beiktattatja.

m) Fennena királyné 1290-ben IV. László királynak 1283-ban kelt levelét átirja, s Bagamér és Cseptelek nevü birtokokban Moys mr. özvegyét s általa a budavári apáczákat megerősiti.

n) III. Endre király 1296 jul. 13-án[4] az ország nagyjait inti, hogy Moys mr. elhalt özvegye („*soror nostra nobilis* et religiosa Domina") által a budai szent János monostor mellett épült kolostorban megtelepitett apáczáknak ajándékozott

[1] Hazai okmánytár VIII. 213.

[2] 1293-ban kelt okiratában (Wenzel X. 115. 76.) azt olvassuk: „quod nos omnes possessiones, quas nobilis domina relicta Magistri Moys in magna Insula et etiam supra Veterem Budam Meger (— Békásmegyer) vocatam ex gracia illustrium Regum Hungarie . . . habuit et possedit in vita sua, dominabus sanctimonialibus videlicet pro salute anime sue in domo sua manentibus et commorantibus, reliquimus et permisimus perpetuo et pacifice possidendam".

[3] Hazai okmánytár VIII. 233.

[4] Hazai okmánytár VIII. 363.

Megyer és Cseptelek nevü Csepelszigetbeli birtokok, valamint Bogomelfölde nevü birtok lakosaitól szerpénzt vagy másnemü adózásokat ne követeljenek.

n) A szt. Margit legenda szerint Moysnak két leánya a margitszigeti zárdában tartózkodott. Cecilia a legenda szerint 1228, Judit 1234 körül született. Okiratilag szintén be van bizonyitva, hogy Moysnak a nevezett zárdában két leánya volt. Ha tehát Cecilia születése évét illetőleg nem téved, akkor új — mindenesetre csak másodlagos — bizonyiték áll rendelkezésünkre arra nézve, hogy Szabina, ha IV. Béla király leányának elismerjük, Cecilia anyja nem lehetett, mert ez esetben Szabina 1228-ban, Cecilia születésekor, legfeljebb csak 3 éves volt.

Ha azonban feltesszük, hogy Cecilia és Judit Moys más házasságából született leányai, akkor még valószinütelenebbé válik, hogy a gőgös Mária királyné vagy a büszke királyi család egyáltalában a herczegnőt egy öreg özvegy embernek s alattvalónak adta volna nőül. Tény ugyan, hogy Árpádházi leányok már előbb is egybekeltek magyar férfiakkal; feltehetnők azt is, hogy IV. Béla a tatárjárás után mesalliancet sem látott volna e házasságban, de érveléseim végső pontja mégis csak az, *hogy az eddig mondottak alapján Szabina IV. Béla leánya nem lehetett!*

IV. Lászlóval való ketségbe vonhatlan rokonsága nézetem szerint csakis anyai ágra vihető vissza.

Kérdés már most: honnan datálódik eme mai nap általánosan levő feltevés, hogy Moys neje IV. Béla leánya?

Thuróczy László[1] IV. Béla családjának felemlitése alkalmával a következőket mondja: „... quod plura Belae diplomata testantur, ex quibus etiam colligitur adhuc unam Regi illi (Béla) fuisse filiam, quae fuit uxor Moys Palatini Ungariae, *probabilius Sabina* fuerit“. Hogy miképpen lehetett ez adatból határozottsággal arra következtetni, hogy Béla Szabina atyja, mikor maga a szerző is csak valószinüségről, tehát nem biztos tényről szól, rejtély előttem.

Szabina életefolyásáról nem tudunk semmit. A Margit-legenda beszéli, hogy az 1275-ben a Margit-szigeten betegen fekvő IV. László király ágyát a többek közt Moys özvegye is körül állta (de Szabina csak 1280 végén jutott özvegységre); ebből s azon körülményből, hogy Moys két leánya mint apácza a Margit-szigeten tartózkodott, arra következtetnénk, hogy Szabina

[1] Hungaria cum. suis regibus, Tyrnaviae. 1729. 226. oldal.

férje halála után szintén a margit-szigeti kolostorba vonult, hol 1296-ban meghalt. 1298-ban róla már mint „néhai"-ról van szó.[1]

IV. Gyermekei.

Hogy Moysnak fia nem volt, okiratilag bebizonyitott tény. Mert eltekintve attól, hogy már 1267-ben kelt végrendeletében sem tesz emlitést fiáról s mindenütt csak leányairól szól s hogy utolsó végrendeletében sem emlékezik meg férfi örököseiről, még egy 1273-ban kelt okiratról[2] is van tudomásunk, melyben Moys arra kéri IV. Lászlót, hogy engedje meg neki, miként néhány örökölt falvát leányainak adományozhassa. E kérelmét a király azon megokolással teljesiti: „*quia etiam idem Comes Moyses haeredum solatio erat destitutus* concessimus eidem" stb.[3]

Leányairól az oklevelek több helyütt szólnak.

Már 1260-ban Moys IV. Bélától azon jogot nyerte, hogy birtokait feloszthassa. Leányaira vonatkozólag ezeket mondja a király: „ut de possessionibus suis... filiabus ipsius..." Ugyanez okiratot V. István 1270. nov. 17-én jóváhagyja.[4]

1272-ben Moys következő okiratot állit ki: „Nos Moys Palatinus... significamus... quod nos... filiabus nostris charissimis... quasdam possessiones nostras et villas Chaba

[1] Wenzel X. 297. 190. do. 1298.: „quod religiose domine sanctimoniales de Ordine Fratrum Minorum in domo nobilis domine quondam relicte Magistri Moysi in castro Budensi... commorantes... exhibuerunt nobis... litteras nostras super facto quarundam possessionum confectas, petentes... ut easdem... dignaremur... confirmare."

[2] Fejér V. 2. 84.

[3] Mint fentebb is megemlitettem volt már, a szóban levő Moys idejében több hasonnevü egyén élt és sokat összetévesztenek vele.

Wenzel V. 202., 136. 1299-ben egy Moys mesterről, mint Ágnes királyné tárnokmesteréről tesz emlitést (a nevezett okiratban III. András a Rathold és Sartyvanvecse nemzettségbeliek közt létrejött birtokcserét helybenhagyja.)

1317-ben szó van Kopasz nádornak I. Károly király elleni összeesküvéséről. A lázadók között bizonyos Moys, Moys fia is szerepel. Bunyitay (Századók 1888. 41. seqq.) az utóbbit Moys nádor fiának tartja »anyai ágon való rokona az Árpádoknak«. Az e Moysra vonatkozó okiratokban azonban sehol sincs szó arról, hogy a nádor fia; Károlynak oklevele 1322-ben (az Ibrányi család levéltárában) azt mondja: „contra Kopaz filium Thome et Moyus filium Moyus nostros notorios rebelles et infideles«. Az Anjoukori okmánytár (II. 404.) szerint: »in conflictu quem Dousa... cum Kopaz et Beke, filiis Thome, Moyus filius Moyus... sancte corone infidelibus«. (A pozsonyi káptalannak 1329-ben kelt okirata).

[4] Fejér V. 1. 42. 44.

videlicet Kosuk, Belcs, Rakus, Azlar, Burhud, duas villas Posony et Igal vocatas ... donavimus ..."[1] V. István ez okiratot jóváhagyván igy szól: „quod nos ad petitionem Magnifici Palatini ... donationem possessionum sororibus de Insula ... factam, ratione sororis et duarum filiarum suarum inter ipsas sorores existentium ..."

1273-ban arra kéri IV. Lászlót, hogy engedje meg neki, miként néhány örökölt falvát „filiabus suis sororibus fratrum Praedicatorum in Insula virginis gloriosae commorantibus" adományozhassa. E birtokok a következők: Igal, Posony, Borhud, Oszlár, Csaba (mindezek örökölt jószágok), Kossuk, Belcs, Rakussy, (egykori örökölt birtokai, melyeket Mária királyné elkoboztatott s idösb Erzsébet királyné meg V. István visszatérittetett.)[2] E birtokok határainak megszabása alkalmával IV. László 1274-ben az esztergami káptalanhoz intézett okiratában azt mondja:[3] „quod Moys, magister Tavernicorum Domine Reginae ... confessus est, ut quandam possessionem suam Chaba vocatam ... sororibus de insula ... dedisset ... eo quod duae filiae ipsius residentes in ipso monasterio Deo jugiter famulantur". A király ama felszólitásának, hogy a káptalan valakit a határoknak újból való körüljárása végett kiküldjön, eleget is tesz.[4] Az eddigi adatokból tehát biztosan tudjuk, hogy Moysnak két leánya mint apácza élt a margit-szigeti zárdában; nevükről azonban az okiratok nem tesznek emlitést. A szt. Margitlegenda erre nézve a következő felvilágositást nyujtja:[5]

a) „Soror Cecilia, es en vala nehay Besprimi Moyses urnak leánya". Midőn Czeczilia 1278-ban letette a fogadalmat „vala eutuen eztendeus"; a legenda továbbá arról is szól, hogy Czeczilia „emberemlékezet óta élt a két (elöbb veszprémi, utóbb pedig a nyulakszigeti) kolostorban".

Czeczilia tehát a legenda szerint 1228-ban született; ha feltesszük, hogy atyja akkor 18 éves volt, akkor Moys születésének éve 1210-re esik s úgy előrehaladott (legalább is 70 éves) korában halt meg.

[1] Fejér V. 1. 253. 254.
[2] Fejér V. 2. 84.
[3] Fejér V. 2. 157.
[4] Fejér V. 2. 159.
[5] Pray, szt. Margit

b) „Soror Judit, es en vala Moyses Nadrospannak leanya, mely Moyses Nadrospan adta ez bodog azzon clastromnak, Igalt mynd hozza tartozoval eurek alamysnaul. Ez soror Judit mykoron byzonsagat ten Zent Margit azzonrol, vala ez ideuben negven neeg eztendeus es lakozott vala ez szerzetben tyzenegy eztendöt".

Moys utolsó végrendeletében csak két vejéről szól:

1. „Item possessionem Gordua legavit et reliquit Henrico genero suo, filio Henrici quondam Bani". E Henrik a Héder nembeli „Németújváriak" családjából való s a szekcsöi Herczeg-család ősatyja.

2. „Item possessiones de Medyes et Scolun reliquit filie sue, consorti Nicolai Woyvode filii Mauricii".

Minthogy Moys az 1. alatti pontban csakis vejéről szól, feltehetjük, hogy Henrikkel egybekelt leánya 1280 végén már nem élt.

Másik vejéről, a Pok-nembeli Miklós. erdélyi vajdáról. Móricz tárnokmester s a Rathold nembeli Domonkos tárnokmester leányának fiáról az oklevelek még gyakrabban is szólnak. Neje, Moys leánya Ezsébet, atyja után Megyest és Somlyót kapta; e birtokok Miklós utódjaira szálltak, miből azután közöttük perlekedésre került a dolog. Miklós Erzsébet halála után Nagymihályi Katalinnal (a Kaplyon nemzetségből) lépett második házasságra; ő a Megyesi és Móriczhidai család ősatyja. Ha Miklós utódait Erzsébet, Moys leánya sarjainak tartjuk, (amit egy Anjou-kori okirat alapján megtehetnénk) akkor Moysnak nőágon való leszármazói a Móriczhidaiak és a somlyói Báthoryak.

* *
*

Moys nádor oldalrokonaitól származnak a Daróiak.[1]

[1] Ennek bizonyitákául egynehány regestáját akarjuk itt közzétenni:

1318. Zichy-okmánytár I. 159. Sándor fia Moys és fiai Mihály és Sándor Bogár István elleni ügyüket elhalasztják.

1323. i. h. 238. Emlittetnek Moys fiai Mihály és Sándor.

Sándor ez évben Miklós bán szolgálatában és vele együtt a királyi hadseregben tartózkodik, Mihály pedig Lambert mr. tisztviselője.

1324. i. h. 260. Mihály nem tudja bebizonyitani, hogy Miklós bánnal a hadseregben volt.

1343. Fejér IX. 1. 163. Daròi István fia Miklós és testvére Péter az ábrámi monostor kegyurai. Moys fia Mihály ezt elismeri.

1345. i. h. 330. Gerothi Sándor fiai Moys, György és Miklós

Moys nádor családjának nemzedékrendje tehát következő képet mutat:

az ábrámi patronátust nemzetségbeli rokonaiknak: Darói István fiainak, Miklós, Péter és Jakabnak átengedik. (V. ö. i. h. IX. 3. 514. do 1365.)

1351. i. h. IX. 2. 116. Az 1343-ban kelt okirat Darói Salomo fia István fiai Miklós és Péter (ez utóbbi lévai várnagy) számára megerősittetik.

1366 jun. 20. i. h. IX. 3. 560. Darói Péter, királynéi lovászmester.

1370. Zichy-okmánytár III. 399. Darói Moys gyermekei: János, László, István és Dorottya (ennek férje Zichy Zsigmond).

1382. Fejér, IX. 5. 567. Lajos király (Pápa nb.) Mezölaki Zámbó Miklós fökincstárnokának Felpinczi Péter és fia Zsigmondnak tolnamegyei Belych nevü birtokát adja. (V. ö. azonkivül: Fejér V. 1. 261. VI. 2. 17. IX. 2. 456. X. 1. 182. Wenzel X. 325. XI. 129. 225. Hazai okmánytár II. 248. Anjoukori okmánytár III. 502. Zichy okmánytár IV. 172. stb.

N.

I. Moys 1209—1232
1209 Vasmegye főispánja; 1228—1232 nádor
1229 még bihari főispán (W. XI. 212)
— Monoszló nb. Venys

II. Moys, † 1280
nádor stb.
— 1260—1296, † 1296

Leány 1256—1270
— Kalán nb. II. Nána, † 1270 előtt

I. Sándor
1233—1263
1233 kir. kardhordó mr.
1258 zanai főispán

Czeczil apácza | Judit apácza — | Leány Héder nb. Henrik | Erzsébet 1280 — Pok nb. Miklós vajda

II. Sándor 1272
† 1281

III. (Szentmiklósi) Moys 1281—1318

Mihály
1318—1343

kaposfői és gerecsi III. Sándor
1318—1323

György 1345—1375 | Miklós 1345—1375 | IV. Moys 1345—1415

János 1370—1415 | László 1370—1415 | István 1370—1415 | Dorottya 1370—1380 — Zichi Zsigmond 1370

I. Miklós 1213—1233
1213—1214 Fejérmegye főispánja

II. Miklós 1263

I. István 1272

Darói Salomo 1272—1298
1272 a kir. tálnokok korlátnoka
— Margit, Héder nb. Héder nővére,
1309—1310

II. István 1298 | Tamás 1298 | Anych 1298 — Gyovad nb. István 1298

III. Miklós
1338—1365

Felpinczi Péter
1338—1375
1351 lévai várnagy
† 1378 előtt
— 1378—1382

Zsigmond
1378—1381
† ifj. 1382 körül.

Jakab
1345—1365

II. Aba nb. Athinai Lőrincz.

Egyike a legrégibb és legelőkelőbb magyar nemzetségeknek kétségkivül az Aba genus volt; azon csekély számu nemzetséghez tartozott, melyeknek tagjai már a tatárjárás előtt jelentékeny szerepet vittek. E nemzetség számos ága egyikéből[1] származott azon Péter, kiről nevén kivül mitsem tudunk. Ő az Athinai család ősatyja.

Fia, I. Lőrincz, egész fiatalságát IV. Béla király udvarán és szolgálatában töltötte. A tatárjárás alatt urának sorsát osztotta; részt vett a véres sajói ütközetben (1241), valamint az utána következett összes viszontagságok alatt is hazája és királya érdekében mindenét feláldozta.

Vajjon atyja után valamely birtokot örökölt-e, nem tudjuk. Béla király emliti 1263-ban, hogy mint Sopronmegye főispánja az ország határát kitünően védelmezte s hogy őt szolgálatai és érdemei elismeréseül többször megjutalmazta.

1257-ben ismerjük Lőrincz sopronmegyei főispánt, mely hivatalát 1259-ben még a királyi tárnokmesteri méltósággal együtt is viselte,[2] de mely évben történt a királyi megjutalmazás, pontosan meg nem határozhatjuk; annyi bizonyos, hogy Lőrincz érdemei igen kimagaslók voltak. Az első kitüntetés abból állt, hogy Béla a zalamegyei Hurbuchan-t adományozta neki; de nemsokára nagyobb adományozásról olvasunk.

A Győr nb. óvári Konrád még pohárnokmesteri állása idején (1259 körül) különféle hazaáruló és felségsértő tetteket követett el. Mindenekelőtt osztrák csapatoknak Mosonymegyébe való berohanását segitette elő, melyek — az ő birtokait kimélvén — rablók és pusztitókként az egész vidéket bejárták; azután a cseh királylyal szövetkezett; ezzel meg nem elégedve, még hamis pénzverésre adta magát. A király itélőszéke elé többször idézve, meg nem jelent s miután helyzetét már felette veszélyesnek találta, a büntetés elől megszökött.

Ennek az volt a következménye, hogy a király a szökevény birtokait az országnagyok beleegyezésével elkobozván, azokat másokra ruházta át. Lőrincz a rengeteg birtokok fő-

[1] Lásd ezeket »a magyar nemzetségek« czimü művemben.
[2] Wenzel II. 284. VII. 503.

örököse lett; megkapta az óvári várat, a pozsony- és mosonymegyei, valamint a Mosonymegyén aluli jószágokat.

Magától érthető, hogy Konrád e veszteséget nem tűrhette; Béla kegyére nem számithatott; István trónörököshez fordult, hogy ez közvetitse a dolgot. István, kinek érdekében volt, hogy az ország nagyjai és hatalmasai közül mennél többet lekötelezzen, megragadta az alkalmat és Konrád érdekében a kellő lépéseket megtette. Béla teljesitette fiának kivánatát, visszaadta a megkegyelmezett Konrádnak összes birtokait. Hogy Lőrinczet ezekért némileg kielégitse, 1263 decz. 17-én az egész locsmándi megyét Lánzsér várával (Sopronmegyében) együtt neki adományozta. Ez időben Lőrincz a királyi tálnokmesteri és sopronmegyei főispáni méltóságot viselte. Ugyanezeket viseli még 1268-ban, midőn Bélától a borsmonostori (kedhelyi) apátság kegyuri jogát kapta[1] és 1269-ben.[2]

1270-ben Moys a soproni főispán, mig Lőrincz csak egyszerü nemesnek emlittetik, aki birtokai igazgatásával foglalkozik. Igy olvassuk pl. hogy ez évben[3] tisztviselője, Szemere nb. Szemerei Euzen, a győri káptalannal bizonyittatja, hogy ura egynehány darab földet Georan-ban (Gyorón) a locsmándi vár egynehány volt jobbágyának azon kikötéssel enged át, hogy ezek bizonyos szolgálattételre kötelezzék magukat.

1272-ben elérte Lőrincz a méltóságok legmagasabb fokát; ez évben t. i. nádor és Sopronmegye főispánja; 1273-ban e mellett még baranyamegyei főispán és a kúnok birája; 1274-ben pedig csak Sopronmegye főispánja.[4]

Lőrincz haláláig hü embere maradt a királyi háznak. V. István halála után IV. Lászlóhoz szegődvén, részt vett a lázadó (Guthkeled nb.) Joákim s a (Héder nb.) Németújváriak elleni harczokban s kitüntette magát a bökény-somlyói hegy alján (Fövenynél) 1274-ben vivott csatában. Főleg itt kivívott érdemei elismeréseül adta vissza neki IV. László 1274 szept. 22-én a vasmegyei Szentmihályt, melyet már régebben királyi adományként birt, de időközben ártatlanul elvesztett.[5] Ez idő óta — úgy látszik — a magánéletbe vonult vissza, miután a

[1] Fejér IV. 3. 436. v. ö. Fejér V. 2. 246. do. 1275, hol Aba nb. Péter fia Lőrincznek neveztetik.

[2] Wenzel VIII. 226.

[3] Wenzel VIII. 321.

[4] Wenzel IV. 27—38.

[5] Wenzel XII. 88.

tisztviselők sorában már nem találjuk. Utoljára 1277-ben merül fel, mely évben jévai Beze arra kötelezi magát, hogy Locsmánd mellett fekvő jévai birtokát csak Lőrincznek fogja elörökiteni vagy cserébe adni.[1] Lőrincz nemsokára ezután halt meg. Tetemét a borsmonostori apátságban helyezték nyugalomra.

Házassági viszonyait nem ismerjük.

Fia, II. Lőrincz, úgy látszik nem szerepelt nyilvánosan.

1279 márcz. 1-én[2] a borsmonostori apátságnak, atyja lelki üdveért sopronmegyei Limbach nevü helységét adományozza;[3] ezúttal tudtunkra adja az okirat, hogy Lőrincz akkor Sopronmegyében fekvő Nyék nevü birtokán lakott.[4]

Vajjon „de Suprunio“ (= soproni) melléknevét azért kapta-e, mert itt állandóan lakott, vagy csak azért, mert e megyében volt legtöbb birtoka, nem tudjuk.

Ha fent mondottuk, hogy II. Lőrincz — úgy látszik — a közéletben nem szerepelt, akkor azzal csak hangsúlyozni akartuk, hogy neve az országnagyok sorában nincs feltüntetve. Különben pedig az udvarban s főleg, mint az özvegy királyné, Erzsébet, híve, igen kiváló szerepet visel. A királyné maga mondja 1290-ben,[5] hogy Lőrincz serdülő ifju kora óta hü és kiváló szolgálatokat tett neki, hogy a vészteljes időkben magát és vagyonát készséggel bocsátotta a korona rendelkezésére, hogy az osztrák herczeg — mert nem akarta pártját fogni s királyához hü maradt — három várát elfoglalta, számtalan jószágtól megfosztotta, hogy végül, mint a királyné követe, válogatott lovakban 200 márkáig érő kárt szenvedett.

De a királyné háladatos is tudott lenni irányában; a fentebbi évben adományozza neki a veröczemegyei szentmártoni vyznikátust (t. i. az athinai, nováki és darnóczi vidéket), mihez László király és az ország báróinak beleegyezését is megnyerte.

De úgy látszik, hogy Erzsébet az érdemekben gazdag férfiut korábban még más módon is jutalmazta.

Az itt idézett okiratban t. i. őt „cognatus carissimus“-ának nevezvén, az adományozást többi között még a „ratio

[1] Fejér V. 2. 422.
[2] Fejér V. 2. 596.
[3] A győri káptalan ez adományt 1282 jan 11-én a zárda részére átirja; Sopronmegyei oklevéltár I. 47.
[4] V. ö. Wenzel IX. 428.
[5] Wenzel XII. 487.

proximitatis"-sal is indokolja. Miután jelen esetben a nemzetségi rokonságról szó sem lehet, kétségkivüli dolog, hogy a királyné, aki az okiratban maga is bevallja, hogy Lőrinczet maga mellett tartotta („quem ad nos mediante fide nostra duxeramus"), a jártas és megbizható udvaroncznak kún rokonai egyikét adta nőül, mert nehezen tehető fel, hogy e rokonság már az öregebb Lőrincz neje utján létesült volna.

II. Lőrincz elhalálozásának évét nem ismerjük; Miklós, Jakab, János és Péter nevü fiait hagyta hátra.

Miután ezeknek története e sorok keretén kivül fekszik, itt csak azt akarom még emliteni, hogy az utolsó Athinai (Zsigmond) 1424-ben összes birtokait Garai Miklós nádorra és családjára átruházta.[1]

12. A Drummond család.

(Melforti és perthi herczegek, Melforti és lussani grófok, Strathallani algrófok.)

E főrangu skót család azt állitja, hogy György (Yourick) magyar királyfitől veszi eredetét. Némelyek mondják, hogy e György (1050 kör.) I. András és I. Béla királyok fivére[2]), mások pedig, hogy I. Andrásnak a fia.[3]

E György fia, Móricz, 1066/7-ben Edelin Edgár, angol királyfival elhagyta Magyarországot, midőn ez anyjával és nővérével Angolországba ment, hogy ott trónigényeit érvényesitse. Tengeri vihar következtében Skóczia partjain kellett maradnia, mely alkalommal a herczeg nővére, Margit, III. Malcolm skót királyhoz ment férjhez. Móricz megkapta a királytól Drummond-ot s a lenoxi stewart méltóságát, a királyné pedig udvari hölgyének egyikével házasitotta össze.

E Móricz fia Malcolm nemzé II. Móriczot, ez Jánost, ez pedig II. Malcolm-ot stb.[4] A család egyik sarja, Annabella, férjhez ment III. Róbert skót királyhoz, mely házasságból I. Jakab király származott. (Ez esetben a királyi Stuart-ok női ágon az Árpádoktól származnának).

[1] E családról bővebbet találni »Két régi család« czimü értekezésemben; l. Turul 1892, pag. 64. seqq.

[2] Du Chastel P. A. Preuves de la famille Chanel et de Croy-Dulmen, Tournai 1885. pag. 11.

[3] Pierer, Universallexikon 1858, V. 350.

[4] Moréri 1740. D betü, pag. 153.

Okirati anyag nem állván rendelkezésünkre, a fennebbi adatok hitelességét meg nem birálhatjuk; annyi azonban áll, hogy úgy a chronologia, mint az angol királyi családról szóló adatok a családi hagyományt nem teszik valószinütlenné s hogy azon családok között, melyek az Árpádoktól való levezetést igénybe vették, a Drummond család az, melynek levezetésében a legkevesebb mesére és valószinütlenségre akadunk, mert itt legalább egy bizonyos, hogy egy György nevü Árpádfi, — bár „törvénytelen“ születésü is — valóban létezett. (L. a 136-ik lapot).

13. A Rubempré család.

E család hagyománya a következőket mondja: Sándor herczeg, II. András király és neje, estei Beatrix, fia, ki atyja után semminemü területet nem örökölt, szent Lajost franczia királyt 1248-ban a szent földre kisérvén, Damiette és Mašzurahnál harczolt s a szaraczénusoktól a Nil partján egy darab földet foglalt el; megölte az ellenséges hadvezért s ezért kapta a Rubempré nevet, melyet, midőn Valenciennes-t flandriai-hennegaui Margit részére hollandi Vilmos, rouchaini Húgóval és az Anjou-i gróffal védelmezte, saját és utódjai részére megerősitettek.

Neje Izabella, Briennei Erard, Rameru urának és Champagnei Filippottenak a leánya, mely házasságból I. Balduin, Rubempré ura származott stb.

*
* *

II. András Estei Beatrixxal kötött házasságából csak az egy Istvánt ismerjük, ki a velenczei Tommasinával a későbbi III. András királyt nemzette. Hogy II. Andrásnak még egy Sándor nevü fia volt, arról nincs tudomásunk, és ha volt is, akkor ez 1248-ban még nem tüntethette ki magát Palästzinában, mert akkor legjobb esetben csak tizenhárom éves lehetett.

Briennei Erard-nak ismerjük ugyan egy Izabella nevü leányát;[1] de ennek nem Sándor magyar királyfi, hanem Grandpré-i Henrik franczia úr, a férje.

A család magyar leszármaztatásával többen foglalkoztak. Volt köztük olyan is, ki a Sándorról mondottakat II. Andrásnak

[1] A Brienne-le-Chatelet, hires franczia családról l. »Genealogische Studien« czimü munkámat, Wien, 1888. pag. 24.

András nevü fiára alkalmaztatja, kimutatván annak lehetőségét, hogy András mind azt vihette véghez, a mit Sándorról mondanak; csak hogy szerzőnk — hogy Andrásnak menekvését Francziaországba valószinüvé tegye — ezen Andrást nem meráni Gertrud, hanem a franczia Jolán fiának veszi, ami — tudvalevőleg — a valóságnak meg nem felel.

Okiratos vagy egyáltalában megbizható kútfők hiányában felesleges erről vitatkozni.

A Rubempré család több előkelő házzal lépett házassági összeköttetésre; igy pl. a Grandpré, Coucy, Hallevin, *Croy* és a Bourbonoktól származó Vendome családdal.

14. A Crouy-Chanel család.

A Crouy-Chanel családnak az Arpádháztól való leszármazásának themája koránsem a közel mult vívmányai közé tartozik; foglalkozott ezzel a sok port felvert kérdéssel a régibbkori irodalom is.

Pontus Heuterus a Valois-házbeli burgundi herczegekről irt, Delftben 1583-ban megjelent történetéhez mellékelt genealogiai függelékben a többi között a Croy család genealogiájáról is megemlékezik. Ezuttal a következőket adja elő:

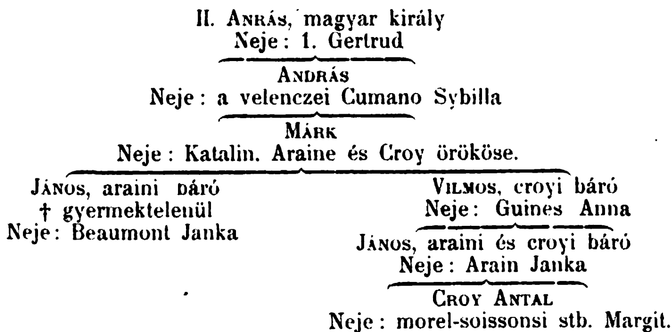
A Croy-család sem a Palaeologok, sem a Castrioták, sem a Komnének, sem pedig az úgynevezett despotáknak a leszármazója. A Palaelogok azután, hogy körülbelül két évszázadon keresztül Konstantinápolyban uralkodtak, Konstantin császár személyében kihaltak; a Komnének pedig, valamint a despoták is (szerző ezek alatt Epirus uralkodóit — akik az Angelos-család természetes oldalágából származnak — érti) I. Fülöp tarenti herczegnek (a nápolyi Anjouk házából) első, Thamar nevü feleségével kihaltak, ez utóbbinak három fiugyermeke utódok hátrahagyása nélkül halván meg. A Castrioták családja ellenben a Bajazeth szultántól elüzött s franczia számkivetésben elhunyt Jánossal halt ki.

Annak a nézetnek azonban, melyet egyesek vallanak, hogy t. i. a Croy-család Horvátországból származik s onnan nevük is, ellene szól s megczáfolja az alábbi:

András, a 16. magyar király, aki 1235-ben élt, első nejével, Gertruddal három fiugyermeknek adott életét...., András,

ezek közt a harmadszülött. Velenczébe menekült s midőn látta hogy bátyjának, Bélának gyermekei születtek, Cumano Sybillat, Cumano Péternek, a dús-gazdag velenczei senatornak leányát, Velenczében nőül vette. A magyar Márk, a szóban levő Andrásnak fia meggyőződött a felől, hogy szülőinek vagyona csupán készpénzből áll s hogy nem neki való a kereskedés; 1266-ban tehát Francziaországba ment; itt III. Fülöp udvarában megszerették s Katalint, az araini és croyi báró egyetlen leányát és örökösét vette el. Mindazonáltal azt a feltételt szabták meg, hogy e házasság első szülött fiúgyermeke az atyai czimernek megtartásával, az araini báró czimét is viselje; a másodszülött pedig Croy báró legyen.

Márknak Katalinnal kötött házasságából két fiúgyermeke született: Arain János (Beaumont Jankát vette nőül) gyermektelenül halt meg; továbbá Croy Vilmos, Guines Arnold gróf leányával kelt egybe, akivel a grevelingei és borburgi birtokokat kapta hozományúl. Vilmos még bátyját megelőzőleg halt meg, János nevü fiának hátrahagyása mellett; ez a János atyja s nagybátyja után örökölvén, a magyar czimer megtartásával a Croy család czimét és czimerét viselte. Nejét Araine Jankának hivták; ebből a házasságból származott Croy Antal stb. Heuter úgy folytatja tovább a Croy-családnak genealogiáját egészen az ő napjáig. Az emlitett családnak táblázata Antalig a következő:

Tehát Heuter a Crouy-Chanel családot nem ismeri; egyedül és kizárólag a Croy családról szól ő s ezt a családot Andrástól, II. András magyar király fiától vezeti le.

Imhof e levezetést már 1699-ben kétségbe vonta, mert egy más helyütt rá akadt, hogy Croy János, a velenczei Márknak a fia, már 1214-ben részt vett a Bouvines mellett vivott

ütközetben; öcscse, János pedig ugyane forrás szerint, már 1220-ban nöül vette Guisnes Annát; ugyan hogy lehetett ez a kettö II. Andrásnak — aki csak 1235-ben halt meg — déd-unokája?!

Hozzájárul ehez még az a körülmény is, hogy más források szerint a levezetés is egészen más. E versiók szerint az első Crouy-Chanel (1290—1316) az 1301-ben elhalt utolsó Arpád-királynak, III. Andrásnak állitólag unokája; az első Crouy-Chanelnek leszármazási táblázata tehát az alábbi:

III. András, magyar király 1290, † 1301
Neje: a velenczei Cumano Sybilla

- Croy Márk 1266—1282. Neje: croyi (?) és arainesi Katalin
  - János
  - Vilmos 1350, † 1384
  - (János és Vilmos:) a Croy herczegek ősatyja
- Brastolai Felix 1279, † 1289
  - Antal 1290—1316 a Crouy-Chanel család ősatyja
  - András 1308
  - Puy János embruni érsek 1311—1317

Heuter s a többiek között tehát az a különbség, hogy az előbbi II. András király fiát, Andrást Cumano Sybillával házasitja össze; az utóbbiak azonban amellett nyilatkoznak, hogy III. András király a szóba vett hölgynek a férje.

Nyáry Albert br., 1886 január 1-én elhunyt, hirneves czimerészünk Olaszországban töltött hosszabb ideju tartózkodása alatt felhasználta az alkalmat, hogy az olasz oklevéltárakban található, Magyarországra vonatkozó okiratok s egyéb emlékek után kutasson. Mint valamelyik Crouy-Chanél titkárjának, főnökének a modenai törvényszék előtt folyamatba tett pere alkalmával, módjában állott, hogy a Crouy-Chaneloknak már szellőztetett, az Árpádoktól való leszármazásának kérdését illetőleg kifejtse a maga álláspontját, nézetét; ez okból tehát az emlitett családnak az Árpádoktól való leszármazását beható genealogiai — heraldikai — sphragistikai tanulmány tárgyává tette, amelyben az utóbbi (t. i. III. András egyik fiának, Brastolai Felixtől való) leszármaztatáshoz csatlakozik.

Horváth Mihály „Magyarország története“ cz. epochalis jelentöségü munkájában (1860. 2. kiadás) adta meg ennek a versiónak a halálos döfést. Erre a kérdésre vonatkozólag körülbelül ugy nyilatkozik:

„Évszázadunknak első évtizedében élénk vita tárgyát képezte az a kérdés, vajjon a franczia Crouy-Chanel grófi család közvetetlen leszármazója-e az Árpádház fiágának? Ugy látszik,

1849-ben a grófok maguk — egyikük néhány évtized előtt fiaival Magyarországban letelepedett — nyomatták családi okleveleiket, hogy ez által az Árpáduktól, jelesül pedig III. András királytól való leszármazásukat bebizonyitsák.

A közzétett oklevelek közül különösen négy érdemel figyelmet, mert ha ezek valódiak, a Crouy-Chanel családnak az Árpádoktól való leszármazása kétségbe vonhatatlan s a többi okiratoknak valódiságát, igazi voltát kétségbe vonnunk, megrenditenünk nem szabad."

De vegyük csak e négy okiratot kritikai bonczkés alá!

Mielőtt még Horváthnak erőteljesen mért vágására emez okiratok valódiságát illetőleg a magunk nézetének adnánk kifejezést, a dolognak igazán megértésére szükséges, hogy az olvasóval egyes (történetileg megczáfolhatatlan) felvilágositó megjegyzést tegyünk III. András királynak genealogiájára vonatkozólag.

II. András magyar király egy évvel halála előtt Beatrixxel, estei Aldobrandino leányával lépett harmadik házasságra. A király 1235-ben halt meg, nejét áldott állapotban hagyván hátra. Az özvegy tartva mostohafia IV. Bélának, akkoron már királynak, cselszövéseitől (II. András fiai ugyanis rossz néven vették, hogy atyjuk, mindamellett, hogy 60 éves, harmadszor is házasságra lép), 1235-ben elhagyta Magyarországot és 1236-ban (Posthumus) Istvánnak adott életet.

Hogy IV. Béla emez öcscsével szemben miért viselkedett folyton-folyvást olyan ellenszenvvel, biztosan nem tudjuk; tény, hogy ő az utószülött herczegnek Magyarországba való visszahivását mindig és határozottan ellenezte. Beatrix († 1245) fiával együtt a pápa kegyelméből néhány templomnak s egyes, Szicziliában nyert birtok jövedelméből élt. A számkivetés István herczeget kalandorrá tette. Alig lépett ifjúkorába, máris anyja nagybátyjának, Azzo estei őrgrófnak udvarából menekülnie kellett, mert az uralomnak elnyerése czéljából eredmény nélkül maradt összeesküvést szőtt. István legelőbb Arragoniába szökött; Arragonia királynéja, Jolánta is II. András magyar királynak a leánya volt, e szerint tehát Istvánnak (más anyától született) nőtestvére. A számüzött itt se talált nyugtot. Visszakivánkozott Olaszországba s Ravennában podestává lőn. De midőn Ravenna polgárait régi szabadságukban megbolygatta, hogy dühök elől meneküljön, újból szöknie kellett. Pot tot discrimina rerum István elvégre is letelepedett Velenczében s ugyanitt a Morosini patriciuscsaládbeli, Thom-

masina Katalint vette nőül s vele szülte Andrást. Még unokaöcscse, V. István életében Magyarországára való jogának érvényt akarván szerezni, e czélból II. Ottokár cseh királylyal szövetkezett; az 1271-ki béke időközben elvonta e herczegtől szövetségesét, mert Ottokárt a béke feltételeknek egyik pontja direkte e szövetség feladására kényszeritette.

Innen kezdve Istvánnak a történetben nyoma vesz; 1271-ben halt meg. Mivel azonban fia, András 1278-ban már Szlavonia kormányzója, biztosan felvehetjük, hogy IV. László király, aki gyermektelen házasságban élvén, családja kihalásának nézett elébe, elhatározta, hogy az Árpádoknak utolsó, egyedüli sarját, Andrást, Velenczéből Magyarországba hivja, s Szlavonia kormányzásával megbizza. András 1286-ban Klárát, Albert görtzi gróf leányát jegyezte el; házasság azonban mégse lett belőle, mire András talán még helytartói minőségében előbb kujaviai Fennenával, ennek halála után (már mint III. András király) Habsburgi Ágnessel — 1296-ban — kelt egybe. Fennenával kötött házasságából született Erzsébet nevü leánya, aki 1338-ban mint az Árpádház utolsó tagja egy svájczi apácza kolostorban végezte életét. (L. mindezekről bővebbet az egyes személyek alatt.)

Hadd folytassa tovább Horváth:

1. Az első okirat értelmében Crouy-Chanel Felix, III. András királynak állitólagos fia 1279 márczius 1-én Brastola dalmát helység lakósainak megengedi, hogy lovaikat az ő, Veygának nevezett erdejében legeltethessék.

2. A második okirat szerint a Crouy-Chanel testvérek, Felix és Márk, III. Andrásnak állitólagos fiai 1282 febr. 9-én a franczia Crouy-Chanel birtokrészeket, melyeket nagyatyjuk, II. Andrásnak fia szerzett és fiának, a velenczei Andrásnak hagyott, aki ismét a maga részét felosztatlanul mind a két fiának ajándékozta volt, felosztják. E helyütt olvassuk: „Cum olim ex venerabili memoria illustris princeps Stephanus in Italiam per gentem gallicam transivisset (midőn t. i. Arragoniából visszatért), antequam Venetias adiret, jura, pactiones, acquisitiones, transactiones per diversas donationes denariorum et actiones acquisivisset supra terram, dominium et castellum Croviaci dictum Crouy, per donationem inter vivos elegisset et instituisset universalem donatarium suum charissimum filium illustrem dominum Andream, dictum Venetianum in possessorem omnium suorum bonorum quorumcunque, nunc terris maxime distatis bella diversa agens, pro di-

versis juribus, concessionibus sibi ab illustri patre concessis. Hinc est, quod dominus Felicius dictus Crouy Chanelis, condominus Croviacensis natu major dicti domini Andreae Venetiani, et dominus Marcus Crouy Chanelis frater natu minor dicti domini Felicii Crouy Chanelis et filius secundus dicti domini Andreae dicti Venetiani, ambo fratres volentes ad divisionem perpetuam juste pervenire omnium et singulorum bonorum inter eos communium et quae alias fuerunt dicti domini Andreae dicti Venetiani etc. etc."

Ugyanebben az okiratban olvassuk a következőket is: „Quod D. Marcus Crouy Chanelis nihil poterit habere in bonis et denariis dicto D. Felicio Crouy Chanelis concessis et relictis fugitiva evasione Petri Crouy Chanelis, filii dicti D. Andreae dicti Venetiani, qui dictus Petrus filius naturalis dicti D. Andreae etc." Ebből meg azt látjuk, hogy III. Andrásnak pláne három fia volt, kettő közülük, Felix és Márk törvényes, a harmadik pedig Péter, törvénytelen.[1]

Végezetül még az is kitünik ebből az okiratból, hogy e felosztás idejében, tehát 1282-ben, az ifjabb Márknak már volt egy János nevü fia.

3. A harmadik, Crouy Felix özvegyének, Guigonának tulajdonát képező okirat 1286 deczemberben kelt; valami Dedin Vilmos birtokának az elismeréséről van benne szó. Ebből az okiratból kitünik tehát, hogy Felix 1286-ban már nem volt az élők sorában.

4. A negyedik okirat egy 1290-ben kelt itélet; látható ebből, hogy Crouy Chanel Felixnek elhunytakor három fia volt: Antal, András és János.

Horváth ez okiratok belső, behatóbb vizsgálatát a szakembereknek engedi át. Hallgatással mellőzi más egyéb, az okiratoknak olvasása közben alkotott kételyét is. Igy pl. elég különös, hogy az osztozkodó testvérek, Felix és Márk 1282-ben,[2] jóllehet királyi leszármazásukat elég energikusan hangsúlyozni kivánják, nem tartják érdemesnek, hogy állitólagos atyjukról, a velenczei Andrásról, Szlavonia helytartójáról megemlé-

[1] Nézetem szerint ennek a Péternek a megemlitése is elég tendencziosus, hogy az okirat szerzőjének szándékát felismerjük. Ő ennek a törvénytelen sarjnak a megemlitésével annak a netaláni hitnek akarta elejét venni, mintha Felix és Márk Andrásnak törvénytelen gyermekei lennének.

[2] Az okiratokból kivehető genealógiai és chronologiai momentumokat az alábbiakban állitom össze:

kezzenek, pedig hát már 1278 óta viselte ezt a méltóságát! Mellözi azt a kérdést is, hogy András, midőn Magyarországba visszatért, miért nem hozta egyuttal magával gyermekeit? hát miért nyomorgattak kicsinyke vagyonukkal, holott anyjának rokonai, a Morosiniek dúsgazdagok voltak; s miért nem hivta haza (törvényes!) gyermekeit, midőn nejének nem született fia? (Ez annál is furfangosabb elöttem, mert hiszen III. István és IV. László is hasonló helyzetben voltak s az Árpádház kihalásának — az utolsó még élő tagnak hathatós támogatása által — eléjét vették). stb. stb.

Horváth csak egy pontra, a chronologiára akar rámutatni és vizsgálódás tárgyává teszi, vajjon az okiratokban előforduló öt generatio a chronologiával összhangzásban van-e? Igy elemezi a kérdést:

II. András király 1235-ben halt meg. Özvegye Beatrix 1236 május vagy juniusban áldott állapotban hagyta el Magyarországot. Az utószülött István herczegnek születése tehát legfeljebb 1236 juniusába esik.

Ha már most meggondoljuk, hogy mennyi kalandot csinált végig, midőn maradandóan Velenczében telepedett le s Morosina Katalint vette nőül (összeesküvése nagybátyja Azzó ellen, arragoniai utazása, ott. tartózkodása, francziа birtokszerzése — ez okiratok értelmében — ravennai podestasága, az a törekvése, hogy e város korláttalan ura legyen, Velenczében letelepedése, Katalinnal megismerkedése) lehetetlen, hogy nősülésekor 24 - 25 évesnél fiatalabb lett volna!

Vegyük, hogy 24 éves volt s engedjük meg, hogy fia András már egy évvel azután született, arra az eredményre jutunk, hogy Andrásnak a születése (1236 + 25-) 1261-re esik.

II. András magyar király, † 1235.
3. neje 1234 estei Beatrix, † 1245.

(Posthumus) István, szül. 1235.; neje: Morosini Thommasina Katalin

András, 1278 Szlavonia helytartója, 1290 király, † 1301 jan. 14. Eljegy.: 1286 görczi Klárával. Neje: 1. Kujaviai Fennena, 1290 előtt, † kb. 1295. 2. 1296 Habsburgi Ágnes, † 1364 máj. 13. Az okiratok szerint neje a velenczei Cumano Sybilla.

Crouy Chanel Felix 1279, 1282 † kb. 1286. Neje: Guignona, 1286. özvegy	Crouy Chanel Márk 1282	Am. Crouy Chanel Péter 1282
Antal, András, János szül. 1286 előtt	János, 1282	

András, aki nem születhetett 1261 előtt, ez okiratok szerint, 1278-ban, midőn Szlavonia helytartója volt, 17 éves, már özvegy s három gyermek atyja volt! Mert, ha nem volt volna özvegy, nejét valószinüleg magával hozta volna és hogy 1286-ban nötelen volt, okiratilag be van bizonyitva.

Lehet-e egy 17 éves ifjú 3 gyermeknek az atyja? De feltéve, hogy lehetett, még a következö chronologiai kétség forog fenn:

Crouy-Chanel Felix, Andrásnak állitólagos fia, 1286-ban már elhalt; ekkor már három gyermeknek az atyja. Eszerint tehát atyja András születése (1261) és az ö (Felix) halála (1286) közt csak 25 év lenne. E 25 év alatt 1. Andrásnak megnösülnie, két fiút nemzenie 2. Felixnek megnösülnie s három fiút nemzenie kellett. Ha a többi adatok is valószinüek, az utóbbi lehetetlen, mert eszerint Andrásnak már 25 éves korában három unoka nagyatyjának lennie kellett volna. Ezt a lehetetlenséget illustrálja az is, hogy az ifjabb Márknak is volt már 1282-ben egy János nevü fia. 1261, Andrásnak születési éve s 1282, Mark atyasága között csak 21 év perdült le! De lehet-e egy 21 éves ifjú fiának nagyatyja?!

Horváthnak fejtegetése eddig!

Czáfolgatásai még az esetben is érvénynyel birnak, ha feltennők, hogy Heuter Andrásnak személyében tévedett, Andrásnak a Cumano Sybilla férjének személyében. Mert, feltéve, de meg nem engedve, hogy Heuter nem II. Andrásnak fiáról, hanem III. András királyról beszél, el kell ismernünk, hogy András, a későbbi király, 1266-ban legfeljebb 5 éves lehetett, s úgy fia Márk akkor még nem mehetett Francziaországba.

Meg kell gondolnunk, hogy a fentebbi leszármazási tábla második versiója szerint (Hopf) Croy Márk III. Andrásnak fia már 1266-ban szerepel, tehát oly időben, midőn édes atyja csak 5 éves lehetett. Továbbá az ifjabb Márknak már 1282-ben (fentebbi okiratok szerint) János fia van, mig ezen származási tábla szerint János testvére Vilmos csak 1384-ben, tehát 102 évvel utána hal meg. Továbbá Vilmos és Antal a Crouy Chanel grófok ösei, két fivérnek a gyermekei, mig azonban Antal már 1290-ben szerepel, unokafivére Vilmos csak 1350-ben tünik fel a politika egén, tehát 60 évvel később s úgy folytatódik ez mind chronologiai végtelenségig!

* * *

A Crouy-kérdéssel igen sokan foglalkoztak (Pray, Érdy, Szegedy, Timon, Palma, Katona, Koppi, Schwartner, Keresztúri, Br. Nyáry Albert stb.) s ezek közül sokan voltak, kik a Crouy családot a Croy-családdal felcserelték és ennek őséül részint II. András király András nevü fiát, részint pedig IV. István királyt tekintették. Andrásnak, ép úgy mint István királynak egy Márk nevü fiút tulajdonitottak.

A Crouy-Chanel-kérdés legujabb kutatója Du Chastel de la Howarderie P. A. gróf az egész kérdést igen gyökeresen oldja, a mennyiben a családot „kalandos“ családnak (roturier) nevezi.[1]

Előadása szerint a család őse, Chanel Ferencz Laurent 1642 márczius 20. óta a barrauxi vár sergeant-major-ja. Ennek utódai, a két fivér János Kolozs (substitut au parlament de Grenoble) és Ferencz Miklós, (ügyvéd) egy szép napon azon állitással léptek fel, hogy ők a herczegi Croy-család tagjai s ez által az első magyar királyi család sarjai. Moulinet (hatósági irnok, greffier) és Dondart de Lagrée (procureur general — főügyész — à la chambre des Comptes de Grenoble) segélyével összeszedték a Croy-családra vonatkozó aktákat, összeköttették a Croy nevet a Chanel (és annak variáczióival) névvel s kiadtak 1790-ben Grenobleban (Cuchet J. M.-nél) egy könyvet a következő czim alatt:

Chronologie
Historique
des
Ducs de Croy.

Contenant les preuves sur l'origine Royale, la filiation de toutes les branches, et les grandes illustrations de cette maison; le tout dressé sur titres originaux, sur les registres des chartes du Roi, du Parlement et de la Chambre des Comptes de Paris, de la Chambre des Comptes de Dauphinée; sur les manuscrits de la bibliothéque du Roi, cartulaires de l'abbaye de Notre-Dame du Gard et du Chapitre de Notre-Dame d'Amiens; sur l'art de vérifier les dates; sur plusieurs arrêts rendus par des Cours souveraines, par des Commissaires du Roi etc. etc.; le tout terminé par quelques diplômes des Empereurs, Rois de Hongrie, qui

[1] »Preuves des extravagantes prétentions de la famille roturiere Chanel, dite de Crouy-Chanel de Hongrie et de la legitimité de la maison princière de Croy-Dülmen« Tournai 1885.

reconnaissent, attestent et proclament l'origine de la maison de Croy comme issue en ligne directe et masculine des anciens Rois de Hongrie.

E könyvben a valódi Croy herczegi család nemzedékrendjét közölték azon okmányokkal együtt, melyek a Croy-ok Árpádházi származása mellett szóltak. 1818-ban pört inditottak a Croy-Solre és Croy-Havré herczegek ellen, mert ezek nem engedték, hogy a Croy nevet és czimert bitorolják. A Chanel-ek elvesztették a pört a párisi elsőfoku biróságnak 1820 aug. 26-án kelt itélete alapján, melyet a párisi királyi törvényszék 1821 május 12-én helybenhagyott.[1] A törvényszék kimondta, hogy a Chanel-eknek nincs joguk arra, hogy nevükhez a Croy nevet tüzzék s hogy csak azon czimert szabad használniuk, melyet I. Napoleontól 1810 márczius 9-én kaptak. A semmisitőszék helybenhagyta ez itéletet 1823 február 25 én.[2].

[1] Az itéletet lásd du Chastel müvének 7-ik lapján.

[2] Du Chastel még folytatja a Chanel-ekről szóló megsemmisitő adatait. Ami a Croyok Árpád-házi leszármazását illeti, ő ugyan a IV. István király fiáról, Márkról, szóló adatokat reprodukálja, de határozottan elismeri, hogy csak II. Vilmossal (1350) veszi kezdetét a család megbizható nemzedékrendje.

9.

84/=. $ 12.00.

25

